

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİLECİK

DOKTORA TEZİ

ZELİHA KOCA

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. HALİM DEMİRYÜREK

BİLECİK, 2022

10490112

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİLECİK

DOKTORA TEZİ

ZELİHA KOCA

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. HALİM DEMİRYÜREK

BİLECİK, 2022

10490112

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNMA SINAVI JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-360
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	26.08.2022/35
Revizyon Tarihi	
Revizyon No.su	
Toplam Sayfa	01

Not: Formdaki ıslak imzalı kısımlar hariç tüm bilgiler bilgisayar ortamında doldurulmalıdır. El yazısı ile doldurulan formlar işleme alınmayacaktır.

Öğrencinin,

Adı Soyadı : Zeliha KOCA

Anabilim/Anasanat Dalı : Tarih

Programı : Tarih

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Halim Demiryürek

Tez Başlığı : Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik (1923-1938)

Tezin İngilizce Başlığı : Bilecik in the Republican Period (1923-1938).

Savunma Sınavı Tarihi : 15/09/2022

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile Tarih Anabilim/Anasanat Dalında **/DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri;

Unvan, Ad Soyad	İmza
Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK	
Doç. Dr. Taner BİLGİN	
Dr. Öğr. Üy. Mustafa ZEYTİN	
Doç. Dr. Arif KOLAY	
Doç. Dr. Tufan TURAN	

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun /../20.. tarih ve ../.. sayılı kararı.

Enstitü Müdürü Unvan, Ad Soyad

İmza/Mühür

BEYAN

“Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik” adlı doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	×
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:			

Zeliha Koca

Tarih

İmza

ÖN SÖZ

Genelin tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için yerelin enine boyuna aydınlatılması gerekir. “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik” adlı tez bu düşünceden hareketle ortaya çıktı. Önceliği akademik kıstaslar teşkil etmekle beraber, tez konusunun belirlenmesinde mikro tarih çalışmalarının en temel güdüleyici unsurlarından biri olan aidiyet duygusunun da önemli bir yeri olduğunu ifade etmem gerekir.

Nitekim Bilecik’e ilişkin literatüre katkı sağlamak benim için akademik bir özleme dönüşmüştü. Fiziki mesafenin yarattığı bütün dezavantajları bu motivasyon sayesinde bertaraf edebildim. Akademik zorlukları ise tezimi sahiplenerek titizlikle takip eden hocam Doç. Dr. Halim Demiryürek’in telkinleri ve yol göstericiliği ile aşabildim.

Uzun bir zaman dilimine yayılmış olan bu çalışma sırasında bir yandan bilmediğim pek çok şeyi öğrenirken diğer yandan da kıymetli hocamın sayesinde doğru bildiğim yanlışları düzeltme imkânı elde edebildim.

Bilvesile çalışmamın ete kemiğe bürünmesinde bana destek olan başta danışman hocam Doç. Dr. Halim Demiryürek olmak üzere tezime yakın alâka göstererek teşvikleriyle beni yüreklendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Orhan Doğan’a, teknik açıdan büyük bir özveriyle eksiklerimi tamamlayan Doç. Dr. Emre Oruç’a ve sevgili eşi Dr. Öğr. Üyesi Eylem Oruç’a, Doç. Dr. Taner Bilgin’e, çalışmamın her aşamasında fikirlerinden istifade ettiğim, destek aldığım mesai arkadaşım Öğr. Gör. Dr. Sevim Ceylan Dumanoğlu’na, araştırma sırasında Eskişehir’de bulunduğum dönemlerde bana her konuda kolaylık sağlayan Anadolu Üniversitesi ve Osman Gazi Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Ayrıca burada Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Şaduman Halıcı isminden de sitayişle söz etmeliyim. Eğer bugün, üzerinde yürüdüğüm toprak, yol oldu ise bunda hocamın cesretlendirmesinin çok büyük payı vardır.

Son olarak çalışmamın son haline gelmesindeki katkılarından dolayı değerli jüri üyelerine de yürekten ve samimi olarak teşekkürlerimi sunarım.

Zeliha Koca

2022

ÖZET

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİLECİK

Tarih araştırma (kaynak tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terkip) yöntemleri kullanılarak beş bölüm halinde ele alınan bu çalışma; Cumhuriyetin “Atatürk Türkiye’si”ne rastlayan döneminde Bilecik’in panoramasını ortaya çıkarabilme çabasıdır. Tarih araştırmalarında ele alınan konunun soyut ve genel alanlardan somut alanlara yöneldikçe okuyucunun hafızasında daha kalıcı izler bıraktığı düşüncesinden hareketle, yerel bir konuya odaklanılmış ve Cumhuriyet Dönemi’nin gelişmeleri doğrultusunda daha spesifik bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla ilk bölüm; dönemin idari yapılanmasında ülke geneliyle eşgüdümlü olarak gerçekleştirilen yeni düzenlemelerle başlamış; Bilecik ve mülhakatının kısaca stratejik önemine ve sosyoekonomik durumuna da değinilmiştir. İkinci bölüm, dönemin siyasi gelişmeleri doğrultusunda Bilecik merkezli olarak ele alınmış ve Bilecik milletvekillerinin TBMM’deki çalışmaları incelenmiştir. Üçüncü bölüm Cumhuriyeti kuran kadronun hassasiyetle üzerinde durduğu eğitim meselesine ayrılmış; dönemin imkân ve şartları çerçevesinde yerel eğitim faaliyetleri aktarılmıştır. Dördüncü bölümde dönem itibarıyla sosyal yaşamın farklı boyutlarına değinilerek Bilecik’in kendine has tarihi yerel dokusu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Bilecik’in ekonomik anlamda sahip olduğu potansiyel üzerinde durulmuş ve erişilen kaynaklardan yola çıkılarak genel bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Osmanlı devletinin kuruluşuna ev sahipliği yapmış, bulunduğu coğrafyanın önemine istinaden Milli Mücadele Dönemi’nin kritik savaşlarına sahne olmuş ve uzun süreli işgale uğramış olan Bilecik, Cumhuriyetin erken dönemindeki kalkınma sürecinde sosyoekonomik anlamda yeterince gelişme sağlayamamıştır. Ancak; işgalin pençesinden yangın harabesi halinde kurtulabilen Anadolu’nun bu küçük vilayeti, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki zor şartlara ve halkın yoksulluğuna rağmen çoğu kez kendi yağında kavrularak ayakları üzerinde durabilmenin mücadelesini vermiştir. Cumhuriyetin belirlediği temel hedefler doğrultusunda çağı yakalamak, modern dünyaya ayak uydurabilmek, geri kalmışlığı yenebilmek için kendine has dayanışma ruhuyla yönünü medeniyete çevirmiş ve kıt imkânlarını zorlayarak harekete geçirmeyi başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, Cumhuriyet Dönemi, Yerel Tarih.

ABSTRACT

BİLECİK IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD

This study, which is handled in five parts by using scientific history research methods (resource scanning, classification, analysis, criticism and composition); is an effort to reveal the panorama of Bilecik in the period of the republic coinciding with the "Ataturk Turkey". The subject discussed in historical studies; based on the idea that it leaves more permanent traces in the memory of the readers as they move from abstract and general areas to concrete areas, a local issue has been focused and more specific places and events have been examined in parallel with the political developments of the republican period. For this purpose, the first section; started with the new regulations made in the administrative structure of the republican period in parallel with the country in general; the strategic importance and socioeconomic status of Bilecik and its annexes are also mentioned. In the second part, Bilecik-centered in line with the political developments of the period, and the works of Bilecik deputies in the Grand National Assembly of Turkey were examined. The third chapter was devoted to the issue of education, which the Republic focused on sensitively and local education activities were conveyed within the frame of the opportunities and conditions of the period. In the fourth chapter, it has been tried to show the unique local texture of Bilecik by referring to the different dimensions of social life as of the period. In the fifth chapter, the economic potential of Bilecik in the founding years of the republic was emphasized and an evaluation of the general situation was tried to be made based on the sources accessed.

Bilecik, which hosted the foundation of the Ottoman state, witnessed critical battles of the national struggle due to the importance of its geography and was occupied by the allied forces for a long time; In the development process in the early period of the republic, could not provide sufficient socioeconomic development. However; This small province of Anatolia, which was able to escape from the clutches of the occupation as a fire ruin, struggled to stand on its feet, often roasted in its own fat, despite the difficult conditions in the first years of the republic and the poverty of the people. In order to catch up with the era, to keep up with the modern world, to overcome backwardness in line with the basic goals set by the Republic, it has turned its direction to civilization with its unique spirit of solidarity and succeeded in mobilizing its scarce resources by forcing it.

Keywords: Bilecik, Republican Period, Local History.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİLECİK'TE İDARİ YAPILANMA VE BİLECİK'TE GÖREV YAPAN İDARECİ VE MEMURLAR.....	4
1.1.Cumhuriyet Dönemi'nde İdari Yapılanmanın Hukukî Çerçevesi: Bilecik'in Statüsü.....	4
1.2. Bilecik Vilayetinin İdari Taksimatı.....	6
1.2.1. Bilecik Merkez Kazası.....	6
1.2.1.1. Küplü Nahiyesi.....	8
1.2.1.2.Yarhisar Nahiyesi.....	9
1.2.2. İnegöl Kazası (1925-1926).....	9
1.2.3. Yenişehir Kazası (1925-1926).....	10
1.2.4. Söğüt Kazası.....	11
1.2.4.1.İnönü Nahiyesi.....	12
1.2.4.2.İnhisar Nahiyesi.....	12
1.2.4.3. Mihalgazi Nahiyesi.....	13
1.2.5.1.Bozüyük Kaza Merkezi.....	13
1.2.5.2.Pazarcık Nahiyesi.....	14
1.2.6.1.Gölpazarı Kaza Merkezi.....	14
1.2.6.2.Yenipazar (Kırka) Nahiyesi.....	15

1.2.7. Osmaneli (Lefke) Kazası.....	15
1.3. Bilecik ve Mülhakatında Görev Yapan İdareci ve Memurlar	16
1.3.1. Valiler	16
1.3.2. Vilayet Umum Meclisi ve Azâları	17
1.3.3. Bilecik Dâhilindeki Belediyeler ve Belediye Başkanları	18
1.3.4. Bilecik ve Kazalarında Görev Yapan Diğer İdareci ve Memurlar	23
1.4. 1929 Yılı ve Sonrasında İdari Taksimatta Yapılan Değişiklikler	27
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER VE BİLECİK MİLLETVEKİLLERİ	35
2.1. 1923 Seçimleri ve II. Meclis'te Bilecik Milletvekilleri.....	35
2.1.1. 1923 Seçimlerine Doğru	35
2.1.2. Seçim Kararının Alınması, Seçim Kanunu'nda Değişiklik ve Seçim Süreci	36
2.2. II. Mecliste Bilecik Milletvekilleri.....	39
2.2.1. Halil (Işık) Bey	40
2.2.2. Halil İbrahim (Çolak) Bey	41
2.2.3. Ahmet İffet (Mercimekoğlu)	44
2.2.4. Takiyettin Fikret (Onuralp)	45
2.2.5. Rasim Celalettin (Öztekin) Bey	48
2.3. 1927 Seçimleri ve III. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri	49
2.3.1. Seçim Kararının Alınması, Seçim Kanununda Değişiklikler ve Seçim Hazırlıkları.....	49
2.3.2. Seçimlerin Yapılışı ve III. Dönem Seçim Sonuçları	52
2.4. III. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri.....	54
2.4.1 Süleyman Asaf (İlbay) Bey	54
2.4.2. Takiyettin Fikret (Onuralp)	56
2.4.3. Rasim Celalettin (Öztekin) Bey	56

2.5. 1931 Seçimleri ve IV. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri	56
2.5.1. Seçim Kararının Alınması ve Seçim Çalışmaları	56
2.5.2. IV. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri	60
2.5.2.1. Salih (Bozok) Bey	60
2.5.2.2. Mustafa Hayrettin (Karan) Bey	61
2.5.2.3. Halil İbrahim (Çolak) Bey	63
2.6. 1935 Seçimleri ve V. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri	63
2.6.1. Seçim Kararının Alınması ve Yasal Düzenlemeler	63
2.6.2. Seçimin Yapılışı ve Genel Sonuçları	66
2.7. V. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri.....	68
2.7.1. Besim Ömer Akalın Bey	68
2.7.2. İbrahim Çolak Bey	70
2.7.3. Salih Bozok Bey	70
3. CUMHURİYET DÖNEMİ’NDE BİLECİK’TE EĞİTİM.....	71
3.1. Cumhuriyet Dönemi’nin Eğitim Anlayışı	72
3.1.1. Eğitimin Dayandığı Temel İlkeler	72
3.1.2. Eğitimin Yapılandırılmasında Yeni Düzenlemeler	73
3.1.2.1 Tevhid-i Tedrisat Kanunu	74
3.1.2.2. Harf Devrimi ve Bilecik’teki Yansımaları: Millet Mektepleri.....	74
3.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te Eğitim İstatistikleri	79
3.2.1. Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokulların Sayıları, 1923-1924.	81
3.2.2. Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokulların Öğrenci Sayıları, 1923-1924	82
3.2.3. Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokullarda Öğretmen Sayıları, 1923-1924.....	84
3.2.4. Ertuğrul Vilayeti’ndeki Anaokulları Sayısı, Sınıf, Yaş ve Velisinin Mesleğine Göre Öğrenci Sayıları ve Mezun Oldukları Okullara Göre Öğretmen Sayıları, 1923-1924	87

3.2.5. 1924-1925 Öğretim Yılında Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokullar ve Öğrenci Sayıları	88
3.2.6. Ertuğrul Vilayeti ve Mülhakatındaki İlkokulların Sayıları, 1924-1925.....	91
3.2.7. Vilayet Genelindeki İlkokullarda Görev Yapan Öğretmen Sayıları, 1924-1925	95
3.2.8. 1925-1926 Öğretim Yılında Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokullarda Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	96
3.2.9. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Anaokulları, Sınıf, Yaş ve Velisinin Mesleğine Göre Öğrenci Sayıları ve Mezun Oldukları Okullara Göre Öğretmen Sayıları, 1925-1926.....	105
3.2.10. 1925 Senesinde Bilecik'te İsimleri Değiştirilen Okullar	107
3.3. Ertuğrul Muallimler Birliği ve Faaliyetleri	108
3.3.1. Bilecik'te Muallimler Birliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri	108
3.3.2. Ertuğrul Muallimler Birliği Kongreleri	110
3.3.2.1. Ertuğrul Muallimler Birliği'nin 20 Haziran 1925 Tarihli Kongresi .	110
3.3.2.2. Bilecik Muallimler Birliği Üçüncü Kongresi (1926).....	112
3.3.2.3. Bilecik Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi (1927)	115
3.3.2.4. Bilecik Muallimler Birliği Beşinci Kongresi (1928)	116
3.3.3. Ertuğrul Muallimler Birliği'nin Gezi Organizasyonları	117
3.3.3.1. Ertuğrul Muallimler Birliği'nin Yenişehir Seyahati.....	117
3.3.3.2. Ertuğrul Muallimler Birliği İrşâd Heyetinin Yarhisar Nahiyesindeki Gezileri	119
3.4. Eğitimin Desteklenmesinde Toplumsal Dayanışma	124
3.4.1. Eğitime Katkı: Mektep Vergileri	124
3.4.2. Bilecik ve Mülhakatında İlkokul Öğrencilerine Yapılan Yardımlar	126
4. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİLECİK'TE SOSYAL YAŞAM.....	134
4.1. Nüfus Hareketleri.....	134
4.1.1. 1923'e Kadar Bilecik'te Nüfus	134

4.1.2. 1927 Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımı ve Bilecik	135
4.1.3. Cumhuriyet Türkiye'sinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935) ve Bilecik	141
4.1.4.1935 Sayımında Bilecik ve Mülhakatı	143
4.1.5. Mübadele Sonrası İskân Hareketleri.....	145
4.2. Sosyal Dayanışma ve Yardım Cemiyetleri.....	147
4.2.1. Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti: Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	147
4.2.2.Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Bilecik'te Yaptığı Sağlık Yardımları.....	151
4.2.3. 1925 Senesinde Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Gerçekleştirdiği Yardımlar.....	153
4.2.4. 1925'te Bilecik Hilâl-i Ahmer Yararına Toplanan Yardımlar	156
4.2.5. Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Veznesinden Yapılan Yardımlar	157
4.2.6. Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti ve Cemiyet Yararına Yapılan Yardımlar	159
4.2.7. Bilecik Türk Tayyare Cemiyeti ve Cemiyet Yararına Yapılan Yardımlar	169
4.3. Bilecik'te İmar Faaliyetleri	178
4.4. Bilecik'te Genel Sağlık ve Spor Faaliyetleri	182
4.4.1. "Ahvâl-i Sıhhiye".....	182
4.4.2. Spor Faaliyetleri	188
4.5. Genel Asayiş ve Adli Vakalar.....	195
4.6. Cumhuriyet Modernleşmesinin Bir Kurumu Olarak; Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri	203
4.6.1. Bilecik Halkevi Şubeleri ve Faaliyetleri	206
4.6.1.1. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi.....	206
4.6.1.2. Güzel Sanatlar Şubesi	207
4.6.1.3. Spor Şubesi ve Faaliyetleri	208

4.6.1.4. Temsil Şubesi (Gösterit) ve Faaliyetleri	208
4.6.1.5. İctimai Yardım Şubesi ve Faaliyetleri	209
4.6.1.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi	210
4.6.1.7. Köycülük Şubesi	211
4.6.1.8. Kütüphane ve Yayın Şubesi	212
5. İKTİSADİ YAŞAM, ULAŞIM VE HABERLEŞME	214
5.1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Politikası	214
5.2. Bilecik'te Ziraat ve Sanayi	216
5.2.1. Tarımsal ve Sinaî Üretim.....	216
5.2.2. Ekili Arazi ve Üretim Miktarları	222
5.2.2.1. 1927 Genel Sayımından Önceki Durum.....	222
5.2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Tarım Sayımı ve Bilecik	226
5.2.3. Vilayet Genelinde Hayvancılık.....	238
5.2.4. Zirai Alet ve Makineler.....	245
5.3. Sinaî İşletmeler, Ticaret ve Sanat Kuruluşları ile Çalışanların Sayıları	246
5.3.1. Farklı Çalışan Sayısına Göre Mevcut İşletmeler	247
5.3.2. Diğer Meslek Grupları, Esnaf ve Sanatkârlar.....	248
5.3.3. Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası	267
5.4. İhracat	269
5.5. Ormanlar.....	270
5.6. Madenler	272
5.7. Ulaşım.....	274
5.7.1. Demiryolu.....	274
5.7.2. Karayolu.....	279
5.7.2.1. Yol Mükellefiyeti: Kanun ve Uygulamalar	279
5.7.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vilayet Dâhilindeki Yolların Durumu	284

5.8. Haberleşme	287
5.8.1. Posta ve Telgraf Teşkilatı	287
5.8.2. Telefon	292
5.8.3. Bilecik Vilayet Gazetesi	295
6. SONUÇ	296
KAYNAKÇA	300
EKLER	322

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Genel İlkokulların Sınıf Sayısına Göre Dağılımı,1923-1924.....	81
Tablo 3.2. Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokulların Dershane Sayısına Göre Dağılımı, 1923-1924.....	82
Tablo 3.3. Ders Yılı Başında Sınıflardaki Öğrenci Sayısı.....	82
Tablo 3.4. Sene İçinde Okulu Bırakanlar	83
Tablo 3.5. Genel Sınavlar Öncesinde Sınıflarda Mevcut Öğrenci	84
Tablo 3.6. Genel Sınavların Neticesi	84
Tablo 3.7. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmen Sayısı	85
Tablo 3.8. Öğretmenlerin Menşei.....	85
Tablo 3.9. Öğretmenlerin Yaş, Kıdem Ve Maaşları.....	86
Tablo 3.10. Sene İçinde Mesleğe Yeniden Giren Öğretmenler.....	86
Tablo 3.11. Sene İçinde Meslekten Çekilen Öğretmenler.....	86
Tablo 3.12. Yaş Grubu Ve Öğrenci Sayıları	87
Tablo 3.13 Öğrenci Velilerinin Meslekleri.....	87
Tablo 3.14. Vilayet Genelindeki İlkokullar Ve Öğrenci Sayıları 1924-1925.....	88
Tablo 3.15. Sene İçinde Okulu Bırakanlar, Ders Yılı İçinde Okula Yeni Alınanlar 1924-1925	89
Tablo 3. 16. Kız Ve Erkek Okullarındaki Öğrenci Sayılarının, Ertuğrul Vilayeti'ne Bağlı Kazalara Göre Dağılımı, 1924-1925	89
Tablo 3.17. Öğrenci Sayılarındaki Değişimin Kazalara Göre Dağılımı,1924-1925	90
Tablo 3.18. Genel Sınavlar Öncesi Ve Sonrasında Okullardaki Öğrenci Sayıları,1924-1925	91
Tablo 3.19. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokulların Sınıflara Göre Dağılımı, 1924-1925.....	91

Tablo 3.20. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokulların Dershanelere Göre Dağılımı,1924-1925	92
Tablo 3.21. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokul Binalarının Genel Özellikleri,1924-1925	93
Tablo 3.22. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokul Binalarının Yapısal Özellikleri,1924- 1925	94
Tablo 3.23. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Sayısı Ve Menşei, 1924-1925	95
Tablo 3.24. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yaş, Kıdem Ve Maaşları.....	95
Tablo 3.25. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Yatılı İlkokulun Öğretmen Sayıları 1925-1926.....	96
Tablo 3.26. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Yatılı İlkokulun Öğrenci Durumu 1925-1926.....	96
Tablo 3.27. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Yatılı İlkokulun Öğrenci Sınav Durumu 1925-1926.	97
Tablo 3.28. Konya Mintikası Maarif Eminliği'ne Bağlı Bilecik Ve Mülhakatında İlkokullardaki Öğrenci Sayısı 1925-1926	97
Tablo 3.29. Konya Mintikası Maarif Eminliği'ne Bağlı Bilecik Ve Mülhakatındaki Öğretmenlerin Sayısı 1925-1926	98
Tablo 3.30. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğretmenlerinin Menşei 1925-1926	99
Tablo 3.31. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğretmenlerinin Yaşları 1925-1926	100
Tablo 3.32. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğrencilerinin Sayıları 1925-1926.....	101
Tablo 3.33. Ders Yılı İçinde Okula Yeni Alınanlarla Okulu Bırakanlar 1925-1926	102
Tablo 3.34. Genel Sınavlar Öncesinde Öğrenci Sayısı 1925-1926	103
Tablo 3.35. Genel Sınavlar Öncesi Öğrenci Sayısına Göre Öğrenci Velilerinin (Babalarının) Meslekleri	104
Tablo 3. 36. Anaokulları Öğrenci Sayıları, 1925-1926	105
Tablo 3.37. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı 1925-1926.....	105
Tablo 3.38. Yıl İçinde Okulu Bırakanlar 1925-1926.....	106
Tablo 3.39. Öğrenci Velilerinin Meslekleri.....	106
Tablo 3.40. Anaokullarının Yıllık Masrafları, 1925-1926	107
Tablo 3.41. Vilayet Genelindeki Okulların Eski Ve Yeni İsimleri	107

Tablo 3.42. Bilecik'te 1931 Senesi Aralık Ayı 50 Yoksul Öğrencinin Öğle Yemeği İlaşesi	131
Tablo 4.1. 1927 Nüfus Sayımına Göre Bilecik Ve Kazalarının Erkek, Kadın Ve Toplam Nüfusları.....	137
Tablo 4.2. 1927-1928 Tarihli Devlet Salnamesine Göre Bilecik Vilayeti'nin Genel Nüfusu	138
Tablo 4.3. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik Ve Kazalarının Erkek, Kadın Ve Toplam Nüfusları.....	143
Tablo 4.4. Gazete Ve Rozet Hasılatı	156
Tablo 4.5. 1925'te Kimsesiz Ve Yardıma Muhtaç Muhacirlere Yapılan Yardımlar	157
Tablo 5.1. Ekili Arazi, Ekilenler Ve Hasatlar Yekûnu(Dönüm):	230
Tablo 5.2. Zirai Üretim (Kg.):	231
Tablo 5.3. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Hububat Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı	233
Tablo 5.4. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Bakliyat Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı	234
Tablo 5.5. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Sanayi Bitkileri Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı	235
Tablo 5.6. 1926 -1927 Yılı Tahıl Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik).....	236
Tablo 5.7. 1926 -1927 Yılı Sınai Bitkileri Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik).....	236
Tablo 5.8. 1926 -1927 Yılı Bakliyat Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik).....	237
Tablo 5.9. 1926 Yılı Bilecik Vilayeti İle Ülke Genelindeki Ehli Hayvanlar	239
Tablo 5.10. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ehlî Hayvanlar (1927)	240
Tablo 5.12. 1927 Genel Sayımında Bilecik'te Ve Türkiye Genelinde Mevcut Ehli Hayvanat.....	242
Tablo 5.14. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ehlî Hayvanlar	243
Tablo 5.15. Vilayet Dâhilinde Elde Edilen Hayvani Mahsulât (1928)	243
Tablo 5.16. 1927 Sanayi Sayımı'na Göre Bilecik'te İşyeri Ve Çalışan Sayısı	246
Tablo 5.17. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ormanlar	271
Tablo 5.18. Vilayet Dâhilinde Mevcut Madenler	272

Tablo 5.19. 1927-1928 Vilayet Dâhilindeki Mevcut Yolların Durumu	285
Tablo 5.20. 1928-1929 Vilayet Dâhilindeki Mevcut Yolların Durumu	286

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

Age.	: Adı Geçen Eser
Agm.	: Adı Geçen Makale
Agt.	: Adı geçen Tez
AKDTYK	: Atatürk Kültür Dil Ve Tarh Yüksek Kurumu
BCA.	: Cumhuriyet Arşivi
BOA.	: Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BŞEÜ	: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
G.	: Gömlek
K.	: Kutu
DH. EUM. AYŞ.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî
DH. MB. HPS.	: Dâhiliye Mebâni-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH. EUM.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. EUM. KLU.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî
DH. EUM. LVZ.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Levâzım Kalemî
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
HR. HŞ. İŞO.	: Hariciye Nezareti İstişare Odası
HR. İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
İ. ŞD.	: İrade-i Şura-yı Devlet
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Bir kasabayı, kenti ya da kırsal bir alanı tarihi bir belge gibi okumak mümkündür. Geçmişin izleri binaların mimarisinde, eski işlevlerinde, sokak isimlerinde, köprülerde, çarşılarda, meydanlarda, dükkân, kahve ve lokanta adlarında, o bölgenin gelişim çizgisinde saklıdır. Dolayısıyla tarihi bir araştırma genel ve soyut alanlardan somut alanlara yöneldikçe okuyucunun hafızasında daha kalıcı izler bırakmaktadır. Makro tarihçilik, evrensel insanlığın tarihiyken, mikro tarihçilik insanın, bireyin tarihidir. Bizim hayatımızı etkileyen, evimizde, çevremizde, mahallemizde yaşanan olayları konu alır. Geleneksel tarih çalışmalarında çoğu kez ülkeyi ilgilendiren siyasi gelişmelere yer verilirken bu gelişmelerden bizzat ya da dolaylı olarak etkilenen insan kitlesi arka planda kalmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti tarihini ele alan çalışmaların da genellikle devlet merkezli ve ülke genelindeki konular üzerinde yoğunlaştığı görüldüğünden, araştırmayı yaparken tarihsel olaylara biraz daha spesifik bir çerçeveden bakmak, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerini taşradaki yansımalarıyla birlikte incelemek bu çalışmanın ana sorunsalını oluşturmuştur.

“Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik” adlı çalışmanın ele alınış hikâyesi, Erdal Aslan’ın “Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi Ve Değeri” adlı çalışmasında atıfta bulunduğu Jacquetta Hawkes’in “hiçbir insan yoktur ki, çocukluğunda yaşadığı yerlere, topraklara ilgi duymasın ve oralar için heyecanlanmasın”¹ sözlerinde gizlidir. Konunun belirlenişinin ve araştırmaya yönelişin olgusal amacı budur.

Bugüne dek kronolojik olarak Bilecik’in tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar ve inceleme eserler sıralandığında Said Öztürk’ün kaleme aldığı “Tanzimat Dönemi’nde Bir Anadolu Şehri: Bilecik” adlı eseri ilk sırayı almaktadır. Bu eserde Bilecik’in Tanzimat Dönemi’ndeki sosyo-ekonomik yapısı ele alınmıştır. İkinci olarak Halim Demiryürek, “Ertuğrul Sancağı (1908-1918)” adlı eserinde Bilecik’in II. Meşrutiyet Dönemi’ni siyasi, idari, ekonomik ve sosyal yönleriyle analiz etmiştir. Son olarak Bilecik ve çevresinin Milli Mücadele Dönemi’ni ele alan Taner Bilgin’in “Milli Mücadele’de Bilecik” adlı çalışmasında da Bilecik’in Milli Mücadele yıllarındaki manzarası, tarihsel olayların akışıyla birlikte görüntülenmiştir. Bilecik’in tarihine ışık tutan bir başka değerli eser ise Osmanlı Arşivi belegelerine dayalı olarak Azmi Özcan ve Yusuf Sarıнай tarafından hazırlanan “Osmanlı Belgelerinde Bilecik” adlı çalışmadır. Bunların dışında yine Bilecik’in tarihine bölgesel olarak değinen başka çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Ali Sarıkoyuncu’nun kaleme aldığı

¹Erdal Aslan, “Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi Ve Değeri”, **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme Ve Yerelleşme**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay, İstanbul:2000, s.195.

“Milli Mücadelede Söğüt ve Çevresi” adlı eser, Tuncay Dağlı’nın “Söğütte Uyuyan Tarih” adlı çalışması, Mehmet Topal’ın “Osmanlı Dönemi’nde İnhisar” adlı çalışması ve yine Ali Sarıkoyuncu ile Rahmi Akbaş’ın birlikte yayına hazırladıkları “Milli Mücadelede Bozüyük ve Atatürk’ün Bozüyük’ü Ziyaretleri” adlı çalışmalar, Bilecik’in tarihi açısından değerli eserlerdir. Bu çalışmada ise Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarındaki tarihi, sosyokültürel ve Milli Mücadele Dönemi’ndeki stratejik önemine istinaden Bilecik, biraz daha yakın bir perspektiften, Cumhuriyet Dönemi’ndeki idari, siyasi, sosyokültürel ve sosyoekonomik yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Nitekim, Cumhuriyet Dönemi’nin ahvalini bugüne kadar ele alan çalışmalar çoğunlukla konuya genel bir perspektiften ışık tutmuştur. Yerel tarih çalışmalarının önemi ise ele alınan tarihsel dönemlerin daha ziyade kıyıda köşede kalmış, resmi kaynaklarda yer almamış yönlerini ortaya çıkarabilmektir. Bu bakış açısından yola çıkılarak araştırmada Cumhuriyet Dönemi’nde ülkede meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik olayların Bilecik’i nasıl etkilediği sorunsalı üzerinde durulmuştur.

Literatür taramasıyla başlayarak arşiv araştırmalarıyla sürdürülen çalışmada başta Cumhuriyet Arşivi olmak üzere, Osmanlı Arşivi, Kızılay Arşivi ve TBMM Zabıt Cerideleri taranmış; konuyla ilgili T.C.Devlet Salnameleri ile İhsaiyat Mecmuası, Şark Yıllıkları, T.C.Büyük Ticaret Salnamesi, İstatistik Umum Müdürlüğü’nün yayınladığı 1927 Genel Sayım İstatistikleri (Nüfus, Ziraat, Sanayi, Ticaret) de ele alınmıştır. Birinci el kaynaklar arasında TBMM arşivinde yer alan “BİLECİK (1925-1932)” adlı vilayet gazetesi araştırmaya konu olan yer ve dönemle alakalı bol veri içerdiği için ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Bu bakımdan Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’in genel manzarasını gösteren, günlük ahvâlini yansıtan, dönemin temel özelliklerini Bilecik merkezli olarak ortaya koyan gazete, çalışmanın başından sonuna kadar önemli bir işleve sahip olmuştur. Edinilen malzemeler doğrultusunda tezin bölümleri; “Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te İdari Teşkilatlanma”, “Cumhuriyet Dönemi’nde Seçimler (1923-1938) ve Bilecik Milletvekilleri”, “Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te Eğitim”, “Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te Sosyal Yaşam (Nüfus Hareketliliği, Sivil Toplum Kuruluşları, İmar Faaliyetleri, Spor, Sağlık, Asayiş ve Bilecik Halkevi)” ile “Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te İktisadi Yaşam, Ulaşım ve Haberleşme” şeklinde oluşturulmuştur. Böylece idari yapılanmadan başlayarak Cumhuriyetin taşrada uygulamaya koyduğu temel esaslar çerçevesinde önce Bilecik’in idari yapısı ele alınmış; daha sonra Cumhuriyet seçimlerinin ülke genelindeki yansımaları ışığında Bilecik’teki seçim atmosferine ve siyasi yaşama değinilmiş; çalışmanın ilerleyen aşamalarında da eğitim alanında gerçekleştirilen yeni düzenlemelerle birlikte eğitim

faaliyetlerine yer verilmiş ve istatistik verilerden yola çıkılarak Bilecik'in eğitim potansiyeli değerlendirilmeye çalışılmıştır. Devamla, Cumhuriyetin kurumsallaşma sürecinde toplumsal hayata yön veren gelişmeler eşliğinde Bilecik'teki sosyal yaşam, farklı kurum ve kuruluşlarıyla, demografik yapısıyla mercek altına alınmış; bilhassa sivil toplum örgütlerinin çalışmaları doğrultusunda toplumun karakteristik özelliğini ortaya çıkaran belli başlı öğeler üzerinde durulmuştur. Son olarak da iktisadi yaşamın temel dinamikleri masaya yatırılmıştır. Üretim, istihdam ve doğal kaynaklar açısından Bilecik'in sahip olduğu ekonomik potansiyelin analizi yapılırken ulaşım ve haberleşme gibi doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik hayatı etkileyen diğer unsurlara da değinilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, bilimsel ilkelere riayet edilerek Bilecik'in yakın tarihine yeni bir pencere daha açabilmek ve özgün bir çalışma ortaya çıkarabilmektir.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİLECİK'TE İDARİ YAPILANMA VE BİLECİK'TE GÖREV YAPAN İDARECİ VE MEMURLAR

1.1.Cumhuriyet Dönemi'nde İdari Yapılanmanın Hukukî Çerçevesi: Bilecik'in Statüsü

Cumhuriyet Dönemi'nde idari teşkilâtlanma çalışmaları Milli Mücadele yıllarında başladı. I. Dünya Savaşı sonrasında ciddi toprak kaybı yaşamış olan ülkenin bu dönemde yeni bir idari yapılanmaya tâbi tutulması bir zorunluluk halini almıştı. Zira Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde; 15 vilayet, 17 müstakil liva, 35 mülhak liva ve 392 kaza kalmıştı.²

Bu dönem mülki, idari teşkilatlanma ile ilgili olarak ilk hüküm Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yerini aldı. Teşkilat-ı Esasiye'nin 10. Maddesinde; *“Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasim olup, kazalar da nahiyelerden terekkip eder”*³ ifadesi yer almaktaydı. Bu değişiklik, livaların kaldırılarak vilayet haline getirilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı Devleti'de vilayet, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki vilayetten çok daha geniş bir alanda örgütlenmişti. Bu yüzden 1921 Anayasası'ndaki vilayetler, Osmanlı'nın livaları/sancakları genişliğindeydi.⁴ I. TBMM, Osmanlı'dan farklı olarak vilayet kademesinden vazgeçip devleti, Fransız 'departement' sistemine göre örgütlemekteydi.

Aslında söz konusu yeni düzenlemeler Teşkilât-ı Esasiye'nin ilanından daha önce gerçekleştirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti'nde yer alan “sancak/liva” idari kademesi köklü bir sınır değişikliğine uğratılmaksızın “il” olarak belirlendi ve I. TBMM, vilayetlere bağlı olan sancak/livaları bağımsız hale getirerek doğrudan Ankara'ya bağlama yoluna gitti. Bu dönemde sancakların tâbi olduğu vilayetlerden ayrılarak bağımsız statüye kavuşturulmasında iki yol izlendi: Sancakların bir kısmı kanunla bir kısmı da İcra Vekilleri Heyeti kararıyla bağımsız hale getirildi. Bu bağlamda Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Bilecik, İcra Vekilleri Heyeti'nin 13 Temmuz 1920'deki toplantısında aldığı kararla bağımsız bir sancağa dönüştürüldü.⁵

1921 yılında, “il esasına dayalı örgütlenme” ile yeni devletin merkezileşme süreci başlatılmıştı. Mülkî idare sistemi, Temmuz 1921 tarihi itibarıyla büyük bölge esasından (15

²Durmuş Yalçın, “Milli Mücadele'de İdareciler, Günümüzün ve Geleceğin İdareciliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. VII, Sayı. 21, 1991, ss.407-470.

³TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt IV, 20.1.1921; T.C. Resmi Gazete: 7.2.1921, Sayı:1.

⁴Nuray Keskin, “Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye'de İllerin Yönetimi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara:2007, s.234.

⁵Cumhuriyet Arşivi. Fon Kodu:30-18-1-1, Yer; Kutu No:1,Gömlek No:4/13.

vilayetli sistemden) küçük bölge esasına dayanan 74 vilayetli yeni bir yapıya kavuşturuldu. Vilayet, kelime olarak korundu ancak eyalet anlamına gelen içeriği ortadan kalktı ve yeni düzenlemede sancak/liva büyüklüğündeki yerleşmelere verilen isim oldu.⁶ Böylelikle vilayetlerin sayıları artarken sınırları küçüldü. Kısacası, idari yapılanmada mekânsal ölçek ve kademelenme açısından “eyalet (bölge)” esası terk edilerek “il” esası benimsenmiş oldu.

Bu yeni düzenlemeler sürerken 22 Nisan 1922’de Bursa’dan Ertuğrul Mutasarrıfı Nafiz Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine bir dilekçe gönderilerek Ertuğrul merkez livasının o dönem itibarıyla merkez vilayetten idare edilmekte olan İnegöl veya Yenişehir kazalarından birine -geçici olarak- nakledilmesi istenmişti.⁷

Mutasarrıf Nafiz Bey, talebinin yerine getirilmesi durumunda merkezle doğrudan haberleşmenin daha kolay olacağını belirtmekteydi.⁸ Nafiz Bey’in dilekçesinde dile getirilen bir diğer husus da Bilecik ile Söğüt’ün Yunan işgali sırasında büyük zarar gördüğü ve bu şehirlerde oturan halkın da kısmen komşu köylere, kısmen de Eskişehir’e göç ettiği için buraların zaten kalabalıktan yoksun, ıssız kalmış olduğu idi. Nafiz Bey, Bilecik’in harabe haline gelmesi dolayısıyla sancak/liva merkezinin buraya nazaran daha iyi konumda olan Yenişehir veya İnegöl kazalarından birine nakledilmesinin uygun olacağını hatta bunun zorunluluk halini aldığını dile getirmekteydi.⁹ Ancak bu talebin değerlendirilmesi hususunda resmi yazışmalar sürmüştü de netice itibarıyla Ertuğrul Sancağı merkezinin Bilecik’ten alınarak adı geçen kazalardan birine nakledilmesi söz konusu olmamıştır.

Bu arada Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereği “liva/sancak” kademesinin esas alınmasının ardından mutasarrıflara, yani müstakil liva yöneticilerine vali yetkisi verilmesine dair bir kararname çıkarıldı. 1923’te de Dâhiliye Vekâleti tarafından mutasarrıfların isimlerinin “vali” olarak değiştirildiğine, mülhak veya müstakil bütün liva/sancakların vilayet unvanına sahip olduklarına ve vilayet tarzında yönetileceklerine dair bir genelge yayınlandı. Sonuç olarak 1921 Teşkilat-ı Esasiye ve 1924 Anayasası’nın 89. maddesi ile “liva/sancak” teşkilatı kaldırılarak bugünkü sistem oluşturuldu.¹⁰

Bilecik yeni idarî teşkilatlanma çerçevesinde “il” adını aldı. Ancak, “Ertuğrul” adı zaman içerisinde adeta Bilecik’le özdeşleştiği için Bilecik, 1926’ya kadar hem “Bilecik” hem

⁶Keskin, *agt*, s.235.

⁷Osmanlı Arşivi. DH.İ.UM.EK, K:63,G:38.

⁸BOA. DH.İ.UM.EK, 63/38-3

⁹BOA. DH.İ.UM.EK, 63/38-2.

¹⁰Yeni Taksimat-ı Mülkiye, Dâhiliye Vekâleti, Vilayât Umum Müd. İdare-i Umumiyesi Yay, Ankara:1927, s.5,6; Keskin, *agt*, s.240.

de “Ertuğrul” adıyla anılmaya devam etti. Lâkin iki isimlilik, haberleşme ve yazışmada, resmî işlemlerde karışıklığa neden olduğu için Dâhiliye Vekâleti’nin 29 Ağustos 1926 tarihli ve 4322-864 sayılı tezkeresinde yer alan teklifi ile İcra Vekilleri Heyeti’nin 24 Ekim 1926 tarihli toplantısında ele alınarak çift isimli şehirlerde tek bir resmî ismin kullanılmasına karar verildi.¹¹ Böylece Bilecik için artık “Ertuğrul” değil sadece “Bilecik” adı kullanılmaya başlandı. Bilecik’in ismi zaten “Ertuğrul” değildi. Bilecik sadece Ertuğrul Sancağı’nın merkeziydi. Ertuğrul Sancağı ise merkezi Bilecik olmak üzere Söğüt, İnegöl ve Yenişehir kazaları ile bunlara bağlı nahiye ve köyleri içine alan bir idarî birimin ismiydi.¹²

1.2. Bilecik Vilayetinin İdari Taksimatı

1920-1925 yılları arasında Bilecik’in idari taksimatı Osmanlı’dan devralındığı şekliyle; Bilecik, İnegöl, Söğüt ve Yenişehir olmak üzere 4 kaza ile Küplü, Pazarcık, Yarhisar, Osmaneli ve Gölpazarı nahiyelerinden müteşekkildi. 1926 senesine gelindiğinde İnegöl ve Yenişehir kazaları Bilecik Vilayeti’nden ayrılarak Bursa Vilayeti’ne kaza olarak aktarıldılar. Bu kazaların yerine Bozüyük, Osmaneli ve Gölpazarı olmak üzere üç kaza daha teşkil olundu ve vilayetteki kaza sayısı 5’e yükseldi. Bu arada Pazarcık, Küplü, Yarhisar, İnönü, Mihalgazi, Yenipazar ve İnhisar olmak üzere vilayette 7 adet nahiye mevcuttu (1926).¹³

1.2.1. Bilecik Merkez Kazası

1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi’nde -yeni taksimattan önce- tarif edildiği üzere Ertuğrul Vilayeti (Bilecik); doğudan Eskişehir, batıdan Bursa, kuzeyden Kocaeli, güneyden Kütahya vilayetleri ile çevrili olup, yüzölçümü 6831 km² idi. Vilayet; merkezi Bilecik Kazası olmak üzere, Söğüt, İnegöl ve Yenişehir kazaları ile Küplü, Pazarcık, Yarhisar, Osmaneli ve Gölpazarı nahiyelerinden oluşuyordu.¹⁴

Bu bilgiler Ertuğrul vilayetinin 1920-1925 yılları arası mevcut durumunu göstermektedir. Yani kaza sayısı 4, nahiye sayısı 5’tir.¹⁵ 1926 yılında ise Yenişehir ve İnegöl kazaları vilayetten ayrıldıktan sonra Bozüyük, Osmaneli ve Gölpazarı nahiyeleri “kaza” statüsüne alınırken; Pazarcık, Küplü, Yarhisar nahiyeleri olduğu gibi bırakılmış ve İnönü,

¹¹BCA, F: 30-0-0-0, K:8, G:67/17.

¹²Halim Demiryürek, **Ertuğrul Sancağı (1900-1918)**, BŞEÜ Yay, Bilecik:2015, s.14.

¹³Bu idari taksimat 1952 yılına kadar devam etmiştir. Musa Şaşmaz, **Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, AKDTYK TTK Yay, C.IV, Ankara:2014, s.45.

¹⁴**T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)**, Matbuat Umum Müd, İst:1926, s.396.

¹⁵ 1925-1926 TC Devlet Salnamesi’nin “İdari Taksimat” kısmında nahiyelerin adları sıralanırken “Bozüyük Nahiyesi” zikredilmemiş, “Söğüt Kazası” başlığı altında Söğüt’e bağlı nahiyeler arasında değinilmiştir. **T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)**, s.397.

Mihalgazi, Yenipazar ve İnhisar olmak üzere 4 nahiye daha eklenerek nahiye sayısı 7'ye çıkarılmıştır.¹⁶

Tanzimat Dönemi'nde Müslüman ve Gayri Müslim toplam 15 mahallesi bulunan Bilecik'in Cumhuriyet Dönemi'nde mahalle sayısı oldukça azalmış ve bazı mahallelerin isimleri de yenilenmiştir. 1925 Şubat ayı içinde Vilayet Umum Meclisi'nde "Bilecik'in gündend güne genişlemesi ve hane sayısının da artmasına binaen yedi mahalle halinde idare edilmesinin gündeme getirilmesi bu dönemde mahalle sayısının 7'den az olduğunu göstermektedir. Vilayet Umum Meclisi'nin aldığı kararla sayıları 7'ye tamamlanan mahallelerin isimleri: Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet, İstiklâl, İsmet Paşa, Fethi Bey, Emirler ve Debbaghane'dir.¹⁷

Musa Şaşmaz, "Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)" adlı çalışmasında Bilecik merkez kazasına bağlı köyleri "Bilecik Kazası, Bilecik Nahiyesi" başlığı altında toplamış ve 25 adet olarak zikretmiştir.¹⁸ Bu nahiye yani Bilecik Nahiyesi; Esemen, İlyasca, Ulupınar, Bayır, Beyce, Pelitözü, Cumalı, Çakırpınar, Çukurviran, Hırtılar, Dereşemseddin, Deresakarı, Selüz, Selbükü, Sarmaşık, Abbaslık, Kapaklı, Kuyubaşı, Güpürler, Gökınar, Günviran, Gülümbe, Mahan, Vezirhan ve Viran olmak üzere 25 köyden meydana gelmekteydi.¹⁹

1925-1926 TC Devlet Salnamesi'nde ise Ertuğrul Vilayeti'nin kazaları hakkında bilgi verilirken, Bilecik merkez kazasına bağlı nahiyelerin sadece isimleri zikredilmiş ve nahiyelere bağlı köylere değinilmemiştir. Bu tarihte nüfus olarak Bilecik Vilayeti, kazalarıyla birlikte toplam 37.970 haneden ibaret olup; 96.554 erkek ve 103.713 kadın olmak üzere 200.267 nüfusu barındırmaktaydı.²⁰

1926 yılına gelindiğinde Yenişehir ve İnegöl kazalarının vilayetten ayrılmasıyla Bilecik'in sınırları daralmış ve sınır komşuları da farklı konumlanmıştı. Yenilenen mülki taksimata göre Bilecik Vilayeti; doğudan Bolu, kuzeyden Kocaeli, batıdan Bursa, güneyden

¹⁶ **Yeni Taksimat-ı Mülkiye**, s.15-25; **İdare Taksimatı**, Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası Eki, S.11, Ankara: Şubat 1927, s.260-273.

¹⁷ Burada verilen isimlerden "Debbaghane ve Emirler" hariç diğerleri yenilenen mahalle isimleridir. **Bilecik Gazetesi**, 12 Şubat 1925 no:8, s.2.

¹⁸ "Bilecik Nahiyesi" deyimini 1958 tarihli bir kararnamede "Bilecik Vilayeti Merkez Kazası'nın Merkez Nahiyesi..." olarak geçmektedir. Dolayısıyla yukarıda verilen 25 adet köy isminin 1925'ten sonraki bir tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır. Şaşmaz, **age**, s.46.

¹⁹ 1915 yılına ait nüfus cetvelinde Bilecik köylerinin sayısı 26 olarak zikredilmektedir. Ayrıca buradaki isimlerle karşılaştırıldığında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin burada zikredilmeyen "Pazılık, Gölce, Cedit" köy isimlerine rastlandığı gibi bazı köylerin de isimleri farklı telaffuz edilmiştir. "Güpürler: Kepirler; Gökınar: Gölınar "gibi.. **BOA**. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, **age**, s.30-31.

²⁰ 1925-1926 tarihli salnamede belirtilen bu rakamlar, 1927 genel nüfus sayımından öncedir. **T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)**, s.396.

Kütahya ve Eskişehir vilayetleriyle sınır komşusuydu ve 6831 km² olan yüzölçümü 4353 km²'ye gerilemişti. Bilecik Merkez Kazası'nın rakımı 415 m. idi.²¹

Vilayetin merkezi Bilecik Kazası olmak üzere Söğüt, Gölpazarı, Osmaneli ve Bozüyük kazaları ile Pazarcık, Küplü, Yarhisar, İnönü, Mihalgazi, Yenipazar ve İnhisar nahiyelerinden müteşekkildi. Kaza ve nahiyelerin yanı sıra Bilecik Vilayeti'nde toplam 309 adet köy bulunmaktaydı ve bu köylerden 58'i Bilecik Merkez Kazası'na, 52'si Bozüyük'e, 60'ı Söğüt'e, 106'sı Gölpazarı'na ve 33'ü de Osmaneli kazasına bağlıydı.²²

1927 yılında vilayette bulunan kaza ve nahiyelerin sayısında herhangi bir değişiklik meydana gelmedi. İdari taksimatta Küplü ve Yarhisar nahiyeleri Bilecik Merkez Kazası'na, İnönü, İnhisar ve Mihalgazi nahiyeleri Söğüt Kazası'na, Pazarcık Nahiyesi Bozüyük Kazası'na ve Yenipazar (Kırka) Nahiyesi de Gölpazarı Kazası'na bağlıydı. Osmaneli Kazası'nın ise nahiyesi bulunmamaktaydı.²³

1.2.1.1. Küplü Nahiyesi

Bilecik'in doğusunda yer alan ve 1886'ya kadar Bilecik'e bağlı bir köy statüsünde olan Küplü; 600'den fazla hane sayısı ile 8-10 ipek fabrikası, dükkânları, hanları, hamamları, camileri, kiliseleri ve mektepleriyle ve en önemlisi de o dönemde yeni inşa edilecek olan yol güzergâhı üzerinde yer almasından dolayı 6 Ekim 1886'da yapılan yeni idari düzenlemeyle nahiyeye dönüştürüldü.²⁴ Nahiyenin merkezi olan Küplü Kasabası, şimendifer güzergâhında bulunuyordu. Bazı kaynaklarda havası mutedil olan kasabanın içinden ve birkaç mahallinden Karasu Nehri geçtiği için evlerin adeta birer sahilhâne (yalı, yalı evi) değerinde olduğu bilgisine yer verilmektedir.²⁵ 20. yüzyıl başlarında 10 adet köyü bulunan Küplü Nahiyesi'nin, 24 Haziran 1914'te idari taksimatta yapılan değişikliklerle kendisine tâbi olan Alibeydüzü, Günyarık, Yayla, Akçapınar ve Kızıltepe köyleri Söğüt'e bağlanmıştı.²⁶ Musa Şaşmaz ise 1920-2013 dönemini kapsayan çalışmasında Küplü'nün; Aşağı, Beytimur, Cedid, Süleymaniye, Şukraniye, Kurt, Kızıldamlar ve Küplü olmak üzere 8 köyden meydana geldiğini bildirmiş ancak bu taksimatın hangi yılda yapıldığını belirtmemiştir.²⁷

²¹ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), Matbuat Umum Müd, İst:1927, s.600.

²² (Muhtemelen) köy sayısı fazla olduğundan burada tek tek isimleri zikredilmemiştir. T.C. Devlet Salnamesi, (1926-1927), s.600; Şaşmaz, age, s.45.

²³ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbuat Umum Müd, İst:1928, s.530; Yeni Taksimat-ı Mülkiye, s.34-59; İdare Taksimatı, s.260-273.

²⁴ BOA. İ. ŞD, 83/4903'den aktaran Demiryürek, age, s.31.

²⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.349.

²⁶ BOA. DH. EUM. LVZ, 22/12; BOA. İ. DH, 1508/1332.B.42'den aktaran Demiryürek, age, s.31.

²⁷ Şaşmaz, age, s.47.

1.2.1.2.Yarhisar Nahiyesi

Bilecik'in batısında yer alan Yarhisar nahiyesinin, 1895 yılında merkezi Akbıyık Köyü²⁸ iken, 1915 nüfus istatistiklerini gösteren belgede toplam 33 köyden meydana geldiği ve nahiyeye merkezinin de İlyasbey Köyü olduğu bilgisi aktarılmaktadır.²⁹ 1920'den sonraki taksimatta da nahiyeye merkezi yine İlyasbey Köyü'dür. Bilecik'in kuzeybatısında yer alan İlyasbey Köyü, Bilecik merkezine 10 km. uzaklıkta olup, rakımı 570 m.'dir.³⁰

1915 yılında Yarhisar Nahiyesi'nin nüfusu 9.659 kişi iken İlyasbey Köyü'nün nüfusu 702'dir.³¹ Nahiyeye; merkez İlyasbey Köyü olmak üzere Arapdere, Abadiye, Arkoca, Alpagut, Ayvacık, Elmahaçe, Elbaşibey, Okluca, İncirli, Bahçecik, Çavuş, Hasandere, Sultaniye, Sütlük, Kınık, Karaağaç, Karahasanlar, Koyun, Kendirli, Genceğiz, Gökçesu, Necmiye, Hazargrad, Yarhisar adlı 28 köyden meydana gelmiştir.³²

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan ve hikâyelere şahitlik eden Yarhisar Nahiyesi ve İlyas Bey Köyü de Milli Mücadele yıllarında zorlu bir dönemden geçmiştir. Yunan işgali sırasında burada da birçok bina, ev, dükkân, han, hamam, ahır ve samanlık yakılıp yıkıldığı için 1930'lu yıllarda yeniden yapım süreci başlamıştır.³³

1.2.2. İnegöl Kazası (1925-1926)

Yüzölçümü 2000 km² olan İnegöl Kazası, doğudan Bilecik, batıdan Bursa vilayeti, kuzeyden Yenişehir kazası ve güneyden Kütahya vilayeti ile çevriliydi.³⁴ Kazanın merkezi olan İnegöl Kasabası 25 km uzunluğunda ve 75 km genişliğinde bir ovanın ortasında yer alıyordu.³⁵ Cumhuriyet öncesinde Yenice ve Domaniç Nahiyeleri ile 134 köyü bulunan İnegöl Kazası'nın³⁶, 1915'te köy sayısı 84'tü.³⁷ Cumhuriyet Dönemi'nde ise yeni idari taksimattan önce İnegöl Kazası'nın Domaniç ve Tahtaköprü adlı iki nahiyesi ile 11 mahallesi ve 130 köyü

²⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310), s. 379.

²⁹ Demiryürek, *age*, s.33.

³⁰ Gizem Kuçak Toprak, "İlyasbey/ Yarhisar Köyü'nün (Bilecik) Değerleri ve Mimari Özellikleri, *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.V, S.2, Bilecik:2020, s.319.

³¹ Demiryürek, *age*, s.252.

³² Şaşmaz, *age*, s.47.

³³ Toprak, *agm*, s.319.

³⁴ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), 398.

³⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.380.

³⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.380.

³⁷ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, *age*, s.36.

vardı.³⁸ 1926'da Bursa vilayetine dâhil edildikten sonra İnegöl'ün köy sayısı 141'e çıkmış ve nüfusu da 57.517'ye ulaşmıştır.³⁹

İnegöl'ün güney ucunda yer alan ve Domaniç dağları eteklerinde konuşlanan Domaniç Nahiyesi ise geniş bir araziye sahipti. Nahiyenin güney kısmı yüksek ve taşlık ise de doğu ve kuzey yönündeki arazi daha düz ve verimliydi. 1915 yılında 42 köyü bulunan Domaniç Nahiyesi'nin⁴⁰ merkezi, kaza merkezine yaklaşık 8 saatlik mesafede bulunan Hisar Köy'dü.⁴¹

Kazanın güneyinde ve Domaniç Caddesi üzerinde yer alan Tahta Köprü Nahiyesi ise 20 köyden müteşekkildi.⁴² Ormanlık alana sahip nahiyede yıllık yıl yaklaşık 600-700 m³ gayri mamul kereste işletilirken, geniş ve verimli arazisinde de her cins hububat, meyve, sebze bol miktarda üretilmekteydi.⁴³

1.2.3. Yenişehir Kazası (1925-1926)

Cumhuriyetten önce yüzölçümü 1300 km² olan ve İznik Nahiyesi ile birlikte toplam 111 köyü bulunan Yenişehir Kazası; Ertuğrul Sancağı'nın kuzeybatısında olup, doğudan Bilecik Merkez Kazası, güneyden İnegöl, batıdan Bursa Merkez ve Pazarköy kazaları ile İznik Gölü ve kuzeyden de İzmit Sancağı ile çevriliydi.⁴⁴ 1915 yılında Yenişehir'in, İznik Nahiyesi'ne dâhil olanlar hariç 61 köyü bulunmaktaydı.⁴⁵

Zaman içerisinde muhtemelen İznik Nahiyesi'nin ayrı bir kaza statüsüne geçmesiyle yüzölçümü daralan (943 km²) Yenişehir Kazası, cumhuriyetin ilk yıllarında Bilecik, Bursa, Gemlik, Orhangazi, İznik ve İnegöl kazalarıyla çevrili olup 73 köyden oluşmaktaydı.⁴⁶

Yenişehir Kazası Bursa Vilayeti'ne aktarıldıktan sonra köy sayısı 115'e çıkmış ve nüfusu da 39.063'e ulaşmıştır. 1926-1927 tarihli Devlet Salnamesi'nde Yenişehir'in verimli ovalarında her türlü hububat, meyve ve sebzelerin yanı sıra bilhassa pirinç üretiminin de yapıldığına dikkat çekilmiştir.⁴⁷

³⁸ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.397.

³⁹ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.720.

⁴⁰ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, *age*, s.37.

⁴¹ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), 398.

⁴² T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.399.

⁴³ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.382.

⁴⁴ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.369.

⁴⁵ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, *age*, s.38.

⁴⁶ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.399.

⁴⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.722.

1.2.4. Söğüt Kazası

Söğüt Kazası; kuzeyden Bilecik Merkez Kazası, batıdan İnegöl'ün Domaniç Nahiyesi, güney ve doğusundan Kütahya Sancağı ve kuzeydoğudan da Kastamonu vilayeti ile çevrili olup Ertuğrul Sancağı'nın güneydoğusunda yer alıyordu. Kazanın merkezinde yer alan Söğüt Kasabası, kuzeyden güneye doğru bir sırt üzerindeydi.⁴⁸ Kaza, Bozüyük, İnönü ve Mihalgazi nahiyelerini içeriyordu. Merkez Söğüt Kasabası 6 mahalle ile 31 köy; Bozüyük Nahiyesi 4 mahalle ve 29 köy, İnönü Nahiyesi 4 mahalle ve 17 köy ve Mihalgazi Nahiyesi de 2 mahalle ve 16 köyden ibaret olup, Mihalgazi Nahiyesinin merkezi Akköy idi.⁴⁹

1925 senesi Ocak ayında Söğüt kasabası kaza merkezinin Bozüyük Nahiyesi'ne nakli hususunda Söğüt Belediye Heyeti ile ikinci seçmen ve mahalle muhtarları tarafından Vilayet Umum Meclisi'ne bir dilekçe gönderilmiş (10 Ocak 1925) fakat bu talep Söğüt Kaymakamlığı'nca onaylanmamıştır.⁵⁰

1926'da yenilenen idari taksimatta Bozüyük Nahiyesi "kaza" statüsüne getirilerek Bilecik Merkez Kazası'na aktarılırken, "İnhisar Köyü" de köy statüsünden çıkarılarak yine Söğüt'e bağlı bir "nahiye"ye dönüştürülmüştü. Böylelikle Söğüt Kazası; İnönü, İnhisar ve Mihalgazi Nahiyeleri ile birlikte toplam 60 köyden oluşuyordu. Bu dönemde köy sayısı Bilecik Merkez Kazası'ndan (58) daha fazladır.⁵¹

İdari taksimatta yapılan değişiklikler sonucu zaman içerisinde köylerin sayısı bazen artarken bazen de eksilmiştir. Örneğin 1915'te Söğüt merkezine bağlı köy sayısı 34 olarak zikredilirken,⁵² 1925-1926 TC Devlet Salnamesi'nde bu rakam 31 olarak belirtilmektedir. Ancak salnamede köylerin isimleri zikredilmemiştir. 1940'lardan sonra Mihalgazi ve İnönü Nahiyeleri Söğüt'ten ayrılarak Eskişehir'in Merkez ilçesine bağlanmış ve Söğüt'e bağlı sadece İnhisar Nahiyesi ile 36 köy kalmıştır.⁵³

Musa Şaşmaz, Söğüt Kazasına bağlı köylerin isimlerini "Söğüt Kazası, Söğüt Nahiyesi" başlığı altında şöyle sıralamıştır: Atalan, Atalanteke, Ahur, Ortaca, Oluklu, Avlamış, Borcak, Behçetiye, Tekeçiler, Çaltı, Çalkara, Hamidabad, Hayriye, Düzdağ, Dudaş, Dümez, Rızapaşa, Zenzemiye, Zeyve, Sıraca, Söğüd, Savcıbey, Katlıç, Kızılsaray,

⁴⁸ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1316), s.311; age (H.1324), s.360.

⁴⁹ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.397.

⁵⁰ Bilecik Gazetesi, 26 Şubat 1925, No:9, s.1.

⁵¹ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.600.

⁵² BOA. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, age, s.34.

⁵³ "Bilecik", Yurt Ans. C II, s.1284.

Kâmrantekke, Kepen, Küre, Gündüzbey.⁵⁴ Burada da 28 adet köy ismi geçmekte fakat bu taksimatın hangi yıl aralığını kapsadığı hakkında bilgi verilmemektedir.

1.2.4.1. İnönü Nahiyesi

Söğüt'ün güneyinde Haydarpaşa-Ankara hattı ve Bursa-Konya şosesi üzerinde bir dağ eteğinde yer alan İnönü Nahiyesi'nin, Hüdavendigâr Salnamesi'nde 19. yüzyıl sonlarında köylerinin sayısı 1893'te 15, 1899'da 13 olarak kayıtlıdır.⁵⁵ 1925-1926 TC Devlet Salnamesi'nde de 4 mahalle ve 17 köyden ibaret olduğu belirtilen İnönü'nün köylerinin isimleri zikredilmemiştir. Musa Şaşmaz ise İnönü Nahiyesi'nin; Esnemez, Oklıbalı, İce, İnönü, Ballık, Çukurhisar, Hocayadigâr, Dereyalak, Seyidali, Tutluca, Osmaniye, Karaağaç, Kandilli, Kovalıca, Kozfındık, Gümbet, Gümbetakpınar, Namlı, Yeni, Yürükyayla olmak üzere 20 köyden oluştuğunu belirtmiştir.⁵⁶ Buradaki taksimat, köylerin sayısı itibarıyla -bir-iki farklı köy ismi dışında- 1915'teki taksimatla aynıdır.⁵⁷ Ancak, Musa Şaşmaz bu taksimatın hangi yıla ait olduğu hakkında bilgi vermemiştir.

İnönü Nahiyesi 26 Nisan 1930'da Söğüt Kazası'ndan ayrılarak bazı köyleriyle birlikte Bilecik'in Bozüyük Kazası'na dâhil edilmiştir.⁵⁸ İnönü Nahiyesi Bozüyük Kazası'na nakledilirken kendisine bağlanacak olan köyler ise şunlardır: Esnemez, Aşağıkuzfındık, Yukarıkuzfındık, Seyitali, Tutluca, Okulbalı, Nemli, Yeniköy, Yürükyayla nam-ı diğer Türkyayla, Kümbet ve Kümbet Akpınar. Bu yeni düzenlemeyle İnönü Nahiyesi'ne bağlı köylerin sayısı da 11'e inmiştir.⁵⁹ Bu bilgiye göre Musa Şaşmaz'ın verdiği taksimat 1926'dan sonrasına muhtemelen 1927-1930 arası döneme aittir.

1.2.4.2. İnhisar Nahiyesi

1915'teki mülki taksimatta Söğüt merkez kazasına bağlı bir köy olarak adı geçen İnhisar'ın⁶⁰ gerekçeli olarak hangi tarihte nahiyeye dönüştürüldüğü hakkında mevcut kaynaklarda net bir bilgi yer almasa da söz konusu düzenlemenin 1926 sonrasında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Şaşmaz, *age*, 71.

⁵⁵ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310), s.400; *age* (H.1316), s.315

⁵⁶ Şaşmaz, *age*, 72.

⁵⁷ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, *age*, s.35.

⁵⁸ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4.

⁵⁹ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4; T.C. Resmi Gazete, S.1494, 5.05.1930.

⁶⁰ Demiryürek, *age*, s.34.

Musa Şaşmaz İnhisar Nahiyesinin Ak, Alpagut, Esiri, İnhisar, Çay, Harman, Hisarcık, Samrı, Tarpak, Tozman, Koyunlu ve Muradiye olmak üzere 12 köyden meydana geldiğini belirtmektedir.⁶¹

1.2.4.3. Mihalgazi Nahiyesi

Söğüt Kazası'nın doğusunda yer alan Mihalgazi Nahiyesi'nin 1915'teki mülki taksimatta 5 mahalle ve 12 köyden ibaret olduğu zikredilirken⁶² 1925-1926 TC Devlet Salnamesi'nde merkezi Akköy olmak üzere 2 mahalle ve 16 köyden meydana geldiği belirtilmiş ancak köylerin isimleri verilmemiştir.⁶³

Musa Şaşmaz Mihalgazi Nahiyesi'nin köylerini Ozan, İğdir, Beyköy, Beyköyyaylası, Bunaklar, Tekirler, Düzköy, Kapukaya, Karaoğlan, Kuzucular, Kireçlik, Gerede, Gömele, Virancık ve Yenice olmak üzere 15 olarak belirtmiştir.⁶⁴ Muhtemelen buradaki taksimat da 1926'dan sonraki düzenlemeye aittir.

1.2.5.1.Bozüyük Kaza Merkezi

Söğüt'ün güneybatı kısmında ve Haydarpaşa- Eskişehir demiryolu güzergâhı üzerinde yer alan Bozüyük, 1926 yılına kadar Söğüt Kazası'na bağlı nahiye statüsündedir. 1915 yılında 23 köyden müteşekkil olan Bozüyük,⁶⁵ 1925'te 4 mahalle ve 29 köyden ibarettir.⁶⁶ Kaza statüsüne alındığında köy sayısı 32'ye çıkmıştır.

Bu köyler; Aşağıarmudan, Akpınar, Akçapınar, Aksutekke, Ereğli, Ormangöze, Bozalan, Poyra, Cihangazi, Çaydere, Çerkesçepni, Çokçapınar, Hamidiye, Darıdere, Delielmacık, Dodurga, Revnak, Saraycık, Sürurabad, Alibeydüzü, Kapanalan, Karaçayır, Kızıltepe, Kızılcapınar, Kozpınarçeşmesaz, Günyarık, Viraneren, Yaylakarabayır, Yukarıarmudanlıyerli, Yukarıarmudanlımuhamir, Yürükçepni, Yenidodurga'dır.⁶⁷

Tarihi çok eskilere dayalı bir yerleşim merkezi olan Bozüyük'te dokumacılık ve çeşitli küçük sanayiler gelişmişti. Eskişehir'e yakınlığı ve elverişli ulaşım imkânları Bozüyük'ün önemini artırmış ve cumhuriyetin ilerleyen sürecinde, özellikle 1970'lerin sonuna doğru önemli yatırımlar gerçekleşmiştir. Ticaret yaşamı, Bilecik'e göre daha canlıdır.⁶⁸

⁶¹ Şaşmaz, **age**, s.75.

⁶² Demiryürek, **age**, s.36.

⁶³ **T.C. Devlet Salnamesi**, 1925-1926, s.397.

⁶⁴ Şaşmaz, **age**, s.76.

⁶⁵ Demiryürek, **age**, s.35.

⁶⁶ **T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)**, s.397.

⁶⁷ Şaşmaz, **age**, s.48.

⁶⁸ "Bilecik", **Yurt Ansiklopedisi**, C. II, s.1284.

Bozüyük Belediyesi 1890'da kurulmuş ve Belediye hizmet binası 1928'de inşa edilmiştir. Su şebekesi 1931'de yapılmış; kaynaktan alınan suyun 400 m³'lük bir ana depo ve 2 aktarma deposundan çekimle yerleşim merkezine dağıtılması sağlanmıştır. Elektrik hizmetleri ise 1954'te belediyeye geçmiştir.⁶⁹

1.2.5.2.Pazarcık Nahiyesi

Bilecik'in güney kısmında yer alan Pazarcık Nahiyesi 1927'de Bozüyük Kazası'na bağlanmıştır. Nahiye; Ahmedler, Alınca, Elmalısagır, Elmalıkebir, Bakras, Burçak, Bozcaarmud, Bulduk, Bağçesultan, Pazarcık, Dere, Demirköy, Dülgeroğlu, Sarıdayı, Sarnıç, Arapdere, Firanlar, Kınık, Karadede, Göde, Gümüşdere ve Nazıfpaşa olmak üzere 22 köyden meydana gelmiştir.⁷⁰

1.2.6.1.Gölpazarı Kaza Merkezi

Bilecik'e bağlı bir nahiye konumunda olan Gölpazarı'nın, gerek merkez kazaya olan uzaklığı gerekse köy sayısının çokluğu ve büyüklüğü gibi nedenlerle her ne kadar daha Osmanlı Dönemi'nde 20. yüzyıl başlarında kaza yapılmasına yönelik bazı girişimler olmuşsa da 1926'ya kadar mevcut statüsünü koruduğu görülmektedir. 1915 yılı nüfus istatistiklerinde Gölpazarı'nın 71 köyü olduğu⁷¹ bildirilirken, 1926-1927 TC Devlet Salnamesi'nde bu sayı 106; bir sonraki salnamelerde yani 1927-1928 ve 1928-1929 tarihli Devlet Salnamelerinde 89 olarak belirtilmiştir.⁷² Musa Şaşmaz ise yıl aralığı hakkında bilgi vermeksizin bu sayıyı 64 olarak vermiştir.⁷³ Cumhuriyetin 1940-1950'lerden sonraki verilerini aktaran kaynaklarda ise Gölpazarı'nın, Yenipazar Nahiyesi ile birlikte 71 köyünün bulunduğu bilgisi yer almaktadır.⁷⁴

Bu köylerin adları şöyledir: Armudcuk, Arıcaklar, Akçasu, Akcaöküz, Akçakavak, Aktaş, Alıç, El mü'min, Eytrat, İnceli, Orta, Öbek, Bedi, Baltalı, Poladlı, Bostancılar, Büyüksürmeli, Büyüksusuz, Bayat, Türkmen, Timurhanlar, Çiftlik, Çukurvıran, Çengeller, Çemişkı, Hacı, Hacıdurmuşlar, Hamidiye, Derecikviran, Dereli, Dumanlar, Söğüdcük, Şahinler, Sarıhacılar, Soğucakpınar, Softalar, Taşçiahiler, Dokuz, Doğancılar, Tuzaklı, Tongurlar, Kasımlar, Karaağaç, Karacalar, Kuşcavıran, Kavanozlar, Karaahmed, Kuzılar,

⁶⁹ "Bilecik", **Yurt Ansiklopedisi**, C II, s.1284.

⁷⁰ Şaşmaz, **age**, s.70.

⁷¹ **BOA**. DH. EUM. KLU, 15/73'den aktaran Demiryürek, **age**, s.33.

⁷² **T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927)**, s. 600; **age** 1927-1928 s.530; **age** 1928-1929 s.;414.

⁷³ Şaşmaz, **age**, s.55.

⁷⁴ "Bilecik", **Yurt Ans.** C II, s.1284.

Köprücük, Keskin, Gemici, Küçüksürmeli, Küçüksusuz, Gözaçanlar, Gökçekaya, Gökçeler, Gümbed, Medetli, Musalar, Nesimhoca, Nalcacılar, Yağcı ve Yenicesagir.⁷⁵

Arazisi engebeli olan Gölpazarı'nın nüfusu, başlıca düzlük alanlar olan Gölpazarı Merkez Kasabası ile Yenipazar ve Karaağaç ovalarında yoğunlaşmıştır. Kaza merkezi bilhassa yaz aylarında dağ köylerinde yaşayan halkın mevsimlik göçlerine sahne olmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan halk, ipekböcekçiliği de uğraşmaktadır.⁷⁶

1.2.6.2.Yenipazar (Kırka) Nahiyesi

Bu nahie Ümidler, Ulucak, Belinkebir, Beklese, Belviran, Tohumlar, Tekeçiler, Tiran, Caferler, Çöte, Dere, Selim, Sorguncukahiler, Karahasanlar, Katran, Kavacık, Kuşca, Gökceköy, Gökcegöz, Kükürt, Nardin, Yenipazar ve Yumaklı olmak üzere 23 köyden meydana gelmiştir.⁷⁷

1.2.7. Osmaneli (Lefke) Kazası

Bilecik'in kuzey yönünde, İzmit ve Adapazarı sınırında, tren yolu güzergâhında yer alan ve Osmanlı Dönemi'nde nahie olarak anılan Lefke, 1926'ya kadar mevcut statüsünü korumuştur. Osmanlı Dönemi'nde Lefke adının bazı Rumeli kasabalarında da kullanılıyor olması haberleşme ve resmi yazışmalarda karışıklığa yol açtığı için Ertuğrul Mutasarrıflığı'nın teklifi üzerine bu kasabanın Osman Gâzi döneminde fethedilmiş olmasından dolayı⁷⁸ isminin "Osmaneli" olarak değiştirilmesi sağlanmış ve ilgili karar 8 Nisan 1914'te padişah iradesi olarak yayınlanmıştır.⁷⁹ İstanbul-Bağdat yolu üzerinde yer alan Osmaneli, işlek ve gelişmeye elverişli konumundan dolayı ticari sahada önemli yol kat etmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük bir yangın geçiren kasabanın büyük bir kısmı harap olmuş ve bu yıkımın etkileri 10-15 sene sürmüştür.⁸⁰ 28 Ocak 1890'da şimendifer istasyonunun resmi açılışıyla birlikte merkezi hükümete bağlanan Osmaneli, bu tarihten sonra yeniden hayat bulmuştur. Zira bu olay sayesinde Osmaneli, ileride parlak bir sanayi ve ticaret merkezine dönüşecektir.⁸¹

⁷⁵ Şaşmaz, **age**, s.55.

⁷⁶ "Bilecik", **Yurt Ans.** C II, s.1284.

⁷⁷ Şaşmaz, **age**, s.57.

⁷⁸ Uzun bir dönem Selçuklu idaresinde kalan Lefke 1308'de (H.708), Geyve, Geyveakhisar ve Mecece ile birlikte Osman Gazi döneminde feth edilmiştir. Talât Bey (Osmaneli Başmuallimi), **Osmaneli Tarihi**, Çağaoğlu Matbaası, İstanbul:1926, s.7.

⁷⁹ **BOA.** DH. EUM, 19/105/A'dan aktaran Demiryürek, **age**, s.32.

⁸⁰ Talât Bey, **age**, s.17-18.

⁸¹ Talât Bey, **age**, s.19.

Milli Mücadele Dönemi'nde ise İstanbul'un işgalinden sonra Osmaneli, İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler sırasında stratejik konumundan dolayı İstanbul ile Ankara arasında bir geçit yeri olmuştur. Bu yıllarda Milli Mücadele'nin önde gelen isimlerinden olan Ali Fuat Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa gibi komutanlar Geyve-Osmaneli yolunu kullanmış ve 25-26 Nisan tarihlerinde Osmaneli'nde konaklamışlardır.⁸² Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile savaşa yönelik muhaberatlarını Osmaneli'nde yapmıştır.

1915 istatistiklerinde 29 köyü olduğu zikredilen Osmaneli Nahiyesi'nin,⁸³ 1926'da kaza statüsüne aktarıldıktan sonra köy sayısı 33'e yükselmiştir.⁸⁴ Ertesi yıla ait 1927-1928 TC Devlet Salnamesi'nde de Osmaneli Kazası'nın 39 köyü ve 2 adet çiftliği olduğu belirtilmektedir.⁸⁵

Musa Şaşmaz ise "Osmaneli Kazası, Osmaneli Nahiyesi" başlığı altında Osmaneli'nin köylerini 38 adet zikretmiştir. Bu köylerin adları şöyledir: Ağlan, Akçapınar, Avdan, Epsere, Ericcek, Eğerce, Orhaniye, Oğulpaşa, Alakaya, Balçıkhisar, Bereket, Benli, Belenalan, Bilheriz, Borıcık, Bayat, Paşalar, Ciciler, Çerkeşli, Hisarcık, Hisarlık, Halidiye, Dereyürük, Düzmeşe, Selçuk, Sekiharman, Selimiye, Şerefiye, Taşoluk, Adliye, Kazancı, Kaşıkçı, Kaynarca, Karacaören, Karadin, Kızılöz, Kozan ve Yenicekebir.⁸⁶

1.3. Bilecik ve Mülhakatında Görev Yapan İdareci ve Memurlar⁸⁷

1.3.1. Valiler

Cumhuriyetin kuruluş yılında Bilecik'e atanan ilk vali belgelerde sık sık adı geçen Tevfik Bey'dir. 1927'ye kadar Bilecik valiliği görevini yürüten Tevfik Bey, cumhuriyetin ilk valisi olarak özverili çalışmalarıyla Bilecik'in imar faaliyetlerinde önemli rol oynamış; eğitim, sağlık, bayındırlık, ulaşım ve haberleşmede pek çok kayda değer hizmete imza atmıştır. Yol, köprü, çeşme, posta ve telgrafhane gibi kamu hizmet binalarının inşası, köylere kadar telefon telsiz hatlarının çekilmesi, hapishanelere kadar eğitimin yaygınlaştırması Tevfik Bey'in

⁸² 17 Nisan günü İstanbul'dan hareket eden Fevzi Paşa Kandıra üzerinden önce Geyve'ye gelmiş, burada bir müddet kaldıktan sonra demiryolu ile Osmaneli'ne geçmiştir. Bursa'da bulunan Ali Fuat Paşa ise 25 Nisan 1920'de Yenişehir Kazası üzerinden Osmaneli'ne gelmiştir. İstanbul'dan Ankara'ya kaçmak için gelen eski harbiye nazırı Fevzi Paşa ile Ali Fuat Paşa, Osmaneli'nde buluşmuşlardır. Buluşmadan sonra Ali Fuat Paşa bu durumu sevinçle Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş; bunu üzerine Mustafa Kemal Paşa da Fevzi Paşa bir teşekkür telgrafi çekmiştir. Ertesi gün yani 26 Nisan'da Fevzi Paşa, Osmaneli tren istasyonunda toplanan halk tarafından alkışlanarak Ankara'ya uğurlanmıştır. Taner Bilgin, **Milli Mücadele'de Bilecik**, BŞEÜ Yay, Bilecik:2015, s.130-131.

⁸³ Demiryürek, **age**, s.32.

⁸⁴ **T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927)**, Matbuat Umum Müd, İst:1927, s.600;Şaşmaz, **age**, s.45.

⁸⁵ **T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928)**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, Sayı: 3, İst:1928, s 530.

⁸⁶ Şaşmaz, **age**, s.63.

⁸⁷ **T.C. Devlet Salnamesi**, 1926-1927, Matbuat Umum Müd, İst:1927, s.603.

döneminde gerçekleştirilen icraatlardır. 3 Kasım 1927’de Ordu vilayetine tayini dolayısıyla Bilecik’ten ayrılan Tefvik Bey, görevini yeni vali Şevket Bey’e devretmiştir.⁸⁸ Vatansever, idealist milliyetçi, çalışkan ve yardımsever kimliğiyle de Bilecikliğin gönüllerinde önemli bir yer edinen Tefvik Bey, Bilecik’ten ayrılışı sırasında bütün memurlarla birlikte kalabalık bir halk kitlesi tarafından uğurlanmıştır.⁸⁹

1927’de Tefvik Bey’den görevi devralan Kars valisi Şevket Bey 1930’a kadar valilik görevini sürdürmüş ve 1930’da Bilecik Valiliği görevini Emin Bey’e bırakmıştır. Emin Bey’den sonra da sırasıyla Salim Özdemir (1932-1933), Ali Kemali Bey (1933-1934) ve 1939’a kadar Ali Rıza Bey (Ozkay) bu görevi yürütmüştür.⁹⁰

1.3.2. Vilayet Umum Meclisi ve Azâları

Vilayet Umum Meclisleri, Cumhuriyet Dönemi’nde merkezden gelen emirlerin vilayetlerde uygulanmasını, vilayetlerin eğitim, sağlık, nüfus, ziraat, ulaşım, haberleşme gibi temel hizmetlerinin gerektiği gibi yürütülmesini sağlamışlardır.⁹¹ Zaman içerisinde üye sayılarında, yetki ve sorumluluklarında değişiklikler yapılmıştır. Vilayet Umum Meclislerinin oluşum biçimi ve çalışma usulleri 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun “Mevadd-ı İdariye” kısmının 11, 12, 13. ve 14. maddelerinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir.⁹² Bu maddelerin içeriğinde vilayet meclisleri Azâsının mesleki temsil esasına göre vilayet halkı tarafından seçileceği, içtima devresinin iki yıl ve toplantı süresinin yılda iki ay olacağı, meclis Azâlarından bir reis ile muhtelif şubeleri idare etmek üzere daimi bir heyetin oluşturulacağı ve icra yetkisinin bu heyete ait olacağı hükümleri yer almaktadır.⁹³

Bilecik Vilayeti Umum Meclisi’nin çalışmalarına, Bilecik Gazetesi sütunlarında geniş yer verilmiştir. Gazetenin her nüshasının ilk sayfasında yayınlanan “Meclis-i Umumi-i Vilayet Zabıt Hülasaları”nda meclisin seçim devresi, toplantı dönemi, müzakere edilen konular ve alınan kararlar tüm detaylarıyla yer almıştır. Tutanak metninin içeriğini genel anlamda vilayetin ve bağlı kazalarının imar faaliyetleri, yollarının yapım, bakım ve onarım işleri, vilayet genelinde bulunan okulların durumları, sağlık hizmetleri, zirai, iktisadi ve idari

⁸⁸ **Bilecik Gazetesi**, 2 Kasım 1927, No:140, s.1.

⁸⁹ Tefvik Bey’in döneminde Bilecik’e hayat kaynağı olan Beylik Suyu’nun 3.150 m. mesafeden demir borularla getirilerek akıtılması sağlanmış ve bunun için çarşı meydanında belediye binasının karşısına yaptırılan çeşmeye halkın teşekkür nişanesi olarak Vali Tefvik Bey’in adı verilmiştir. **Bilecik Gazetesi**, 2 Kasım 1927, No:140, s.1.

⁹⁰ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1262.

⁹¹ G.Türkân Demir, “Tarihsel Süreçte Vilayet Meclis-i Umumileri, Çankırı Örneği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.IV, Sayı:1, Çankırı:2016,s.59.

⁹² İhsan Güneş, “Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun (1921 Anayasası’nın) Yapılış Süreci”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.20, S.2, Eskişehir:2020, s.253.

⁹³ Güneş, **agm**, s.253.

konular hakkında yapılan yeni düzenlemeler, kararname ve tarifeler oluşturmaktadır. Mecliste vilayet genelindeki mevcut sorunlar ele alınmış ve müzakere edilen her konu, meclis bünyesinde yer alan ilgili karar mekanizmalarına yönlendirilmiştir. Kesinleşen kararlar da yine madde madde tutanak metinlerine yansıtılmıştır. Gündem maddelerini genellikle kaza ve köylerden gelen dilekçeler, teklifler ya da merkezden gelen genelge ve tebligatlar oluşturmuştur. Tutanaklardan, Bilecik'teki meclis görüşmelerinin ögeden sonra başladığı anlaşılmaktadır. Bilecik Gazetesi'nin 12 Şubat 1925 tarihli ilk nüshasında Vilayet Umum Meclisi'nin İkinci Devre, İkinci İctima Dönemi'ne değinilmektedir. Meclis; Vali Tevfik Bey'in riyasetinde Bilecik'ten Galip ve Osman Efendi, İnegöl Kazası'ndan Hacı İzzet ve Şaban Efendi, Yenişehir Kazası'ndan Tevfik ve Söğüt Kazası'ndan da Kamil Efendi olmak üzere 6 azânın katılımıyla toplanmıştır.⁹⁴

1926'dan sonraki süreçte idari teşkilatta yapılan yeniliklere paralel olarak meclis azâlarının temsil ettiği kazalar da değişmiştir. Örneğin, 24 Şubat 1927'de toplanan Vilayet Umum Meclisi Azâları bu kez Bilecik'ten yine Osman ve Galip Bey, Söğüt'ten Kâmil ve Servet Bey, Osmaneli'den Ahmet Hulusi Bey, Gölpazarı'ndan Atâ Bey, Bozüyük'ten de Ali Râmi Bey ile Lütfi Bey'lerdir. Görüldüğü gibi üye sayısı da 6'dan 8'e çıkmıştır.⁹⁵

1928'de yeni vali Şevket Bey'in riyasetinde toplanan üçüncü devre meclis Azâları ise Bilecik'ten Cevad Bey, Bozüyük'ten Ali Râmi Bey ve Lütfi Bey, Söğüt'ten İbrahim, Sabri ve Hüsnü Beyler, Osmaneli'den Ahmet Hulusi Bey ve Gölpazarı'ndan Ali Vehbi Bey'dir.⁹⁶

1932 yılına kadar yayın hayatını sürdüren Bilecik Gazetesi'ndeki tutanaklara göre 1930'da başkanlık görevini devralan Vali Emin Bey ile 1932'de göreve gelen Vali Salim Bey'ler dışında Bilecik Vilayeti Umum Meclisi'nin Azâları yine aynı kişilerdir. Sadece 1931'den sonra Söğüt'ten Sabri Bey'in yerine İsmail Bey meclise dâhil olmuştur.⁹⁷

1.3.3. Bilecik Dâhilindeki Belediyeler ve Belediye Başkanları

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan mahalli idare kurumları, modern anlamda yerel yönetimlerin fonksiyonlarını icra edebilecek nitelikten yoksundular. Görevleri çeşitli

⁹⁴ Azâların görev dağılımı tutanaklarda net olarak belirtilmemiş olup, müzakereler sırasında sadece kâtiplik görevini yürüten Azânın ismi geçmektedir. Söz konusu içtimada Bilecik Azâsı Galip Bey kâtiplik görevini yürütmektedir. **Bilecik Gazetesi**, 12 Şubat 1925, No:8, s.1,

⁹⁵ Bilecik Gazetesi'nin bazı nüshaları eksik bazıları da baskı hatasından dolayı okunamadığı için Vilayet Umum Meclisi tutanaklarının tamamına ulaşamamıştır. **Bilecik Gazetesi**, Mart 1927, No:110, s.1,

⁹⁶ **Bilecik Gazetesi**, 15 Mayıs 1928, No:167, s.1.

⁹⁷ **Bilecik Gazetesi**, 3 Mart 1932, No:356, s.1.

kurumlar arasında paylaştırılmıştı ve mali kaynakları kısıtlıydı. Ayrıca nitelikli personel ve kurumsal kapasite yönünden zayıftı.⁹⁸

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir yapılanmaya gidilirken Türk idare yapısında belediyeler de önemli bir yer tutmuş ve bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde hazırlanan 1921 Anayasası, yerel yönetimlere geniş çapta özerklik imkânı tanımış ancak; bu anayasa çok kısa süreli olmuş ve yerel yönetimlerle ilgili maddeler hayata geçirilememiştir. 1924 Anayasasıyla birlikte 1876 Kanun-ı Esasi'deki merkeziyetçi anlayışa geri dönmüştür. Bu dönemde yerel yönetimlere, demokratik siyasal kuruluşlar olmaktan çok, merkezî yönetimin taşrada yerine getirmekle yükümlü olduğu hizmetleri, onun adına yerine getirecek kurumlar gözüyle bakılmıştır.⁹⁹

1924 yılında Cumhuriyetin, belediyeler konusunda çıkardığı ilk ve en önemli kanun, 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'dur. Bu kanunla belediyelere bazı yerel vergiler aktararak belediye bütçeleri desteklenmiştir. Ancak esas gelir, devlet bütçesinden sağlanmıştır. Merkeziyetçi yönetim anlayışı doğrultusunda belediye hesaplarının kontrolü de devletin denetiminde olmuştur.¹⁰⁰

Parasal güçleri sınırlı, personeli nitelik ve nicelik açısından yetersiz kuruluşlar olarak faaliyet gösteren belediyelerin durumunu düzeltmek için yapılan en önemli çalışma 3 Nisan 1930 tarihli 1580 Sayılı "Belediyeler Kanunu" olmuştur. Bu kanun; Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren yapılması düşünülen kanunlardan biridir. Türkiye'de rejim Cumhuriyet'e dönüştükten sonra bir an önce çıkarılması istenildiği ve buna ilişkin çok sayıda proje, layiha, kanun teklifi hazırlandığı halde kanun 1930 yılında çıkarılabiliştir.¹⁰¹

1580 Sayılı Kanun'un hazırlanmasında 5 esas ilke göz önünde tutulmuştur: Belediyeler arası eşitlik; belediyelerin icraatlarında serbest bırakılması; belediyeler üstünde merkezi yönetimin güçlü bir denetiminin olması; tek dereceli seçim ve halkın etkin denetiminin sağlanması ve son olarak belediyelerin hizmet alanının genişletilmesidir.¹⁰²

⁹⁸ Yusuf Hami Balcı, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belediyeciliğin Kuruluşu ve Gelişimi: 1963 Değişikliklerine Kadar", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2020, s.21.

⁹⁹ Balcı, **age**, s.21.

¹⁰⁰ Nilgün Adıgüzel, "Cumhuriyet Dönemi'nde Belediyecilik (1923-1938)", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı T.C Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bolu:2010, s 27.

¹⁰¹ Balcı, **age**, 39; Adıgüzel, **age**, 35.

¹⁰² Adıgüzel, **age**, s.36.

1926'da gerçekleştirilen idari düzenlemeden sonra 1926-1927 dönemi Bilecik dâhilinde başta Merkez Vilayet Belediyesi olmak üzere kaza ve nahiyelerle birlikte toplam 12 belediye mevcuttu.¹⁰³ Bunlar sırasıyla Söğüt, Bozüyük, Gölpazarı, Osmaneli, Küplü, Pazarcık, İnönü, Mihalgazi, İnhisar, Yarhisar ve Kırka belediyeleridir.

1923'te Cumhuriyetin ilk Bilecik Belediye Başkanı Ali (Dedeoğlu) Bey'dir. O dönemde yerel haberleşme ağının henüz kurulma aşamasında olması kaynaklarda adına pek rastlanmayışına ve icraatları hakkında yeterli malûmatın olmayışına bir neden olarak gösterilebilir. Aslında 1926'daki Cumhuriyet kutlamaları esnasında Vali Tevfik Bey, Beylik Suyu Çeşmesi'nin açılışını yaparken gıyabında "Belediye Başkanına..." diyerek teşekkür beyanında bulunmuş ama ismini zikretmemiştir.¹⁰⁴ Başkanlık görevini yürüten Ali Bey, 1926'da görevi Akif (Güngör) Bey'e devretmiştir. Bilecik Belediye Başkanlığı'nı 1929'a kadar yürüten Akif Bey, nispeten daha bilinen bir isimdir.¹⁰⁵ Akif Bey'den sonra görevi devralan Ali (İpek) Bey de 1931'e kadar bu görevi sürdürdükten sonra, 1931'de görevi devralan Yahya Güven Bey tek parti döneminin temsilcisi ve CHP Hükümeti'nin Bilecik'teki sözcüsü olarak 1940'a kadar Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en uzun süre görev başında kalan Belediye Başkanı olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁶

Vilayet Umum Meclisi tutanaklarında belediyelerle ilgili pek çok görüşme mevcuttur. Vilayet dâhilindeki bütün belediyeler genellikle organize bir şekilde çalışmalarını yürütürken, zaman zaman ihtiyaçları doğrultusunda Vilayet Umum Meclisi'ne verdikleri dilekçelerle şikâyet ve taleplerini dile getirmişlerdir. Genellikle dile getirilen maddi taleplerin bazıları, ilgili karar mekanizmalarında incelendikten sonra vilayet bütçesinden karşılanırken bazıları da maddi imkânsızlıklar nedeniyle ya reddedilmiş ya da ertelenmiştir. Kimi zaman da belediyelerin aldığı kararlar tetkik heyetleri tarafından incelemeye alınmış, gerekli kontrol sağlandıktan sonra bunların uygulanmasına izin verilmiştir. Örneğin Vilayet Umum Meclisi'nin 2 Şubat 1925'teki oturumunda Bilecik Belediye Başkanlığı'nın 31 Ocak 1925 tarihli, 115 numaralı; *(buğday hariç,ek listede beyan edilen) duhûliye vergisine tâbi tutulacak mallar hakkında*" hazırladığı takririni; diğer maddelerin tetkik edilmesi için¹⁰⁷ meclisin Dâhiliye

¹⁰³ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.602.

¹⁰⁴ Bilecik Gazetesi, 2 Kasım 1926, No:92, s.2.

¹⁰⁵ Bilecik Gazetesi, 11 Eylül 1928 Salı, No:182,s.1.

¹⁰⁶ BCA. F:30-11-1-0, K:126,G:42/2.

¹⁰⁷ Meclis tutanaklarında listeye yer verilmemiş ancak, bu tarihten daha sonra 5 Mart 1925 /12 Mart 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde, Vilayet Umum Meclisi tarafından 1925 yılı için düzenlenmiş duhûliye resmine ait genel tarife yiyecek, içecek, yakacak ve diğer maddeler olmak üzere 4 fasıl halinde birbirinin devamı olarak yayınlanmıştır. Ayrıca "diğer maddeler" başlığı altında "hususî tarife" kısmı da yer almıştır. Bilecik Gazetesi, 5 Mart 1925, No:10, s.2; Bilecik Gazetesi, 12 Mart 1925, No:11,s.3-4.

Encümeni'ne havale edilmiştir.¹⁰⁸ Meclisin bir sonraki oturumunda da Dâhiliye Encümeni'nin 7 Şubat 1925 tarihli kararıyla, Heyet-i Umumiye tarafından tetkik edilen duhûliye resmi tarifesinin, vilayet dâhilindeki bütün belediyeler tarafından icrası uygun görülerek aynen tatbik edilmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁹

3 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde de merkezi yönetimin yerel idareler üzerindeki kontrolünü sağlamak amacıyla "Tetkikat-ı Mülkiye Heyetleri" adı altında teftiş heyetleri oluşturularak belediye icraatlarının takibe alındığı görülmektedir. Nitekim 1925 yılının temmuz ayında Ardahan Mutasarrıfı Behçet ve Miralay Talat Bey'lerden oluşan bir "Heyet-i Mahsusa" Bilecik dâhilindeki kaza merkezleriyle bazı nahiyelerde tetkikat yapmak üzere görevlendirilmiş ve heyet Bilecik'teki incelemeyi tamamladıktan sonra yine aynı görev için Eskişehir'e yönelmiştir.¹¹⁰ Bilecik Gazetesi'nde bu haberin hemen ardından "Tebliğat-ı Umumiye" başlığı altında merkezden gönderilen "Belediye Seçimleri Hakkında Talimat" yayınlanmıştır. Vilayetler Belediye Kanunu'nun belediye meclislerine Azâ seçilmek için gerekli vasıfları içeren 18. ve 19. maddelerindeki "mütemekkin"¹¹¹ tabirinin yanlış anlaşıldığı ve muhalif uygulamalara meydan verdiği mülkiye müfettişlerinin tetkikatından anlaşıldığı için gazetede bil'umum mülkiye memurları, belediye ve nüfus memurları ile belediye başkan ve azâlarının, seçim encümenlerinin, seçim hakkında talimatnamede belirtilen hususları nazar-ı dikkate almaları vurgulanmıştır.¹¹²

1930'lu yıllara gelindiğinde belediyelerin karar alma süreçleri, kaynak ve yetki kullanımları, hatta haberleşmeleri merkezi yönetimlerin daha sıkı ve ayrıntılı denetimi altındadır. Bunun nedeni 1580 Sayılı Kanun'un temel felsefesinin, belediyeleri merkezi hükümetin doğal bir uzantısı olarak kabul etmesidir.¹¹³ Kanunun ilk yürürlüğe girdiği 1930 yılında 5 Ekim'de gerçekleştirilen belediye seçimlerinin ardından, 3 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâleti tarafından Başvekâlet'e sunulan bir bilgi notunda hükümetin, seçilmiş belediye başkanlarına ilişkin ihtiyatlı yaklaşımını görmek mümkündür.¹¹⁴ Bu belge, 25 vilayet valisinin, belediye başkanlığına seçilen kişiler hakkındaki değerlendirmelerini içermektedir.¹¹⁵ Aralarında Bilecik valisinin de bulunduğu 7 vilayet valisinin, seçilen belediye başkanları

¹⁰⁸ **Bilecik Gazetesi**, 12 Mart 1925, No:11,s.2.

¹⁰⁹ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1925, No:12,s.1.

¹¹⁰ **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos 1925, No:29,s.1.

¹¹¹ İkâmet eden, yerleşik.

¹¹² **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos, 1925,No:29,s.1.

¹¹³ Adıgüzel, **age**, s.86.

¹¹⁴ Nuray Ertürk Keskin, "1930: Muhalefet ve Belediyeler Yılı", **Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 - 1939**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay, Ankara: 2007,s.116.

¹¹⁵ "Vilayetler Belediye Başkanlıklarına Seçilen Kişiler Hakkında", **BCA. F:30-10-0-0**, K:82,G:536/30.

hakkındaki değerlendirmeleri olumsuzdur. Bu dönemde Bilecik valisi Emin Bey ve belediye başkanı ise Ali İpek Bey'dir. Vali Emin Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 25.10.1930 tarihli yazısında Belediye Başkanı Ali Bey hakkında değerlendirme yaparken; Ali Bey'in ahlaken temiz, terbiyeli, CHF'ye sadık bir şahsiyet olduğunu ancak, görevinin ifası hususunda bilgi ve becerisinin yeterli olmadığını, görevi süresince istenilen derecede başarı sağlayamadığını belirtmektedir. Fakat bunları söylerken emsalleri arasından daha iyisini bulmanın da müşkül ve başarı sağlayacak birinin dışarıdan atanması durumunda buna da yeterli bir maaş verilebilmesi için belediye gelirlerinin yetersiz olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹⁶

1937 yılında Bilecik valisi Ali Rıza Ozkay (1934-1939) döneminde de Bilecik Belediyesi ile Vakıflar Umum Müdürlüğü arasında bir ihtilâf hadisesi cereyan etmiştir. Konu; Bilecik Vilayet Merkezi ile Söğüt, Bozüyük ve Osmaneli'nde bulunan Ertuğrul Vakfı'na ait bazı gayrimenkul mallarının artık gelir sağlamadığı için Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından satılmasına karar verildiği halde gerek Bilecik Valiliği'nin olumsuz tavrı gerekse mahalli belediyelerin el altından yaptığı müdahale sebebiyle istenilen satışın gerçekleştirilememiş olmasıdır. Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından 28.10.1936'da mesele Başvekâlet'e arz edilmiş ve gerekli takibatın yapılması istenmiştir.¹¹⁷ Söğüt Kazası'ndaki gayrimenkullerin birçoğu Yunan işgali sırasında yanarak arsa haline gelmiş ve bazıları da harap olmuştur. Bozüyük'te de vakfa ait üç ev ile birkaç mağaza ve arsanın da belediye tarafından yapılan müdahale yüzünden satılamadığı, Osmaneli Kazası'ndaki 40 kadar gayrimenkulün de gelirlerine göre satılmaya çalışıldığı ancak aynı muamele yüzünden satılamadığı ve buradaki mukataa işlerinin yüz üstü kaldığı bildirilmiştir. Sebepsiz yere yapılan bu müdahalenin kaldırılması için Vakıflar Umum Müdürü tarafından Başvekâlet makamına gönderilen yazı incelendikten sonra Başvekâlet; meselenin tetkik edilmesi için Dâhiliye Vekâleti'ni görevlendirmiş; Dâhiliye Vekâleti de Bilecik Valiliği'nden durum hakkında bir rapor istemiştir.¹¹⁸ Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla mesele açıklığa kavuşturulduktan sonra Başvekâlet tarafından Bilecik Valiliğine, vakıflar idaresinin satmak istediği söz konusu mallara belediyenin müdahalesinin durdurulması hususu tebliğ edilmiştir.¹¹⁹

1924 Anayasası'ndan sonra merkezden görevlendirilen "Tetkikat-ı Mülkiye Heyetleri"nin varlığı, yerel idareler üzerinde ciddi bir kontrol mekanizması oluşturulduğunun

¹¹⁶ BCA. F:30-10-0-0, K:82,G:536/30-27.

¹¹⁷ BCA. F:30-10-0-0, K:191,G:308/12-1.

¹¹⁸ BCA. F:30-10-0-0, K:191,G:308/12-2.

¹¹⁹ BCA. F:30-10-0-0, K:191,G:308/6-7.

delilidir. 1930'larda ise gerek valilerin Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdikleri durum değerlendirmeleri, gerekse idari birimlerdeki vakıf mallarının tasarrufu konusunda merkezden yapılan uyarılar; 1580 Sayılı Kanun gereği belediyelerin icraatlarında serbest bırakılması ilkesi kabul edilmiş olsa da merkezi idarenin, yerel yönetim birimleri üzerindeki kontrol mekanizmasının bu dönemde güçlü bir şekilde devam ettiğinin bir göstergesidir.

1.3.4.Bilecik ve Kazalarında Görev Yapan Diğer İdareci ve Memurlar

Vali Tevfik Bey'in görev yaptığı ve Yenişehir'le İnegöl kazalarının da vilayete dâhil olduğu, 1925-1926 döneminde Bilecik ve mülhakatındaki mülki idare kadrosunun görev dağılımı şöyleydi:

Bilecik Merkez Kazası: Belediye Reisi: Ali Bey, Muhasebeci: Mehmet Tahir Bey, Tahrirat Müdürü: Kâmil Bey, Müftü: Mehmet Arif Efendi, Mahkeme-i Asliye Reisi: Sabri Bey, Mahk. Asl. Müdde-i Umumisi:¹²⁰ Selahattin Bey, Cinayet Müdde-i Umumisi: Kâmil Edip Bey, Mahkeme-i Asliye Azâları: Ahmet Cevdet Bey ve Mazhar Bey, Mahkeme-i Asliye Azâsı Mülâzımları: İbrahim Nazif Bey ve Mustafa Hilmi Bey, Müstantik: Raşit Bey,¹²¹ Sıhhiye Müdürü: Mehmet Muhlis Bey, Tapu Müdürü: Hayri Bey, Eytam Müdürü: Ahmet Hamdi Bey, Ziraat Müdürü: Nuri Bey, Nüfus Müdürü: Mehmet Bey, Baytar Müdürü: İsmail Bey, Evkaf Müdürü: Mesut Bey, Posta-Telgraf Müdürü: Bahattin Bey ve Mühendis: Abdüssamet Bey.

Söğüt Kazası: Kaymakam: Necip Bey, Mal Müdürü: Kutsi Bey, Müftü: Mustafa Efendi, Mahkeme-i Asliye Reisi: Ömer Lütfi Bey, Mahk. Asl. Müdde-i Umumisi: Zeki Bey, Mahkeme-i Asliye Azâsı: Yahya Bey, Mahkeme-i Asliye Azâsı Mülâzımı: Ahmet Hamdi Bey, Müstantik: Hüsnü Bey, Eytam Müdürü: Mehmet Ali Bey.

İnegöl Kazası: Kaymakam: Saffettin Bey, Mal Müdürü: Süleyman Sami Bey, Müftü: Hasan Fehmi Efendi, Mahkeme-i Asliye Reisi: Muzaffer Bey, Mahk. Asl. Müdde-i Umumisi: Ekrem Bey, Mahkeme-i Asliye Âzları: Hasan Kâmil Bey ve Mehmet Cemal Bey, Mahkeme-i Asliye Azâsı Mülâzımı: Muhittin Bey, Müstantik: Mehmet Said Bey, Eytam Müdürü: Süleyman Bey, Posta-Telgraf Müdürü: Sırrı Bey.

Yenişehir Kazası: Kaymakam: Ahmet Muhiddin Bey, Mal Müdürü: Hacı Nuri Bey, Müftü: Kâmil Efendi, Mahkeme-i Asliye Reisi: Daver Sami Bey, Mahk. Asl. Müdde-i

¹²⁰ Savcı.

¹²¹ Sorgu Hâkimi.

Umumisi: Reşat Bey, Mahkeme-i Asliye Azâları: Naci Bey ve Vasıf Bey, Müstantik: Nuri Bey¹²²

Yeni taksimattan önce kazaların idari teşkilatında görev yapan mülki amirlerin sayıları aynı gibi görünse de birkaç küçük farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin posta telgraf teşkilatı sadece İnegöl Kazası'nda bulunmaktadır. Yenişehir ve İnegöl kazalarında görev yapan mahkeme azaları ikişer kişi iken, Söğüt'te tektir. İnegöl ve Söğüt'te mahkeme azası statüsünde bulunan "Mülazımlık" kadrosu Yenişehir Kazası teşkilatında yer almamaktadır. Ayrıca Yenişehir'de "Eytam Müdürlüğü" kadrosunun da olmadığı görülmektedir. Bu durumda İnegöl Kazası'nın teşkilat kadrosu diğer iki kazaya göre daha geniştir.

Bilecik Merkez Kazası'nda ise görev dağılımı bazı küçük değişikliklerle yine devam etmiştir. 1926'dan sonraki memurlar çizelgesinde mevcut kadrolarda aynı isimler, aynı görevleri icra ederken, birkaç yeni kadro daha ilave edilmiş böylece Bilecik'in idari kadrosu biraz daha genişlemiştir. Yeni eklenen kadrolar; aslında daha öncesinde de var olup buradaki vilayet teşkilatında isimleri zikredilmemiş olan ya da görev dağılımını biraz daha detaylandırmak için idari teşkilat kadrosuna sonradan dâhil edilmiş yönetim birimleri olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde mahkeme Azâlarının sayısı aynı olmakla birlikte mülazım sayısı üçe çıkarılmıştır. Ayrıca Jandarma Komutanlığı, Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü ve İskân Memurluğu da listede yerini almıştır. Mühendislik kadrosu da "Ser Mühendislik" olarak tanımlanmıştır. Yeni kadroların başında bulunan isimler: Jandarma Komutanı: Binbaşı Tevfik Bey, Muhasebe-i Hususiye Müdürü: Hacı Saffettin Bey, Ser Mühendis: M. Ali Bey, İskân Memuru: Rüştü Bey ve Mahkeme-i Asliye azalarından mülazım İbrahim Nazif Bey'in yerine geçen Raşit Bey ile üçüncü mülazım Rauf Bey'dir.¹²³

Yenişehir ve İnegöl'ün Bursa'ya bağlandığı 1926'dan sonraki dönemde ise kazalarda görev yapan mülki amir ve memurların kadrosu şöyledir:

Söğüt Kazası: Kaymakam Cevat Bey, Mal Müdürü: Kutsi Bey, Müftü Mustafa Efendi, Mahkeme-i Asliye Reisi: Ömer Lütfi Bey, Mahk. Asl. Müdde-i Umumisi: Refet Bey, Mahkeme-i Asliye Azâları: Osman Bey ve Ahmet Hamdi Bey, Mahkeme-i Asliye Azâsı Mülâzımı ve Müstantik (Vekili): Hüsnü Bey.

Bozüyük Kazası: Kaymakam Vekili: Rauf Bey, Mal Müdürü: İbrahim Naci Bey, Müftü: İsmail Hakkı Bey ve Sulh Hâkimi: Şerif Bey.

¹²² T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.403.

¹²³ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.603.

Osmaneli Kazası: Kaymakam: Şakir Bey, Mal Müdürü: Abd'ül Cebbar Bey ve Müftü: Mustafa Raşit Bey.

Gölpazarı Kazası: Kaymakam: Abd'ül Hâdi Bey, Mal Müdürü: Ömer Lütfi Bey ve Müftü: Halil Hilmi Bey.

Yeni idari taksimattan sonra Söğüt Kazası'nda Eytam Müdürlüğü makamı kaldırılmış; bir önceki sene müstantik olarak görev yapan Hüsnü Bey burada aynı görevi vekil olarak yürütürken aynı zamanda mahkeme üyesi olarak mülâzımlık görevini de üstlenmiştir. Bu arada önceki dönemde İnegöl ve Yenişehir kazalarında görev yapan idari kadronun sayıca fazlalığına karşın; yeni idari taksimata göre -Söğüt kazası hariç- Osmaneli ve Gölpazarı kazalarındaki görevli listesi “kaymakam, mal müdürü ve müftü” ile sınırlandırılmıştır. Bozüyük'te bunlardan farklı olarak kadroda “sulh hâkimi” de bulunmaktadır. Bu durum; yeni oluşturulan bu idari birimlerin mekânsal ölçek bakımından önceki kazalara oranla daha küçük yerleşim birimleri olduğunu göstermektedir. Ancak 1927 ve sonrasında bu durum değişecek, hem Bilecik'te hem de kazalarında görev yapan idari kadroların sayısı artacaktır.

1927-1928'de Bilecik Valisi yine Tevfik Bey'dir. Belediye Reisi ise değişmiş, Ali Bey'in yerine Akif Bey göreve gelmiştir. Muhasebeci, tahrirat müdürü, müftü ve mahkeme Azâları da yine aynı isimlerdir. Bazı isimlerin değiştiği Bilecik Merkez Kazası listesindeki farklılıklar şöyle sıralanabilir: Vilayet Jandarma Komutanı: Rauf Bey, Nüfus Müdürü: Nihat Bey, Evkaf Memuru: Şemseddin Bey, Muhasebe-i Hususiye Müdürü: Mehmet Sabri Bey, Posta-Telgraf Müdürü: Sırrı Bey, İskân Memuru: Nuri Bey.

Bu dönem yeni kadrolardaki görevliler ise şunlardır:¹²⁴ Maarif Müdürü: Ahmet Hamdi Bey, İcra Memuru: Hasan Tahsin Bey, Polis Ser Komiseri: Rasim Bey,¹²⁵ Ticaret Odası Reisi: İbrahim Bey, Orman Memuru: Kadir Bey, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü:¹²⁶ M. Muhlis Bey.

Görüldüğü gibi Bilecik Merkez Kazası'nda görev yapan idari kadroların çeşitliliğinde bir artış söz konusudur. Daha önceki listede yer almayan “İcra Memurluğu, Polis Ser Komiserliği, Maarif Müdürlüğü, Ticaret Odası Riyaseti, Orman Memurluğu” gibi yeni kadrolar da listeye eklenmiştir. Ayrıca önceki salnamelerde “Sıhhiye Müdürlüğü” olarak geçen amirlik görevinin yerini “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürlüğü” almış, içerik ve anlam olarak daha geniş bir biçimde ifade edilmiştir. Bu arada M. Muhlis Bey Bilecik'te

¹²⁴ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, Sayı: 3, İst:1928, s.539.

¹²⁵ Emniyet Müdürü.

¹²⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü.

hükümet tabibi olarak görevini yürütürken aynı zamanda bu yeni görevi de üzerine almıştır. “Ser Mühendislik” kadrosu da idari teşkilattan kaldırılmıştır.

Kazaların da idari kadrosunda bazı isim değişiklikleri ile yeni ilaveler söz konusudur. Söğüt Kazası’nda kaymakamlık, mal müdürlüğü ve müftülük kadrolarındaki isimler bir önceki dönemle aynıdır. Mahkeme Azâları ise burada hukuk hâkimi, ceza hâkimi, müdde-i umumi ve müstantik olarak zikredilmektedir. Önceki dönemde ismi mahkeme-i asliye reisi olarak geçen Ömer Lütfi Bey hukuk hâkimi, mahkeme Azâlarından Ahmet Hamdi Bey ceza hâkimi, Refet Bey müdde-i umumi, müstantik ise listede ismi yeni yer alan Mehmet Ali Bey’dir. İlaveten iki kadro daha idari teşkilata eklenmiştir. Bunlar da Hükümet Tabibi Mustafa Bey ile Posta-Telgraf Müdürü Şevket Bey’dir.¹²⁷

Bozüyük’te bu dönem kaymakamın dışında isimler değişmemiştir. Yeni Kaymakam: Burhanettin Bey’dir. İki yeni kadroda yer alan isimler ise Hükümet Tabibi: Muhlis Süleyman Bey ve Posta-Telgraf Müdürü: Behçet Bey’dir.

Osmaneli ve Gölpaazarı kazalarında ise “kaymakam, mal müdürü ve müftü” ile sınırlandırılan amirliklere “hükümet tabibi ve posta-telgraf müdürü” de eklenerek görevli sayısı artırılmıştır. Gölpaazarı Kazası’nda kaymakam ve mal müdürünün isimleri değişmemiş, müftülük görevine ise yeni isim Hacı Ali Efendi tayin olmuştur. Bunun dışında yeni kadrolarda yer alan isimler; Sulh Hâkimi Şadi Bey, Hükümet Tabibi İsmail Safa Bey ve Posta-Telgraf Müdürü Hüseyin Hayri Bey’dir.

Osmaneli Kazası’nda da ilk üç isim yani, kaymakam, mal müdürü ve müftü yine aynı kişiler olup Hükümet Tabibi Mustafa Hilmi Bey ile Posta-Telgraf Müdürü Mehmet Rüştü Bey yeni kadrolarda yer alan isimlerdir. Ancak diğer üç kazada bulunan “sulh hâkimliği” kadrosu Osmaneli’de yoktur. Bu durum gelecek dönemde de değişmemiştir. Coğrafi konum itibariyle stratejik bir yerde olmasına rağmen Osmaneli’de bu dönem adliye teşkilatının bulunmayışı; diğer kazalarla kıyaslandığında köy sayısının azlığı ve kendisine bağlı bir nahiyesinin olmayışı gibi nedenlerle açıklanabilir. Ancak, sınırları nispeten dar ve nüfusu az olsa da ulaşım imkânlarının elverişliliği, halkın adlî makamlara erişiminin zor olmadığını düşündürmektedir. Bu konuda net bir bilgi yoksa da adlî teşkilat muhtemelen 1930’lardan sonra kurulmuş olmalıdır.

1927 yılının son aylarında valiliği Şevket Bey’in devraldığı dönemde yani 1928-1929 tarihleri arasında vilayet genelinde görev yapan mülki amirlerin listelerinde bir önceki

¹²⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.539.

döneme göre birkaç isim değişikliği dışında bariz bir farklılık yoktur.¹²⁸ Ancak gerek Bilecik merkez kazasında gerekse vilayetin diğer kazalarındaki listelerde direk göze çarpan nokta; “Müftülük” kadrosunun idareciler listesinden kaldırılmasıdır.

Türkiye’de lâiklik ilkesinin hayata geçirilmesinin en önemli halkalarından birini oluşturan TBMM’nin 10 Nisan 1928 tarihli kararıyla anayasadan “Devletin dini İslâm’dır” ifadesinin kaldırılmış olması, bu meseleye açıklık getirmektedir. Din ve devlet kurumlarının birbirinden ayrılması sürecinin başlamasıyla birlikte müftülük makamları da artık TBMM çatısından ayrı faaliyet gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı dini kurumlar olarak işlevini sürdürmeye devam edecektir. Dolayısıyla müftülük makamları yine il ve ilçelerde devletin bir kurumu olarak varlığını sürdürecektir ancak; artık idari işlerle ilgili meselelere müdahil olmayacaktır.

1.4. 1929 Yılı ve Sonrasında İdari Taksimatta Yapılan Değişiklikler

Memleketin idari yapılanmasında Osmanlı Dönemi’nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi’nde de ihtiyaçlar doğrultusunda zaman zaman yeni düzenlemelere gidilmiştir. Devlet bu tür düzenlemeleri hayata geçirirken gerekçe olarak daha öncesinde olduğu gibi bölgeden bölgeye değişen coğrafi şartları, sosyal yaşamı etkileyen nüfus, eğitim, kalkınma gibi temel unsurları ve vatandaşın hükümetle alâkalı olan her türlü hukuki, iktisadi münasebetlerini göz önünde bulundurmıştır.

Bu dönem yerleşim birimlerinde gerçekleştirilecek yeni düzenlemelerde Vilayetler İdare Kanunu’nun 2. maddesi¹²⁹ gereğince ele alınan kıstaslar doğrultusunda işlemler yürütülmüştür. Vilayet İdare Heyeti ile Vilayet Umum Meclisi’nin öne sürdüğü görüşler neticesinde düzenlenen kararnameler ilgili makamlara gönderilmiş, esbâb-ı mucibe lâyihasıyla birlikte Başvekâlet’e ulaştırılan evrak, Reisicumhurluk makamına havale edilerek

¹²⁸ T.C. Devlet Yıllığı (1928-1929), Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: 4, İstanbul Devlet Matbaası, İst:1929, s.422.

¹²⁹ “İl, ilçe ve bucak kurulması, kaldırılması, adlarının, bağlılıklarının, merkez ve sınırlarının belirtilmesi ve değiştirilmesi aşağıda gösterilen şekilde yapılır:

A) İl ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi, bir ilçenin başka bir il’e bağlanması kanun ile;

B) Bucak kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, il ilçe ve bucak sınırlarının ve bucak adlarının değiştirilmesi bir köyün veya kasabanın veya bucağın başka bir il ve ilçeye bağlanması, mühim mevki ve tabii arazi adlarının değiştirilmesi Reisicumhur onayı ile;

C) Yeniden köy kurulması veya yerinin değiştirilmesi Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının mütalaası alınmak suretiyle;

Ç) Köy ve kasabaların aynı ilçe içinde bir bucaktan başka bir bucağa bağlanması, köy adlarının değiştirilmesi, köylerin birleştirilmesi ve ayrılması, bir köy, mahalle veya semtin o köyden ayrılıp başka bir köy ile birleştirilmesi Dâhiliye Vekâletinin tasvibiyle yapılır”.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf>.

Reisicumhur, Başvekil ve Dâhiliye Vekili'nin ortak kararıyla onaylandıktan sonra Dâhiliye Vekâleti'nin icrasına sunulmuştur.

1929'dan sonra Bilecik ve mülhakatında idari teşkilâtla ilgili yapılan düzenlemeler; genellikle köylerin bağlı buldukları merkezlerin değiştirilmesi ya da yeni bir kaza veya nahiye kurulması gibi yeni yerleşim birimlerinin oluşturulmasına yöneliktir. Bilhassa köylerin bağlı buldukları merkezler değiştirilirken en çok göz önünde bulundurulmuş hususlar; coğrafi şartlar, ulaşım ve haberleşme, ekonomik faaliyetler ve merkezi yönetime bağlı resmi işlemlerin yürütülmesi olmuştur. Bu bağlamda kronolojik olarak en erken yapılan idari düzenleme 13 Ekim 1929'da gerçekleştirilen Bilecik'in Söğüt Kazası'na bağlı olan İnönü Nahiyesi'nin Karaağaç ve Kavalıca köylerinin Bozüyük'e bağlanmasıdır.

Söğüt'ün İnönü Nahiyesi'ne bağlı bulunan Karaağaç ve Kavalıca Köyleri, Söğüt merkezine 5; Bozüyük'e ise 2 saatlik mesafede olduğu için gerek mesafe yakınlığı gerekse sosyo-ekonomik faaliyetler bakımından köylüler bütün alış-verişlerini Bozüyük'te yapmaktadırlar. Bu köylerin Söğüt Kazası'ndan ayrılarak Bozüyük'e bağlanmaları halinde halkın hem uzak kaza merkezine gidip gelme zahmetinden kurtulacağı hem de hükümetle alâkalı işlerinde kolaylığa kavuşacakları düşünülerek Bilecik İdare Heyeti ve Vilayet Umum Meclisi tarafından bir kararname hazırlanmış ve Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmiştir.¹³⁰

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekâlet'e havale ettiği söz konusu kararname daha sonra Reisicumhurluk makamına ulaştırılmış ve Reisicumhur Mustafa Kemal, Başvekil İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından 13 Ekim 1929'da düzenlenen üçlü kararname ile Karaağaç ve Kavalıca Köyleri İnönü Nahiyesi'nden alınarak Bozüyük'e bağlanmıştır.¹³¹

Bu ilk düzenlemeden sonra 1930-1932 döneminde yapılan değişiklikler birbirini takip etmiştir. İnönü Nahiyesi'ne bağlı Karaağaç ve Kavalıca köylerinin Bozüyük'e bağlanmasından kısa bir süre sonra bu kez İnönü Nahiyesi; Esnemez, Aşağıkuzfındık, Yukarıkuzfındık, Seyitali, Tutluca, Okulbalı, Nemli, Yeniköy, Yürükyayla -nâm-ı diğer-Türkyayla, Kümbet ve Kümbet Akpınar köyleriyle birlikte Bozüyük'e bağlanmıştır.¹³² Bu konuda Bilecik Vilayet Umum Meclisi ile İdare Heyeti tarafından Vilayet İdare Kanunu'nun 2. maddesine uygun olarak hazırlanan gerekçeli kararname, 20 Nisan 1930'da önce Dâhiliye Vekâleti'ne sonra da Başvekâlet'e ulaştırılmıştır.¹³³

¹³⁰ BCA. F:30-11-1-0, K:51, G:29-9.

¹³¹ BCA. F:30-11-1-0, K:51, G:29-9; T.C. Resmi Gazete, S.1326, 22.10.1929.

¹³² BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4; T.C. Resmi Gazete, S.1494, 15.05.1930.

¹³³ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4.

Kararnamenin gerekçesinde; İnönü Nahiyesi'nin Söğüt Kazası merkezi'ne 6 saatten fazla uzak mesafede bulunduğu, Bozüyük'e ise daha yakın olduğu, gerek mesafe yakınlığı gerekse Bozüyük-İnönü arasındaki demiryolu ulaşımı sayesinde nahiye halkının bütün ekonomik işlerini Bozüyük'te gördüğü ve günlük posta treni seferleriyle halkın alış-verişlerini yapmak için hemen her gün trenlerle Bozüyük'e gidip döndükleri belirtilmiş ve bu nedenle İnönü Nahiyesi'nin Söğüt Kazası'ndan irtibatının kesilerek yukarıda isimleri verilen köyleriyle birlikte Bozüyük Kazası'na bağlanmasının münasip olacağı dile getirilmiştir.¹³⁴

26 Nisan 1930 tarihinde Başvekâlet'ten Reisicumhurluk makamına gönderilen kararname için aynı gün Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, Başvekil İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, talep edilen düzenlemeyi onaylamışlardır. Böylece İnönü Nahiyesi ile birlikte Esnemez, Aşağıkuzfındık, Yukarıkuzfındık, Seyitali, Tutluca, Okulbalı, Nemli, Yeniköy, Yürükyayla (Türkyayla), Kümbet ve Kümbet Akpınar köyleri Bozüyük'e bağlanmıştır.¹³⁵

Yeni dâhil olan köylerle birlikte Bozüyük'ün bir kaza merkezi olarak giderek genişlemesi, burada ikinci bir nahiyenin daha kurulması lüzumunu da beraberinde getirmiştir. Bu kez Bozüyük Kaza Merkezi'ne bağlı Dodurga Köyü'nde yeni bir nahiye kurulması yönünde Vilayet Umum Meclisi ile İdare Heyeti tarafından bir kararname hazırlanarak 3 Mayıs 1930'da Başvekâlet'e gönderilmiştir. Kararnamenin gerekçesinde; Bozüyük'te nahiye olarak Pazarcık mevcut ise de kaza mıntıkasında köylerin giderek artmasından dolayı tek bir nahiyenin¹³⁶ ihtiyaca cevap veremediği; özellikle kaza merkezine uzak olan köylerin merkezden idaresinde müşkülât yaşandığı dile getirilmiştir. Bu köylerde yaşayan halk hükümetle alâkalı işlerinde kaza merkezine gidip gelmede iş-güçlerinden kalarak sıkıntı yaşamakta ve zaman kaybetmektedirler. En elverişli yer olan Dodurga Köyü nahiyeye dönüştürüldüğü ve civarındaki köyler de buraya bağlandığı takdirde hem köylerin daha iyi idare edilmesi sağlanacak hem de halkın hükümete ait işlerinin görülmesi kolaylaşacaktır. Kararnamede ayrıca Erikli, Darıdere, Çokçalar, Yenidodurga, Erenköy, Karaçayır, Cihangazi,

¹³⁴ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4.

¹³⁵ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4; T.C. Resmi Gazete, S.1494, 15.05.1930.

¹³⁶ 13.5.1930 tarihli bu belgede Bozüyük Kazası'na bağlı tek nahiye olarak Pazarcık'ın adı zikredilmektedir. Oysa yukarıda 26.4.1930 tarihli bir önceki belgede Söğüt'ün İnönü Nahiyesi'nin de 11 köyüyle birlikte Bozüyük'e bağlandığı bildiriliyor. Bu durumda Bozüyük'ün nahiye sayısı en az ikidir. Dolayısıyla yeni oluşturulan Dodurga Nahiyesi'nin üçüncü nahiye olma ihtimali daha yüksektir. BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:12-10.

Işıkpınar, Dereyalak ve İceköy'ün de yeni kurulacak olan Dodurga Nahiyesi'ne bağlanmalarının uygun olacağı ifade edilmiştir.¹³⁷

Netice olarak 13 Mayıs 1930'da ise Reisicumhur, Başvekil ve Dâhiliye Vekili'nin onayıyla Bozüyük'ün Dodurga Köyü'nde bu isimle yeni bir nahiye kurulmuş ve adı geçen köyler de bu nahiyeye bağlanmıştır.¹³⁸

Aynı yıl içerisinde Gölpazarı Kazası'nın bazı köyleri de Söğüt ve Osmaneli Kazalarına nakledilmiştir. Bilecik İdare Heyeti ile Umum Meclisi'nin ortak hazırladıkları kararnamenin gerekçesinde; Gölpazarı'nın Tuzaklı, Eyrat ve Akçasu Köyleri'nin Söğüt Kazası'na, Medetli Köyü'nün de Osmaneli Kazası'na daha yakın mesafede olduğu için bu köylerin bütün iktisadi münasebetlerinin Söğüt ve Osmaneli Kazaları ile olduğu belirtilmiştir. Bu köylerin Gölpazarı'ndan ayrılarak Tuzaklı, Eyrat ve Akçasu Köyü'nün Söğüt'e, Medetli Köyü'nün de Osmaneli'ne nakli sağlandığı takdirde hem halk hükümetle alâkalı işlerinde kolaylığa kavuşacak hem de köylerin idare ve düzeni konusunda bütün işlemler daha seri bir şekilde gerçekleşecektir. Bu vesileyle söz konusu kararname üst makamlar tarafından da onaylanarak 17. 07. 1930'da yeni düzenleme yürürlüğe girmiştir.¹³⁹

1930 yılında Bilecik'in idari taksimatında gerçekleştirilen bu düzenlemelerden bir yıl sonra Söğüt Kazası'na bağlı Kandilli Köyü de Bozüyük Kazası'na bağlanmıştır. Kandilli Köyü'nün Söğüt'e yaklaşık 20 km, Bozüyük'e ise 8 km mesafede olduğu ve köylü halkın hükümetle alâkalı işlerinde Söğüt'e gidip gelmeleri zor ve zahmetli olduğundan hem halkın yaşadığı sıkıntının giderilmesi hem de köyün daha yakın bir merkezden idare edilmesinin emniyet, asayiş bakımından yarar sağlayacağı gerekçesiyle 26 Nisan 1931'de Kandilli Köyü, Bozüyük Kazası Merkezi'ne nakledilmiştir.¹⁴⁰

1926 yılında Bilecik'in idari taksimatında yapılan ilk düzenlemeyle Yenişehir ve İnegöl kazaları Bursa'ya bağlanmıştır. Ancak iktisadi, idari ve coğrafi şartlar, zaman içerisinde bu yeni düzenlemenin de bazı değişikliklere ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin Bursa'nın İnegöl Kazası'na bağlı Domaniç Nahiyesi'nin -Mezit ve Dombayçayırı köyleri hariç- bütün köylerinin Kütahya'nın Tavşanlı Kazası'na daha yakın ve Mezit ve Dombayçayırı köylerinin de Bozüyük'ün Pazarcık Nahiyesi'ne yakın oluşu bu iki köyün Bozüyük'e; Domaniç Nahiyesi'nin de diğer bütün köyleriyle birlikte Tavşanlı'ya

¹³⁷ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:12-10.

¹³⁸ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:12-10.

¹³⁹ BCA. F:30-11-1-0, K:56, G:19-10.

¹⁴⁰ BCA. F:30-11-1-0, K:62, G:10-19.

nakledilmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü Domaniç Nahiyesi ile İnegöl arasında bulunan Domaniç Dağları özellikle kış mevsiminde ulaşımı zorlaştırdığı gibi askeri, adli ve hükümetle alakalı diğer işlerde de pek çok müşkülât ve gecikmeler ortaya çıkarmaktadır. Domaniç Nahiyesi'nin merkezi İnegöl'e yakın olmakla birlikte köylerinin durumu farklıdır. Gerek köylülerin iktisadi faaliyetlerinin pratikliği, gerekse kışın yolların kapanması nedeniyle kişilerin celp ve toplanmasında meydana gelen gecikmelerin ortadan kaldırılması için Domaniç Nahiyesi'nin Tavşanlı Kazası'na ilhak edilmesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne bildirilmiştir.¹⁴¹ Ancak, öne sürülen bu gerekçe Bursa İdare Heyeti ile Umum Meclisi tarafından olumsuz karşılanmış ve söz konusu düzenlemenin uygun olmayacağı yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Fakat daha sonra Dâhiliye Vekâleti'ne Kütahya İdare Heyeti ile Umum Meclisi tarafından da aynı gerekçeli karar iletilince bu kez coğrafi ve beşeri şartların önemine istinaden kararın kabul edilmesi uygun görülmüştür.¹⁴²

Netice itibarıyla Dâhiliye Vekâleti'nin uygun gördüğü şekilde Domaniç Nahiyesi'nin Mezit ve Dombayçı Köyleri'nin Bozüyük'e; köyleriyle birlikte Domaniç Nahiyesi'nin de Kütahya'nın Tavşanlı Kazası'na nakledilmesi Başvekil ve Reiscumhur tarafından da onaylanmıştır. Bu arada aynı belgenin içeriğinde yer alan bir diğer husus ise, Kütahya'nın Tavşanlı kazasına bağlı Göynücek, Tevlez, Ketenlik, Yeşilçukurca, Dandindere, Yeniüreğir köylerinin de Tavşanlı'ya uzak ve Bozüyük'e daha yakın mesafede olmalarından dolayı Bozüyük'e nakledilmesi meselesidir. Dâhiliye Vekâleti'nin aynı gün ve sayılı kararıyla söz konusu düzenleme de gerçekleştirilmiştir (11.06.1931).¹⁴³

Bunun ardından aynı tarihlerde Bilecik'in idari teşkilatlanmasına ilişkin iki yeni düzenleme daha gerçekleştirilmiştir. Biri Gölpazarı Kazası'na bağlı Soğukçapınar Köyü'nün Osmaneli Kazası'na bağlanması; diğeri ise Söğüt Kazasına Bağlı Mihalgazi Nahiyesi'nin Laçın, Demirciler, Bozaniç, Mayıslar ve Ilıca köylerinin Eskişehir'in Merkez Kazası'na bağlı Yarımcı Nahiyesi'ne nakledilmesidir.

Gölpazarı'na bağlı Soğukçapınar Köyü'nün Osmaneli Kaza'sına bağlanması konusunda dile getirilen gerekçe; başta köyün Gölpazarı'na 4.5; Osmaneli'ne ise 3.5 saatlik mesafede olduğudur. Soğukçapınar'ın Gölpazarı'na muntazam bir yolu olmadığı gibi yapılmaya teşebbüs edilse bile güzergâhının dağlık ve ormanlık olması nedeniyle bu işin kolaylıkla başarılmasının da mümkün olmayacağı görülmektedir. Oysa Osmaneli Kazası ile

¹⁴¹ BCA. F:30-11-1-0, K:63, G:15-6/4.

¹⁴² BCA. F:30-11-1-0, K:63, G:15-6/5.

¹⁴³ BCA. F:30-11-1-0, K:63, G:15-6; T.C. Resmi Gazete, S.1842, 07.07.1931.

Soğukçapınar Köyü arasındaki arazi düz ve engebesiz olup araba, otomobil gibi vasıtaların kolaylıkla işlemesine elverişlidir. Ayrıca Osmaneli Kazası demiryolu güzergâhında olduğu için köylü halk iktisadi münasebetleri bakımından bu kazaya bağlıdır. Köy halkının iktisadi-ticari münasebetler açısından Osmaneli'ne, hükümetle alâkalı resmi işlerinin görülmesi bakımından da Gölpazarı'na tâbi olmaları her iki işi aynı yerde bir arada yürütememesine ve müşkülata neden olmaktadır. İkinci husus; Soğukçapınar Köyü ile Osmaneli arasında bulunan Sakarya Nehri köylünün mütemadiyen kaza merkezine gidip gelmelerine hiçbir şekilde engel teşkil etmediği gibi, Osmaneli'nin birçok köyleri ve kaza ahalisinin bir kısım arazisi Sakarya'nın karşı yakasındadır.

Bu sebeplerden dolayı Bilecik İdare Heyeti ile Umum Meclisi'nin aldığı kararlar, Dâhiliye Vekâleti'nce Vilayet İdaresi Kanunu'nun 2. maddesine uygun görüldüğünden Soğukçapınar Köyü'nün Gölpazarı Kazası'ndan irtibatının kesilerek Osmaneli Kazası'na bağlanması kabul edilmiştir (30.06.1931).¹⁴⁴

Aynı yıl içinde alınan ve yakın tarihte uygulamaya konulan bir diğer karar, Söğüt Kazasına bağlı Mihalgazi Nahiyesi'nin Laçın, Demirciler, Bozaniç, Mayıslar ve Ilıca Köylerinin Mihalgazi'den alınıp Eskişehir'in Merkez Kazası'na bağlı Yarımca Nahiyesi'ne nakledilmesi olmuştur. Bu hususta öne sürülen gerekçe ise; başta Eskişehir'in Yarımca Nahiyesi'ne bağlı iken buradan alınıp Söğüt Kazası'nın Mihalgazi Nahiyesi'ne nakledilen bu köyler, her ne kadar Mihalgazi Nahiyesi'ne yakın olsalar da Söğüt Kazası merkezine 12 saatlik mesafededirler. Mihalgazi Nahiyesi'nde de bazı lüzumlu resmi kurumlar bulunmadığı için kaza merkezinde görülmesi gereken işleri dolayısıyla köylüler Söğüt'e gidip gelme konusunda müşkülata yaşamaktadırlar. Ayrıca ziraatle ve sebze yetiştiriciliğiyle uğraşan köylü halk; Söğüt ile iktisadi anlamda ilişkileri olmadığı gibi mahsullerinin tamamına yakını iktisadi ve ticari faaliyet sahası daha geniş olan Eskişehir'e götürüp satmaktadırlar. Bu yüzden köylerin Eskişehir ile sıkı bir iktisadi münasebeti vardır.

Bu sebepler ve köylülerin de bizzat Eskişehir'e bağlanmaları yolundaki müşterek talepleri doğrultusunda Laçın, Demirciler, Bozaniç, Mayıslar ve Ilıca Köylerinin Mihalgazi Nahiyesi'nden irtibatlarının kesilerek tekrar Eskişehir Merkez Kazası'nın Yarımca Nahiyesi'ne bağlanmaları için düzenlenen kararname 14.09.1931'de Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ BCA. F:30-11-1-0, K:63, G:16/16.

¹⁴⁵ BCA. F:30-11-1-0, K:65, G:23/17.

1930'lu yıllarda taşra teşkilatının düzenlenmesi konusunda öne çıkan uygulamalardan biri, yeni nahiyelerin kurulması yönünde alınan kararlar olmuştur. Yeni nahiye demek, yeni yönetim birimi demektir. Başka bir deyişle yeni yönetim birimi, devletin taşradaki temsil makamıdır. Cumhuriyetten önce II. Mahmut dönemine kadar giden ve devletin merkezi otoritesini güçlendirmeye yönelik uygulamaların, bu dönemde de cumhuriyet rejiminin ülke genelinde sağlamaştırılmasına yönelik gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim, Bilecik'te de böyle bir uygulama hayata geçirilmiştir. 1930'da Bozüyük'te Dodurga Nahiyesi kurulduktan sonra iki yıl zarfında Bozüyük Kazası Merkezi'ne bağlı bazı köylerle Pazarcık Nahiyesi'ne bağlı iki köy daha Dodurga Nahiyesi'ne bağlanmıştır. Bozüyük'ün Göynücek, Tavlez, Ketenlik, Yeşilçukurca, Üreyil ve Dandin köyleri ile Pazarcık'ın Dombayçayırı ve Müzeyyen köylerinin Dodurga Nahiyesi'ne olan yakınlıkları, iktisadi ve mevkisel durumları göz önünde bulundurularak; Bozüyük Kazası ile Pazarcık Nahiyesi'nden irtibatlarının kesilerek Dodurga Nahiyesi'ne bağlanmaları hususunda Bilecik Umum Meclisi ile İdare Heyeti'nin düzenleyip Ankara'ya gönderdikleri kararname 3 Nisan 1932'de onaylanmıştır.¹⁴⁶ Böylece Göynücek, Tavlez, Ketenlik, Yeşilçukurca, Üreyil, Dandin köyleriyle birlikte Dombayçayırı ve Müzeyyen köyleri de Dodurga Nahiyesi'ne bağlanmıştır.

1935 yılına gelindiğinde ise Bozüyük'ün Dodurga Nahiyesi'ne Dombayçayırı Köyü'nün Küçükler Mahallesi'nin, Kütahya'nın Tavşanlı Kazası'na bağlı Çukurca Köyü'ne nakli gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeyi gerektiren sebep ise Küçükler Mahallesi sakinlerinin sadece nüfuslarının Dombayçayırı Köyü kütüğünde olup, ev ve arazilerinin tamamının Tavşanlı'nın Çukurca Köyü sınırları içinde yer almış olmasıdır. Bu yüzden Küçükler Mahallesi'nin Dombayçayırı Köyü'nden alınarak Tavşanlı'nın Çukurca Köyü'ne bağlanması için hem Bilecik hem de Kütahya'nın vilayet umum meclisleri ile idare heyetleri tarafından alınan kararlar aynı prosedür çerçevesinde ilgili makamlara ulaştırılmış ve gerekçeli karar Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanmıştır (2.10.1935).¹⁴⁷

1935 yılında son olarak Bilecik Merkez Kazası'nın Gökçesu, İncirli ve Yarhisar Köyleri'nin Bursa'nın Yenişehir Kazası'na nakilleri gerçekleştirilmiştir. Bu kararın alınmasında da adı geçen köylerin Yenişehir'e daha yakın mesafede olması ve iktisadi, sosyal ilişkiler bazında Yenişehir ile daha sık münasebette bulunmalarının dikkate alınması kadar köylülerin bu konudaki arzuları da etkili olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁶ BCA. F:30-11-1-0, K:69, G:10-13; Resmi Gazete, S.2084, 28.04.1932.

¹⁴⁷ BCA. F:30-11-1-0, K:98, G:30-16.

¹⁴⁸ BCA. F:30-11-1-0, K:99, G:35/1.

1930'lu yılların taşra örgütlenmesinde hükümetin izlediği temel siyaset; Bilecik örneğinde de görüldüğü gibi köy bağılıklarının değiştirilmesi ve nahiyeleşme politikasıdır. Bu süre zarfında Dâhiliye Vekâleti'nin bütün vilayetler kapsamında tam teşekküllü 1.500 nahiye kurulmasına yönelik 1928 yılında aldığı karar gereğince, 1930 yılına kadar ayrılan bütçe ödeneği ile 215 nahiye kurulmuştur.¹⁴⁹ Nahiye teşkilatına, "*Köylerin yönetiminde ve köylülerin hükümetle ilgili işlerinin kendilerine en yakın nahiye merkezlerinde hızla ve güvenle görülmesinde önemli faydalar sağladığı için*" önem verilmiştir. Aynı şekilde bu dönemde bazı vilayet ya da kazalara bağlı köylerin, başka vilayet, kaza ya da nahiyelere bağlanmasına yönelik 40'ı aşkın karar alınmıştır.¹⁵⁰ Bu kararların Bilecik'in de içinde bulunduğu 20'den fazla vilayette özellikle yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede genel bir değerlendirme yapılacak olursa 1930'lu yılların idari yapılanmasındaki düzenlemelerde Cumhuriyet yöneticileri için esas olan; iktisadi, sosyal yaşamın kolaylaştırılması kadar, taşrada devlet mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır. Bu düşünceden hareketle yapılan icraatlara "*1930'lu yılların yönetim gerçeği*";¹⁵¹ 1924 Anayasası ile benimsenen merkezi yönetim anlayışının ülkenin en küçük yerleşim birimlerine kadar kendini hissettirmesi denilebilir. Bu durum, taşra teşkilatlarının sıkı denetlenmesinde belediyeler örneğinde görüldüğü gibi Vilayetler İdare Kanunu'nun 2. maddesinde de kendini göstermiştir. 1945-1946 yıllarına kadar vilayetteki mevcut kaza ve nahiyelerde herhangi bir değişim olmazken kaza ve nahiyelere bağlı bazı köylerin çeşitli sosyal ve ekonomik gerekçelere bağlı olarak buldukları merkezler değiştirilmiştir.

¹⁴⁹ Keskin, **agm**, s.116.

¹⁵⁰ Keskin, **agm**, s.116.

¹⁵¹ Keskin, **agm**, s.123.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİMLER VE BİLECİK MİLLETVEKİLLERİ

2.1. 1923 Seçimleri ve II. Meclis'te Bilecik Milletvekilleri

2.1.1. 1923 Seçimlerine Doğru

İstiklâl Harbi'nin zaferle sonuçlanmasının ardından I. TBMM, kendisi için en mühim görev addettiği vatanın düşman işgalinden kurtarılması ve Türk Milleti'nin hürriyet ve istiklâline kavuşturulması yönündeki tarihi görevinin ilk aşamasını başarıyla tamamlamış, sıra memlekette kalıcı huzurun teminatı olacak nihai barış anlaşmasının imzalanmasına gelmişti.

Malûm olunduğu üzere “selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis” adı altında 23 Nisan 1920'de açılan Birinci Meclis çok farklı görüş ve kesimlerin temsil edildiği tam bir halk meclisi idi.¹⁵² 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yeni bir Türk Devleti kurulmuştu ve Osmanlı Devleti'nden farklı olarak Milli egemenlik ilkesini esas alan bu devletin teşkilatlanmasının ve işleyişinin de doğal olarak farklı bir zemine oturtulması gerekiyordu. Ancak bu yeni devletin temel yapısal unsurlarının nasıl inşa edilmesi gerektiği konusundaki görüş ayrılıkları, bazı uygulamaların hayata geçirilişi sırasında tartışmaların uzamasına, meclisteki birliğin bozulmasına ve gruplaşmaların başlamasına neden olmuştur.¹⁵³

Mecliste ortaya çıkan grupların her biri,¹⁵⁴ meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kuruldukları halde uygulamada tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, mevcut grupları birleştirmek ya da gruplardan birini destekleyerek iş görmek için dolaylı olarak çok çalıştığını, ancak bu çabalarının sonuçlarının pek de uzun ömürlü olmadığını belirttikten sonra “...İşe doğrudan doğruya benim el atmam zaruri olmaya başladı. Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim” demektedir.¹⁵⁵ Meclise yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa, 10 Mayıs 1921'de kurduğu ve tarihe I. Grup olarak geçen Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i

¹⁵² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yay, Ank:1992, s.132-133; Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981, s.212-213.

¹⁵³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara:2006, s.403. Atatürk'ün 125. Doğum Yıldönümü'ne Armağan . Bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz.

¹⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa bu grupların belli başlılarını Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Müdâfaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Grubu olarak zikrettikten sonra bunlardan başka isimsiz olarak özel amaçlı bazı küçük grupların da faaliyet halinde olduklarına değinmektedir. Atatürk, **age**, s.404

¹⁵⁵ Atatürk, **age**, s.404.

Hukuk Grubu'nun temel programını da Misak-ı Milli esasları ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde toplamıştı.¹⁵⁶

Mecliste I. Grup'un kuruluşunun hemen akabinde Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in başını çektiği organize olarak kendini gösteren muhalefet hareketi, bir yıldan uzun bir süre örgütsüz olarak devam etmiş ve nihayet Temmuz 1922'de de II. Grup kurulmuştu.¹⁵⁷ Bu iki grup arasındaki siyasi mücadele zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaşmış ve meclisteki görüş ayrılığı basın organlarını da etkilemiştir.¹⁵⁸ I.Meclis'te ilk olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşülürken başlayan ve İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşum biçimi, Başkomutanlık Kanunu, saltanatın kaldırılması gibi temel meselelerin masaya yatırıldığı günlerde devam eden sert tartışmalar, Lozan Barış görüşmeleri sırasında adeta zirveye çıkmıştı.¹⁵⁹

Neticede I. ve II. Grup arasında öteden beri devam eden ve Lozan Konferansı'nda kabul edilecek barış esaslarıyla ilgili tartışmalarda uzlaşamaz hâl alan bu mücadele, meclisi artık hiçbir kararın alınmadığı bir anarşi ortamı içerisine sürüklemişti. Böyle bir ortamda II. Grup'un önde gelen isimlerinden olan Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ise meclis çalışmalarını büsbütün zorlaştırmış ve bu durum başta Mustafa Kemal olmak üzere çoğu milletvekillerinde meclisin yenilenmesi fikrini doğurmuştu.¹⁶⁰ Yaşanan olumsuzluklar, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında daha önceden beliren meclisin yenilenmesi fikrini bir zorunluluk haline getirdiği gibi, fiili süreci de hızlandırmıştı.

2.1.2. Seçim Kararının Alınması, Seçim Kanunu'nda Değişiklik ve Seçim Süreci

Seçimlerin yenilenmesi konusunda hükümet üyelerini ve meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu'nu toplantıya çağıran Mustafa Kemal Paşa, ardından da Grup Genel Kurulu'nu toplayarak; memleketin ahvâlini ve ivedilikle görülmesi gereken memleket işlerini anlatmış, meclisin artık bu görevleri yerine getirme kabiliyetinin kalmadığını belirtmiş ve meclisten, seçimlerin yenilenmesine karar vermesini istemek

¹⁵⁶ Atatürk, **age**, s.404; Arar, **age**, s.48.

¹⁵⁷ Ahmet, Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2011, s.229.

¹⁵⁸ Birinci Meclisteki temel çatışma konularını şu şekilde sıralayabiliriz: Heyet-i Vekile'nin oluşum biçimi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması, Ankara İtilafnamesi'nin onaylanması, Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumlulukları, meclise ait yetkilerin kullanılış biçimi, Başkomutanlık Kanunu, vekil seçimlerinde aday gösterme yönteminin uygulanışı, Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığı, İstiklal Mahkemeleri, temel hak ve özgürlükler, saltanat'ın kaldırılması. Demirel, **age**, 2007: s.233; Güneş, **age**, 1991: s.256.

¹⁵⁹ Bengül Salman Bolat, Tekin Demiraslan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara:2013, s.39.

¹⁶⁰ Demirel, **age**, s.237.

gerektiğini bildirmişti.¹⁶¹ Bu açıklamalar, Grup Genel Kurulu'nda müspet karşılanmış ve konu meclise götürülerek meclisten de oy birliğiyle seçimlerin yenilenmesi kararı çıkmıştı.¹⁶²

1 Nisan 1923 tarihinde Aydın milletvekili Esat Efendi TBMM'ye, aralarında Ertuğrul Milletvekilleri Mustafa Kemal, Halil ve Osmanzâde Ahmet Hamdi Beylerin de bulunduğu 120 vekil tarafından imzalanmış bir tahrir sunmuştur. Söz konusu tahrirde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki, "Madde-i Münferide'nin" ilgası ve seçimlerin yenilenmesi istenmektedir.¹⁶³

Verilen kanun teklifinin öncelikli olarak mecliste görüşülmesi kabul edilmiş; bu teklif üzerine konuşmak için 14 kişi söz istemiş ve maddeler üzerinde söz alanların çoğunluğu seçim kararının alınmasını destekler mahiyette konuşmalar yapmıştır.¹⁶⁴ Münferit maddenin¹⁶⁵ nasıl kaldırılacağı konusunda ise Hüseyin Avni Bey, üçte iki çoğunluk aranmadan bir meclis kararıyla geçişin sağlanmasını ve kararın "Mukaddes Karar" olarak adlandırılmasını istemiştir.¹⁶⁶ Bu durum, yeni meclisin oluşturulması konusunda II. Grup milletvekillerinin de istekli oldukları kadar meseleye doğrudan müdahil olduklarının bir göstergesidir. Oturum başkanı Ali Fuat Paşa, Menteşe Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ve Mardin Milletvekili Necip (Soydan) Beylerin "yeniden seçim yapılmasına karar verildi" şeklindeki tahririni oylamaya sunmuş ve alkış sesleri arasında oy birliğiyle kabul edilmiştir.¹⁶⁷

Seçim kararının alınmasından sonra 3 Nisan 1923'te Yeni Seçim Kanunu görüşülmeye başlanmış ve görüşmeler sonrasında aynı gün 3 Nisan 1923 tarih ve 320 numaralı yasa ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır.¹⁶⁸ Seçmen yaşı ise 25'ten 18'e indirilmiş ve gerek seçmen, gerekse milletvekili olabilmek için vergi verme zorunluluğu da kaldırılmıştır.¹⁶⁹

¹⁶¹ Atatürk, **age**, s.492.

¹⁶² Atatürk, **age**, s.492.

¹⁶³ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.283; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara:1993, s.3.

¹⁶⁴ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C.28, İ:15, s.283-287.

¹⁶⁵ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Madde-i Münferide'sine göre meclis, gayesine ulaşmaya kadar ara vermeksizin toplanacak ve bu madde ancak meclisin üçte iki çoğunluğuyla kaldırılacaktır. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.283; Kazım Öztürk, **age**, s.3.

¹⁶⁶ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, İ:15, 287.

¹⁶⁷ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, İ:15, 293.

¹⁶⁸ Kanunu tam metni ve kanun hakkındaki görüşmeler için bkz. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.322-348.

¹⁶⁹ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, İ: 17, s.331/340.

Ayrıca 320 sayılı kanunun 3. maddesinde milletvekili seçilecek adaylar için de bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu noktada sivil memurlar ve ordu mensupları için farklı uygulamalar kabul edilmiştir.¹⁷⁰

Seçim kararının alınmasının hemen ardından hazırlıklara başlanmış ve seçimi bir “halk işi” olarak gören hükümet, halkın seçimlere katılımını artırabilmek için seçim konusunda halkın aydınlatılmasını istemiştir. Bu konuda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından seçimlerle ilgili usul ve esasların anlatıldığı bir kitapçık yayınlamıştır.¹⁷¹ Ancak 1906’dan beri nüfus sayımı yapılmadığı için sağlıklı nüfus defterlerinin bulunmayışı ve seçim teşkilatlarının oluşturulmasının zaman alması gibi nedenlerden dolayı hazırlıkların tamamlanması ve seçimlerin gerçekleştirilmesi beklenenden uzun sürmüştür. 1 Nisan 1923’te başlayan seçim faaliyetleri II. TBMM’nin toplandığı 16 Ağustos 1923’e kadar devam etmiştir.¹⁷²

Aday belirleme yöntemi açısından bakıldığında, 1923 seçimleri sürecinde ülkedeki siyasi parti ya da cemiyetlere her livadan istedikleri kişiyi aday gösterebilme ve bu adayları çeşitli yollarla seçmenlere tanıtmaya hakkı yasal olarak verilmiştir.¹⁷³ Malûm, bu süreçte mecliste iktidarı temsil eden I. Grup ile muhalefetin temsilcisi olan II. Grup dışında siyasi oluşumlar yoktur. Bu durum, 1 Nisan 1923’te TBMM seçim kararı alınca başta iki grup olmak üzere daha birçok örgüt ve cemiyetin seçim meydanlarına ineceği ve yoğun bir seçim mücadelesi yaşanacağı beklentisini doğurmuştur. Ancak, II. Grubun seçimlere grup olarak girmeme kararı alması, seçimde I. Grup adaylarını tek başlarına bırakmıştır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Düzenlemeye göre; öğretmenler hariç merkezden tayin edilen bütün memurlar, müftüler, hâkimler, savcılar ve belediye reislerinin, görevlerini yerine getirdikleri seçim bölgesinden milletvekili seçilebilmeleri için, seçimlerin başlamasından iki ay önce görevlerinden istifa etmiş olmaları şartı getirilmiş, görev yaptıkları seçim bölgesinin dışında milletvekili seçilecek olanlar için ise herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Dolayısıyla bu kimselerin görevlerinden istifa etmek şartıyla kendi memleketlerinden milletvekili seçilebilmelerinin önu açıktır. Ancak, ordu mensuplarına gelince durum farklıdır: Ordu, kolordu, fırka kumandanları ile bütün askere alma şube ve kalem başkanları, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları hiçbir şekilde görevli buldukları seçim çevresinden milletvekili aday olamayacakları gibi, görevlerinden istifa etseler dahi, görevli buldukları seçim çevresinden milletvekili aday olmaları mümkün değildir. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, İ: 17, s.331-339.

¹⁷¹ Bu kitapçıkta seçimin anlamı, seçmen ve milletvekili olma şartları, seçimi idare edecek olan teftiş heyetlerinin oluşum biçimi, görevleri, seçimin nerelerde yapılabileceği, ikinci seçmenlerin ve milletvekillerinin nasıl belirleneceği, seçim suçlarının neler olduğu, bunlara hangi cezaların verileceği özlü olarak açıklanmıştır. İhsan Güneş, “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C.46, S.1, Ankara:1991, s.259.

¹⁷² Hayrullah Cengiz, “1923 TBMM Seçimleri” Prof. Dr. Mehmet Saray’a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar, Da Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 206-207’den aktaran Demiraslan, **age**, s.101.

¹⁷³ Güneş, **age**, s.263.

¹⁷⁴ Meclis’in dağılmasından sonra Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında bazı vekillerle, Müdâfaa-i Hukuk Grubu yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir seçim bürosu kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu kurulla birlikte çalışarak aday listelerini oluşturmuştur. Listeler oluşturulurken, seçim bölgelerinin çoğunda seçilecek

Işıl Çakan'ın yorumuna göre seçimin tek örgütlü ve programlı grubu olan I. Müdâfaa-i Hukuk Grubu, iktidarın perçinlemiş olduğu avantajla seçimleri istediği biçimde yönlendirmiş ve merkezi yönetimin uzantıları olan vali, kaymakam ve jandarma gücü ile seçimi kendi grubu yararına sonuçlandırmıştır".¹⁷⁵ Buna benzer gerek aday belirleme, gerekse uygulama aşamasında bu seçimlerin güdümlülüğü yönündeki yorumlar ağırlıklı olsa da farklı bakış açıları da vardır. Örneğin Ömür Sezgin, 1923 seçimleri hakkında şunları söylemektedir:

“Mustafa Kemal’e muhalif olanların seçilememiş olması seçimlerin baskı altında, ya da halkın siyasi bilincinin yetersizliğiyle açıklanamaz. Egemen ideolojiye daha yatkın olan II. Grup adaylarının oy alamaması her şeyden önce seçimlerin savaş ya da barış ikilemi ortamında yapılmış olması göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. Gerçi, başta ordu olmak üzere devlet aygıtı Mustafa Kemal’in denetimindedir ama muhalefetin de siyasi düzeyde somut bir çözüm önerisi yoktur. Uzun süren savaş yılları sonunda halk barış istemekte ve sonu belirsiz maceralardan korkmaktadır. Mustafa Kemal’in siyaseti, egemen ideolojiyi siyasi düzeyde etkisizleştirmiştir. Elbette bu dinsel ideolojinin yok olduğu anlamına da gelmemektedir”.¹⁷⁶ Bu yorumu ile Ömür Sezgin muhaliflerin oy alamayışlarının nedenlerini dile getirmektedir.

2.2. II. Mecliste Bilecik Milletvekilleri

1920 tarihinde yapılan I. TBMM seçimlerinde Bilecik’i (Ertuğrul) temsil eden milletvekilleri Halil (Işık), Necip (Soydan), Mustafa Kemal (Güney) ve Osmanzâde Hamdi (Aksoy) Bey’lerdir. Ahmet (Lakşe) Bey ise seçilmesine rağmen 20 Ocak 1921 tarihinde istifa etmiştir.¹⁷⁷ Bunların arasından, Halil (Işık) Bey tekrar Bilecik milletvekili olarak; İzmir’den adaylığını koyan Osmanzâde Ahmet Hamdi Bey ise İzmir milletvekili olarak II. Meclis’e girebilmişlerdir.¹⁷⁸

1923 seçimleri Bilecik ve mülhakâtı da dâhil 72 seçim çevresinde yapılmıştır. I. Grup adaylarının kesin zaferiyle sonuçlanan seçimler sonunda, 437 üyeden oluşan I. Meclis’ten aralarında Bilecik’ten adaylığını koyan Halil (Işık), Dr. Takiyettin Fikret (Onuralp) ve Rasim Celalettin (Öztekin) Bey’lerin de bulunduğu 125 vekil II. Meclis’e de seçilmiştir.¹⁷⁹ Bu

milletvekili sayısı kadar aday gösterilmiş ve adayların tümünün milletvekili olması sağlanmıştır. Ahmet Demirel, **Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi**, İletişim Yay, İstanbul:1996, s.29.

¹⁷⁵ Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay, İstanbul:1999, s.52.

¹⁷⁶ Ömür Sezgin, **Türk Milli Mücadele ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum Yay, Ankara:1984, s.134.

¹⁷⁷ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem(1923-1927)**,C.III, TBMM Vakfı Yay, No:3, Ankara:1995, s.25.

¹⁷⁸ **TBMM Albümü (1920-2010)**, C.I(1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişk. Müd. Yay, Ankara:2010, s.102.

¹⁷⁹ Demirel, **age**, s.30.

dönem TBMM’de Bilecik’i temsil eden milletvekilleri; yukarıda adları geçen Halil (Işık), Dr. Takiyettin Fikret (Onuralp), Rasim Celalettin (Öztekin) Bey’ler ile İbrahim (Çolak) ve Ahmet İffet (Mercimekoğlu) Bey’lerdir.

2.2.1. Halil (Işık) Bey

1879’da (H.1295) Bilecik’in Söğüt ilçesinde dünyaya gelen Halil Bey, emekli Yüzbaşı İbrahim Efendi’nin oğludur.¹⁸⁰ İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 16 Nisan 1895’te Harp Okuluna girmiş ve 25 Ocak 1898’de Piyade Teğmen rütbesiyle buradan mezun olarak 1. Ordu emrine verilmiştir. Ancak sağlık durumu nedeniyle 10 Mart 1904’te emekliye ayrılarak bir süre ticaret ve tarım ile meşgul olmuş ve 1906-1914 arası Söğüt Rüştüye ve İdadisi’nde öğretmenlik yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde rütbesiyle yeniden orduya alınarak savaşa katılmış ve mütarekeden sonra 1 Ocak 1919’da terhis olarak memleketine dönmüştür.

Milli Mücadele Dönemi’nde Müdâfaa-i Hukuk Teşkilatında görev alan Halil Bey, 10-23 Mart 1920’de toplanan Beşinci Balıkesir Kongresine Bilecik’i temsilen katılmıştır. TBMM’nin Birinci Dönemi için yapılan seçimde Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili olarak 23 Nisan 1920’de Meclisin açılışında hazır bulunmuş; I. Mecliste İrşâd, Dilekçe, Bütçe ve Orman-Madenler komisyonlarında görev aldığı gibi,¹⁸¹ İkinci Şube Üyeliği görevinde de bulunmuştur.¹⁸² Mustafa Kemal’in Başkumandanlık süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılması ile ilgili kanun hakkındaki oylamada 15 kişiden oluşan çekimser grup içinde yer almıştır.¹⁸³ Vergi ve bütçe kanunlarına evet oyu vermiş ve I. toplantı yılında I. Şubenin kâtipliğini yapmıştır. Dönem içinde kürsüde 4 kez söz alan Halil Bey’in, “Belediye Kanununa hüküm eklenmesi hakkında” arkadaşlarıyla birlikte verdiği kanun teklifi 2 Ekim 1920’de 34 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁴

II. Dönem TBMM seçimlerinde yine Bilecik’ten adaylığını koyan Halil Bey, Temmuz 1923’te yapılan bu seçimde 393 oy alarak yeniden Ertuğrul Sancağından milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923’te meclis’in ilk açıldığı gün orada hazır bulunmuş ve ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.

¹⁸⁰ Ahmet Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri: Milli Mücadele Dönemi’nde Seçimler**, İletişim Yay, İstanbul:2010, s.232; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem(1919-1923)**, C.III, TBMM Vakfı Yay, Ankara:1995, s.369.

¹⁸¹ Çoker, **age**, s.369; Demirel, **age**, (2010), s.232.

¹⁸² **TBMM ZC**, C.18, D.1, İç.3, 01.03.1338:20–21’den aktaran Taner Bilgin, **Milli Mücadelede Bilecik**, Bilecik Şeyh Edebâli Üniv. Yay, No:15,Bilecik:2015, s.139.

¹⁸³ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C.19İ.3, 06.05. 1922:529–520’den aktaran Bilgin, **age**, s.139.

¹⁸⁴ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C.IV, İ:74, s.402; Çoker, **age**, s.370.

II. Meclis'te Umûr-ı Tasarrufiye, Kavânin-i Maliye, Posta-Telgraf ve İstida Komisyonlarında görev alan Halil Bey 7 Kasım 1923'te Edirne'nin kurtuluş törenlerine katılan heyet içinde yer almıştır.¹⁸⁵ Kanun-ı Mahsus mucibince teşekkül eden Menhubat Komisyonu¹⁸⁶ Azâlarına verilmesi gereken huzur hakkına dair bir soru önergesi vardır.¹⁸⁷

Söz konusu önergede Halil Bey, kurtarılan memleketlerde özel kanun gereği oluşturulan Menhubat Komisyonu Azâlarına huzur hakkı olarak verilecek ücretlerin henüz verilmeyişinin sebebini bir ay önce Maliye Vekiline sorduğunu, ancak hâlen cevap alamadığını, hizmetlerine karşılık hak ettikleri ücreti alamamış olan komisyon üyelerinin bu konudaki şikâyetlerinin mutlaka dikkate alınması gerektiğini başkanlık makamına iletmiş ve konuşmasının devamında; “...*Bu kanunu tatbika memur olan Dâhiliye, Adliye ve Maliye vekâletlerinin; takip neticesinde bu işle alâkadar olmadıkların anladım. Meclisçe bir gün tahsis edilerek her üç vekilin bu mesele hakkında nokta-i mazurlarını beyan etmelerini...*” talep ederek kanunen gerekli tedbirin alınmasını dile getirmiştir.¹⁸⁸ Bunun üzerine önce Dâhiliye Vekili Ferit Bey, ardından Adliye Vekili Seyit Bey ve son olarak bir sonraki oturumda da Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey söz alarak gerekli açıklamaları yapmışlardır.¹⁸⁹

Bu dönem 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın üyeleri arasında yer almıştır. Milletvekilliği sona erince Halil Bey, memleketine dönerek bahçecilikle uğraşmış, özellikle bağıcılığın geliştirilmesi konusunda örnek bir çaba sarf etmiştir. Evli ve bir çocuk babası olarak 8 Kasım 1935'te Söğüt'te vefat etmiştir.¹⁹⁰

2.2.2. Halil İbrahim (Çolak) Bey

1881'de (H.1297) Bozüyük/Kasımpaşa mahallesinde dünyaya gelen Halil İbrahim Bey'in babası Mustafa Velit Bey ve annesi Veliye Hanım'dır.¹⁹¹ 2 Şubat 1900'de Harp Okulu'ndan mezun olan Halil İbrahim Bey, önce Hassa Ordusu Ocağı'na verilmiş, 2 Mart 1900'de oradan 5. Ordu'ya getirilmiştir. 10 Kasım 1901'de 36. Alay, 3. Tabur, 4. Bölüğe verilen Halil İbrahim Bey, 1901'de sarhoşluk ve saldırı suçundan altı aya mahkûm

¹⁸⁵ Öztürk, *age*, s.287.

¹⁸⁶ Batı Anadolu illerinde işgal sırasında ortada görünmeyen, kaybolan şahısların halk tarafından yağma edilmiş, kullanılmış mallarını, kurtuluştan sonra tespit ve sahiplerine iade etmek üzere 20 Kasım 1922'de Özel Kanun gereği oluşturulan komisyonlar. **TBMM ZC**, İkinci Devre, C.IV, İ:70, s.314

¹⁸⁷ **BCA. F:30-10-0-0**, K:6, G:32/1; **TBMM ZC**, İkinci Devre, C.IV, İ:70, s.314

¹⁸⁸ **TBMM ZC**, İkinci Devre, C.IV, İ:70, s.314

¹⁸⁹ **TBMM ZC**, İkinci Devre, C.IV, İ:71, s.336-337.

¹⁹⁰ Çoker, *age*, s.370; Demirel, *age* (2010), s.232.

¹⁹¹ Öztürk, *age*, s.285.

edilmiştir.¹⁹² 25 Ağustos 1904'te 3. Ordu, 45. Alay, 1. Redif Taburu, 2. İzmir Bölüğüne teğmen olmuş, 21 Ağustos 1904'te 6. Fırka, 3. Nizamiye Taburu, 1. Avcı Bölüğüne atanmıştır. 24 Şubat 1907'de yüzbaşı rütbesine yükselerek 6. Tabur 1. Nişancı Bölüğüne atanan İbrahim Bey, irtikaptân dolayı 18 Nisan 1907'de dört ay mahkûmiyet almıştır. 31 Temmuz 1909'da 3. Ordu Nizamiye açığına çıkarılmış, 7 Haziran 1910'da 68. Alay, 3. Tabur, 12. Bölüğe verilmiştir. 4 Aralık 1911'de teşkilat gereği 6. Kolordu, 54. Alay, 3. Tabura geçirilmiştir. 12 Şubat 1913'te genel açığa çıkarılarak Beylerbeyi Sarayı Muhafızlığına verilmiştir. Kendi isteğiyle esas sınıfına geçirilerek 10 Ekim 1914'te 1. Ordu açığına alınmıştır. Valaruva ve Rahva çatışmalarındaki üstün başarısından dolayı Şubat 1916'da Binbaşılığa yükselmiştir. Teşkilât-ı Mahsusa'da görev alan Halil İbrahim Bey, buradaki hizmetinden dolayı harp madalyası ile ödüllendirilmiştir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sırasındaki çatışmalarda kolundan yaralandığı için çolak kalmış, ileride de bu soyadı almıştır. 1920-1923 yıllarında İstiklâl Savaşı'na katılmış ve 3. Süvari Tümen Komutanı¹⁹³ olarak Büyük Taarruzda yer almıştır. 27 Eylül 1921'de yarbaylığa terfi eden İbrahim Bey, 14. 12. 1923'te askerlik mesleğinden emekliye ayrılmıştır. Emeklilik hayatında sanayi ve ticaretle uğraşan İbrahim Bey, 1925 senesinde Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk sanayi tesislerinden biri olan Bozüyük Kereste Fabrikası'nın kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Emekli bulunduğu dönemde albaylık rütbesine terfi ettirilmiştir.¹⁹⁴

TBMM'nin II. Dönem seçimlerinde 9 Temmuz 1923'te 398 oy alarak Bilecik'ten milletvekili seçilmiştir. Meclis'in açıldığı gün 11. 8. 1923'te orada hazır bulunan İbrahim Bey'in mazbatası ertesi gün 12. 8. 1923'te onaylanmıştır.

II. Meclis'te Milli Müdafaa Komisyonu üyeliğinde bulunan İbrahim Bey'in Meclis'in 22.9.1923 tarihli Gizli Oturumu'nda Milli Mücadeleye katılmayıp, Milli sınırlar dışında kalan sivil ya da askerî erkân hakkında yapılacak muameleye dair kanun tasarısı hakkında kısa bir konuşması ve takriri vardır.¹⁹⁵ Söz konusu kanun tasarısının 3. Maddesi'ne göre;

*“Meşrutiyetin ilanından itibaren vatandan ayrılarak bugünkü milli sınırlar haricinde kalan bilumum memleketlerde hizmet gereği ya da kendi arzusu dışında herhangi bir sebeple orada kalan, izinsiz olarak giden ya da izinli gidip izin süresini aşarak orada kalmaya devam eden kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetlerine mensup vazifeli, emekli ya da ihtiyat zabiti olan askeri erkân ve memurların, idarecilerin memleketten ayrılış tarihinden itibaren orduyla olan ilişkileri kesilecektir, kesilmelidir”.*¹⁹⁶

¹⁹² Öztürk, age, göst. yer.

¹⁹³ TBMM Albümü 1920-2010, C.1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişk. Müd. Yay. No: 1, Ankara:2010, s.93.

¹⁹⁴ TBMM Albümü (1920-2010)'nde rütbesi “Miralay” olarak verilmiştir. Age, s.93.

¹⁹⁵ TBMM GCZ, İkinci Devre, C.II, İ:23, s.264.

¹⁹⁶ TBMM GCZ, İkinci Devre, C.II, İ:23, s.261.

Maddenin devamında Yemen'in özel vaziyetinden dolayı savaşta orada kalmış olanların Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından itibaren altı aya kadar geçen süre zarfında bu maddeden müstesna sayılmaları gerekmektedir. Bu konuda ilk müdahale İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey'den gelmiş ve Yemen'de kendi arzusu dışında zorunluluktan dolayı kalanlar için altı aylık sürenin yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.¹⁹⁷ İbrahim Bey ise konuya biraz daha geniş açıdan bakarak bu kimselerin öncelikle orada ne vaziyette olduklarının, nerede, nasıl ve neden dolayı orada kaldıklarının sorgulanması gerektiğini öne sürmüş ve ilaveten;

"...Bu zabıt oradan nasıl gelebilir, parası var mıdır, harcırah gönderilmiş midir, evine ailesine para bırakılmış mıdır veyahut bırakılabilir mi? Bunu düşünmüyoruz ve doğrudan doğruya ceffelkalem kararımızı veriyoruz. Bu esbablara binaen bu maddenin diğer maddeler gibi encümene havalesini ve ondan sonra umumunun müzakeresini talep ederim"

diyerek bir teklif sunmuştur.¹⁹⁸

İkinci olarak bu dönem III. Yasama yılında, yani II. Meclis'in 20 Şubat 1926 tarihli 58. oturumunda arkadaşlarıyla birlikte (İstanbul milletvekili Ali Rıza, Siirt milletvekili Mahmut ve Bozok milletvekili Salih Beyler) vermiş olduğu; İstanbul'da yangınzedelere ait apartmanların Tayyare Cemiyeti'ne tahsis edilmesine dair kanun teklifinin acilen görüşülmesi takrirdir. Meclis başkanı tarafından konunun acele görüşülmesi meclisin oyuna sunulmuş ve çoğunluk olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁹

Bilecik'ten III, IV ve V. dönemlerde de milletvekili seçilen İbrahim (Çolak) Bey evli ve bir çocuk babası olup 24.2.1944'te vefat etmiştir. Siciline bakıldığında her ne kadar irtikâp, sarhoşluk, saldırı gibi suçlardan dolayı cezaya mahkûm edilmiş olsa da İbrahim Bey, meslek hayatında başarılarla da imza atmış bir askerdir. Milli Mücadeleye katılması, Büyük Taarruzda komuta zincirinde yer alması, İbrahim Bey'in bir vatansever olduğunun; emeklilik hayatında ise boş durmayıp Bozüyük Kereste Fabrikası'nın kuruluşuna öncülük etmesi ise ülke kalkınmasında aktif rolü olan bir şahsiyet olduğunun göstergesidir. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa da 20 Mayıs 1926 tarihinde Bilecik'e gelişi sırasında Bozüyük'teki Kereste Fabrikasını ziyaret etmiş ve kendisini övgü dolu sözlerle onurlandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa orada İbrahim Bey için şu sözleri söylemiştir:

"Efendiler, İbrahim Bey arkadaşımızın mazideki hayatının ne kadar vatanperverâne ve kahramâne safahat ile dolu olduğunu bilmeyen yoktur. Milli Mücadele'nin başlangıcında da müşterek maksadı temin için çok eksik vasıtalarla, çok gayr-i müsait şerâit içinde benimle beraber çırpındığı ve muvaffak olduğunu kemâl-i iftiharla yâ'd etmeliyim".

¹⁹⁷ TBMM GCZ, İkinci Devre, CII, İ:23, s.262.

¹⁹⁸ TBMM GCZ, İkinci Devre, C.II, İ:23, s.264.

¹⁹⁹ TBMM ZC, İkinci Devre, C.22, İ:58, s.245.

Sözlerinin devamında da İbrahim Bey'e övgülerini sürdüren Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Bey'in İstiklâl Harbi boyunca itaatkâr bir asker olarak mühim süvari kıtaatının başında yer aldığını, bilhassa Bilecik havalisinde cereyan eden ve Milli Mücadele'nin ilk zaferleri olan İnönü Muharebelerinde kahramanca çarpıştığını, işgal kuvvetlerini Bursa ovasına kadar takip ederek nasıl yenilgiye uğrattığını tarihin önemle kaydedeceğini söylemiştir. Silahlı mücadelenin sona ermesinden sonra da millet tarafından seçilmiş bir vekil olarak yine milli hizmetlerini sürdürdüğünü; ülkedeki eksikliklerin giderilmesi ve milletin zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması noktasında idealist bir ruhla, özveriyle çalıştığını ve bu uğurda pek çok zorlukla mücadele ederek Bozüyük Kereste Fabrikası gibi o günün şartlarında muazzam bir eseri ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu iş için kendisini özellikle tebrik eden Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Bey'in tıpkı muharebe meydanlarında olduğu gibi çaresizlikler içinde ama asla ümidini yitirmeden cesurca üzerine giderek, milletine yararlı olacak olan bu eserini vücuda getirdiğini ve O'nun bu gayretlerinin ülkedeki diğer girişimciler için de teşvik mahiyetinde bir örnek olmasını temenni etmiştir.²⁰⁰

İbrahim Bey de kendisine yöneltilen övgülere teşekkür ettikten sonra:

“Bu müessesese zat-ı devletlerinin ve arkadaşlarınızın büyük yardımlarıyla vücuda gelmiştir. Bu müessesenin vücuda gelmesi için bana elinizi uzattınız, bizzat vücuda getirmiş gibi iftihar edebilirsiniz. Başta büyük reis-i cumhurumuz olmak üzere cumhuriyet hükümetimiz tarafından gösterilen yardımlara karşı şükranlarımı tekrar eylerim”

diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın iltifat ve takdir dolu sözlerine sevinç ve iftihardan titreyen sesiyle karşılık vermiştir.²⁰¹

2.2.3. Ahmet İffet (Mercimekoğlu)

1885'te (H.1301) Bilecik Osmangazi Mahallesi'nde dünyaya gelen Ahmet İffet Bey'in babası Mustafa Bey, annesi Şefika Hanım'dır. Özel eğitim alan Ahmet İffet Bey, resmî olarak 14 Eylül 1900-Şubat 1902 tarihleri arasında Bilecik Adliye Dairesi'nde, 14 Mart 1903-Aralık 1906 arasında ise Bilecik İdare Meclisi Kâtipliği'nde görev almıştır. Ancak bu tarihte istifa ederek ticaret hayatına yönelmiştir.²⁰²

II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra teklif üzerine 28 Temmuz 1908'de Bilecik Muhasebe Kâtipliği'ne atanmıştır. Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş ve cemiyette Heyet-i Merkeziye Murahhaslığı yapmıştır. Ailevi sebepler yüzünden 27 Ocak 1909 tarihinde muhasebe kâtipliğinden istifa eden Ahmet İffet Bey, baba mesleği olan tarım ve ticaretle meşgul olmuştur.

²⁰⁰ Hâkimiyet-i Milliye:23.05.1926; Bilecik Gazetesi, “Gazimizin Bilecik’i Ziyareti”, 24 Mayıs 1926, No:70, s.1.

²⁰¹ Bilecik Gazetesi, 24 Mayıs 1926, No:70, s.1.

²⁰² Öztürk, age, s.288; TBMM Albümü 1920-2010, s.93.

I.Dünya Savaşı sürerken 14 Şubat 1916'da Bilecik Belediye Başkanlığına seçilmiş ancak Mütareke Dönemi'nde bu görevinden de istifa etmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde Bilecik Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni kurarak bu heyette hizmet vermiştir. I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan Divan-ı Harbi Örfilerde pek çok vatansever gibi Ermeni Tehcirinden dolayı yargılanmak üzere Bursa'daki Tehcir Divanı Harbine verilmiştir. Burada 25 gün sorgulandıktan sonra serbest bırakılan Ahmet İffet Bey daha sonra şikâyetler üzerine ikinci kez Bursa'ya sürgün edilmiştir.²⁰³

Aralık 1919 seçimlerinde Bilecik'ten Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın son dönemine Ertuğrul Mebusu olarak üye seçilmiş ve bu süre zarfında Mustafa Kemal'in daveti üzerine Ankara'ya gelerek, Ziraat Mektebi'nde Heyet-i Temsiliye ile birlikte yapılan toplantıda, İstanbul Meclisi'nin çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinde 29 Mart'a kadar yasama çalışmaları devam etmiş ve işgal sırasında İstanbul'da kaldığı için TBMM'nin I. Yasama Dönemi'nde yer alamamıştır.

TBMM'nin II. Dönem seçimlerinde ise Bilecik'ten Bilecik Müdafaa-i Hukuk Başkanı sıfatıyla seçime katılmış ve 15 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 374 oy alarak Bilecik'ten milletvekili seçilmiştir. İlk gün 11 Ağustos'ta Meclis'e katılan Ahmet İffet Bey'in mazbatasını 12 Ağustos 1923'te onaylanmıştır. Bu dönem Meclis'te İktisat, Posta ve Telgraf, Ziraat, Divan-ı Muhasebat ve Me'murîn-i Muhakemât Komisyonlarında görev alan Ahmet İffet Bey, İktisat Komisyonu Kâtipliği'ne seçilmiştir. Evli ve bir çocuk babası olarak 12 Şubat 1960'ta vefat etmiştir.²⁰⁴

2.2.4. Takiyettin Fikret (Onuralp)

1887 İstanbul doğumlu olan Fikret Bey'in babası Tahir Bey, annesi Fatma Mevhibe Hanım'dır.²⁰⁵ İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülkî Tıbbiye Mektebine giren Fikret Bey, 1911'de Tıp Doktoru unvanıyla mezun olmuş ve iki yıl okulda asistanlık yapmıştır. 27 Temmuz 1913'te Balkan Harbi sırasında İzmir Gezici Tabipliğine atanmış; I. Dünya Savaşı öncesi 5 Mayıs 1914'te İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Hariciye Kliniği'nde asistanlığa devam etmiştir. I. Dünya Savaşı seferberliğinde 6 Eylül 1914'te Tabip Yüzbaşı rütbesiyle askere alınarak çeşitli birlik ve kıt'alarda Tabip ve Sağlık Müfettişi olarak görev yapan Fikret Bey, 8 Kasım 1918'de terhis edilince bir süre serbest tabiplik yapmıştır.²⁰⁶

²⁰³ Öztürk, **age**, s.289.

²⁰⁴ Öztürk, **age**, s.289.

²⁰⁵ **TBMM Albümü 1920-2010**, s.93.

²⁰⁶ Çoker, **age**, s.692.

Milli Mücadele Dönemi'nde Sivas Kongresi'nin toplanmasının ardından Ankara'ya geçerek mücadeleye katılmıştır. 29 Temmuz 1920'de Kozan livasının eksik kalan milletvekilliğine seçilen Fikret Bey'in adı I. Meclis'te Kozan milletvekili olarak geçmektedir.²⁰⁷ Ancak Meclis Başkanlığı'nca Kırşehir'de özel göreve memur edildiği için 19 Ağustos'ta Meclis'e katılabilmıştır.²⁰⁸

22 Eylül 1920'de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğine getirilen Fikret Bey, bir süre sonra izine ayrılınca yerine Bitlis milletvekili Yusuf Ziya Bey seçilmiştir. Meclis'te Dışişleri ve Sağlık- Sosyal Yardım Komisyonlarında çalışmış ve 2. Toplantı yılında Dışişleri Komisyonu'nun kâtipliğini yapmıştır. 21 Ekim 1922'de işgalden kurtarılan bölgelerin kalkındırılması için Meclis kararıyla kurulan komisyonda görev almış ancak 7 Kasım 1922'de hastalığı nedeniyle izinle Meclis'ten ayrılmıştır. 4 Ocak 1923'te hastalığı devam ettiği için 6 ay izinli sayılmıştır. Dönem içerisinde biri gizli oturumda olmak üzere 13 kez söz alan Fikret Bey'in meclise bir takriri, iki de kanun önerisi vardır.²⁰⁹

Fikret Bey'in meclisin 22 Mart 1923 tarihindeki oturumunda verdiği takrir; silâh altında bulunan Mülkiye mezunu sivil doktorların bir an evvel terhis edilmelerinin sağlanmasıyla ilgilidir. Zira ülkenin birçok kaza ve sancakları, hatta vilayetleri hekimden yoksundur. Bu nedenle işgalden kurtarılan bölgelerden gelen askerî doktorlar artık bunların yerini doldurdukları için sivil doktorların en kısa zamanda terhis edilerek ülkenin ihtiyaç duyduğu yerlere gönderilmesi gerekmektedir.²¹⁰

Kanun tekliflerinden biri Meclis'in 25 Haziran 1921 tarihli 42. oturumunda her vilayet merkezinde bir hastane açılmasının gerekliliğine dair olup; diğeri ise 4. Tümen Komutanı şehit Miralay Nazım Bey'in annesine vatanî hizmetinden dolayı maaş tahsis edilmesine dair 18 Temmuz 1921 tarihli 52. oturumunda verdiği tekliftir.²¹¹

1923 seçimlerinde Bilecik'ten milletvekili seçilen Dr. Fikret Bey'in mazbatası 12 Ağustos 1923'te onaylanmıştır. II. Meclis'te Nafia, İkisat, Muvazene-i Maliye, Nizamname-i Dâhilî, Hariciye, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Komisyonlarında görev almıştır. Bu dönemde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kaldırılmasına dair bir kanun teklifi, 5 farklı konuda takriri ve Genel Kurulda değişik 25 konuda 33 konuşması vardır.²¹²

²⁰⁷ TBMM ZC, Birinci Devre, C.III, İ:1, s.334.

²⁰⁸ Çoker, *age*, s.692.

²⁰⁹ Çoker, *age*, s.693.

²¹⁰ TBMM ZC, Birinci Devre, C.28, İ:9, s.116.

²¹¹ TBMM ZC, Birinci Devre, C.XI, İ:42, s.34-35; TBMM ZC, Birinci Devre, C.XI, İ:52, s.311.

²¹² Öztürk, *age*, s.290.

İlk takriri, 11 Ağustos 1923'te meclisin açıldığı gün milletvekillerinin kürsüye çıkarak yaptıkları yemin metninin şekli hakkındadır. Söz konusu takirde, milletvekillerinin kürsüye çıktıklarında; *“Vatan ve milletin selâmet ve saadetinden başka bir gaye takip etmeyeceğime ve milletin bilâkaydüşart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma...”* tarzında yemin etmeleri ve yemin şeklinin Teşkilât-ı Esasiye’de yer alması istenmektedir.²¹³ Meclis geçici başkanı Ali Fuat Paşa, bu hususu meclis’in onayına sunmuş ve ekseriyetle kabul edilmiştir.

İkinci olarak verdiği karar, 41 arkadaşıyla birlikte 8 Ekim 1923 tarihli meclisin 33. oturumunda; TBMM adına kurtuluş günü İstanbul’a resmen gönderilen heyete gereken hürmeti göstermeyerek kayıtsız davranan resmi makamlara, bu gevşekliklerinden dolayı gereken muamelenin yapılmasına ilişkindir.²¹⁴

Aynı günlerde meclis’in 15 Ekim 1923’teki 36. oturumunda verdiği karar ise meclis gündeminde olan Tüketim Vergisi Kanunu’nun açıklanmasının acele olarak meclis’te görüşülmesi meselesidir. Meclis başkanı bu oturumda gündemin acil maddelerinin 10 tane olduğunu söylemiş ve 11. madde olarak da bu meselenin görüşülmesi hususunu mecliste oylamaya sunmuş ancak kabul edilmemiştir.²¹⁵

Bir diğeri, TBMM azasından olup, Sakarya Meydan Muharebesi’nin en şiddetli günlerinde Meclis Başkanlığından yazılı olarak cepheye sevklerini talep edenlere kırmızı kurdalalı İstiklâl madalyası verilmesine dair, 21 Nisan 1925 tarihinde meclisin II. yasama yılı, 108. oturumunda Kütahya milletvekili Cevdet Bey’le birlikte verdikleri karardır.²¹⁶

Meclis’in 7 Aralık 1925 tarihli III. yasama yılı, 20. oturumunda verdiği karar ise doktor, eczacı ve diş doktorlarının stajlarına ait kanun tasarisının acil olarak görüşülmesini teklif etmiştir. Aynı gün, meclis başkanı kararın okunmasından sonra acilen müzakere edilmesi hususunu oylamaya sunmuş ve çoğunlukla kabul edilmiştir.²¹⁷

III. Dönemde tekrar Bilecik milletvekili olarak meclise girmiştir. Ancak bu dönem Havuz-Yavuz davasında Bahriye Vekili İhsan Bey (Cebel-i Bereket) ile birlikte suçlu görülerek 13 Şubat 1928’de 399 sayılı kararla dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiş ve 16 Şubatta Yüce Divan Başkanlığınca tutuklanmıştır. Yüce Divan’da yapılan yargılaması sonunda 16 Nisan 1928’de dolandırıcılık suçundan 4 ay hapsine ve 100 lira ağır para cezasına mahkûmiyetine karar verilmiştir. Hükümle birlikte salıverilmesi üzerine

²¹³ TBMM ZC, İkinci Devre, C.I, İ:1, s.3.

²¹⁴ TBMM ZC, İkinci Devre, C.II, İ:33, s.556.

²¹⁵ TBMM ZC, İkinci Devre, C.II, İ:36, s.675.

²¹⁶ TBMM ZC, İkinci Devre, C.18, İ:108, s.345.

²¹⁷ TBMM ZC, İkinci Devre, C.20, İ:20, s.46.

Fransa'ya giderek Paris'te cerrahi dalında uzmanlığını tamamlamıştır. Yurda dönüşünde 2 Ocak 1932'de Beyoğlu Hastanesi Baştabip ve operatörlüğüne atanmış ve bu görevdeyken 30 Ekim 1946'da İstanbul'da ölmüştür.²¹⁸

2.2.5. Rasim Celalettin (Öztekin) Bey

1874'te (H.1290) bugün Yugoslavya sınırları içinde kalan Debre-i Bâlâ şehrinde doğan Rasim Celalettin Bey, Halil Fazlı Efendi'nin oğludur.²¹⁹ İlk ve orta öğrenimini Manastır Rüştîyesi Askerî İdadisi'nde tamamladıktan sonra 15 Mayıs 1891'de Mühendishane-i Berri Hümayûn'a girmiş ve 13 Mart 1895'te Topçu Üsteğmen rütbesiyle mezun olarak 3. Ordu emrine verilmiştir. İki yıl İşkodra Kalesi'nde görevlendirildikten sonra Manastır Ordu Kurmayı'na nakledilmiştir. 13 Mayıs 1900'de yüzbaşılığa yükseltilerek Selanik'teki 3. Topçu Fırkası Harp Yaverliğine atanmış, 17 Ocak 1908'de kıdemli yüzbaşı rütbesiyle 13. Sahra Topçu Alayı 1. Tabur Kumandanı olmuştur. II. Abdülhamit'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilerek Selanik'te koruma altına alınması sırasında 1 Haziran 1909'da muhafızlığına tayin edilmiştir. 19 Ekim 1912'de binbaşılığa terfi ettirilerek 6. Kolordu Nakliye Alayına 2. Tabur Komutanı olarak görevlendirilmiştir.

23 Ocak 1913'te, Balkan Savaşı nedeniyle 2 Kasım 1912'de Selanik'ten İstanbul'a getirilen ve Beylerbeyi Sarayı'nda koruma altına alınan II. Abdülhamit'in muhafazasına memur edilmiş ve bu görevi Abdülhamit'in 10 Şubat 1918'de ölümüne kadar sürmüştür. Bu arada Beylerbeyi Sarayı Muhafız Kıtası, Jandarma Genel Komutanlığı'na verilmesi dolayısıyla 13 Nisan 1914'te jandarma sınıfına kesin nakli yapılmıştır. 1 Mart 1914'te Kaymakamlığa²²⁰, 1 Mart 1918'de Miralaylığa²²¹ terfi ettirilen Rasim Celalettin Bey, 28 Temmuz 1918'de II. Abdülhamit'in küçük oğlu Mehmet Âbid Efendi'ye vâsi tayin edilmiştir. 20 Temmuz 1919'da Jandarma Alay Komutanlığı kadrosuna misafir olarak alınan Rasim Celalettin Bey 23 Kasım 1919'da emekliye ayrılmıştır.²²²

1920 senesi mayıs ayında Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmiş ve TBMM'nin I. dönemi için yapılan seçimlerde Cebel-i Bereket milletvekili olarak 10 Ağustos 1920'de meclise katılmıştır. Bu dönem mecliste Milli Savunma ve Bayındırlık komisyonlarında görev almış, meclisin II. yasama yılında Bayındırlık Komisyonu'nun başkanlığını yapmıştır.

²¹⁸ Çoker, **age**, s.693.

²¹⁹ Çoker, **age**, s.254.

²²⁰ Yarbaylık makamı

²²¹ Albay rütbesi

²²² Çoker, **age**, s.255.

1923 seçimlerinde Bilecik livasından milletvekili seçilen Rasim Celalettin Bey, emekliliğinin iptali için yaptığı başvurusu üzerine 23 Kasım 1919'da yapılmış olan emeklilik işlemleri 8 Mart 1926 tarih ve 217 sayılı meclis kararıyla geçersiz sayılmıştır. Bundan sonraki süreçte 18 Temmuz 1928'de kendi isteğiyle yeniden emekliye ayrılmıştır. III. Dönem Bilecik ve IV. Dönemde de Kütahya'dan milletvekili seçilerek TBMM'deki yerini ölümüne kadar korumuştur. 1930 senesinde Ali Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda yer alan Rasim Celalettin Bey, partinin kendini fesh etmesi üzerine tekrar CHP'ye dönmüştür. 12 Aralık 1933'te böbrek rahatsızlığı nedeniyle tedavi gördüğü İstanbul-Alman Hastanesi'nde vefat etmiş ve Erenköy Sahra-yı Cedid kabristanlığında toprağa verilmiştir. Evli ve altı çocuk babası olan Rasim Celalettin Bey'in ölümünden sonra ailesi Öztekin soyadını almıştır.²²³

2.3. 1927 Seçimleri ve III. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri

2.3.1. Seçim Kararının Alınması, Seçim Kanununda Değişiklikler ve Seçim Hazırlıkları

Mustafa Kemal Paşa 1923 seçimlerinde milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda seçimlere ağırlığını koymuştu. Nitekim II. Meclis'in vekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın sıkı kontrolü altında ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin yönlendirmesiyle belirlenmişti. Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması gibi rejimi yerleştirmek adına yapılan köklü düzenlemeler bu dönemde hayata geçirilmişti. Ancak bu süreç, Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşlarıyla arasındaki mesafeyi önemli ölçüde açmış ve yakın silah arkadaşları Cumhuriyet Tarihi'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Fırkası'nı kurmuşlardı. Çok geçmeden Şeyh Said İsyanı'nın patlak vermesiyle Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak, basın denetim altına alınmış ve isyanda rolü olduğu gerekçesiyle Terakkiperver Fırka da kapatılmıştı. Bu durum, Cumhuriyet Halk Fırkası dışındaki siyasi oluşumların hareket sahasını giderek daraltmıştı. İzmir suikastı ise muhalefet hareketinin tamamen ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamıştı. Bu süreçte İzmir'deki yargılamalar neticesinde Terakkiperver Fırkalılar siyaset sahnesinin dışına itilirken İttihatçılar da tasfiye edilmişti.²²⁴

Artık ülkede tek örgütlü güç olarak Cumhuriyet Halk Fırkası kalmış, 1927 seçimlerine tek partiyle gidilmişti.

Cumhuriyet'in ilk anayasası olan 1924 Anayasa'sında seçimlerin 4 yılda bir yapılması ilkesi kabul edildiği için (Madde:13), 1927 yılına gelindiğinde yasal olarak süresini

²²³ Çoker, **age**, s.255.

²²⁴ Suzan Ünal, **1923 ve 1927 Seçimleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul:2012, s.216.

doldurmuş olan II. Meclis'in yenilenme zamanı gelmişti.²²⁵ Afyonkarahisar Milletvekili Ali (Çetinkaya) Bey'in 26 Haziran 1927'de meclise verdiği; "Teşkilat- Esasiye Kanunu'nun 14. Maddesine tavgikan... Meclisin tatil-i faaliyet etmesine..." dair tavrının kabul edilmesiyle II. TBMM'nin çalışmaları 1.11.1927 tarihine kadar tatil edilmişti.²²⁶ Alınan kararda seçimlerin yenilenmesi hükmü de bulunduğundan II. TBMM dönemi resmen sona ermişti.

1927 seçimleri, 1924 Anayasası'nın öngördüğü usuller dairesinde, İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'na göre yapılmıştır.²²⁷ TBMM'nin İkinci Dönemi henüz tamamlanmadan seçimler öncesi İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'nda bir takım değişikliklere gidilmiş ve bu değişiklikler; 16 Haziran 1927 tarihli, 1.079 sayılı kanun²²⁸; 21 Haziran 1927 tarihli 1.112 sayılı kanun²²⁹ ve ordu mensuplarının milletvekili seçilmemeleri konusundaki 385 sayılı kanun²³⁰ ile gerçekleştirilmiştir.

16 Haziran 1927 tarihinde 1.079 sayılı kanunla yenilenen seçim kanununun 10. maddesi, seçimlerin denetim ve sorumluluğunu üstlenmek üzere oluşturulacak olan teftiş heyetlerinin oluşturulma biçimi, yetki ve sorumluluklarıyla ilgilidir.²³¹ 21 Haziran'da kabul edilen 1.112 sayılı kanun ise seçim kanununun seçim sürecini belirleyen 5, 12, 13 ve 14. maddelerinin değiştirilmesiyle ilgilidir.²³²

1927 seçimleri sürecinde gündeme gelen konulardan bir diğeri de asker vekillerin durumudur. Ordu ile siyasetin iç içe olduğunda çıkacak sorunları Osmanlı Devleti dönemindeki tecrübelerinden çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, bu sorunu çözmek ve orduyu

²²⁵ 1924 Anayasası'nın yasama dönemini dört yıla çıkaran 13. maddesinin görüşmeleri sırasında "Büyük Millet Meclisi Seçimlerinin 4 yılda bir kere yapılacağına ilişkin fıkranın o günkü meclisi de kapsayacağı" ilkesi kabul edildiği için Meclis'in tatile girmesiyle birlikte II. Meclis'in yasama dönemi sona ermiştir. Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877- 2002)**, Tesav Yay, Ankara: 2003, s.68.

²²⁶ TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ.83, s.845.

²²⁷ Erhan Acar, **Atatürk Dönemi'nde Genel Milletvekili Seçimleri: Çanakkale Örneği (1923-1938)**, 18 Mart Üniv, Sosy. Bilimler Enst, Tarih Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale:2012, s.51.

²²⁸ TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ:75, s.68-69.

²²⁹ TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ:79, s.413-415.

²³⁰ TBMM ZC, İkinci Devre, C.IV, İ:70, s.317-323.

²³¹ Yeni düzenlemeye göre her kazada kazanın büyüklüğüne göre 4 ya da 10 kişiden oluşacak olan teftiş heyetleri, belediye başkanının başkanlığında olmak üzere vilayet merkezi olan kazalarda daimi vilayet encümeni üyeleri ile belediye üyelerinden; diğer kazalarda ise yalnız belediye meclisi üyelerinden oluşturulacaktır. Teftiş heyetlerinin görevleri; seçmen defterlerini incelemek, defterleri askıya çıkarmak, itirazları inceleyerek sonuçlandırmak, seçim çevresinden çıkacak mebus sayısının belirlenmesi ve ilan edilmesine katılmak, oylamada kullanılacak pusulaları hazırlamak, ikinci seçmenlerin mebus seçimlerinde oy kullanmalarını sağlamak, seçim tutanaklarını düzenlemek ve mebus olanları vilayete ve sancak merkezine iletmektir. Tuncer, **age**, s.200-201.

²³² Dâhiliye Encümeni tarafından mecliste görüşülen söz konusu kanunun teklif gerekçesinde meclisin Haziran sonunda tatile gireceğine dikkat çekilmiş ve bu durumda seçimlerin eylül sonunda bitmesi imkânsız olacağından seçim günlerini kısaltıp eylül sonunda bitirmek için kanunun ilgili maddelerinin değiştirilmesi istenmiştir. Kabul edilen kanun değişikliğine göre; "1927 intihabatına mahsus olmak üzere İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 5, 12 ve 13, 14. maddelerindeki 8'er günlük müddetler 4'er güne, 15'er günlük müddetler 8 güne ve 5 günlük müddet 3 güne tenzil edilmiştir". TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ:79, s.413-414.

siyasetten uzaklaştırmak amacıyla 19 Aralık 1923 tarihli ve 385 sayılı kanunun meclisten geçmesini sağlamıştır.²³³ Kanun hükmü gereğince, Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere II. Meclis'te askerlikten ayrılmadan sadece milletvekilliği süresince askerlik görevini dondurup mecliste kalan milletvekillerinden, III. Dönem TBMM üyelerinin tespit edildiği 1927 seçimlerine katılmak isteyenler askerlikle ilişkilerini kesmek zorunda kalmışlardır.

Seçim öncesi hazırlıklar çerçevesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tüzüğünde de bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönem yapılan değişikliklerle adayların belirlenme yetkisi Fırka Divanından alınarak doğrudan fırka başkanına yani Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir.²³⁴ Seçilen milletvekillerinin tümü de Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından 29 Ağustos 1927'de yayınlanan bir genelge ile belirlenmiştir.²³⁵ Bu durum; II. Dönemdeki Terakkiperver Fırka muhalefetine ve 1926'daki suikast girişiminden yargılananlar arasında milletvekillerinin de bulunduğu gerçeğini göz ardı etmeyen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, 1927 seçimlerinde aday belirlemede daha seçici davranmaya çalıştığının bir göstergesidir.²³⁶

30 Ağustos 1927 tarihli genelgesi ile Mustafa Kemal, partisi adına milletvekili aday olarak belirlediği kişilerin tümünü halkın bilgisine sunduğunu belirtmiştir. Böylece çalışmak istediği adayların bütünü vatandaşlar tarafından görülmesini daha yararlı bulmuş ve her seçim bölgesine ayıracağı adayları ayrıca bildireceğini açıklamıştır.²³⁷

²³³ Bu kanunun ilk maddesi; askeri personelin, seçimin ilanını takip eden 10 gün içinde istifa etmemeleri halinde milletvekili olamayacaklarını ihtiva etmektedir. İkinci maddede de daha önce seçilmiş olan asker milletvekillerinin ya istifa ederek askeri hizmetlerine geri dönmeleri ya da milletvekillikleri bitene kadar askeri görevlerini bırakmaları ve bu görevlerine milletvekillikleri sona erdikten sonra dönmeleri gerektiği yer almaktadır. Üçüncü maddede ise asker milletvekillerinin askeri görevlerini bırakmadıkları takdirde meclis müzakerelerine alınmayacakları belirtilmiştir. Cemal Avcı, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927 – 1931)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2000, s.20.

²³⁴ Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem 1927-1931**, C.I, s.32.

²³⁵ Aynı gün yayınladığı seçim beyannamesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 4 yıllık icraatına değinen Mustafa Kemal Paşa, iç ve dış siyasette geline noktanın önemine dikkat çekerek; vaat edilenlerin gerçekleştirildiğini, bunların noksansız ve geri adım atılmadan kararlı bir şekilde yapıldığını, bundan sonra da millî birlik ve beraberlik içerisinde arabozuculuğa meydan vermeden, tüm sıkıntıların aşılabileceğini ve her vatandaşın eşit şekilde göğüsleyeceği bir ekonomik kalkınma sağlanmasının ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iç siyasetteki temel hedefi olduğunu dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, milletvekili adaylarının altında kendi imzasının olduğunu ifade etmiş, bu adayları belirlerken geçmiş deneyimlerden yararlandığını, adayların gelecekteki görevlerin zorluk seviyesini kaldırıp kaldıramayacağını düşünerek karara vardığını da sözlerine eklemiştir. Son olarak adaylara verilmiş oyların partisine ve kendisine verilmiş olacağını ve bunun yeni hizmetler için yeni bir fırsat demek olduğunu vurgulamıştır. Seçimler hakkındaki bu beyanname propaganda niteliğinde bir beyanname olması bakımından son derece önemlidir. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s.583-586.

²³⁶ Hasan Kendirci, **Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920- 1950)**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin: 2008 s.57.

²³⁷ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara:2006, s.588.

İlan edilen CHF adaylarının büyük çoğunluğunun daha önceki Meclislerde görev almış olmaları, adaylar arasında seçim yapılırken milletvekilliği deneyiminin de göz önüne alındığının bir göstergesidir. Öte yandan ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntıların ortaya çıkaracağı hoşnutsuzluklar nedeniyle Ankara'ya ve CHF'ye karşı gelebilecek tepkilerin; milletvekili adaylarının ülkenin kurtarıcısı olarak halk içinde büyük sevgiye mazhar olan Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmesiyle en aza indirileceği hesaplanmıştır.²³⁸

2.3.2. Seçimlerin Yapılışı ve III. Dönem Seçim Sonuçları

1927'deki hukuki ortamda, siyasi parti olarak sadece Cumhuriyet Halk Fırkası'nın katıldığı, 18 yaşını tamamlamış olan her erkek vatandaşın oy verebildiği, askerlikle ilişkisini kesmeyenlerin aday olamadığı bir seçim gerçekleştirilmiştir. İki dereceli olarak gerçekleşen seçimlerde ikinci seçmenler için yapılan seçim 30 Temmuz'da başlamış ve 5 Ağustos'a kadar tamamen bitmiştir.²³⁹ Seçimlerin başlangıç ve bitişi bölgelere göre değişiklik göstermiştir.

Bilecik'te başta Bilecik merkez kazası olmak üzere Gölpazarı, Osmaneli ve Bozüyük kazalarında ikinci seçmenlerin belirlendiği seçimler ağustosun ilk günlerinde neticelenmiş ve halk müttefik olarak oylarını CHF adaylarına vermiştir.²⁴⁰ Bilecik Gazetesi'nin Vilayet Haberleri kısmında "*İntihabat*" başlığı altında sadece adı geçen kazaların isimleri verilmiş olup; haberde başka isim yer almadığı için muhtemelen Söğüt Kazası'ndaki seçimler bir-iki gün geç tamamlanmıştır. Toplam 22.569 seçmenin yer aldığı Bilecik'te (birinci ve ikinci seçmenlerin tamamı), 14.420 kişi oy kullandığı için seçime katılım oranı %53 olarak tespit edilmiştir. Ancak Bozüyük ve Gölpazarı ilçelerine ait veriler bu rakamlara dâhil değildir.²⁴¹ Zira katılım oranının %60 olarak belirlendiği yurt genelinde bazı illere ait veriler bulunmadığı gibi veri bulunan kimi illerin de bazı ilçelerine ait veriler eksiktir. Dolayısıyla 1927 seçimlerindeki tabloya bakıldığında Bilecik'teki katılım oranının genel ortalamanın altında olduğu görülse de bu eksiklikler göz önüne alındığında genel ortalamaya yakın olduğunu söylemek olasıdır.

²³⁸ Avcı, **age**, 23.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1927'den aktaran Avcı, **age**, s.21.

²⁴⁰ **Bilecik Gazetesi**, Ağustos 1927, No: 130, s.3(Gazete sayfasının kenarındaki kalın siyah çizgiden dolayı ağustos ayının kaçınıcı günü olduğu görünmemektedir).

²⁴¹ İhsan Güneş, **Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2017, s.267.

İkinci seçmenlerin oy verdiği milletvekili seçimleri ise 2-6 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.²⁴² 2 Eylül'de Ankara ve İstanbul'un da aralarında olduğu 23 ilde seçim yapılmış ve CHF adayları müttefik milletvekili seçilmişlerdir. Seçimlerin yapılış sürecinde memleket genelinde ilgiyi artırmak için yer yer seçim şenlikleri düzenlenmiştir. Özellikle büyük şehirlerde seçimlere törenle başlanılmış ve seçim günü mahallelerde seçim alayları düzenlenmiştir. Seçim sandıkları bayraklar ve Mustafa Kemal Paşa'nın resimleriyle süslenmiş bir halde seçim alayları ile birlikte belediye merkezlerine gönderilmiş; halk da ellerinde bayraklarla geçit töreni yapmıştır.²⁴³

Ulaşım ve iletişim imkânları göz önünde bulundurulduğunda doğal olarak bu dönemde şehirlerde seçimlere katılımın köylere nazaran daha fazla olduğu gözlenmektedir. Gazeteciler de İstanbul ya da diğer büyük şehirlerdeki seçimleri gözlemleyerek katılımın yüksek olduğu kanaatlerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Ancak, ülke genelinde seçime katılımın yüksek olduğunu söylemek zordur. Zira Esat Öz, resmi verilere göre 1927 seçimlerine katılım oranının %20 civarında olduğunu ve bu oranla 1927 seçimlerinin, 1923 seçimleri hariç tutulmak kaydıyla tek parti dönemi seçimleri içinde en düşük katılımlı seçim olduğunu belirtmektedir.²⁴⁴ 1927 seçimleri hakkında tek partili yönetimin seçimi olarak CHF için, adaylarının "onaylandığı" bir işlem olduğu yorumunu yapan Suzan Ünal ise bu seçimlerin 1923 seçimleri kadar basında yankı bulmadığını ve halk arasında da yeterince heyecan uyandırmadığını öne sürmektedir.²⁴⁵ Bu süreçte Bilecik'te, eylül ayına ait sadece üç nüshanın bulunduğu ve yalnız birinde günün tarihi belli olan (27 Eylül) Bilecik Gazetesi'nde seçimlerle ilgili herhangi bir haberin yer almayışı kısmen bu yorumu doğrular niteliktedir. Gazete nüshalarından sadece birinde milletvekili seçimleri tamamlandıktan sonra Bilecik milletvekili Rasim Celalettin (Öztekin) Bey'in Bilecik'e gelerek vali Tevfik Beyle birlikte kazaları ziyaret ettikten sonra seçmenlerle yakından ilgilendiği haberi yer almaktadır.²⁴⁶

Bu dönem TBMM seçimlerinin 63 seçim bölgesinde yapılmasının nedeni memleketin idari teşkilatlanmasında gerçekleştirilen yeni düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. 1923'te 72 olan il sayısı, bazı yerler il olmaktan çıkarıldığı için 63'e düşürülmüştür. Yine aynı düzenlemeyle aralarında Bilecik'in de bulunduğu 8 ilin de isimleri değiştirilmiştir. Yeni düzenlemelere ve seçmen sayısındaki değişime bağlı olarak illerden bazılarının çıkaracağı

²⁴² **Hakimiyet-i Milliye**, 3,7 Eylül, 1927'den aktaran Avcı, **age**, s.21.

²⁴³ **Cumhuriyet**, 11Ağustos 1927'den aktaran, Ünal, **age**, s.231.

²⁴⁴ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yay, Ankara:1992, s.159.

²⁴⁵ Ünal, **agt**, s.228.

²⁴⁶ **Bilecik Gazetesi**, Eylül 1927, No:134, s.3

milletvekili sayısı da değişmiştir. Dolayısıyla bazı illerin çıkaracağı milletvekili sayısı azalırken bazılarının artmıştır. Bu bağlamda Bilecik'in çıkaracağı milletvekili sayısı da (-2) azalarak 3'e inmiştir.²⁴⁷ Ahmet İffet (Mercimekoğlu) ile Halil (Işık) Beylerin milletvekilliği bu dönemde sona ererken, diğer üç milletvekili Takiyettin Fikret (Onuralp), Rasim Celalettin (Öztekin) ve Halil İbrahim (Çolak) Beyler yeniden meclise girmişlerdir.

TBMM'nin üçüncü dönemine 1927 seçimleriyle seçilen milletvekili sayısı 316 iken bu sayıda zamanla istifa, ölüm, milletvekilliğinden düşürülme gibi nedenlerle bazı değişiklikler yaşanmıştır. Böylelikle ara seçimlerle meclise katılan milletvekilleriyle birlikte üçüncü TBMM'de yer almış bulunan milletvekili sayısı 333 olmuştur. Bilecik milletvekillerinden Fikret Bey'in 16 Nisan 1928'de Yüce Divan'da yargılanarak milletvekilliğinin düşürülmesiyle 20 Ekim 1928'de Süleyman Asaf Bey, ara seçimlerde Bilecik'ten 259 oy alarak üçüncü TBMM'ye girmiştir.²⁴⁸

2.4. III. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri

2.4.1 Süleyman Asaf (İlbağ) Bey

Haziran 1882'de (H.1298) Selânik'te dünyaya gelen Süleyman Asaf Bey'in nüfusa kayıtlı olduğu yer İstanbul Şişli Merkez Mahallesi'dir. Evli ve dört çocuk babası olan Süleyman Asaf Bey'in babası aslen Giritli olup Adana İdare Meclisi Başkâtipliğinden emekli İsmail Fuat Bey, annesi Giritli Bahire Hanım'dır.²⁴⁹

Mart 1888'de Selânik Askeri Rüştiyesi'ne kaydolan Süleyman Asaf Bey, aynı zamanda yaşı gereği Türk Dili ve dini bilgiler için Karababa Dergâhı Postnişini ve Farisî öğretmeni Şeyh Mustafa Efendi'den de özel dersler almıştır. Ekim 1891'de Fransızca öğrenmek için özel dersleri bırakıp Özel Terakki Okulu'na devam etmiş ve Nisan 1895'te tekrar Askeri Rüştiye'ye dönerek Ocak 1896'da 445 numara üzerinden 381 alarak âlâ (pekiyi) dereceyle mezun olmuştur. Mart 1897'de İstanbul'da sınavla mühendis okuluna²⁵⁰ girmiş ve 7 yıl eğitimden sonra Kasım 1903'te rütbe-i rabia²⁵¹ ile üçüncü sınıf mühendis diploması almıştır. Yabancı dil olarak Fransızca'yı konuşup yazdığı, Rumcaya aşina olduğu sicilinde belirtilmiştir. Ocak 1903'te Hamidiye-Hicaz demiryolu mühendisliğine atanmış, fakat bu süre

²⁴⁷ Ünal, *agt*, s.265.

²⁴⁸ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem 1927-1931*, C.III, TBMM Vakfı Yay, No:10, Ankara: 1995, s.119.

²⁴⁹ Öztürk, *age*, s.118.

²⁵⁰ Hendese-i Mülkiye-i Şahâne Mektebi.

²⁵¹ Askeri rütbede kolağalığı derecesinde sicil memuriyet derecesi.

zarfında hastalanması nedeniyle atama yeri değiştirilerek Selânik'te ser mühendis yardımcılığına getirilmiştir.

Aralık 1909'da Selânik demir köprüler mühendisliğine ve Mart 1910'da Şehremaneti Heyet-i Fenniye 3. Şube mühendis ressamlığına atanmıştır. Haziran 1920'da Edirne Bayındırlık Mühendisliği'ne atanmışsa da sağlık sorunları nedeniyle istifa ederek bu görevinden ayrılmıştır. Temmuz 1910'da Şehremaneti 2. Şube Mühendisliği'ne terfi ile atanmış; aynı yıl eylül ayında Turuk-ı Meabir²⁵² müfettiş muavinliğine, 1912 Eylül'de Aydın-Konya-Adana-Adalar müfettiş yardımcılığına, 1913 Eylül'de Hüdavendigâr-Aydın-Çanakkale-Balıkesir müfettiş yardımcılığına ve Nisan 1914'te de Bitlis Vilayeti Nafia Ser mühendisliği'ne atanmıştır. Bu görevinde iken Çapakçur-Palu askeri yolunda 15 günde 15 km yol inşa ettirdiği için takdirname almıştır.²⁵³ Kasım 1915'te Halep Belediye Reisliği görevi ve buna ilaveten 4. Çöl Ordusu Sermühendisliği verilmiş ve bu görevdeyken göstermiş olduğu başarı ve özveriye karşılık Mayıs 1916'da harp madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Temmuz 1916'da Nâfia Vekâleti Nâfia Umûm Müdür Muavinliği'ne²⁵⁴ getirilmiş ve bir süre açıkta kaldıktan sonra Ocak 1922'de Konya Ovası İrva ve İska Müdürlüğü'ne²⁵⁵ atanmıştır. Ekim 1924'te bu görevi sona erdikten bir süre sonra Mayıs 1925'te Vekâleti Nâfia Umûm Müdürlüğü'ne atanmış ve bu görevi sırasında 27 Kasım 1926'da kararname ile Ankara Şehreminliği'ne getirilmiştir. Bu görevdeyken TBMM III. Dönem ara seçimlerine katılmış ve Bilecik'ten 259 oy alarak milletvekili seçilmiştir. 20 Ekim 1928'de mazbatasını alarak meclise katılmış ve aynı gün içinde mazbatasını onaylanmıştır. Bu dönem Nafia Encümeni'nde çalışmıştır.

Mayıs 1931'de milletvekilliği görevi sona erdikten sonra Haziran 1931'de Şirketler Genel Müdürlüğü'nde açıktan maaşı ödenmeye başlanmış ve Ekim 1931'de Bayındırlık Müfettişliği'ne atanmıştır. Bu görevdeyken kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Emeklilik yaşamında hayır ve kültür kuruluşlarında sosyokültürel faaliyetlerde bulunan Süleyman Asaf Bey, 13 Ocak 1957'de vefatının ardından İstanbul Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilmiştir.²⁵⁶

²⁵² Yollar ve Geçitler.

²⁵³ Öztürk, **age**, s.119.

²⁵⁴ Bayındırlık Bakanlığı Bayındırlık Genel Müdür Yardımcılığı.

²⁵⁵ Sulama İşletme Müdürlüğü.

²⁵⁶ Öztürk, **age**, s.119.

2.4.2. Takiyettin Fikret (Onuralp)

I.TBMM’de Kozan milletvekili olarak görev yapan Dr. Fikret Bey, II. ve III. Dönem Bilecik’ten milletvekili seçilmiştir. 1927 seçimlerinde 265 oyla Bilecik’ten tekrar milletvekili seçilmiş ve 8 Ekim 1927’de mazbatasını alarak 1 Kasım’da meclise katılmış ve 2 Kasım’da mazbatasını onaylanmıştır. Bu dönem Sağlık Komisyonu’nda çalışan Dr. Fikret Bey’in daha önce değinildiği üzere Havuz-Yavuz davası nedeniyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmış ve 16 Nisan 1928’de Yüce Divan’da yargılanması sonucunda dolandırıcılık suçundan 4 ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.²⁵⁷

2.4.3. Rasim Celalettin (Öztekin) Bey

I.TBMM’de Cebel-i Bereket milletvekili olarak görev yapan Rasim Celalettin Bey de Dr. Fikret Bey gibi II. ve III. Dönem TBMM’de Bilecik’ten milletvekili seçilmiştir. Bilecik’ten 265 oy alan Rasim Celalettin Bey, 8 Ekim 1928’de mazbatasını alarak 1 Kasım’da meclise katılmış ve 2 Kasım’da mazbatasını onaylanmıştır.

Bu dönem Müdâafaa-i Milliye Encümeni’nde²⁵⁸ çalışan Rasim Celalettin Bey’in bir takriri bulunmaktadır. 26 Ocak 1929 tarihinde 23 arkadaşıyla birlikte Bütçe Encümeni’ne vermiş olduğu takririn içeriği; Bolu milletvekillerinden merhum Cemil Beyin ailesine 3600 para yardımı yapılması ve oğlunun devlet liselerinden birine parasız yatılı olarak kabul edilmesine dair teklifidir.²⁵⁹ Bu teklif, TBMM’nin 2 Haziran 1929 tarihli oturumunda Meclis Başkanı tarafından; “Bazı Zevat Ailelerine Verilecek İkramiye Hakkında Kanun”un 1. maddesinde zikredilerek oylamaya sunulmuş ve ekseriyetle kabul edilmiştir.²⁶⁰

2.5. 1931 Seçimleri ve IV. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri

2.5.1. Seçim Kararının Alınması ve Seçim Çalışmaları

1929’da patlak veren dünya ekonomik krizinin Türkiye’yi de etkilemesi sonucu bilhassa tarım ürünleri fiyatlarının düşmesiyle kendini gösteren iktisadi sarsıntı ve bu süreçte yaşanan diğer mâli sıkıntılar, halkın CHF Hükümeti’ne güven duymadığı ve uygulamalarından rahatsızlık duyduğu bir süreci de beraberinde getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu süreçte mecliste hükümetin denetlenmesini sağlamak üzere yeniden bir siyasi parti kurulması düşüncesine yönelmiş, ancak; 12 Ağustos 1930’da SCF’nin²⁶¹ kuruluşuyla birlikte

²⁵⁷ Öztürk, *age*, s.120.

²⁵⁸ Milli Savunma Komisyonu

²⁵⁹ TBMM ZC, Üçüncü Devre, C.VII, İ:30, s.76

²⁶⁰ TBMM ZC, Üçüncü Devre, C.XII, İ:75, s.277

²⁶¹ Serbest Cumhuriyet Fırkası.

devrim karşıtlarının bu partiye yığılması, parti genel başkanı Fethi Bey'in gezilerinde ortaya çıkan manzaralar, belediye seçimlerinde yaşanan bazı olumsuzluklar, hem CHF'nin, hem de SCF'nin ileri gelenlerini rahatsız etmiş ve nihayetinde bu durum ikinci kez çok partili hayata geçiş denemesinin başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Netice itibarıyla çok partili sürecin 1930 belediye seçimlerinden kısa bir süre sonra 17 Kasım'da SCF'nin kendisini feshetmesiyle son bulması üzerine aynı gün Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, yanında Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya), CHF Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey ve bakanlık uzmanlarından oluşan kalabalık bir heyetle yurt gezisine çıkmıştır.²⁶²

Gezinin amacı, SCF'nin kısa zamanda topladığı bu büyük taraftar kitlesinin, mevcut yönetimin hangi uygulamalarından rahatsız olduklarının tespit edilmesidir.²⁶³ Gezi sırasında halkın sorunlarını tespit etmek için halkla birebir iletişime önem verilmiş ve uzmanlar kendi alanlarıyla ilgili sorunları kaydetmiştir.²⁶⁴ Şikâyetlerin genel sebeplerinden ilki vergilerin ağırlığı ve tahsil memurlarının suistimalleridir. Bilhassa taşradaki CHF yöneticilerinin fırsatçı kişilerden oluştuğu dile getirilmektedir. Bu fırsatçı kişilerin belediyelere, ticaret odalarına, meslek kuruluşlarına ve hayır cemiyetleri gibi kuruluşlara "fırka emridir" diyerek kendi adamlarını yerleştirip menfaat sağlamalarından halk oldukça rahatsızdır. Vergilerin fazlalığı ve tahsil şekillerinden dolayı halkın yaşadığı sorunlar ve ekonomik kriz sonucu oluşan yoksulluk bu durumu iyice körüklemiştir. Tüm bu sıkıntıların birleştiği dönemde SCF'nin ortaya çıkması sonucunda zaten var olan memnuniyetsizlik açığa çıkmış ve halk CHF'ye karşı SCF'yi desteklemiştir.²⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa, bu uzun soluklu gezi sonrası 3 Mart 1931'de Ankara'ya döndüğü gün bakanlar ve CHF ileri gelenleri ile görüşerek seçimlerin yenilenmesi gerektiğine karar verdiğine dair yazıyı CHF Meclis Grup Başkanlığı'na göndermiştir.²⁶⁶ Seçimlerin yenilenmesi için meclis kararı da gerektiğinden, Afyon milletvekili Ali, Tekirdağ milletvekili Cemil ve Erzincan milletvekili Saffet Bey'lerin 5 Mart 1931'de müştereken TBMM'ye verdikleri "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 25. maddesine tevfikan..." seçimlerin yenilenmesine dair teklif, kısa bir görüşmeden sonra 268 oyla kabul edilerek seçimlerin

²⁶² Güneş, **age**, s.314.

²⁶³ İki aşamalı olarak gerçekleştirilen yurt gezisinin ilk aşamasında 17 Kasım 1930'da Ankara'dan yola çıkan heyet Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Bursa güzergâhını izleyerek 6 Ocak 1931'de Ankara'ya dönmüştür. 25 Ocak 1931'de gezinin ikinci aşaması için Ankara'dan tekrar yola çıkan heyet, bu kez Uşak, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Mersin, Malatya, Dört Yol, Adana, Konya ve Afyon güzergâhı ile 3 Mart 1931'de Ankara'ya dönmüştür. Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, A.İ.T.İ.A (Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi) Yay, Ankara: 1981, s.21.

²⁶⁴ Güneş, **age**, s.314; Detaylı bilgi için bkz. Başar, **age**, s.1-157.

²⁶⁵ Başar, **age**, s.314.

²⁶⁶ Güneş, **age**, 315-316.

yenilenmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁷ Böylece III. Dönem TBMM, 26 Mart 1931’de son toplantısını yapmış ve 24 Nisan 1931’de yapılacak seçimler için harekete geçilmiştir.²⁶⁸

Dâhiliye Vekâleti meclisin kararını vilayetlere iletmış ve seçim kanunu, seçim talimatnamesi ve bu konuda gerekli olacak bazı bilgileri içeren bir de kitapçık yayımlanmıştır. Böylece 1931 seçimleri için yurt genelinde seçim çalışmaları fiilen başlamıştır. Bu faaliyetler kapsamında belediyeler seçim defterlerini güncelleyerek eksiklikleri gidermeye çalışırken, diğer yandan heyet-i teftişiyelerin oluşturulmasına geçilmiştir. Bu seçimlerde heyet-i teftişiyelerde ilk kez kadınlar da görev almıştır.²⁶⁹ Meclisin aldığı seçim kararı, 12 Mart 1931 tarihli Bilecik Gazetesi’nin 3. sayfasında da “Tecdid-i İntihabât” başlığı altında yayınlanmış ve derhal seçimlere başlanılması için ilgili tahrir ve kararın her tarafa iletilmesi gerektiği beyân edilmiştir.²⁷⁰

Seçmen sayılarını tespit etmek için hazırlanan nüfus defterleri yurt genelinde 14 Mart’tan itibaren askıya çıkarılmaya başlanmıştır. Defterler hazırlandıktan sonra, 200 seçmene bir ikinci seçmen seçileceği için her kazadan ne kadar ikinci seçmen seçileceği de hesaplanmıştır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra ikinci seçmenlerin seçimi başlatılmıştır.²⁷¹ Aynı günlerde Bilecik’te de vilayet idare heyeti için seçimler yapılmış ve konuyla ilgili haber 19 Mart 1931 tarihli gazetenin 2. sayfasında “C.H.F İntihabâtı” başlığı altında yayınlanmıştır.²⁷² 13 Mart 1931 tarihinde yapılan seçime göre Bilecik Vilayeti İdare Heyeti şu kişilerden oluşmaktadır: Başkan Ali Şevket Bey, Azâlar: Belediye Başkanı Ali Vehbi Bey, eczacı Abdullah Bey, tüccardan Akif Bey, Encümen-i Dâimi Azâsından Söğütlü İbrahim Bey ve Ali Rahmi Bey ve Torunzâde İbrahim Bey.²⁷³ Aynı haberde tüccardan Mercimekzâde Hilmi Bey ve Avukat Hakkı Bey’in, Ankara’da yapılacak olan büyük fırka kongresine iştirak etmek üzere seçildikleri de bildirilmektedir. Bilecik Gazetesi’nin 9 Nisan 1931 tarihli nüshasında ise; heyet-i teftişiyelerden gelen mazbataların tasnif edildiği ve mevcut erkek nüfus miktarına göre İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 16. maddesine uygun olarak Bilecik’ten

²⁶⁷ **TBMM ZC**, Üçüncü Devre, C. 26, İ: 32, s.19.

²⁶⁸ Çoker, **age**, TBMM IV. Dönem (1931-1935), C. I, No:XI, s.4; **TBMMZC**, Üçüncü Devre, C.26, İ:39, s.125.

²⁶⁹ Örneğin İstanbul Belediye Meclisi üyesi Nakiye Hanım, İstanbul Heyet-i Teftişiyesi’nde görevlendirilmiştir. Güneş, **age**, 324.

²⁷⁰ **Bilecik Gazetesi**, 12 Mart 1931, No:307,s.3.

²⁷¹ Güneş, **age**, 326; İkinci seçmen adaylarının belirlenmesi ve seçimi konusunda CHF Genel Sekreterliği 15 Mart’ta bir genelge yayımlayarak ikinci seçmen adaylarının fırka tarafından gösterileceğini bildirmiştir. Buna göre CHF; ikinci seçmen adaylarının vilayet, kaza idare heyetleriyle, nahiye ve köy ocağı heyetleri tarafından belirlenmesini, bunların (ikinci seçmenlerin) mutlaka fırkaya kayıtlı kişiler olmasını ve yeni ikinci seçmenlerin fırka prensiplerine, Teşkilât-ı Esasiye, şapka, tekkeler ve yeni harfler gibi inkılâp esaslarına sadakatleri noktasından kusurlu olmayan kişilerden seçilmesini istemiştir. **BCA, F: 490-1-0-0, K:2, G:6-7/16/17.**

²⁷² **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1931, No:308, s.2.

²⁷³ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1931, No:308, s.2.

yine 3 milletvekili çıkarılacağı haberi yer almaktadır.²⁷⁴ Aynı nüshanın 3. sayfasında da “Teşekkür” başlığı altında verilen haberde de Bilecikli birinci seçmenlerin, ikinci seçmen seçimlerinde oylarını müttefik CHF adaylarına vermelerinden dolayı Genel Sekreter Recep Bey’in Bilecik CHF İdare Heyeti Başkanlığı’na çektiği teşekkür telgrafından duyulan memnuniyet dile getirilmektedir.²⁷⁵

1931 seçimlerinde iller bazında seçime katılımı gösteren istatistiksel bilgilere göre; nüfusu 52.967 olan Bilecik’te seçmen sayısı 33.753 olup, bunların içinde oy kullananların sayısı ise 20.849’dur.²⁷⁶ Buna göre seçime katılım oranı %60 ile yurt genelindeki ortalamanın (%62) biraz altındadır. Ancak, bu veriler bir önceki seçimle kıyaslandığında, 1931 seçimlerinde seçime katılım oranının %2’lik farkla genel ortalamaya daha çok yaklaştığını söylemek mümkündür. Bu dönem yine 3 milletvekili çıkaracak olan Bilecik’te ikinci seçmen sayısı ise 333 olarak tespit edilmiştir.²⁷⁷

15 Nisan’da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Çankaya’da toplanan Fırka Başkanlık Divanı, seçimle ilgili konuları görüşmüş ve SCF yerine yeni bir muhalefet bloğu oluşturulması için karar almıştır.²⁷⁸ 19 Nisan’da yine Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında yapılan toplantıda da milletvekili adayları son kez incelenmiş ve açıklanacak adaylar listesi tespit edilmiştir.²⁷⁹ Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, CHF Genel Başkanı olarak önceki seçimlerde olduğu gibi seçmenlere ve bütün halka yönelik bir seçim beyannamesi yayınlamış ve beyannamenin sonunda hedeflenen icraatları gerçekleştirecek 287 milletvekili adaylarının isimlerini açıklamıştır.²⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın seçim beyannamesi 23 Nisan 1931 tarihli Bilecik Gazetesi’nin ilk sayfasında; “*Bu Defaki İntihap Münasebetiyle CHF Umumi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Beyannameleri*” ana başlığıyla yayınlanmış ve beyannamenin sonunda da “*Bilecik Vilayeti Mebus Namzedleri*” başlığı altında İbrahim (Çolak), Salih (Bozok) ve Hayrettin (Karan) Bey’lerin isimlerine yer verilmiştir.²⁸¹

²⁷⁴ **Bilecik Gazetesi**, 9 Nisan 1931, No:311, s.4.

²⁷⁵ **Bilecik Gazetesi**, 9 Nisan 1931, No:311, s.3.

²⁷⁶ Milliyet,31 Mart 1931’den aktaran, Güneş, **age**, 336.

²⁷⁷ Güneş, **age**, 350.

²⁷⁸ Buna göre mecliste muhalefet oluşturma adına, 22 seçim bölgesinde 30 kişilik kontenjan boş bırakılarak CHF programından ayrı çalışacak bağımsız milletvekillerinin meclise girmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ikinci seçmenlere hitap eden bir bildiri yayınlamış ve yaptığı çağrıda partinin kararına uygun hareket edilerek bağımsız adaylara da oy verilmesini istemiştir. **BCA, F: 490-1-0-0, K:2, G:6/9; Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara:2006, s.605.

²⁷⁹ Güneş, **age**, 371.

²⁸⁰ Bildirinin tam metni için bkz. **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s.606-609.

²⁸¹ **Bilecik Gazetesi**, 23 Nisan 1931, No:313, s.1.

2.5.2. IV. Dönem TBMM’de Bilecik Milletvekilleri

2.5.2.1. Salih (Bozok) Bey

1881 (H.1298) Selânik doğumlu olan Salih Bey, Mustafa Kemal’in çocukluk arkadaşı ve yaveridir. Babası Cafer Efendi, annesi Çelebi Hanım’dır. Nuri Conker’in kız kardeşi Düriye Hanımla evli olup üç çocuk babasıdır.²⁸²

Selanik Askeri Rüştiyesinden sonra 1903’te Harp Okulu’ndan piyade teğmen olarak diploma alan Salih Bey, Harbiye’yi bitirince Mustafa Paşa’da, Bulgar sınırında bir karakola verilmiş ve 1905’te redif subayı olarak İskeçe’ye atanmıştır. İskeçe’de bulunduğu sürede İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmış ve 1908’de üsteğmenliğe yükselerek Iğdır ve Bolu’ya gönderilmiştir. Bir süre sonra yeniden İskeçe Taburu’na verilen Salih Bey, 1910’da Selanik’te yeni açılan Türk Zabıt Mektebi’ne öğretmen olarak atanmıştır. O dönemde okul müdürü kayınbiraderi olan Nuri Bey ve Mustafa Kemal’le sık sık buluşup memleket meseleleri üzerine görüşmektedir. Bir buçuk yıl sonra Ordu Köşkü’nde (Alatini Köşkü) gözü altında bulunan II. Abdülhamit’in muhafızlığına verilmiş ve bu görevi Balkan Harbi’ne kadar sürmüştür. Balkan Harbi sırasında arkadaşlarıyla birlikte aldıkları emir üzerine Abdülhamit’i gizlice bir Alman yatına bindirerek İstanbul’a getirip Beylerbeyi Sarayı’na yerleştirmişlerdir. Salih Bey’in muhafız subaylığı görevi bundan sonra da devam etmiştir.²⁸³

Bir süre II. Abdülhamit’le birlikte Bursa’ya gitmiş ve 1914’te aynı görevde kalmak üzere yüzbaşılığa terfi etmiş olarak Çanakkale Zaferi sonrasında Beylerbeyi’ne dönmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgal ordusunun İstanbul’a girmesiyle muhafızlık görevi sona ermiştir.²⁸⁴

1916 senesinde II. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine ordu başyaverliği göreviyle Diyarbakır’a verilmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal’in görev yeri olan Halep’te 7. Orduya başyaver olmuştur. Mustafa Kemal’in istifası üzerine, Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından re’sen emekli edilen Salih Bey, Ferit Paşa Hükümeti zamanında evi basılarak tutuklanmış ve Bekir Ağa Bölüğü’ne kapatılmıştır. Buradan Harbiye Nezareti Başyaveri Salih (Omurtak) Bey’in yardımıyla kurtulmuştur.

1920 senesinin başında Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı bir telgraf üzerine Ankara’ya gelen Salih Bey, bu günlerde Yozgat İsyanının patlak vermesiyle Çolak İbrahim Bey’in

²⁸² Kâzım Öztürk, **age**, C.III, No:3, s.155.

²⁸³ Kâzım Öztürk, **age**, s.156.

²⁸⁴ Kâzım Öztürk, **age**, s.156.

müfrezesine katılarak Yozgat'a gitmiş ve yaklaşık bir ay sonra Ankara'ya dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM başkanlığına seçilmesinden sonra Başkanlık Başyaverliğine atanmış ve Milli Mücadele Dönemi boyunca O'nun yanından ayrılmamıştır. Kıdemi nedeniyle binbaşılığa, muharebelerdeki kıdemi dolayısıyla fevkalâdeden yarbaylığa terfi etmiştir. Zaferden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yanında İzmir'e gelen Salih Bey'e, Soyadı Kanunu'ndan sonra milletvekili adaylığını koyduğu seçim bölgesine uygun olarak "Bozok" soyadı Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiştir. Latife Hanım'la evliliği sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında şahit olarak bulunmuştur.²⁸⁵

1924'te İş Bankası'nın kurucuları arasında ve yönetim kurulunda yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Salih Bozok'un kan birliğine dayanan ve okul sıralarından başlayıp savaş meydanlarına, nikâh masasına, Millet Meclisine ve Cumhurbaşkanlığına kadar uzanan dostlukları karşılıklı sevgi, saygı çerçevesinde 1938'e kadar sürmüştür. Öyle ki, Mustafa Kemal'in ölümü Salih Bey'e canına kastetmeyi göze alacak kadar acı gelmiştir.

TBMM'nin II. Dönemi için yapılan seçimde Salih Bey, Bozok (Yozgat)'tan adaylığını koymuş ve 12 Temmuz 1923'te 330 oy alarak milletvekili seçilmiştir. 11.08. 1923'te Meclis'e katılan Salih Bey'in mazbatası ertesi gün 12.08.1923'te onaylanmıştır.

Arzuhâl ve Müdafaa-i Milliye Encümeni'nde üyelik yapan Salih Bey 25 Nisan 1941'de vefat etmiştir.²⁸⁶

2.5.2.2. Mustafa Hayrettin (Karan) Bey

1890 (H.1307) Balıkesir doğumlu olan Mustafa Hayrettin Bey'in babası Yağhaneci Oğullarından İsmail Hakkı Efendi, annesi Nafize Hanım'dır. 1903'te Bursa İdadisi'nde 6. sınıfı bitirip mülkiye sınavlarına girerek okula girme hakkı kazanmışsa da sağlık nedeniyle resmi öğrenimi kesintiye uğradığından özel dersler alarak eğitimini tamamlamıştır.²⁸⁷

Balıkesir Ziraat Bankası'nda tahakkuk kâtibi olarak iki yıl görev yaptıktan sonra kendi isteğiyle adliyeye geçip 1,5 yıl Ayvalık Mahkemesi Kâtipliği yapmıştır. 1914'te silah altına alınan Mustafa Hayrettin Bey hesap memurluğu görevinde bulunmuş; İzmir'in işgali üzerine Balıkesir'de kurulan milli teşkilâta girerek burada yedek subay olarak hizmet vermiştir. Milli Menzil Teşkilâtı'nda Balıkesir düşene kadar çalışmış, daha sonra Kâzım (Özalp) Paşa'nın emirleriyle Bilecik ve Söğüt bölgesinde milli teşkilât içinde hizmet vermiştir. Düzenli ordu

²⁸⁵ Kâzım Öztürk, **age**, s.156.

²⁸⁶ Kâzım Öztürk, **age**, s.156.

²⁸⁷ Kâzım Öztürk, **age**, C.III, No:10,s.97.

kurulduktan sonra da ordu emrine girerek III. Kolordu'da yer almış ve kurtuluşa kadar Milli Savunma Bakanlığı özel kaleminde çalışmıştır.²⁸⁸

Askerlik sonrasında yönetimle ilgilenen Mustafa Hayrettin Bey, Ekim 1922 / Şubat 1925 yıllarında Balıkesir Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İl Teşkilatında da çeşitli faaliyetler içerisinde yer almıştır. 18 Mayıs 1926'da Balıkesir'de "Türk Dili" adlı günlük bir gazete kurarak yayına geçirmiş ve yaklaşık 20 yıl boyunca bu gazetenin sahibi sıfatıyla başyazarlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mutemedi görevindeyken, aynı zamanda başyazarlık yaptığı sırada III. Dönem TBMM seçimlerine katılmış ve yapılan seçimde 968 oy alarak Balıkesir'den milletvekili seçilmiştir. 21 Eylül 1927'de mazbatasını alarak meclise katılan Hayrettin Bey'in ertesi gün mazbatasını onaylanmıştır.²⁸⁹ III. Dönem TBMM'de Divan-ı Muhasebat Komisyonu'nda²⁹⁰ çalışmıştır. Genel Kurulda Yeni Belediye Kanunu hakkında söz alarak tecrübelerine ve şahsi kanaatine dayalı olumlu düşüncelerini dile getirmiştir.²⁹¹ Bir diğer konuşması ise oldukça uzun ve ayrıntılı bir izahattır. Belediye seçimlerinde Gümüşhane milletvekili ve SCF lideri Ali Fethi Bey'in seçimlere karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında Dâhiliye Vekâleti'ne verdiği gensoru nedeniyle yaptığı uzun konuşmadır. Burada Ali Fethi Bey'in Balıkesir Belediye Seçimleri hakkında kendisine yönelttiği ithamları, seçimler sırasında bizzat şahit olduğu olaylardan da örnekler vererek açıklığa kavuşturmuş ve meclisten yoğun alkış almıştır.²⁹²

IV. Dönem yine Bilecik'ten milletvekili seçilen Mustafa Hayrettin Bey, 4 Mayıs 1931'de IV. Dönem TBMM'ye katılmış ve dönem boyunca Arzuhâl Encümeni'nde²⁹³ çalışmıştır. Olağanüstü toplantıda komisyonun sözcülüğünü ve birinci yılında kâtipliğini yapmıştır. Bu dönem Genel Kurul'da Ziraat Vekâleti 1932 bütçesi üzerine bir konuşması vardır.²⁹⁴ Bundan sonraki süreçte ise V, VI ve VIII. Dönemlerde Balıkesir'den milletvekili seçilmiş; 1946'da emekliye ayrılmıştır. Harp ve İstiklâl Madalyası ile Basın Şeref Kartı sahibi olup, "Kara Mehmet" adlı basılmış bir eseri vardır. Parlamento sonrası gazetecilikle uğraşan Mustafa Hayrettin Bey, Kitap Sevenler Derneği'ni kurmuş ve Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu

²⁸⁸ Kâzım Öztürk, **age**, s.98.

²⁸⁹ Kâzım Öztürk, **age**, s.98.

²⁹⁰ Sayıştay.

²⁹¹ **TBMM ZC**, Üçüncü Devre, C. 17, İ: 37, s.27-28.

²⁹² Konuşmanın ayrıntılı metni için bkz. **TBMM ZC**, Üçüncü Devre, C. 22, İ: 5, s.30-35.

²⁹³ Dilekçe Komisyonu.

²⁹⁴ **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. IX, İ: 69, s.290; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, C.II, TBMM Vakfı Yay, No:12, Ankara:1996, s.106.

üyeliği yapmıştır.²⁹⁵ 18 Aralık 1964'te vefat etmiş ve Cebeci Asri mezarlığına defnedilmiştir. Evli ve iki çocuk babasıdır.²⁹⁶

2.5.2.3. Halil İbrahim (Çolak) Bey

IV. Dönem Bilecik'ten milletvekili seçilen İbrahim (Çolak) Bey, 4 Mayıs 1931'de IV. Dönem TBMM'ye katılmış ve dönem boyunca Müdâafaa-i Milliye Encümeni'nde çalışmıştır. Muamele Vergisi Kanunu'nun geçici maddesinin izahı hakkında verdiği tahrir Muvazene-i Maliye Encümeni'ne²⁹⁷ havale edilerek burada incelenmiş; konunun geçici 2. madde değiştirilmek suretiyle çözüme bağlanacağı görüşüyle hazırladığı tasarı ise 26 Aralık 1931'de Genel Kurul'da görüşülerek reddedilmiştir.²⁹⁸

2.6. 1935 Seçimleri ve V. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri

2.6.1. Seçim Kararının Alınması ve Yasal Düzenlemeler

IV. Dönem TBMM dinamik bir tempoyla iç siyasette idari, hukuki, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda gerçekleştirdiği başarılı uygulamalarıyla ve dış siyasette devletin saygınlığını artıran barışçı politikaları neticesinde “Cumhuriyet'in kuruluşunu tamamlayan bir meclis olarak”²⁹⁹ tarihteki yerini almıştır. Ancak meclisin çalışma süresinin bitimine daha altı aylık bir süre varken Avrupa'da yaşanan bazı gelişmeler, TBMM seçimlerinin yenilenmesini gündeme getirmiştir.³⁰⁰

Uluslararası konjonktürü göz önünde bulunduran hükümet, bu süreçte izlenecek politikalar için meclisin tek dayanağı olan milletten yeniden onay alınmasını lüzumlu görmüş; Başbakan İsmet Paşa, 14 Kasım 1934'te toplanan CHF grup toplantısında konuyu gündeme getirerek normalde anayasaya göre meclisin 1935 yazında seçim kararı almasının gerektiğini, ancak uluslar arası durumun seçimin yenilenmesini zorunlu kıldığını belirtmiş ve hükümetin durumunun millet oyuyla yenilenmesinin ülke yararına olacağına dikkat çekmiştir.³⁰¹ Kısa bir süre sonra da seçimlerin yenilenmesi konusu TBMM'nin gündemine taşınmıştır.³⁰²

²⁹⁵Kâzım Öztürk, *age*, s.98.

²⁹⁶Tıp doktoru ve 1982 Kurucu Meclis (Danışma Meclisi) üyesi olan Prof. Doğan Karan Hayrettin Bey'in iki oğlundan biridir. Kâzım Öztürk, *age*, göst. yer.

²⁹⁷Bütçe Komisyonu.

²⁹⁸TBMM ZC, Dördüncü Devre, C. 5, İ: 17, s.106; Çoker, *age*, s.105.

²⁹⁹Çoker, *age*, s.VII (Önsöz).

³⁰⁰Güneş, *age*, s.391.

³⁰¹Güneş, *age*, s.392.

³⁰² TBMM, 5 Aralık 1934 günü toplandığında başbakan İsmet İnönü, Tekirdağ Milletvekili Cemil Uybadın, Kütahya Milletvekili Genel Sekreter Recep Peker tarafından hazırlanıp Meclis başkanlığına verilen ve “TBMM intihabının yenilenmesine karar verilmesi”ni içeren teklif, meclis başkanı tarafından okunarak oylamaya

1935 seçimleri, kadınların da seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçim olması bakımından önemlidir. Türk kadınlarına siyasi hakların verilmesiyle ilgili ilk kez 20 Mart 1930'da, yani TBMM'nin üçüncü döneminde Belediye Kanunu'nun değiştirilmesiyle ilgili görüşmeler sırasında yasal düzenlemelerin önü açılmış; bundan sonraki süreçte de kadınların siyasi haklarını kazanması için gerekli düzenlemeler aşama aşama birbirini takip etmiştir.³⁰³

Türk kadınının siyasi arenada lâyık olduğu düzeye gelebilmesi için hayata geçirilen düzenlemelerin son halkası milletvekili seçme ve seçilebilme hakkının kendisine verilmesidir. 4 Aralık 1934'te İsmet Paşa ve 191 arkadaşı Türk kadınının milletvekili seçmek ve seçilmek suretiyle bütün memleket işlerinde erkeğin yanında yer almasını sağlamak amacıyla meclise ortak bir teklif vererek "Anayasa'nın 10. ve 11. maddeleriyle, İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını" istemişlerdir.³⁰⁴ Teşkilat-ı Esasiye Encümeni ise Türk kadınının bugüne dek milletvekili seçememesini ve milletvekili olamamasını bir eksiklik olarak değerlendirirken, "*şimdi, en onurlu işi görmenin vakti gelmiştir*" diyerek teklifin Meclis Genel Kurulu'nun onayına sunulmasını kararlaştırmıştır.³⁰⁵

Nihayet mecliste uzun konuşmaların ardından Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddeleri 258 milletvekilinin oyu ile değiştirilmiştir. Yapılan yeni düzenlemeyle 22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına kavuşurken, 30 yaşını dolduran kadın erkek her Türk vatandaşının da milletvekili olabilmesinin yolu açılmıştır.³⁰⁶ Böylece Türk demokratikleşmesinin en önemli kilometre taşlarından biri daha yerine oturmuş; Türkiye Cumhuriyeti, kendinden daha erken dönemde demokratik sistemlere geçen

sunulmuş ve bu teklif oy birliği ile kabul edilerek seçimin yenilenmesine karar verilmiştir. **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12, s.81.

³⁰³Güneş, **age**, s.396; 20 Mart 1930'da TBMM'ye arz olunan Belediye Kanunu Lâyihası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin "*temiz ve faziletli muhiti*"nde kadınların da yer almaları sağlanmış ve 3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu ile ilk kez kadınlar 1930 Belediye seçimlerinde siyasal haklarını kullanmışlardır. Bkz. **TBMM ZC**, Üçüncü Devre, C. 18, İ:43, s.45. Bu yasa değişikliğinin benimsenmesinden üç yıl sonra da 26 Ekim 1933'te Köy Yasası'nın 20. ve 30. maddelerinin değiştirilmesi gündeme gelmiş ve vatan, millet işlerinde büyük feragatle her cefaya katlanan Türk kadınının belediye işlerinde olduğu gibi "*...köyün içtimâî ve iktisadî bünyesinde gördüğü mühim vazife dolayısıyla köy işlerinde de lâyık olan mevkii alması icap edeceği dikkate alınarak...*" 442 sayılı Köy Kanunu'nun söz konusu maddeleri yeniden düzenlenmiştir: Buna göre "*Köy muhtarı ve İhtiyar Meclisi Azâları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü erkek ve kadınların arasından seçilecektir*". Böylece Türk kadınının köyde de yöneticileri seçme ve yönetime doğrudan katılma dönemi başlamıştır. Bkz. **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 17, İ:76, s.50.

³⁰⁴ Önce 3 Aralık 1934'te CHF başkanlık divanında, kadın erkek 30 yaşını doldurmuş olan vatandaşların milletvekili seçilebilmesi için Teşkilat-ı Esasiye ve Seçim Kanunu'nda nasıl bir düzenleme yapılması gerektiği görüşülmüş ve firka meclis grubunda kabul edilen öneri 4 Aralık 1934 tarihinde İsmet Paşa ve 191 arkadaşı tarafından meclise taşınmıştır. Güneş, **age**, s.402; **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12, s.82.

³⁰⁵ **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12 (Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Mazbatası, Sayı:2/31, s.3-4).

³⁰⁶ **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12, s.85.

pek çok ülkeden çok daha önce siyasal alanda kadın ve erkek eşitliğini sağlamıştır.³⁰⁷ Türk kadınlarını çok mutlu eden bu kararın ardından 6 Aralık 1934'te kadınlar TBMM'ye giderek Meclis Başkanlığına minnettarlıklarını bir teşekkür yazısı ile sunmuşlardır.³⁰⁸

Anayasada kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra, seçimlerin dayanağını oluşturan belgelerde de yeni düzenlemelerin yapılması gereği hâsıl olmuş ve aynı tarihte yani 4 Aralık 1934'te Başbakan İsmet İnönü, 191 arkadaşıyla birlikte İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun bazı maddelerinde de değişiklikler yapılmasını içeren teklifi hazırlayarak "TBMM üyelerinin, Türkiye Devleti halkından her 40.000 nüfusta bir kişi olmak üzere" seçilmesini talep etmiştir.³⁰⁹ Bu teklif de Teşkilat-ı Esasiye Encümeni tarafından kabul edilerek TBMM Genel Kurulu'na sunulmuş ve gerekli düzenleme için harekete geçilmiştir.³¹⁰ Yapılan düzenlemenin ardından hükümet, 18 Aralık 1934'te 4 maddeden oluşan bir kanun teklifi hazırlamıştır.³¹¹ Kanun tasarısı, Dâhiliye Encümeni'nde incelenerek söz konusu değişikliğin "İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati'nin Bazı Mevaddına Muadil 3 Nisan 1339 tarih ve 320 sayılı kanunun 5. maddesinde" yapılması uygun görülmüştür. Buna göre bir nahiyede kadın ve erkek her 400 kişi için bir ikinci seçmen seçilecektir. Bu miktarı aşan nüfus için de 600'e kadar (1), 601'den 1000'e kadar (2), 1001'den 1400'e kadar (3), daha fazlası için ise bu doğrultuda bir düzenleme yapılacaktır.³¹² Böylece 1935 seçimlerine gidilirken gerekli yasal düzenlemeler tamamlanarak demokratik katılım genişletilmiştir. Bununla birlikte

³⁰⁷ Güneş, *age*, s.408.

³⁰⁸ **Ayın Tarihi**, 1935, no:13, s.6/39'dan aktaran Güneş, *age*, s.409; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde önem arz eden bu tarihi hadisenin memleketteki yansımaları da görkemli olmuştur. Yurt içinde sivil toplum kuruluşları arasında öteden beri var olan kadın dernekleri hemen harekete geçerek kadınların bu olaydan duydukları sevinç ve memnuniyeti, düzenledikleri faaliyetlerle memleket çapında bir nümâyişe dönüştürmüşlerdir. Aynı gün, yani 6 Aralık 1934'te İstanbul'da da Türk Kadın Birliği bir miting duyurusu yaparak kadınları Beyazıt Cumhuriyet Meydanı'na mitinge çağırmıştır. Bu duyuruya iştirak eden İstanbullu kadınlar Beyazıt'ta toplanarak seçme ve seçilme hakkının verilmesinden dolayı duydukları sevinç ortaya koymuşlar; kadın hatiplerin söyledikleri nutuklardan sonra Atatürk'e, TBMM Başkanlığı'na ve CHF Genel Sekreterliği'ne telgraflar çekerek, Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı'na da bir çelenk bırakmışlardır. 10 Aralık 1934 akşamı da radyoda İngilizce, Fransızca konferans veren kadınlar, kendilerine tanınan bu siyasi hakkı dünyaya da duyurmuşlardır. **Cumhuriyet**, 7-8 Aralık 1934, s.6'dan aktaran Güneş, *age*, s.410.

³⁰⁹ Buna göre bir seçim çevresi 40.000 nüfustan az olsa bile yine de bir milletvekili seçilmesi, 40.000'den yukarı olursa 40.001'den 55.000'e kadar (1), 55.001'den 95.000'e kadar (2), 95.001'den 135.000'e kadar (3), 135.001'den 175.000'e kadar da (4) milletvekili seçilecektir. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 5, 11, 16, 23 ve 58. maddelerinde geçen 18 yaşını bitiren kaydı, "22 yaşını bitiren" şeklinde değiştirilecek ve adı geçen maddelerdeki zükûr (erkek) kaydı kaldırılarak kadın-erkek kelimeleri eklenecektir. İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem(1935-1939)**, C.I, TBMM Vakfı Yay, No:33, Ankara:2004, s.15.

³¹⁰ **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12, s.85; Güneş, *age*, s.16.

³¹¹ Teklifin gerekçesinde; Anayasa'da yapılan değişikliklerle kadınların da seçme ve seçilme hakları kabul edildiğinden Seçim Kanunu'nun milletvekili sayısını belirleyen 2. maddesinin de yeniden düzenlendiği ve bu çerçevede milletvekili sayılarının 20.000 yerine 40.000 nüfus esaslı üzerinden belirlendiği ifade edilmiş ve aynı oranın ikinci seçmenlerin belirlenmesinde de gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için de yine aynı miktarın elde edilebilmesi için kadın erkek ikinci seçmen sayısının belirlenmesinde var olan oranların bir misli artırılmasının ve bu oranlardan bahseden kanunun 21. ve 23. maddelerinin de değiştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Güneş, *age*, göst. yer.

³¹² **TBMM ZC**, Dördüncü Devre, C. 25, s.234; Güneş, *age*, s.17.

yürürlükte olan iki dereceli seçim uygulaması bu seçimlerde de aynen devam ettirilmiş ve bu durum 1946'ya kadar sürmüştür.³¹³

2.6.2. Seçimin Yapılışı ve Genel Sonuçları

Her seçim döneminde olduğu gibi TBMM'nin V. Dönemi için de 5 Aralık 1934'te seçim kararı alındıktan sonra Dâhiliye Vekâleti tarafından vali ve belediye başkanlarına bu karar iletilmiş ve vilayetlerde yoğun bir çalışma süreci başlamıştır. Bu sürecin ilk aşamasını daha önceki seçimlerde olduğu gibi nüfus defterlerinin hazırlanması oluşturmuştur.³¹⁴ Defterlerin itirazlara yol açmayacak şekilde hazırlanmasına önem veren Dâhiliye Vekâleti, 13 Aralık 1934'te vilayetlere ve umumi müfettişliklere bir yazı göndererek Esas Defterleri'nin 16 Ocak 1935'e kadar tamamlanmasını ve 22 Ocak'ta da askıya çıkarılmasını istemiştir.³¹⁵ Böylece yurt genelinde 18 Aralık'a kadar tamamlanan nüfus defterlerinin heyet-i teftişiyelere iletilmesi sağlanmış ve buna göre illerin çıkaracakları milletvekili sayıları da belirlenmiştir.³¹⁶

1935 Esas Defteri'ndeki sayıya göre Bilecik nüfusunun 129.499 kişi olduğu tespit edilmiş; toplam 317 ikinci seçmenin olduğu vilayetteki kadın ikinci seçmen sayısı 50; erkek ikinci seçmen sayısı da 267 kişi olarak belirlenmiştir. 1927 seçimlerinden bu yana olduğu gibi bu seçimde de Bilecik'ten çıkarılacak milletvekili sayısı yine 3 kişidir.³¹⁷

1935 seçimlerine katılım ülke geneli itibarıyla önekilere göre daha yüksek olmuştur. Bunun bariz nedeni kadınlara da seçme ve seçilme haklarının verilmesidir. Haklarını alan kadınlar hemen her yerde siyasi teşkilatlar içinde yer almaya başlamışlar ve basın yayın organları da bu gelişmeyi desteklemiştir. Radyoda hemen her akşam seçim hakkında konferanslar verilmiş, seçim bölgelerinde aydınlatıcı konuşmalar yapılmış ayrıca dönemin gazetelerinde kadınların seçim meydanlarına inmesi doğrultusunda yönlendirici yazılar da yer

³¹³ Güneş, *age*, s.17.

³¹⁴ Vali ve belediye başkanları tarafından bastırılan nüfus defterleri bürokratik sıraya göre ilçe, nahiye ve köylere kadar ulaştırılmış; belirli bir süre içinde muhtarların yasal kuralara göre doldurdukları bu defterler heyet-i teftişiyelere gönderilerek burada da gerekli inceleme ve düzeltmeler yapıldıktan sonra çoğaltılmış halde tekrar muhtarlıklara gönderilmiştir. Muhtarlar da bunları halkın göreceği yerlere asarak halkın itirazı ya da herhangi bir yanlışlık olması durumunda konunun heyet-i teftişiyelere iletilmesini sağlamışlardır. Bu uygulama ile aynı zamanda bir ilin nüfusunun ve seçmen sayısının tespit edilmesi de amaçlanmıştır. Bu işlemlerden sonra o seçim çevresinden çıkarılacak ikinci seçmenlerin sayısı hesaplanmıştır. Bu seçimde kadınlara da oy verme hakkı tanındığı için ikinci seçmen hesaplanmasında bir değişiklik yapılarak her 400 nüfusa bir ikinci seçmenin seçilmesi kuralı getirilmiştir. Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, s. 414.

³¹⁵ *1935 Sayılab Seçimi*, Ankara: Köy Hocası Matbaası,1935,s.4'ten aktaran Güneş, *age*, s.17.

³¹⁶ *BCA, F: 490-1-0-0, K: 357 G: 1497/1.*

³¹⁷ Güneş, *age*, s.415.

almıştır. İmkânların elverdiği ölçüde bütün propaganda araç ve yöntemleri kullanılarak kadın erkek bütün halk, sandık başına getirilmeye çalışılmıştır.³¹⁸

Bu faaliyetler neticesinde 1935 seçimlerinde Bilecik'teki sayısal verilere bakıldığında 39.005'i kadın ve 32.034'ü erkek olmak üzere 71.039 birinci seçmenin yer aldığı vilayette toplam oy kullananların sayısı 45.827 olarak tespit edilmiş olup; bunların 21.882 kadın ve 23.945 erkektir. Seçime katılım oranı ise %64.5'tir. Bu seçimlerde ülke genelinde seçime katılım oranının % 67,1³¹⁹ olduğu göz önüne alındığında, Bilecik'teki katılım oranının genel ortalamasının altında olduğu görülse de giderek genel ortalamaya daha çok yaklaştığını söylemek mümkündür. 1935 seçimlerinde kadınların seçime katılım oranı ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de erkeklerle kıyaslandığında düşüktür. Ancak kadınların seçime katılım oranının %50'nin altına düştüğü bazı vilayetlerle (Tekirdağ, Kırklareli, Çoruh gibi) karşılaştırıldığında Bilecik'teki kadın seçmenlerin yaklaşık %56'sının oylarını kullanmak için sandığa gitmesi bu oranın çok da düşük olmadığını göstermektedir. O dönem ülke genelindeki bütün kadınlar gibi bu küçük Anadolu vilayetinde de kadın vatandaşlar, yeni sahip oldukları haklarının bilincindedir. 1935 seçimlerinin, kış mevsiminin en yoğun hissedildiği Ocak ayına denk geldiği de göz önüne alınırsa Bilecikli kadınların yarıdan çoğu çetin hava şartlarında oylarını kullanmak için sandığa giderek siyasi haklarını kullanmada istekli olduklarını göstermişlerdir. Bir diğer husus; Türkiye geneliyle kıyaslandığında Bilecik'teki kadın ikinci seçmen oranının da yüksek oluşudur. İkinci seçmen sayısını gösteren rakamlara bakıldığında Bilecik'teki kadın ikinci seçmen oranı erkeklere nazaran yaklaşık %16'dır. Ülke geneline bakıldığında ise kadın ikinci seçmen oranının en yüksek olduğu vilayetler yaklaşık %17'lik oranla önce İzmir, sonra da Balıkesir'dir.³²⁰ İzmir ve Balıkesir bu yönüyle 1935 seçimlerinde İstanbul ve Ankara'yı da geride bırakmıştır. Zira kadın ikinci seçmen oranı İstanbul'da yaklaşık %14'ü; Ankara'da ise %11'i bile bulamamıştır.³²¹ Oysa Bilecik açısından bakıldığında bu durum normalin ötesinde bir tablodur. Malûm olunduğu üzere ikinci seçmen, milletvekillerini seçmek için seçilmiş, nitelikli seçmendir. Genel olarak oy kullananların sayısına bakıldığında seçime katılım oranı ülke ortalamasının altında olsa da Bilecik bu seçimde; minimum düzeyde nüfusu barındırmasına rağmen, sahip olduğu kadın nüfusun bilinç düzeyinin yüksek seviyede olduğunu göstermiştir.

³¹⁸Güneş, **age**, s.422.

³¹⁹BCA, F: 490-1-0-0, K: 357 G: 1497/37-40.

³²⁰Güneş, **age**, s.415-416.

³²¹Güneş, **age**, s.416.

Nihayet Bilecik'ten CHF adayı olarak İbrahim Çolak, Salih Bozok ve Dr. General Besim Ömer Akalın Bey'lerin 300'er oy olarak seçildiği 1935 seçimlerinde, seçilmesi gereken 399 milletvekilinden 17'si kadın olmak üzere 386'sı CHF adayı olup oy birliğiyle seçilmiş ve meclise girmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa da seçimin sona ermesi dolayısıyla yayınladığı bildiride; milletvekili adayı olarak gösterdiği kişileri oy birliğiyle seçerek hem kendisine hem de partisine olan inancını ve güvenini bir kez daha tazeleyen Türk milletine teşekkür ederken bundan böyle karşılaşılabilecek olan her türlü iç ve dış meselelerde Türk halkının kadın-erkek nasıl bir azim ve kararlılıkla güç birliği yapacağını 1935 seçimlerinin bittiği 8 Şubat akşamı bütün dünyaya duyurduğunu ifade etmiştir.³²²

2.7. V. Dönem TBMM'de Bilecik Milletvekilleri

2.7.1. Besim Ömer Akalın Bey

1862 (H.1279) İstanbul doğumlu olan Besim Ömer Bey'in babası 1877'de açılan Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Kosova Mebusu Nardalı Ömer Şevki Paşa olup annesi Afife Hanım'dır. Kendisi hiç evlenmemiştir.³²³

Sırasıyla Kosova Mülkiyesi, İstanbul Askeri Rüştiyesi, Kuleli Askeri Tıbbiye İdâdisi'ni ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi bitirdikten sonra 6 Haziran 1878'de doktor yüzbaşı olarak göreve başlamıştır. Haydarpaşa Tatbikat Hastanesi'nde Mekteb-i Tıbbiye'de açılan sınavı kazanarak doğum bilgisi öğretmen yardımcılığına atanmıştır. Aynı yıl Serfice Hastanesi'nde görevlendirilen Besim Ömer Bey, 13 Eylül 1887'de doğumla ilgili bilgisini artırmak üzere Paris'e gönderilmiştir. 13 Kasım 1891'de öğrenimini bitirerek Tıbbiye'deki görevine yeniden dönmüştür. 30 Ağustos 1892'de hükümet tarafından Brüksel'de toplanan Vilâde Fenni (Doğum Bilgisi) ve Kadın Hastalıkları Kongresi'ne delege olarak gönderilmiştir. 25 Ekim 1893'te Emrâz-ı Nisa (Kadın Hastalıkları) kitabını Türkçe'ye çevirmesi dolayısıyla ödüllendirilen Besim Ömer Bey, 13 Nisan 1895'te ebeler öğretmenliğine atanmıştır. 1898'de de Doğum Kliniği öğretmenliğine getirilmiştir. Aynı yıl Askeri Tıbbiye Mektebi'nde toplanan ve memleketin sağlık konularıyla ilişkili Umumî Sıhhiye Meclisi ile Adli Tıp görevi yapan Tıbbî Mülkiye Meclisi üyeliklerinde görevlendirilmiş; 11 yıl sonra da bu iki meclisin başkanlığına atanmıştır. 1907'de Londra'da, 1911'de Washington'da toplanan Uluslararası Kızılhaç Kongrelerine katılmıştır. 1912'de Sıhhat Umum Müdürü olmuş ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ikinci başkanı olarak Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl savaşlarında görev

³²²Güneş, *age*, s.416.

³²³İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C.II, TBMM Vakfı Yay, No:26, Ankara:2001, s.103.

almıştır. 1913'te Hilâl-i Ahmer Merkez Dairesi'nde kadınlara hastabakıcılık dersleri vermiş ve ilk kez bu konuda bir de kitap yayınlamıştır. Miralaylıktan emekliye ayrılınca 1914'te Tıp Fakültesi Reisi³²⁴ olmuştur. 1915'te Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti İkinci Reisliği'ne atanan Ömer Bey Kasım 1919 ve 1921 yıllarında iki kez Dârülfünûn Eminliği'ne³²⁵ seçilmiştir. Ancak 1933 üniversite reformunda kadro dışı bırakılmış ve iki yıl serbest olarak çalışmıştır.³²⁶

Bu sırada V. Dönem TBMM seçimlerine katılarak Bilecik'ten adaylığını koyan Besim Ömer Bey, milletvekili seçilerek 16 Şubat 1935 tarihli seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te meclise katılmış ve 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylanmıştır. Fevkalâde ve 4 toplantı yılında Kütüphane Encümeni üyeliği yapmış ve 14 Aralık 1938'de bu encümenin başkanlığına seçilmiştir. Milletler Cemiyeti Müzaheret Kurumları Beynelmilel Birliği'nce 14 Mayıs 1937'de konferans için Çekoslovakya'ya gönderilmiştir.

VI. Dönem'de de yine Bilecik'ten milletvekili seçilen Besim Ömer Akalın Bey, Fransızca ve Rumca bilmekte olup tıp alanında oldukça önemli eserler vermiş ve Tıp Salnamesi'nin çıkarılmasına öncülük etmiştir.³²⁷ 19 Mart 1940'ta Ankara'da vefat etmiştir.

Ferikliğe³²⁸ yükseldiği halde II. Meşrutiyet Dönemi'nde uygulanan rütbe tenkisinde³²⁹ miralaylığa indirilmiştir. Ancak, halkın kendisini "Paşa" ünvanıyla anması her alanda etkin ve saygın oluşunun ispatıdır. Himaye-i Etfâl, Süt Damlası gibi tamamen çocuklara yönelik derneklerin kuruculuğunu ve yöneticiliğini yapmıştır. Doğum kliniğinin, hastabakıcılık kurumunun ve Tıbbiye'ye bağlı ebe okulunun açılması onun zamanındaki ilklerdir. Ayrıca ebeler için kurslar düzenleyerek, yeni doğum yapan kadınlarda temizliği ön plana çıkararak, halk arasında "albastı" denilen ateşli hastalığı yenmeyi başarmıştır. Bir yandan da çağdaş kadın ve doğum hekimliğini yerleştirerek, kadınların doktora muayene olmasını hoş görmeyen zamanın anlayışını yıkmaya çalışırken, diğer yandan ana ve çocuk sağlığı ile ilgili yanlış bilgi ve uygulamaları ortadan kaldırmak için savaşmış ve bunun için çok sayıda eser ortaya koyarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır.³³⁰

³²⁴ Dekan.

³²⁵ Üniversite Rektörlüğü.

³²⁶ Güneş, **age**, s.104.

³²⁷ Güneş, **age**, s.104.

³²⁸ Tümgenerallik.

³²⁹ Rütbe indirimi.

³³⁰ Güneş, **age**, 104.

2.7.2. İbrahim Çolak Bey

V. Dönem Meclis Çalışmaları:

1935 seçimlerinde yeniden Bilecik'ten milletvekili seçilen İbrahim Bey, 16 Şubat 1935'te mazbatasını alarak 1 Mart 1935'te meclise katılmış ve 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylanmıştır. Bu dönem içinde Müdâfaa-i Milliye Encümeni üyeliğine seçilmiştir. Ayrıca İskân Kanunu ve Orman Kanunu geçici encümenlerinde de görev yapmıştır.³³¹

2.7.3. Salih Bozok Bey

V. Dönem Meclis Çalışmaları:

Bu dönem de yine Bilecik'ten milletvekili seçilen Salih Bozok da 16 Şubat 1935'te mazbatasını alarak 1 Mart 1935'te meclise katılmış, 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylanmıştır. Dönem boyunca Müdâfaa-i Milliye Encümeni üyeliği görevini sürdürmüştür.³³²

³³¹ Güneş, age, 105.

³³² Güneş, age, 106.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİLECİK'TE EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde Bilecik merkezi ve ilçelerini içine alan Ertuğrul sancağında farklı tür ve derecelerde eğitim-öğretim faaliyeti yürüten çok sayıda okul vardı. Bunlar; Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim kurumları olan medreseler ve sıbyan mektepleri ile modernleşme sürecinde yeni açılan iptidâi mektepler, rüştiyeler, idâdiler ve gayrimüslim okulları olmak üzere sancak merkezi ve kazalarında yer almaktaydı.³³³ Bugünkü eğitim-öğretim sistemi ile karşılaştırılacak olursa bu okullar yüksek öğrenim hariç, ilk ve orta derecede eğitim veren okullardı. Sıbyan mekteplerini bugünkü anaokulu, iptidâi mektepleri ilkokul, rüştiyeleri ortaokul, idâdileri ise lise düzeyinde eğitim veren okul kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

I. Dünya Savaşı eğitim-öğretim faaliyetlerini duraklatmış, sonrasında yaşanan işgal yıllarında ise eğitim kurumları büyük yara almıştı. Özellikle Yunan ordusu Anadolu'dan çekilirken kazalar ve şehir merkezlerinde büyük ölçüde tahribat yapmış, her tarafı yakmıştı. Bu yangınlarda Bilecik merkezi başta olmak üzere yerleşim birimlerindeki bütün okullar zarar görmüştü. Bazı okulların tamamı, bazılarının da dış duvarları hariç tüm donanım malzemeleri, yazılı materyalleri ve resmi evrakı yanıp tahrip olmuştu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm Anadolu'da olduğu gibi Bilecik'te de imar çalışmaları sürdürülürken eğitim-öğretim işleri de ihmal edilmemişti. Ancak, Cumhuriyetten önce Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Bilecik merkezi, kaza ve nahiyelerinde orta derecede eğitim veren rüştiyelerin, idâdilerin varlığına ve azımsanamayacak miktarda öğrenci bulundurmalarına rağmen erken Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik'te henüz modern bir lisenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu durum, peş peşe gelen savaşlar yüzünden memlekette nitelikli insan sayısının azalmasının yanı sıra ülkenin içine düştüğü sosyoekonomik çöküntü ile de yakından alakalıdır. Yoksulluk, mâlî yetersizlik, alt yapı eksikliği gibi sıkıntılar memleketin geneli için geçerli olsa da özellikle işgal yıllarında daha ziyade zarar gören Bilecik'in ekonomik ve sosyokültürel anlamda kalkınması uzun yıllara mal olmuştur. Bu dönem Bilecik'teki eğitim-öğretim faaliyetlerinin, genellikle ilköğretim okulları çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. Mümkün mertebe ilçe ve köylerde okulların yaygınlaştırılması için çaba harcadığı göze çarpmaktadır. Bilecik'in karar organlarında alınan kararlarda da yeni okul binaların inşa edilmesi, eğitim çağındaki öğrencilerin beslenme, barınma da dâhil her türlü ihtiyaçlarının karşılanması gibi acil ve elzem olan çalışmalar hep gündemde olmuştur.

³³³ Demiryürek, *age*, s.131.

3.1. Cumhuriyet Dönemi'nin Eğitim Anlayışı

3.1.1. Eğitimin Dayandığı Temel İlkeler

Eğitimde modernleşme hareketinin temelleri Osmanlı devrinde atılmış ve bilhassa ilköğretim 1913'lerden sonra kısmen bir canlılık göstermişse de, mesele “doğma-gerileme-bocalama-tartışma” çabalarından öteye gidemeyip, Cumhuriyet Türkiye'sine çözüm bekleyen birçok problem bırakmıştı.³³⁴

Cumhuriyet'in ilân edildiği yıllarda halkın %90'ından çoğu, kadın nüfusun ise %99'undan çoğu okur-yazar değildi. Başta İstanbul olmak üzere birkaç şehir dışında il merkezlerinde bile orta ve meslekî eğitim kurumu yoktu. Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı eğitim sistemi ve eğitim-öğretim kurumları gerçek anlamda çağı yakalayabilmiş değildi.

Memleketteki mevcut şartlar üzerine Atatürk'ün eğitime dair gözlem ve teşhisleri; toplumumuzda yaygın bir bilgisizliğin söz konusu olduğu, eğitim-öğretim yöntemlerimizin çağa uygun olmadığı ve çocuklarımızın üzerinde yoğun bir şekilde aile, toplum baskısı olduğu yönündeydi. O'nun bakış açısına göre bir milletin yükselmesi de alçalması da eğitimin milli olup olmamasıyla yakından ilgiliydi. Bizim eğitimimiz ise maalesef milli değildi. Hâl böyle olduğu gibi istikrarlı bir eğitim politikamız da yoktu. Ve maalesef mevcut eğitimimiz kendini ve hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi olan tüketici insan yetiştirmekten öteye gidebilmiş değildi.³³⁵

Atatürk'ün koyduğu ilk hedef; kısa zamanda bilgisizliği gidermek ve bütün millete okur-yazarlığı kazandırmak olmuştur. Bu yüzden Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen Türk eğitim politikasında soyut, kuramsal düşüncelere yer verilmemiş, somut eyleme dönüştürülebilen yollar gözetilmiştir.³³⁶

Genç cumhuriyetin iki temel hedefi olan; “Türk milletini geri kalmışlığın esaretinden kurtarmak ve bilim, kültür, ekonomi alanlarında çağdaş, medeni seviyeye çıkarmak”³³⁷ konusunda eğitim ana vasıta idi. Atatürk'ün koyduğu eğitim ilkeleri milli, akılcı, insani, lâik ve çağdaş esaslara dayanmaktaydı. Eğitimde demokratik ve evrensel prensibi kabul eden cumhuriyet rejimi, erdemli insan yetiştirme ilkesini de eğitimde en önemli unsur olarak

³³⁴ H. Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB Yay, İstanbul:1991, s.245.

³³⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Akfa Yay, İstanbul:2001, s.304-307.

³³⁶ M.Rauf İnan, *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara:1983, s.244-245.

³³⁷ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, T.C Kültür Bakanlığı Yay, Ankara:1997, s.387.

görüyordu.³³⁸ Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimin başlıca amacı her düzeydeki okullarda cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmek olmuştur.³³⁹

1924 senesinde Eğitim Bakanı Vasıf Çınar, Atatürk'ün gözlem ve teşhislerine dayalı tavsiye ve isteklerini dikkate alarak eğitim-öğretimin temel amaçlarını 8 Eylül 1924 tarihli genelgesinde özetlemiştir. Buna göre;

Eğitim başta millî esaslara ve yöntem olarak da Batı Medeniyeti yöntemlerine dayandırılacak, okulların insan ilişkileri, toplumsal yaşama kuralları, temizlik, düzen, vs. hususlarda medeni, örnek alınacak bir eğitim vermeleri sağlanacak ve bilhassa çocukların kalplerine, ruhlarına cumhuriyet için fedakâr olma ülküsü aşılacaktı.

Okullarda çocukların bedenî ve fikrî gelişiminin dengeli olarak sağlanması, öğrencilere vicdan ve fikir hürriyeti ile birlikte bilinçli bir sorumluluk telkin edilmesi, ilim ve okuma zevkinin kazandırılması, öğretimin uygulamalı ve işe yarar bir hale getirilmesi de bu temel hedefler arasında yer alıyordu.

Okullarda toplum ve ailenin ihtiyaçları göz önünde bulundurulacak; büyükten küçüğe bütün öğrencilere tasarruf, yardımlaşma, iktisat fikirleri aşılacak, çocuklarda hür ve mâkûl bir disiplin oluşturulacaktı.

Eğitim sadece okuldaki öğrencilerle sınırlı kalmayacak, veliler başta olmak üzere halka sağlığın değeri anlatılacak ve sağlıklı olmanın yolları öğretilecekti.³⁴⁰

3.1.2. Eğitimin Yapılandırılmasında Yeni Düzenlemeler

Cumhuriyetin getirdiği eğitim bazı eksiklikleri gidermekle kalmamış, medeni dünyanın seçkin bir üyesi olmayı amaçlayan çağdaş, bağımsız, demokratik ve millî bir toplumun hazırlayıcısı olmuştur. Bunu yaparken de bir yandan eskiyen, yozlaşan kurumlar ortadan kaldırılmış, öte yandan yeni ufuklar açılmıştır.

Atatürk, bazı aydınlarımızca kısmen farkına varılsa da genellikle doğru teşhisi konulamayan felâketlerimizin sebeplerini ve bunların eğitimle olan ilişkilerini çok iyi fark ettiğinden yeni devlet için yeni bir eğitim felsefesi ve politikası benimsemiş, eğitimimizde en zor fakat en gerekli atılımları gerçekleştirmeyi başarmıştır.

³³⁸ Ozankaya, **age**, s.390.

³³⁹ Akyüz, **age**, 300.

³⁴⁰ Akyüz, **age**, 301

3.1.2.1 Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde batılı sivil öğretimden ilham alınarak Rüştîye, İdâdî, Sultanî gibi orta öğretim ve İbtidâî gibi ilköğretim kurumları açılmaya başlanmış ve Darülfünun kurulmuştu. Maarif Nezareti'ne bağlı bu yeni mekteplerin yanında Şer'îye ve Evkaf Nezareti'ne bağlı medreseler ve sıbyan mektepleri de varlıklarını sürdürmekteydi. Diğer taraftan azınlık ve yabancı okulları ise ülkenin dört bir yanına dağılmış halde gizli veya açıktan açığa misyonerlik faaliyetlerini yürütmekteydi. Millî kimlikle bağdaşmayan bu kurumlar birbirlerine tamamen zıt görüşlü insanlar yetiştirmekteydi.

Osmanlı Dönemi'nde Ziya Gökalp gibi bazı aydınlar tarafından büyük sakıncaları fark edilse bile çözümlenemeyen bu meselenin, milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nde sürüp gitmesi beklenemezdi. Bu yüzden eğitim-öğretim alanında yaşanan bu kargaşaya son vermek ve birliği sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'te 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. "Öğretimlerin birleştirilmesi" anlamına gelen bu kanunla ülkedeki bütün bilim ve öğretim kurumları -Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ya da özel vakıflar tarafından idare edilen tüm medrese ve mektepler de dâhil olmak üzere- Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Böylelikle Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan paranın da Maarif bütçesine aktarılması sağlanmıştır.

Maarif Vekâleti tarafından yüksek din uzmanları yetiştirmek için Dar'ülfünûn'da bir İlahiyat Fakültesi ve İmam - Hatip yetiştirmek için ayrı mektepler açılması hususu da Tevhid-i Tedrisat Kanunu içerisinde yer almıştır.

Böylece Türk eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak eğitim öğretim işlerinin tek elden yürütülmesi sağlanmış, Türk öğretim tarihinde en uzun süre yaşamış öğretim kurumları olan medreseler kapatılmıştır. Bu olay Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın 11 Mart 1924 tarihli genelgesi ile gerçekleştirilmiştir. O sırada mevcut 16.000 kadar medrese öğrencisi buldukları yerlerin ilk, orta, lise ve öğretmen okullarına aktarılmıştır.³⁴¹

3.1.2.2. Harf Devrimi ve Bilecik'teki Yansımaları: Millet Mektepleri

Türkler tarih boyunca çeşitli alfabeler kullanmışlardı. Bunlar arasında öne çıkanlar, Orta Asya'da kullanmış oldukları Göktürk ve Uygur alfabeleri ile İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kullanmaya başladıkları Arap alfabesi idi.

³⁴¹ Akyüz, *age*, s. 300.

II. Meşrutiyet döneminde mevcut alfabenin ıslahı yönünde bazı çalışmalar yapılmıştı. Ancak, yeni bir alfabeden çok, Arap alfabesinin Türkçeye uygun hale getirilmesine yönelik bu çabalar, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştı.³⁴² Mustafa Kemal Paşa için de alfabe, Türk toplumu için çözülmesi gereken bir sorun teşkil ediyordu. Daha Milli Mücadele başlarında Mustafa Kemal Paşa 8 Ağustos 1919'da geleceğe yönelik girişimlerini açıklarken Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e, Lâtin alfabesinin uygulanabileceğini not ettirmişti.³⁴³

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte eğitimde önemli reformlar gerçekleştirilmiş, köklü değişiklikler yapılmıştı. Ancak, bu reformların bir bütünlük arz etmesi ve toplumda yaygınlaştırılması konusunda istenilen başarı sağlanabilmiş değildi. Bunun en önemli sebebinin okuma yazma oranının düşük olması görüldüğünden yapılan yeniliklere ek olarak okuma yazmayı kolaylaştırma yolları aranmaya başlanılmıştı.³⁴⁴ Bu arayışların neticesinde gerçekleşecek olan harf devriminin ilk adımı 20 Mayıs 1928'de uluslar arası rakamların kabul edilmesiyle atılmıştı. Bu konuyla ilgili olarak 31 Temmuz 1928 tarihli Bilecik Gazetesi'nin ilk sayfasının küçük ilanlar kısmında "Beynelmilel Rakamlara Alışınız..." başlığı ile yer alan ilânda 0'dan 9'a kadar olan rakamlar tanıtılıyordu.³⁴⁵ Gazetenin 181. sayısından itibaren henüz eski harflerle yayın devam ederken artık gazete numaraları, sayfa numaraları ve diğer sayısal verilerde uluslararası rakamlar kullanılmaya başlanılmıştı.³⁴⁶ Bu adımın hemen ardından yine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla yeni Türk Alfabeti'nin hazırlanması için de bir komisyon kurulmuştu.

Üç ay gibi kısa bir sürede hazırlanan yeni Türk Alfabeti, 9-10 Ağustos akşamı Sarayburnu'nda Mustafa Kemal Paşa tarafından halka duyurulmuştu. Harf devrimi ile aynı güne rastlayan Meclis açılış konuşmasında da şöyle söylemişti;

"Türk milletine kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lâzımdır. Bu anahtar Lâtin esasından alınan Türk alfabesi olacaktır. Yeni Türk harflerinin kanunlaşması, ülkemizin yükselme çabalarında başlı başına bir geçit olacaktır".³⁴⁷

Harf Devrimi yaklaşırken Bilecik Gazetesi halkı bilgilendirmeyi sürdürüyordu. 21 Ağustos 1928 tarihli gazetede "Yeni Harflerimiz" başlıklı yazıda yakın tarihte gerçekleşecek

³⁴²Timuçin Faik Ertan, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Yay, Ankara: 2012, s.198.

³⁴³Erzurum Kongresi'nin ertesi günü Mustafa Kemal'in mazhar Müfit Bey'e not ettirdiği değişikliklerden 5. sırayı "Lâtin harflerinin kabulü" almıştır. Ertan, **age**, s.198.

³⁴⁴Sevim Ceylan Dumanoglu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlkokul Yapılanmalarına Bir Örnek: Maraş Kurtuluş İlk Mektebi", **Maraş Araştırmaları-III**, (Ed. İbrahim Solak, Samet Alıç), Palet Yay, Konya:2022, s.143.

³⁴⁵**Bilecik Gazetesi**, 31Temmuz 1928, No:176, s.1.

³⁴⁶**Bilecik Gazetesi**, 4 Eylül 1928 Salı, No:181.

³⁴⁷**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara:2006, C.I, s.377-378.

olan harf devriminin önemi vurgulanıyor, yeni harflerin lüzumu ve gerekçeleri şu sözlerle dile getiriliyordu:

“Şimdiye kadar Türkçemizde Arap harfleri kullanılmaktaydı. Fakat şu bir gerçektir ki, uzun müddet çalışıp didindikçe Arap harfleriyle Türkçemizi kolay kolay okumak ve yine uzun bir alışma devresi geçirmedikçe aynı harflerle Türkçeyi yazmak mümkün değildi. Hattâ bu harflerle sabit bir Türkçe imlâsı bile hâlâ kurulmasına imkân bulunamamıştır. Ve bulunacağı da yoktur. Okuma yazma bilenlerimizin halkın yüzde onunu geçmemesindeki sebep, Arap harflerinin Türkçemizde kullanılmasından kaynaklanmıştır. Elbette şanlı inkılâbımız buna kayıtsız kalamazdı. Muazzam inkılâbımız yeni Türk harfleriyle bu mühim eksikimizi de derhal telâfiye başladı. Bütün halkımız güzel lisanını bundan böyle konuştuğundan daha kolaylıkla okuyacak ve tabii ki bundan büyük bahtiyarlık duyacaktır...”³⁴⁸

Yazının devamında da halkın her tarafta yeni harflere büyük bir şevk ve hevesle sarıldığı şöyle dile getiriliyordu: “...Öğrenenlerin henüz bilmeyenlere öğretmeye çalışması gerçekten görülecek bir manzaradır...” Gazeteye göre; halk canla başla çalışacak ve ümit edilenden daha kısa bir zamanda bunu tamamen öğrenecekti. Çünkü bunda ilk ilhamı büyük kurtarıcısından almıştı. Gazi’den çıkacak her irşad ve işaretin saadet hamlelerini, kültür ve bilgi birikimlerini içinde barındırdığına bütün halk kendi varlığı kadar inanmıştı. Sırası geldikçe yeni Türk harflerini halkın nazarlarına sunarak Bilecik Gazetesi de üzerine düşen görevi yerine getirecekti³⁴⁹.

Bu yazının yayınlanmasından bir hafta sonra ise gazetede “Yeni Harflerle Tedrisat” başlığı altında Bilecik Türk Ocağı’nda yeni harflerin öğretimine başlandığı duyuruluyordu. Dersler Salı, Perşembe ve Cuma günleri olmak üzere haftada üç gün yapılacaktı. Dersleri üzerine alan muallim Tahir Hayrettin Bey, ilk derse eski ve yeni harflerin karşılaştırılmasıyla başlamış, dersin sonunda yeni harflerle okuma ve imlânın on derste tamamen öğretilebileceğini söylemişti. Şehrin valisi ve memurların büyük kısmı da derse katılmışlardı. Habere göre bundan başka halk için biri eski harflerle okuma bilenlere, diğeri hiç bilmeyenlere olmak üzere iki dersane daha açılacak ve kadınlar da memurlara mahsus dershaneye devam edebileceklerdi.³⁵⁰

Aynı tarihlerde Muallimler Birliği genel merkezinden gelen bir genelgede de muallimlerin yeni harfleri neşretmek ve duyurmak hususunda bir program hazırlamaları ve faaliyete geçirmeleri bildirilmekteydi.³⁵¹ Bilecik’teki Muallimler Birliği Merkezi’nin de yakında gerekli olan esasları tespit ettikten sonra faaliyete geçeceği ve yeni harflerin

³⁴⁸ Bilecik Gazetesi, 21 Ağustos 1928, No:179, s.1.

³⁴⁹ Bilecik Gazetesi, 21 Ağustos 1928, No:179, s.1.

³⁵⁰ Bilecik Gazetesi, 28 Ağustos 1928, No:180, s.1.

³⁵¹ Bilecik Gazetesi, 28 Ağustos 1928, No:180, s.1.

kullanımının hızla yaygınlaştırılması için vilayet tarafından her türlü kolaylığın sağlanacağı duyuruluyordu.³⁵²

Yeni harflerin öğretilmesi için vilayette açılan kurslara halk büyük rağbet göstermişti. 25 Eylül'de çıkan gazetede; "...*Cahil, münevver her vatandaşımız yeni harfleri öğrenebilmek için geceli gündüzlü çalışmaktadır*" deniliyordu. Bu süreçte vali Şevki Bey ve Bilecik milletvekili Rasim Bey de kursları dolaşarak halkın gayret ve hevesini bizzat gözlemlemişler, Rasim Bey yeni harfler hakkında bir konuşma yapmış ve burada gerek memurların, gerekse halkın gösterdiği gayretten dolayı duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdi. Yeni harfler üzerindeki gayret ve ilerlemeyi görmek ve icab eden teşvik ve irşadı yapmak üzere Rasim Bey beraberinde Maarif müdürü Hamdi Bey olduğu halde Söğüt kazasına gitmek üzere oradan ayrılmışlardı.³⁵³

Yaklaşık bir hafta sonra da Bilecik milletvekillerinden İbrahim Bey teftiş için Osmaneli'ne geçmişti. Kurslardaki intizamı, halkın yeni harflere olan rağbetini ve öğrenme konusundaki gayretini gören İbrahim Bey bu durumdan büyük memnuniyet duymuş ve bu hususta sarf edilmesi için 300 lira bağışta bulunmuştu.³⁵⁴

Yeni harflerin öğretilmesi hususunda Bilecik merkezi ve kazalarında eş zamanlı olarak yürütülen ilk seferberlik faaliyetlerinde iki ay zarfında önemli mesafe kat edilmişti. Bunun için önce Bilecik, Söğüt ve Bozüyük Müfettişliklerinin emrinde ikişer şube halinde muallim kursları açılmış ve 20 gün zarfında bu şubelerden imtihana tâbî tutulan 70 erkek muallim, yeni Türk harflerini okuyup yazmayı öğrenmişlerdi. Daha sonra bu öğretici potansiyel ile vilayetin çeşitli köy ve kazalarında 40 halk kursu açılmış ve yüzlerce ihtiyar heyeti, imam ve hatip yeni harfleri öğrenmeye sevk edilmişti. Bu kurslar ilk mekteplerin açılışına kadar devam etmiş ve oldukça iyi neticeler elde edilmişti.³⁵⁵

Bu arada vilayetin tek orta dereceli mektebi olan İkmal Mektebi'nin müdürü Ahmet Sami Bey ile Türkçe Muallimi Tahir Hayrettin Bey, hem merkez muallimler kursunun hem de vilayet memurları kursunun gece halk dershanesinin muallimliğini üslenerek başarı sağlamışlardı.

Merkez vilayetle aynı zamanda açılan Yarhisar Nahiyesi'nin merkezi İlyas Bey'deki Hanımlar Dershanesi de aynı şekilde mesaisine devam etmekteydi. Bunun yanı sıra vilayet dâhilindeki köy mekteplerinde ders yılı sonuna kadar gece halk dersaneleri faaliyetlerini

³⁵² **Bilecik Gazetesi**, 28 Ağustos 1928, No:180, s.1.

³⁵³ **Bilecik Gazetesi**, 25 Eylül 1928, No:184, s.1.

³⁵⁴ **Bilecik Gazetesi**, 2 Ekim 1928, No:185, s.1.

³⁵⁵ **Bilecik Gazetesi**, 30 Ekim 1928 Salı, No:189, s.1.

sürdürecek ve mektebi olmayan köylerden de üçer delikanlı genç seçilerek civar köy mekteplerinin gece dershanelerine devam edecekti. Büyük seferberliğin verimli sonuçlarını alabilmek için başta vali Şevki Bey olmak üzere maarif müfettişleri ve muallimler tarafından gereken yapılmıştı.³⁵⁶

Kanun daha çıkmadan Mustafa Kemal'in rehberliğinde başlayan eğitim faaliyetleri Millet Mektepleri'nin, Halk Evleri'nin, Okuma Odaları'nın açılmasıyla tam bir seferberlik havasına girmişti. Yeni harfleri öğrenmek ve bir an evvel okuryazar olabilmek için toplumun büyük bir kısmı adeta birbiriyle yarışyordu. Türk milletinde uyanan bu okuma yazma isteği karşısında, daha önce faaliyette bulunan teşkilâtlar yetersiz kalmış ve hükümet tarafından Millet Mektepleri Talimatnamesi çıkarılmıştı.

Maarif vekili Mustafa Necati Bey'in hazırladığı "Millet Mektepleri Talimatnamesi" 8.11.1928 tarihinde hükümet tarafından onaylanmış, 24.11.1928'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti.³⁵⁷ Talimatnamenin birinci maddesinde Millet Mekteplerinin açılış gayesinin yeni Türk harflerinin kolay öğrenilebilir özelliği sayesinde Türk Milletini geniş kitleler halinde hızla okuryazar hale getirmek olduğu vurgulanıyordu.

Millet Mektepleri iki kısma ayrılmıştı: Birinci kısım; tahsil çağını geçmiş olup Arap, ve yeni Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenebilmeleri için ayrılan dört aylık devreyi kapsıyordu. İkinci kısım ise Arap harfleriyle okuyup yazan ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmeleri için ayrılan iki aylık devreden oluşuyordu. Kadın, erkek her Türk vatandaşı, bu teşkilâtın azasıydı ve Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal bu teşkilâtın genel başkanı ve Millet Mektepleri'nin baş öğretmeydi.³⁵⁸

Millet Mektepleri Talimatnamesi, 8 Ocak 1929 tarihinden başlayarak 29 Ocak tarihine kadar Bilecik Gazetesinde dört nüsha halinde ayrıntılarıyla birlikte yayınlanmıştı. Son nüshanın yayınlandığı 29 Ocak 1929 tarihli gazetede okuryazar olmanın önemini vurgulayan bir yazı da yer alıyordu.³⁵⁹ Yazıda ayrıca Millet Mekteplerinde eğitim veren hocaların üslendikleri görevin hassasiyetine değiniliyordu:

Milletin geleceği için hükümetin giriştiği bu işte vekil tayin edilen hocaların gerektiğinde hükümetten daha titiz davranmaları gerekiyordu. Çünkü cehaletle savaşmanın ilk

³⁵⁶ **Bilecik Gazetesi**, 30 Ekim 1928 Salı, No:189, s.1.

³⁵⁷ **T.C.Resmî Gazete**, 24 Kasım 1928; Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, S.1048, 24.11. 1928.

³⁵⁸ **Bilecik Gazetesi**, 8 Ocak 1929, No:198, s.1.

³⁵⁹ "Millet Mektepleri ve Maarif", **Bilecik Gazetesi**, 29 Ocak 1929, No:201, s.1.

ve temel şartıydı okuma yazma öğrenmek. Cahil bir toplum devletin koyduğu kanunların hikmetini kavrayamadığı gibi kanunlara itaat etmekten doğacak yararları da idrak edemezdi. Devletin kanunlarına uymakla toplumun refah düzeyine erişebileceğinin bilincinde olmak; eğitimden uzak, eğitim seviyesi düşük insanların akıl edebileceği bir gerçek değildi.³⁶⁰

Okuryazar oranı ve eğitim seviyesi yüksek bir toplumda kendini bilen, toplumun saadetini düşünebilen ve milli kimliğini idrak edebilen hiçbir şahıs ne eşkıyalık, ne cânilik ne de hırsızlık eğiliminde olmayacağı gibi beynine bilgi ve eğitimin aydınlığı aşılana her fert, dünyaya geliş gayesinin; ömrünü hapisane köşelerinde çürütmek ya da serseri bir kurşunla genç yaşta ölüp gitmek olmadığını da bilincinde olacaktı. Gazete haberine göre; halkının yüzde 97'si ve yüzde 100'ü okuma yazma bilen İsveç ve İsviçre gibi eğitim seviyesi yüksek, medeni ülkelerde eşkıyalık, hırsızlık, cinayet, dolandırıcılık v.s vakaları görülmediği gibi hapisaneleri de kapalıydı. Bu ülkelerde yaşayan insanlar aldıkları eğitim ve öğretim sayesinde gerçek insanlığın fenalık yapmamak olduğunun bilincindeydiler. Zira eğitim ve öğretim insana atacağı adımın nereye bastığını gösterecek bir ışık, bir güneşti. İnsanlığa faydaları saymakla bitmeyecek olan maarif; yani ilim ve irfanın varlığı her iyi şeyin varlığı, sefaletin, perişanlığın, fukaralığın da yokluğu demektir.³⁶¹

Kadın erkek, genç yaşlı, işçi ya da memur her yaştan, her meslek grubundan topyekûn ilim, irfan yuvalarına akın edenler arasında ordu mensubu askerler de yer alıyordu. Merkez bölümünde görevli 40 jandarma eri komutanlarının yardım ve desteğiyle Millet Mektebi'ne gitmiş ve sınavlarını başarıyla geçerek yazı ve imlâ konusunda ayrıca ilköğretim müfettişi Ahmet Bey'den takdirname almışlardı.³⁶²

Sonuç olarak Harf Devrimi henüz resmîyette gerçekleşmemişken Bilecik halkının genç, yaşlı, kadın, erkek Millet Mekteplerine koşarak gösterdiği ilgi, alâka ve okuma-yazmayı öğrenme konusundaki arzu ve gayreti bütün yurttan örnek gösterilecek bir faliyettir. Ve zamanla görülecektir ki; geri kalmışlığı yenebilmek için Bilecik halkı yeni Türk harflerini memnuniyetle benimsediği gibi, aşama aşama gerçekleşecek olan bütün yenilik hareketlerini de şevkle karşılayacak bilhassa eğitim seferberliğinde bütün imkânlarını ortaya koyacaktır.

3.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik'te Eğitim İstatistikleri

Erken Cumhuriyet Dönemine ait istatistiksel veriler merkezden taşraya kadar eğitimin niceliği ve niteliği hakkında önemli bilgiler içermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif

³⁶⁰ **Bilecik Gazetesi**, 29 Ocak 1929, No:201,s.1.

³⁶¹ **Bilecik Gazetesi**, 29 Ocak 1929, No:201,s.1.

³⁶²“Jandarmalar da Millet Mektebinde”, **Bilecik Gazetesi**, 28 Şubat 1929 Perşembe, No:205, s.3.

Vekâleti tarafından hazırlanan İhsaiyât Mecmuası'nda, 1923-1924, 1924-1925 ve 1925-1926 eğitim öğretim dönemlerine ait bütün vilayetlerin eğitim-öğretimle ilgili sayısal verileri aktarılmıştır. İlkokuldan üniversiteye Türkiye'de mevcut okulların adedini, okul binalarının genel özelliklerini, öğretmen ve öğrenci sayılarını, öğretmenlerin menşesini, maaşlarını ayrıntılı olarak gösteren istatistiklerin yer aldığı İhsaiyât Mecmuası Bilecik'in de 1923-1926 senesi ilköğretim yapılanmasına ışık tutmaktadır.³⁶³ Buradaki veriler yurt geneliyle kıyaslandığında dönem itibarıyla nüfus ve coğrafi açıdan küçük bir şehir olan Bilecik'teki eğitim faaliyetinin küçümsenmeyecek seviyede olduğunu ve süratle büyüüp geliştiğini göstermektedir. Nitekim 1925 senesinde vali Tevfik Bey'in Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'le Bilecik'te gerçekleşen mülakatı sırasında verdiği beyanat bu gerçeği teyit etmektedir. 25 Temmuz 1925 tarihli Bilecik Gazetesi Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ile Vali Tevfik Beyin Bilecik İstasyonu'nda cereyan eden söz konusu mülakatına şöyle yer vermektedir:³⁶⁴

Trenle Ankara'ya geçmekte olan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'i istasyonda Vali Tevfik Bey, Bilecik Mebusu Ahmet İzzet Bey ve Jandarma Komutanı Binbaşı Tevfik Bey karşılamıştır. Vali Tevfik ve mebus Ahmet İzzet Beyler merkez kasaba ve mülhakatının imarı ve bayındırlığı hakkında maarif vekiliyle bir süre görüştüktan sonra Hamdullah Suphi Bey şunları söylemiştir:

*“Halk dilinin çok manidar bir kelimesi vardır: Kalkındı... “Hasta kalkındı derler”. Bu söz bize hastanın kalkabilecek derecede vücudunun bir kuvvet ve kudret kazandığı manasını ifade eder. Bununla beraber kalkındı tabiri ülâki olabiliyor. Memleketimizde inkılâpla beraber doğan umumi bir faaliyet ve gayret vardır ki buna “Türkiye kalkındı” diyeceğiz. Zira vatanımızın her tarafından aldığımız haberler hummalı bir faaliyetin mevcudiyetini ihsas etmektedir. Halkın vicdanından doğan bu gayret ve fedakârlık artık kalkınmak hususunda milletimizin ruhen ve bedenen kudret ve kabiliyet iktisab eylediklerine en büyük bir delildir. Bütün bu hareketler çok ümit ve saadet bahşeder”.*³⁶⁵

Bu sözleri müteakip vali Tevfik Bey de memleketin kalkınmasının, eğitimin ileri seviyede, gelişmiş olmasına bağlı olduğunu; bu nedenle de eğitime fazlasıyla önem verdiklerini, geçen seneye nispetle eğitimde yüzde altmışlık bir ilerleme kaydettiklerini ifade etmiş, buna mukabil Hamdullah Suphi Bey de Bilecik ve mülhakatının imarından ve eğitim konusundaki gayret ve mesailerinden dolayı vali Tevfik Bey'e teşekkürlerini sunmuştur.

Söz konusu gazetede istatistiksel veri olarak ayrıca 1925 ve 1926 yıllarına ait Bilecik ve mülhakatının öğretmen kadrosu, maaşlarıyla birlikte verilmiştir. Bu verilere incelendiğinde eğitimin ilköğretim bazında uzak yakın bütün köylere kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

³⁶³ **İhsaiyât Mecmuası**, 1339-1340 Ders Senesi (1923-1924 Eğitim İstatistikleri), T.C Maarif Vekâleti İhsaiyât Müd. Yay, Matbaa-i Âmire, İstanbul:1341(1925).

³⁶⁴ “Bir Hatıra-i Tebcil”, **Bilecik Gazetesi**, 20 Temmuz 1925, No:27, s.3.

³⁶⁵ “Bir Hatıra-i Tebcil”, **Bilecik Gazetesi**, 20 Temmuz 1925, No:27, s.3.

3.2.1. Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokulların Sayıları, 1923-1924.

Bu bölümde 1923-1924 yıllarına ait Ertuğrul Vilayeti'ndeki ilkokulların sayısı ile sınıf ve dersane sayılarına ait istatistikler incelenmektedir. İlk olarak Ertuğrul Vilayeti'ndeki genel ilkokulların sınıf sayısına göre dağılımı Tablo 3.1'de gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Genel İlkokulların Sınıf Sayısına Göre Dağılımı,1923-1924³⁶⁶

Sınıf Sayısı	Kategori	Öğrenci Sayısı
1 Sınıflı	Kız	-
	Erkek	57
2 Sınıflı	Kız	1
	Erkek	30
3 Sınıflı	Kız	2
	Erkek	16
4 Sınıflı	Kız	-
	Erkek	7
5 Sınıflı	Kız	2
	Erkek	6
6 Sınıflı	Kız	3
	Erkek	7
Toplam	Kız	8
	Erkek	123

Tablo 3.1'den de takip edileceği üzere Ertuğrul Vilayeti'ndeki erkek okullarının toplam sayısı 123 olup, bu durum Türkiye geneliyle kıyaslandığında Ertuğrul Vilayeti'ndeki erkek okullarının sayı çokluğu bakımından 72 vilayet içinde 7. sırada yer aldığı görülmektedir.³⁶⁷ Ancak vilayet genelinde kız okullarının, toplam okul sayısına oranı % 16'yı göstermektedir. Bu durum Türkiye genelinde olduğu gibi Ertuğrul vilayetinde de kız çocuklarının eğitime verilen önemin yetersizliğini yansıtmaktadır. Erkek okullarında tek ya da iki sınıflı okullar çoğunlukta iken toplam sayısı 8 adet olan kız okullarının ise 5 tanesinin 5-6 sınıflı oluşu dikkati çekmektedir.

Aşağıdaki tabloda Ertuğrul Vilayeti'ndeki ilkokulların dersane sayısına göre dağılımı gösterilmektedir.

³⁶⁶İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.50; Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay, Ankara:2000, s.297.

³⁶⁷“1. Konya 204, 2. İstanbul 175, 3. İzmir 168, 4. Kocaeli 163, 5. Kastamonu 150, 6. Saruhan (Aydın) 136 ve 7. Ertuğrul 123”; Mehmet Ö. Alkan, **age**, s.297.

Tablo 3.2. Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokulların Dershane Sayısına Göre Dağılımı,
1923-1924³⁶⁸

Seviye	Kategori	Öğrenci Sayısı
1 Dershaneli	Kız	2
	Erkek	105
2 Dershaneli	Kız	1
	Erkek	6
3 Dershaneli	Kız	4
	Erkek	4
4 Dershaneli	Kız	-
	Erkek	3
5 Dershaneli	Kız	1
	Erkek	-
6 Dershaneli	Kız	-
	Erkek	5
Toplam	Kız	8
	Erkek	123

Tablo 3.2’ye göre öğretmen yokluğu nedeniyle kapalı bulunan 5 okulla birlikte vilayet genelinde toplam 130 adet okul binası bulunmaktadır.³⁶⁹ Okul binalarının genel özelliklerini de gösteren istatistiklere göre vilayet genelindeki toplam 131 okul binasının 16’sı okul binası olarak yapılmış olup, bunların 11’i millete, 2’si vakıflara, 3’ü de şahsa aittir. Geriye kalan 114 bina ise okul olarak inşa edilmeyip sonradan okul binasına dönüştürülmüştür. Bunların da 110’u millete, 2’si vakıflara diğer 2’si de şahsa ait olarak yapılmış binalardır. Ayrıca tüm okul binalarının içinde 4’ü sağlıksızdır.³⁷⁰ Binaların 12’si okul olmaya elverişli olup diğer 118’i uygun değildir. Okulların 7 tanesi bahçeli olup, diğerlerinin bahçesi yoktur. Ancak bu okul binalarından 6 tanesi bahçe yapılmasına uygundur. Binaların yapı malzemesine gelince;128 okul binasının malzemesi ahşap olup, diğer ikisi –kerpiç, betonarme- farklı malzemedden yapılmıştır.

3.2.2. Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokulların Öğrenci Sayıları, 1923-1924

1923-1924 yıllarına ait Ertuğrul Vilayeti’ndeki mevcut ilkokulların kız ve erkek öğrencilerinin sayısı Tablo 3.3’de gösterilmektedir.

Tablo 3.3. Ders Yılı Başında Sınıflardaki Öğrenci Sayısı³⁷¹

Seviye	Kategori	Öğrenci Sayısı
1. Sınıf	Kız	503

³⁶⁸İhsaiyât Mecmuası, 1923-1924, s.51; Mehmet Ö. Alkan, *age*, s.297.

³⁶⁹Söğüt merkez kasabasında kız okulu binası bulunmadığından ve erkek okulunun alt katında eğitim sürdürüldüğünden okul sayısı bina sayısından 1 fazladır. İhsaiyât Mecmuası, s.52.

³⁷⁰İhsaiyât Mecmuası, s.54.

³⁷¹İhsaiyât Mecmuası, 1923-1924, s.57.

Tablo 3.3. Tablonun Devamı

	Erkek	5674
2. Sınıf	Kız	219
	Erkek	1256
3. Sınıf	Kız	89
	Erkek	419
4. Sınıf	Kız	34
	Erkek	169
5. Sınıf	Kız	11
	Erkek	82
6. Sınıf	Kız	7
	Erkek	32
Toplam	Kız	863
	Erkek	7632

Tablo 3.3'e göre ders yılı başında 8495 öğrenci mevcut sınıflarda, 197 öğrenci ise yatılı ilkököl ve dar'ül eytamlarda olmak üzere toplamda 8.692 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu sayının büyük bir çoğunluğunu okula yeni başlayan 1. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu göz önüne alındığında, cumhuriyetin ilk ders yılında okula yeni adım atan öğrenci sayısının, geçmiş yıl içerisindeki toplam öğrenci sayısına oranla 4 kat fazla olduğu görülmektedir. Bu tablo, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında yaşanan zorluklar yüzünden eğitimden mahrum kalan çocukların cumhuriyetle birlikte yeniden eğitim öğretim imkânlarına kavuştuğunun göstergesidir.

Tablo 3.4. Sene İçinde Okulu Bırakanlar³⁷²

Brakma Nedeni	Kategori	Öğrenci Sayısı
Ölüm	Kız	5
	Erkek	15
Hastalık	Kız	16
	Erkek	41
Fakirlik	Kız	77
	Erkek	1036
Diğer Nedenler	Kız	25
	Erkek	67
Toplam	Kız	123
	Erkek	1161

Tablo 3.4'e göre sene içinde 1.284 öğrenci ölüm de dâhil hastalık, yoksulluk vb. nedenler yüzünden okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bu tablo; savaş yıllarından kalma güçlüklerin henüz tam anlamıyla giderilemediğinin eğitim hayatına yansımalarıdır. Bununla birlikte ders yılı içerisinde 89 kız ve 1160 erkek olmak üzere 1249 yeni öğrenci okula alınmıştır. Bunun temel sebebi köylerden veya çevre illerden gelen göç olabilir.

³⁷²İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

Tablo 3.5. Genel Sınavlar Öncesinde Sınıflarda Mevcut Öğrenci³⁷³

Seviye	Kategori	Öğrenci Sayısı
1. Sınıf	Kız	527
	Erkek	5545
2. Sınıf	Kız	205
	Erkek	1422
3. Sınıf	Kız	66
	Erkek	405
4. Sınıf	Kız	21
	Erkek	161
5. Sınıf	Kız	6
	Erkek	66
6. Sınıf	Kız	4
	Erkek	32
Toplam	Kız	829
	Erkek	7631

Tablo 3.5'e göre genel sınavlar öncesi mevcut öğrenci sayısı 8460'dır. Bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğu birinci sınıfta yer almaktadır. Bu durum Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte öğrenci sayısında büyük bir artış olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.6. Genel Sınavların Neticesi³⁷⁴

		Kategori	Öğrenci Sayısı
Geçenler	Sınavda	Kız	505
		Erkek	4851
	İkmalde	Kız	-
		Erkek	6
Dönenler	Sınavda	Kız	324
		Erkek	2763
	İkmalde	Kız	-
		Erkek	11
Toplam	Kız	829	
	Erkek	7631	

Tablo 3.6'ya göre sene sonu geldiğinde genel sınavlar öncesinde toplam 8460 öğrenciden 5362'si sınıfını geçmişken 3098 öğrencinin sene kaybına uğraması genel başarı oranının yaklaşık %60'larda olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle bu tablo, öğrencilerin %40'a yakınının başarılı olamadığını göstermektedir ki, bu da vilayet genelinde öğrencilerin başarı oranının göreceli düşük seviyede olduğunu işaret etmektedir.

3.2.3. Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokullarda Öğretmen Sayıları, 1923-1924

1923-1924 yıllarına ait Ertuğrul Vilayeti'ndeki mevcut ilkokullarda öğretmen sayılarına ait istatistikler Tablo 3.7'de gösterilmektedir.

³⁷³ İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

³⁷⁴ İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

Tablo 3.7. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmen Sayısı³⁷⁵

Görev Yeri	Kategori	Öğretmen Sayısı
Resmi ve Genel Okullarda	Kadın	14
	Erkek	173
Yatılı İlkokullarda, Dar'ül Eytamlarda	Kadın	-
	Erkek	9
Boş (Açık) Öğretmenlikler	Kadın	10
	Erkek	14

Tablo 3.7'ye göre vilayet genelindeki öğretmen sayısı yatılı ilkokul ve dar'ül eytamlarda görev yapan öğretmenlerle birlikte toplam 196'dır. Mevcut okullar ve öğrenci sayıları göz önüne alındığında bu sayı yetersizdir. İhsaiyat Mecmuası'na göre kadro gereği olması gereken öğretmen sayısı 211 olarak belirtilmektedir. Ancak, öğretmensizlik yüzünden boş kalan kadrolar hesaba katıldığında bu rakamın 220 olması gerekmektedir. Zira vilayet genelinde toplam 24 kişilik bir öğretmen açığı olduğu görülmektedir. Aslında bu tablo Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece Bilecik vilayetine münhasır bir durum olmayıp yurt genelini de yansıtmaktadır. Özellikle Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerdeki öğretmen açığının çok daha fazla oluşu ise dikkati çekmektedir.³⁷⁶

Tablo 3.8. Öğretmenlerin Menşei³⁷⁷

Mezuniyet Durumu	Mezuniyet Seviyesi	Kategori	Öğretmen Sayısı
Dar'ül Muallimîn/Dar'ül Muallimât Mezunu		Kadın	2
		Erkek	44
Yüksek Mektep Mezunu		Kadın	-
		Erkek	5
Geçici Ehliyetnameli	İlkokullardan	Kadın	3
		Erkek	1
	Ortaokullardan	Kadın	1
		Erkek	9
	Medreselerden	Kadın	-
		Erkek	69
	Diğer Menşe'lerden	Kadın	-
		Erkek	2
Ehliyetnamesiz		Kadın	8
		Erkek	42
Toplam			186

Tabloda görüldüğü üzere eski usul medreselerden geçici ehliyetname ile gelen, hattâ ehliyetnamesi olmayan öğretmen sayısı, Dar'ül Muallimîn/Dar'ül Muallimât ya da Yüksek Okul mezunu öğretmen sayısından çok daha fazladır. Liyakatli öğretmen sayısı toplam 51

³⁷⁵ İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

³⁷⁶ İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

³⁷⁷ İhsaiyat Mecmuası, 1923-1924, s.57.

iken liyâkatsiz öğretmen sayısı 135'tir. Ancak, o dönemin şartları göz önüne alındığında Osmanlı'dan devralınan eğitim düzeninin Cumhuriyetin ilk ders yılında baskın gelmesi yadırganacak bir durum değildir.

Tablo 3.9. Öğretmenlerin Yaş, Kıdem Ve Maaşları³⁷⁸

	Kategori	Öğretmen Sayısı
Yaşları	18-30	69
	31-40	57
	41-50	44
	51-60	17
Kıdemleri	1-6 Yıl	139
	7-15 Yıl	40
	16-25 Yıl	8
Maaşları	600 kr.'a kadar	118
	601-1000kr.	61
	1001-2000kr.	8

Tablo 3.9'a göre öğretmenlerin yeni işe başlayan genç öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Buna paralel olarak kıdemlerinin de 1 ile 6 yıl arasında olduğu ifade edilebilir. Öğretmenlerin işe yeni başlaması sebebiyle maaşları 600 kuruş ve altındadır.

Tablo 3.10. Sene İçinde Mesleğe Yeniden Giren Öğretmenler³⁷⁹

	Kategori	Öğretmen Sayısı
Dar'ül Muallimîn/Dar'ül Muallimât Mezunları	Kadın	2
	Erkek	48
Geçici Ehliyetnameli	Kadın	5
	Erkek	75
Diğer Menşe'lerden	Kadın	7
	Erkek	50

Tabloya göre mesleğe yeni giren öğretmenlerin menşei konusunda ise sayı bakımından herhangi bir değişiklik göze çarpmamaktadır.

Tablo 3.11. Sene İçinde Meslekten Çekilen Öğretmen³⁸⁰

	Kategori	Öğretmen Sayısı
Vefat	Kadın	1
	Erkek	1
Kendi Arzusu	Kadın	1
	Erkek	-

Tabloya göre sene içerisinde 2 vefat ve 1 de kendi arzusu nedeniyle olmak üzere toplam 3 öğretmen meslekten çekilmiştir.

³⁷⁸ İhsaiyât Mecmuası, 1923-1924, s.57.

³⁷⁹ İhsaiyât Mecmuası, 1923-1924, s.57.

³⁸⁰ İhsaiyât Mecmuası, 1923-1924, s.57.

3.2.4. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Anaokulları Sayısı, Sınıf, Yaş ve Velisinin Mesleğine Göre Öğrenci Sayıları ve Mezun Oldukları Okullara Göre Öğretmen Sayıları, 1923-1924

Ertuğrul vilayetinde sadece bir tane anaokulu bulunmaktaydı. Bu anaokulunda 18-25 yaş aralığında 5 öğretmen görev yapmaktaydı. Öğretmenler ortalama 420 kuruş maaş almaktaydı. Bu anaokulunda filiz, gonca ve gül adlarında sınıflar bulunmasına rağmen tüm öğrenciler filiz sınıfı içerisinde eğitim görmekteydi. Yaş guruplarına göre öğrenci sayıları Tablo 3.12'de gösterilmektedir.

Tablo 3.12. Yaş Grubu Ve Öğrenci Sayıları

Sınıf Adı	Öğrenci Yaşı	Öğrenci Sayısı
Filiz Sınıfı	3 Yaş	22
	4 Yaş	22
	5 Yaş	42
	6 Yaş	47
	7 Yaş	69
Toplam		202

Okul öncesi eğitimin yurt genelinde yaygın olmadığı bir dönemde hatta bazı vilayetlerde anaokulu yok iken Bilecik'te bulunan anaokulunda toplam 202 öğrenciye eğitim verilmektedir. Nüfus yoğunluğu bakımından fazla kalabalık olmamasına rağmen Bilecik'te anaokulu öğrencilerinin sayısı diğer vilayetlerle karşılaştırıldığında ön sıralardadır.³⁸¹ 5 yaşın altındaki çocukların da okula alınması ve 202 öğrenciye tek bir öğretmenin düşmesi her ne kadar eğitimin verimliliği açısından yetersizliği gösteriyor olsa da çocukların okula alışması, sosyalleşmesi bakımından o günkü şartlar göz önüne alındığında bu, olumlu olarak değerlendirilecek bir durumdur.

Tablo 3.13 Öğrenci Velilerinin Meslekleri

Sınıf Adı	Meslekler	Öğrenci Sayısı
Filiz Sınıfı	Tüccar	3
	Esnaf ve Sanatkâr	81
	Memur	28
	Şeyh ruhani	1
	Amele, rençper	75
	Eşraf servet sahibi	12
	Diğer sanatlar	2
Toplam		202

³⁸¹ İhsaiyât Mecmuası, 1925, s.58.

Öğrenci velilerinin meslek grupları incelendiğinde genellikle dar gelirli amele çocuklarının sayı bakımından fazla olmakla birlikte esnaf ve sanatkâr çocuklarından sonra ikinci sırada yer alması Bilecik nüfusunun sosyokültürel yapısını da ortaya çıkarmaktadır. Buna göre vilayet nüfusun büyük bir bölümü esnaf ve sanatkârlıkla geçimi sağlamaktadır. Amele ve rençber kesimi de dar gelirlerine rağmen çocuklarının eğitimine anaokulundan başlamıştır.

3.2.5. 1924-1925 Öğretim Yılında Ertuğrul Vilayeti'ndeki İlkokullar ve Öğrenci Sayıları

1924-1925 öğretim yılında Ertuğrul Vilayeti'ndeki ilkokullara ve öğrenci sayılarına ilişkin istatistikler Tablo 3.14'te gösterilmektedir.

Tablo 3.14. Vilayet Genelindeki İlkokullar Ve Öğrenci Sayıları 1924-1925³⁸²

	Kategori	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
Anaokulları	Kız	-	-
	Erkek	2	281
İlkokullar	Kız	10	2411
	Erkek	180	8341
Yatılı Okullar	Kız	-	-
	Erkek	1	201

1924-1925 öğretim yılına gelindiğinde anaokullarından itibaren okul ve öğrenci sayısındaki artış bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Anaokulu sayısı ikiye çıkmış, öğrenci sayısı da yaklaşık %50 oranında artmıştır. Erkek okulları sayısının 123'ten 180'e çıkması okul bazında önemli bir artışı gösterirken, kız okulları için aynı durum söz konusu değildir. Ancak, okul bazında olmasa da öğrenci sayısındaki artış büyüktür. Zira kız okullarında öğrenim gören kız öğrenci sayısının 800'lerden 2400'lere çıkması bir yıl içerisinde yaklaşık üç misli bir artışı göstermektedir ki, bu durum kız çocuklarının eğitimi konusunda toplumda gelişen duyarlılığın bir yansımasıdır.

Vilayet merkezinde bulunan yatılı ilkokul binasında eğitim gören toplam 201 öğrenciden 140'ı gündüz derslerine devam ederken 61 öğrenci okulda yatılı olarak kalmaktadır. Sene içerisinde bu öğrencilerden 5'i okula devam etmemiştir. Görevli kadrosu

³⁸²İhsaiyat Mecmuası, 1340-1341 Ders Senesi (1924-1925 Eğitim İstatistikleri), T.C Maarif Vekâleti İhsaiyat Müd.Yay, Devlet Matbaası, İstanbul:1927, s. 30-31.

ise asaleten görev yapan 3 memur ile 6 öğretmenden oluşmaktadır.³⁸³ Okul binası devlete ait olup, 25.000 lira değerinde 4000 m² bahçeli sağlam bir binadır.³⁸⁴

Tablo 3.15. Sene İçinde Okulu Bırakanlar, Ders Yılı İçinde Okula Yeni Alınanlar 1924-1925³⁸⁵

	Kategori	Öğrenci Sayısı
Sene İçinde Okulu Bırakanlar	Kız	47
	Erkek	330
Ders Yılı İçinde Okula Yeni Alınanlar	Kız	102
	Erkek	512

1927 tarihli İhsaiyat Mecmuasında, sene içinde okulu bırakan öğrencilerin okul bırakma nedenlerine değinilmemiştir. Ancak rakamlara bakıldığında okulu bırakan öğrenci sayısında bir önceki seneye nazaran %60-70'lik bir düşüş gözlenmektedir. Bu da eğitim hayatında görülen aksaklıkların giderilmeye başlandığının bir göstergesidir.

Ders yılı sonunda genel sınavlar öncesi vilayette bulunan toplam 8486 erkek ve 2367 kız öğrencinin tamamı sınavlarında başarılı olup sınıflarını geçmiştir. 5. Sınıftan mezun olan toplam 118 öğrenciden eğitimine devam eden olmamış; bunlar arasında 80'i bir sanata başlarken, 38'i herhangi bir iş ya da sanata başlamamıştır.³⁸⁶

Tablo 3.16. Kız Ve Erkek Okullarındaki Öğrenci Sayılarının, Ertuğrul Vilayeti'ne Bağlı Kazalara Göre Dağılımı, 1924-1925³⁸⁷

Kaza, Nahiye ve Köyler	Kategori	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
Merkez Kazası	Kız	4	1266
	Erkek	56	2215
Yenişehir Kazası	Kız	1	456
	Erkek	24	972
Söğüt Kazası	Kız	3	260
	Erkek	47	2334

1924-1925 eğitim öğretim yılında okul ve öğrenci sayısı bakımından Bilecik merkez kazası başı çekmektedir. Ancak yukarıdaki tabloda görülen en çarpıcı olay, Bilecik'teki 2215 erkek öğrenci için 56 okul binası tahsis edilmişken bu sayının yarından fazlasını oluşturan (1266) kız öğrenciler için sadece 4 tane okul binasının bulunmasıdır. Kız okulu bina sayısı

³⁸³ İhsaiyat Mecmuası, 1927, s.49.

³⁸⁴ İhsaiyat Mecmuası, 1927, s 82-83.

³⁸⁵ İhsaiyat Mecmuası, 1927, s 86-87.

³⁸⁶ İhsaiyat Mecmuası, 1927, s 91.

³⁸⁷ İhsaiyat Mecmuası, 1927, s 98.

bakımından Söğüt kazası 3 okul ile ikinci sırada yer almaktadır. Fakat Bilecik'teki 4 okulda 1266 kız öğrenci varken, Söğüt kazasındaki 3 okulda kız öğrenci sayısı sadece 260'tır. Yani Bilecik'te kız öğrenci sayısına göre bina sayısı yetersizken, Söğüt'te bina sayısına göre kız öğrenci sayısı yetersizdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında diğer vilayetlerde de gözlemlenen bu gibi orantısızlıklar ileride karma eğitime geçildiğinde normale dönecektir.

Tablo 3.17. Öğrenci Sayılarındaki Değişimin Kazalara Göre Dağılımı,1924-1925³⁸⁸

	Kaza, Nahiye ve Köyler	Kategori	Öğrenci Sayısı
Sene İçinde Okulu Bırakanlar	Merkez Kazası	Kız	14
		Erkek	22
	Yenişehir Kazası	Kız	16
		Erkek	36
	Söğüt Kazası	Kız	59
		Erkek	89
	İnegöl Kazası	Kız	-
		Erkek	212
Toplam			448
Sene İçinde Okula Alınanlar	Merkez Kazası	Kız	12
		Erkek	25
	Yenişehir Kazası	Kız	53
		Erkek	98
	Söğüt Kazası	Kız	27
		Erkek	191
	İnegöl Kazası	Kız	24
		Erkek	334
Toplam			764

1924-1925 Eğitim-Öğretim yılı başlarken 1 kişi ölüm ve 98 kişi diğer sebepler olmak üzere toplam 99 kişi okula başlamamıştır. Tablo 3.17'ye bakıldığında ise sene içerisinde 448 öğrenci çeşitli sebeplerle okulu bırakırken toplam 764 öğrenci de okula tekrar başlamıştır. Sene içinde öğrenci sayısı bakımından en fazla fire veren yer Söğüt Kazası iken en çok yeni öğrenci kaydı alan kaza İnegöl'dür. Yıl içerisinde memleket genelinde öğrenci sayısındaki artış ve azalışların temel nedenlerinden biri olarak dönemin şartları göz önüne alındığında küçük yerleşim yerlerinde belli bir yaş olgunluğuna gelen çocukların iş gücü potansiyeli olarak kullanılması görülebilir.

³⁸⁸ İhsaiyat Mecmuası,1927, s 98.

Tablo 3.18. Genel Sınavlar Öncesi Ve Sonrasında Okullardaki Öğrenci Sayıları,1924-1925³⁸⁹

	Kaza, Nahiye ve Köyler	Kategori	Öğrenci Sayısı
Genel Sınavlar Öncesi	Merkez Kazası	Kız	1266
		Erkek	2215
	Yenişehir Kazası	Kız	463
		Erkek	1034
	Söğüt Kazası	Kız	228
		Erkek	2439
	İnegöl Kazası	Kız	599
		Erkek	2798
	Toplam		11042
	Genel Sınavlar Sonrası	Merkez Kazası	Kız
Erkek			2215
Yenişehir Kazası		Kız	463
		Erkek	1034
Söğüt Kazası		Kız	228
		Erkek	2439
İnegöl Kazası		Kız	599
		Erkek	2798
Toplam			11042

Tablo 22'ye göre genel sınavlar öncesi ve sonrası öğrenci sayısında bir değişiklik olmamıştır. 1924-1925 eğitim öğretim yılında öğrencilerin tamamı sınıf geçme sınavlarını başarıyla tamamlayıp bir üst sınıfa geçmiştir. Bu arada Bilecik Merkez Kazası'ndan 5. Sınıfı bitiren 53 öğrenciden 51'i bir sanata başlarken 2'si açıkta kalmış; Yenişehir kazasından 5. Sınıfı bitiren 15 öğrenci ile Söğüt Kazası'ndan mezun olan 14 öğrenci bir sanata başlarken İnegöl Kazası'ndan mezun olan 36 öğrenci ise açıkta kalmıştır.³⁹⁰

3.2.6. Ertuğrul Vilayeti ve Mülhakatındaki İlkokulların Sayıları, 1924-1925

1924-1925 öğretim yılında Ertuğrul Vilayeti'ndeki ilkokulların adedi, genel özellikleri sınıf ve dershane sayılarına göre dağılımı Tablo 3.19'da gösterilmektedir.

Tablo 3.19. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokulların Sınıflara Göre Dağılımı, 1924-1925³⁹¹

Vilayet ve Kazalar	Sınıf Sayısı	Erkek Okulları	Kız Okulları
Ertuğrul Vilayeti	1 sınıflı	17	-
	2 sınıflı	15	-
	3 sınıflı	13	1
	4 sınıflı	2	1
	5 sınıflı	8	2
Yenişehir Kazası	1 sınıflı	8	-
	2 sınıflı	11	-

³⁸⁹ İhsaiyat Mecmuası,1927, s 99.

³⁹⁰ İhsaiyat Mecmuası,1927, s.99.

³⁹¹ İhsaiyat Mecmuası,1927, s.134-135.

Tablo 3.19. Tablonun Devamı

	3 sınıflı	3	-
	4 sınıflı	1	-
	5 sınıflı	1	1
Söğüt Kazası	1 sınıflı	11	-
	2 sınıflı	19	-
	3 sınıflı	4	-
	4 sınıflı	3	1
	5 sınıflı	10	2
İnegöl Kazası	1 sınıflı	11	-
	2 sınıflı	17	1
	3 sınıflı	16	-
	4 sınıflı	7	-
	5 sınıflı	2	1
Toplam		179	10

Tablo 3.19'a göre kazalarıyla birlikte Ertuğrul Vilayeti'nde toplam 179 erkek ve 10 kız okulu bulunmaktadır. Bu okulların büyük çoğunluğu bir ya da iki sınıflıdır. Kaç sınıflı olduğuna bakılmaksızın en fazla okul sayısı vilayet merkezinde yer almaktadır (59). İkinci sırada ise İnegöl Kazası gelmektedir (55). Buna karşılık iki ve beş sınıflı erkek okullarında sayı bakımından Söğüt Kazası'nın başı çektiği görülmektedir. Söğüt'te 19 adet iki sınıflı ve 10 adet beş sınıflı erkek okulu bulunmaktadır. Kız okullarına bakıldığında da Söğüt'te vilayet merkeziyle aynı sayıda dört ve beş sınıflı okul bulunmaktadır. Bu durum, kazaların nüfus ve gelişmişlik düzeyinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Tablo 3.20. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokulların Dershanelere Göre Dağılımı,1924-1925³⁹²

Vilayet ve Kazalar	Dershane Sayısı	Erkek Okulları	Kız Okulları
Ertuğrul Vilayeti	1 dershaneli	47	1
	2 dershaneli	7	2
	3 dershaneli	-	1
	4 dershaneli	2	-
	5 dershaneli	-	-
Yenişehir Kazası	1 dershaneli	22	-
	2 dershaneli	-	-
	3 dershaneli	1	1
	4 dershaneli	-	-
	5 dershaneli	1	-
Söğüt Kazası	1 dershaneli	42	-
	2 dershaneli	2	3
	3 dershaneli	-	-
	4 dershaneli	2	-
	5 dershaneli	1	-
İnegöl Kazası	1 dershaneli	46	-

³⁹² İhsaiyat Mecmuası,1927, s.134-135.

Tablo 3.20. Tablonun Devamı

	2 dershaneli	3	1
	3 dershaneli	2	-
	4 dershaneli	-	-
	5 dershaneli	2	1
Toplam		180	10

Tabloya göre Ertuğrul Vilayeti ve kazalarındaki ilkokullar daha çok tek dershaneli olarak hizmet vermektedir.³⁹³

Tablo 3.21. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokul Binalarının Genel Özellikleri, 1924-1925³⁹⁴

Vilayet ve Kazalar	Sahiplik	Okul olarak yapılmış	Okul olarak yapılmamış
Ertuğrul Vilayeti	Millete Ait	4	1
	Vakıflara Ait	1	-
	Şahsa Ait	2	51
	Cemiyetlere Ait	-	-
Yenişehir Kazası	Millete Ait	1	-
	Vakıflara Ait	-	2
	Şahsa Ait	-	22
	Cemiyetlere Ait	-	-
Söğüt Kazası	Millete Ait	6	1
	Vakıflara Ait	-	-
	Şahsa Ait	-	43
	Cemiyetlere Ait	-	-
İnegöl Kazası	Millete Ait	-	-
	Vakıflara Ait	1	-
	Şahsa Ait	-	54
	Cemiyetlere Ait	-	-
Toplam		15	174

Yukarıdaki tabloda vilayet ve kazalardaki ilkokulların büyük çoğunluğunun şahıslara ait olduğu, bunların başlangıçta okul binası olarak yapılmadığı sonradan okula dönüştürüldüğü görülmektedir. Hemen hemen tamamı ahşap malzemeden yapılmış olan binalar her ne kadar sağlıklı olsa da bunlar başlangıçta okul olarak tasarlanmadığı için çoğu

³⁹³ Eğitim uygulamalarında özellikle taşradaki küçük yerleşim birimlerinde sıkça başvurulan yöntemlerden biri de bazen birkaç sınıfın eğitiminin tek bir derslikte yürütülmesiydi. Çoğu zaman binaların yetersizliği, yolların düzensizliği, ulaşım zorluğu, öğrenci sayısının azlığı, öğretmen yetersizliği gibi nedenlerle taşranın dağılık yerleşim birimlerinde imkânların elverdiği ölçüde ilköğretim faaliyetleri bu şekilde sürdürülmeye çalışılmaktaydı. Bu uygulamada tek bir öğretmen farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin eğitimini aynı derslikte ve bir arada yürütmekteydi. Alparslan Gözler, **Birleştirilmiş Sınıflı Okulların Yönetim Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Plânlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ:2009, s.6-7.

³⁹⁴ **İhsaiyât Mecmuası**,1927, s. 134-135.

zaman eksiklikleri de beraberinde getirmektedir. Tabloda da belirtildiği gibi okul binalarının neredeyse tamamına yakınının okul olarak kullanılmaya elverişli olmayışı bu yüzdendir.

Vilayet genelinde azımsanamayacak kadar faaliyet gösteren cemiyet bulunmasına rağmen cemiyetler tarafından yaptırılmış tek bir okul binasına dahi rastlanmamaktadır. Bu durum vilayetteki mevcut cemiyetlerin mâli kaynaklar bakımından yeterli desteğe sahip olmadığını göstermektedir. Halkın kısıtlı imkânlarıyla okul olarak yaptırdıkları binaların sayısı ise toplam 11'dir. Millet tarafından bizzat okul binası olarak yaptırılan bu binaların 4'ü Bilecik merkezinde, 1'i Yenişehir kazasında 6'sı ise Söğüt'te bulunmaktadır. Bu durum bölge genelindeki eğitim seferberliğinde Söğüt Kazasını Bilecik merkezi de dâhil diğer yerleşim yerlerinden bir adım öne çıkarmıştır.

Tablo 3.22. Ertuğrul Vilayeti Ve Kazalarındaki İlkokul Binalarının Yapısal Özellikleri,1924-1925³⁹⁵

Vilayet ve Kazalar	Yapı Durumu	Okul Sayısı
Ertuğrul Vilayeti	Ahşap	58
	Diğer	1
Yenişehir Kazası	Ahşap	25
	Diğer	-
Söğüt Kazası	Ahşap	49
	Diğer	1
İnegöl Kazası	Ahşap	55
	Diğer	-
Toplam		189

Tablo 26'da görüldüğü gibi vilayet genelindeki okul binalarının neredeyse tamamı ahşap malzemeden yapılmıştır. Toplam 189 okulun sadece 12 tanesi kullanılmaya elverişlidir. Ayrıca tüm okul binalarının sadece 3 tanesinin bir bahçesi bulunmaktadır. Bu durum Anadolu'nun geneli için de geçerlidir. Bu okulların o güne ait parasal değerleri ise Ertuğrul Vilayeti için 121.040 Lira, Yenişehir Kazası için 13.000 Lira, Söğüt kazası için 231.650 Lira ve İnegöl kazası için ise 40.600 Lira olarak hesaplanmıştır.

³⁹⁵ İhsaiyât Mecmuası,1927, s. 134-135.

3.2.7. Vilayet Genelindeki İlkokullarda Görev Yapan Öğretmen Sayıları, 1924-1925

Tablo 3.23. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Sayısı Ve Menşei, 1924-1925³⁹⁶

Vilayet ve Kazalar	Kategori	Öğretmen Sayısı
Dar'ül Muallimîn Mezunu	Kadın	2
	Erkek	41
Yüksek Okul Mezunu	Kadın	-
	Erkek	4
Geçici Ehliyetnameli	Kadın	12
	Erkek	107
Ehliyetnamesiz	Kadın	10
	Erkek	75
Toplam		251

İlkokullarda görev yapan öğretmen sayısında bir önceki yıla nazaran bir artış gözlense de liyakat konusunda herhangi bir gelişme söz konusu olmamıştır. Geçici ehliyetname ile görevlendirilenler de liyakatten elenecek olursa toplam 251 öğretmenin sadece 47'si işinin ehli sayılabilmektedir. İlköğretimin alt yapısının oluşturulması, nitelikli eğitimci ve öğretmen yetiştirilmesi hususunda atılan adımlar Cumhuriyetin ilk yıllarında yavaş ilerlediği için bu manzara ilerleyen yıllarda da görülmeye devam edecektir.

Tablo 3.24. İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Yaş, Kıdem Ve Maaşları³⁹⁷

	Kategori	Öğrenci Sayısı
Yaşları	18-30	98
	31-40	64
	41-50	75
	51-60	19
Kıdemleri	1-6 Yıl	182
	7-15 Yıl	52
	16-25 Yıl	19
	26-35 Yıl	3
Maaşları	600 kr.'a kadar	125
	601-1000kr.	115
	1001-2000kr.	15
	2001-3000 Kr.	1

Yaş ve kıdem itibarıyla bir önceki dönemle karşılaştırıldığında bir farklılık görülmemektedir. Bilecik genelindeki öğretmen kadrosu çoğunlukla genç (18-30) ve orta yaş (31-40) öğretmenlerden oluşmaktadır. Genel toplam itibarıyla 30 yaşın üzerinde olanlar çoğunluktadır. Ancak yaşça olgun öğretmenler çoğunlukta olmasına rağmen, bunların yarıdan

³⁹⁶ İhsaiyât Mecmuası,1927, s.163-164.

³⁹⁷ İhsaiyât Mecmuası,1927, s 163-164.

fazlasının kıdem dereceleri düşüktür. Bir önceki tablo bu duruma açıklık getirmektedir. Nitekim, büyük çoğunluğunun geçici ehliyetnameli hatta ehliyetnamesiz olduğu göz önüne alındığında öğretmenlerin her ne kadar çoğu orta yaşın üzerinde olsa da mesleki tecrübe açısından yeterli olmadıkları ortadadır. Ve bu yüzden olsa gerek yarıya yakınının maaşları da 600 kuruşun altındadır. Bazılarının maaşları 600-1000 kr. arasında değişirken maaşı 1000 kr. ile 2000 kr. arasında olan öğretmen sayısı ise 15'tir. Vilayet ve mülhakatının 1925 senesi muallim kadrosunu gösteren listeye bakıldığında 1000 kuruşun üzerinde maaş alanlar genellikle “başmuallim” kadrosunda görev yapanlardır.³⁹⁸

3.2.8. 1925-1926 Öğretim Yılında Ertuğrul Vilayeti’ndeki İlkokullarda Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

1925-1926 Öğretim yılında Ertuğrul Vilayeti’ndeki ilkokullar ve öğrenci sayılarına ilişkin istatistiki bilgiler aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3.25. Ertuğrul Vilayeti’ndeki Yatılı İlkokulun Öğretmen Sayıları 1925-1926³⁹⁹

	Görevi	Kadro Durumu	Öğretmen Sayısı
Kadro Gereği Bulunanlar ve Bilfiil Çalışanlar	İdare Heyeti	Asil	3
		Vekil	-
	Öğretmenler	Asil	4
		Vekil	-
Toplam			7

Görüldüğü gibi; idare heyetinde bulunanlardan biri lise, diğeri ortaokul mezunu olup diğeri de farklı menşeydendir. Öğretmenlerin ise 4’ü de ilkokul mezunu olarak görev yapmaktadır. Özel idareye ait, okul binasının maddi değeri ise 25. 000 liradır.⁴⁰⁰

Tablo 3.26. Ertuğrul Vilayeti’ndeki Yatılı İlkokulun Öğrenci Durumu 1925-1926⁴⁰¹

	Kategori	Öğrenci Sayısı
Mayıs 1926’daki Öğrenci Durumu	Gündüz	121
	Gece Parasız	113
Toplam		234

³⁹⁸ **Bilecik Gazetesi**, 20 Nisan 1925, No:16, s.2,3.

³⁹⁹ **İhsaiyât Mecmuası**, 1925-1926 Ders Senesi Eğitim İstatistikleri, T.C Maarif Vekâleti İhsaiyât Müd. Yay, Devlet Matbaası, İstanbul:1928, s.66.

⁴⁰⁰ **İhsaiyât Mecmuası**, 1928, s.67.

⁴⁰¹ **İhsaiyât Mecmuası**, 1928, s.68.

Tablo 31'e göre yatılı okulda öğrenim gören toplam 234 öğrenciden 121 öğrenci gündüz kısmına devam etmektedir. 113 öğrenci ise yatılı olarak öğrenim görmektedir. Tablo 3.27'de bu öğrencilerin sınav durumları gösterilmektedir.

Tablo 3.27. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Yatılı İlkokulun Öğrenci Sınav Durumu 1925-1926⁴⁰²

	Kategori	Öğrenci Sayısı
Genel Sınavların Neticesi	Mezun olanlar	4
	Sınıfı geçenler	88
	İkmale kalanlar	21
Toplam		113

Tablo 3.27'de parasız yatılı kısmında okuyan öğrencilerin durumu değerlendirilmiştir. İkmale kalan toplam 21 öğrencinin 11'i sınıfını geçerken 10'u sınıf tekrarına kalmıştır.⁴⁰³

Tablo 3.28. Konya Mıntıkası Maarif Eminliği'ne Bağlı Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokullarda Öğrenci Sayısı 1925-1926⁴⁰⁴

Kaza, Nahiye ve Köyler	Kategori	Öğrenci Sayısı
Merkez Kazası	Kız	4
	Erkek	8
	Karma	53
Yenişehir Kazası	Kız	1
	Erkek	3
	Karma	22
İnegöl Kazası	Kız	2
	Erkek	5
	Karma	45
Söğüt Kazası	Kız	3
	Erkek	16
	Karma	27
Toplam		189

1925-1926 ders yılına ait istatistiklerin yer aldığı İhsaiyat Mecmuası'nda ilk olarak dikkati çeken husus, ilkokullarda karma eğitimin başlamasıyla vilayet genelindeki erkek okullarının sayılarındaki azalmadır. Erkek okullarının sayısı vilayet genelinde neredeyse %10'lara düşerken kız okullarının sayısında ise herhangi bir değişiklik olmamıştır. Okul sayılarını gösteren her iki ders yılına ait tablolarda kız okullarının sayısı her yerde aynıdır. Bu demek oluyor ki, 1925-1926'da erkek okullarına kız öğrenciler kayıt edilerek karma sınıflar oluşturulurken, kız okulları olduğu gibi bırakılmış ve bu okullara erkek öğrenci alınmamıştır.

⁴⁰² İhsaiyât Mecmuası, 1928, s.68.

⁴⁰³ İhsaiyât Mecmuası, 1928, s.68.

⁴⁰⁴ İhsaiyât Mecmuası, 1928, s.92.

Tablo 3.29. Konya Mıntıkası Maarif Eminliği'ne Bağlı Bilecik Ve Mülhakatındaki Öğretmenlerin Sayısı 1925-1926⁴⁰⁵

Kaza, Nahiye ve Köyler	Kategori	Öğretmen Sayısı
Merkez Kazası	Kadın	10
	Erkek	79
	Boş kadro	6
Yenişehir Kazası	Kadın	3
	Erkek	31
	Boş kadro	-
İnegöl Kazası	Kadın	6
	Erkek	66
	Boş kadro	3
Söğüt Kazası	Kadın	7
	Erkek	54
	Boş kadro	13
Toplam		278

Tabloya göre Bilecik ve mülhakatındaki öğretmenlerin sayısı toplam 256'dır. Boş kadrolarla birlikte olması gereken öğretmen sayısı 278 olarak tespit edilmiştir. Bu öğretmenlerin çoğunluğunu erkek öğretmenler oluşturmaktadır.

⁴⁰⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin bölgesel düzeyde idari yapılanmaya olan ihtiyacına binâen dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey tarafından hazırlanan ve TBMM tarafından 22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 sayılı "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun"un getirdiği bir uygulamadır. Eğitimin denetlenmesi konusunda "Maarif Eminlikleri" adıyla yeni taşra kuruluşları oluşturularak Türk Eğitim Tarihi'nde oldukça orijinal bir uygulama başlatılmıştır. Bu kanunla, Türkiye 13 Maarif Eminliği bölgesine (Ankara, İstanbul, İzmir, Edirne, Konya, Antalya, Adana, Sivas, Trabzon, Erzurum, Elazığ, Van ve Gaziantep) ayrılmış ve her bölgeye "Maarif Emimi" unvanıyla tayin edilen görevliler vasıtasıyla, eğitim işleri valilerin kontrolünden çıkarılarak Bakanlığın denetimi altına alınmıştır. Bu cümleden olarak Bilecik ve çevresindeki okullar Konya Mıntıkası Maarif Eminliği'ne bağlanmıştır. Nitekim, Bilecik Gazetesi'nin "Vilayet Haberleri" kısmında; 1927 yılının Mayıs ayında Konya Mıntıkası Maarif Emimi Hüseyin Avni Bey'in de teftiş amacıyla Bilecik'e gelerek Bilecik, Söğüt, Bozüyük ve Osmaneli kasabalarındaki okulları teftiş ettiği haberi yer almaktadır. (**Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118, s.4). Ayrıca vilayet genelinde iki tane İlk Tedrisat Müfettişi görev yapmaktadır (**Büyük Ticaret Salnamesi**, 1928, s.208). Maarif Eminliği uygulaması 1931 yılında 1834 sayılı yasayla sona erdirilmiştir. Nurhayat Çelebi-H.Tezer Asan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946)", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 4, S: 27, Haziran 2016, s.23.

Tablo 3.30. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğretmenlerinin Menşei, 1925-1926 ⁴⁰⁶

Kaza, Nahiye ve Köyler	Mezuniyet Durumu	Cinsiyet	Öğretmen Sayısı
Merkez Kazası	Yüksek Okul Mezunu	Kadın	-
		Erkek	1
	Öğretmen Okulu Mezunu	Kadın	2
		Erkek	17
	Diğer Menşe'ler	Kadın	8
		Erkek	61
Yenişehir Kazası	Yüksek Okul Mezunu	Kadın	-
		Erkek	-
	Öğretmen Okulu Mezunu	Kadın	2
		Erkek	6
	Diğer Menşe'ler	Kadın	1
		Erkek	25
İnegöl Kazası	Yüksek Okul Mezunu	Kadın	-
		Erkek	-
	Öğretmen Okulu Mezunu	Kadın	2
		Erkek	16
	Diğer Menşe'ler	Kadın	4
		Erkek	50
Söğüt Kazası	Yüksek Okul Mezunu	Kadın	-
		Erkek	1
	Öğretmen Okulu Mezunu	Kadın	-
		Erkek	8
	Diğer Menşe'ler	Kadın	7
		Erkek	45
Toplam			256

Öğretmen sayısında ise bir önceki seneye göre (açık kadrolar hesaba katılmazsa) herhangi bir artış ya da azalış söz konusu değildir. Geçen sene olduğu gibi bu ders yılı içinde de toplam 256 öğretmen aktif olarak görev yapmaktadır.

⁴⁰⁶İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.92.

Tablo 3.31. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğretmenlerinin Yaşları, 1925-1926 ⁴⁰⁷

Kaza, Nahiye ve Köyler	Yaş	Öğretmen Sayısı
Merkez Kazası	20-25	38
	25-30	25
	30-35	4
	35-40	15
	40-45	7
	45-50	-
Yenişehir Kazası	20-25	19
	25-30	2
	30-35	1
	35-40	9
	40-45	3
	45-50	-
İnegöl Kazası	20-25	35
	25-30	12
	30-35	-
	35-40	21
	40-45	4
	45-50	-
Söğüt Kazası	20-25	43
	25-30	4
	30-35	4
	35-40	5
	40-45	3
	45-50	2
Toplam		256

Yaş itibarıyla genç kadronun yarıdan fazlası 20-25 yaş civarındayken geri kalanların da büyük bir kısmı orta ve orta yaş üzeridir. Ancak öğretmenlerin menşei konusunda seyrek de olsa niteliksel bir yükseliş söz konusudur. Zira geçen yıla göre bu ders yılında yüksek okul ve öğretmen okulu mezunlarının sayısı 47'den 55'e yükselmiştir.

⁴⁰⁷İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.92.

Tablo 3.32. Bilecik Ve Mülhakatındaki İlkokul Öğrencilerinin Sayıları, 1925-1926 ⁴⁰⁸

Kaza, Nahiye ve Köyler	Dershane Sayısı	Seviye	Kategori	Öğrenci Sayısı
Merkez Kazası	85	1. Sınıf	Kız	87
			Erkek	1403
		2. Sınıf	Kız	77
			Erkek	839
		3. Sınıf	Kız	68
			Erkek	563
		4. Sınıf	Kız	24
			Erkek	106
		5. Sınıf	Kız	7
			Erkek	76
Yenişehir Kazası	34	1. Sınıf	Kız	45
			Erkek	609
		2. Sınıf	Kız	18
			Erkek	500
		3. Sınıf	Kız	7
			Erkek	276
		4. Sınıf	Kız	5
			Erkek	107
		5. Sınıf	Kız	7
			Erkek	22
İnegöl Kazası	68	1. Sınıf	Kız	208
			Erkek	1289
		2. Sınıf	Kız	96
			Erkek	802
		3. Sınıf	Kız	14
			Erkek	559
		4. Sınıf	Kız	10
			Erkek	252
		5. Sınıf	Kız	-
			Erkek	69
Söğüt Kazası	62	1. Sınıf	Kız	117
			Erkek	1131
		2. Sınıf	Kız	88
			Erkek	718
		3. Sınıf	Kız	45
			Erkek	460
		4. Sınıf	Kız	13
			Erkek	135
		5. Sınıf	Kız	2
			Erkek	61
Toplam	249			11001

Bilecik'te Cumhuriyetin ilk üç ders yılındaki öğrenci sayılarını gösteren istatistikler karşılaştırıldığında erkek öğrencilerin toplam sayısındaki artışın yıldan yıla normal düzeyde seyrettiği görülürken kız öğrenci sayısındaki artış ve azalışlarda sıra dışı bir durum göze çarpmaktadır. Örneğin, 1923-1924 ders yılında vilayet genelindeki erkek öğrenci sayısı 7600'lerden ertesi yıl 8800'lere daha sonra da 10000'lere yükselmiştir. Bu normal düzeyde

⁴⁰⁸ İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.116.

seyreden bir artış olarak değerlendirilecek bir durumdur. Oysa bu ilk üç yıl içerisinde gerek vilayet genelinde gerekse Bilecik merkez kazasındaki kız öğrenci sayısında görülen dalgalanma tam bir istikrarsızlığı yansıtmaktadır. Zira 1923-1924 eğitim döneminde vilayet genelinde toplam 863 kız öğrenci varken ertesi yıl bu rakam 2411'e çıkmış; fakat bir sonraki yıl bu rakam korunamadığı gibi tekrar geriye kaymıştır. Yani kız öğrenci sayısı iki yıl önceki rakama doğru gerilemiş 900'lere düşmüştür. Bu ilginç durumun neden kaynaklandığı konusunda ise henüz net bir bilgiye rastlanmamıştır.

Tablo 3.33. Ders Yılı İçinde Okula Yeni Alınanlarla Okulu Bırakanlar, 1925-1926 ⁴⁰⁹

Vilayet ve Kazalar	Nedeni	Kategori	Öğrenci Sayısı
Merkez Kazası	Ders Yılı İçinde Yeniden Okula Gelenler	Kız	91
		Erkek	367
	Vefat veya Yaşı Geçtiğinden	Kız	9
		Erkek	51
	Diğer Nedenler	Kız	47
		Erkek	223
Yenişehir Kazası	Ders Yılı İçinde Yeniden Okula Gelenler	Kız	15
		Erkek	138
	Vefat veya Yaşı Geçtiğinden	Kız	1
		Erkek	16
	Diğer Nedenler	Kız	3
		Erkek	131
İnegöl Kazası	Ders Yılı İçinde Yeniden Okula Gelenler	Kız	38
		Erkek	255
	Vefat veya Yaşı Geçtiğinden	Kız	12
		Erkek	83
	Diğer Nedenler	Kız	14
		Erkek	207
Söğüt Kazası	Ders Yılı İçinde Yeniden Okula Gelenler	Kız	66
		Erkek	322
	Vefat veya Yaşı Geçtiğinden	Kız	25
		Erkek	39
	Diğer Nedenler	Kız	36
		Erkek	198

Ders yılı içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı okulu bırakanların sayılarında da 1924-1925 senesinde bir önceki yıla göre önemli ölçüde azalma görülürken bir sonraki yıla bakıldığında tekrar bir artış göze çarpmaktadır. Yani; 1923-1924 ders yılı içinde okulu bırakan 1300'e yakın öğrenci sayısı ertesi yıl 377'ye düşmüş, fakat 1925-1926 eğitim döneminde bu sayı tekrar 1100'lere kadar çıkmıştır. Bu durum üç ders yılı içinde kız öğrenci sayısında görülen iniş ve çıkışa, dalgalanmaya benzemektedir. Birbiriyle büyük ölçüde

⁴⁰⁹ İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.116-117.

benzerlik gösteren bu iki olayın nedenlerini açıklığa kavuşturacak somut bir istatistiksel veriye rastlanmasa da memleketin genel ahvali sorunun yine ekonomik olduğu ihtimalini akıllara getirmektedir. Bununla birlikte her üç ders yılı döneminde de görülen ortak manzara ise eğitim öğretim başladıktan sonra okula yeniden alınan gerek kız gerekse erkek öğrenci sayılarının, ders yılı içinde okulu bırakanlara göre daha fazla oluşudur.

Tablo 3.34. Genel Sınavlar Öncesinde Öğrenci Sayısı, 1925-1926 ⁴¹⁰

Kaza, Nahiye ve Köyler	Seviye	Kategori	Öğrenci Sayısı	
Merkez Kazası	1. Sınıf	Kız	141	
		Erkek	1509	
	2. Sınıf	Kız	71	
		Erkek	828	
	3. Sınıf	Kız	60	
		Erkek	532	
	4. Sınıf	Kız	19	
		Erkek	227	
	5. Sınıf	Kız	7	
		Erkek	74	
	Yenişehir Kazası	1. Sınıf	Kız	52
			Erkek	714
2. Sınıf		Kız	22	
		Erkek	426	
3. Sınıf		Kız	9	
		Erkek	249	
4. Sınıf		Kız	4	
		Erkek	96	
5. Sınıf		Kız	6	
		Erkek	20	
İnegöl Kazası	1. Sınıf	Kız	183	
		Erkek	1225	
	2. Sınıf	Kız	83	
		Erkek	851	
	3. Sınıf	Kız	41	
		Erkek	531	
	4. Sınıf	Kız	18	
		Erkek	258	
	5. Sınıf	Kız	11	
		Erkek	61	
Söğüt Kazası	1. Sınıf	Kız	153	
		Erkek	1242	
	2. Sınıf	Kız	70	
		Erkek	703	
	3. Sınıf	Kız	36	
		Erkek	433	

⁴¹⁰ İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.117.

Tablo 3.34. Tablonun Devamı

	4. Sınıf	Kız	10
		Erkek	125
	5. Sınıf	Kız	1
		Erkek	61
Toplam			11072

1925-1926 ders yılı başında vilayet genelindeki toplam öğrenci sayısının yıl içinde okulu bırakanlara rağmen yılsonu geldiğinde (genel sınavlar öncesinde) arttığı görülmektedir. Fakat bu artış erkek öğrenci sayısındadır. Kız öğrenci sayısı ise ders yılı başında 934 iken okula yeni alınan toplam 210 kız öğrenci olmasına rağmen 907'ye düşmüştür. Okullarda toplam erkek öğrenci sayısının yaklaşık %10'u kadar kız öğrenci bulunmaktadır. Fakat okulu bırakan kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına oranla daha fazladır. Erkek öğrencilerde yıl içinde okulu bırakanların oranı yaklaşık %9,5 iken kız öğrencilerde bu oran %15'in üzerindedir.

Tablo 3.35. Genel Sınavlar Öncesi Öğrenci Sayısına Göre Öğrenci Velilerinin (Babalarının) Meslekleri⁴¹¹

Vilayet ve kazalar	Meslekler	Veli Sayısı
Merkez Kazası	Zirai çiftçi	1806
	Sanat ve ticaret erbabı	451
	Sivil, askeri memur	58
	Serbest meslekler	298
	Diğer meslekler	727
Yenişehir Kazası	Zirai çiftçi	970
	Sanat ve ticaret erbabı	133
	Sivil, askeri memur	14
	Serbest meslekler	111
	Diğer meslekler	368
İnegöl Kazası	Zirai çiftçi	1824
	Sanat ve ticaret erbabı	454
	Sivil, askeri memur	28
	Serbest meslekler	133
	Diğer meslekler	810
Söğüt Kazası	Zirai çiftçi	1495
	Sanat ve ticaret erbabı	364
	Sivil, askeri memur	17
	Serbest meslekler	171
	Diğer meslekler	696
Toplam		10928

Tarım memleketi olan Bilecik'te öğrenci velilerinin %50'den fazlası zirai çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. İkinci sırayı ise büyük çoğunlukla diğer mesleklerle sanat ve ticaret

⁴¹¹İhsaiyat Mecmuası, 1928,s. 117.

erbabı almaktadır. Son sırayı sivil ve askeri memurların alması da vilayet genelinde az sayıda devlet memurunun görev yapmakta olduğunu göstermektedir.

3.2.9. Ertuğrul Vilayeti'ndeki Anaokulları, Sınıf, Yaş ve Velisinin Mesleğine Göre Öğrenci Sayıları ve Mezun Oldukları Okullara Göre Öğretmen Sayıları, 1925-1926

1925-1926 eğitim öğretim yılına ilişkin Ertuğrul Vilayeti'ndeki Anaokullarına ve bu anaokullarındaki öğrenci sayılarına ait istatistikler aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 3. 36. Anaokulları Öğrenci Sayıları, 1925-1926 ⁴¹²

Sınıf Adı	Öğrenci Sayısı
Filiz Sınıfı	127
Gonca Sınıfı	108
Gül Sınıfı	46
Toplam	281

1923-1924 eğitim-öğretim döneminde vilayet genelinde toplam 202 öğrenci mevcutlu bir anaokulu ve bu okulda görev yapan tek bir öğretmen varken; ertesini yıl anaokulu ve öğretmen sayısı ikiye, öğrenci sayısı da 202'den 281'e çıkmıştır. 1924-1925 eğitim döneminde ise anaokulları ile ilgili olarak dikkati çeken ayrıntı; bu okullarda sadece erkek öğrencilerin yer aldığı bilgisidir. Çünkü İhsaiyat Mecmuası'nda verilen istatistiklerde anaokulları erkek okulları kategorisinde gösterilmiştir. Bunun dışında sınıfların dağılımı, öğrenci yaşları, velilerin meslekleri v.s bilgilere yer verilmemiştir. Ertesini yıl yani, 1925-1926 ders yılında anaokulları ile öğrenci sayısında herhangi bir değişiklik görülmemektedir. Ancak iki yıl öncesinde 7 yaşa kadar öğrencilerin anaokulunda eğitim aldığı ve sayıca da en çok 7 yaş grubunun bulunduğu (69) bilgisine karşılık bu dönem; yani 1925-1926 ders yılında iki anaokulunda da yaş olarak en büyük grup 6 yaş grubudur.

Tablo 3.37. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı 1925-1926 ⁴¹³

Yaş Grubu	Öğrenci Sayısı
3 Yaş	127
4 Yaş	108
5 Yaş	46
6 Yaş	
Toplam	281

⁴¹²İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.142.

⁴¹³İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.142.

Anaokullarındaki “Filiz, Gonca ve Gül” olarak yapılan sınıflandırmalar ise Cumhuriyetin ilk yıllarında öğrencilerin yaşlarına ve bedensel gelişme düzeylerine göre ya da önceki yıllarda anaokuluna devam etmiş olmalarına göre belirlenen bir düzenlemedir. Buna göre; Filiz sınıflarına daha çok 3-5 yaş arası çocuklar kabul edilirken, Gonca ve Gül sınıflarına genellikle 5 yaşın üzerindeki çocuklar alınmaktadır.⁴¹⁴

Tablo 3.38. Yıl İçinde Okulu Bırakanlar 1925-1926⁴¹⁵

Bırakma nedeni	Öğrenci Sayısı
Hastalık	22
Ölüm	3
Toplam	25

Tablo 3.38’e göre 22 öğrenci hastalık ve 3 öğrenci ölüm nedeniyle olmak üzere toplamda 25 öğrenci okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Tablo 3.39. Öğrenci Velilerinin Meslekleri⁴¹⁶

Meslek	Veli Sayısı
Tüccar	23
Esnaf, sanatkâr	79
Asker ya da sivil memur	66
Amele, rençper	83
Eşraf servet sahibi	21
Diğer meslekler	9
Toplam	281

Öğrenci velilerinin sayı bakımından çoğu yine amele rençper sınıfında yer almaktadır. Ancak burada velilerin mesleklerinde bir çeşitlilik söz konusudur. Toplam 281 öğrenci velisinin 83’ü işçi sınıfındadır. Buna karşılık tüccar, esnaf, sanatkâr asker ya da sivil memur ve zengin eşraf sınıfının tamamı göz önüne alındığında nitelikli meslek sahibi velilerin sayısı vasıfsızlara göre çok daha fazladır. Yani işçi sınıfı bir tarafa, diğer bütün meslekler bir tarafa değerlendirildiğinde nitelikli meslek sahibi veliler, işçi sınıfı velilerin üç katından daha fazladır. Bu da Bilecik’teki toplumsal yapının zaman içerisinde değiştiği, geliştiği ve sosyal statünün yükseldiği anlamına gelmektedir. Zaten buna paralel olarak anaokulu sayısı da ikiye çıkmıştır.

⁴¹⁴M.Serhan Yücel, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Anaokulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IX, S.43, Nisan 2016, s.995.

⁴¹⁵*İhsaiyât Mecmuası*, 1928, s.142.

⁴¹⁶*İhsaiyât Mecmuası*, 1928, s.142.

Tablo 3.40. Anaokullarının Yıllık Masrafları, 1925-1926 ⁴¹⁷

Masraflar	Lira
Öğretmenlerin Ek Ders Ücretleri (Lira)	108
Hademe Ücretleri	506
Diğer Masraflar	30
Toplam	1614

Binaların biri taş, diğeri ahşap malzemedен yapılmış olup, biri tek, diğeri iki katlı ve eğitim açısından her ikisi de sağlıklıdır. Maaşları 600 lira olan ve biri Dar'ül Muallimât Ana Şubesi mezunu bir öğretmen ile bir hademenin görev yaptığı bu anaokullarının 1925-1926 ders yılındaki toplam masrafı ise 1.614 liradır.

3.2.10. 1925 Senesinde Bilecik'te İsimleri Değiştirilen Okullar

Yerel idare tarafından, idari yapılanmadaki değişime paralel olarak 1925'te vilayet genelindeki bazı ilkokulların adları değiştirilmiştir. Vilayet dâhilinde isimleri değiştirilen okulların eski ve yeni isimleri ise şöyledi:

Tablo 3.41. Vilayet Genelindeki Okulların Eski ve Yeni İsimleri

Eski Adı	Yeni Adı
Bilecik Muradiye Kız Mektebi	Bilecik İlk Kız Mektebi
Küplü Kazası Reşadiye Mektebi	Küplü İlk Erkek Mektebi
Yarhisar Orhaniye Mektebi	İlyas Bey Mektebi
Yarhisar Nahiyesi Sultaniye Köyü Mektebi	Kavaklı Köyü Mektebi
Pazarcık Kasabası İkinci İlk Erkek Mektebi	Cumhuriyet Mektebi
Osmaneli Kasabası Osmaniye Mektebi	Osmaneli İlk Erkek Mektebi
Gölpazarı Kasabası Osmanoğlu Mektebi	Gölpazarı İlk Erkek Mektebi
Söğüt Kasabası Ertuğrul Mektebi	Söğüt İlk Erkek Mektebi
Söğüt Kazası Hamitabat Köyü Mektebi	Karaviran Köyü Mektebi
Bozüyük Kasabası İkinci İlk Erkek Mektebi	Fevzi Paşa Mektebi (Müceddeden)
Yenişehir Kasabası Birinci İlk Erkek Osmaniye Mektebi	İsmet Paşa Mektebi
Yenişehir Kasabası İkinci İlk Erkek Mektebi	Hacı Tahir Ağa Mektebi
Yenişehir Kasabası Selimiye Köyü Mektebi	Kabaçınar Mektebi
Yenişehir Kasabası Makarri Köyü Mektebi	Reyhan Mektebi
Yenişehir Kasabası Mahmudiye Köyü Mektebi	Kemerdere Köyü Mektebi
İnegöl Kasabası Orhaniye Mektebi	Nümüne-i Terakki Mektebi
İnegöl Kasabası Reşadiye Mektebi	Şükrü Naili Paşa Mektebi
İnegöl Kasabası Birinci İlk Kız Mektebi	Gülşen Ma'rifet Mektebi
İnegöl Kasabası İkinci İlk Kız Mektebi	Osmanağa Mektebi
İnegöl Kasabası Ana Mektebi	İshak Paşa Mektebi
İnegöl Kasabası Duma Köyü Mektebi	Şerif Bey Mektebi
İnegöl Kasabası Domaniç İlk Erkek Mektebi	Hisar Mektebi
İnegöl Kasabası İslahiye Mektebi	Karacakaya Mektebi ⁴¹⁸

⁴¹⁷ İhsaiyat Mecmuası, 1928, s.142.

⁴¹⁸ Bilecik Vilayet Gazetesi, 5 Mart 1925 s.3; 1925 ve 1926 yıllarında Bilecik ve mülhakatında görev yapan öğretmenlerin tek tek isimleri, maaşları, görev yaptıkları okul ve yerler ise ayrıntılarıyla oldukça uzun yer tuttuğu için iki liste halinde ekler kısmında verilmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin siyaseti gereği bu tür değişimler yeni teşkilatlanmayla birlikte bazı yer isimlerinde (köy, kasaba, mahalle, vs) de göze çarpmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın bakiyesi olan isimlerin yerini Cumhuriyetin ruhuna uygun, modernizasyonu çağrıştıran, yeni özgün isimler almıştır. İsim yenilemesi konusunda yerleşim yerlerinden başlayan güncelleme zamanla kurumlara da yansımıştır. Bu vesileyle eskiyi, daha doğrusu Osmanlı'yı hatırlatan unsurların gündelik hayatta hafızalardan silinmeye çalışılması o dönem siyasetinin bir uzantısıdır.

1930'lu yıllara gelindiğinde vilayet genelindeki okul, öğrenci ve öğretmen sayılarıyla ilgili düzenli istatistiksel veriye rastlanmamıştır. Ancak; Bilecik Vilayet Gazetesi'nin 21 Ocak 1931 tarihli sayısının "Dâhili Havadisler" kısmında iri ve koyu punto ile yazılmış "6169 Talebe" başlıklı bir haber, Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim hayatının en başta gelen sorunlarından birine dikkati çekmektedir.⁴¹⁹

Haberde ilkokulların teftişiyle sürekli ilgilenen müfettişlerin verdiği son istatistiklere göre merkez vilayet ve vilayete bağlı kaza ve köylerde bulunan 101 okula 3534 erkek ve 2635 kız olmak üzere toplam 6169 öğrencinin devam ettiği, bu öğrenci sayısına göre öğretmen sayısının en az 200'ü aşkın sayıda olması gerektiği halde bu okulların toplam 168 öğretmen tarafından idare edildiği bildirilmektedir. Bu durum öğretmen okullarının yeterli sayıda öğretmen yetiştirememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak burada rakamsal olarak daha ziyade dikkati çeken husus; 1925-1926 yıllarındaki okul, öğretmen ve öğrenci istatistikleriyle kıyaslandığında 1931 yılına ait verilerin daha yüksek olması gerekirken mantığa aykırı bir şekilde çok düşük ve gerilerde olduğudur. Bu da gazetede yer alan bu haberin tam olarak gerçeği yansıtmadığı ya da vilayet genelindeki bütün okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının tamamının bu rakama dâhil edilmediğini düşündürmektedir.

3.3. Ertuğrul Muallimler Birliği ve Faaliyetleri

3.3.1. Bilecik'te Muallimler Birliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal kalkınmanın önde gelen hedeflerinden biri de eğitim ve eğitime iç içe olan sosyo-kültürel hayatın geliştirilmesi, canlandırılmasıydı. Bu konuda girişilen çabalar pek çok alanda olduğu gibi sivil toplum örgütlenmelerine de yansımış, bunun neticesi olarak memleketin her yerinde pek çok dernek ve cemiyetler teşkil edilmişti. Ankara merkezli olarak "Türkiye Muallimler ve Muallimler Dernekleri Birliği" adıyla kurulan Türkiye Muallimler Birliği de bunlardan bir tanesiydi. Birlik, mevcut adını

⁴¹⁹Bilecik Vilayet Gazetesi, 21 Ocak 1931, No:351, s.2.

1924 genel kongresinde almış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren muallim derneklerini de kendine bağlamıştı.⁴²⁰ Muallimlerin yardımlaşma ve dayanışmalarını temin etmek gayesiyle kurulan ve “Türkiye Muallimler Birliği” çatısı altında faaliyet gösteren bu şubelerden biri de Bilecik'teki “Ertuğrul Muallimler Birliği” idi.

10 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde Ertuğrul Muallimler Birliği'nin 2 sene önce yani 1923'te kurulduğuna işaret edilmektedir. Gazetede haberde “Civar köylerden gelen yazılar” başlığı altında Arıcaklar ve Abbaslık Köyü muallimlerinin merkezden taleplerini içeren bir yazı yer almaktadır: “Bilecik Muallimler Birliği Heyet-i Muhteremesine” diye başlayan bu yazıda; “...bundan 2 sene evvel Bilecik merkezinde muallimler birliği ve muallimler kardeşliği teşkil ettirdik” ifadelerine yer verilmektedir.⁴²¹ Muhtemelen aynı tarihlerde ya da bu tarihten hemen sonra Muallimler Birliği'nin ilçelerdeki şubeleri de oluşturulmuştu. Yazının devamında ise Muallimler Birliği'nin kuruluş gayesi açıklanmaktadır:

*“Birlikten maksat; cehalet perdesini yırtarak asırlarca esaret zinciriyle bağlanmış, kendine has milliyeti sönmüş olan masum milletimize hemen terakki sahasına doğru yol vermek idi. Bu emelin gerçekleşmesi, eğitim çağında olan vatan yavrularına bir taraftan nazari dersler verildiği gibi diğer taraftan ameli işler göstermek ve yaptırma ile olabilir...”*⁴²²

Haberde, köy öğretmenlerinin merkezdeki okullarda geniş birer bahçe oluşturmaları ve bu bahçelerde meyve, sebze, çiçek yetiştirmek üzere her öğrenciye üçer beşer ağaç paylaştırılarak rekabet yoluyla öğrencilere bağ, bahçe işlerinin öğretilmesi talebi dile getiriliyordu. Böylelikle okullarda uygulamalı derslere de yer verilecek ve bu da köy okulları için bir örnek teşkil edecekti. Gerekli masraflar Muallimler Birliği'nin veznesinden karşılanacak ve kimseye yük olmaksızın okullara birer bahçe yapılmış olacaktı.⁴²³

Bilecik'teki Muallimler Birliği teşkilatıyla ilgili kronolojik olarak ilk bilgi 4 Mayıs 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'ndeki “Arz-ı teşekkür” başlıklı bir haberde yer almaktadır. Bu haberde Ramazan Bayramı münasebetiyle İnegöl Muallimler Birliği'nden 15 kişilik bir heyetin Bilecik valisi Tefik Bey'e tebrik için bir ziyaret gerçekleştirdiğinden söz edilmektedir. Yatılı okulda gerçekleşen buluşma samimiyet havası içinde geçmiştir. Bu arada İnegöl Temyiz Mahkemesi Reisi İhsan Bey ve mahkeme üyeleri de İnegöl Muallimler Birliği'nin gezisine iştirak etmişlerdir. Haberin devamında;

⁴²⁰Yunus PUSTU, Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar, **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.2, Adana:2017, s.56-91.

⁴²¹**Bilecik Gazetesi**, 25 Ağustos 1925, No:30, s.3.

⁴²²**Bilecik Gazetesi**, 25 Ağustos 1925, No:30, s.3.

⁴²³**Bilecik Gazetesi**, 25 Ağustos 1925, No:30, s.3.

“...Yanık yurdumuzu ziyaret lütfünde bulunan Temyiz Mahkemesinin muhterem reisi Mehmet İhsan Beyefendi ile azalarının teşrifleri, vilayetimizin Muallimler Birliğine çok büyük şeref bahş eylemiştir”

ifadelerine yer verilmiştir. Buradan Bilecik merkezinde bulunan Ertuğrul Muallimler Birliği’ndeki öğretmenlerin bayramlaşma merasimine ev sahipliği yaptığı ve bu yazıyı da teşkilattaki öğretmenlerin kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Yazının devamında da merkez Muallimler Birliği’nin duygu ve düşünceleri dile getirilmektedir:

“Yekdiğerimizle yakından tanışmak ve bilhassa bir vilayetin meslektaşları arasında bulunması gereken kardeşlik ve dayanışma temin etmek fırsatına çoktan beri nail olamadığımızdan müteessir idik. Bu sebeple muallimler arasında mesleki hislerin kaynaşmasına vesile olan birlik ile lütfen birliğimize teşrif buyuran Temyiz Mahkemesi heyetine teşekkür arz olunur.”⁴²⁴

Memleketin diğer şehirlerinde olduğu gibi Bilecik’teki Ertuğrul Muallimler Birliği’nde de düzenli olarak yıllık kongreler yapılmakta ve önemli kararlar alınmaktaydı. Bununla ilgili olarak 22 Haziran 1925 tarihli Bilecik Gazetesi’nde, Ertuğrul Muallimler Birliği’nin 20 Haziran 1925’te toplanan yıllık kongresine değinilmektedir. Yatılı okul binasında toplanan kongreye Söğüt, Bozüyük, Osmaneli, İnönü, Pazarcık, Küplü, Gölpazarı ve Yarhisar şubelerinden gelen temsilciler de katılmışlardır.⁴²⁵

3.3.2.Ertuğrul Muallimler Birliği Kongreleri

3.3.2.1. Ertuğrul Muallimler Birliği’nin 20 Haziran 1925 Tarihli Kongresi

20 Haziran 1925’te Cumartesi günü saat 10.30’da toplanan kongrede üyeler ve temsilciler arasından oylama ile geçici başkan seçilmiş, daha sonra kongrenin asil başkanı ile ikinci başkanı ve kâtiplerin seçimine geçilmiştir. Yapılan oylamada 16 oy ile müfettiş Nuri Bey birinci başkan, 10 oyla Leylî Mektebi (yatılı okul) müdürü Ahmet Hamdi Bey ikinci başkanlığa ve on altı oyla Ahmet ve Fuat Beyler de kâtipliğe seçilmişlerdir.⁴²⁶

Geçici İdare Heyeti tarafından bir senelik icraat özetle zikredildikten sonra varidat (gelirler), masraflar, bağışlar, tahsil olunamayan meblağ ve kasa mevcudu genel heyete arz edilmiş ve bu işlemin ardından tedkik-i hesâbat ve bütçe encümeni için bir oylama daha yapılmış; Hamdi Bey (Bozüyük), Hulûsi Bey (Söğüt) ve Talat Beyler (Osmaneli) de bütçe encümeni olarak seçilmişlerdir.

Kongreye 21. Pazar günü de devam edilmiş ve aşağıdaki kararlar alınmıştır:

“1-Köy muallimlerinin merkeze geldikleri vakit her zaman merkezdeki arkadaşlarını ziyaret etmelerine ve mektepler, dersler hakkında müşaverele yapılmasına,

2-Birliğe mensup bütün muallimlerin her birinin tatil günlerinde en az 4 köye gidip irşad programı gereğince irşad-ı vazife eylemesine,

⁴²⁴Bilecik Gazetesi, 4 Mayıs, 1925, No:17, s.3.

⁴²⁵Bilecik Gazetesi, 22 Haziran,1925, No:24, s.2.

⁴²⁶Bilecik Gazetesi, 13 Temmuz,1925, No:26, s.3.

3-Mecelis-i Umumi ve Mecalis-i Belediye'den yardım talep ve temennisinde bulunularak gece mektepleri açtırılmasına,

4-Türk Ocağı, Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer, Muallimler Birliğı, İdman Yurtları ve Gece Dersleri Mektebi gibi heyetlerin ayın-i sakıf altında (en verimli, etkili bir şekilde) çalışabilmeleri için lüzumu olan binaların hükümetten talep ve istirham edilmesine,

5-Vilayet muallimleri arasında hakiki bir kardeşlik ve dayanışma oluşturulmasına,

6-Muallimlerin, Muallimler Birliğı namına mübayaaya edilecek (satın alınacak) Tayyare ianesine (yardım parası toplanması) iştirakine karar verdikleri ve teberruati (yapılacak bağışları) da her şahsın arzusuna bırakılmasına ve mevcut talimatname gereğince faal bir heyet teşkiline,

7- Muallimler Birliğı tasarruf sandığının teşkilinde takdire şâyân yardımları görülen Söğüt, İnönü, Bozüyük şubelerine teşekkür edilmesine,

8- Muallimlerin tek tip elbise giymeleri, şekil ve rengin Merkez-i Umumi'nin reyine bırakılmasına,

9- Birliğe dâhil olmayan muallimlerin Merkez-i Umumiye'ye bildirilmesine,

10- Bilecik ve Söğüt şubelerinde birer kütüphane açılmasına,

11- Merkez ve her şubede birer irşad heyeti teşkiline,

12- Merkezin dâhili yasasını tedkik etmeye İsmail Uluğ (Bilecik), Hüseyin (Küplü) ve Halit (Pazarcık) Beyler oylama ile memur edildiler.

13- Birliğin Merkez İdare Heyeti seçimlerinde Leylî Mektebi müdürü Hamdi, Leylî Mektebi muallimlerinden İsmail Uluğ, Mehmet Emin, Nazmi, Şemseddin ve Nehhari Mektebi muallimlerinden Nuri Beyler ile İnas Mektebi başmuallimi Muhsine Hanım kazanmışlardır.

14- Heyet-i Divanî seçimlerinde de oylama ile müfettiş Nuri, Ahmet Hamdi (Bozüyük) ve Talât (Osmaneli) Beyler vazifelendirilmişlerdir.

15- Ankara'da toplanacak kongreye birliğimizi temsil etmek üzere Leylî Mektebi müdürü Ahmet Hamdi Bey ile birlik merkezinin Ankara'da göstereceğı iki namzed murahhas kabul edilecektir.

16- Aylık taahhüdün yüzde yarım olarak alınmasına,

17- Şubelerin gelirlerinin dörtte birlerini merkeze yardım olarak vermelerine,

18- Şimdiye kadar mutemetlikle idare olunan Gölpazarı'nın yasa gereğince şube teşkilatı icra etmesine,

19-Yenişehir muallimleriyle dayanışma ve samimiyeti muhafaza etmek üzere İnegöl Muallimler Birliğı ile müştereken bir seyahat yapılmasına karar verilmiştir".⁴²⁷

Kongrenin sonunda alınan kararlar doğrultusunda Ertuğrul Muallimler Birliğı Merkez İdare Heyeti de teşkil edilmişti. Yapılan açık oylamada Leylî Mektebi müdürü Ahmet Hamdi Bey başkanlığa, Leylî Mektebi muallimlerinden İsmail Uluğ Bey genel sekreterliğe, Nehhari (Gündüz) Mektebi muallimlerinden Nuri Bey veznedarlığa; Kız Mektebi Baş Muallimi Muhsine Hanım, Leylî Mektebi muallimlerinden Mehmet Emin Bey, Nazmi Bey ve Şemseddin Beyler de Azâlîğe seçilmişlerdi.⁴²⁸

Ertuğrul Muallimler Birliğı tarafından ilerleyen dönemde de yıllık kongrelerin toplandığı ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kararların alındığı görülmektedir. Nitekim ertesi yıl yine aynı tarihlere rastlayacak olan Ertuğrul Muallimler Birliğı Kongresi'nin bu kez 15 Haziran 1926 tarihinde Salı günü toplanacağı ve merkeze bağlı şubelerin de yasa gereğı 11

⁴²⁷ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz, 1925, No:26, s.3.

⁴²⁸ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz, 1925, No:26, s.3.

Haziran 1926'da kongrelerini yapacakları, Bilecik Gazetesi'nin "Vilayet Haberleri" kısmında bildirilmektedir.⁴²⁹ Bu defa toplanacak olan kongrenin Muallimler Birliği'nin üçüncü kongresi olduğu 5 Temmuz 1926 tarihli Bilecik Gazetesi'nde kongre tutanaklarının yayımlandığı başlık altında yer almaktadır.⁴³⁰ Bu bilgiye göre yukarıda zikredilen 20 Haziran 1925 tarihli kongrenin Ertuğrul Muallimler Birliği'nin ikinci kongresi olduğunu anlaşılmaktadır.

3.3.2.2. Bilecik Muallimler Birliği Üçüncü Kongresi (1926)⁴³¹

Kararlaştırılan tarihte yani, 15 Haziran 1926 Salı günü Ertuğrul Muallimler Birliği'nin üçüncü kongresi merkez ve şubelerden seçilen 27 temsilcinin katılımıyla saat 10.00'da toplanmış ve icraata başlanmıştır. Katılımcıların en yaşlısı, Pazarcık temsilcisi İsmail Hakkı Bey geçici başkanlığa ve en gençleri olan Mustafa Zekâi Bey (Küplü) ile Alâaddin Bey (Bozüyük) de geçici kâtipliğe seçilerek gündemin müzakeresine geçilmiştir. Gündemin birinci maddesini oluşturan kongre başkanı ve kâtiplerin seçimine başlanarak Ahmet Hamdi Bey (Bilecik) kongre başkanlığına, Ahmet Bey (Bozüyük) başkan vekilliğine, Nuri Bey (Bilecik) ve Mustafa Zekâi Bey (Küplü) de kâtipliğe seçilmişlerdir.

Seçim işlerinden sonra Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa, TBMM Reisi Kâzım Karabekir Paşalarla Maarif Vekili Necati Bey, Dâhiliye Vekili Cemil Bey ve İstanbul'da izinli bulunan vali Tevfik Bey'e kongrenin açılışı münasebetiyle birer telgraf çekilmiştir.

Kongre, başkan Ahmet Hamdi Bey tarafından açılarak idare heyetinin mesai ve hesap raporu okunmuş ve mevcut mesai uygun görülerek teftiş heyeti seçimine geçilmiştir. Yapılan oylamada Fuat Bey (Söğüt), Ahmet Hamdi Bey (Bozüyük) ve Mustafa Şevki Bey (Yenişehir) seçilerek bütçeyi tanzim etmeleri kararı alınmıştır.

Kongrede öğretmenlerle ilgili olarak; kanunen öğretmenlik yapması uygun görülen ve öğretmen olarak görev yapanlardan 10 kişinin maaşlarını alabilmeleri için ilgili makamlara müracaat edilmesi, kıdemlerine nazaran kanuni haklarının temin edilmesi, öğretmen yardımcılarının hakkında da yeni kabul edilen kanunun uygulanması gibi konulara değinilmiş ve bu meselelerin idare heyeti tarafından takip edilmesi kararlaştırılmıştır.

Köy okullarına ders levazımatı, kırtasiye malzemeleri vs. masrafların karşılığı olarak bütçeye konulan tahsisatın ve okulların diğer ihtiyaçlarının da temin edilmesi hususunun

⁴²⁹ **Bilecik Gazetesi**, 24 Mayıs 1926, No:70, s.3.

⁴³⁰ **Bilecik Gazetesi**, 5 Temmuz 1926, No:75, s.3.

⁴³¹ Bu defa gazetede verilen başlıkta "Ertuğrul" yerine "Bilecik Muallimler Birliği" ifadesinin kullanılması dikkati çekmektedir.

devamlı olarak takip edilmesi ve köy okullarına az bir ücretle birer odacı tahsis edilmesinin de bütçeye ilave edilmesine karar verilmiştir.

Dâhili yasa⁴³² kongrede genel kurul tarafından madde madde okunarak tesbit ve kabul edilen şekliyle kongre kararlarına eklenmiştir. Son olarak teftiş heyetinin de raporu okunarak teşkilatın yıllık bütçesi genel kurula arz edilmiş; gelir ve masraflar toplamı 532 lira 76 kuruş olarak denkleştirilen bütçe kabul edilmiştir.

Bu işlemlerden sonra teşkilatın idare heyetinin seçimine geçilmiş ve seçimlere 26 temsilci katılmıştır. Neticede; Köy Yatı Mektebi muallimi İsmail Uluğ Bey, Gündüz Mektebi muallimlerinden Nuri ve Ahmet Beyler, Kız Mektebi başmuallimesi Nahide ve muallime Mü'mine Hanımlarla Küplü başmuallimi Mustafa Zekâi Bey ve Köy Yatı Mektebi muallimlerinden Nazmi Beyler oylama ile idare heyetine seçilmişlerdir.

Divan-ı Haysiyet (Onur Kurulu)'na da Köy Yatı Mektebi müdürü Ahmet Hamdi Bey, İlköğretim Müfettişi Mehmet Emin Bey ve Köy Yatı Mektebi muallimi Şemseddin Beyler çoğunluk oylarıyla seçilmişlerdir.

Kongre tarafından merkezdeki mevcuda göre yasa gereğince 4 temsilci ile genel kongreye katılmaya karar verilmiştir. Bunun için merkezden 2 ve Ankara'dan da 2 kişinin seçilmesi uygun görülmüş ve yapılan seçimlerde merkezden Köy Yatı Mektebi muallimi İsmail Uluğ Bey ile Gündüz Mektebi muallimi Ahmet Bey, Ankara'dan da Musiki Muallim Mektebi müdür muavini Faik Reşit Bey ile Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Beylerin Ankara'da yapılacak genel kongrede Ertuğrul Muallimler Birliği'ni temsil etmelerine karar verilmiştir.⁴³³

Bilecik Muallimler Birliği Merkez İdare Heyeti ise şu şekilde teşkil edilmişti:

Başkan: Bilecik Gündüz İlk Mektebi muallimlerinden Nuri Bey, genel sekreter: Bilecik Köy Yatı Mektebi muallimlerinden İsmail Uluğ Bey, Veznedar: Bilecik Gündüz İlk Mektebi muallimlerinden Ahmet Bey, Azâlar: Bilecik Kız İlk Mektebi başmuallimesi Nahide Hanım, Bilecik Kız İlk Mektebi muallimesi Mü'mine Hanım ve Bilecik Köy Yatı Mektebi muallimi Nazmi Bey, idare memuru ve Azâ: Küplü başmuallimi Mustafa Zekâi Bey.⁴³⁴

Kongreden sonra Muallimler Birliği'nin merkez âzalarından İsmail Uluğ, Şemsi, Nazmi, Mustafa ve Zekâi Beylerden "Halkı İrşad Heyeti" oluşturulmuş ve 1926 yılı ağustos

⁴³²Ertuğrul Muallimler Birliği'nin dâhili yasası 47 maddeden ibaret olup, tamamı 12 Temmuz 1926 tarihli Bilecik Gazetesinde yayınlanmıştır. **Bilecik Gazetesi**, 12 Temmuz 1926, No:76, s.4.

⁴³³ **Bilecik Gazetesi**, 5 Temmuz 1926, No:75, s.3.

⁴³⁴ **Bilecik Gazetesi**, 5 Temmuz 1926, No:75, s.3.

ayı zarfında harekete geçilerek hazırlanan irşâd faaliyeti programı çerçevesinde Küplü, Pazarcık ve Yarhisar nahiyelerindeki köylere ziyaretler düzenlenmiştir.

Bilecik Muallimler Birliği'nin irşâd faaliyeti programında ilk olarak halka milli hâkimiyetin ve Cumhuriyet yönetiminin diğer yönetim şekillerine olan üstünlüğü anlatılarak aralarındaki farkların açıklanması hususu yer alıyordu. Devamında da Gazi Mustafa Kemal'in nasıl bir insan olduğu, bütün memlekete yapmış olduğu sınırsız hizmetlerin neler olduğu tek tek anlatılacaktı. Türklük düşüncesini ve ruhunu yükseltecek, aşılacak konular üzerinde konuşmalar yapılacaktır; Türk'ün kuvvet ve kudreti, milli varlık, milli âdet ve an'aneler ve varsa bunlar üzerine yazılmış nadide eserler okunacak; milli kültür, dil v.s. konularına dikkat çekilerek bilgilendirme yapılacaktır. Vatanın selâmetinin ancak düzenli bir ordu sayesinde temin edileceği; askerliğin en kutsal vatan borcu olduğu, gerektiğinde, davet edildiğinde herkesin süratle icabet etmesinin önemi ve lüzumu anlatılacaktır; uçakların başta yurt savunmasındaki önemi ve lüzumuna değinilecek sonrasında diğer açılardan önemi anlatılacaktır.

Eğitim-öğretimin önemi bilhassa vurgulanacaktır; memleketin ancak eğitim ve öğretim sayesinde kurtulacağı, ilerleyeceği anlatılacaktır ve bundan sonra da daha öncekilere uygun olarak süratle yeni okulların inşa edilmesi zorunluluğuna değinilecektir. Kalkınmada ulaşım ve haberleşmenin önemine değinilecektir; telefon, otomobil, v.s gibi ulaşım ve haberleşme araçlarıyla, düzenli inşa edilmiş yolların varlığının memleket kalkınmasındaki önemi ve gerekliliği anlatılacaktır.

İrşâd programının amacı halkı her konuda aydınlatmak olduğu için sağlık da bu konuların başında geliyordu. Sıtma, verem, frengi gibi insan ve hayvan hastalıklarının çocuklar ve hayvanlar üzerinde yaptığı tahribat köylüye anlayacağı bir dille anlatılacaktır; sıtmanın kola düğümlü okunmuş pamuk ipliği bağlanmasıyla, üfürükle; frenginin ve hayvan hastalıklarının tütsü vs. gibi garip ve cahilce tedavilerle, diğer hastalıkların da bunlara benzer şeylerle geçmeyeceği, doktor ve veterinerlere müracaat edilmesi ve onların verdiği ilaçların kullanılmasının gerekliliği ve zorunluluğu anlatılacaktır. Yine sağlıkla ilgili olarak temizliğin ve suların sağlık üzerindeki etkisi hakkında konuşulacaktır; bilhassa içme ve evde kullanma sularının temizliğinin önemi, genel temizlik, özellikle tuvalet temizliği ve dolayısıyla da tuvaletlerin temizliği hakkında, gübreler ve gübreliklere dair de ayrıntılı bilgilendirme yapılacaktır. Çetin ve uzun savaşlardan sonra yeni kurulan ve gelişme çabasında olan bir ülkede toprakların genişliğine nazaran nüfusun azlığına dikkat çekilerek, sağlıklı nüfus

artışının önemine değinilecek; çocuk bakımı ve çocukların hastalıklardan korunması hakkında köylü bilgilendirilecekti.

Bir tarım ülkesi olan Türkiye’de kalkınmanın doğal olarak ziraatle başlayacağı ve fenni usulle yapılacak ziraatın aynı tarlada çok daha fazla hâsılat vereceği, çiftçilerin zirai aletlere, makinelere rağbet etmeleri sağlanacak ve âşar vergisinin kaldırılmasının faydaları açıklanacak; ormanların ülke ekonomisindeki yeri, önemi ve faydaları açıklanarak tahribattan korunmaları için alınması gereken önlemler anlatılacaktı. Köylerde imece usulü ve yardımlaşma teşkilatının önemi vurgulanacak ve Köy Kanunu hakkında da bilgilendirme yapılacaktı.⁴³⁵

Halkı İrşâd Heyeti, hazırlanan program çerçevesinde görevini ihtimam ve özveriyle yerine getirmiştir. Köylere irşâd amacıyla yapılan bu seyahatler esnasındaki gözlem ve incelemeler, köylülere verilen bilgi ve talimatlar, edinilen izlenimler İrşâd Heyeti’nin bizzat kaleme aldığı gezi notlarında bütün ayrıntılarıyla yer almıştır. “Ertuğrul Muallimler Birliği’nin Gezi Organizasyonları” kısmında bu gezi ve ziyaretler uzun, ayrıntılı olarak, alıntılara da yer verilerek anlatılmıştır. Gezi sonrası İrşad heyeti vilayet merkezine döndüklerinde yapılan irşâdâtın halk üzerindeki tesirini teşhis ettiklerini ve görevlerini yerine getirmekten dolayı memnuniyet duyduklarını dile getirmişlerdir.

3.3.2.3. Bilecik Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi (1927)

1927 senesi Muallimler Birliği’nin yıllık kongresi bu kez 2 Haziran 1927 Perşembe günü merkez ve şubelerden gelen 64 üyenin katılımıyla saat 9.30’da açılmıştı. Kongre Azâlarından en yaşlı olan yatı mektebi muallimi Şemseddin Bey geçici başkanlığa, gençlerden Osman Bey (Osmaneli) ve Sadık Naci Bey (Bilecik) geçici kâtipliklere seçilmişlerdi. Sonra gündeme geçilerek daimî başkan ve kâtipler seçilmiş; Ahmet Hamdi Bey (Bilecik) başkanlığa, Rüstem Bey başkan yardımcılığına, Sadık Naci Bey (Bilecik) ile Osman Bey (Osmaneli) de kâtipliğe seçilmişlerdi.

İdare Heyeti’nin hesap ve mesai raporu okunduktan sonra yapılan çalışmalar uygun görülmüş ve teftiş heyeti seçimine geçilmişti. Faruk Bey (Bilecik), Talât Bey (Osmaneli), Şükrü Bey (Küplü), Mustafa Zekâi Bey (Gölpazarı) oylama ile teftiş heyetine seçilerek hesapları kontrol ve bütçeyi düzenlemeleri kararı alınmıştı.

İdare Heyeti seçimlerine 64 üye katılmıştı. Neticede maarif müdürü Ahmet Hamdi Bey, Küplü Erkek Mektebi başmuallimi Ahmet Bey, Hapishane Mektebi muallimi Hüseyin

⁴³⁵ **Bilecik Gazetesi**, 6 Eylül 1926, No:84, s.3.

Hüsnü Bey, Yatı Mektebi muallimlerinden İsmail Uluğ Bey, Erkek Mektebi muallimlerinden Nuri ve Sadık Naci Beyler oy çokluğuyla idare heyetine seçilmişlerdi.

Teftiş Heyetinin raporu okunarak umumi heyete arz olunmuş ve gelir gider masrafları toplamı 889 lira 18 kuruş olarak düzenlenen bütçe kabul edilmişti. Divan-ı Haysiyet (Onur Kurulu) seçimlerinde ise merkez müfettişi Rüstem, Yatı Mektebi Müdürü Faruk ve Yatı Mektebi muallimlerinden Şemseddin Beyler çoğunluğu sağlamıştı.

Genel Kongreye katılmak üzere merkezden ve Ankara'dan birer kişinin seçilmesi uygun görülmüştü. Yapılan seçimde merkezden Maarif Müdürü Ahmet Hamdi Bey'in Ankara'da yapılacak genel kongreye katılması çoğunluk tarafından uygun görülürken Ankara'dan katılacak kişinin seçimi ise yeni idare heyetine bırakılmıştı.⁴³⁶

Burada kongrede kararları ve yürütülen faaliyetlerle ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Ancak dikkati çeken husus; Ertuğrul Muallimler Birliği'nin üye sayısındaki artış ve bütçesindeki genişlemedir. Üye sayısı bir önceki yıla göre 27'den 64'e çıkarken, yine bir önceki yıl 532 lira 76 kuruş olarak kabul edilen bütçesi de 900 liraya yaklaşmıştır. Bu, bir yıl içerisinde teşkilatın üye sayısı ile birlikte bütçenin de yaklaşık %50 genişlemesi anlamına gelmektedir. 1926 senesinde yani bir önceki yıl idari yapılanmada gerçekleştirilen yeni düzenlemeye göre İnegöl ve Yenişehir kazaları da Bilecik'ten ayrılmış ve Bursa vilayetine bağlanmışlardı. Buna rağmen üye sayısındaki artış ve bütçedeki genişleme; memleket şartlarında Bilecik'teki Muallimler Birliği teşkilâtının işleyişindeki başarının da bir göstergesidir.

3.3.2.4. Bilecik Muallimler Birliği Beşinci Kongresi (1928)⁴³⁷

Bu kez karma mektep salonunda toplanan kongrede idare heyetinin mesai ve hesap raporları üzerindeki tartışmaları nedeniyle toplantı akşama kadar sürmüştü. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun görev yerlerine çeşitli mahallere dönmesi gerektiğinden kongreye aynı günde son verilerek yeni idare heyeti seçilmişti.

Bütçenin tanzimi ve dâhilî yasanın yeniden ele alınması meselesi sonraya ertelenerek yeni idare heyeti şu suretle teşkil edilmişti: Başkan; İkmal Mektebi muallimlerinden Tahir Hayrettin Bey, sekreter; Küplü başmuallimi Ahmet Bey, veznedar; Karma Mektep muallimlerinden İsmail Hakkı Bey, Azâlığa da Yatı Mektebi müdürü Faruk Bey, müdür

⁴³⁶ **Bilecik Gazetesi**, 14 Haziran 1927, No:123, s.3.

⁴³⁷ Gazetede haberin başlığı sadece "Muallimler Birliği Kongresi" olarak zikredilmiş, hangi tarihte toplandığı, kaçınıcı kongre olduğu belirtilmemiştir. Ancak daha önceki kongrelerle kronolojik bir sıralama yapıldığında 1928 tarihli kongrenin beşinci kongre olduğu ortaya çıkmaktadır. **Bilecik Gazetesi**, 3 Temmuz 1928, No:173, s.3.

muavini Nazmi Bey ve İkmal Mektebi muallimlerinden İbrahim ve Hapishane Mektebi muallimi Hüseyin Hüsnü Bey ile Yarhisar muallimlerinden Mahmut Emin ve Dereşemseddin Köyü muallimi Ahmet Nuri Beyler seçilmişlerdi.⁴³⁸

İlerleyen süreçte kaynaklarda kongrelerle ilgili fazla ayrıntıya yer verilmediği için alınan kararlar, üye tam sayısı, bütçe durumu, vs. konular hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. 1932 senesinde Muallimler Birliği kongresine Bilecik Gazetesi'nin "Vilayet Haberleri" kısmında sadece "Kongre" başlığı altında değinilmekte ve kongrenin nerede toplandığı da belirtilmemektedir. Bu kez Muallimler Birliği'nin yıllık kongresi 2.1.1932 tarihinde Kaza Muallimler Birliği temsilcilerinin de katılımlarıyla toplanmış; kongre sonunda başkanlığa İkmal Mektebi öğretmenlerinden Faruk Bey, üyeliklere de yine İkmal Mektebi öğretmenlerinden Nebahat Hanım, İlk Mektep başmuallimi Tevfik Bey ve Öğretmen Hüseyin ve Ahmet Beyler seçilmiştir.

Başkan Faruk Bey'in azim ve gayretleri yeni heyetin bu yeni görevini de başarıyla yürüteceğinin teminatı olmuş ve talimatname gereği hakemliğe de İkmal Mektebi Müdürü Sami Bey seçilmiştir.⁴³⁹ Gayet özet olarak değinilen bu toplantıda yolunda ilerledikleri kıymetli mesleklerinin gelişmesi ve ilerlemesi konusunda öğretmenler arasında uzun, samimi konuşmalar yapıldığı ve gerekli kararların alındığı belirtilmektedir

Ertuğrul Muallimler Birliği, düzenlediği kongrelerde alınan kararlar doğrultusunda yürüttüğü faaliyetlerle eğitimin ilerlemesi ve yaygınlaştırılması için Bilecik'te özverili çalışmalar yapmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik'in sosyal yaşamında aktif bir rol oynamıştır. Eğitimin sadece okul, öğrenci bazında kalmaması ve halkın da her konuda aydınlatılması, bilinçlendirilmesi bu misyonun ayrılmaz bir parçası olmuştur.

3.3.3. Ertuğrul Muallimler Birliği'nin Gezi Organizasyonları

3.3.3.1. Ertuğrul Muallimler Birliği'nin Yenişehir Seyahati

Ertuğrul Muallimler Birliği tarafından merkez ve ilçelerdeki şubeler arasında karşılıklı işbirliği, yardımlaşma ve dayanışmanın güçlendirilmesi adına zaman zaman düzenlenen geziler, muallimlerin birbirleriyle kaynaşmalarını ve bütünleşmelerini sağlaması açısından ayrı bir öneme sahipti. 21 Haziran 1925'te toplanan ikinci kongrede alınan kararlardan biri de böyle bir gezi kararıydı. Kongrede kararlaştırılan ve bayramın üçüncü günü gerçekleştirilen

⁴³⁸Bilecik Gazetesi, 3 Temmuz 1928, No:173, s.3.

⁴³⁹Bilecik Gazetesi, 7 Ocak 1932, No: 349, s.2.

Ertuğrul Muallimler Birliği ile İnegöl Muallimler Birliği'nin müşterek Yenişehir seyahatinden Bilecik Gazetesi'nde şöyle söz edilmektedir:⁴⁴⁰

“Ertuğrul merkez şubesine mensup muallimlerden bir grup bayramın 2. Gecesi Yenişehir'e hareket etmişler ve sabahleyin Yenişehir'deki muallim arkadaşları tarafından samimiyetle karşılanmışlardır. Karşılama sonrasında Türk Ocağı binasındaki hazır bulunan salona geçmişler ve burada ağırlanan misafirler orada (Yenişehir'de) hazır bulunan bütün muallim arkadaşlarıyla öğleye kadar vakitlerini samimi, kardeşlik havası içinde geçirmişlerdir...”

Aynı gün İnegöl'den oradaki öğretmenlerin de Yenişehir'e hareket ettiklerini bildiren bir telgraf gelmiş ve Yenişehir, Bilecik ve Söğüt kazalarını temsil eden Muallimler Heyeti İnegöl şosesi meydanının ziraat bahçesinde arkadaşlarını karşılamışlardır. Samimiyet havası içinde gerçekleşen bu ziyaretten sonra caddeleri dolduran Bilecik'in eğitim neferleri tekrar Türk Ocağı binasında buluşmuşlar ve bu teşkilatlanmayı ortaya çıkaran genç Cumhuriyet hükümetine duydukları minneti dile getirdikten sonra öğle yemeğinin ardından toplu ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

Bu ziyaretlerde Muallimler Birliği Heyeti ile orada bulunan bütün öğretmenlere açık olarak her taraftan teşekkür sözleri yağmıştır. Bilhassa belediye heyeti ile eşraftan Hacı Ahmet Bey ve Vilayet Umum Meclisi üyelerinden Yenişehirli Tefik Bey tarafından gösterilen ilgi öğretmenleri memnun etmiştir.

Gündüz sıcağından bunalan kafiye Yenişehirli arkadaşları Dolap mevkiine götürmüş ve bu mesire yerinde hoşça vakit geçirildikten sonra şehre dönen kafiye, Türk Ocağı binasında hazırlanmış olan akşam yemeğine katılmıştır. Topluluk, yemekten sonra tekrar sohbe başlamış ve bir hayli vakit sohbetten sonra İsmet Paşa mektebinde hazırlanan yatakhane geceyi geçirmiştir.

Sabah kız ve erkek mektepleri ayrı ayrı gezildikten sonra Türk Ocağı'nda misafirlere meşhur Yenişehir kaymağı ikram edilmiş ve topluluk birbirlerine veda ederken bu tür seyahatlerin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde de gerçekleştirilmesini kararlaştırmıştır. Daha sonra Bilecik Muallimler Birliği Merkez İdare Heyetinden oluşan bir kafiye Bursa'da açılan okullar, el işleri sergisi ile sanayi sergisini ziyaret etmek üzere Bursa'ya, diğer heyetler de İnegöl ve Bilecik'e hareket etmişlerdir”⁴⁴¹

Ertuğrul Muallimler Birliği'nin organize ettiği bu seyahat, kongrede alınan kararlar doğrultusunda amacına ulaşmıştır. Aynı bölgenin farklı yerlerinde görev yapan öğretmenlerin buluşması, cemiyet üyeleri arasında birlik ve beraberliğin pekişmesi; ileride de karşılıklı

⁴⁴⁰ Bilecik Gazetesi, 20 Temmuz 1925, No:27, s.3.

⁴⁴¹ Bilecik Gazetesi, 20 Temmuz 1925, No:27, s.3.

işbirliği ve dayanışmanın gerçekleştirilebilmesi için atılan yararlı bir adım olmuştur. Nitekim ilerleyen süreçte köylere kadar düzenlenen bu gezi faaliyetleri yine farklı ve yararlı amaçlar doğrultusunda eğitim seferberliğinin erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki somut ve canlı örnekleri olarak hafızalarda yerini almıştır.

3.3.3.2. Ertuğrul Muallimler Birliği İrşâd Heyetinin Yarhisar Nahiyesindeki Gezileri

3 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde Ertuğrul Muallimler Birliği'nin gerçekleştirdiği bir başka gezi haberi yer almaktadır. Geziler bilhassa İrşad Heyetlerinin varlığıyla daha çok anlam kazanmaktadır. Zira bu tür geziler genellikle çevrede yapılan gözlem ve incelemelerin yanı sıra halkın aydınlatılması amacını güttüğünden ayrı bir önem arz etmektedir. Bu defa Ertuğrul Muallimler Birliği İrşad Heyetinin Yarhisar nahiyesine düzenlediği gezinin ayrıntılarına yer verilmiştir.⁴⁴² Bu gezi taşrada bir inceleme, mevcut durum hakkında gözlemleri aktarma ve bölge halkını aydınlatma amacı güttüğü için uzun soluklu bir yazı dizisi olarak gazetenin birkaç nüshasında yer almıştır.

Salı günü yola çıkan İrşad Heyeti'nin yol boyunca edindiği ilk izlenim buraların Milli Mücadele ve daha önceki yıllardan bu yana hiç olmadığı kadar verimli bir zirai faaliyete sahne olduğudur:

"...Her taraf az çok imar olunmuş. Tütün, mısır, sebze ve bostan tarlalarının sevimli görüntüsü yanında ekin tarlaları da altın başaklarını aşağıya eğerek tırpan ve orağa hazır halde... Birçoğu yerlere serilmiş, yamaçtaki harman faaliyete geçmiş rüzgâra karşı daneleri samandan ayrılıyor. İsmet Paşa'nın meşkûr (övgüye layık) ziraat siyasetinin memleketi harici istihlâkât-ı ziraiyeden (dış zirai harcamalardan) kurtardığına pek büyük deliller.."⁴⁴³

Akşama doğru Pelitözü Köyü'ne giren İrşad Heyeti gece burada konaklamaya karar vermişti. Burası Milli Mücadele yıllarında Yunan işgaline uğrayan ve en çok tahribata maruz kalan köylerden biridir. Kendilerini ziyarete gelen köylülerle ziraat, sağlık ve toplumsal meseleler üzerinde bir sohbet başlamış ve sohbetin sonunda İrşad Heyeti, eğitim seferberliğinin köylüler üzerinde olumlu bir etki yarattığını gözlemlemiştir. Bu köy, işgal sırasında tamamen yanmış olduğu için yeniden ihya edilmeye çalışılsa da heyet tarafından görüldüğü üzere eski perişanlığı devam etmektedir. Çevrede hiçbir yenilik göze çarpmamaktadır. Devlet tarafından burada muhacirlere tahsis edilen bazı küçük hanelerin köyde birer örnek teşkil etmesine rağmen genellikle köylülerin kendi imkânlarıyla inşa ettikleri evlerin çevre sağlığına fazla önem verilmeksizin derme çatma olduğu görülmüştür. İrşad heyeti en azından bundan sonra yapılacak hanelerde ahır ve gübreliklerin evlerden

⁴⁴² Bilecik Gazetesi, 3 Ağustos 1925, No:29, s.3.

⁴⁴³ Bilecik Gazetesi, 3 Ağustos 1925, No:29, s.3.

ayrılması, abdesthanelerin kuyu ve lağımlara sevk edilmesiyle çevre ve halk sağlığının garanti altına alınmasını bir temenni olarak dile getirmişlerdir. Havası ve suyuyla güzel bir mevki olan bu köyün; gereği gibi imar edildiği takdirde bir saat mesafedeki Bilecik vilayet merkezinin bir yazlık mekânı olacağı dile getirilmiştir.

İrşâd Heyetinin gezisi ertesi sabah devam etmiştir. Çevreyi açık hava müzesi gibi dikkatle gezen İrşad Heyeti gördüklerini şöyle aktarmaktadır:

“...Burası yanmadan önce iki yüz küsür haneden ibaret olup çoğunluğunu Rum haneler oluşturuyor, ancak 45 hane Türklerle meskûn imiş. Şimdi de ancak o kadar inşaat olduğu görülüyor. 3 hamam yıkıntısı (birisi tamir edilmiş), 2 ipek fabrikası enkazı, kocaman bir kilise molozu ve ötede beride yıkılan hanelerin duvarları gözüküyor. Burasının da kendine mahsus bir ma'muriyeti olduğu anlaşılıyor. Türlü türlü nefis ve leziz suları olan çeşmeleri burayı daha ziyade şereflendiriyor. Adı geçen köyün Karasu (Bardın) mevkiinde külliyetli arazisi olmakla birlikte koza yetiştirmek üzere böcekhaneleri de vardır. Fakat bugün bu böcekhaneler de harap bir haldedir. Bu arazinin ağaçlık tarafı sebze yetiştirmeye elverişli olsa da kalet (su dolu çukur) arazinin çokluğu oralardan istifade edilmesine imkân bırakmadığı anlaşılıyor. Aynı zamanda bu köy arazisi koyun, keçi yetiştirmeye gayet elverişli meralara da sahiptir...”

Bu gezi sırasında gözlemlenen bir diğer husus; Bilecik bağlarına dadanan “filoksera”⁴⁴⁴ adlı bulaşıcı hastalığın yarattığı tahribat ve memlekete verdiği zarar ziyandır... Eskiden yaş üzüm, pekmez vs. üzüm mamulleri ihracatı ile ünlü olan Bilecik ve köyleri ne yazık ki bu hastalığa karşı çaresizlik içindedir. Bulaşıcı olan bu hastalık girdiği yeri kurutup bitirmektedir. Vilayetin bağları genellikle yamaçlarda olduğundan pirinç tarlaları gibi su altında bırakarak kurutma çaresi de yoktur. Bunun tek çaresinin ise Amerikan asma çubuğu olduğu tespit edilmiştir. Bunun için derhal Amerikan asma çubukları tedarik edilerek yekdiğerleri üzerine yerli asmalardan aşı yapmaları gerektiği köylüye izah edilmiştir.⁴⁴⁵

Bağcılıkta bu durumun yaygın olduğu o yıllarda dönemin hükümeti gereken tedbiri almıştı. Bunun için birçok mahallerde Amerikan asma çubuğu yetiştirmek ve çoğaltmak için bahçeler oluşturmuştu. Bilecik vilayeti özel muhasebesi tarafından da bu meseleye el atılmış, başta Bilecik vilayet merkezinde, diğerleri de İnegöl ve Yenişehir’de olmak üzere üç yerde Amerikan asma çubuğu yetiştirip çoğaltmak için ziraat bahçeleri oluşturulmuştu. Bağcılıkla uğraşan köylünün, çiftçinin buralara başvurması gerekiyordu. Mevcut yeterli gelmiyorsa köylünün izleyeceği yol; Bursa Ziraat Mektebi ile İstanbul Kızıltoprak Bağcılık Mektebi’ne başvurmaktı. Bağcılığın kurtarılması ve eski verimli haline getirilmesi için bundan sonra yapılacak iş çiftçiye, köylüye kalıyordu. Mütevekkil olma kaygısından kurtularak bu hastalıkla savaşmak için mutlaka Amerikan asma çubuklarının temin edilmesi gerekmekteydi.

⁴⁴⁴ Filoksera: bağlarda görülen, asmabittinin yol açtığı bir hastalık.

⁴⁴⁵ **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos 1925, No:29, s.3.

Haşhaş ziraatine gelince; köylüye bu ziraatin ne durumda olduğu sorulduğunda kırağı ve ayazın haşhaş mahsulâtının onda dokuzunu yok ettiği cevabı alınmıştı. Bu, yıllık mâlî servetin mühim bir kısmının soğuğa kurban gittiği anlamına gelmekteydi.⁴⁴⁶

İrşâd Heyeti'nin tespitine göre; haşhaş tarımında yapılan en büyük yanlış; eski usül ve yöntemlerle haşhaşın sadece kışlık olarak ekilip dikilmesi idi. Eğer ilkbaharda ekilmiş olsa köylünün emeği boşa gitmemiş olacaktı. Bu yıl itibarıyla Bilecik'teki binlerce dönüm haşhaş tarlaları ne yazık ki boş kalmıştı. Oysa çiftçi bu üründen iki şekilde kazançlı çıkacaktı: birisi, taneleri öğütülerek haşhaş yağı üretilecek, yani yağından istifade edilecek, diğeri ise daha önemli olan afyon idi. Zira milli servete katkı sağlayan gelir kalemleri arasında afyon ihracatı önemli bir paya sahipti. Ertuğrul Vilayeti, Afyonkarahisar ve civarındaki vilayetlerden sonra afyon ihracatında ikinci sırayı alırken bugünkü durumu iç açıcı değildi.

Bilecik ve çevresinde en yaygın olan zirai faaliyetlerden bir diğeri ise kozacılık ve ipek böcekçiliğidir. Pelitözü köyünde süren gözlem ve incelemelerde bu faaliyetin verimlilik oranının da olması gerekenden düşük olduğu tespit edilmişti. İpek böceğinin temel besin kaynağı olan dut yapraklarını temin etmek için köylüler kozaları bozulmuş olan civar köylerden yaprak getirmek zorunda kalmıştı. Oysa yakın geçmişte iki fabrikayı besleyen ve iki yüzden fazla hanenin böcek yetiştirdiği bu köy şimdi geçimini sağlayacak kadar bile üretim yapamamıştı. Bu iş için yapılması gereken ilk iş dut bahçelerinin esaslı bir şekilde imar edilmesi ve yeni fidanlıkların kurulmasıydı.

Hükümet geçen yıl bu konuda köylüye destek olmak için pek çok dut fidanları dağıtmıştı. Köylünün yapması gereken ilgili makamlara başvurarak bol miktarda dut fidanı temin etmek ve bahçeleri yeniden canlandırmaktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sönmeye yüz tutmuş olan ipekböcekçiliği sanatının yeniden ihya edilmesi için öncelikle bu işe el atılması gerekmekteydi. Çünkü kozacılık sanayi, ziraatın en kolay ve en çok para kazandıranıdır. Eskiden koza yetiştiriciliğinde yurt genelinde birinci sırada olan Bilecik'in yeniden eski itibarını kazanması için çiftçinin, köylünün gayreti son derece önemli ve zorunluydu.⁴⁴⁷

İrşâd Heyeti çevreyi gezerken kongrede alınan karar gereği gerekli talimatları vermeyi ve köylüyü uyarmayı ihmal etmemektedir. İnceleme gezisi boyunca gözlemlenen her şey heyet tarafından en ince detayına kadar not düşülmüştür. Bu gezi notları yaz mevsiminde Bilecik'in taşra manzarasının kendine has güzelliğini de yansıtmaktadır.

⁴⁴⁶ **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos 1925, No:29, s.3.

⁴⁴⁷ **Bilecik Gazetesi**, 17 Ağustos, 1925, No:31,s.3

Bursa şosesi üzerinde devam eden yolculuk sırasında burada göze çarpan bir faaliyetten de söz edilmektedir. Bu, vilayetin yöneticileri adına övülecek bir imar faaliyetidir. Başlangıçtaki inşaatından o güne kadar tamir görmeyen, taşları ayıklanmamış, üzeri otlar ve dikenlerden orman haline gelen Bursa-Bilecik devlet yolu tamir edilerek, taşları ve otları imha edilerek mâmur bir hale getirilmektedir. İrşâd Heyeti'nin daha önceki gezileri sırasında taş, ot ve dikenlerden neredeyse kaybolmak üzere olan bu yol şimdi temiz, düzgün bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yol boyunca rastladıkları diğer güzel manzara ise Gülümbe Köyü civarındaki çiftçilerin tarlada “İmece” usulüyle yaptıkları çalışmadır. El birliği ile tarlalardaki ekinler biçilmektedir. Bir saat içinde koca tarlalarda ekinler yere serilmekte, ardından demet ve yığınlar yapılmaktadır. Ancak çalışanların arasında erkekler yok denecek kadar azdır. Yük kadınların, anaların üzerindedir; zira tarlada çalışanların neredeyse tamamı kadınlardır. 40-50 kadına karşı bir-iki erkek göze çarpmaktadır.

İrşâd Heyeti, Yarhisar Nahiyesi'nin merkezi İlyas Bey Köyü'ne doğru yol alırken Tahta Köprü mevkiinde kendilerini Yarhisar Nahiyesi öğretmenlerinin beklediğini haber almıştır. Önlerine çıkan bayırı aştıktan sonra sık ağaçların arasında uzaktan gördükleri bir koruluğun mezarlık olduğu anlaşılınca burası hakkında da birkaç not düşülmüştür.⁴⁴⁸ Burası sakin, dingin ve çoğu mermer, granit taşından yapılmış mezar taşlarıyla dolu, belki de vilayet dâhilindeki en muntazam kabristandır. İlyas Bey Köyü'nün ölülerine olan saygısı takdir edilecek bir durumdur.

Yolun ilerleyen kısmı iki taraflı ağaçların arasında devam etmektedir. Yolun sağ tarafında orak yapılmakta, sol tarafı ise gölgeliktir. Burada yolun iki tarafını ayıran su, barbunya fasulyesi ile ünlü İlyas Bey Köyü'nün bahçelerine bereket ve verimlilik katmaktadır.

Nihayet Yarhisar Nahiyesi'nin öğretmenleriyle buluşma gerçekleştikten sonra İrşad Heyeti, kendileri için özel olarak hazırlanan yere götürülmüş ve orada biraz dinlenildikten sonra geziye birlikte devam edilmiştir.

Burası da tıpkı Pelitözü Köyü gibi Yunan işgali sırasında zulmün ve tahribatın en yoğun yaşandığı yerlerden biridir. Heyetin gezisi önce yıkılan ve yakılan viran hanelerden başlamıştır. Burada ilk dikkati çeken Karaosmanoğulları olarak bilinen sülale ya da topluluğun yakın dostlarından olan ve köye adını veren İlyas Bey adına inşa edilmiş bir cami kalıntısı olmuştur. Cami maalesef Yunanlıların çıkardığı yangında tamamen yanmış

⁴⁴⁸ **Bilecik Gazetesi**, 24 Ağustos, 1925, No:32, s.4.

vaziyettedir. Caminin ön tarafında bulunan geçici hükümet dairesi, karma mektep, jandarma karakolu ve cami olarak kullanılmaktadır. Yanmış caminin yanında bulunan İlyas Bey'in türbesi ise yangından zarar görmemiştir.⁴⁴⁹

Ertuğrul Muallimler Birliği'nin İrşâd Heyeti tarafından başka köy ve nahiyelere de inceleme gezilerinin yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Gazete sütunlarında bunların tamamına yer verilmese de Bilecik'teki Muallimler Birliği'nin bu gibi faaliyetleri sürdürdüğü ve civar köylerle ilişkilerini daima canlı tuttuğu görülmektedir. Bu gezi ve incelemeler sonunda köy ve nahiyelerde tespit edilen eksikliklerin giderilmesi, eğitimle ilgili ihtiyaçların karşılanması için Muallimler Birliği harekete geçmiş ve gereken adımları atmıştır. Örneğin Bilecik Muallimler Birliği Merkezi'nin Vilayet Genel Meclisi'ne sunduğu 3 Ocak 1926 tarihli raporunda, İrşâd Heyetinin Yarhisar gezisi sırasında ziyaret ettiği Pelitözü köyünde bir numune mektebi açılması meselesi gündeme getirilmiştir. Raporda dile getirilen diğer ayrıntılar ise:

"...Muallimler Birliği merkezlerine kütüphaneler tesis edilmesi, halka gece dersleri gösterilmek üzere yeni tesislerin kurulması ve bu tesislerin masraflarının temini ve irşad heyetleri için müstakil bir bina hazırlanması, halkın istifade edebileceği bir şekilde fenni ve ilmi filmler çekilmesi" olarak sıralanmıştır.⁴⁵⁰

Ertuğrul Muallimler Birliği'nin ilçelerde yer alan şubeleri de merkezdeki gibi verimli olma gayesiyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle gazetede adından söz edilen Söğüt Muallimler Birliği'nin çalışmaları bu yöndedir. Örneğin 20 Şubat 1927 tarihinde Söğüt Muallimler Birliği Başkanlığı tarafından uzunca bir rapor hazırlanmış ve İl Genel Meclisi'ne gönderilerek kaza dâhilindeki ihtiyaç ve talepler dile getirilmiştir. Bunlar; Söğüt Kazası merkezinde bir halk kütüphanesi inşa edilmesi, Söğüt Kazasındaki okulların ihtiyaçlarını sağlamak için Söğüt ve diğer kaza merkezlerinde "Levazım-ı Dersiye" adı altında ders araç ve gereçlerinin temin edilmesine yönelik odaların kurulması, Söğüt Kazası dâhilindeki halk dershanelerinin geliştirilmesi, köy ve kasaba okullarına devam eden öğrencilere bir defaya mahsus olmak üzere ücretsiz, bağış olarak ders kitaplarının sağlanması, Söğüt kazası dâhilindeki ilkokullardan ihtiyaç sahibi beş öğrencinin yüksek okullarda öğrenimlerini tamamlayabilmeleri için Vilayet Özel Bütçesi'nden masraflarının karşılanması köy okullarının ihtiyacı olan tesisat, mefruşat ve ders araç-gereçlerinin sağlanması amacıyla her köy için 100 liralık tahsisatın bütçeye konulması, Söğüt'te yapılmasına karar verilen kütüphane inşasına en kısa zamanda başlanması, köylerde eğitim metoduna uygun ve sağlıklı

⁴⁴⁹ **Bilecik Gazetesi**, 24 Ağustos, 1925, No:32, s.4.

⁴⁵⁰ Vilayet Genel Meclisi Zabıt Hülâsası, İkinci Devre 16. Karar. **Bilecik Gazetesi**, 15 Mart 1926, no:60, s.1.

okul binalarının inşa edilmesi, Çaltı köyündeki ilkokul binası inşaatının tamamlanması ve Söğüt Yatılı Okulu'na ücretli öğrenci kabul edilmesi gibi taleplerden oluşmaktaydı.⁴⁵¹

Vilayet Umum Meclisi'nde bunlara benzer diğer kaza ve köylerden gelen talepler de dile getirilmiştir. Bunlar Vilayet Umum Meclisi tarafından toplu olarak değerlendirilmekte ve bütçenin el verdiği ölçüde maddi desteğin sağlanması için çalışılmıştır. Yukarıda sözü edilen taleplerle ilgili olarak Nisan ayı içerisinde toplanan Vilayet Umum Meclisi'nde; Söğüt Yatılı Okulu'nun işe bedelinin her bir talebe için 30 kuruştan hesaplanarak gerekli tahsisatın bütçeye konulduğuna ve Muallimler Birliği tarafından açılan Halk Dershanelerine yardım için yine bütçeye tahsisat konulduğuna dair Bütçe Encümeninin 13 Mart 1927 tarihli kararının kabul edildiği bildirilmiştir.⁴⁵²

Netice itibarıyla Ertuğrul Muallimler Birliği, yürüttüğü faaliyetlerde eğitimde zaman mekân sınırı tanımadan Azâmi derecede verimli olmayı kendine düstur edinmiş; genç Cumhuriyetin ruhuna yaraşır bir biçimde gerçekleştirdiği hizmet anlayışıyla eğitimin yaygınlaştırılmasında ve eğitim seviyesinin yükseltilmesinde, örnek bir başarı sergilemiştir. Milli bayramlarda, özel gün ve haftalarda, eğitim-öğretim yararına düzenlenen müsamere, balo gibi etkinliklerde de Muallimler Birliği daima ön sıralarda yerini almıştır.

3.4. Eğitimin Desteklenmesinde Toplumsal Dayanışma

3.4.1. Eğitime Katkı: Mektep Vergileri

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal kalkınmanın ön şartı olan eğitim meselesi yeni rejimi meşgul eden temel uğraşların başında geliyordu. Özellikle de bu meseleye dâhil olan ilk mektep giderlerinin nasıl karşılanması gerektiği hususu, dönemin yasama meclislerinde sıklıkla tartışılan bir temaydı. Ekonomik koşulların olabildiğince zorladığı savaş yorgunu bir memlekette eğitim hamlesini başarmak; cehaletle savaşırken yoksulluğun da göz ardı edilmemesini gerektiriyordu. Memleketin içinde bulunduğu mevcut şartlar göz önüne alınarak eğitimle ilgili güncel politikalar geliştirilirken daha önce Osmanlı Dönemi'nde uygulanan "Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkati"⁴⁵³ olduğu gibi halkın eğitim giderlerine katılımını sağlama amacıyla TBMM'de de benzer bir kanun çıkarılmıştı. 13.4.1925 tarihinde kabul edilen "Mektep Vergisi Kanunu" 20.04.1925 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmıştı⁴⁵⁴.

⁴⁵¹**Bilecik Gazetesi**, Mart 1927, No:110,s.1.

⁴⁵²**Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118, s.1.

⁴⁵³Söz konusu kanunun içeriği hakkında bkz: **Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkati**, Matbaa-i Âmire, İstanbul: (H. 1329)1913, s.5.

⁴⁵⁴Resmî Gazete'de yayınlanan kanun, Bilecik halkını bilgilendirmek için bir bütün halinde Bilecik Gazetesi'nde de yayınlanmıştı. **Bilecik Gazetesi**, 20 Temmuz 1925, No:27, s.1.

Kanunun 2. maddesinde; “...Şehir, kasaba ve köylerde oturan, az çok kazanç ve serveti olan her fert mektep vergisiyle mükelleftir...” denilmekteydi. Yani her vatandaş gelir düzeyine göre bu vergiyi ödemekle yükümlüydü. Kanunun 6. maddesinde de;

“Vilâyet Meclisi Umûmileri, kaza itibariyle bir sene içinde açılmış ve açılacak olan mekteplerin daimî ve fevkalâde masraflarının yüzde kaçının o kaza üzerine tevzi olunacağını tâyin ve tesbite salâhiyettardırlar”

ifadesi yer alıyordu. Elbette halkın gelir düzeyi bölgesel olarak değişkenlik gösterebileceğinden her ilde bulunan İl Genel Meclisleri de ödenecek miktarın belirlenmesi hususunda yetkili kılınıyordu. Buna göre tespit edilen miktar; kazalarda maarif encümenleri, vilâyet merkezlerinde de ilk tedrisat meclisleri vasıtasıyla köylere ve mahallelere (hane, nüfus adedi ve mükellefin gelir düzeyi dikkate alınarak) paylaşılacaktı.⁴⁵⁵ Vergilerin toplanması işi de İl Özel İdareleri’ne bırakılıyordu.

Bu noktada, dönem itibarıyla yapılan bazı araştırmalarda mektep vergisinin uygulanmasında bir kısım yerel idarelerin suistimallere gittiği, toplanan katkıların tamamının eğitime kanalize edilmediği ve dolayısıyla da bu durumun; ilköğretimin gelişim seyrini son derece olumsuz etkilediği şeklinde yorumlara rastlanılmaktadır. Söz konusu araştırmalardan birinde istatistiksel verilere dayalı olarak bazı vilayetlerin adları da zikredilmektedir.⁴⁵⁶ Ancak Ertuğrul Vilayetini içine alan Bilecik ve çevresinde bu tür suistimallerin yaşanıp yaşanmadığı konusunda net bir veriye rastlanmamaktadır. Bu konuda gerek Bilecik Gazetesi’ndeki Vilayet Umum Meclisi tutanakları incelendiğinde ilköğretimle ilgili alınan kararlarda, gerekse vilayet dâhilinde gerçekleştirilen uygulamalarda halka ezici bir muamele yapılmadığı görülmektedir. Örneğin 12 Şubat 1925 tarihli Bilecik Gazetesi’nin baş sayfasında yer alan Vilayet Umum Meclisi tutanaklarında meclisin ikinci devre, ikinci toplantısında alınan 13 no’lu karar bunu doğrulayıcı niteliktedir:

“...Muhacirlerle meskûn Bilecik Vezirhan karyesine tefrik idilen tedrisat vergisi hakkında vilayet ilk tedrisat müfettişliğinden bâ derkenar takdim idilip Encümen-i daimî-i vilayetden mevdu’ karye-i mezkûra heyet-i ihtiyâriyesinin 18 teşrin-i evvel 1340 senesi eylülünde ya’ni sene-i dersiye bidayetinde küşâd idilecek mektepte istihdamı icab iden muallim maaşının kâmilan muvazene-i hususiyeden i’tâsı, karye-i mezkûrede iskân idilen muhacirinin tarih-i iskânlarından i’tibaren iki sene müddetle tedrisat-ı iptidâiye vergisi ile adem-i mükellefiyeti ve bu meyânda 8-10 haneden ibaret olan ahâlî-i kadîmenin de mükellefiyetten istisnası müttefikan kabul idilmiştir.”⁴⁵⁷

Görüldüğü üzere Vezirhan Köyü İhtiyar Heyeti’nin 18 Ekim 1924 tarihinde mektep vergisiyle ilgili aldığı muafiyet kararı Vilâyet Daimî Encümeni tarafından da tasdik edilmiştir. İhtiyar heyetinin aldığı karara göre; 1925 senesi Eylül ayında Vezirhan köyünde açılacak olan

⁴⁵⁵ “Mektep Vergisi Kanunu, 6. Madde” No:616, **Resmî Gazete**, 20.4.1925, S.95,s.181.

⁴⁵⁶ Işıl Çakan, “Cumhuriyet Dönemi’nde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması”, <http://dergipark.gov.tr>.

⁴⁵⁷ **Bilecik Gazetesi**, 12 Şubat 1925,s.1, No:8

ilkokulda istihdam edilecek öğretmen maaşlarının tamamı özel bütçeden karşılanacaktı. Ancak Vezirhan köyünde iskân edilen muhacirlerin buraya iskân edilme tarihlerinden itibaren 2 yıl süreyle “Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi”nden muaf olmaları ve köyde oturan eski yerli ahalinin de 8-10 haneden ibaret olmasından dolayı vergi mükellefiyetinden muaf tutulmaları uygun görülmüştü.

Vilayet Umum Meclisi tutanaklarında eğitimle ilgili alınan diğer kararlarda ise eğitimin ilerlemesi, gelişmesi için mevcut şartlar dâhilinde yerel idarenin imkânlarını seferber ettiği görülmektedir. Örneğin İl Genel Meclisinin 19 Ocak 1925 tarihinde İkinci Devre, İkinci İctima, Yedinci Oturumunda alınan 1 nolu karar da bu gerçeği desteklemektedir. Söz konusu kararda; eğitim-öğretimin ilerlemesi için vilayet dâhilinde bir Dar’ül Muallimîn ve önemli kazalarda da birer idadî veya yatılı okul açılmasının gerekliliğine dair İnegöl Azâsı Şaban Efendinin 12 Ocak 1925 tarihli yazısı okunmuş ve vilayet merkezinde bir Dar’ül Muallimîn ve İnegöl kasabasında da bir idadî veya yatılı okul açılması için Maarif Vekâleti nezdinde ayrı ayrı girişimde bulunulması ifade edilmiştir.⁴⁵⁸

Doğal olarak eğitim alanında göze çarpan eksikliklerin çoğu maddi imkânsızlıklardan kaynaklanmaktaydı. Devlet kimi zaman da özel vergilerden belli oranlarda eğitime destek sağlamaya çalışıyordu. Bu bağlamda 3 Ekim 1927 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından verilen bir teklif üzerine Bilecik’te de bu tür bir uygulamaya imza atıldı. İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınan karar neticesinde Bilecik İl Özel İdaresinin kazanç ve sayım vergilerinden %50, arazi ve emlak vergilerinden (Ev, Dükân, Han, vs.) ise %25 oranında eğitime pay ayrılması kararı alındı.⁴⁵⁹ 5 Ağustos 1928 tarihinden itibaren bu karar uygulanmaya başlanmış ve bir nebze de olsa Bilecik’te eğitim alanındaki maddi imkânsızlıklar giderilmeye çalışılmıştı.

Vergi uygulamalarının yanı sıra Bilecik halkı da hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, yeri ve zamanı geldikçe imkânlarının elverdiği ölçüde eğitime gereken desteği sağlamaya çalışmıştır. Gazetede sütunlarında sıkça yer alan haber başlıklarında bu gerçeği gözlemlemek mümkündür.

3.4.2. Bilecik ve Mülhakatında İlkokul Öğrencilerine Yapılan Yardımlar

Halkın bilinçli olarak eğitime destek olması için kuşkusuz kanaat önderlerine, sivil toplum kuruluşlarına ve eğitim camiasındaki aydınlara da önemli görevler düşmekteydi.

⁴⁵⁸Bilecik Gazetesi, 26 Şubat 1925,s.1.

⁴⁵⁹BCA, F: 30.18.01.01, K:30, D:49-12; F: 30.18.01.01, K:26, D:56-5.

Muallimler Birliği başta olmak üzere Himaye-i Etfal ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri ile Türk Ocakları bütün memlekette olduğu gibi Bilecik'te de eğitime katkı sağlamak, mevcut eksiklikleri gidermek amacıyla zaman zaman organize faaliyetler içerisinde yer almaktaydı. Bilhassa ilkokulların her türlü donanımlarının sağlanması, köylerdeki okulların yaygınlaştırılması, bu okullarda eğitim alan kimsesiz, yoksul çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için halk birlik ve beraberlik içinde çalışmayı adeta milli bir görev addediyordu. Eğitime destek olmak isteyen Bileciklilerin gazete sütunlarına taşan haber başlıklarından bazıları şoyleydi:

“Köylülerimizin Fedakrlığı”,⁴⁶⁰ “Köylerde Maarife Rağbet”,⁴⁶¹ “Leyli Mektepte Müsamere”,⁴⁶² “Sğtllerin Fedakrlığı, Evld-ı şhedaya Yardım”, “İnönü’de Yetim ocuklara Elbise”, “Pazarcıklıların Fedakrlığı”,⁴⁶³ “Gölpazarlı Hanımların Hamiyeti”,⁴⁶⁴ “ksz ocuklara Yardım”,⁴⁶⁵ “İlk Mektep Fakir ocuklarının İaşesi”...⁴⁶⁶

19 Mart 1925 tarihli gazetede “Köylülerimizin Fedakrlığı” başlığı altında yer alan haberde İnegöl’n itli Köyü’nde gerçekleştirilen bir organizasyona değinilmekteydi.⁴⁶⁷ Köyün ilkokulunun eksik olan eğitim araç, gereçlerinin ve okul binası için gerekli diğer malzemelerin temin edilmesi için uzun zamandan beri düşünülen are okul idaresi ve öğretmenleri tarafından uygulamaya konulmuştu. Bunun için bir müsamere düzenlenmiş, köyün ihtiyar heyetinin de onayı alınarak 6 Mart 1925 tarihinde Cuma günü halkın camii civarında toplandığı bir sırada hazır edilen 70’e yakın ilkokul çocuğu düzgün bir sıra halinde halkın huzuruna çıkarılmıştı. nce ocuklara milli şarkılar syletilmiş, sonra okul idaresi tarafından orada bulunanlara etkili bir şekilde maksat anlatılarak ahalinin okul ve eğitime dikkati çekilmişti. Halkın eğitime olan alkası artırıldıktan sonra sıra ile köy meydanına çıkarılan çocuklar okulda öğrendiklerini sergilemiş ve ebeveynleri etkileyerek dinletmeyi başarmışlardı.

Msamereyi başarıyla sergileyen 20 erkek ve 10 kız çocuğa halk tarafından ayrı ayrı ödüller vaad edilmiş; özellikle çocuklar arasından ne çıkan erkek öğrencilerden Mehmet Ali 250, kız öğrencilerden de Melike 270 kuruşla okul adına ödüle lâyık grlmşlerdi. Eşraftan Mahmut Nedim Efendi 470, Muhtar Mustafa Ağa 450 ve İbrahim Efendi de 225 kuruş vererek çocukları dllendirmişlerdi. Haberin sonunda da okul ihtiyaçları için 3.400 kuruş

⁴⁶⁰ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1925, No:12, s.2.

⁴⁶¹ **Bilecik Gazetesi**, 3 Nisan 1925, No:14, s.3.

⁴⁶² **Bilecik Gazetesi**, 20 Nisan 1925, No:16, s.2.

⁴⁶³ **Bilecik Gazetesi**, 4 Mayıs 1925, No:17, s.3.

⁴⁶⁴ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No: 26, s.3.

⁴⁶⁵ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118.

⁴⁶⁶ **Bilecik Gazetesi**, 17 Aralık 1931, No:346, s.2

⁴⁶⁷ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1925, No:12, s.2.

gibi önemli bir meblağın toplanmasına vesile olan köylülere Bilecik Gazetesi vasıtasıyla teşekkür ediliyordu.

“Köylerde Maarife Rağbet” başlığıyla yer alan haberde ise İnegöl’ün Hamza Bey Köyü’nde özverili öğretmenler tarafından aylarca çalışılarak tesis edilen bir bahçenin açılışından söz edilmekteydi.⁴⁶⁸ Bu bahçenin resmi açılışında ilkokul çocukları için orada toplanan bütün eşraf da memnuniyetle bağışlarda bulunmuştu. 24 Mart 1925 Salı günü bizzat köy öğretmenlerinin davetiyle gerçekleşen bu toplantıda önce bahçenin meydana getirilmesinde büyük emeği geçen başmuallim Ahmet Şevki Bey bir konuşma yapmış, köyün aydınlarından ihtiyat zabiti Halil Hilmi Efendi’nin yaptığı konuşmanın ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin bekası için İmam ve Hatip Mehmet Efendi tarafından da bir dua okunarak bahçenin resmi açılışı yapılmıştı. Açılıştaki Dağlılar’ın Halil İbrahim Ağa 500 kuruş, Muhtar Bayram Ağa 250 kuruş ve orada misafir bulunan Şaablı köyünden Hacı Osman Oğlu Hüseyin Ağa da 100 kuruş bağışta bulunarak eğitime olan duyarlılıklarını göstermişlerdi.

4 Mayıs 1925 tarihli Bilecik Gazetesi’nde dört ayrı başlık altında Söğüt, İnönü ve Pazarcık’ta ilkokulda okuyan yoksul şehit çocuklarına yapılan yardımlar yer alıyordu.⁴⁶⁹ Söğüt eşrafından Karabudzade Hacı Emin Efendi beş yüz lirayı aşkın masraf ederek bayramın üçüncü günü okulun yoksul şehit çocuklarından 24 çocuğun sünnetlerini yaptırmış, aynı tarihlerde ilkokul öğrencileri tarafından şehit çocukları yararına tertiplenen müsamere hâsılatıyla da erkek ve kız okullarından 23 çocuğa elbise giydirilmek suretiyle şehit çocuklarının ihtiyaçları temin edilmişti.

İnönü’de de şehit çocukları yararına düzenlenen müsamere sonunda okulun el işlerinden bir levha açık artırmaya konulmuş ve 10.000 kuruşla Hacı Süleyman Ağa torunu Hasan Hüseyin Efendi’ye ihale edilmişti. Açık artırmaya katılan ahali birbirleriyle rekabet edencesine meblağı yükseltmiş ve sonunda elde edilen parayla 34 yetim öğrenciye elbise, ayakkabı ve kalpak alınmıştı.

Pazarcık’ta ise “Pazarcık Gençler Birliği Halk Cemiyet-i Hayriye”si bayram dolayısıyla kimsesiz fakir çocukların giyindirilmesi için bir karar almıştı. “Cumhuriyet İlk Erkek Mektebi” talebelerinden 40 erkek çocuğa elbise yaptırılmış, kız mektebinden de 30 öğrenciye birer önlük ve gömlek verilmişti.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ **Bilecik Gazetesi**, 3 Nisan 1925, No:14, s.3.

⁴⁶⁹ **Bilecik Gazetesi**, 4 Mayıs 1925, No:17, s.3.

⁴⁷⁰ **Bilecik Gazetesi**, 4 Mayıs 1925, No:17, s.3.

13 Temmuz 1925 tarihinde Osmaneli’nde bulunan kız ve erkek okullarındaki bütün şehit çocuklarından kızlara süslü birer örnek elbise, erkeklere de izci kıyafeti yaptıran “Osmaneli Himaye-i Etfâl Cemiyeti Şubesi”nin genç ve faal üyesi Pertilzade Osman Bey ve eşine gazete aracılığıyla teşekkür ediliyordu.⁴⁷¹

Aynı tarihli gazetede ki haberin devamında Gölpazarlı hanımların cömertliği ve yardımseverliği takdir ediliyordu. Gölpazarı Kızlar Mektebi talebelerinin yılsonu imtihanlarını müteakip muallime Saime Hanım tarafından Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlenen müsamerede, Gölpazarı kasabası hanımları toplam 1.330 kuruş; 10 para bağışta bulunmuşlardı. Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti, Gölpazarlı hanımların göstermiş olduğu bu cömert yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ediyordu:

*“Kimsesiz yavrularımıza karşı Gölpazarı hanımlarının göstermiş olduğu âsâr-ı hamiyet ve şefkate teşekkür eder ve vatanımız için bir istikbal teşkil edecek olan yavrularımızın talim, terbiye ve işlerinde gösterilecek hamiyet yarışına bilumum zevat-ı kiram ve hanımefendilerin iştiraklerini temenni ederiz”.*⁴⁷²

16 Kasım 1925 tarihli gazetede ise Abbaslık köyünde Maarif Vekâleti’nin iki dersaneli okul planına uygun olarak okul inşaatına başlandığı haberi yer alıyordu. Bu, sıradan bir haber değildi. Zira köy halkı yakın zamanda büyük bir yangın felâketine maruz kalmıştı. Buna rağmen köylerinin böyle mühim bir ihtiyacını temin etmek için okul yaptırmaya teşebbüs etmeleri gerçekten takdir edilecek bir olaydı. Bundan başka köy halkı geçirdikleri felaket sebebiyle köyün eksiklerini tamamlamak için mezarlık civarında 2000 badem fidanı yetiştirerek bir de büyük bir bahçe meydana getirmişlerdi.⁴⁷³

1927 senesi Mayıs ayında Bilecik Gazetesi’ne Bozüyük’ten gönderilen bir yazıda da “Öksüz Çocuklara Yardım” başlığı altında Bozüyük kazasında belediye ve cemiyetler tarafından yapılan yardım haberleri yer almaktaydı.⁴⁷⁴

Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal cemiyetleriyle, Bozüyük Belediyesi ve Türk Ocağı tarafından kız ve erkek okullarından 50 yoksul, yetim öğrenciye her gün öğle yemeği verilmekteydi. Gerekli olan çatal, kaşık ve tabaklar da kereste tüccarı Süleyman ve Batumzâde Rüstem Beylerle, Kanaat Bakkaliye Şirketi ve tüccarlarından Hüseyin Bey ve Mehmet Ağa tarafından temin edilmişti. Ayrıca kız ve erkek okullarından 30 yoksul öğrenciye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından birer kat elbise yaptırılmıştı.

⁴⁷¹ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No:26, s.3.

⁴⁷² **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No: 26, s.3.

⁴⁷³ **Bilecik Gazetesi**, 16 Kasım 1925, No:43, s.1.

⁴⁷⁴ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118.

Aynı tarihli gazetede Söğüt'ten gönderilen “Söğüt Belediye Başkanı Hüsnü, Söğüt Kazası Kaymakamı Cevat, Söğüt Kız Mektebi Baş Muallimi Ahmet Hamdi, Söğüt Köy Yatı Mektebi Müdürü Fahri” imzasını taşıyan bir teşekkür yazısı da yer alıyordu:

*“Söğüt erkek ve kız mektepleri talebelerinden fakir ve kimsesiz olanların elbise vs. ihtiyaçlarının temini için 64 lira bağışta bulunan Bozüyük eşrafından kereste tüccarı Osmanzâde Hüseyin Efendi'ye yardımseverliğinden ve eğitime destek olma yolundaki katkılarından dolayı Bilecik Gazetesi vasıtasıyla teşekkür arz etmeyi insani bir borç biliriz”.*⁴⁷⁵

Gerçekten de Bozüyüklü kereste tüccarı Hüseyin Efendi'nin tek başına yapmış olduğu bağış, Kaymakam, Belediye Başkanı ve okul idarecilerinin toplu teşekkürünü hak ediyordu. Zira bu meblağ, o günün şartlarında bütün kasaba bir araya gelse toplanabilecek bir meblağ değildi. Memleketteki bütün zenginlere örnek olacak bu davranış sadece yerel bir gazetede değil, yurt basınında da yer alacak nitelikte bir haber başlığıydı.

1930 senesine gelindiğinde Maarif Vekâleti tarafından Türkiye'deki ilkokulları himaye heyetleri ile desteklemek için “Himaye Talimatnamesi”⁴⁷⁶ adıyla bir talimatname hazırlanıp dağıtılmıştı. Bir önceki ders yılı sonunda gelen bu talimatname Bilecik'te 1931 senesi ders yılı başında uygulamaya konulmuştu. 22 Eylül 1931 tarihinde öğrenci velileri merkez ilkokuluna davet edilmiş ve bir kurucu heyet tespit edilmişti. Velilere hitaben bir anket açılarak 375 kişinin oyları tasnif edilmiş ve buna göre; Dr. Muhlis Bey 38, Mustafa Kemal Bey 34, Eczacı Abdullah Bey 28, Tüccardan Akif Bey 22 ve Cumhuriyet Savcısı Kâmil Bey 19 oy alarak Himaye Heyeti'nin kurucuları olarak seçilmişlerdi. Daha sonra Merkez Mektebi Muallimler Birliği'nde de bir seçim yapılmış ve öğretmen Nazmi ve İsmail Beyler de heyete dâhil olmuşlardı. Ayrıca talimatname gereği okul müdürü Tevfik Bey'in de heyet Azâsından olduğu bildirilmekteydi. Haberin sonunda;

“Memlekette sonsuz iyilik ve yardımlarıyla, hamiyet ve fedakârlıklarıyla bilinen bu erdemli insanların bu işte de başarılı olacağına hiç şüphe yoktur. Bu teşebbüsten haberdar edilen vali Salim Öz Demir Bey de bu gaye üzerine önemle eğilerek heyetin çalışmalarını samimi bir şekilde kucaklamıştır” ifadeleri yer almaktaydı.⁴⁷⁷

3 Aralık 1931 tarihli Bilecik Gazetesi'nde 50 fakir ve kimsesiz çocuğun 6 ay boyunca öğle yemeği iaşeleri ile giysilerinin temin edildiğine dair memlekette ilk olarak yapılan bir teşebbüsten söz edilmekteydi.⁴⁷⁸ Ders yılı başında uygulamaya konulan ilkokul öğrencisi 50

⁴⁷⁵ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118.

⁴⁷⁶ Burada sözü edilen talimatnamenin net yayın tarihi bildirilmemektedir. Ancak gazetede 1931 senesi eylül ayında uygulamaya konulan söz konusu talimatnamenin, 1 yıl önce hazırlanarak dağıtıldığı bilgisi yer aldığı için 1930 senesinde yayınlandığı anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁷ **Bilecik Gazetesi**, 3 Aralık 1931, No:344, s.2.

⁴⁷⁸ **Bilecik Gazetesi**, 3 Aralık 1931, No:344, s.1-2.

yoksul çocuğun öğle yemeği iâşesini üzerine alanlar bu işi memnuniyet çerçevesinde ve yardımseverlik yarışı içinde yürütmekteydi.

Aşağıdaki tabloda yemek iâşesini üstlenen yardımseverlerin isimleriyle yaptıkları yemek yardımlarının aralık ayı içinde haftalara göre dağılımı gösterilmiştir. Bu yardımlar yıl içinde gün ve haftalara göre dönüşümlü olarak sürdürülmüştür.

Tablo 3.42. Bilecik'te 1931 Senesi Aralık Ayı 50 Yoksul Öğrencinin Öğle Yemeği İâşesi ⁴⁷⁹

<i>1931 Aralık Ayı Yemek Yardımları</i>	
1.Hafta	
Bilecik Mebusu Mustafa Kemal Bey	Bir kazan etli fasulye, helva ve ekme
Maarif Müdürü Hamdi Bey	Bir kazan etli fasulye, helva ve ekme
Mahkeme Reisi Celâl Bey	Bir kazan etli patates ve ekme
Valilik özel kalem müdürü Şeref Bey	Bir kazan etli nohut ve ekme
İlköğretim müfettişi Emin Bey	Bir kazan etli nohut ve ekme
2.Hafta	
Kûlahçızâde Hamdi Bey	Etili mercimek ve ekme
Mültezim Halim Efendi	Etili fasulye ve ekme
Jandarma Yüzbaşı Ali Rıza Bey	Etili patates ve ekme
Doktor Muhlis Bey	Etili nohut, pekmez ve ekme
Müdde-i Umumi Kâtibi Mehmet Bey	Etili patates ve ekme
Fırka Reisi (CHF) Ali Şevket Şey	Etili mercimek, 3 okka helva ve ekme
3.Hafta	
İlk Mektep Muallimlerinden Hüseyin Bey	Helva, çorba ve ekme
Avukat Hakkı Bey	Etili fasulye ve ekme
Tütün İnhisarı Muhasebecisi Cemal Bey	Etili patates ve ekme
Mahkeme Âzası Haşmet Bey	Etili fasulye ve ekme
Vali Bey (Salim Özdemir)	Etili fasulye, ekme ve helva
Mahkeme Baş Kâtibi Kâzım Bey	Etili mercimek ve ekme.

Bundan başka Himaye Heyeti'nin sehven isimlerini kaydetmediği veya kendisine henüz sıra gelmeyen hayırsever kişiler de sıra almak ya da listeye girmek için müracaatlarda bulunmaktaydılar.⁴⁸⁰

Aynı organizasyonun eş zamanlı olarak ilçelerde de uygulamaya konulduğu gazete manşetlerinden duyurulmaktaydı. Nitekim Gölpaazarı'nda da kaza kaymakamının özel yazısı ile ilkokullardaki kimsesiz, yoksul çocukları himaye heyetinin teşkil ve faaliyetlerinin tespit

⁴⁷⁹ Listede zaman zaman farklı isimler de yer almıştır. **Bilecik Gazetesi**, 24 Aralık 1931, No: 347, s.2.

⁴⁸⁰ **Bilecik Gazetesi**, 31 Aralık 1931, No:348, s.2

edilmesi için bütün memurlar, tüccar sınıfı ve halk davet edilerek genel bir toplantı yapılmış ve kaza eşrafından Bostancı Ali Çavuş, Muhtar Sıtkı Efendi, Osman Pehlivan ve arzuhacı Asım Efendiler idare heyetine, Baş Muallim Zekâi Bey başkanlığa, muallim Hüsnü ve Tahsin Beyler de kitabet ve veznedarlığa seçilmişlerdi.⁴⁸¹ Toplantıda çocuklarla yakından ilgilenen kaza kaymakamı Şükrü Bey “Çocuk Bir Cihandır, Çocuk Bir Emanettir” başlıklı bir konuşma yapmış ve maarif memuru Zekâi Bey tarafından da korunmaya muhtaç çocukların vaziyeti anlatılmıştı.

Yardıma hazır olan davetliler 17 fakir ve kimsesiz talebenin 160 günlük kendilerine gıda olacak öğle yemeklerini temin ettikleri gibi, 87 lira da nakit olarak yardımda bulunmuşlar, ayrıca 17 çift ayakkabı, 17 şapka, 6 takım elbise ve bu talebelerin her birinin defter, kitap, kalem gibi kırtasiye ile traş, hamam gibi ihtiyaçlarını da temin etmişlerdi. Samimi olarak yapılan bu yardımlar yerlerine ulaşıyordu. İhtiyaçları giderilince yüzleri gülen çocukların duygu yüklü teşekkürleri de gazete manşetlerinden duyuruluyordu. Bunlardan biri de Bilecik İkmal Mektebi 2. Sınıf öğrencisi Osmanelili Fuat ve 7 arkadaşının Osmaneli Kaymakamı Şakir Bey’e ilettikleri teşekkür yazısıydı. 22 Aralık günü Bilecik’e gelen Osmaneli kaymakamı Şakir Bey çocukların hatırını sormak için İkmal Mektebi’ne uğramış ve şehit çocuklarını otomobiline alarak merkeze kadar getirmişti. Ayaklarında ayakkabı olmayan bu çocukların her birine birer çift ayakkabı ve çorap olarak, nakit yardımda da bulunmuş ve şeker hediye ederek gönüllerini almıştı. Yardımseverliğinden dolayı kaymakam Şakir Bey’e okuldaki bütün Osmanelili öğrenciler adına teşekkür ediliyordu.⁴⁸²

Haberin devamında Osmaneli kazasının ilkokul öğrencilerinden 30 kimsesiz, yoksul, şehit çocuğuna Osmaneli Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından öğle yemeği yardımı yapıldığı için yine Bilecik Gazetesi aracılığıyla cemiyet üyelerine teşekkür ediliyordu.⁴⁸³

Gazetede sütunlarında yer alan bu haberlerin dışında eğitime maddi manevi destek vermiş olup burada adından söz edilmeyen başka hayırseverlerin de bulunduğu muhakkaktır.

Sonuç olarak; Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanında maddi imkânsızlıklardan kaynaklanan eksiklikleri gidermek için halkın seferber olması aynı zamanda toplumdaki birlik ve dayanışmanın gücünü de göstermektedir. Eğitime destek olma konusunda Bilecik halkının övgüye lâyık fedakârane davranışları memlekete örnek olacak niteliktedir. Çünkü Bilecik, gelişmişlik düzeyi bakımından -nüfus ve coğrafi açıdan olduğu kadar sosyal ve ekonomik

⁴⁸¹ **Bilecik Gazetesi**, 24 Aralık 1931, No:347, s.3.

⁴⁸² **Bilecik Gazetesi**, 31 Aralık 1931, No:348, s.2.

⁴⁸³ **Bilecik Gazetesi**, 31 Aralık 1931, No:348, s.2.

açıdan da- Türkiye'nin büyük şehirleriyle kıyaslandığında küçük bir vilayettir. Halkın büyük çoğunluğu zirai faaliyetle geçimini sağlayan dar gelirli ya da küçük sanayi esnafıdır. Devletin yetişemediği yerde yerel sahada çeşitli kurum ve cemiyetlerin de ön ayak olmasıyla yardım organizasyonları burada başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİLECİK'TE SOSYAL YAŞAM

4.1.Nüfus Hareketleri

4.1.1. 1923'e Kadar Bilecik'te Nüfus

Stratejik bir unsur olarak üretimden tüketime, ulaşımdan altyapı ve sanayileşmeye, eğitimden kültüre ve ekonomiden siyasete kadar sosyal yaşamın her alanını etkileyen nüfus hareketliliği, bilhassa da nüfus miktarı 19. yüzyıl sonlarına kadar dünya genelinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de devletin sahip olduğu askeri güç potansiyeli olarak görülmüştür. İlki 1831 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımlarının temel amacı da bu yönde, yani vergi toplanacak ve askere alınacak kişilerin belirlenmesi olduğundan, bu sayımlarda başta kadınlar olmak üzere nüfusun belirli kesimleri sistemli olarak sayım dışında bırakılmıştır. Bu yüzden II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen ilk sayımda sadece Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus sayıma dâhil edilmiş; sayım tüm coğrafyayı kapsamamış, farklı yerlerde farklı tarihlerde yapılmıştır. İlk 1831 sayımını 1844, 1866, 1885 ve 1907 sayımları izlemiştir.⁴⁸⁴

İlk nüfus sayımında 5.489'u Müslüman; 3.266'sı Hristiyan olmak üzere toplam 8.755 erkek nüfusa sahip olan ve kadın-erkek yaklaşık 17.510 civarında olduğu tahmin edilen Bilecik'in nüfusu;⁴⁸⁵ 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde yaklaşık 48.362 civarındadır.⁴⁸⁶ Nitekim, 1876 yılına ait Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnamesi'nde yer alan nüfus bilgilerine göre; Bilecik genelinde (Söğüt, Osmaneli ve Gölpazarı kazaları dâhil) 9.724 hanede 17.116'sı Müslüman ve 7.065'i gayrimüslim olmak üzere toplam 24.181 erkek nüfus bulunmaktadır ve bu rakam 2 ile çarpıldığında ortaya çıkan 48.362 sayısı, Bilecik'in bu dönem yaklaşık toplam nüfusunu göstermektedir.⁴⁸⁷

II. Abdülhamit döneminde 1881-1882 yılında etnik köken ve dinî aidiyet esasına göre sicile kayıt şeklinde başlatılan ve bazı engellerden dolayı 1893'te yayınlanabilen nüfus sayımı sonuçlarına göre ise Ertuğrul Sancağı'nın toplam nüfusu 181.664'tür. Nüfusun 152.215'i Müslüman, geri kalanı gayrimüslimdir. Bu sayımda Ertuğrul Sancağı, toplamda 1.335.884 olan Hüdâvendigâr Vilayeti nüfusunun yaklaşık %14'ünü oluşturması nedeniyle vilâyet içinde en az nüfusa sahip sancak konumunda kalmıştır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Cem Behar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927", **Tarihi İstatistikler Dizisi**, C.II, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay, Ankara:1996, s.XIX.

⁴⁸⁵ Demiryürek, **age**, s.108.

⁴⁸⁶ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1292)**, s.148-149; Demiryürek, **age**, s.108.

⁴⁸⁷ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1292)**, s.148-149; Demiryürek, **age**, s.109.

⁴⁸⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Timaş Yay, İstanbul:2010, s. 278-279; Demiryürek, **age**, s.111.

Nüfusun düzenli olarak arttığı bu yıllarda 1896'da sancak nüfusu 188.255'e ulaşmış, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu 197.092 olmuştur.⁴⁸⁹ 20. yüzyılın ilk sayısal verilerini aktaran 1900 yılına ait (H.1317) tarihli salnamede ise 215.737'ye yükselen⁴⁹⁰Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu; bilhassa 93 Harbi sonrasında Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan gelen muhacirlerin kitlesel ve münferit göçleri neticesinde 1907'de 240.601'e ulaşmıştır.⁴⁹¹

1912'ye gelindiğinde 239.236 olan Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında 2.755 kişi azalarak 236.491'e düşmüştür.⁴⁹² Bu dönemde sancağın bütün kazalarında Müslüman nüfus, gayrimüslimlerden fazladır ve Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu Hüdâvendigâr Vilayeti'nin % 28'ni oluşturmaktadır.⁴⁹³ Ertesi yıla ait nüfus verilerinin bütün ayrıntılarıyla aktarıldığı 1 Eylül 1915 tarihli arşiv belgesinde ise Ertuğrul Sancağı'nın nüfusu bir önceki seneye göre 11.926 kişi daha azalarak 224.565'e gerilemiştir.⁴⁹⁴ Büyük Savaş'ın 2. yılında Bilecik kazasının toplam nüfusu 78.272 olup; bunun 60.218'i Müslüman, geriye kalan 18.054'ü gayrimüslimdir. Gayrimüslim nüfus içerisinde Rumlar ilk sırayı alırken, Ermeniler ikinci sırada yer almaktadır; geriye kalanlar da Katolik ve Protestanlar'dır.⁴⁹⁵

Netice itibarıyla, Cumhuriyetten önce Ertuğrul Sancağı'nın merkezini oluşturan Bilecik Kazası ve mülhakatının 19. yüzyıl sonlarında (1893) 181.664 olan nüfusu, her geçen yıl düzenli olarak artmış ve 1907'ye gelindiğinde 240.504 kişiyle en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak, 1914'te yaklaşık 4000 kişilik bir azalmayla 236.491'e gerileyen Bilecik'in nüfusu, bir yıl sonraki verilere bakıldığında 11.926 kişi azalarak daha da gerilemiştir. Bu gerilemenin en bariz nedeni Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında ordunun acil olarak artan asker ihtiyacını karşılayabilmek için askere alımların hızlandırılmış olmasıdır.⁴⁹⁶

4.1.2. 1927 Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımı ve Bilecik

Osmanlı'daki nüfus sayımlarının vergi toplamak ve askere alınacak nüfusu belirlemek amaçlarını taşıyor olması, ağır vergilerden ve uzun savaşımlardan yılmış olan halkta 1927 sayımına yönelik başlangıçta bir kaygı yaratmıştır. Ancak, dönemin basınında konuyla ilgili

⁴⁸⁹ Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1316), s.300-325'den aktaran Demiryürek, *age*, s.112.

⁴⁹⁰ Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1317), s.348-349'dan aktaran Demiryürek, *age*, s.112.

⁴⁹¹ Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324), s.606; Demiryürek, *age*, s.113.

⁴⁹² Karpat, *age*, s. 370-373; Demiryürek, *age*, s.115.

⁴⁹³ Karpat, *age*, göst. yer; Demiryürek, *age*, s.116.

⁴⁹⁴ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73; Demiryürek, *age*, s.117.

⁴⁹⁵ BOA. DH. EUM. KLU, 15/73; Demiryürek, *age*, s.117.

⁴⁹⁶ Demiryürek, *age*, s.117.

endişenin yersiz olduğu vurgulanmış ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan açıklamada bu sayımın halktan bir şeyler istemek için değil, bilakis; halka hizmet vermek için yapıldığının altı çizilmiştir.⁴⁹⁷

1927 yılı yaklaşırken nüfus sayımıyla da ilgili önemli adımlar atılmaya başlanmış ve ilk olarak 11 Mayıs 1926'da nüfus sayımının gerekliliğini anlatan bir başbakanlık bildirgesi yayınlanmıştır.⁴⁹⁸ Yine 1926 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla düzenli, nitelikli veri ihtiyacının karşılanmasına yönelik çabalar somutlaştırılmış ve Uluslararası İstatistik Enstitüsü üyesi Belçikalı uzman Camille Jackquart kurumun başına getirilmiştir.⁴⁹⁹ Kurum ilk olarak 2 Haziran 1926'da nüfus sayımı hakkında 9 maddelik bir talimatname çıkarmıştır.⁵⁰⁰

İstatistik Genel Müdürlüğü 28 Ekim 1927 Cuma günü, ülkede genel nüfus sayımını gerçekleştirerek ilk ve en önemli görevini yerine getirmiştir. Sayım, Türkiye'nin bütün şehir, kasaba ve köylerinde sabah 8:00'de başlamış ve akşam top atışıyla birlikte sona ermiştir. Halk bu süre zarfında sokağa çıkma yasağına karşı önceden uyarılmıştır. Bu özelliğiyle 1927 Nüfus Sayımı, modern nüfus sayımı kriterlerine uygun şekilde, yani belirli bir coğrafyada aynı gün içinde başlayıp bitirilmiş olması dolayısıyla Cumhuriyet Tarihi'nde bir ilk olarak tarihteki yerini almıştır. Bu sayımla Türkiye'nin yalnızca nüfusu tespit edilmemiş, aynı zamanda sayım öncesinde oluşturulan bina cetvelleriyle ülkedeki konut ve iş yeri sayıları ile bunların dağılımı da kayıtlı hale getirilmiştir. Bu sayede savaş ve savaş sonrası nüfus hareketlerinin yerleşim üzerindeki etkileri de ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.⁵⁰¹

1927'de Türkiye'nin idari taksimatı; 63 vilâyet,⁵⁰² 328 kaza ve 699 nahiyeden oluşmaktaydı ve köylerle birlikte toplam 40.991 yerleşim birimi mevcut idi.⁵⁰³ “1927 Umûmî Nüfus Tahriri” ile Türkiye'nin en ücra yerlerine kadar bütün yerleşim birimleri tek tek sayılmış ve Türkiye'nin o günkü toplam nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir.

⁴⁹⁷Aytül Tamer, Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”, **Nüfusbilim Dergisi**, C.26, Sayı:1, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yay, Ankara: 2004, s.76.

⁴⁹⁸**TBMM ZC**, İkinci Devre, C.26, İ:113, Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Başvekâletten Gelen (1/954) numaralı Layiha Sıra Numarası: 228, 02.06.1926.

⁴⁹⁹A.Tamer, A.Ç. Bozbeyoğlu, **agm**, göst. yer.

⁵⁰⁰Sayımın gerekliliği, sayıma ilişkin talimatnameler İstanbul Şehr-emaneti Mecmuası'nın Ocak 1927 tarihli 29. ve Şubat 1927 tarihli 30. sayılarında iki bölüm halinde yayınlanmıştır. Yeni Seçim Kanunu ve talimatnameler için bkz: İstatistik Umum Müdürlüğü, **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri**, Fasikül III, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay, Ankara: 1929, s.88-115

⁵⁰¹10 Nisan 1927 tarih ve 1003 Sayılı Binaların Numaralandırılması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun için bkz: İstatistik Umum Müdürlüğü, **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri**, Fasikül III, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay, Ankara: 1929, s. 89.

⁵⁰²Hatay, 1939 yılında ülke sınırlarına katıldığı için bu rakama dâhil edilmemiştir.

⁵⁰³İUM; **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri**, f. III, s. 14.

Yapılan sayımda Türkiye genelinde erkek nüfusun toplamı 6.563.879; kadın nüfusun toplam sayısı da 7.084.391 olarak belirlenmiştir.⁵⁰⁴

İller bazında istatistiksel verilerin bütün ayrıntılarıyla hesaplandığı bu sayımda bir il merkezi olarak Bilecik'in toplam nüfusu ise 113.660 olarak tespit edilmiştir ve bu nüfusun yaklaşık %4(3.92)'nü 4.461 kişi ile mübadiller oluşturmaktadır. Buna göre erkek nüfus toplam 53.498 iken kadın nüfus 60.162'dir.⁵⁰⁵ İdari taksimatta yapılan değişikliklerden dolayı Milli Mücadele Dönemi'nde Ertuğrul Sancağı'na bağlı bulunan Yenişehir ve İnegöl ilçeleri 1927 nüfus sayımında Bursa'ya bağlı ilçeler olarak sayıma tâbi tutulduğu için Bilecik nüfusuna dâhil edilmemiştir.

Tablo 4.1. 1927 Nüfus Sayımına Göre Bilecik Ve Kazalarının Erkek, Kadın Ve Toplam Nüfusları⁵⁰⁶

Kazalar	Kategori	Nüfus	Yüzölçümü	Km ² 'ye Düşen İnsan Sayısı	Yerleşim Yeri Sayısı
Bilecik	Kadın	11.256	975	22	59
	Erkek	10.195			
Bozüyük	Kadın	15.803	625	49,2	57
	Erkek	14.968			
Gölpazarı	Kadın	8.492	1.155	13,4	96
	Erkek	6.990			
Osmaneli	Kadın	4.791	210	43	39
	Erkek	4.254			
Söğüt	Kadın	19.820	1.765	20,9	76
	Erkek	17.091			

Yukarıdaki tablo 1927 yılına ait İUM tarafından kaydedilen net verileri yansıtmaktadır. Cumhuriyetin bu ilk sayımında Bilecik nüfusunun Cumhuriyetten önceki verilerle, bilhassa da 1907 yılına ait rakamlarla kıyaslandığında neredeyse yarı yarıya düşmüş olması, savaşlar sonrası görülen nüfus kaybından ziyade Milli Mücadele Dönemi'nde Ertuğrul Sancağı'nın en büyük ilçeleri konumunda bulunan İnegöl ve Yenişehir ilçelerine ait verilerin bu tabloda yer almamasından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra nüfus açısından büyük artış gösteren bu iki ilçenin 1927 Genel Sayımı'ndaki toplam nüfusu 96.581 olarak kaydedilmiştir.⁵⁰⁷ Dolayısıyla bu eksiklik doğrudan tabloya yansımıştır.

⁵⁰⁴ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII.

⁵⁰⁵ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII.

⁵⁰⁶ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII.

⁵⁰⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), Bursa Bölümü, s.721.

1926-1927 tarihli Devlet Salnamesi'nde ise Bilecik Vilâyeti'nin nüfusu "Umumi Nüfus" başlığı altında "yeni ilhâk olunan köyler müstesnâ" olmak üzere 123.760 olarak belirtilmektedir. Salnamedeki bilgilere göre nüfusun 34.115'i Merkez Kazası'nın, 30.266'sı Söğüt Kazası'nın, 30.330'u Bozüyük Kazası'nın, 20.180'i Osmaneli Kazası'nın, 8.999'u da Gölpazarı Kazası'nın nüfusedir. Vilayet dâhilinde bir yıl içerisinde kız ve erkek olmak üzere toplam 1.845 doğum, 1.417 ölüm; 1.331 nikâh ve 370 boşanma gerçekleşmiştir.⁵⁰⁸ Ancak buradaki veriler, 1927 Genel Nüfus Sayımı'na ait verilerle örtüşmediği gibi, kazaların nüfusu toplandığında da ortaya çıkan rakam, başta verilen vilayetin genel nüfusu ile birbirini tutmamaktadır.⁵⁰⁹ Bu durum Salnamedeki bilgilerin, İUM'den bağımsız ve muhtemelen 1927 Genel Nüfus Sayımı'ndan önce yapılmış bir sayıma ait olduğu, bu yüzden de yanıltıcı olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Buna karşılık ertesi yıla ait olan, yani 1927-1928 tarihli Devlet Salnamesi'ne ait veriler 1927 Genel Nüfus Sayımı'na ait olan verilerle daha çok örtüşmektedir.

Tablo 4.2. 1927-1928 Tarihli Devlet Salnamesine Göre Bilecik Vilayeti'nin Genel Nüfusu⁵¹⁰

Kazalar	Kategori	Genel Nüfus	Doğum	Ölüm	Nikâh	Talâk
Bilecik	Kadın	11.254	160	147	137	19
	Erkek	10.173	156	145		
Söğüt	Kadın	19.715	197	206	238	19
	Erkek	17.068	175	208		
Osmaneli	Kadın	4.764	58	60	26	6
	Erkek	4.373	82	59		
Gölpazarı	Kadın	8.686	42	61	79	19
	Erkek	7.235	35	60		
Bozüyük	Kadın	16.085	115	134	165	20
	Erkek	14.684	123	146		

1927 Nüfus sayımı ile ilgili farklı kaynaklardaki veriler karşılaştırıldığında yukarıdaki tablolarda olduğu gibi Bilecik ili ve ilçelerinin kadın, erkek, toplam nüfuslarında küçük de olsa bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu ilk nüfus sayımında Bilecik ili nüfusunun Türkiye geneline oranı ise %0.84 olarak tespit edilmiştir.⁵¹¹

28 Ekim 1927'de yapılan ilk genel nüfus sayımında Bozüyük'te 14.684 erkek, 16.085 kadın olmak üzere toplam nüfusun 30.769 olduğu kaydedilmiştir. Ancak aynı dönem içerisinde Bozüyük'te çıkan bir yangın nedeniyle nüfus kayıt cetvelleri ile fişleri Hükümet

⁵⁰⁸ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), Bilecik Bölümü, s.601.

⁵⁰⁹ Salnamede Bilecik Vilayeti'nin nüfusu 123.760 olarak verilmiş ancak; kazaların nüfusu toplandığında ortaya 123.890 rakamı çıkmaktadır. T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), Bilecik Bölümü, s.601.

⁵¹⁰ T.C. Devlet Salnamesi(1927-1928), Bilecik Bölümü, s.537.

⁵¹¹ CİMER (T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi).

Konağı ile birlikte yanmış ve neticesinde 1928 senesi 27 Nisan'da yeniden bir tahrir yapılmıştır. Bozüyük kaymakamlığından aktarılan verilere göre bu kez yapılan nüfus sayımında 15.182 erkek, 15.933 kadın olmak üzere toplam nüfusun 31.115 olduğu tespit edilmiştir. Netice itibariyle 6 aylık müddet zarfında Bozüyük'te 348 kişilik bir nüfus artışı olmuştur. Bu da yılda 696 ve genel itibariyle binde 33'lük bir nüfus artışı demektir.⁵¹²

1927 Genel Sayım istatistiklerine bakıldığında Bilecik'in il merkezi nüfusu 3.581 olarak kaydedilmiştir. Kent nüfusu 15.927 iken, kırsal nüfus 98.116'dır. Bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır ve Bilecik nüfusunun yaklaşık %85'ini kırsal nüfus oluşturmaktadır. Binalarla ilgili istatistiklere gelince; devlet binaları ile şahıslara ait ikamet edilmeyen binalarda başta okul binalarının verildiği istatistiklere göre Bilecik; toplam 272 adet okul binasıyla İstanbul dâhil olmak üzere, Adana, Antalya, Kayseri gibi çoğu büyük şehirleri geride bırakmıştır. Devlet binalarıyla, şahısların ikâmet etmediği toplam 7.708 binanın kaydedildiği vilayette 352 cami, 93 hamam, 45 resmî daire yer almaktadır ve geriye kalan söz konusu binaların 6.946'sını ise diğer binalar oluşturmaktadır.⁵¹³ Bunların dışında yine vilâyet dâhilinde şahıslara ait olup içerisinde ikâmet edilen ve edilmeyen toplam 55.671 bina bulunmaktadır ve bunların da 47.963'ünü ikâmete mahsus evler oluştururken, 7.332'sini ikâmete mahsus olmayan binalar oluşturmaktadır. Bu arada toplam rakamın içinde yer alan 376 bina ise ikâmete mahsus olmadığı halde meskûn bina olarak kayıtlarda yer almaktadır.⁵¹⁴

1927 Nüfus Sayımı'nda ev başına düşen nüfus miktarları da hesaplanmış ve her ilde ayrı ayrı olmak üzere 100 eve düşen nüfus miktarı kayıtlara geçirilmiştir. Buna göre Bilecik'te her 100 eve düşen nüfus miktarı 237'dir ve bu özelliğiyle Bilecik bütün iller arasında ev başına düşen nüfusun en az olduğu il olarak Türkiye ortalamasının altındaki sıralamada başı çekmektedir.⁵¹⁵ Bu, yüzölçümü itibarıyla Anadolu coğrafyasının küçük bir parçasını oluşturan Bilecik için yadırganacak bir durum gibi görünmese de kuşkusuz bu kadar seyrek nüfusun tek bir nedene bağlı olduğu da düşünülemez. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun oldukça düşük olması, ülke geneli için geçerli bir durumdur. Savaşlar sonrasında yaşanan insan kaybının yanı sıra gerek Birinci Dünya Savaşı'nın sancılı yıllarında ve gerekse

⁵¹²Bu nüfus artışının doğum oranlarındaki fazlalıktan mı yoksa ilçeye gelen göçmen sayısından mı kaynaklandığı muhtemelen Bozüyük'teki nüfus sayım cetvellerinin tetkik edilmesiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Ancak bu konuya açıklık getiren herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (BCA. F:30-10-0-0, K:26, D:146-6).

⁵¹³ İUM; age, f. II, s.73.

⁵¹⁴ İUM, İhsâi Yıllık, C.1, T.C. Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Yay, Ankara:1928, s.30-31.

⁵¹⁵ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. III, s.16.

savaşın hemen akabinde yaşanan göç dalgalarıyla çok önemli sayıdaki Rum ve Ermeni nüfusun sınır dışına göç ettiği göz önüne alındığında bol miktarda gayrimüslim nüfusun barındığı Bilecik için bu durumun doğal olduğu söylenebilir.

1927 sayımında nüfusun dil, din, medenî hâl, okur-yazarlık oranları gibi karakteristik özelliklerine bakıldığında da Bilecik'in diğer illerle sıralamada öne çıkan belli başlı bazı özellikleri göze çarpmaktadır. Örneğin, medenî durum itibarıyla nüfusun en alt ve en üst sınırının belirlendiği istatistiklerde Bilecik, hem erkeklerde hem de kadınlarda en az bekâr oranına sahip tek il olma vasfını korumuştur. Buna göre 1927 sayımında Bilecik, %50,55 ile erkeklerde, %36 ile de kadınlarda en düşük bekâr oranına sahip il olarak nüfus kayıtlarına geçmiştir.⁵¹⁶ Bunun doğal sonucu olarak evlilik oranının Türkiye genel nüfusuna oranla en yüksek olduğu iller arasında Bilecik, Hakkâri'den sonra %46.05 ile ikinci sırada yer almıştır. Yine bu sayımda ülke genelinde toplam 14 adet anadilin konuşulduğu tespit edilmiş ve sayım sonuçlarına göre anadili olarak Türkçeyi belirtenlerin toplam nüfusa oranı %86.42; anadili olarak Kürtçeyi belirtenlerin genel nüfusa oranı %8.69 olarak belirlenirken, %0.70'lik bir grup da anadili olarak Çerkezceyi belirtmişlerdir. Diğer anadillerin tamamının toplam nüfusa oranı ise %4.19'da kalmıştır. Anadil istatistiklerinde de Bilecik %2.2 oranıyla anadili Çerkezce olanların en yoğun yaşadıkları iller arasında yedinci sırada yer almaktadır.⁵¹⁷

Cumhuriyetin ilk sayımında okuryazarlık durumuna göre nüfus değerlendirildiğinde, 1927 Türkiye'sindeki okuryazar oranı ülke genelinde oldukça düşük bir seviyededir. Bununla birlikte okuryazar oranları bölgeden bölgeye değişmektedir. Yedi yaş ve üzeri genel nüfusun okuryazarlık oranı ortalamasının yaklaşık %11 olduğu Türkiye genelinde Bilecik, bu bakımdan da listenin başlarında, %15.50 ortalama ile İstanbul ve İzmir'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Erkek nüfustaki okuryazar oranı sıralamasında ise %30.64 ile İstanbul'dan sonra ikinci sıradadır. Ancak aynı durum kadın nüfusu için söz konusu değildir. Zira 1927 Nüfus sayımı sonuçlarına göre ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de kadın nüfustaki okuryazar oranı %2.83 ile erkek nüfusla kıyaslanamayacak kadar düşük çıkmıştır.⁵¹⁸ Bu durum, sadece Bilecik'e mahsus olmayıp genel anlamda ülkenin hemen her yerinde kız çocuklarının eğitimine yeterince önem verilmeyişinin göstergesidir.

Söz konusu sayımda ülkenin nüfus zenginliğinin yanında sanayi ve tarım zenginliğini de saptamak amacıyla sanayi ve tarım sayımları da yapılmıştır. Gelişmişlik düzeyinin bugün

⁵¹⁶ İUM; **age**, f. III, s.19.

⁵¹⁷ İUM, **age**, f. III, s. 61-62.

⁵¹⁸ İUM, **age**, f. III, s. 23.

olduğu gibi batıdan doğuya doğru azaldığı Türkiye genelinde işçi sayısı 100'ün üzerinde olan 155 adet işyeri tespit edilmiş ve Bilecik de 100'ün üzerinde işçi çalıştıran işyerine sahip iller arasında yer almıştır. Ancak bu sayı sadece bir tane ile sınırlı kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1927 yılında Bilecik'in sanayi açısından çok da gelişmiş bir il olduğunu söylemek mümkün değildir.

4.1.3. Cumhuriyet Türkiye'sinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935) ve Bilecik

1927 yılında yapılan sayım için bazı kanun ve talimatlar çıkarılmış olsa da değişen dünya düzeni ve teknolojik yenilikler doğrultusunda yeni bir takım ihtiyaçlar daha ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda önce umumî nüfus sayımı hakkında 29 Mayıs 1934'te 10 maddelik bir kanun yayımlanmış ve bu kanunda 1935 yılında umumî nüfus sayımı yapılacağı, nüfus sayımının memleketin ziraî, sınaî ve ticarî faaliyeti hakkında malûmat vereceği, nüfus sayımı tahsisatı ve tecrübe sayımları icrasından İstatistik Umum Müdürlüğü'nün sorumlu olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁹ Halkın cevap vereceği sorular ve sayım sonuçları konusunda her türlü tedbiri alma göreviyle İstatistik Umum Müdürlüğü ile Dâhiliye Vekâleti görevlendirilmekle beraber bu kurumlar tarafından tespit edilecek talimatnamelerin de uygulanacağı dile getirilmiştir. Nüfus sayımı işinde memleketteki her okuryazar vatandaş, vali, kaymakam ve nahiye müdürleri tarafından verilecek sayım memurluğu vazifesini kabule ve gösterilecek usuller dairesinde bu işi yapmaya mecbur tutulmuştur.

Umumi Nüfus Sayımı Hakkında Kanun'un yayınlanmasından bir yıl sonra da 1935 Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesi yayınlanmıştır.⁵²⁰ Talimatname 8 Mayıs 1935 'de Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girmiştir.⁵²¹ Söz konusu talimatname 2 ayrı kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda 67 madde ile vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinin vazifeleri, sayımdan önce, sayım günü ve sayımdan sonra yapılacak işler şeklinde açıklanmıştır. İkinci kısımda ise; sayım ve kontrol memurlarının vazifeleri 25 madde ile açıklanmış; sayım gününden önce ve sonra yapılacak işler sıralanmıştır.⁵²²

Sayım, 1927 yılında olduğu gibi sabah saat 8:00'de başlayacaktır. Sayım günü sabahı her sayım memuru yanında sayım defteri, bölgedeki binalar cetveli, sayım talimatnamesi, bunları koyacağı zarf, kâfi miktarda kalem ile sayımın başlayacağı saatte ilk sayım yapacağı

⁵¹⁹ “Umumi Nüfus Sayımı Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, Kanun No:2465, 30 Mayıs 1934, S: 2714.

⁵²⁰ **BCA. F:30-10-0-0**, K:26,G:148/3; “Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesi”, **Resmi Gazete**, S.3010, 23 Mayıs 1935.

⁵²¹ **BCA, F: 30.0.18.01.02**, K:5, G:36/7.

⁵²² **BCA. F:30-10-0-0**, K:26, G:148/3 ; “Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesi”, **Resmi Gazete**, S.3010. 23 Mayıs 1935.

binanın ö önüne gelmiş ve işe başlamış bulunacaktır. Halkın evlerinde fazla bekletilmemesi ve memleketteki genel hayatın aksamaması için sayım memurları hava kararmadan vazifelerini bitirmeye çalışacaktır.

Sayım defterinde bulunan sorular ise sırasıyla şöyledir:

1- Her nüfusun oturduğu binanın bölgedeki numarası 2- Nüfusun ismi ve soy ismi 3- Binanın ev, otel, apartman, resmî bina vb. cinsi 4- Nüfusun hangi devlet tebaası olduğu (Türk tebaası, Alman tebaası vb.) 5- Müslüman olanlar mezhep fark etmeksizin İslâm, diğerleri Protestan, Katolik, Ortodoks vb. şeklinde yazılacaktır. Hristiyan ve Ermeni gibi dini açık olmayan ifadeler yazılmayacaktır. 6- Hane halkının her gün evde konuştuğu lisan 7- Hane halkı anadilinden başka hangi dilleri biliyor? 8- Türkiye’de doğanlar için vilayetin veya kazanın ismi; yurt dışında doğanlar için yalnız doğdukları ülkenin ismi yazılacaktır. 9- Kadın ve erkekler ayrı ayrı yazılacaktır. 10- Bir sütuna sağırılık, dilsizlik, körlük, kamburluk, kötürümlük vb nitelikte gözle görünür sakatlıklar yazılacaktır. Bu sakatlıklardan bir kaçını aynı kimsede bulunuyorsa her biri ayrı ayrı yazılacaktır. 11- Açık olarak yaş ibaresi yazılacak, doğum tarihi yazılmayacaktır. Eğer sayım memuru söylenen yaşın görünüşe nazaran şüpheli olduğunu düşünürse bu gibilerin nüfus kâğıtlarını tetkik ederek yaşı ona göre yazacaktır. 12- Başından hiç nikâh geçmeyen kadın veya erkek için bekâr, halen karısı veya kocası olan nüfus için evli, evlenmiş olup da karısı veya kocası ölmüş olan ve bir daha evlenmemiş bulunan kadın veya erkekler için dul, evlenip de boşanmış ve tekrar evlenmiş olan kadın veya erkek için de boşanmış yazılacaktır. 13- Yeni harflerle matbu bir yazıyı okuyabilenler için evet, okuyamayanlar için hayır cevabı yazılacaktır. Batı lisanlarından okuma bilenler için de evet yazılacaktır. 14- Yeni harflerle yazı yazmasını bilenler için evet, bilmeyenler için hayır cevabı yazılacaktır. Batı lisanları ile yazı yazmasını bilenler için de evet yazılacaktır. 14- Hâlihazırda bir mesleği, sanatı veya resmî, hususî bir vazifesi olanların bu meşgalesinin ne olduğu yazılacaktır. Meslek veya sanat yazarken sadece memur, amele, usta yazmak kâfi değildir. O sanat, meslek veya vazife sahiplerinin ziraat, ticaret veya sanat kollarından hangisinde çalıştıkları ve ihtisaslarının ne olduğu açıkça yazılacaktır. 15- Sayım sırasında mesleği ve sanatı olmayanların ne ile geçindikleri yazılacaktır. Emekliler, öğrenciler, kira sahipleri vb. açıkça yazılacaktır.⁵²³

İlk sayımda kazanılan deneyimin yanı sıra aktif propaganda faaliyetleri 1935 sayımında daha başarılı sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Özellikle de gazete, dergi, radyo ve reklam afişleri sayesinde daha fazla insana ulaşılması bu başarıda ciddi rol oynamıştır.

⁵²³BCA. F:30-10-0-0, K:26, G:148/3.

Nihayet, 20 Ekim 1935'te gerçekleştirilen nüfus sayımında 57 vilayet, 356 ilçe, 34.876 köyde sayım yapılmış ve Türkiye nüfusunun 16.200.694 olduğu tespit edilmiştir.⁵²⁴ Nüfusun 7.974.226'si erkek (%48,1), 8.226.468'i ise (%50,9) kadındır. 1927 sayımından bu yana sekiz sene zarfında Türkiye'nin nüfusu 2.552.424 kişi yani, % 18.7 oranında artmıştır ve bu artış yılda % 21. 65'e tekâbül etmektedir. Erkeklerin sekiz yılda artış oranı %21.5 iken bu oran kadınlarda %16.1'de kalmıştır.⁵²⁵ Görüldüğü üzere bu sayımda ülke genelinde erkek nüfusta 1927 sayımına göre bariz bir artış söz konusudur. 1927 sayımında erkek nüfusun genel nüfusa oranı % 48.1 iken 1935'te bu oran % 49.2'ye ulaşmıştır. 1927 sayımında ülke bazında 1000 erkek nüfusa 1.079 kadın karşılık gelirken 1935 sayımında bu rakam 1.032'ye inmiştir. Genel olarak erkek nüfus oranında görülen bu artış, savaşların demografik yapı üzerindeki yıkıcı etkilerinin giderek azaldığını göstermektedir.

4.1.4.1935 Sayımında Bilecik ve Mülhakatı

1935 sayımında vilayetler, içinde yer aldıkları bölgelere göre sınıflandırılmışlar ve bu sınıflandırmada Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan Bilecik vilayetinin nüfusu 125.417 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun 61.105'i erkek ve 64.312'si kadın olup, nüfus yoğunluğu ise 26.5'tir.⁵²⁶ Sayım sonuçları İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa sunulurken iller, önem sırasına göre listelenmiştir.⁵²⁷ Bu sıralamada Bilecik, nüfus bakımından Türkiye'nin en gerisinde yer alan Ağrı ve Burdur'dan sonra sondan üçüncü sırada yer almaktadır.⁵²⁸ Belgeden anlaşıldığı üzere illerin önem sıralamasında belirlenen kıstas, sahip oldukları nüfus sayısı ile orantılıdır.⁸

Tablo 4.3. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik Ve Kazalarının Erkek, Kadın Ve Toplam Nüfusları⁵²⁹

Kazalar	Kategori	Merkez	Köyler	Yüzölçümü (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu
Bilecik	Kadın	1.932	9.660	975	24,4
	Erkek	2.060	10.160		
Bozüyük	Kadın	3.915	20.419	625	76,1
	Erkek	3.974	19.234		
Gölpazarı	Kadın	878	8.025	1.155	14,6
	Erkek	720	7.233		
Osmaneli	Kadın	1.139	3.611	210	43,8
	Erkek	1.002	3.450		

⁵²⁴ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/4.

⁵²⁵ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/4.

⁵²⁶ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/7.

⁵²⁷ BCA. F:30-10-0-0, K:26, G:148/1.

⁵²⁸ BCA. F:30-10-0-0, K:26, G:148/1.

⁵²⁹ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/24.

Tablo 4.3. Tablonun Devamı

Söğüt	Kadın	1.251	13.482	1.765	15,9
	Erkek	1.263	12.009		

Yukarıdaki tablo (4.3), 1927 yılına ait verilerin yer aldığı tablo 4.1’le kıyaslandığında Bilecik’in nüfusu sekiz senede 11.747 kişi artmıştır ki; bu rakam, söz konusu süre zarfında % 10.33’lük bir nüfus artışı demektir. Kadın ve erkek nüfustaki toplam artış oranı ülke genelinin altında olsa da Bilecik’teki erkek nüfus artış oranı % 14 ile kadın nüfustaki artış oranının (% 6.89) iki mislidir. İller ve köyler bazında verilen istatistiklere bakıldığında ise Bilecik’teki erkek nüfusun vilayet genelindeki toplam nüfusa oranı %49.7 ve her 1000 erkeğe mukabil kadın sayısı 1010.6’dır. Köylerde bu oran -erkek nüfusun toplam nüfusa oranı- %48.6 ve her 1000 erkeğe mukabil kadın sayısı da 1059.7’dir. Genel toplamda ise erkek nüfus oranı 48.7 ve her 1000 erkeğe düşen kadın sayısı da 1052.5 olarak belirlenmiştir.⁵³⁰ Bilecik’teki erkek nüfusun kadın nüfusuna nazaran sekiz senede iki misli artmış olması, Türkiye genelindeki erkek nüfus artış oranının da üzerine çıktığını göstermektedir. 1927’den 1935’e kadar geçen zaman zarfında erkek nüfusun ülke geneline paralel olarak hattâ daha da hızlı artması, bir yandan savaşların erkek nüfusun üzerindeki olumsuz etkilerinin giderek azalmasıyla, diğer yandan Marmara Bölgesinin sanayileşme hızına ayak uydurmaya çalışan bu bölgede erkek nüfusu çeken istihdamın da önemli ölçüde artmasıyla açıklanabilir. Bu bağlamda tabloda da görüldüğü gibi en yüksek erkek nüfusa sahip olan ilçe, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk sanayi tesislerinden olan Bozüyük Kereste Fabrikası’nın bulunduğu Bozüyük ilçesidir. Toplamda 23.208 erkek nüfusu barındıran Bozüyük, bu potansiyeli ile vilayet merkezi olan Bilecik’i ve bir diğer kalabalık ilçe olan Söğüt’ü neredeyse ikiye katlamış vaziyettedir.

Cumhuriyetten önce ipek ve kadife dokuma sanayinin önemli merkezlerinden biri olan Bilecik’in işgal yıllarında pek çok fabrika ve iş yerinin yakılıp yıkıldığı göz önüne alındığında, ülke genelinde olduğu gibi geçimini tarımla sağlayan köy nüfusunun yoğun olması yadırganacak bir durum değildir. Ancak, Cumhuriyetten sonra sanayinin yeni yeni filizlenmeye başladığı bu bölgede, hükümetin de nüfusu artırmaya yönelik izlediği politikalar sayesinde yıldan yıla doğum oranları yükselişe geçeceği gibi kent nüfusunun artışı da ivme kazanacaktır.

1935 sayımında nüfusun dil, din, medenî hâl, okur-yazarlık oranları gibi öne çıkan nitelikleri hakkında İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yapılan değerlendirmeler ülke

⁵³⁰ BOA. HR. HMS. İŞO, K:242, G:6/17.

geneli bazında ele alınmış ve 1927 sayımı ile karşılaştırılmıştır. Ancak, iller bazında diğer ayrıntılara tek tek değinilmediği için bu sayımda Bilecik ile alâkalı olarak nüfusun genel artışı ve cinsiyet oranlarının dağılımı dışında farklı ayrıntılı verilere rastlanmamıştır.

4.1.5. Mübadele Sonrası İskân Hareketleri

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yoğun olarak toprak kaybetmesinin getirdiği en önemli sorunlardan biri de kuşkusuz geri çekildiği bölgelerde bıraktığı önemli sayıdaki Türk ve Müslüman nüfus idi. Özellikle Balkanlarda etkisini hissettiren bu sorun, en yoğun biçimde Yunanistan ile yaşanmıştır. Milli Mücadele sonrasında Türkiye ve Yunanistan'ın azınlıklar sorununu çözmek amacıyla uygulamaya soktukları nüfus mübadelesi, Lozan Barış Konferansı'nda karara bağlanmış; 30 Ocak 1923'te imzalanan "Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile kesinleşmiş ve hemen uygulanmaya başlanmıştır. Bu sözleşme ile gerçekleştirilen mübadele sonrasında yaklaşık olarak 350.000 Müslüman Türk ile 200.000 Hristiyan Rum yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalmışlardır. Mübadele, sözleşmenin imzalanmasından kısa bir süre sonra başlamış ancak, her iki devlet de mübadelenin uygulanması konusunda acele etse de karşılaşılan zorluklardan dolayı sürecin tamamlanması 1930'lu yılların ilk yarısını bulmuştur.⁵³¹

1923 mübadelesinde yaklaşık 20.000 Müslüman Türk İstanbul, Edirne, İzmir, Bursa, Bilecik, Sakarya, Çanakkale, İzmit, Samsun ve değişik illere yerleştirilmiştir.⁵³² Kasım 1923'te başlayan mübadele işlemleri 1924 yılının sonlarına doğru büyük ölçüde tamamlanmıştır. Göçmenler, öncelikle iskân mıntıklarındaki emvâl-i metrûkelere⁵³³ yerleştirilmişlerdir. Ancak Rumların boşaltmış oldukları evlerin büyük çoğunluğu oturulamayacak halde olduğu için Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından bir yandan harap evler tamir edilirken diğer yandan yeni evlerin yapımına girişilmiştir. Bu amaçla 1924 yılının sonuna kadar Bursa, İzmir, İzmit, Samsun, Antalya ve Adana'da 14 adet "numune köy" inşa edilmiştir.⁵³⁴ Göçmen barınma sorununun çözümü için yine aynı tarihte Bilecik'te de böyle bir uygulama hayata geçirilmiştir. Nitekim Toprak İskân Genel Müdürlüğü'nün Muhacirin Fonu'na ait 31.05.1924 tarihli bir belgede Bilecik dâhilinde kurulacak iki adet köy

⁵³¹ Fahrettin Tepealti, "Lozan nüfus mübadelesi göçleri ve Türk mübadillerin iskânı", **Coğrafya Dergisi**, S.39, İÜ Yay, İstanbul:2019,s.91.

⁵³² Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması" **Alternatif Politika**, Cilt. IV, S. 2, s.14, 2012.

⁵³³ Terk edilmiş mallar.

⁵³⁴ Hikmet Öksüz, "Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/26041>

yerinin tespiti için çalışmaların başlatıldığı bilgisi yer almaktadır.⁵³⁵ Aynı tarihlerde Bilecik'te İmar ve İskân Müdüriyeti'ne Sahra Topçu Kaymakamlığından emekli Adil Bey tayin edilmiştir (28-7-1924).⁵³⁶

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verdiği verilere göre; ilk etapta Türkiye'ye mübadele yolu ile gelen göçmenlerin 40.041'i Edirne'ye, 33.138'i Balıkesir'e, 32.075'i Bursa'ya, 22.237'si Tekirdağ'a, 32.773'ü İstanbul'a, 31.867'si İzmir'e, 19.920'si Kırklareli'ne, 16.277'si Samsun'a, 15.530'u Kocaeli'ne, 15.668'i Niğde'ye, 11.872'si Manisa'ya yerleştirilmiş; diğer göçmenler de küçük gruplar halinde Türkiye'nin diğer bölgelerine dağıtılmışlardır.⁵³⁷ Muhacirlerin iskânı için Türkiye'de on yerleşim bölgesi tespit edilmiş ve Bilecik Vilâyeti de İzmit, Bolu, Kütahya ve Eskişehir ile birlikte yedinci bölgede yer almıştır.⁵³⁸ 1923-1927 yılları arasında Bilecik'te iskân edilen toplam mübadilsayısı 4.461'tir.⁵³⁹ Bu rakamı, Rumlardan kalan tarlaların, bağ ve bahçelerin oranı belirlemiştir. Yani, yerleştirme düzenini göçmenlerin sahip oldukları niteliklerden ziyade, terk edilmiş Rum mallarının o günkü dağılım durumu belirlemiştir. Bu çerçevede 24 Aralık 1927'de Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyet-i Umumisi tarafından Bilecik vilayetine gönderilen bir telgrafta, bölgede Rum ve Ermenilerden kalan emlak ve arazi miktarı ile iskân edilen nüfus hakkında bilgi istenmiştir.⁵⁴⁰

Bu doğrultuda Bilecik Valisi tarafından Dâhiliye Vekâletine cevap olarak gönderilen telgraflarda Bilecik'teki bazı köy ve nahiyelerde dağıtılmayan emlak ve arazi ile iskân edilen ailelerin nüfus miktarları hakkında istenilen bilgi verilmektedir. Buna göre, Bilecik merkez kazasında Rumlardan kalan emlak ve arazinin mâli değeri henüz tespit edilemediği için dağıtılacak arazinin ne kadar olduğu bilinmemektedir. Ancak; Gölpazarı kazasında Ermenilerden kalan ve tevzî harici 4.968 dönüm tarla, 1.995 dönüm bahçe, 257 dönüm bağ, 2.200 dönüm orman, 2.000 dönüm otlakiye, 13 harap hane ve 105 dönüm hane arsası mevcuttur. Osmaneli kazasında 45 dönüm tarla, 141 kıta arsa, 7 dükkân, 1 otel ve beraberinde kahvehane, 2 harap ipek fabrikası vardır. Söğüt kazasında ise Rum ve Ermenilerden kalan 2.767 dönüm tarla, 218 dönüm bahçe, 241 dönüm (okunamadı), 1.147 dönüm müstakil bağ, 2.543 dönüm harap bağ yeri, 144 dönüm arsa, 1 hamam, 1 böceklik, 12 dönüm çamlık ve 104

⁵³⁵ BCA. F:272-00-00-80, K:3, D:6-15.

⁵³⁶ BCA. F:272-0-0-71, K:33, D:45-6.

⁵³⁷ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1995, s.93.

⁵³⁸ Arı, *age*, s.52.

⁵³⁹ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII.

⁵⁴⁰ BCA. F:272-0-0-11, K:23, D:122-14/7.

hane mevcut olup bunlardan 85 adet hane Eskişehir vilayetinden Söğüt kazasına ilhak olunan Beyköy yaylasında bulunmaktadır. Bunlardan 46 haneye aşiret iskân edileceği ve mevcut araziden “Tevzii Arazi Talimatnamesi” gereğince havalename getirildiğinde tevziat yapılacağı bildirilmiştir.⁵⁴¹

26. 01. 1928 tarihli ve yine Bilecik Valisi tarafından Dâhiliye Vekâletine gönderilen bir diğer telgrafta da vilayet dâhilinde 189 hanede 670 nüfusun iskân edildiği ve mübadillere toplam 20.250 dönüm tarla, bağ ve bahçe verildiği bildirilmektedir.⁵⁴²

4.461 kişi 1923-1927 yılları arasında Bilecik’te iskân edilen toplam mübadil sayısıdır. Ancak, 1930’lu yıllarda da Balkanlardan göçler artarak devam etmiş ve 1936 yılı içerisinde Romanya’dan 20.692 kişi Türkiye’ye göç etmiştir.⁵⁴³ Bunlar da Bulgaristan göçmenleriyle birlikte Bilecik’in de dâhil olduğu 20 vilayete yerleştirilmişlerdir.⁵⁴⁴

4.2. Sosyal Dayanışma ve Yardım Cemiyetleri

4.2.1. Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti: Kuruluşu ve Faaliyetleri

Kurulduğu yıllarda amacı sadece savaş yaralılarına bakmak olan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Avrupa’da Kızılhaç’ın kurulmasından sonra teşkil edilmiştir. İleride Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını alacak olan Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye’ye Muâvenet Cemiyeti’nin⁵⁴⁵ kurulması için ilk girişim (Macarlı) Dr. Abdullah Bey tarafından yapılmıştır. 11 Haziran 1868’de Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, Mekteb-i Tıbbiye Nâzırı Marko Paşa, Kırımlı Aziz Bey gibi aydın ve yardımsever kişilerin de gayretleriyle kurulan “Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye’ye Muavenet Cemiyeti’ne 43’ü hekim olmak üzere 66 üye kaydedilmiştir.⁵⁴⁶

Başlangıçta derneğin amacının yeterince anlaşılabilmesi, hazırlanan ilk nizamnamenin hükümet tarafından reddi, Dr. Abdullah Bey’in ölümü gibi bazı olumsuz gelişmeler yüzünden cemiyet dağılmış ve ilerleyen süreçte zaman zaman kopukluklar yaşanmışsa da son olarak II. Meşrutiyet’in ilanından sonra 20 Nisan 1911’de nâzır, ulemâ, mebusan, etibbâ, tüccar vb. olmak üzere 100 kurucu üyenin katılımıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bir daha dağılmamak üzere kurulmuştur. Başkanlığını Sadrâzam Hakkı Paşa’nın yaptığı ilk kongrede, Rıfat Paşa,

⁵⁴¹ BCA. F:272-0-0-11, K:23, D:122-14/7.

⁵⁴² BCA. F:272-0-0-11, K:23, D:122-14/9.

⁵⁴³ Öksüz, **agm**, 182.

⁵⁴⁴ BCA, 12. 6. 1936 /4810-Ek. 81/59-65501’den aktaran Öksüz, **agm**, göst. yer.

⁵⁴⁵ Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti.

⁵⁴⁶ Zuhâl Özeydin, “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları”, **Türkler Ans. C.13**, Gelişim Yay, İstanbul:1985, s.687-698.

Cemiyet'in başkanlığına, 29 kişi de genel merkez üyeliğine seçilmiştir. Genel Merkez üyeleri arasında V. Dönem TBMM Bilecik milletvekili Dr. Besim Ömer Paşa'nın da bulunduğu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin tüzüğü, Besim Ömer Paşa'nın evinde yaptıkları toplantı ve tetkikler sonucunda hazırlanmıştır. Dr. Besim Ömer Paşa'nın yardım ve kılavuzluğunda çalışmalara Osmanlı kadınlarının da iştirak etmesi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ülke çapındaki gelişmesinin en önemli sonuçlarından biridir. Bu noktada Başkadin Efendi'nin fahrî başkanlığında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Kısmı'nın kurulmasını da yine Dr. Besim Ömer Paşa üzerine almıştır.⁵⁴⁷

Cemiyet henüz kurulmadan çalışmalara başlayan Osmanlı kadınları, cemiyete erkekler kadar hattâ daha fazla hizmet etmişlerdir. Çok miktarda yardım toplamayı başaran hanımlar, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan Savaşları sırasında geceli gündüzlü çalışarak, Hilâl-i Ahmer hastaneleri için gerekli çamaşır, çarşaf, sargı bezi vs. malzemelerin hazırlanmasını sağladıkları gibi bizzat gönüllü hemşire, hastabakıcı olarak seyyar hastanelerde görev almak suretiyle fedakârca ve örnek bir gayret sarf etmişleridir.⁵⁴⁸

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 1911 yılında teşkilinden sonra İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeleri kurulmuştur.⁵⁴⁹ Ertuğrul Sancağı'nın merkez kazası Bilecik'te ise daha Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin şubesi teşkil edilmeden evvel cemiyet yararına yardımlar yapılmıştır. Nitekim I. Balkan Savaşı'nın başladığı sıralarda Ertuğrul Sancağı'nda bazı hayırsever kimseler tarafından 360 kuruş harp ianesi toplanmış ve toplanan bu meblağ hakkında 3 Kasım 1912 'de Mutasarrıflık kanalıyla İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne bilgi verilmiştir.⁵⁵⁰

Aynı tarihlerde Yarhisar Nahiyesi'nde de Hilâl-i Ahmer yararına yardımlar toplanmıştır. İlk yardım 19 Aralık 1912'de toplam meblağ 1.225 kuruş 5 para olarak Mutasarrıflık tarafından Merkez-i Umûmiye'ye gönderilmek üzere Bilecik Bank-ı Osmanîsi'ne yatırılmıştır.⁵⁵¹ Yine ahali tarafından 28 Ocak 1913'te 216 kuruş, 10 Mart 1913'te 121,5 kuruş ve 29 Haziran 1913'de de 24,5 kuruş tutarında ianeler toplanarak İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne gönderilmek üzere Yarhisar Nahiye Müdürlüğü tarafından postaneye teslim edilmiştir.⁵⁵²

⁵⁴⁷Özaydın, **agm**, 687-698.

⁵⁴⁸Özaydın, **agm**, 687-698.

⁵⁴⁹Özaydın, **agm**, 687-698.

⁵⁵⁰**Türk Kızılayı Arşivi**, K:79, B:225.

⁵⁵¹Zengin, **age**, s.41.

⁵⁵²**Türk Kızılayı Arşivi**, K:78, B:316.

1914 yılı başlarında Kızılay ve Dâhiliye Nezareti tarafından vali ve mutasarrıflara gönderilen bir yazı ile merkez ve şube teşkil edilmeyen yerlerde bu hususta harekete geçilmeleri istenmiş ve bu tarihten bir yıl sonra Ertuğrul Sancağı'nın kazalarında da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin şubeleri teşkil edilmiştir. 1915 yılında teşkil edilen bu şubelerden ilki Bilecik Şubesi'dir. Bilecik Kazası, Sancağın merkez kazası olduğundan cemiyetin burada açılan şubesi merkez şubesi olmuştur. Bilecik Kazası Şubesi'nin İdare Heyeti'nde ise Dr. Mauklo Bey'in başkanlığında 80 üye yer almıştır.⁵⁵³ Aynı yıl sancağın diğer kazaları olan Söğüt ve İnegöl'de de şubeler teşkil etmiştir.⁵⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında faaliyete geçen Bilecik Hilâl-i Ahmer Şubesi, 4 Haziran 1915'te Merkez-i Umûmiye'ye gönderdiği bir yazıda Hilâl-i Ahmer yararına Bilecik'te bir müzayede düzenleneceğini ve müzayedenin İstanbul basınıının önde gelen isimlerinden olan Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde de yayınlanarak ilan edilmesini istemiştir. Söz konusu müzayede için Bilecikli bir hayırsever, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fetih sembolü olarak bastırılan bir altın sikkeyi, 23 Haziran 1915 tarihine kadar Hilâl-i Ahmer yararına açık arttırma ile satılması şartı karşılığında Bilecik Şubesi'ne bağışlamıştır.⁵⁵⁵ 17 Ağustos 1915'te Merkez-i Umûmiye'ye gönderilen bir yazıda ise altın sikkenin 5 Osmanlı Lirası'na satıldığı ve devamında 540 kuruş daha toplanarak postayla Merkez-i Umûmiye'ye gönderildiği bildirilmiştir.⁵⁵⁶ Bilecik'te Hilâl-i Ahmer yararına yapılan yardımlara aynı zamanda gayrimüslim vatandaşlar da katılmışlardır. Nitekim Bilecik Şimendifer İstasyonu memur ve işçileri tarafından Hilâl-i Ahmer yararına toplanan 1.080 kuruş 83 santim bağış 25 Temmuz 1915 'de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmek üzere Ertuğrul Mutasarrıflığı'na teslim edilmiştir.⁵⁵⁷

Bilecik Şubesi, Birinci Dünya Savaşı günlerinde sarf ettiği harcamalarla ilgili Merkez-i Umûmiye'yi de bilgilendirmiştir. Bu hususta 7 Mayıs 1916'da Bilecik'ten Merkez-i Umûmiye'ye gönderilen bir yazıda, şubenin daha önce filigranlı makbuz karşılığında tahsil ettiği 175 kuruş ile çeyrek liraya ait makbuzların bilgilerinin Merkez-i Umûmiye'ye gönderildiği; yine farklı bir tarihte 251 kuruş 30 para kadar meblağ için sarf olunan

⁵⁵³ Türk Kızılayı Arşivi, K:209, B:140.

⁵⁵⁴ Zengin, age, s.132.

⁵⁵⁵ Türk Kızılayı Arşivi, K:156, B:146.

⁵⁵⁶ Türk Kızılayı Arşivi, K:156, B:146-3.

⁵⁵⁷ Türk Kızılayı Arşivi, K:313, B:76.

makbuzların da giriş numaralarının bir cetvele yazılarak yine Merkez-i Umûmiye'ye gönderildiği bilgisi yer almaktadır.⁵⁵⁸

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde yine ülkenin her yerinde olduğu gibi Bilecik'te de toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın bayraktarlığını yapan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aynı kararlılıkla çalışmalarını sürdürmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bilecik Şubesi'nin cemiyete gelir sağlamak için oldukça faal olduğu görülmektedir. Nitekim 1923'ten itibaren Şube tarafından Merkez-i Umûmiye'ye yardımlar gönderilmeye devam etmiş ve 1923'te yıl içerisinde toplam 728 lira; 1924'te de toplam 1.241 lira kadar meblağ Bilecik'ten Merkez-i Umûmiye'ye gönderilmiştir.⁵⁵⁹ Bilecik Şubesi'nin 26 Aralık 1923'ten 31 Aralık 1924'e kadar olan dönemde çeşitli yardımlar için 52.301 kuruş 20 santim para harcanmış ve bu dönemde Merkez-i Umûmiye'ye 124.130 kuruş kadar meblağ gönderilmiştir. Böylelikle yıl içerisinde yardım için toplamda Bilecik Şubesi veznesinden 178.784 kuruş 20 santim meblağ çıkışı gerçekleşmiştir.⁵⁶⁰ Şubenin 31 Aralık 1924'den 1 Ocak 1925 tarihine kadar olan hesap verilerine göre; veznede makbuzsuz iânât ve vâridat geliri olarak 216.269 kuruş 20 santim meblağ ile şefkat pullarından 50.000 kuruş kadar gelir elde edilerek toplamda 266.269 kuruş 20 santim meblağa ulaşmıştır. Bu dönemde şube tarafından 178.784 kuruş 50 santim meblağ ise ihtiyaç sahipleri için sarf edilmiştir. Dönem sonunda ise 1 Ocak 1925 tarihine devrolunan mevcut meblağ; 87.485 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁶¹

Kuruluşundan itibaren basın yayın hayatında da adından sıkça söz ettiren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, dönemin bütün gazetelerinde önemli yer işgal etmiş ve ilk basın meslek kuruluşu olan Matbuat-ı Osmanî Cemiyeti'nin 25 Haziran 1917'de aldığı kararla 1918-1928 yılları arasında her Ramazan ve Kurban Bayramları'nda yayınlanan gazetelerin en ön sayfasında, gazetenin kendi logosuyla birlikte yan yana yer almıştır.⁵⁶² Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni tanıtmaya aracılık olarak da kullanılan Bayram Gazetesi, hem cemiyeti tanıtmak, hem de gelir kaynağı olmak üzere 1918-1928 yılları arasında 10 yıl boyunca basılmış ve gazetenin üst köşesinde Hilâl-i Ahmer'in logosuyla cemiyetin propagandası yapılmıştır.⁵⁶³

⁵⁵⁸ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:156, B:383-3; Zengin, **age**, s.43.

⁵⁵⁹ Uluğtekin, Murat, Uluğtekin, Melahat, 2013: 399'dan akrotan Zengin, **age**, 43.

⁵⁶⁰ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197, B:28-1.

⁵⁶¹ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197, B:28.

⁵⁶² Yayına haz. Şeref Küçükbaş vd, **Osmanlı Gazetelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti**, Kızılay'ın 150. Yılına Armağan, Türk Kızılay ve osmanligazeteleri.com, İstanbul:2018.

⁵⁶³ Recep Can, "**Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi**," Erişim: 30 Kasım 2019, <http://kizilaytarih.org/dosya009.html>.

Dini bayramlarda yayınlanan bu gazeteler, Ertuğrul Sancağı'ndaki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti şubeleri tarafından da satılarak cemiyet yararına gelir elde edilmiştir. Nitekim Bilecik Hilâl-i Ahmer Şubesi, 21 Nisan 1925'de Merkez-i Umûmi'den Ertuğrul Sancağı'ndaki şubelerde satılmak üzere bayramda neşredilecek gazete talep etmiş ve bunun üzerine; 50 adet Bilecik Hilâl-i Ahmer Merkezi vasıtasıyla Bilecik gazete bayiiine; 60 adet Küplü Müdüriyeti'ne; 15 adet Pazarcık Müdüriyeti'ne; 100 adet Gölpazarı Müdüriyeti'ne ve 50 adet Osmaneli Müdüriyeti'ne Hilâl-i Ahmer Gazeteleri gönderilmiştir.⁵⁶⁴

Bayramlarda gazetelerle birlikte rozet satışları da gerçekleştirilmiştir. Örneğin 13 Mayıs 1925 'de Pazarcık Nahiyesi'nde satılan 50 adet bayram gazetesinden cemiyet yararına 200 kuruş; rozet satışından ise 1.600 kuruş hâsılat elde edilmiştir.⁵⁶⁵ Aynı yıl içerisinde Yarhisar Nahiyesi'nde de Hilâl-i Ahmer yararına Ramazan Bayramı münasebetiyle satılan gazete ve rozetlerden toplam 1.250 kuruş gelir sağlanmıştır (19 Ağustos 1925).⁵⁶⁶

1926 senesinde Yarhisar ve Pazarcık Nahiyeleri'nde de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştır. Bu yeni şubeler açılıncaya kadar yapılan yardımlar ise nahiye müdürlükleri vasıtasıyla yürütülmüştür.⁵⁶⁷

4.2.2.Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Bilecik'te Yaptığı Sağlık Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Bilecik'teki sağlık ve sosyal yardım faaliyetleri bilhassa Milli Mücadele Dönemi'nde artarak devam etmiştir. Nitekim 1919–1922 yılları arasında veremle mücadele etmek amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde Veremle Mücadele Cemiyeti kurulmuş ve bu yıllar aralığında Veremle Mücadele Cemiyeti tarafından muhtaçlara para, çamaşır, ilaç ve tedavi yardımı yapılmıştır. Bu yardımlar Bilecik'teki ihtiyaç sahiplerine de ulaştırılmıştır.⁵⁶⁸

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra da Lozan'da kabul edilen mübadele kararının TBMM'de onaylanmasıyla birlikte bu işleri yürütmek üzere kurulan İmar, İskân ve Mübadele Vekâleti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bu dönemde büyük yardım ve desteğini görmüştür. Nitekim İmar, İskân ve Mübadele Vekili, İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey 24 Kasım 1923'te Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne bir telgraf çekerek bizzat cemiyetten yardım talep etmiş ve bu telgraf üzerine Genel Merkez hemen harekete geçerek bütün şubelerine gönderdiği yazı ve İstanbul halkına seslenen bildiriyle Hilâl-i Ahmer'den

⁵⁶⁴ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197, B:31.

⁵⁶⁵ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197, B:30-36.

⁵⁶⁶ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197, B:30-37.

⁵⁶⁷ Murat/Melahat Uluğtekin, 2013: 399'dan akратan Zengin, **age**, s.46.

⁵⁶⁸ Murat/Melahat Uluğtekin, 2013: 211'den akратan Zengin, **age**, s.47.

istenen göreve dikkati çekmiş, beklenen katılıma değinmiştir.⁵⁶⁹ Böylece, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin mübadeledeki aktif görevi başlamıştır. Öte yandan hükümet, Yunanistan ile yapılacak mübadele sırasında cemiyete sağlık hizmetlerini yürütme görevi de vermiştir.

Mustafa Necati Bey 25 Aralık 1923'te de Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmiliği'ne yine bir yazı göndererek Yunan tahribatına en fazla maruz kalan Bilecik, Yenişehir, İzmir, Erdek ve Saruhan çevresindeki köylerin durumuna dikkat çekmiş ve bu bölgelere sevk edilecek muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl bir yol izlenebileceğinin altını çizmiştir. Muhacirlerin iskânına tahsis edilecek evlerin önemli bir kısmının tahrip edildiğini ve hatta bazı köylerde ikâmet eden kimsenin kalmadığını, bundan dolayı da halkın tahrip edilen yerleşim yerlerine sevk edilemediğini dile getiren Mustafa Necati Bey, buralarda yeniden yerleşim yeri inşa edilmedikçe muhacirlerin köylerde barındırılmayacağına değinmiştir. Bunun için Yunanlılardan kalan ve kullanılmasına lüzum görülmeyen eşyaların satılarak yaklaşık üç, dört yüz bin lira kadar meblağ elde edilebileceğini ve böylelikle üç ya da dört köy inşa etmenin mümkün olabileceğini söylemiştir. Mustafa Necati Bey'in tespitine göre muhacirler için yeni inşa edilecek köylerin inşaat masraflarının bir kısmı bu şekilde karşılanabilecektir. Örnek köy yerleşim yeri inşaatına önce ve ivedilikle Samsun'da başlanacaktır. Ancak, mesele yalnızca iskân meselesi değildir. Acilen çözüme kavuşturulması gereken bir diğer mesele göçmenlerin üretici hale getirilmesidir. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu bu zor günlerde hükümetin tek başına bu yükü kaldırabilmesine imkân yoktur.⁵⁷⁰

Yunanistan'dan 7. Bölge olan İzmit Bölgesi'ne gelen mübadillerin bir kısmı oradan Bilecik ile Söğüt Kazası'na ve Osmaneli Nahiyesi'ne geçmiştir. 3 Ocak 1924'te Selanik'e bağlı Kılıkış'tan İzmit'e 1.173 kişilik ilk mübadele kafilesi gelmiş ve bu kafiledeki hastalar Hilâl-i Ahmer Sağlık Heyeti tarafından muayene edilerek 200'den fazla mübadile de çiçek aşısı yapılmıştır. Bu mübadillerin bir kısmı trenle Osmaneli, Bilecik, Geyve ve Adapazarı'na sevk edilmiştir. Ardından 27 Ocak'ta Arslan Vapuru ile yine mübadil kafilesi gelmiş ve bunların 464'ü Bilecik'e sevk edilmiştir. 17 Şubat 1924'te Sulh Vapuru ile bu kez Karacaova Kazası Karaköy ve Dodanyan'dan 1.542 mübadil gelmiştir. Aynı gün Akdeniz Vapuru ile de 460 büyükbaş ve 1.350 adet koyun ile 2.200 mübadil daha gelmiştir. 25 Şubat'ta ise bu mübadillerden 190'ı Bilecik'e ve 159'u da Vezirhan'a trenle sevk edilmişlerdir. 12 Mart 1924'te Sulh Vapuru ile Karacaova Kazası Karadere ve Karacabad'tan 1.483 mübadil daha gelmiş ve 16 Mart'ta bunlardan 100'ü Vezirhan'a sevk edilmişlerdir. İzmit'e Nisan ayının

⁵⁶⁹ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a II**, THK Basımevi, Ankara:2001, s.16.

⁵⁷⁰ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197, B:76.

başında Karabiga Vapuru ile Drama'nın Nusretli ve Hüseyinli köylerinden de mübadiller gelmiştir. Bu mübadillerden 600'ü 6 Nisan'da ve 1300'ü 9 Nisan'da İzmit'e getirilmiştir. Nusretli Köyü mübadillerinin İzmit'in Ermeşe ve Yeniköy gibi yerlerine yerleştirilmeleri düşünülmüşse de Dramalı mübadillerin bir kısmı Bilecik'e yerleştirilmiştir⁵⁷¹

4.2.3. 1925 Senesinde Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Gerçekleştirdiği Yardımlar

Bilecik Hilâl-i Ahmer Şubesi tarafından muhtaç muhacirlere hem aynî ve hem de nakdi yardımlar yapılmıştır. Hasta olan kimsesiz yardıma muhtaçların tedavileri yapılırken Bilecik'te tedavisi mümkün olmayanların da şehir dışına sevkleri sağlanmıştır. Yapılan bu sevk sırasında maddi durumu elvermeyenlere ya ücreti şube tarafından karşılanan araçlar tahsis edilmiş ya da yol ücretleri verilmiştir. Bazıları da gideceği yere kadar bir memur eşliğinde gönderilerek orada yapılacak tedavi masrafları şube tarafından karşılanmıştır. Bu meyanda pek çok örnek mevcuttur. Örneğin; ağaçtan düşmesi neticesinde felç ve bakıma muhtaç duruma düşen Karacaova muhacirlerinden İbrahim isimli hasta ve kimsesiz bir şahsın tedavi için İstanbul'da bir hastaneye yatırılması gerekmiş; bunun için bir memur refakatinde İstanbul'a kadar kendilerine yol ve zorunlu masraflarını karşılamak üzere Bilecik Hilâl-i Ahmer merkez veznesinden 20 lira verilmiştir (23 Ekim 1925).⁵⁷² Lefke'de ikamet eden ve rahatsızlığından dolayı İnegöl Hastanesi'ne gitmesi gereken Drama muhacirlerinden Salih oğlu Kürt Ali Ağa'ya da yol ve zorunlu masraflarını karşılamak üzere 600 kuruş verilmiştir (27 Mart 1925).⁵⁷³

Muhacirlere yapılan yardımlara aracı olan, elindeki imkânları seferber eden kimselere de teşvik mahiyetinde maddi destek sağlanmıştır. Elinde nakil vasıtası olan Cevat Ağa adlı bir vatandaşa, yola çıkması gereken kimsesiz hastaları hastaneye ya da gideceği yere kadar arabasıyla götürdüğü için nakliye ücreti olarak Bilecik Hilal-i Ahmer veznesinden nakit para desteği sağlanmıştır. Cevat Ağa'nın arabasıyla götürüp getirdiği muhacir vatandaşlardan biri hasta ve bakıma muhtaç durumda olan Hasan oğlu Mehmet, diğeri de Karacaovalı muhacirlerden sakat olan Ali oğlu Ahmet'tir. Hasan oğlu Mehmet'in İnegöl Hastanesi'nde tedavisi gerektiği için O'nu İnegöl'e kadar arabasıyla hastaneye götürmüş ve kendisine Bilecik Hilal-i Ahmer veznesinden 1.200 kuruş verilmiştir (29 Mayıs 1925).⁵⁷⁴ Küplü'ye

⁵⁷¹ Mustafa Sarı, **İzmit'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1911-1925)**, 1. Baskı, Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti. Yay, İstanbul: 2016, s.239-267'den aktaran Zengin, **age**, s.49.

⁵⁷² **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197, B: 30,18-19.

⁵⁷³ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197/30-11,B:1-80.

⁵⁷⁴ **Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197/30-2,B:1-88.

gitmesi gereken Ali oğlu Ahmet'i de gideceği yere kadar götürdüğü için nakliye ücreti olarak 150 kuruş verilmiştir (16 Mayıs 1925).⁵⁷⁵

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bilecik'te ikamet eden Emine adında Karacaova muhacirlerinden bir kadının da Bilecik'te hastalığının tedavisi mümkün olmadığından İnegöl Hastanesi'ne sevki edilmesi gerekmiş ve kendisini hastaneye götürecek olan arabacı esnafından İzzet Çavuş'a merkez veznesinden 1000 kuruş nakliye ücreti verilmiştir (25 Mart 1925)⁵⁷⁶ Bu arada arabacı Cevat Ağa'nın da Küplü'ye götürdüğü felçli ve sakat durumdaki Ali oğlu Ahmet'in daha sonra İstanbul'da bir hastanede tedavi olması gerekmiş ve bunun için Cevat Ağa'ya yol ve zorunlu masraflarını karşılamak üzere vezneden bu defa 7000 kuruş verilmiştir (23 Mayıs 1925).⁵⁷⁷

Bilecik'te ikamet eden muhacirlerden hasta ve muhtaç durumda olanlara doktor reçetesi gereğince verilmiş olan ilaçların bedeli de Bilecik Hilal-i Ahmer veznesinden karşılanmıştır. Bunun için eczacı Abdullah Efendi'ye de şubat ayı içinde 5.510 kuruş ve nisan ayı sonunda 2.600 kuruş olmak üzere toplam 8.110 kuruş para ödenmiştir (23 Şubat-27 Nisan 1925).⁵⁷⁸

Bilecik'te Hilâl-i Ahmer'in yapmış olduğu yardımlar sadece hastaların yol, tedavi, ilaç masraflarını karşılamakla sınırlı kalmamıştır. Yoksul ve yardıma muhtaç olan muhacir vatandaşların her türlü yeme-içme, kışlık yakacak, giyim, ayakkabı, yorgan, battaniye gibi günlük ihtiyaçları de giderilmeye çalışılmıştır. Bu yardımlar, kimine süt, yoğurt, ilaç parası, kimine giyecek elbise ayakkabı parası, kimine yatak yorgan gibi temel ihtiyaç maddelerinin tedarik edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu örneklerden biri hasta, muhtaç ve günlük yaşesini karşılayamayacak durumda olan Kılıkış muhacirlerinden nalbant Hüseyin oğlu Mehmet'tir. Ayağına ayakkabı alacak parası olmayan bu şahsa ayakkabı alabilmesi için 200 kuruş verilmiştir (20 Nisan 1925).⁵⁷⁹ Doktor tarafından bir hafta boyunca devamlı olarak süt içmesi tavsiye edilen, ancak süt alacak parası olmayan Kılıkış muhacirlerinden hasta ve muhtaç durumdaki Akif Ağa'ya da vezneden 200 kuruş verilmiştir (11 Nisan 1925)⁵⁸⁰ Bilecik'te ikamet eden Karacaova muhacirlerinden hasta durumda olan Hasan oğlu İbrahim'e de ilaç, çorba, süt, yoğurt ve ayrıca ailesinin mümkün mertebe yaşesinin karşılanması için 1000 kuruş

⁵⁷⁵ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-4, B:1-86.

⁵⁷⁶ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-12, B:1-79.

⁵⁷⁷ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-3, B:1-87.

⁵⁷⁸ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-6, B:1-85; K:1197/30-15, B:1-74.

⁵⁷⁹ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-7, B:1-84.

⁵⁸⁰ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-16, B:1-75.

para yardımı yapılmıştır (13 Nisan 1925).⁵⁸¹ İki çocuğuyla Bilecik'te ikamet eden Karacaova muhacirlerinden hasta, muhtaç durumda bulunan Zülkarneyn adlı kişinin de çocuklarıyla beraber tedavisi gerektiği için kendisine ilaç, süt ve yoğurt parası olarak Bilecik Hilal-i Ahmer merkez veznesinden 1000 kuruş verilmiştir (29 Mart 1925).⁵⁸²

Bireysel olarak yapılan bu yardımların yanı sıra birilerinin aracılığıyla toplu olarak da yardımlar gönderilmiş ya da yardımı organize eden kişiye para toplu olarak verilmiştir. Buna bir örnek; Vezirhan'daki Karacaovalı hasta muhacirler için gönderilen para yardımudur. Hastalara pirinç çorbası ve pirinç lapası yedirilmesi için Vezirhan'daki Karacaovalı muhacirler namına Abdullah adlı kişiye de sekiz okka pirinç parası olarak 400 kuruş verilmiştir (30 Mart 1925)⁵⁸³ Bilecik esnafından bazıları da hasta ve muhtaç durumdaki muhacirlere yapılan yardımlara katkı sağlamıştır. İsmail Hakkı adında bir yorgancı esnafı ihtiyaç sahibi muhacirler için imal ettiği yorganların tanesini 450 kuruştan satışa çıkarmış ve satmış olduğu 11 adet yorganın parası olarak kendisine veznedenden toplam 4.950 kuruş verilmiştir (23 Şubat 1925)⁵⁸⁴

Bilecik'te ikamet eden ve Kalkış muhacirlerinden olan merhum nalbant Hasan'ın oğlu onbaşıların Mü'min adlı bir şahsa da İmar İskân Tabibi Hüseyin Bey tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'nin yazı işlerine bildirilmek suretiyle hasta ve muhtaç durumundan dolayı 250 kuruş verilmiştir (26 Ocak 1926).⁵⁸⁵

Görüldüğü gibi en çok yardıma muhtaç olarak kayıtlara geçen Karacaova ve Kalkış muhacirleridir. Beşeriyetin en büyük felâketlerinden olan savaşırlara bir de göç olayı eklenince yıkımın boyutları daha da büyük olmuş; mağdurların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadığı vahim manzaralar ortaya çıkmıştır. Ancak ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de Hilâl-i Ahmer'in varlığı yaraların sarılması, acıların dindirilmesi noktasında yıkımın etkilerini bir nebze olsun hafifletmiştir.

⁵⁸¹ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-8, B:1-83.

⁵⁸² Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-10, B:1-81.

⁵⁸³ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-9, B:1-82.

⁵⁸⁴ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-13, B:1-77.

⁵⁸⁵ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-18,19, B:1-75.

4.2.4. 1925'te Bilecik Hilâl-i Ahmer Yararına Toplanan Yardımlar

Tablo 4.4. Gazete Ve Rozet Hasılatı⁵⁸⁶

Tarih	Makbuz No	Açıklama	Gelirler (Kuruş)
21.12.1924	-	21 Aralık 1924'ten kalan vezne mevcudu	37485
21.12.1924	-	Hilâl-i Ahmer şefkat pulları hasılatı	50000
10.04.1925	35301	Bilecik Merkez Kazası'nda Ramazan Bayramı'nda toplanan rozet ve gazete hasılatı	1000
29.04.1925	35302	Yenişehir Kazası'nda Hilâl-i Ahmer Bayramı'nda satılan gazete hasılatı	300
29.04.1925	35303	Yenişehir Kazası'nda Hilâl-i Ahmer Bayramı'nda satılan rozet hasılatı	4300
29.04.1925	35304	Gölpazarı Nahiyesi'nde satılan gazete hasılatı	900
29.04.1925	35305	Gölpazarı Nahiyesi'nde satılan rozet hasılatı	100
29.04.1925	35306	İnegöl Nahiyesi'nde satılan 200 adet gazete hasılatı	1000
12.05.1925	35307	Pazarcık Nahiyesi'nde satılan 50 adet gazete hasılatı	200
12.05.1925	35308	Pazarcık Nahiyesi'nde toplanan rozet hasılatı	1600
19.07.1925	35309	Yarhisar Nahiyesi'nde Ramazan Bayramı'nda toplanan rozet hasılatı	1000
19.07.1925	35310	Yarhisar Nahiyesi'nde satılan gazete hasılatı	250
25.08.1925	35311	Gölpazarı Nahiyesi'nde kurban derisi bağıışı hasılatı	27846
Toplam Gelir			125981
Genel Harcamalar			28385
Bakiye			97596

Tablodaki verilere göre 1924 yılı sonu Aralık ayında Bilecik Hilâl-i Ahmer veznesinde kalan toplam nakit para 87.485 kuruştur. Bu meblağ, Hilâl-i Ahmer şefkat pulları ile makbuz karşılığı olmaksızın toplanan yardımların ve diğer fevkalâde gelirlerin toplamıdır. Bu tarihten sonra 1925 yılı nisan ayından ağustos ayı sonuna kadar bayramlarda Bilecik Merkez Kazası başta olmak üzere diğer kaza ve nahiyelerinde satılan gazete, rozet hasılatı ile kurban derisi bağışlarından elde edilen miktar ise 38.496 kuruştur. 1925 yılı başından itibaren ağustos sonuna kadar 8 ay boyunca yapılan genel harcamaların toplamı da 28.385 kuruştur. Görüldüğü gibi 5 ay zarfında toplanan hasılat, genel harcamaların toplamından 10.000 kuruş daha fazladır. Aralık 1924'ten kalan meblağ ile birlikte toplam gelir ise 125.981 kuruştur. Genel harcamalar bu rakamdan çıkarıldığında vezne kalan toplam bakiyenin de 97.596 kuruş olduğu görülmektedir. Bu verileri aktaran belgenin altına;

“Talimatnamenin 28. maddesi mucibince 1 Nisan, 1 Temmuz, 1 Teşrin-i Evvel ve 1 Kanun-ı Sâni tarihlerinde tanzim ve Merkez-i Umumiye'ye irsâli lâzım gelen hülâsa-i hesabiye”⁵⁸⁷

açıklamasını içeren bir dipnot düşülmüştür. Burada sözü edilen talimatname Hilâl-i Ahmer'in genel talimatnamesidir. Sözü geçen tarihlerde düzenlenmiş olan bu hesap cetveli

⁵⁸⁶ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197, B:29.

⁵⁸⁷ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197, B:29, cetvel numarası:4.

Bilecik Hilâl-Ahmer Şubesi'nin yıl içinde cemiyet yararına topladığı yardımları göstermesi bakımından önemlidir. Toplanan yardım gelirleriyle ihtiyaç sahipleri için yapılan harcamalar ve geriye kalan 97.596 kuruş bakiyeden ibaret olan hesap özeti Merkez-i Umumiye'ye gönderilecektir. Burada kalan 97.596 kuruş paranın tamamının mı yoksa bir kısmının mı merkeze gönderildiği hakkında bir malumat yoktur. Ancak, bir kısmı Bilecik dâhilinde kullanılmış olsa bile muhtemelen yüklü bir miktar Merkez-i Umumiye'ye gönderilmiştir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında cemiyete gelir sağlamak için oldukça faal olan Bilecik Şubesi'nin, 1926 yılı haziran sonuna gelindiğinde müfredat cetveline göre kasasında 36.984 kuruşu bulunmaktadır ve bu miktar cemiyet yararına toplanan yardımlar ve yapılan harcamalardan sonra geriye kalan paradır. 1927 yılında ise Bilecik Hilâl-Ahmer Şubesi, halktan topladığı 23.936 kuruş nakit gelirin tamamını Merkez-i Umumiye'ye göndermiştir.⁵⁸⁸

4.2.5. Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Veznesinden Yapılan Yardımlar

Tablo 4.5. 1925'te Kimsesiz Ve Yardıma Muhtaç Muhacirlere Yapılan Yardımlar⁵⁸⁹

Yardım Edilen Kimsesiz Fakirlerin İsmi	Yardım Miktarı (Lira)	Veriliş Tarihi	Karar No	Açıklama
Muhtaç ve yangınzede Bilecikli İkbâl Hanım'a	2	12.01.1925	72	
Muhtaç ve fakir Dersaadetli Süleyman Hamdi Efendi'ye	4	8.03.1925	78	
Polis Ali Efendi'ye	30	1.08.1925	90	Cinnet getiren Lefkeli kunduracı İbrahim'in Dersaadet'e nakil ücreti
Arabacı Kirmastili İsmail Ağaya	10	1.08.1925	89	Hasta, fakir Pazarcıklı Mustafa oğlu Hüseyin'in İnegöl Hastanesi'ne nakil ücreti
Malûl ve kimsesiz Bursalı Halime Hanım'a	3	10.09.1925	91	
Yekûn	49			

1925 yılı içerisinde daha önce zikredilenlerden başka yukarıda isimleri geçen muhtaç, kimsesiz ve çok fakir kimselere de Bilecik Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkez veznesinden nakdi yardımlar yapılmıştır (20 Mart 1926).⁵⁹⁰ 1 Ocak'ta muhtaç ve yangınzede İkbâl Hanım'a 2 lira; 8 Mart'ta muhtaç ve fakir Süleyman Hamdi Efendi'ye 4 lira; 1 Ağustos'ta Lefkeli fakir bir kunduracı İbrahim adlı şahsın -cinnet getirmiş olmasından dolayı polis refakatinde-

⁵⁸⁸ Zengin, age, s.46.

⁵⁸⁹ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197 B:30-22.

⁵⁹⁰ Türk Kızılayı Arşivi, K:1197 B:30-22.

İstanbul'a sevki için polis memuru Ali Efendi'ye 30 lira; yine aynı tarihte İnegöl Hastanesi'ne nakli gereken Pazarcıklı Mustafa oğlu Hüseyin adlı hasta ve fakir vatandaşı hastaneye götürmesi için arabacı İsmail Ağa'ya 10 lira ve 10 Eylül'de sakat durumda olan kimsesiz Halime Hanım'a da 3 lira verilmiştir.

Daha önce görüldüğü gibi buradaki tabloda da ihtiyaçların giderilmesi noktasında harcanan paraların büyük bir kısmı kimsesiz, fakir hastaların Bilecik haricine nakilleri sırasında gerçekleşmiştir. Mesafenin uzunluğuna göre bilhassa İstanbul'a nakiller sırasında vezneden yüklü miktarda para sarf edilmiştir. Ayrıca İnegöl Hastanesi'ne de nakillerin yapıldığı belirtilmektedir. Bu durum, Cumhuriyetin ilk yıllarında İnegöl Kazası'nın sağlık hizmetleri bakımından Bilecik'e göre daha gelişmiş bir donanımına sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekten de bu dönemde Bilecik merkezinde tam teşekküllü bir hastane bulunmamaktadır. Nitekim, 1925 yılının ocak ayında bu mesele Bilecik (Vilayet) Umum Meclisi'nin İkinci Devre-i İntihabiye, 26 Ocak 1925 tarihli oturumunda Sıhhiye Encümeni tarafından gündeme getirilmiştir. Sıhhiye Encümeni'nin raporunda vilayet merkezinde bulunan 10 yataklı dispanser, 20 yatak daha ilave edilerek 30 yatağa çıkarılmak suretiyle hastaneye dönüştürülmesinin ve hastane adıyla açılmasının uygun olacağı dile getirilmektedir.⁵⁹¹ Bilecik'in modern bir hastaneye kavuşması için atılan bu ilk adımla birlikte zamanla sağlık teşkilatı gelişecek ve böylelikle birçok hastalığın tedavisi Bilecik dâhilinde gerçekleştirilecektir.

Dayanışma ve yardımlaşma konusunda kamuoyunu teşvik mahiyetinde Bilecik Gazetesi, sık sık Hilal-i Ahmer'in propagandasını yapmıştır. 7 Haziran 1927 tarihli gazetenin "Vilayet Haberleri" kısmında yer alan "*Hilal-i Ahmer'e Yardım Her Türk'ün Milli ve İnsani Vazifesidir*"⁵⁹² başlığıyla yer alan bir yazı, gazetenin propaganda faaliyetlerinden sadece birine örnektir. Söz konusu yazıda; savaş zamanlarında insanlığın felâketlerine koşan, barış zamanlarında ise muhtaç felâketzedelere şefkat elini uzatan ve faaliyetlerini çok mühim başarılarla sürdüren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Azâ olarak kayıt olmanın her Türk için milli ve insani bir vazife olduğu hatırlatılırken, cemiyete senede sadece 100 kuruş bağışlayanın Azâ, 50 kuruş verenin de yardımcı Azâ olarak kayıt olabileceği dile getirilmektedir.⁵⁹³ Vatandaşların cemiyete aktif bir üye olarak katılması teşvik edilirken öte yandan;

⁵⁹¹ **Bilecik Gazetesi**, 5 Mart 1925, No:10, s.1.

⁵⁹² **Bilecik Gazetesi**, 7 Haziran 1927, No:122, s.4.

⁵⁹³ **Bilecik Gazetesi**, 7 Haziran 1927, No:122, s.4.

“her ayın 15’inde neşrolunan ve senelik aboneliği 1 liradan ibaret olan”⁵⁹⁴ Hilâl-i Ahmer Mecmuası da hayırsever Bilecikliler’e tavsiye edilmiştir.

4.2.6. Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti ve Cemiyet Yararına Yapılan Yardımlar

Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar için düşünülen Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin ilk olarak 1908’de Kırklareli’nde kurulduğu bilinse de⁵⁹⁵ bugüne kadar uzanan asıl yapılanma Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiştir. Kimsesiz çocukların korunmasındaki yetersizlikler yüzünden savaşın son yıllarında çocukları korumak amacıyla daha kapsamlı bir teşkilat kurulması yönünde başlayan çalışmalar, 6 Mart 1917’de Galatasaray Yurdu’nda toplanan 20 kişilik bir heyetin ilk Heyet-i Merkeziye’yi kurmasıyla sonuçlanmış ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kısa sürede Hükümet’ten gerekli çalışma iznini alarak faaliyete geçmiştir.⁵⁹⁶ Kuruluşuyla birlikte 67 maddelik bir “Himaye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnâme-i Esâsisi” ile 36 maddelik “Cemiyetin İstanbul Şubeleri Teşkilât ve Vazifesine Dair Tâlimatnâme” yayınlayan⁵⁹⁷ ve Birinci Dünya Savaşı’nın son yıllarına gelindiğinde faaliyetlerine hız veren Cemiyet, 1918 yılında 91 maddelik oldukça kapsamlı “Himaye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Tâlimatnâmesi” hazırlamıştır. Mondros Mütarekesi’nden sonra Milli Mücadele yıllarında da öksüz ve yetim çocuklarla ilgilenilmeye devam edilmiş; Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin yeni kurulduğu ve yeni devletin inşa edildiği, Milli Mücadele’nin en buhranlı günlerine rastlayan bu dönemde, Himaye-i Etfâl Cemiyeti Ankara’da, 30 Haziran 1921 ‘de yeniden yapılandırılmıştır.⁵⁹⁸ Karar Defteri’nin ilk sayfasında cemiyetin amacı;

“Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen bir sürü çetin ve acılarla dolu savaşların ülkemizde doğurduğu yıkımlardan olmak üzere, şehit çocukları ile bakım ve korunması millete kalan diğer felâketzede çocukların milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi; bütün memleket çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşımaya yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, hazırlanması ve geleceğimizin teminatı olan bütün çocukların şefkatli bir gözle gözetilmesi ...”⁵⁹⁹ şeklinde özetlenmiştir.

Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, tüm kurumlarıyla birlikte yeniden yapılanan Türkiye Devleti’nin sosyal hizmetler alanındaki hedef ve faaliyetlerini yerine getirerek, devletin sosyal hizmet anlayış ve uygulamalarının hayata geçirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. 26 Kasım 1921 ‘de;

⁵⁹⁴ **Bilecik Gazetesi**, 26 Şubat 1925, No:9, s.3.

⁵⁹⁵ Hasan Albayrak “Himaye-i Etfâl Cemiyeti”, **Tarih ve Toplum**, S.52, İletişim Yay, İstanbul:1988, s.32.

⁵⁹⁶ Makbule Sarıkaya, “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar”, **dergipark.org.tr**/makale No:26085, s.193.

⁵⁹⁷ Sarıkaya, **agm**, s.194.

⁵⁹⁸ **Türkiye Çocuk esirgeme Kurumu’nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939**, İstanbul:1940, s.3

⁵⁹⁹ Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Heyet-i İdare Karar Defteri, Ankara: 1921, s.1’den aktaran Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 34, Erzurum: 2007, s.322.

“Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, menafii umumiyeye hadim cemiyetler meyânında ithali kanunen... İcra Vekilleri Heyetince...”⁶⁰⁰

uygun görülerek cemiyetin toplum yararına hizmet eden bir kurum olduğu kabul edilmiştir. Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti, kuruluşundan itibaren bütün faaliyetlerini nizamname ve tüzükler çerçevesinde yürütmüş; zaman içinde değişen şartlara göre tüzüğünde bazı değişikliklere ve yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Kurucuları arasında Bilecik Mebusu Hamdi (Aksoy) Bey’in de yer aldığı Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin mebuslardan oluşan merkez teşkilâtı şöyledir:

İstanbul Mebusu Muhtar Bey, B.M.M Reisi sânisî Rauf (Orbay) Bey, Kozan Mebusu Fevzi (Çakmak) Paşa, İstanbul Mebusu Dr. Adnan (Adıvar) Bey, Bolu Mebusu Trakyalı Dr. Fuat (Umay) Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, Erzurumlu Nafiz Bey (tüccar), Bayazıt Mebusu Dr. Refik (Saydam) Bey, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey (Maarif Vekili, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey, Niğde Mebusu Vehbi (Çorakçı) Bey, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey, Edirne Mebusu Faik Bey, Edirne Mebusu Şeref Bey, Vasıf (Kara Vasıf) Bey, Aydın Mebusu Hoca Esat Efendi, Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey, Canik Mebusu Emin Bey ve İzmir Mebusu Enver Bey.⁶⁰¹

1923 yılında çocuk koruma teşkilatının oluşturup, kısa sürede tüm yurtda yaygınlaştırılmasıyla cemiyetin hizmetinden sayısız çocuk yararlandırılmıştır. 1930’lara gelindiğinde on yıl içinde genel merkezde 139.445, şube merkezlerinde ise 676.611 olmak üzere 816.056 çocuğa yardımlar yapılmıştır.⁶⁰² Kuruluş yılı olan 1921’de yurt içinde 10 şubesi olan cemiyetin 1923’te şube sayısı 68’e, 1924’te 138’e, 1925’te de 218’e yükselmiş ve yine aynı yıl yurt dışında da 32 şubesi açılmıştır.⁶⁰³ 1930’a gelindiğinde 441’i yurt içinde ve 38’i yurt dışında olmak üzere cemiyetin şube sayısı toplamda 479’a ulaşmıştır. Bu bağlamda Himaye-i Etfâl Cemiyeti Bilecik Şubesi’nin tam olarak hangi tarihte açıldığı konusunda net bir bilgiye rastlanmasa da 1923’te açılmış olması muhtemeldir. Zira, 1925’lere gelindiğinde Bilecik Gazetesi’nin sayfalarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin kaza merkezlerindeki şubelerinin faaliyetlerinden söz edilmektedir.⁶⁰⁴ Bu durum Bilecik merkezindeki yapılanmanın daha erken bir tarihte olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

⁶⁰⁰ BCA. F:30.18.1.1, K:4, G:39-3 (26.11.1921).

⁶⁰¹ Sarıkaya, **agm**, s.323.

⁶⁰² Sarıkaya, **agm**, s.327.

⁶⁰³ Sarıkaya, **agm**, s.327.

⁶⁰⁴ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No: 26, s.3.

Genç Cumhuriyetin özüne yaraşır şekilde, sosyal devlet anlayışının önde gelen uygulayıcılarından biri olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle birlikte yurt genelinde olduğu gibi Bilecik'te de toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın bayraktarlığını yapmıştır. Bilecik Vilayet Gazetesi'nin sütunları savaş yıllarında olduğu gibi Cumhuriyetin kuruluş yıllarında da hayır ve yardımseverlikte birbiriyle yarışan Bilecikliğin hamiyetperverlik haberleriyle doludur. Milli Mücadele Dönemi'nin çetin savaşlarına şahit olmuş ve işgal yıllarının felâketlerine göğüs germiş olan bu küçük Anadolu şehrinin halkı; Cumhuriyet Dönemi'nde de el ele verip kendi kıt imkânlarıyla zorlukların üstesinden gelebilmiştir. Bu tür faaliyetlerde her zaman olduğu gibi kamuoyunu harekete geçiren bir vasıta olarak Bilecik Gazetesi'nin rolü büyüktür. Örneğin, zekât ve sadaka-i fitr gibi yardımlar için adres olarak Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni gösteren gazete, halkı doğru hedeflere yönlendirmek suretiyle üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Örneğin, 25 Nisan 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nin Ramazan ayına tesadüf eden ilk sayfasında büyük punto koyu harflerle “Sadaka-i Fitrınızı Himaye-i Etfâl Cemiyetine veriniz”⁶⁰⁵ yazısı vurgulanmış ve bu yazının hemen altında da Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Osmaneli Şubesi Başkanı Talât Bey'in kaleme aldığı duygu yüklü yazıya yer verilmiştir.⁶⁰⁶

Aynı sene içinde Cemiyet'in Osmaneli ve Gölpazarı şubelerinden kimsesiz şehit çocuklarına yapılan yardımlar konusunda, hayırseverlerin bizzat isimleri zikredilerek gazete vasıtasıyla kendilerine teşekkür edilmektedir.⁶⁰⁷ “Osmaneli'nden” diyerek başlayan haberde; kaza merkezinde kız ve erkek mekteplerindeki şehit çocuklarından, kızların hepsine bir örnek gösterişli güzel bir elbise ile erkek çocuklara da izci kıyafeti yaptırarak, şehit çocuklarının yüzlerini güldüren Osmaneli Himaye-i Etfâl Cemiyeti Şubesi'nin genç ve faal üyesi Pertilzâde Osman Bey ve eşine teşekkür edilmektedir.⁶⁰⁸

Aynı tarihli Bilecik Gazetesi'nin “Gölpazarlı Hanımların Hamiyyeti,..” başlıklı haberinde de Gölpazarı Kızlar Mektebi öğrencilerinin yılsonu sınavları sonrasında öğretmen Saime Hanım tarafından Himaye-i Etfâl Cemiyeti yararına düzenlenen müsamerede Gölpazarı Kasabası hanımlarının 1.133 kuruş, 10 para bağışta buldukları bildirilerek; Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanlığı tarafından kendilerine alenen teşekkür edilirken, kadın-erkek bütün

⁶⁰⁵ **Bilecik Gazetesi**, 20 Nisan 1925, No:16, s.1 .

⁶⁰⁶ “...Yarının sahipleri olan mini mini şehit yavrularını ve yetimleri unutmayalım. Şefkat ve himayelerimizi, bize emanet edilen bu yavruların bir tanesinden bile esirgemek en büyük haksızlık olur. Onların elemelerini unutturmak, neşe ve sevinçlerini iade etmek bizim için çok mühim ve milli bir vazifedir. Unutmayın ki bir yetimin, bir şehit yavrusunun ufak bir tebessümü kadar dünyada büyük bir saadet yoktur...” Osmaneli /Talât. **Bilecik Gazetesi**, göst. yer.

⁶⁰⁷ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No:26, s.3.

⁶⁰⁸ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No:26, s.3.

memleket halkına hayırseverlik örneği olan bu davranışa iştirak çağrısı yapılmaktadır. Çünkü bu yardımlar boşa gitmeyecek, geleceğin teminatı olan bu kimsesiz ve yetim kalmış çocukların eğitim ve yaşasına harcanacaktır.⁶⁰⁹

14 Nisan 1927 tarihli Bilecik Gazetesi'nin "Vilayet Haberleri" kısmında ise "Bozüyük Himaye-i Etfâl Cemiyeti" başlığıyla yer alan haberde; Himaye-i Etfâl Cemiyeti Bozüyük Şubesi'nin 1927 senesi İdare Heyeti'nin seçiminden söz edilmektedir. Yapılan seçimde heyet başkanlığına Demircizâde Remzi Bey seçilirken, veznedarlığa Kömürsu Ormanları Komiseri Zâkir Bey, sekreterliğe Başmuallim Mustafa Hulûsi Bey, Azâlıklara da Belediye Doktoru Tefvik Bey ile Hususi Orman Şirketi Eczacısı Ethem Bey'ler seçilmişlerdir.⁶¹⁰ Haberin devamında da Bozüyük Kanaat Şirketi hissedarlarından Hasan Hüseyin Efendi'nin Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne 2.500 kuruş ve Orman Şirketi muhasebecisi Hami Bey'in de 1.200 kuruş yardım ettikleri bildirilerek; fedakârlıklarından övgüyle bahsedilmektedir.⁶¹¹

Yakın tarihli bir diğer Bilecik Gazetesi'nde de benzer haberler yer almaktadır. Gazetenin "Vilayet Haberleri" kısmında "*Öksüz Çocuklara Yardım*" başlığı altında yer alan haberde Bozüyük Belediyesi ile Bozüyük Türk Ocağı, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfâl Cemiyetlerinin Bozüyük Şubeleri işbirliğiyle kız ve erkek mekteplerinden 50 fakir ve yetim çocuğa her gün öğle yemeği verildiği; bu iş için gerekli çatal, kaşık, tabak gibi malzemelerin de kereste tüccarı Süleyman ve Batumzâde Rüstem Beylerle, Kanaat Bakkaliye Şirketi ve tüccarlardan Hüseyin Bey ve Mehmet Ağa tarafından temin edildiği bildirilmektedir. Ayrıca Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kız ve erkek mekteplerinden 30 fakir talebeye de birer kat elbise yaptırdığı belirtilerek; fakir ve kimsesiz çocuklara yardım eden bu cemiyetler ile hamiyetperver vatandaşlara gazete aracılığıyla teşekkür edilmektedir.⁶¹² Haberin devamında ise Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin adı zikredilmemekle birlikte yine örnek bir yardımseverlik olayından söz edilmektedir; "*Söğüt Belediye Başkanı: Hüsnü, Söğüt Kazası Kaymakamı: Cevat, Söğüt Kız Mektebi Baş Muallimi: Ahmet Hamdi, Söğüt Köy Yatı Mektebi Müdürü: Fahri*" imzasıyla Bilecik Gazetesi Müdürlüğü'ne çekilen açık bir telgrafta; Söğüt Erkek ve Kız Mektepleri talebelerinden fakir ve kimsesiz olanların çamaşır, elbise, ayakkabı gibi ihtiyaçlarının temini için 64 lira bağışta bulunan Bozüyük eşrafından kereste tüccarı Osmanzâde Hüseyin Efendi'ye yardımseverliği

⁶⁰⁹ **Bilecik Gazetesi**, 13 Temmuz 1925, No:26,s.3.

⁶¹⁰ **Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115, s.2.

⁶¹¹ **Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115, s.2.

⁶¹² **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118, s.4.

ve eğitime destek olma yolundaki katkıları için gazete aracılığıyla alenen teşekkür edilmektedir.⁶¹³

Ülke genelindeki tüm sivil toplum kuruluşları gibi Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti de şubeleriyle birlikte düzenli olarak topladığı yıllık kongrelerinde başta vali ve belediye başkanı olmak üzere şehrin yöne Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kadrosunu bir araya getirerek yıllık mesaisi hakkında katılımcıları bilgilendirirken, diğer yandan mühim kararlara imza atarak teşkilatlanmanın köylere kadar yaygınlaştırılması için çaba sarf etmiştir. Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin bütün kongreleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılammış olsa da Bilecik Gazetesi sütunlarında yer alan vilayet haberlerinden cemiyetin Bilecik'te bilhassa 23 Nisan, 29 Ekim gibi milli bayramlarda öne çıkan vizyonu hakkında bazı ipuçlarını yakalamak mümkündür. Örneğin 1928 yılına rastlayan 23 Nisan günü, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olması dolayısıyla Bilecik'te coşkuyla kutlanırken, Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Kemal Bey'in belediye meydanında toplanan kalabalığa yaptığı konuşma hafızalardan silinmemiştir. Kemal Bey 23 Nisan'ın Türk İnkılâbındaki yerini ve önemini anlatırken, konuşmasında bilhassa şehit çocukları için çalışan Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yaptığı hizmetleri de dile getirerek halkın Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne olan yardım borçlarını hatırlatmıştır.⁶¹⁴ Kemal Bey'in yaptığı konuşma tesirini göstermekte gecikmemiş; 23 Nisan Bayramı münasebetiyle Bozüyük Kazası kereste tüccarlarından olan Hüseyin Efendi kimsesiz ve fakir çocuklara elbise ve ayakkabı alınmak üzere Söğüt Kazası Merkez Muhtelit (Karma) Mektebi Müdürlüğü'ne 150 lira bağışta bulunmuştur. Mektep İdaresi de bu parayla 46 takım elbiselik kumaş, 17 çift çorap ve 2 adet şapka alarak kimsesiz fakir çocukları sevindirmiştir.⁶¹⁵

23 Nisan kutlamalarını aktaran 1 Mayıs 1928 tarihli Bilecik Gazetesi'nin 3. sayfasında da Bilecik Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yıllık kongresinin 4 Mayıs 1928'de Türk Ocağı binasındaki özel dairede yapılacağı haberi yer almaktadır. Sözü edilen kongre, başta Vali Şevket Bey olmak üzere Söğüt ve Pazarcık Şubelerinden gelen üyelerin de katılımıyla oldukça kalabalık olarak toplanmıştır.⁶¹⁶ Himaye-i Etfâl Merkez Heyeti Başkanı tarafından yıllık mesai hakkında bilgi verildikten sonra kongre heyeti tarafından bu mesainin daha kapsamlı bir şekilde uygulanması ve kimsesiz çocukların daha faydalı bir vatan evladı olarak yetiştirilmesi konusuna dikkat çekilmiştir. Uzun tartışmalardan sonra netice meselesine gelince Muhasebe-i Hususiye, Belediye ve Evkaf Dairelerinin yardım ellerini uzatmaları

⁶¹³ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:118, s.4

⁶¹⁴ **Bilecik Gazetesi**, 1 Mayıs 1928, No:165, s.1.

⁶¹⁵ **Bilecik Gazetesi**, 1 Mayıs 1928, No:165, s.1.

⁶¹⁶ **Bilecik Gazetesi**, 8 Mayıs 1928, No:166, s.1.

gereği hatırlatılmış ve bilhassa köylerde de Himaye-i Etfâl teşkilatlanmasının yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir.⁶¹⁷

Kongrenin ana teması; ülke geleceğinin teminatı olan çocukların sağlıklı ve her bakımdan en iyi şekilde yetiştirilmesidir. Ebeveynleriyle büyüyen çocuklar bir dereceye kadar kendilerini koruma imkânına sahip olsalar da, kimsesiz ve bakımsız çocukların pek çoğu bu korunmadan mahrum kalarak ölümlerle pençeleşmektedir. İşte tam bu noktada Bilecik Gazetesi'nin sütunlarında; kimsesiz çocukları hayat mücadelesinden galip çıkarmak ve en iyi şekilde yetiştirmek için hizmet sarf eden Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne azâmi ölçüde yardımda bulunmanın bir vatandaşlık görevi olduğu tekrar vurgulanmıştır. Ayrıca, kongrenin bu konuda gösterdiği hassasiyet ve yüksek alâka gazetede takdirle anılırken, işçisiyle, memuruyla, esnafıyla bütün halkın Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin etrafında toplanmasının gereği ve önemi dile getirilmiştir.⁶¹⁸

Cemiyetler tarafından zaman zaman farklı alanlarda yarışmaların düzenlenmesi, halkın yardımlarını teşvik amacıyla gerçekleştirilen yaygın faaliyetlerden biridir. Özellikle spor alanında gerçekleştirilen organizasyonlarda ata sporu olan pehlivan güreşlerine halkın ilgisi ve katılımı her zaman büyük olmaktadır. Bilecik'in Pazarcık Nahiyesi'nde de cemiyet yararına yardım toplamak için Himaye-i Etfâl Cemiyeti Pazarcık Şubesi böyle bir organizasyona imza atmıştır. Nitekim, cemiyet tarafından Haziran 1928'de Pazarcık'ta bir pehlivan güreşi tertip etmiştir. Bilecik Valisi Şevket Bey ile Himaye-i Etfâl Cemiyeti Pazarcık Şubesi Başkanı Doktor Mustafa Bey tarafından 18 Haziran 1928'de gerçekleştirilecek olan güreş müsabakasına Başvekil İsmet Paşa da davet edilmiştir. İsmet Paşa'ya çekilen telgrafta, kendisine özel bir bilet takdim edildiği ve yarışmaya bizzat teşrif etmeleri istenmiştir.⁶¹⁹

12 Kasım 1931 tarihli Bilecik Gazetesi'nin ilk sayfasında ise "*Kimsesiz Çocukların Himayesi*"⁶²⁰ başlığı altında yer alan bir haberde; İlk mekteplerde öğrenim gören yoksul ve kimsesiz çocuklar için Maarif Vekâleti'nin özel emri ile Bilecik'te öğrenci velileriyle öğretmenlerden oluşan bir Himaye Heyeti'nin kurulduğu belirtilmektedir. Öğretmenlerin gözetim ve yardımlarıyla iş göreceğ olan bu heyetin, kimsesiz vatan evlatları için büyük ölçüde faydalı olacağı dile getirilmektedir. Yeni oluşturulan Himaye Heyeti ile Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin birlikte çalışmalarıyla neticenin çok daha başarılı olacağı muhakkaktır. Türk çocuklarını geleceğe hazırlamak gayesine ömrünü adayan öğretmenlerin, bu mühim insani

⁶¹⁷ **Bilecik Gazetesi**, 8 Mayıs 1928, No:166, s.1.

⁶¹⁸ **Bilecik Gazetesi**, 8 Mayıs 1928, No:166, s.1.

⁶¹⁹ **BCA. F:30-10-0-0**, K:178, G:233/13.

⁶²⁰ **Bilecik Gazetesi**, 12 Kasım 1931, No:341, s.1.

vazifeyi de üzerlerine almaları, kimsesiz çocukların sefaletten kurtarılımları bakımından takdir edilecek bir başlangıçtır.⁶²¹

Himaye Heyetlerinin oluşturulmasından kısa bir zaman sonra 1932 yılı ocak ayında Pazarcık Nahiyesi Müdürü İzmirli Bedri Bey, Pazarcık'ta CHF adına, içini yerli malları ile döşeyerek yeni ve güzel bir bina yaptırmış ve bina içerisinde Himaye-i Etfâl, Hilal-i Ahmer, Tayyare Cemiyeti, Muallimler Birliği gibi bütün yararlı kuruluşlara da birer oda ayırtmıştır.⁶²² Ayrıca binanın açılış töreninde nahiyede Himaye-i Etfâl Cemiyeti yararına bir eşya piyangosu tertiplenerek cemiyetin elzem ihtiyaçları temin edilmiştir. Yeni kurulan Nahiye Mektepleri Himaye Heyeti de 40 kimsesiz çocuğun öğle yemeği iaşesi için faaliyete geçmiştir.⁶²³ Bu iki yararlı cemiyetin nahiyelere kadar teşkilatlanması, beklenen neticenin kısa sürede gerçekleştirildiğinin göstergesidir.

Toplumsal yardımlaşmaya teşvik konusunda sık sık gazete sütunlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin adı zikredilirken, ilerleyen süreçte Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin adı da gazetelerin baş sayfasında yer almaya başlamıştır. Örneğin, 19 Kasım 1931 tarihli Bilecik Gazetesi'nin baş sayfasında koyu punto ile "Günde 10 para" başlığıyla Himaye-i Etfâl Cemiyeti için yapılan yardım çağrısı, gazetenin bundan sonraki her sayısında tekrarlanmaktadır.⁶²⁴ "Günde 10 para" sloganıyla Bilecik Gazetesi, Anadolu'nun her köşesinde birer çocuk sarayının yükselmesi için az, çok demeden zengin, fakir herkesin Himaye-i Etfâl'e mutlaka yardım yapabileceği gerçeğini hatırlatmaktadır.⁶²⁵

18 Şubat 1932 tarihli gazetenin Dâhili Haberler kısmında ise İl Genel Meclisi Daimi Encümeni üyelerinden Ahmet Hulusi Bey'in hem Bilecik Himaye-i Etfal Cemiyeti hem de Himaye Heyeti adına Bilecik eşrafına alenen iletmiş olduğu teşekkür manşeti yer almaktadır.

Her öğretim yılı başında ve her bayramda yoksul öğrencilere şapka, siyah önlük ve çorap dağıtan manifaturacı Asım Efendi ile çocuklara ayakkabı alan Berber İsmail'in Yemenici Ali Efendi'nin isimleri gazetede takdirle yâd edilmektedir.⁶²⁶ Himaye-i Etfal Cemiyeti, Merkez Vilayet Şubesi de bu bayramda 124 çocuğu giyindirerek ihtiyaç sahibi aile çocuklarının yüzlerini güldürmüştür.⁶²⁷

⁶²¹ **Bilecik Gazetesi**, 12 Kasım 1931, No:341, s.1.

⁶²² **Bilecik Gazetesi**, 14 Ocak 1932, No:350, s.1.

⁶²³ **Bilecik Gazetesi**, 14 Ocak 1932, No:350, s.1.

⁶²⁴ **Bilecik Gazetesi**, 19 Kasım 1931, No:342, s.1

⁶²⁵ **Bilecik Gazetesi**, 24 Aralık 1931, No:347, s.1.

⁶²⁶ **Bilecik Gazetesi**, 18 Şubat 1932, Sayı:354, s.2.

⁶²⁷ **Bilecik Gazetesi**, 10 Mart 1932, Sayı:357,s.2.

İlerleyen zaman zarfında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yapılan yardımlar artarak ve çeşitlenerek devam etmiştir. 1934 yılına gelindiğinde Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin adı Atatürk tarafından “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak değiştirilmiş ve ilk eşya yardımı olarak Akşehirli Arif Bey'in iki top kumaşıyla başlayan yardımlar, önce ülke düzeyine, daha sonra da uluslararası düzeye yayılmıştır. Çocukların korunması, prevantoryumlar⁶²⁸, çocuk poliklinikleri, sanatoryumlar,⁶²⁹ çocuk tiyatroları, sinemaları, kütüphaneleri, şefkat pulları, banyolar, süt damlaları⁶³⁰, şefkat yuvaları gibi birçok ilke imzasını atan kurum, ülkemizdeki sosyal hizmet uygulamalarının öncüsü olarak tarihteki yerini almıştır. Büyüyen, gelişen bu kurumsal yapı, 5 Mayıs 1981 tarihine gelindiğinde ise 17331 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 51 Sayılı Kararı ile feshedilerek, bu tarihten itibaren Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlanmıştır.⁶³¹

1936 yılında Bilecik'te arşiv kayıtlarına yansıyan ilginç bir hadise cereyan etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş yıllarında yardım ettiği mağdur yangınzedeler ile Maliye Vekâleti arasında yaşanan ve sonrasında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Bilecik Merkez Heyeti'nin de müdahil olduğu hadisede yangınzedelerin aleyhinde bir durum ortaya çıkmıştır. Başbakanlık, Maliye Vekâleti, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti arasında uzun ve ayrıntılı yazışmalara konu olan bu hadisede Bilecik Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez Heyeti, olayın çözüme kavuşturulması yönünde büyük çaba sarf etmiştir.⁶³²

Anlaşmazlığa konu olan hadise; Bilecik'in işgal yıllarında evleri tamamen yanarak açıkta kalan şehit aileleri için 1922'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Ermenilerden kalma metruk arsalar üzerine yaptırılan evlerin hazineye devredildiği gerekçesiyle, Maliye Vekâleti'nce istimplâk edilmeye çalışılması meselesidir. Bu hususta Maliye Vekâleti'nin gerekçesi; 1771 Sayılı Kanun'un yangınzedeler hakkındaki 5. maddesi ile bu maddeye açıklık getiren 189 Sayılı Kanun Hükümleri'dir.⁶³³ Kanun gereği, söz konusu evlerin bu felâketzedelere hibe olarak verilebilmesi için; 1771 Sayılı Kanun yayınlanmadan önce, kendilerinin yangınzede olduklarına dair ellerinde bir belge ile hazineye müracaat etmiş

⁶²⁸**Prevantoryum:** verem mikrobunu kapmış ama henüz hastalığa yakalanmamış zayıf vücutlu kimselerin vereme yakalanmasını önlemek için bakıldıkları sağlık kurumu.

⁶²⁹**Sanatoryum:** uzun dönemli tedavi gerektiren hastalıklara sahip hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşları.

⁶³⁰**Süt Damlası:** Çocuk ölüm oranlarını azaltmak, çocukları yaşatmak, ihtiyacı olanlara ücretsiz süt dağıtmak gibi gayelerle M. Kemal Atatürk'ün 1935 CHP Parti Programı'na koyduğu; sosyal devlet anlayışıyla Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarafından hayata geçirilen cumhuriyet kurumudur.

⁶³¹Nihat Tarımeri, “Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nden Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na”, <http://sosyalhizmetuzmanlari.com/> makale no:3105.

⁶³²BCA. F:30-10-0-0, K:140, D:2, G:13.

⁶³³TMMM ZC, Üçüncü Devre, C.26, İ: 36, s.60-67;T.C. Resmi Gazete, No:1759, 28.3.1931.

olmaları ve müracaatlarının resmen tespit edilmiş olması gerekmektedir. Oysa yangınzedelerin, kanunun yürürlüğe girdiği 29.3.1931 tarihinden önce böyle bir müracaatları olmamıştır. Bu durumda olan mağdurlar, 26 şehit ailesidir. Maliye, bu evlerin her birinden 23'er lira talep etmektedir ve bu bedel bir ay zarfında ödenmediği takdirde evlerin satılacağı kendilerine resmen tebliğ edilmiştir.⁶³⁴

Muhtaç yangınzedelerin aleyhinde vahim bir hâl alan bu olayda mağdurlar doğrudan Bilecik Çocuk Esirgeme Kurumu'na giderek vaziyetlerini arz etmişler ve acil yardım istemişlerdir. Mesele ayrıntılı olarak tetkik edildikten sonra Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Bilecik Merkezi Heyeti Başkanı İbrahim (Katırcıoğlu) Bey, olayın zuhur ettiği 19.2.1936 tarihinde bizzat Maliye Vekili'ne, Başbakanlık makamına ve Ankara'da bulunan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Merkez Heyeti'ne yazılar göndererek şehit ailelerinin mağdur, çok yoksul, muhtaç durumlarına dikkati çekmiş ve bu karışık vaziyetin çözüme kavuşturulması için ricada bulunmuştur.

Hilâl-i Ahmer'in 1922'de yaptırdığı tek katlı ve birbirine bitişik halde olan baraka tarzındaki bu evler, yangınzedelere çatı iskeleti halinde teslim edilmiş ve kendileri de çit ve çamurla kapatarak mesken haline getirmişlerdir. Hane sakinlerinin hepsi dul, yaşlı ve şehit anne ya da eşleriyle çocukları olup, felâketzede ve çok fakir durumlarından dolayı her türlü infak ve iaşeleri halkın verdiği sadakalarla ve hayır cemiyetlerinin yardımlarıyla temin edilmektedir. Zaten, oturdukları bölge o dönemde "Dul ve Yetim Evleri" diye anılmaktadır. Gayet fakir, yaşlı dul ve şehit yetimleri oldukları için bu ihtiyaç sahiplerinin büyüklerine Belediye, çocuklarına da Çocuk Esirgeme Kurumu sahip çıkmaktadır. Bunların değil 23 lira 23 para bile verecek güçte olmadıklarını vurgulayan Heyet Başkanı İbrahim Bey, durumu hem Başbakanlığa, hem bizzat Maliye Vekili'ne hem de Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ankara'da bulunan Genel Merkezi'ne iletmış ve haklarında kendilerine lütfkâr bir muamele yapılması çağrısında bulunmuştur.⁶³⁵

Dönemin Maliye Vekili Fikret Ağralı ise Başvekâlet'e gönderdiği telgrafta; sözü geçen yangınzedelerin kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 29.3.1921'den sonra müracaat ettikleri için evlerin kendilerine karşılıksız olarak bağışlanmasının kanun hükmü gereği mümkün olmadığını ancak; bu evlerin tamamının 650 lira değerinde olduğunu ve bu meblağın

⁶³⁴ BCA. F:30-10-0-0, K:140, D:2, G:13.

⁶³⁵ Belgede sözü edilen şehit ailelerinden bazıları şunlardır: Müteveffa (Ölmüş) Fingir Ahmet karısı şehit Ali validesi Hanife, şehit Çorapsız Ali karısı bir çocuğuyla Hayriye, Müteveffa Ethem Çavuş karısı ihtiyar Ayşe, şehit Talât karısı sakat çocuğuyla Habibe, Torum şehit Mustafa validesi Hatice, müteveffa Cafer İbrahim karısı iki çocuğuyla Hatice, müteveffa Abdi Rıza oğlu iki gözü kör Hasan. BCA. F:30-10-0-0, K:140, D:2, G:13.

münasip bir şekilde temin edilmesi durumunda kendilerine mülk olarak verilebileceğini söylemiştir.

Sonuç olarak, Maliye Vekâleti'nin ve Çocuk Esirgeme Kurumu Bilecik Heyeti Başkanı İbrahim Bey'in müşterek talepleri üzerine mesele hükümet tarafından ele alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve yukarıda sözü edilen 189 Sayılı açıklamada;

“1771 Sayılı Kanun'un yayınlanmasından önce belgelerini hükümete vermiş olmalarını gerektiren hükmün” hükümetçe yangınzedelikleri tespit edilmiş olanlar hakkında olmayıp, hükümetin haberi olmaksızın kendilerine bir ev işgal etmiş olan yangınzedeler hakkında olduğu anlaşılmıştır. Zira bu olayda, yani 1922'de Bilecik işgalden kurtarıldıktan sonra şehit ailelerinin acıklı vaziyeti hükümetin dikkat ve şefkat nazarını çekmiş fakat, Bilecik'in tamamen yanmış olmasından dolayı bu felâketzedelere tahsis edilecek ev bulunamadığı için o günlerde Hilâl-i Ahmer'den yardım istenmiştir. Cemiyet de bu aileleri himayesine alarak Ermenilerden kalma arsalar üzerine yaptırdığı barakaları bunlara teberruğ etmiş ve acılarını bir nebze olsun dindirmeye çalışmıştır.

Hükümetin yaptığı inceleme neticesinde meseleyi aydınlığa kavuşturan dönemin Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekili Refik Saydam; Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin himayesine aldığı felâketzedelere yaptığı yardımlara bir karşılık aramasının, takip ettiği usul ve esaslara tamamen aykırı olduğunu, bu barakaları para karşılığında sakinlerine temlik için hazineye devretmiş olmasına ihtimal verilmemekle birlikte selâhiyettar bir makam tarafından bu devir işi yapılmış olsa bile söz konusu kanun maddesinde meskene muhtaç yangınzedelerin işgali altındaki binaların aidiyeti nereye olursa olsun kendilerine mülk olarak verileceğinin ‘Şûra-yı Devlet Umumî Heyeti’ kararıyla emredildiğini, hazineye ait bile olsa; barakaların yangınzedelere verilmesine engel olamayacağını belirtmiştir.⁶³⁶

Refik Saydam son olarak; yangınzedelikleri 1922 senesinde tespit edilmiş ve artık kendilerinden başka bir vesika aranılmasına lüzum kalmamış olan bu ailelere, 1771 Sayılı Kanun'un yayınlandığı sırada işgalleri altında bulunan evlerin mülk olarak verilmesinin, Şûra-yı Devlet Umumî Heyeti'nin kararına tamamen uygun olduğu ve çok fakir durumlarından dolayı da bunun için ne kendilerinden para istenilmesine ne de bu evlerin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce veya hükümetçe satın alınarak 2. defa kendilerine verilmesinin de söz konusu olmayacağını açıkça ifade etmiştir.

⁶³⁶BCA. F:30-10-0-0, K:140, D:2, G:13.

Hadisenin bu şekilde çözüme kavuşturulmasında; fakir şehit ailelerine sahip çıkarak sıkıntıdan kurtarmak için imkânlarını seferber eden Bilecik Çocuk Esirgeme Kurumu'nun rolü büyüktür. Heyet Başkanı İbrahim Bey, ilgili makamlara gönderdiği yazılarda şehit ailelerinin ahvâlini bütün gerçekliğiyle gözler önüne sermiş ve zaten savaş mağduru olan bu felâketzedelerin daha fazla mağdur olmamaları için elinden geleni yapmıştır.

4.2.7. Bilecik Türk Tayyare Cemiyeti ve Cemiyet Yararına Yapılan Yardımlar

1911 Trablusgarb Savaşında İtalya'nın, Türklere karşı uçağı savaş aracı olarak kullanması, savaşta uçağın, kullanan tarafa önemli bir avantaj sağladığını göstermiş ve bu durum; güvenlik endişesine neden olan olaylar zincirinde yaşayan Türkiye'nin, bu alanda kendisini geliştirmesi için itici bir faktör olmuştur.⁶³⁷ Nitekim 20. Yüzyıl, Türkler için güvenlik sorununun çok ağır koşullarda yaşandığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı yıllarında yaşanan sosyo-ekonomik travmanın ardından Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kalkınma sürecinde hava sahası güvenliğinin teminatı, en az kara ve deniz sahası güvenliği kadar, hatta daha da büyük bir önem arz etmiştir. İstiklal Savaşı'nda uçak ve malzeme eksikliğinin çok büyük kayıplara yol açtığının gözlemlenmesi, teknik açıdan dışa olan bağımlılık Türk hava sanayisinin bir an evvel kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Başlangıcından itibaren askeri havacılığın içinde yer alan Mustafa Kemal, 1909 yılında genç bir kurmay yüzbaşı iken katıldığı Fransa'daki tatbikatlarda ilk askeri uçağı görmüş⁶³⁸ ve Birinci Dünya Savaşı'nda 1917 yılında atanmış olduğu VII. Ordu Komutanlığı görevi sırasında IV. ve VIII. Ordu'nun İngilizler karşısında uçak saldırılarıyla nasıl eridiğine bizzat şahit olmuştur.⁶³⁹ 1911 yılından itibaren Milli Mücadelena kadar, kesintisiz olarak bulunduğu savaş ortamında, uçakların muharebe sahasında oynadığı rolü tespit etmiş ve askeri havacılığın önemini gayet iyi kavramıştır. Bu noktadan hareketle Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra 1 Kasım 1924 'de Meclis'in İkinci Dönem İkinci Toplantı Yılı'nı açarken yaptığı konuşmada: “...Yurt savunmasından söz ederken, askeri alanda önemli ve etkin bir nitelik taşıyan Hava Kuvvetlerine, Büyük Meclis'in özellikle ilgisini ve dikkatini çekerim” diyerek, hava kuvvetlerinin ülke

⁶³⁷Saime Yüceer, “Atatürk'ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti - Bursa Örgütü”, **Atatürkçü Bakış**, Yıl 2, C.II, Bursa: 2004, s.7.

⁶³⁸Yılmaz Akdemir, **Atatürk Dönemi Türk Havacılığı**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara:2005, s.2.

⁶³⁹İhsan Tayhani, **Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii 1923-1950**, Türk Hava Kurumu Yay, Ankara: 2001, s.18.

için öneminin altını çizmiş ve Meclis'ten Hava Kuvvetlerine özel ihtimam gösterilmesini istemiştir.⁶⁴⁰

Havacılığın sadece askeri alanda değil, çağdaş dünyada olduğu gibi sivil alanlarda da gelişmesini isteyen büyük lider, ülkede milli havacılık sanayisini kurmayı hedeflemiş ve Cumhuriyetin ilanından 15 ay sonra düşüncelerini hayata geçirmek için 16 Şubat 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyetini kurmuştur.⁶⁴¹ Cemiyetin 15 Mayıs 1925'deki açılış töreninde "...İstikbal göklerde; çünkü göklerini koruyamayan milletler yarınlarından asla emin olamazlar..."⁶⁴² diyerek Türk milletine havacılıktaki hedefini göstermiştir. O'nun himayesinde ve İsmet Paşa'nın da fahrî başkanlığında kurulan Cemiyet, İsmet Paşa'nın Birinci Büyük Kongreyi açış konuşmasıyla faaliyetlerine başlamış ve Genel Başkanlığına da Bolu Milletvekili Cevat Abbas Bey getirilmiştir. Cemiyetin kuruluş gayesi nizamnamenin 2. maddesinde:

*"Türkiye'de tayyareciliğin askeri, iktisadi, içtimai ve siyasi ehemmiyetini tanıtmak ve bu maksatla tayyareciliğe lüzumu olan eşhası ve malzemeyi çoğaltmak ve Türk gençliğinde tayyarecilik aşkını uyandırmaktır."*⁶⁴³

şeklinde özetlenmiştir. Toplamda 32 madde olan Türk Tayyare Cemiyeti Nizamnamesi'nin diğer maddelerinde de cemiyetin maddi gelirlerinin ne olacağı, üyelerin nasıl belirleneceği gibi kararlar bulunmaktadır. Türk Tayyare Cemiyetinin kurulması ile Türkiye'de sivil havacılık alanında ilk defa bir Cemiyet vücuda getirilmiş ve cemiyetin ikinci başkanlık görevi de Rize Milletvekili Fuat Bey'e verilmiştir. Böylece Türk Tayyare Cemiyeti, Türkiye'de erken Cumhuriyet Dönemi'nin bir sivil toplum örgütlenmesi olarak tarihteki yerini almıştır.

Türk Tayyare Cemiyetinin kuruluş haberi "*Tayyare Cemiyeti Beyannamesi*" başlığıyla 3 Nisan 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde de yayınlanmış ve Cevat Abbas Bey'in;

"Türk Tayyare Cemiyeti memleketimizde teyyareciliğin askeri, iktisadi, fenni ve sınaî sahalarda tekâmül ve terakkisini istihdaf eden, bu gayeye doğru atılacak hatveleri teşvik ve tanzim etmek isteyen milli bir teşekküldür..."

ifadelerine yer verilmiştir. Aynı zamanda talimatnamenin tamamı 10 kısım halinde uzunca bir metin olarak sunulmuştur.⁶⁴⁴

Cumhuriyet'in ilk yıllarında savunma sanayine ilişkin ciddi bir altyapı devralınmadığı gibi çok pahalı olan havacılığın da devlet imkânları ile güçlü hâle getirilmesi oldukça zor bir

⁶⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.640.

⁶⁴¹ Abdürrahim Fahimi Aydın, "Tayyareden Uçağa: Millî Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 31, Güz 2011, s.63.

⁶⁴² Akdemir, *agt*, s.55.

⁶⁴³ "Türk Tayyare Cemiyeti Talimatname-i Esasiesi", *Bilecik Gazetesi*, 3 Nisan 1925, No:14, s.1.

⁶⁴⁴ *Bilecik Gazetesi*, 3 Nisan 1925, No:14, s.1.

durumdu. Bu yüzden halkın ianeleri büyük önem arz etmekteydi. Devletin mali durumunu çok iyi bilen ve halkın desteğini almadan havacılıkta ilerlemenin zor olacağını öngören Mustafa Kemal Paşa, halkın Milli Mücadelede gösterdiği dayanışma ve azmi bu defa da sivil havacılık alanında göstermesini istemiştir. Bu iş için başta kendisi kolları sıvamış ve kuruluş aşamasında Türk Tayyare Cemiyeti'nin; Türk Hava Kuvvetleri'ne uçak alınması için başlattığı kampanyaya bizzat 10.000 lira bağışta bulunmak suretiyle destek ve örnek olmuştur.⁶⁴⁵

Hava gücünü kuvvetlendirme kampanyası 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti tarafından başlatılmıştır. Kampanya dâhilinde bir gösteri uçağı ile şehir ve kasabalarda gösteriler düzenlenmiş ve halk, bu uçuşlara büyük rağbet göstermiştir.⁶⁴⁶ Bu gösteriler sırasında havacılar, geçtikleri yerlere kurumun bazı kâğıtlarını dağıtmışlar ve bu kâğıt ilanlarda, hava kurumunun göklerin egemenliğini sağlayacağı, uçaksız ordunun köre benzeyeceğı, uçakların vatan semalarının bekçileri olduğunu ifade eden cümleler yer almıştır.⁶⁴⁷ Bu sözler halkı derhal harekete geçirmiş ve fedakâr Türk Milleti bu kampanyaya dört elle sarılmıştır. Zengin fakir, köylü şehirli, doğulu batılı, asker sivil ayrımı yapılmadan toplumun her kesiminden kampanyaya katılımlar sağlanmış ve toplanan paralarla uçaklar satın alınarak orduya hediye edilmiştir.⁶⁴⁸ Halkın bağışları ile alınan uçağa da bağış yapan yerin adı verilmiştir. Böylece mal ve para bağışlarıyla milli yardımların akışı hızlanmış ve uçakların gövdelerinde yazılı il ve ilçe adlarını taşıyan uçak filoları giderek çoğalmıştır.⁶⁴⁹

Merkezi Ankara'da bulunan Türk Tayyare Cemiyeti'nin daha ilk kurulduğu günlerden itibaren Bilecik ve kazalarında da hızla teşkilatlandığı görülmektedir. Nitekim 26 Mart 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde "*Tayyare Cemiyeti Şubeleri*" başlığı altında yer alan haberde Tayyare Cemiyeti'nin İnegöl, Pazarcık ve Yenişehir şubelerinin yakın zamanda teşekkül ettiği ve Cemiyet yararına hemen yardım toplanmasına başlandığı bilgisi verilmektedir.⁶⁵⁰ Cemiyetin Bilecik kazalarındaki teşkilatlanması ise şöyledir:

Yenişehir Şubesi: Başkan: Belediye Reisi Ahmet Efendi, Başk.Yrd: Hükümet tabibi Ahmet Bey, Azalar: Meclis İdare azasından Alâiyeli Hafız Mustafa Efendi, Muallimler Derneği'nden Hafız Said Efendi, Türk Ocağı'ndan Tirelizade Ahmet Efendi

⁶⁴⁵ Aydın, **agm**, s.65.

⁶⁴⁶ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1926'dan aktaran, Aydın, **agm**, s.65.

⁶⁴⁷ Aydın, **agm**, s.65.

⁶⁴⁸ Aydın, **agm**, s.66.

⁶⁴⁹ Aydın, **agm**, s.67.

⁶⁵⁰ **Bilecik Gazetesi**, 26 Mart 1925, no: 13, s.4.

Pazarcık Şubesi: Başkan: Nahiye Müdürü Raif Bey, Azalar: Jandarma Kumandanı Hafız Hüsnü Efendi, Belediye Reisi Ali Efendi, Nahiye Meclisi azasından Mehmet Efendi, Muallimler Derneği'nden Muallim Halit Efendi, Cemiyet-i Hayriye'den Hafız Ali Efendi

İnegöl Şubesi: Başkan: Belediye Reisi Ahmet Efendi, Başk.Yard: Kaza İdare Meclisi azasından Demircizâde Ali efendi, Azalar: Kaza İdare Meclisi azasından Cafer Ağa, Musiki ve İdman Yurdu mensubu Vehbi Bey, Muallimler Derneği'nden Ömer Avni Efendi.⁶⁵¹

Yurt bazında Türk Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşundan bir ay gibi çok kısa bir süre geçmesine rağmen Bilecik'teki teşkilatlanmanın taşrada da kendini göstermesi, Bilecik halkının iktisadi ve sosyal alanda giriştiği kalkınma çabasının ve dayanışma konusundaki yüksek bilincinin açık bir ispatıdır. Türk Hava Kuvvetleri'ni güçlendirme kampanyası çerçevesinde il ve kasabaların hava kuvvetlerine armağan ettikleri uçakların sayılarına bakıldığında -yıl olarak not düşülmemiş olsa da- İnegöl'ün de 3 adet uçakla listede yerini almış olması dikkat çekici ve takdir edilecek bir durumdur.⁶⁵²

Türk Tayyare Cemiyeti, henüz iki yaşını bile tamamlamamış olan Türkiye Cumhuriyeti için havacılık alanındaki beklenti ve ideallerin gerçekleşmesi yönünde en önemli toplum kuruluşlarından biri olmuştur. İstiklal Harbi yıllarında ordunun uçak ihtiyacı Osmanlı Devleti'nden kalan uçaklar, Yunanlılardan ele geçirilen uçaklar, Almanya, Fransa ve İtalya'dan silahları söküldükten sonra alınan ve bin bir zorlukla faal hale getirilebilen uçaklarla, ordu mensupları ile vatandaşların bağışlarıyla alınan uçaklarla karşılanmıştı.⁶⁵³ Çok farklı üretim tekniği olan bu uçaklar personel ve malzeme yetersizliği nedeniyle çok zor şartlarda uçurulabilmiştir. Türk Tayyare Cemiyeti'nden beklentilerin yüksek olmasının nedeni havacılığın kuruluşundan beri çekilen bu sıkıntılardan kaynaklanmıştır. Bu durum Cemiyetin gelir kaynaklarının da güçlü olmasını zorunlu kılmıştır. Türk Tayyare Cemiyeti'nin kuruluş yıllarındaki gelir kaynakları yirmi bir kısımdan oluşmaktaydı. Bu gelir kalemleri şunlardır:

Halkın bağışları, tayyare piyangosu, fitre-zekât ve kurban derileri gelirleri, tayyare pulu (tutkallı makbuz), el ve duvar ilanları imtiyazı, her sigara paketine isabet eden bir sigara farkı ücreti, Uşak Şeker Fabrikası'nın ilk mahsulü, mevcut domuzların istîmali, eski pulların devri, Bakanlar Kurulu kararıyla sağlanan gelir, hak ve imtiyazlar, üye aidatları, tutkallı makbuz (yardım pulu), özel ve genel bütçeden yapılan yardımlar, kira gelirleri, iştiraklerin

⁶⁵¹Burada Türk Tayyare Cemiyeti'nin sadece kaza şubelerindeki teşkilatından söz edilmiş olup Bilecik şubesine değinilmemiş olması, Bilecik Merkez teşkilâtının daha önceki bir tarihte, cemiyetin ilk kurulduğu günlerde kurulmuş olması ihtimalini güçlendirmektedir. **Bilecik Gazetesi**, 26 Mart 1925, no: 13, s.4.

⁶⁵²Aydın, **agm**, s.67.

⁶⁵³Osman Yalçın, **Türk Hava Harp Sanayii Tarihi**, Türkiye İş Bank. Kült. Yay, 2. Baskı, İstanbul:2016, s.137.

gelirleri, faiz gelirleri, Makara ve İplik Fabrikası tesis hakkı, askerî terhis çizelgelerinin bastırılması ve ücret karşılığı satılması, Ödemiş Balyanbolu Bucağı'nın Küre ve Bağcılar köylerindeki civa madeninin işletilmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutku'nun gelirinin kuruma bağışlanması, Bulgaristan'dan kışlamak üzere Trakya'ya gelecek koyun-keçi sahiplerine verilecek kefaletnamelerin telif hakları ve bazı ürünlerin ihracından elde edilen gelirin % 1'i.⁶⁵⁴

Gelir kaynaklarının çokluğu ve çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de havacılığın gelişmesi için Türk Tayyare Cemiyeti'nin faaliyet ve çalışmalarına büyük önem verilmiştir. Hangi sahada olursa olsun hayır ve yardımlaşmada birbiriyle yarışan Bilecik'in fedakâr halkı da bu yolda ellerindeki bütün imkânları seferber etmede en küçük bir tereddüt göstermemiştir. Nitekim 4 Mayıs 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nin sütunlarında Tayyare Piyangosu Talimatnamesi'ne yer verilirken hemen akabinde halkı teşvik ve motive edici “Şerefli Bir Tecrübe” başlığıyla aynen şu satırlar yer almaktadır:

*“...Tayyare Cemiyeti, cemiyetin yararına bir piyango tertip etmiştir. Hem halkımızı tecrübe etmek hem de bugün vatanın şiddetle muhtaç olduğu tayyare ordusuna bir yardımla vatanın istikbalini emniyet altında bulundurmak için civanmert halkımızın bu piyango biletlerinden seve seve almalarını tavsiye ediyoruz”.*⁶⁵⁵

Zira Cemiyet, fedakâr halkın hamiyetine istinâd ederek teknik personeliyle ve malzemesiyle, milletin şerefine yakışır bir tayyare ordusu hazırlamaya çalışmaktadır.⁶⁵⁶

18 Mayıs 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde de Yenişehir'de Tayyare Cemiyeti yararına 25 Mayıs cumartesi günü güreş icra edileceği ilan edilmiş⁶⁵⁷ ve akabinde ise 1 Haziran 1925 tarihli Gazete'nin Vilayet Haberleri kısmında “Akçapınar Köyünden” verilen haberde; 15 Eylülde mektebin açılışında köyün hamiyetli ağaları tarafından fukara ve yetim çocuklara kitap ve elbise temin edileceğinin vaad edildiği ve Yenişehir'de tayyare menfaatine yapılacak güreş için de 40 liralık bilet dağıtıldığı bildirilmiştir.⁶⁵⁸

13 Temmuz 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nin sütunlarında “Türk Tayyare Cemiyeti Bilecik Şubesinde” verilen haber ise yine Bilecik halkının takdir edilecek hamiyetperverlik örneklerinden biridir. Zira, Tayyare Cemiyeti tarafından Tayyare Mektepleri⁶⁵⁹ yararına

⁶⁵⁴ Yalçın, age, 138.

⁶⁵⁵ **Bilecik Gazetesi**, 4 Mayıs 1925, No:17, s.2.

⁶⁵⁶ **Bilecik Gazetesi**, 4 Mayıs 1925, no:17, s.2.

⁶⁵⁷ **Bilecik Gazetesi**, 18 Mayıs 1925, No:19, s.1.

⁶⁵⁸ **Bilecik Gazetesi**, 1 Haziran 1925, no:21, s.2.

⁶⁵⁹ Türk Tayyare Cemiyeti ülkenin pilot ihtiyacını karşılamak için 23 Nisan 1926'da Tayyare Makinist Mektebi'nin açılmasına öncülük etmiştir. Tayyare Makinist Mektebi birçok pilot ve uçak mühendisi yetiştirerek ülkenin ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır. Abdullah Aydoğan, “Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci”, “**Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2020 4(2) ISSN: 2618-5873, s.74.

düzenlenen piyango biletlerine gösterilen rağbet, talebi karşılamaya yetmemiştir. Cemiyetin Bilecik'teki bütün şubeleriyle birlikte birinci çekiliş için düzenlediği biletler, birçok hamiyetperver zevatın talebini karşılayamaya yetmediği için ikinci çekilişte bilet sayısı 80.000'e çıkarılmak zorunda kalınmıştır. Nizamname gereği 80.000 biletin yüzde 20'sine ikramiye isabet edeceğinden yarı bedeli olan 40.000 lira da ikramiye olarak dağıtılacaktır.⁶⁶⁰ Bu haberin hemen altında yer alan "Edebî Sütun"da da İnegöl muallimlerinden Hamdi Bey'in kaleme aldığı "Tayyare" başlıklı manzume yer almaktadır. Aynı sayfanın devamında yer alan "Ertuğrul Muallimler Birliği Kongresi" haberinin kararlar kısmında da;

"...Muallimlerin, Muallimler Birliği namına mübayaa edilecek Tayyare ianesine iştirak etmeye karar verdikleri; teberruatın da her şahsın arzusuna bırakılacağı ve mevcut talimaname gereğince bu iş için faal bir heyet teşkil edileceği" bildirilmektedir.⁶⁶¹

26 Nisan 1926 tarihli Bilecik Gazetesi'nin Vilayet Haberleri kısmında ise bu kez Tayyare Cemiyeti'nin Gölpazarı Şubesi Başkanlığı'ndan gelen yazıda;

"Gölpazarı kasabasında Arıcaklar Köyü Erkek Mektebi muallimi Hüseyin Efendi'nin delâletiyle Tayyare Cemiyeti menfaatine tertip ve icra ettirilen pehlivan güreşinde 75 lira 99 kuruş hasılat toplandığı ve yine O'nun vasıtasıyla müzayedeye konulan bir (?okunamadı) 25 lira 39 kuruşun Türkmen Köyü'nden Arnavut Mehmet Ağa'ya ihale edilerek mezkûr meblağın şubeye gönderildiği"

bildirilmekte ve gerek hamiyetli Hüseyin Efendi'ye gerekse pehlivan güreşine ve müzayedeye iştirak eden vatandaşlara Gazete vasıtasıyla teşekkür edilmektedir.⁶⁶²

Sırtını halka dayayan Türk Tayyare Cemiyeti, en uygun propaganda atmosferini kuşkusuz Milli Bayram olarak ilan edilen günlerde, bayram şenliklerinde yakalayacaktı. Bunun için, Millî Mücadele'yi kesin zafere ulaştıran Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin yıl dönümü olan 30 Ağustos Zafer Bayramı, Cemiyet tarafından aynı zamanda "Tayyare Bayramı" olarak ilan edilmiştir.⁶⁶³ Zafer Bayramı coşkısına katılan Tayyare Bayramı, halkın hissiyatının ortak seviyede artmasını sağlamış, Tayyare Bayramı için, Cemiyetin bütün şubelerinde merasim ve eğlenceler tertip edilerek, çeşitli müsamereler düzenlenmiştir. Düzenlenen bu müsamerelerden elde edilen gelir, Tayyare Cemiyeti yararına kullanılmıştır.⁶⁶⁴ Ayrıca Tayyare madalyası şeklinde rozetler düzenlenerek, geliri yine Cemiyet yararına para karşılığında satılmıştır. Tayyare rozetleri, beyaz zemin üzerine kırmızı renkli bir tayyare resmi dizayn edilmiş şekilde ve altında, "Tayyare Bayramı 31 Ağustos"

⁶⁶⁰Bilecik Gazetesi, 13 Temmuz 1925, No: 26, s.3.

⁶⁶¹Bilecik Gazetesi, 13 Temmuz 1925, No: 26, s.3.

⁶⁶²Bilecik Gazetesi, 26 Nisan 1926, No:66, s.3.

⁶⁶³Demo Ahmet Aslan, "Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları" **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:3, 2014, s. 141-142.

⁶⁶⁴Zerrin Okumuş, **Türk Tayyare Cemiyeti**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu:2017, s.45.

ibaresi yazılı olarak tasarlanmıştır.⁶⁶⁵ Ülkenin bütün şehir ve kasabalarına gönderilen rozetlerin yanında, toplam bin iki yüz adet rozet kutusu da hazırlanmış ve bu rozetler şenlikler sırasında kız ve erkek çocuklar tarafından satılmıştır. 1925’de, yani cemiyetin ilk kuruluş yılında Tayyare Bayramı için düzenlenen rozet satışından Cemiyet yararına gelen toplam miktar, sekiz bin lirayı geçmiştir.⁶⁶⁶

31 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi’nin ilk sayfasında, yani ilk Tayyare Bayramı’nda büyük punto, koyu harflerle “31 Ağustos Baş Kumandanlık Harbi Tayyare Bayramı” yazısı yer almış ve manşetin hemen altına da not düşülmüştür:

*“Halkımızın Kuvvetine Dayanarak İnkişafa Doğru Yürüyen (Tayyarecilerimize) Tayyare Cemiyetine Yardım, Hizmet-i Vataniyedir.”*⁶⁶⁷

Türk Tayyare Cemiyeti’nin Ertuğrul Vilayeti Şubesi, bu kutlu günü idrakten dolayı vilayet halkına gazete aracılığıyla tebriklerini ve desteklerinden dolayı teşekkürlerini iletirken bilvesile ;“...Necip, hamiyetkâr Bilecik halkının lütuf ve cömertliğini bu sahada da göstermesini” talep etmektedir. Yazının hemen altına yine koyu punto harflerle yazılan; “Tayyare Cemiyetine yardım, aziz vatana hizmettir...” sözü bu algıyı pekiştireceği gibi gazetenin bundan sonraki sayılarında da benzer şekilde tekrarlanarak her daim canlı tutacaktır. Çünkü; “Bugün Vatanın Muhafazası Ancak Tayyareye Yardım İle Kabil Olacaktır!”⁶⁶⁸; “Tayyare Vatanın Kolu Kanadıdır. Yardım Edilmezse Kırılır!”⁶⁶⁹

Bağış kampanyalarına katılmanın dini vecibe olarak gösterilmesi hususunda Diyanet İşleri Başkanlığı da camilerde Türk Tayyare Cemiyetine yardım yapılmasını hutbelerinde dile getirmiş ve halkın desteğinin havacılığa yönlendirilmesine destek olmuştur. Tayyare Cemiyetine bağış yapmanın dini bir vecibe olduğunu bildiren görüşler özellikle hutbelerde halka ifade edilmiştir. Ayrıca, dînî açıdan tayyare piyangosuna katılmanın uygun olduğu bildirilmiştir. Gazetelerdeki yardım çağrılarında fitre ve zekât ile kurban derilerinin Tayyare Cemiyeti’ne bağışlanması istenmiştir:

*“... Fitre yurdumuzu kurtaracak olan tayyarenin hakkıdır. Çünkü tayyare olmazsa, tayyare kuvvetlenmezse hiç kimse bu toprakta yaşayamaz. Geçirdiğimiz zor günleri unutmayalım...”*⁶⁷⁰

cümleleri ile yardımların gitmesi gereken adres açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda Bilecik Gazetesi’nde de sık sık Diyanet İşleri Başkanı Rıfat (Börekçi) Efendi’nin fetvasına yer

⁶⁶⁵ Türk Tayyare Cemiyeti’nin, 1925’te yayınladığı nizamnamenin 35. maddesine göre “Türk Tayyare Bayramı”, “31 Ağustos” olarak kabul edilmiş, ancak ertesi sene bu, “30 Ağustos” olarak değiştirilip “Zafer Bayramı” ile birleştirilmiştir. Demo Ahmet Aslan, **agm**, s.142.

⁶⁶⁶ Okumuş, **agt**, s.46.

⁶⁶⁷ **Bilecik Gazetesi**, 31 Ağustos 1925, No: 33, s.1.

⁶⁶⁸ **Bilecik Gazetesi**, 23 Kasım 1925, No:44,s.1.

⁶⁶⁹ **Bilecik Gazetesi**, 30 Kasım 1925,No:45, s.1.

⁶⁷⁰ **Köylünün Gazetesi**, No.47, 10 Kanunisanı 1931, s.4’den aktaran Aydın, **agm**, s.68.

verilmektedir: “Müslümanların zekât, sadaka-i fitır ve kurban derilerini Tayyare Cemiyetine vermeleri şer’an caizdir!”⁶⁷¹

İlerleyen süreçte görüldüğü üzere Atatürk döneminde de kurumun varlığından rahatsızlık duyanlar, piyango tertiplerini kösteklemeye kalkanlar ve kurumu sabote edenler yok değildi. Bu rahatsızlığın nedeni kuşkusuz cehalet, yanlış yönlendirme, olumsuz iç ve dış mihraklı propaganda, ülkenin gerçeklerini bilememe ve dünyadaki gelişmeleri görememe erdemsizliği idi. Ancak, bütün bu saldırı ve rahatsızlıklara rağmen ülkenin ve devletin sorumluları başta Cumhurbaşkanı olmak üzere kuruma sahip çıkmışlardır.⁶⁷² Türk halkını çok iyi tanıyan Mustafa Kemal, sergilenen tavrı şu sözlerle açıklamaktadır:

“...Bizim milletimiz bir kere inanmaya görsün... Ona yaptıramayacağınız, benimsetemeyeceğiniz şey yoktur. Türk Hava Kurumu’nu kurduğumuz zaman bunun ana gelir kaynağını bir yandan devlete bir yandan milletimizin yardımsever duygularına yükledik. Fitre ve zekâtın yanı sıra kurban derilerinin de kuruma verilmesi için Bakanlar Kurulu kararı çıkardık. Bu karara karşı çıkmak isteyen yobazlarla, siyaset gereği bu uygulamadan vazgeçmemizi isteyenler oldu... Oysa ki devletin erişemediği yerlere halkın erişmesi kadar doğal ne olabilir?..”⁶⁷³

Mayıs 1927 tarihli Bilecik Gazetesi’nin 3. sayfasında “Fedakâr Köylüler” başlığı ile İnönü’den verilen haber, büyük liderin bu bağlamdaki sözlerini destekleyen bir delil niteliğindedir:

“İnönü merkez nahiyesi ve küçük küçük 18 parçadan oluşan köyler halkı, vatanın selametinin yalnız çelik bilekle olmayacağını, eski elemli vaziyetlere düşmemek için daha fazla kudrete sahip olmanın bilincini idrak ederek, bunun gerekli kıldığı bütün çareleri canla, başla arayarak bu yolda yürümeye and içmiştir.”⁶⁷⁴

Bu cümleden hareketle yardımsever İnönü halkı bu yıl Ramazan’da 920 lira 50 kuruş nakit ile 210 kile buğday, 38 koyun ve 69 tiftiği fitre ve zekat olarak Türk Tayyare Cemiyeti’ne vermiştir. Daha sonra buğday ve hayvanat nakite çevrilerek toplam 2.280 lira 22 kuruş bağış yapılmıştır.⁶⁷⁵

Zekât ve Sadaka-i Fıtr’ın toplanmasında köyün ihtiyar heyeti, nahiye müdürü, merkez ve çevre köylerin muallimleri ve cemiyetin şube Azâları büyük bir gayret sarfetmiş, halk da kendilerine yardım etmiştir. Ayrıca Çukurhisar Köyü ihtiyar heyeti de kayda değer derecede bir çaba sergilemiştir.⁶⁷⁶

Türk Tayyare Cemiyeti’nin kurucuları, 1926 yılından itibaren her yılın 27 Ocak gününü de Tayyare şehitlerini anma günü olarak kabul etmiş ve 27 Ocak Tayyare Şehitleri Günü, Türkiye semalarında öğle vaktinde bir saat süreyle hava faaliyetlerine ara verilmiştir.

⁶⁷¹ Bilecik Gazetesi, 6 Mart 1928, No: 157, s.1.

⁶⁷² Yalçın, age, s.140.

⁶⁷³ Tayhani, age, s.191.

⁶⁷⁴ Bilecik Gazetesi, Mayıs 1927, No:117, s.3.

⁶⁷⁵ Bilecik Gazetesi, Mayıs 1927, No:117, s.3.

⁶⁷⁶ Bilecik Gazetesi, Mayıs 1927, No:117, s.3.

Her sene Cemiyet şubeleri tarafından düzenlenen törenlerle, tayyare şehitleri ziyaret edilerek hava savunması yaparken şehit düşen tayyareciler anılmıştır.⁶⁷⁷ “Türk Tayyare Cemiyeti” adının “Türk Hava Kurumu” olarak değiştirildiği⁶⁷⁸ 1935 yılına kadar ülkenin dört köşesinde olduğu gibi Bilecik’te de 10 yıl süreyle her yılın 27 Ocak gününde “Hava Şehitlerini Anma Günü” adıyla tören düzenlenmiştir. Anma törenleri Cemiyet Nizamnamesi’nde belirtildiği üzere öğle saatinde gerçekleştirilmiştir. Bilecik’te 27 Ocak 1932 yılına denk gelen Hava Şehitlerini Anma törenine Bilecik Gazetesi’nde de ayrıntılı olarak yer verilmiştir:

Hükümet Binası önünde gerçekleştirilen törende saat: 12.00’den önce ilk ve orta mektep talebeleri ile kalabalık bir halk topluluğu toplanmış; hükümet erkânı ve memurların da katılımı ile tören başlamıştır. Orada hazır bulunan Jandarma Vilayet Alay Komutanı Şevket Bey tarafından halk, şehitlerimize saygı duruşuna davet edilmiş, saygı duruşundan sonra Tayyare Cemiyeti Vilayet Şubesi Başkanı İskender Bey tarafından günün anlam ve önemine binaen bir konuşma yapılmış ve akabinde ilk mektep tarafından İstiklâl Marşı okunarak mevcut jandarma ve polis kıtaatının da katılımıyla merasime son verilmiştir.⁶⁷⁹

Cemiyete gelir sağlamanın yanı sıra Türkiye’de tayyarecilik adına yapılan ve yapılacak olan faaliyetlerin neşriyat aracılığı ile paylaşılması için Türk Tayyare Cemiyeti, basın yayın üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Cemiyetin bizzat neşrettiği dergiler, “*Tayyare*” ve “*Hava Mecmuası*” adıyla yayınlanmıştır. Bu iki mecmuanın dışında, Tayyare Cemiyeti’nin faaliyetleri hakkında teşvik artırıcı haber ve yazı yayınlayan dergi ve gazeteler de mevcuttur. Kurum özellikle, “Köy Hocası” ,“Köy” ve “Resimli Perşembe” mecmuasından yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Hatta Köy mecmuasının ikinci yılı olan 1927 yılı Nisan ayı sayısı özellikle Tayyare Cemiyeti için çıkarılarak, “*Bu nüsha parasızdır. Türk Tayyare Cemiyeti’nin muhterem halka hediyesidir*” sloganı ile ücretsiz olarak dağıtılmıştır.⁶⁸⁰

Okuyucuları teşvik mahiyetinde söz konusu gazete ve dergilerden Bilecik Gazetesi’nin Vilayet Haberleri ve İlanlar kısmında da sıkça söz edilmektedir. 1926 yılından itibaren “Türk Hava Mecmuası”, 1930’lardan sonra da “Havacılık ve Spor Mecmuası” adıyla Cemiyetin bizzat neşrettiği dergilere değinilirken; 24 Mayıs 1926 tarihli Bilecik Gazetesi’nde de “Köy Hocası” mecmuasında yer alan ve Edirne’deki bir köy halkının Cemiyet yararına yapmış olduğu faaliyeti dile getiren bir yazıdan alıntı yapılmıştır:⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Okumuş, **agt**, s.46.

⁶⁷⁸ Okumuş, **agt**, s.47.

⁶⁷⁹ **Bilecik Gazetesi**, 28 Ocak 1932, No:352, s.1.

⁶⁸⁰ Okumuş, **agt**, s.137.

⁶⁸¹ **Bilecik Gazetesi**, 24 Mayıs 1926 No:70, s.4.

“Edirne /Lala Paşa Kazası/ Küçük Köyü İlk Mektep Muallimi: Mehmet Hayri” imzasıyla, Ankara’da Köy Hocası Gazetesi Müdüriyeti’ne gönderilen yazıda bir köy öğretmeninin Türk Tayyare Cemiyeti yararına köylüyü nasıl örgütlediği dile getirilmektedir. Muallim Mehmet Hayri Bey, köye gelen ve üzerinde “Tayyare İçin Ekip Biçmek” manşetinin yer aldığı 25 Mart 1926 tarihli “Köy Hocası” Gazetesi (Mecmuası)’ni okuma yazma bilmeyen köy halkına okumak için bir şart ileri sürmüş ve köylüden “mümkün ise yaparız” cevabını alınca tane tane, dinleyenlere tesir edecek bir üslupla okumuştur. Ertesi günü arpa tohumları mektebe toplanmış; sonraki gün bütün köylü sabah erkenden sabanını kaparak tarlanın yolunu tutmuş ve şevkle güle oynaya o gün Tayyare yardımı için 40 dönüm arpa ekilmiştir. Muallim Mehmet Hayri Bey, köylünün vatanperverliğini, fedakârlığını sergilediği bu haberin gazetede yayınlanmasını isterken ülkenin diğer bütün köylerine de örnek olmasını temenni etmektedir. Ve bu haber, Bilecik Gazetesi’nin sütunlarında dikkat çekici bir şekilde, koyu punto harflerle “Tayyare İçin Yardım İşte Böyle Olur... Çok Mühim Bir Mektup” manşetiyle yayınlanmıştır.⁶⁸²

Cumhuriyet’in ilk yıllarında savaş yorgunu, yoksul bir milleti her sahada kalkındırmak; yangın harabesi haline gelmiş bir ülkeyi baştanbaşa imar etmek devletin temel hedefiydi. Türkiye Cumhuriyeti’nin acil politikası buydu. O günün şartlarında büyük bir sabır, emek ve özveri gerektiren bu işi başarabilmek kadın erkek, genç yaşlı, köylü kentli, ülkenin bütün fertlerinin birbirine kenetlenmesiyle mümkündü. Bu yüzden sosyal dayanışmanın ve örgütlenmenin daima ön plâna çıktığı yıllarda Bilecik halkı kadınıyla erkeğiyle, genç yaşlı demeden köylüsüyle kentlisiyle bu ideale sarılmış ve azmiyle, gayretiyle yurt çapında örnek olmuştur. O dönemde yardım cemiyetleri bağlamında Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfâl ve Türk Tayyare Cemiyetleri dışında muhakkak ismini bilmediğimiz ve duymadığımız başka teşkilâtlanmalar da mevcuttu. Örneğin Bilecik Gazetesi’nin bir-iki nüshasında yardımlaşmayla ilgili olarak “Gençler Birliği”⁶⁸³ ile “Cemiyet-i Hayriye”nin⁶⁸⁴ adı geçmektedir. Ancak bu cemiyetlerin faaliyetleriyle alâkalı ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır.

4.3. Bilecik’te İmar Faaliyetleri

Vatanın işgalden kurtarılmasından sonra Milli Mücadele’nin askeri safhası sona ermiş; sıra şehirlerin yeniden imarına gelmişti. İşgal kuvvetleri Anadolu’da o kadar büyük hasar bırakmıştı ki Anadolu’nun doğusundan batısına bütün şehirlerine, ilçelerine, bucaklarına, köylerine varıncaya kadar düşmanın yakıp kavurduğu, talan ettiği yapıları görmek

⁶⁸² Bilecik Gazetesi, 24 Mayıs 1926 No:70, s.4.

⁶⁸³ Bilecik Gazetesi, 26 Mart 1925, No: 13, s.3.

⁶⁸⁴ Bilecik Gazetesi, 4 Mayıs 1925, No:17, s.3.

mümkündü. Halk perişan bir haldeydi. Yaklaşık dört yıl süren işgaller yurdun her yerinde derin izler bırakmıştı. Eylül ayının ortalarında bütün Anadolu düşman işgalinden kurtulmuştu. Ancak telafisi uzun yıllara mal olacak olan savaş yaralarının sarılması için ülkeyi zor bir süreç bekliyordu. Bu sebeple Bilecik'in de içinde yer aldığı ve tahribata en fazla maruz kalan bölgelerdeki imar çalışmaları; öncelikle yol, köprü, cadde, meydan gibi kamusal alanların ya da okul, fabrika, hastane gibi kamu binalarının inşasından ziyade harabeyle dönen ev, arazi ve dükkânların, iş yerlerinin tamiri ya da yeniden inşası yönündeydi. Ayrıca imar ve iskân faaliyetleri dâhilinde Cumhuriyetin erken döneminde mübadillerin emniyetli bir şekilde Anadolu'da yerleştirilmeleri ve istihdam edilmeleri meselesi de önemli yer tutuyordu.

Bilindiği gibi Lozan'da, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan 30 Ocak 1923 tarihli "Türk-Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol Antlaşması" gereği İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri haricindeki Anadolu Rumları ile Yunanistan'da yaşayan Türkler 1924 yılı başlarında zorunlu göçe tâbî tutulmuşlardı. Rumların gidişiyle birlikte bunlardan kalan ev, dükkân, mağaza, fabrika, değirmen, tarla, bağ, bahçe gibi terk ettikleri mallar "emvâl-i metrûke" meselesi olarak devletin gündeminde yerini aldı. Sözleşme ve protokol kararları gereğince Rumlardan kalan terk edilmiş mallar Yunanistan'dan gelecek mübadil Türklerin, Türklerin bıraktığı terk edilmiş mallar da Yunanistan'a kaçan ve gidecek olan Rumların ellerinde bulundurdukları tasarruf belgelerine göre kolay ve hızlı bir şekilde yerleştirilebilmeleri için kayıt altında tutulacaktı.⁶⁸⁵ Ancak, Yunan işgalinin yaşandığı bölgelerde Rumlardan kalan emvâl-i metrûkenin durumu pek de iyi değildi. Rum mahalle ve köylerinin çoğu boşaltılmış olsa da evlerin neredeyse tamamı yakılıp yıkılmıştı. Yunan ordusuyla beraber kaçmak zorunda kalan Rumlar götüremedikleri eşyalarını evlerinin içinde toplayıp yakmışlardı. Nitekim, işgalden en çok zarar gören Samsun, Bilecik, Eskişehir, İzmir, Erdek, Manisa ve çevresindeki köylerde yeniden inşaat yapılmadıkça, emvâl-i metrûke'nin mübadillerin ihtiyacını karşılamayacağı anlaşılmıştı.⁶⁸⁶

Tüm bu sebeplerden dolayı savaş sonrası Türkiye'de, imar ve iskân işlerinin kolay uygulanabildiğini söylemek güçtür. Ayrıca, Türk göçmenlerin ihtiyaçları sadece TBMM Hükümeti ve Kızılay tarafından karşılanırken, Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rum göçmenlerine yardım eden yedi ayrı Amerikan yardım teşkilâtı vardı.⁶⁸⁷ Yunanistan'dan gelen

⁶⁸⁵Kemal Arı, "Yunan İşgalinden Sonra İzmir'de Emvâl-i Metrûke" ve Fuzûlî İşgal" Sorunu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V, S.15, Ankara: 1989, s.693

⁶⁸⁶**Açıksöz**, 21 Şubat 1924, No:1008,s.1.

⁶⁸⁷Mesut Çapa, "Mübadele'de Kızılay Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 10, Kayseri: 2001,s.49.

Türkler ise tamamen yardımdan yoksun olarak savaş yıkıntılarını taşıyan topraklara, tüm doğramaları ateş yakmak için kullanılmış evlere yerleşmek zorunda kalmışlardı.⁶⁸⁸

Milli Mücadele yıllarında istilaya uğrayan ve Yunanlıların çıkardığı yangınlar yüzünden kül yığını haline gelen Bilecik'in imarı, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce TBMM'nin gündemine taşınmıştı. Çünkü Bilecik ve çevresi, işgal döneminde fazlasıyla hasar gören, halkı insanlık dışı muamelelere maruz kalan bölgelerden biriydi. Konuyu ilk kez mecliste dile getiren Bilecik Milletvekili Mustafa Kemal Bey'dir. Henüz Yunanlılarla harp sürerken Mustafa Kemal Bey, meclise sunduğu 4 Aralık 1921 tarihli dilekçesinde işgalden en fazla zarar gören İzmir, Aydın, Eskişehir gibi büyük şehirlere devlet tarafından yardım eli uzatılırken Bilecik'in ihmal edildiğini dile getirerek Bilecik ve çevresinin de içinde bulunduğu vahim duruma dikkat çekmişti.⁶⁸⁹

Bilecik milletvekilleri Mustafa Kemal (Güney) ve Halil (Işık) Bey'ler daha sonra birlikte hareket ederek aynı hususları tekrar dile getirmişler ve daha ayrıntılı bir beyannâme hazırlayarak Büyük Millet Meclisi'ne yazılı olarak sunmuşlardır. Beyannâmede öncelikle yangın bölgelerinin temizlenerek yeniden düzenlenmesi, inşaat altyapısı için gerekli hazırlığın sağlanması ve inşaatta çalışmak için en az sekiz yüz esir ya da amelenin bölgeye sevk edilmesi, baraka veya hane inşası için devletin malı olup vergiden muaf olan kerestelerin askeri fabrikada imal edilerek Bilecik'e nakledilmesi, bir önceki yıl (1921'de) memleketin imar planını hazırlamak üzere çeşitli bölgelere sevk edilen, ancak harp dolayısıyla görev yapamayan Müdafaa-i Milliye memurlarından oluşan kabinenin yeniden sevkini sağlanması, Bilecik ve Söğüt ahalisi mâli yönden güçsüz ve kendi hanelerinin inşasını karşılayamayacak durumda olduklarından devlet tarafından -kasabaların sağlıklı bir şekilde yeniden tanzim edilmesi işinin- hükümetin kefalet edeceği bir şirkete ihale edilmesi ve ilkbaharda inşaat işlerine başlanması, inşaatla kullanılmak üzere İstanbul'dan talep edilecek cam, çivi gibi inşaat malzemelerinin gümrük vergilerinin ertelenmesi, muhtaçlara yapılacak yardımların en kısa sürede ihtiyaç bölgelerine dağıtılması ve mümkün mertebe para yardımlarının nakit olarak gönderilmesi gibi konular maddeler halinde dile getirilmişti.⁶⁹⁰ Mustafa Kemal (Güney) ve Halil (Işık) Bey'lerin Ekim 1922'de Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne sunmuş oldukları bu uzun beyanname, Mecliste "Muhâcirîn Şubesi" tarafından incelenerek söz konusu taleplerin aciliyetine binaen uygulamaya konulmasına izin verildi (15

⁶⁸⁸Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler: Tarih Boyuncu Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 1986, s.255-256.

⁶⁸⁹ **BCA. F:30-10-0-0**, K:5, D:28/19.

⁶⁹⁰ Maddeler Ek..' te belirtilmiştir. **B.C.A. F:30-10-0-0**, K:140, D:4/8.

Ekim 1922).⁶⁹¹ Bundan sonraki süreçte de Bilecik'in imar faaliyetleri, milletvekillerinin de gayret ve teşebbüsleriyle ihtiyaçlar hiyerarşisine göre aşama aşama devam etti.

1924 yılı Ocak ayında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin TBMM'ne icraatlarını sunduğu bir beyanatta tamirat ve inşaat faaliyetlerinden söz edilirken; şiddetle süren kış soğuklarına rağmen istilâzede kasaba ve köylerde inşaat ve tamirat işlerinin geniş ölçüde ilerlediği, inşaat mevsimi gelinceye kadar hazırlıkların tamamlanmaya çalışıldığı, emval-i metrükeden olan hanelerin tamirat masrafı olarak vilayetlere toplam 300.000 liranın gönderildiği, binden fazla hanenin de tamirinin tamamlandığı belirtilmektedir.⁶⁹² Bu arada Ankara, Aydın, Manisa gibi büyük vilayetlerin merkez ve kasabalarına yapılan yardımlardan bahsedilirken Bilecik'in de adı zikredilmektedir. Söz konusu beyanatta Bilecik'e yeniden 10.000 liranın gönderildiği belirtilmektedir. İnşaat malzemesi olarak da 50 sandık cam ve 5.000 adet tahtanın gönderildiği; ayrıca 50 sandık daha cam malzemenin de yola çıkarılmak üzere derdest edildiğine değinilmektedir.⁶⁹³ Burada özellikle “*yeniden 10.000 lira gönderildi*” ifadesinin altını çizmek gerekir ki; bu cümleden Bilecik'e daha önce de 10.000 lira tutarında nakdi yardım ya da yardımların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de imar ve iskân faaliyetleri öncelikle savaş yıkımın telâfisi yönünde 1930'lu yılların başlarına kadar sürdü. İskân meselesinin yanı sıra şehrin yeniden imarı birlikte yürütülmeye çalışıldı. 1929 yılına gelindiğinde Bilecik'te yine böyle bir hareketlilik söz konusuydu. Bu tarihte Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ile Bilecik Vilayeti arasında cereyan eden resmi yazışmalar; Bilecikli vekillerin Milli Mücadele yıllarındaki serzenişlerinin, devletin nezdinde önem arz ettiğinin açık bir göstergesidir. Nitekim, konuyla ilgili verileri aktaran arşiv belgesinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından işgal döneminde evleri yanmış, tahrip edilmiş ve yardıma muhtaç durumda olan Bilecik ahalisine 20.000 liralık havale gönderileceği bilgisi yer almaktadır. Ancak; İmar ve İskân Vekâleti İnşaat Şubesi tarafından Bilecik Valiliğine çekilen telgrafta; şehrin yakılmış olan mahallelerinin bir harita veya krokisi ile şehrin imarından sonra gelecekte alacağı şekil hakkında bir projenin hazırlanarak gönderilmesi ve yapılmakta olan diğer imar ve inşaat çalışmaları hakkında da bilgi vekâlete verilmesi istenmektedir.⁶⁹⁴

İmar ve İskân Vekâleti'nin bu telgrafına 15.12.1929 tarihinde Bilecik Valisi Tevfik Bey tarafından ayrıntılı bir cevap gönderilmiştir. Buna göre vilayet dâhilinde yapılmakta olan

⁶⁹¹ B.C.A. F:30-10-0-0, K:140, D:4/8.

⁶⁹² Açıksöz, 21 Şubat 1924, No:1008,s.1.

⁶⁹³ Açıksöz, 21 Şubat 1924, No:1008,s.1.

⁶⁹⁴ BCA. F:272-0-0-80, K:3,G:1/18.

binaların her biri için 100 liradan 5.000 liraya kadar masraf edilmiş, yanmış hanelerin 175'i imar edilmiş ve bu işin sonuna kadar gelinmiştir. Böylelikle hiç kimse açıkta kalmamıştır. Vali Tefvik Bey'in telgrafında kasabalardaki inşaatların da plan dâhilinde olduğu; Bilecik ve Bozüyük arsalarının haritaları ile Söğüt ve Küplü kasabalarının krokilerinin gönderildiği; diğer kasabalardan bazılarında ise tahribat hafif olduğu için harita ve kroki tanzimine lüzum görülmediği belirtilmektedir.⁶⁹⁵ Umumi caddeler 10, 12, 15 m. olarak genişletilmiş ve bunlara ilaveten 6-8 metrelik sokaklar yapılmıştır. Cadde ve sokakların açılması ve genişletilmesi sırasında mevcut su yolları da nazar-ı dikkate alınarak düzenleme ve tadilat yapılmıştır. Bu tamir ve tadilat yapılırken vilayet dâhilindeki mevcut dükkânların da yardıma dâhil edildiği belirtilmektedir. İmar için istenilen tahsisatın, sadece Bilecik kasabası için değil vilayet dâhilindeki tüm alanların imar faaliyetlerini de içerdiği bildirilmektedir.⁶⁹⁶

Bilecik Valisi'nin ayrıntılı bilgi içeren bu telgrafına karşılık Mübadele İmar ve İskân Vekâleti de Bilecik'te yapılmakta olan inşaat ve imaratın fenni ve asri bir surette yapıp yapılmadığını tedkik etmek üzere vilayete bir mühendisin görevlendirildiğini; tedkikat neticesinde imar faaliyetlerinin devam ettiği ve gelecekte de bu faaliyetlerin artarak genişletileceği görüldüğü takdirde talep olunan 20.000 liranın derhal gönderileceği bildirilmektedir.⁶⁹⁷

Görüldüğü gibi Bilecik'in imarı konusunda gerek milletvekillerinin gerekse yerel yönetimlerin ilettiği yardım taleplerine karşı kayıtsız kalınmamış; imkânların elverdiği ölçüde acil ihtiyaçların giderilmesi noktasında devlet de gereken hassasiyeti göstermiştir. Bunların dışında Bilecik'te yol, köprü, cadde ve meydanların; okul, hastane gibi önem arz eden kamu binalarının inşası hakkında konu başlıklarına göre diğer bölümlerde bilgi verilmiş ve verilmeye devam edilecektir.

4.4. Bilecik'te Genel Sağlık ve Spor Faaliyetleri

4.4.1. "Ahvâl-i Sıhhiye"

Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat öncesi vakıflar aracılığıyla yürütülen sağlık hizmetleri, Tanzimat'ın ilanından sonra merkezileşme politikalarının gereği yeni çıkarılan nizamnamelerle doğrudan devlet tarafından kontrol altına alındı. 19. Yüzyılın son çeyreğinde nizamnameler çerçevesinde taşrada hizmet vermek üzere vilayet, sancak ve kazalara

⁶⁹⁵ BCA. F:272-0-0-80, K:3,G:1/18.

⁶⁹⁶ BCA. F:272-0-0-80, K:3,G:1/18.

⁶⁹⁷ BCA. F:272-0-0-80, K:3,G:1/18.

“Memleket Tabibi” unvanıyla merkezden atanan hekimler gönderildi.⁶⁹⁸ Tedavi hizmetlerinin yanı sıra halk sağlığı ve koruyucu hekimlik hizmetlerini de yürütecek olan bu hekimliğin adı, 1913 yılına gelindiğinde, yeni çıkarılan bir nizamnameyle “Memleket Tabibi” yerine “Hükümet Tabibi” olarak yeniden düzenlendi.⁶⁹⁹ Ayrıca vilayetlerde sağlık müdürlükleri ile daha küçük idari birimlerde Sıhhiye Meclisleri’nin açılması kararlaştırılarak, taşradaki sağlık örgütlenmesinin biraz daha genişletilmesine çalışıldı.

Bu dönemde Bilecik’te bir hastane olmamakla birlikte, hastaların tedavisi ve sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için hekimler tayin edilmişti. Cumhuriyet öncesi dönemde Bilecik’te görev yapan ve çoğu gayrimüslimlerden oluşan hekimlerden -Vilayet Salnamelerinde isimleri geçen- bazıları şunlardır: 1880’de Tabip Alako Efendi ve Cerrah Mehmet Efendi, 1887’de Corci Efendi, 1894’te Altunyan Efendi ve Kirkor Harunyan Efendi ve 1907’de Tabip Hasro Efendi.⁷⁰⁰ Hekimlerden başka Bilecik’te görev yapan ebe, aşı memuru gibi sağlık personelinin yanı sıra ilaç tedariki konusunda faaliyet gösteren iki eczane ile sağlık malzemelerinin muhafazası için 1913’te açılan sıhhiye deposu da Bilecik’teki sağlık teşkilatının bir parçasıydı.⁷⁰¹

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde Bilecik ve kazalarındaki sağlık teşkilatının başında amir olarak sıhhiye müdürleri⁷⁰² bulunuyordu. Zamanla teşkilatın adı “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürlüğü” olarak güncellendi. Sağlık hizmetleri yine Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi Bilecik’te de ülke geneliyle eş güdümlü olarak yürütülmekteydi. Genel sağlık işleriyle alâkalı durumlar öncelikle Vilayet Meclisi’nde müzakere edilerek, mevcut sorunlara dönemin imkân ve şartları dairesinde çözümler üretiliyordu. Halk sağlığının önemine istinaden sağlık hizmetlerinin nahiye ve köylere kadar aksamadan yürütülmesi için; gerek hastalıkların teşhis ve tedavisinde ihtiyaca göre doktor, ebe gibi sağlık çalışanlarının tayini, gerekse elzem olan hizmet binalarının tesisi için finansal kaynaklar seferber ediliyordu. Ayrıca sıtma, frengi gibi çeşitli bulaşıcı hastalıkları önlenmek amacıyla bataklıkların kurutulması⁷⁰³ ve arazi ıslahı gibi çalışmaların yanında, bu hastalıkların takip ve tedavisi için

⁶⁹⁸Ceren Gülser İlikan-Rasimoğlu, “Taşra’yı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Memleket Hekimleri,” **Mersin Üniv. Tıp Fak. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C.III, S.1, Mersin:2013,s.2; Demiryürek, **age**, s.154.

⁶⁹⁹Umut Karabulut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)” **ÇTTAD**, C.VI, S.15, İzmir:2007, s.151.

⁷⁰⁰**Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1297)** s.87; (H.1304) s.149; (H.1324) s.339; Demiryürek, **age**, s.155.

⁷⁰¹Demiryürek, **age**, göst. yer.

⁷⁰²“İdari Taksimat” ana başlığının “Bilecik ve Kazalarında Görev Yapan Mülki Amirler” kısmında sıhhiye müdürlerinin isimlerine değinilmiştir.

⁷⁰³1924 yılında Gölpazarı civarında bulunan ve “Göl Bataklığı” adıyla bilinen bataklık bir arazi, bulunduğu civar ve havalisinin havasını kirlettiği ve halk sağlığını tehdit ettiği için Bilecik Vilayeti Umum Meclisi’nce alınan

seyyar hekim tayini⁷⁰⁴ ve halkın bilinçlendirilmesi konuları da vilayet meclisinde görüşülen rutin meselelerdi. Genel sağlık ve hastalıklarla mücadele konularında alınan kararlar sadece vilayet meclisinin değil, çoğu kamu kurum ve kuruluşlarının tüzük ve programlarının da temel gündem maddesiydi. Eğitim kurumları, bölgesel yayın araçları, sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel örgütler sağlık konusunda halkı aydınlatmanın önde gelen vasıtalarıydı.

Bilecik'in Cumhuriyet Dönemine değinen birinci el kaynaklara bakıldığında sağlık konusunda istatistiksel verilerden ziyade genellikle vilayet dâhilinde yürütülen faaliyetler, hizmet binalarının inşası ve bazı şifalı kaplıcalar hakkında özet bilgiler göze çarpmaktadır. Ahvâl-i Sıhhiye⁷⁰⁵ ise 1927-1928 yıllarında, o günün şartlarına göre iyi denilebilecek düzeydedir. En sık rastlanan yerel vakalar kızamık, boğmaca gibi bulaşıcı hastalıklar ve öksürüktür. Burada yeri gelmişken belirtmek gerekir ki; 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Bilecik ve çevresinde yaygın olarak görülen ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan sıtma, frengi, özellikle de kolera gibi çok şiddetli seyreden salgın hastalıklar,⁷⁰⁶ bu dönemde sık görülen vakalar arasında yer almamaktadır. Bu konuda; Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik'te salgın hastalıklarla mücadele faaliyetinin ciddi olarak ele alındığını, etkili vasıtalarla yürütüldüğünü ve bunun neticesi olarak da bu tür vakalara sık rastlanmadığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim, bu tür öldürücü hastalıkların önlenmesi konusunda seyyar sıhhiye heyetlerinin ve hekimlerin çalışmalarının yanı sıra halkla iletişimin etkili bir aracı olan Bilecik Gazetesi'nde de halkın istifade etmesi için yığınla faydalı bilgiler paylaşılmış, sağlıkla ilgili yazı dizileri neşredilmişti. Örneğin, 13 Mayıs 1926'da TBMM'de kabul edilerek 29 Mayıs 1926'da Resmi Gazete'de yayınlanan 839 sayılı "Sıtma Mücadelesi Kanunu"⁷⁰⁷ henüz yürürlüğe girmeden Bilecik Gazetesi'nin ilk sayılarına rastlayan 1925 tarihli sütunlarında "Mekteplerde Sıtma Eğitimi" başlıklı uzunca bir yazı dizisi başlatılmıştı.⁷⁰⁸ Ayrıca her hafta "Aile Hekimi" başlığı altında vilayet genelinde görev yapan

karar üzerine, Vilayet Özel İdaresi tarafından 44.000 lira masraf edilerek kurutulmuş ve söz konusu arazi yeniden istifade edilecek duruma getirilmiştir. **BCA. F: 30.10.0.0, K:158, G:111-1.**

⁷⁰⁴Vilayet Meclisi'nin 26 Ocak 1925 tarihli İkinci Devre, İkinci Toplantı Dönemi'nde seyyar hekimlik makamı olan "Frengi Tababeti" boşaldığı için süratle yerine hekim tayininin sağlanması kararı alınmıştır. **Bilecik Gazetesi**, 5 Mart 1925, No:10, s.1.

⁷⁰⁵Vilayet'in genel sağlık durumu; **T.C.Devlet Salnamesi (1927-1928)**, s.538.

⁷⁰⁶Fatma Yıldız, **19. Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli:2014,s.43; Demiryürek, **age**, s.155-156.

⁷⁰⁷**TBMM ZC**, 2. Devre, 3. İctima, C.24, s.16-31;217-230'den aktaran Erdem Aydın, "3. Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler", İstanbul: 20-23 Eylül 1993, s.304.

⁷⁰⁸Hilâl-i Ahmer Mecmuası'ndan alıntılanarak yayınlanan ve soru-cevap tarzında derslerden oluşan yazı dizisinin başında dönemin "*Maarif-i Umumi Vekili*"ne çekilen umumi bir telgraf yer alıyordu. Sıtma ile mücadele konusunda Birleşmiş Milletler'ce alınan tedbirlere değinilerek başlayan telgraf satırlarında Avrupa'da rüştiye ve idadi derecesindeki bilumum mekteplerde özel olarak uygulamalı sıtma derslerinin verildiği; sıtmanın

doktorların halkı bilgilendirme amacıyla kaleme aldıkları halk sağlığı ve çeşitli hastalıklarla mücadele konularını içeren yazıları neşrediliyordu. İlk olarak 3 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi'nde "Sıhhi Sütun" manşetiyle halk sağlığını ilgilendiren köşe yazıları dizisi başlatıldı.⁷⁰⁹ Sütun başlığının hemen altına düşülen kısa notta; özellikle medeniyetin merkezinden uzakta yaşayan köylü halkın istifadesini nazar-ı dikkate alarak, onların anlayabileceği bir lisanla -sağlık konusunda yeterli vasıtanın bulunmayışı nedeniyle- bazı hastalıklar hakkında herkesin bilmesi gereken önemli tavsiye ve uyarıları temin edebilmek için bir sıhhiye sütununun açıldığı belirtilmekteydi.⁷¹⁰

Sağlık konusunda toplumu aydınlatan en etkili faktörlerden bir diğeri ise Bilecik'te faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasında hiç kuşkusuz köy köy dolaşıp okuma-yazma bilmeyen halka hizmet götüren Ertuğrul Muallimler Birliği'nin İrşâd Heyeti'ydi. Eğitime gönül vermiş olan Muallimler Birliği İrşâd Heyeti, Bilecik'in en ücra köylerine kadar gidip köylüye anlayacağı bir dille sıtma, verem, frengi gibi insan ve hayvan hastalıklarının çocuklar ve hayvanlar üzerinde yaptığı tahribatı anlatmış; sıtmanın kola okunmuş düğümlü pamuk ipliği bağlanmasıyla, üfürükle; frenginin ve hayvan hastalıklarının tütsü gibi garip, cahilce tedavilerle ve diğer hastalıkların da bunlara benzer şeylerle geçmeyeceğini, doktor ve veterinerlere müracaat edilmesinin ve onların verdiği ilaçların kullanılmasının gerekliliğini, zorunluluğu anlatmıştı.⁷¹¹ Temizliğin ve suların sağlık üzerindeki etkisi, bilhassa içme ve evde kullanılan suların temizliğinin önemi, genel temizlik, özellikle tuvalet temizliği ve tuvaletlerin temizlenmesi, sağlıklı nüfus artışının önemine istinaden çocuk bakımının önemi ve çocukların hastalıklardan korunması gibi daha birçok temel sağlık konuları hakkında da halkın bilinçlendirilmesi İrşâd Heyeti'nin görev addettiği faaliyet programına dâhil idi.

Bilecik ve kazalarında sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü binalara gelince; kaynaklarda bu konu hakkında da detaylı bilgiye pek rastlanmamaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlete ait hastanesi bulunmayan vilayet merkezlerinde ve nüfusu fazla olan kazalarda birer memleket ve belediye hastaneleri sağlık hizmetlerini yürütmekteydi.⁷¹² Bu dönemde merkezde bulunan 25 yataklı bir vilayet hastanesi ile Söğüt Kazası'nda vilayet bütçesi

kaynağı ve bu toplumsal afetten nasıl korunmak gerektiği hususunda yeni yetişen neslin en verimli şekilde eğitildiği dile getiriliyordu. Telgrafın sonunda da "...Bazı muntakalar halkının büyük bir kısmı sıtmadan titreyen, solan ve her bir köşesinde sivrisinek vızıltsından geçilmeyen memleketimizde bu hususların ne kadar kıymetli olabileceğini düşünerek sıtma derslerinin bütün umumi mekteplerin hususi programlarına dâhil edilmesi..." temenni edilerek aynı uygulamanın ülkemizde de hayata geçirilmesi isteniyordu. **Bilecik Gazetesi**, 26 Şubat 1925, No:9, s.3-4.

⁷⁰⁹ **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos, 1925, No:29, s.4.

⁷¹⁰ **Bilecik Gazetesi**, 3 Ağustos, 1925, No:29, s.4.

⁷¹¹ "Bilecik Muallimler Birliği İrşâd Faaliyeti Programı", **Bilecik Gazetesi**, 6 Eylül 1926, No:84, s.3.

⁷¹² Atatürk Ansiklopedisi

dâhilinde yer alan bir muayene ve tedavi evine değinen⁷¹³ 1927-1928 tarihli Devlet Salnamesi ise Bilecik'te tam teşekküllü bir devlet hastanesinin ilk kez hangi tarihte açıldığı konusunda net bir veri içermemektedir. Vilayet Meclisi'nin 1925 yılı Ocak ayı tutanaklarında yer alan bazı maddeler, Bilecik Vilayet Hastanesi'nin muhtemelen 1925 yılı sonu ya da 1926 yılı zarfında açılmış olabileceği ihtimalini göstermektedir. Nitekim, meclisin 26 Ocak 1925 tarihli ikinci devre, ikinci toplantı döneminin dokuzuncu oturumunda; vilayet merkezindeki on yataklı dispanserin otuz yatağa çıkarılarak hastaneye dönüştürülmesi, Gölpazarı Nahiyesi'ne sekiz yataklı bir dispanser açılması ve buraya nahiye belediyesinden aylık 500 kuruş yardım yapılmasının sağlanması, sağlık kurumlarında görev yapan ebe maaşlarının da 650 kuruşa çıkarılması gibi temel sorunlar masaya yatırılmıştı.⁷¹⁴ Müzakere sonunda alınan kararlar doğrultusunda harekete geçilmiş; ayrıca Gölpazarı ve Mihalgazi nahiyelerinde bulunan beş kişilik tedavi evlerine nahiye belediyesinden 600 lira verilmek suretiyle doktor tayin edilmesi ve nahiyelerde görev yapan ebe maaşlarının artırılması da ilave edilerek alınan kararlar, bütçe komisyonuna havale edilmişti.⁷¹⁵ Burada dikkati çeken husus, 1925 yılına kadar Bilecik'te gerçek anlamda hastane vasıflarını taşıyan, tam teşekküllü bir sağlık teşkilatının bulunmayışıdır. Vilayet meclisi tutanağında da zikredildiği gibi Bilecik'te mevcut olan on yataklı ve kapasite bakımından yetersiz, basit bir dispanserdir. Bilecik'in bir hastaneye kavuşturulması için vilayet meclisi tarafından uygun görülen düşünce; yatak kapasitesinin üç katına çıkarılarak donanımın biraz daha genişletilmesidir. Böylece sağlık hizmetleri daha gelişmiş bir ortamda sunulacaktır. 1928'e gelindiğinde Bilecik'te 25 yataklı hastanesinin bulunduğu göz önüne alındığında; vilayet yöne Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı lerinin imkânlar nispetinde yerel kaynakları harekete geçirerek bu konuda gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır.⁷¹⁶

Genel sağlık ya da halk sağlığı denildiğinde akla gelen bir diğer öge ise tedavi edici doğal kaynaklardır. Yer altı sıcak maden sularının temizlik amacından ziyade sağlık ve tedavi gerekçesiyle kullanımı, Milattan önceki dönemlere kadar inmektedir. Dünyadaki yer altı kaynaklarının 1/3'üne sahip olan Türkiye'de kaplıcaların sağlık ve tedavi yönünden taşıdığı öneme binaen Türklere de "Kaplıca Tababeti" gelişmiş ve bilimsel çalışmaların ışığında pek çok yayın yapılmıştır. Büyük Türk bilgini İnb-i Sinâ, demirli, bakırlı, sülfatlı kaplıcalar ve

⁷¹³ Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.538.

⁷¹⁴ Bilecik Gazetesi, 5 Mart 1925, No:10, s.1.

⁷¹⁵ Bilecik Gazetesi, 5 Mart 1925, No:10,göst. yer.

⁷¹⁶ Vilayet Umum Meclisi'nin bir önceki oturumunda ise Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü'nün talimatıyla sıtma mücadelesi için 1925 yılı bütçesine 1000 lira tahsisat ayrılması kararı alınmıştır. Bilecik Gazetesi, 26 Şubat 1925, No:9, s.4.

endikasyonlarıyla ilgili sonuçları “Elkanun” adlı eserinde vurgulamıştır.⁷¹⁷ Bu noktada Bursa başta olmak üzere, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Bursa’ya yakın bir konumda olan Bilecik ve çevresinde de bu tür kaynaklar az sayılmayacak düzeydedir. Bölgede adından söz ettiren doğal kaynaklardan biri Söğüt Kazası’nın Mecir (Mucir,?) mevkiinde içeriğinde bol kükürt ve çelik külliyatını barındıran bir maden suyudur.⁷¹⁸ Ayrıca yine Söğüt Kazası’nın Çaltı Köyüne ait Sakarya Irmağı’nın Pelit Bükü mevkiinde, aynı isimle anılan bir ılıca ile İnönü Nahiyesi’nin doğu ve batı taraflarından akan, İnönü’ye ait; Zemzemiye ile Çukurhisar köyleri arasında Harman Köyü’nde kamuya ait üç sıcak su vardır. Gölpazarı Kazası’nın Çiftlik Köyü civarında da boş bir arazide “Acı su” adıyla bilinen ve cilt hastalıklarına faydalı olduğu tespit edilmiş bir su bulunmaktadır.⁷¹⁹ Anadolu’nun küçük bir şehri olan Bilecik’in bu bakımdan çok zengin bir sahip potansiyele sahip olduğu söylenemese de ülke geneliyle kıyaslandığında doğal kaynaklar bakımından kendine yetecek düzeydedir.

Cumhuriyetin erken döneminde “iyi” addedilen Bilecik’in genel sağlık düzeyi, ilerleyen zaman zarfında da yurt ortalamasının üzerinde seyredecektir.⁷²⁰ 1970’li yılların sonuna gelindiğinde Türkiye genelinde bebek ölüm hızı binde 153 iken Bilecik’te binde 83.7’dir. 0-4 yaş ölüm oranı Türkiye genelinde %31.5; Bilecik’te %21.8’dir. 55 yaş ve üzeri ölüm oranı ise yurt geneline göre fazladır. Bu oran Türkiye genelinde %47 iken Bilecik’te %57.7 olarak tespit edilmiştir.

Genel olarak sağlık düzeyi Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen çevre sağlığı ve beslenme yetersizliği gibi sorunlar çözülememiş; koruyucu hekimlik çalışmalarında da gelişme sağlanamamıştır. Sayısal verilerde göze çarpan bir diğer husus; yurt ortalamasına göre tedavi edici sağlık hizmetlerinin de yetersizliğidir. Türkiye genelinde hekim başına 1.642 kişi düşerken Bilecik’teki rakam neredeyse bu ortalamanın 4 katı; 4.594 kişidir. Son olarak Türkiye’nin hasta yatak kapasitesi ortalaması 451 kişi iken Bilecik’te yatak başına düşen kişi sayısı 840’tır.

Sağlık bakımından Cumhuriyetin ilk yıllarındaki manzara ile daha ileri dönemdeki genel vaziyete bakıldığında; bebek ve 0-4 yaş arası ölüm oranlarının yüksek olmayışı Bilecik açısından pozitif bir değerdir. Buradan yola çıkılarak kısmen erken dönemdeki idealist çabaların başarılı olduğu değerlendirilebilir. Buna karşılık tedavi edici hizmetlerin

⁷¹⁷Nurten Özer, “Türkiye Kaplıcalarının Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, **I. Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, İstanbul: 17-19 Şubat 1988.

⁷¹⁸**Devet Salnamesi**, 1927-1928, s.538.

⁷¹⁹**Devet Salnamesi**, 1927-1928, s.538.

⁷²⁰**Yurt Ansiklopedisi**, “Bilecik,” s.1293.

yetersizliği ve koruyucu hekimlik çalışmalarının geri kalmışlığı ise yerel yönetimlerin başarısızlığıyla açıklanabilir.

4.4.2. Spor Faaliyetleri

Osmanlı Klasik Dönemi'nde sarayın ve padişahın desteklediği bir faaliyet alanı olan spor,⁷²¹ modern anlamda 1830'lu yılların sonlarına doğru Tanzimat'la birlikte İmparatorluk içerisinde filizlenmeye başladı. Tanzimat dönemindeki modernleşme sürecinde hukuk, eğitim, edebiyat, politika alanlarındaki değişimlere paralel olarak spor kültürü de mutlak bir değişime uğradı. Dolayısıyla Tanzimat, modern sporların ülkeye girdiği bir dönem oldu.⁷²²

İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren ise devlet beden eğitimi ve sporu bir program çerçevesinde ele almış; böylece beden eğitimi ve spor, sadece okullarla sınırlı kalmayıp gündelik hayat pratikleri arasına da girmeyi başarmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra 1909'da Cemiyetler Kanunu'nun çıkarılması ve bundan dolayı da Türk gençlerine kulüp kurma serbestliğinin gelmesi, Türk spor tarihinde gençlerin spor yapmaya özendirilmesindeki ilk çaba olarak gözlemlenmiştir.⁷²³

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte de doğrudan devletin çalışma alanına dâhil olan spor, Cumhuriyetin kuruluş felsefesinde uygarlıkla özdeşleştirilmiştir. Cumhuriyeti kuran kadro, güçlü ve zinde bir gençlik yetiştirme konusunda yoğun bir çaba içerisine girmiş ve böylelikle Osmanlı'da sadece seçkinlerin uğraşı olan faaliyet, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra inşa edilmeye başlayan yeni toplumda, devletin gözetiminde köyden, kasabaya ve kasabadan kente yaygınlaştırılmış, eğitimin önemli bir parçası haline getirilmiştir.⁷²⁴

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan, ilk spor kanununun kabul edildiği 1938 yılına kadar geçen 15 yıllık süre iki dönemden oluşmaktadır. Bunlar; Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Dönemi (1922-1936) ve Türk Spor Kurumu Dönemi'dir (1936-1938)⁷²⁵.

⁷²¹Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kuruluş döneminden itibaren güreş, avcılık, atıcılık, okçuluk, binicilik, kılıç, ağırlık kaldırma, güreş ve topuz kullanma, cirit, tepük (futbol) gibi etkinlikler önde gelen spor dallarıydı. Ayhan Dever /Ahmet İslam, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.5, s.47.

⁷²²Efkan Canşen, "Türkiye Cumhuriyetinin Spor Politikaları", **Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.17 S. 1, Edirne:2015, s.33

⁷²³Sabri Sami Tüfek, **Cumhuriyet Dönemi'nde Spor**, Marmara Üniv.,Türkiyat Araştırmaları Enst., Türk Tarihi Anabilim Dalı, TC Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:2019, s.11.

⁷²⁴Canşen, **agm**, s.33.

⁷²⁵Mustafa Yanık, **Cumhuriyetten Günümüze Kadar Uygulanan Türk Spor Politikaları ve Türk Sporunun Gelişimi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.,Sağlık Bilimleri Enst., Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, KSÜ Yay, Kahramanmaraş:2018,s.5.

Cumhuriyet Dönemi'nde sporun devlet denetimi ve gözetiminde gelişme gösterdiği ilk kurumsal yapı 1921'de kurulan "İdman İttifakı Heyeti Muvakkatesi" idi.⁷²⁶ Bu yapı, sonradan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı adını almış ve (TİCİ), Türkiye'de ilk spor örgütlenmesi olarak tarihe geçmiştir. Türkiye'de ilk biçimsel spor yönetiminin uygulandığı teşkilât olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, 1922'de Millî Mücadele'nin sona ermesiyle Türkiye'de spordan sorumlu tek yetkili organ olarak faaliyetlerini sürdürdü. 1924 yılında kamu yararı gözetilen dernek olarak kabul edilen Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, Türkiye'yi yurtdışında da temsil etmeye yetkili kılındı.⁷²⁷

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın taşra teşkilâtı, idman mıntıkları üzerine kurulmuştu. 1923 Nizamnâmesi'ne göre, idman mıntıkları; *"memlekete, vaziyet-i coğrafiye ve iklimiye, vesâit-i nakliye ve teşkilât-ı mülkiyeye göre tefrik edilen hukuk dâhilinde bulunup"*⁷²⁸

teşkilâtın bütün şartlarını yerine getiren cemiyetlerin oluşturdukları uygulama birimleriydi. İdman mıntıkları, cemiyetin yurt çapındaki organlarıydı. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın idman mıntıklarına göre kurulan taşra örgütü, mıntika merkezi, mıntika idman heyetleri, mıntika kongresi, kulüpler ve birlik kümelerinden meydana geliyordu. Mıntika başkanı, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Nizamnamesi'nde yer alan kararları uygulamak, mıntika dâhilindeki resmi makamlarla temas edip idmancılığa her türlü yardımı sağlamak ve merkez-i umumîye de Türkiye genelinde neler yapılıyorsa, aynısını kendi mıntikasında yapmakla görevliydi.⁷²⁹

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 5-12 Eylül 1924 tarihleri arasında Türk Ocağında gerçekleştirilen Birinci Kongresinde, genel merkezin ülke genelindeki teşkilatlanma çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda, vilâyetlerdeki spor kulüpleri ile irtibata geçilerek en az üç kulübü bulunan şehirlerde birer "İdman İttifakı Mıntikası" teşkil edilmesi istenmişti. Cemiyetin bu talimatı doğrultusunda taşradaki yapılanmaya paralel olarak

⁷²⁶Yiğit Akın, **"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar" Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yay, İstanbul:2004, s.51.

⁷²⁷16 Kânunusani 1340 tarih ve 170 numaralı kararname suretiyle yayımlanan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Tüzüğüne göre cemiyetin kuruluş amaçları şunlardır: *"Sağlıklı bir kuşak yetiştirmek, bu sağlıklı kuşakla Türk ırkını takviye etmek, her sınıf halkı ilgilendiren idmancılığı yaygınlaştırma, ulusun bireylerini küçük yaştan itibaren teşkilâtlanmaya ve birlikte hareket etmeye alıştırmak, gençleri içki, kumar vb. kötü alışkanlıklardan uzak tutarak bu sayede herkesin ahlâk ve sıhhatinin ıslahını sağlamak, sağlam ve becerikli kişiler yetiştirmek, askerî kuruluşların görevlerini kolaylaştırmak, spor etkinlikleri yolu ile gençlere memleketlerini sevdirmek, spor yarışmalarını düzenlemek, yönetmek, sporumuzu uluslararası temsil etmek, İdman ve spor hareketlerinin sporcular tarafından bir menfaat ve para kazanmak vasıtası olarak kullanılmasına karşı mücadele etmek ve böylece sağlık ve kuvvetin bir amaç değil, zekâ ve ilmin yükselmesi için bir araç olarak kullanılması suretiyle millî yükselişimize yardımcı olacağı kanaatini vermek"* **TİCİ, Teşkilât ve Nizâmat-ı Umumiye**, Ahmet İhsan Matbaası, TİCİ Yay, İstanbul: 1923'den aktaran, Tüfek, **age**, s17; Yanık, **age**, s.6.

⁷²⁸**TİCİ, Teşkilat ve Nizâmat-ı Umumiye**, İstanbul: 1935, s.30'dan aktaran, Tüfek, **agt**, s.21.

⁷²⁹Tüfek, **agt**, s.21.

Bilecik'te de bir mıntıka başkanlığı tesis edilmişti.⁷³⁰ İdman Cemiyetleri İttifakı/Bilecik Bölge Başkanlığı'nın kuruluş yıllarında bölgede üç spor kulübü mevcut iken bu sayı bir yıl içerisinde 11'e kadar çıkmış ve 12.'si de açılmaya hazır hale gelmişti. 1936 yılına gelindiğinde ise sadece Bilecik Merkez Kazası dâhilinde beş spor kulübü mevcuttu. Bunlar sırasıyla Bilecik Gençler Yurdu, Bilecik Avcılar, Bilecik Musiki İdman Yurdu, Yarhisar İdman Yurdu ve Küplü İdman Yurdu'ydu.⁷³¹ Bu kulüpler arasında en eskisi Bilecik Gençler Yurdu Spor Kulübü'ydü. Diğer dört kulüp ise yeni kurulmuştu.⁷³² Bu kulüplerin bölgede varlık gösterebilmesi için doğal olarak idmanlarını yapabilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Tabiri caizse iğneden ipliğe varıncaya kadar bütün ihtiyaçlarında Bilecik'teki yardım kurumlarına başvurmak zorunda kalan kulüplerin 1936 yılında her birinin bir senelik asgari ihtiyacı 250 lira idi. Bu sebeple Bilecik merkezindeki beş kulübün toplam 1.250 liraya ihtiyacı olduğu ilk kez Bilecik Bölge Başkanlığı tarafından Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Genel Merkezi'ne uzun bir telgrafla bildirilmişti.⁷³³

Söz konusu telgrafta; 1936 yılı vilayet hususi idare bütçesine spor teşkilatı için ayrılan paranın bir önceki yıla nazaran daha az olduğu belirtilirken, bölge gençlerinin spora karşı olan övgüye lâyık ilgi ve gayretlerinin, yüreklerinde taşıdıkları azim ve heyecanın sükût-ı hâyâle uğramaması için acil ihtiyaçlarının tedariki konusunda genel merkezin yardımcı olması isteniyordu. Gerçekten de bölgenin kuruluşunda sadece üç kulüp varken bu sayı bir yıl gibi kısa bir sürede hızla artmıştı. Bütün maddi imkânsızlıklara rağmen; “...*Vilayetin hemen her tarafında derin bir şevk ile faaliyet içinde...*” ve daha şimdiden sahalara inmiş olan gençliğin desteklenmesi gerekiyordu.⁷³⁴

Bozüyük Kazası müstesna olmak üzere diğer kaza veya nahiyelerde bulunan kulüpler, belediyelerin maddi durumları dolayısıyla yardım almak şöyle dursun bir senelik forma ve spor ayakkabısı ihtiyaçlarını bile temin edememekteydi. Dolayısıyla bunların ihtiyaçlarının

⁷³⁰1.6.1936 tarihli arşiv belgesinde Bilecik İdman Mıntıkası'nın kuruluşunda üç kulüp mevcut iken bir yıl içerisinde bu sayının 11'e çıktığı ve hemen aynı tarihlerde 12. sinin de açılmak üzere olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu malûmat doğrultusunda Bilecik'teki teşkilatın da 1924'te kurulduğu anlaşılmaktadır. **BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.**

⁷³¹Arşiv belgesinde ismi geçmemekle birlikte burada önemle belirtilmesi gereken bir kulüp daha vardır ki, o da erken tarihte tesis edilen Bilecik Türk Ocağı Spor Kulübü'dür. “...*Bütün memleket gençlerinin devam edecekleri ve çalışacakları bu şube-i faaliyetin memleket halkını idman muhabbet ve alışkanlığına sevk edeceği...*” n den kuşku duyulmayan spor kulübünün yönetici kadrosu ise şu şekildedir: Başkan: Vilayet Matbaası Veznedarı Ahmet Bey, Kâtib-i Umumi(Genel Sekreter): Müdde-İ Umumi Kâtibî Mehmet Bey, Azâlar: Muhasebe-i Hususiye Varidat Kâtibî Emin Bey ve Foto Muhabiri Niyazi Bey, Neşriyat Kısmı Azası: Encümen-i Vilâyet Başkâtibi Lütfî Bey, Futbol kaptanı: Kenan Bey, Atletizm Kaptanı: Muallim Nuri Bey ve Voleybol Kaptanı: Zeki Bey. **Bilecik Gazetesi**, 27 Temmuz 1926, No:78,s.3.

⁷³²**BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.**

⁷³³**BCA. F: 490.1.0, K:1120, G:88/2.**

⁷³⁴**BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.**

Bilecik Hususi İdaresi tarafından (en az 500 lira) karşılanması icap ediyordu.⁷³⁵1936 yılı içerisinde Bilecik'teki spor kulüplerinin kendi aralarında yapacakları lig usulü maçlar da bölge merkezinde icra edileceği için ayrıca 500 lira gibi bir rakama daha ihtiyaç vardı. Pek tabii, ihtiyaçlar bununla da sınırlı değildi. Zira spor müsabakalarına çıkacak olan sporcuların eğitilmesi ve düzenli olarak antrenmanlarının yaptırılması için profesyonel antrenöre ihtiyaç duyulmaktaydı. Bir antrenör sırasıyla bütün kulüplere gidecek ve gençleri spor müsabakalarına hazırlayacaktı. Ancak sadece bir antrenörün bile bir yıllık ücreti 500 liraya tekâbül etmekteydi.⁷³⁶

Futbolun yanı sıra Bilecik'te güreş müsabakalarının da yapılması düşünüldüğünden bu amaçla sporcuların antrenmanlarını yapabilmeleri; minder, kıyafet ve antrenör gibi ihtiyaçların karşılanması için de 400 lira gibi bir paraya ihtiyaç duyuluyordu.⁷³⁷

Bilecik Bölge Başkanlığı'nın genel vaziyeti bütünüyle arz ettiği yazıda Bilecik Bando Takımı'nın da adı geçmektedir. Bölge Başkanlığı'nca gençliği teşvik etmek ve halkın da bir nevi ruhun gıdası olan ihtiyaçlarından birini temin etmek üzere Bilecik'te bir bando takımı kurulmuştu. Yıl olarak hangi tarihte kurulduğu hakkında bilgi verilmemekle birlikte, kısa zamanda memnuniyet verici derecede çalışmalarını ilerleten bando takımı, milli günlerde sahne alarak 15'e yakın parçayı seslendirebiliyordu. Bu sayının 20'ye çıkarılması için diğer vilayetlerde olduğu gibi Bilecik Bando Takımı'nın da belediyece himayesi ve kendilerine verilen binanın tamirat ve tadilat masraflarıyla öğretmen ücreti olarak 500 liranın karşılanması gerekiyordu.⁷³⁸

Telgrafın sonunda bölgenin kâtip, odacı, kırtasiye, yakacak, kira bedeli gibi masrafları için de 600 lira ayrılmasının gerekli olduğu belirtilerek genel merkezden; gerek hususi idare, gerekse merkez belediye bütçelerine bu konuda gerekli tahsisatın konulmasının sağlanması talep ediliyordu.⁷³⁹

Resmi makamlar arasındaki karşılıklı yazışmaların takip sırasına bakıldığında mesele ilk olarak Bilecik Mıntıkası Başkanlığı'nca teşkilatın genel merkezine iletilmişti. Bilecik Mıntıkası Başkanlığı'nın serzenişini andıran bu telgrafına karşılık Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın birinci başkanı Aziz Akyürek kayıtsız kalmamış ve bizzat CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e çektiği telgrafında hükümet makamına şöyle seslenmişti:

⁷³⁵ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷³⁶ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷³⁷ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷³⁸ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷³⁹ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

“Kuruluşunun henüz çok yeni olmasına rağmen az zamanda gerek spor faaliyetinin artmasında ve gerek mıntika içinde spor sosyetelerinin yeniden teşkilinde Bilecik mıntikasının gösterdiği gayret ve faaliyet çok şayanı memnuniyettir. Mıntikanın gösterdiği bu gayretin artırılması ve spor faaliyetlerinin daha fazla kuvvetlenmesi için mıntikanın maddi bir surette de takviye ve teşvikine zaruret vardır. Vilayet Hususi İdare ve Şarbaylık⁷⁴⁰ bütçelerine spora yardım için konulacak tahsisatın bu faaliyet ve ihtiyaçları teşvik ve karşılayacak bir miktarda olmasının temin buyrulmasına emir ve müsaadelerinizi derin saygılarımla yüksek tasvibinize arz eylerim.”⁷⁴¹

Bu vesileyle Aziz Bey Bilecik Bölgesi'nin, sporun gelişmesi yönündeki gayret ve faaliyetlerini takdir ettiği gibi arz edilen talepler karşısında da elinden geleni yapmaya çalışmıştı. Nitekim, Bilecik sporunun durumunu resmi makamlara ilettiği gibi, teşkilatın merkez bütçesinden de 400 liralık bir yardımın yapılmasını sağlayarak Bilecik Bölgesi'ne maddi anlamda da destek vermişti.⁷⁴²

Bilecik'te sporun geliştirilmesi için ayrılacak bütçe meselesine sadece Bilecik Mıntikası Başkanlığı değil, Bilecik CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı Şevket Öndersev⁷⁴³ de dâhil olmuştu. Şevket Bey de kısaca aynı hususları dile getirerek devletin bu konuya dikkatini çekmeye çalışmıştı.⁷⁴⁴ Ayrıca CHP Genel Sekreterliği'ne çektiği telgrafta, Bilecik'teki spor örgütlerinin memur ve öğretmenlerden de üyelerinin bulunduğunu, bunların partiye kayıt olmak için başvurduklarını, bu kişilerin kayıtlarının yapılıp yapılmayacağı konusunda da kendisine bilgi verilmesini istiyordu. CHP Genel Sekreteri Recep Peker⁷⁴⁵ ise bizzat Şevket Bey'e çektiği telgrafta; Bilecik'te sporun gelişmesi için çaba sarf edenlerin arasında olmasından dolayı memnuniyet duyduğunu ancak, kulüplerin kendi çalışmalarını, faal veya fahri üyelerin verecekleri aidat ve diğer yardımlarla yürütmelerinin gerektiğini, gençleri buna alıştırmak göreviyle karşı karşıya olduklarını, fakat yine de mıntikanın birincilik müsabakaları, servis, antrenör ve güreş için istediği yardımların elzem olduğunu söyleyerek bu yardımın da il özel idaresince sağlanması gerektiğini belirtmekteydi.⁷⁴⁶

Resmi yazışmaların sonunda CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Başkanı Aziz Akyürek'e çektiği telgrafta; Bilecik İl Özel İdaresi'nin spor için bir önceki yıl 650 lira ayırdığını ve ilçelerin de 200 lira verdiğini belirtmiş ve; *“...gelecek yıl il özel yönetiminin daha çok ilgilenmesini yazdım...”⁷⁴⁷* diyerek bütçe meselesinin çözümü için yine yardımcı olacağını vurgulamıştı. CHP Genel Sekreterliği adına Şevket Bey'e de bir telgraf çekilmiş ve;

⁷⁴⁰Belediye Makamı.

⁷⁴¹BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷⁴²BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷⁴³Gümüşhane Milletvekili.

⁷⁴⁴BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷⁴⁵Kütahya Milletvekili.

⁷⁴⁶BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷⁴⁷BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

“...Bu yıl İl Özel Yönetim Kurulunuz spor için 650 lira ayırmış, buna biz de 600 lira ekleyerek kuvvetlendirdik. Gelecek yıl spora olan ilginizi artırmanızı dileriz...” denilmişti.⁷⁴⁸

Bilecik Mıntika Başkanlığı'nın kaza ve nahiyelerdeki kulüpleri de hesaba katarak çıkarmış olduğu fatura 3.000 lira civarında iken 1936 yılında Bilecik'teki spor teşkilatı için toplanan paranın -kaza ve nahiyelerin gönderdiği ya da göndereceği miktar hariç- 1.250 lira olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Döneminin maddi imkânları, daha doğrusu imkânsızlıkları göz önüne alındığında Recep Peker'in de vurguladığı gibi bu para az bir meblağ değildi. Elbette ihtiyaçların temin edilmesi noktasında aciliyet sırasına göre hareket edilmesi gerekiyordu. Zira devletin karşılamak zorunda olduğu ihtiyaç kalemleri sporla sınırlı olmayıp sosyal yaşamda sağlık, imar ve iskân, eğitim gibi ihtiyaçlar hiyerarşisinde daha fazla önem arz eden meseleler vardı.

Sonuç olarak Bilecik Özel İdaresi 1936 yılında spor için bütçeden 650 lira ayırmış, 400 lira teşkilatın genel merkezi (TİCİ)'den gönderilmiş ve parti genel sekreterliği de 200 lira yardımda bulunmuştu. Yine Recep Peker'in vurguladığı gibi bu tür yardımların sadece teşkilat merkezinden ya da devletten beklenilmesi de doğru değildi. İşte bu noktada Bilecik halkının kendine has dayanışma ve yardımlaşma ruhunun devreye girdiği görülmektedir. Bu durum dışarıdan da gözlemlendiği gibi henüz 1930'lu yıllara gelinmeden evvel Bilecik'te sporun gelişmesi için hem halkın, hem aydınların hem de yerel yöneticilerin sarf ettiği çabalar yadsınamaz niteliktedir. Örneğin, 1927 yılının haziranında Bilecik Gazetesi Söğüt muhabirinin “Söğütte Spor” başlığıyla kalem aldığı yazı, bu gerçeği gösteren örneklerden biridir. Haber yapmak üzere muhabirin kaydettiği olay, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in işaret ettiği yöndedir. Söğütlü gençler, parasızlık yüzünden “Söğüt İdman Birliği”nden bekledikleri neticeyi alamamışlar ancak, kulübün faal reisi Muallim Fuat Bey ve Kaptan Mehmet Rasih Bey'ler kendi paralarıyla gençlerin forma, çorap ve benzeri ihtiyaçlarını temin ederek kulüplerinin yükselmesi için ellerinden gelen fedakârlığı göstermişlerdir. Ayrıca gençlerin destekçisi olan Belediye Başkanı Hüsnü Bey de Türk Ocağı ile müşterek getirttikleri radyo (telsizinin) bir gecelik gelirini Söğüt İdman Birliği'ne vereceklerini vaat etmiştir. Haberin sonunda gazete aracılığıyla Belediye Başkanı Hüsnü Bey'e ve kulübün yöneticilerine Söğüt gençlerinin minnet ve şükranları arz edilmektedir.⁷⁴⁹

Bilecik Gazetesi'nin bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalıştığı bir diğer yazı başlığı ise “Gençlik ve Spor” adlı köşe yazısıdır. Muhtemelen gazete baş muhabirinin kaleme aldığı bu yazı, uyuşuk beyinleri harekete geçirecek tarzdadır:

⁷⁴⁸ BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

⁷⁴⁹ Bilecik Gazetesi, 14 Haziran 1927, No:123, s.3.

“Eskiden beri âtil ve kolları bağlı duran Bilecik gençlerinin bir kurcalayıyla harekete geçtiklerini ve büyük bir spor aşkıyla kıpırdamaya başladıklarını görüyoruz. İtiraf edelim ki bugüne kadar Bilecik’te spor namına hiçbir şey yoktu. Sporun muhtelif şubelerinden bazılarının heveslileri, meraklıları var. Fakat bu, bir heyet tarafından idare edilen ve memleketin yüzünü ağartmak için uğraşan bir çoğunluk, hakiki bir varlık değil. Kendi kişisel gayretleriyle özel zevklerini tatmin etmek, arzularını gidermek için çalışan gençlerden ibaret. Dün böyle iken bugün münferit bir heyet, gençleri bir araya toplamaya çalışıyor. Gömülen zevklerden kuvvetli bir aşk doğurtmaya çalışan azimkâr eller işe başladı. Bizlere bir gün sürat ve mukavemet, diğer bir gün bayrak ve bisiklet yarışları; başka bir gün de daha başka bir hareket seyrettiriyorlar...”⁷⁵⁰

Bilecik’te sporun dünü ve bugününe değinen yazının ilerleyen satırlarından anlaşılabilir ki, muhabirin deyişiyle “Gömülen zevklerden kuvvetli bir aşk doğurtmaya çalışan azimkâr eller...” harekete geçmiş ve; “...Kimsesiz, hiçbir yerden yardım görmeyen fakir yavrularını kendi imkânlarıyla ayağa kaldıracak ufak bir gelir temin etmek için...” hazırlığa başlanmıştır. Hazırlıklar kapsamında spora katkı sağlamak için Bilecik’te bir ramazan gecesi müsamesesi tertip edilmiştir. Faaliyeti düzenleyen cemiyet ya da kulübün ismi geçmemektedir. Ancak belirtmek gerekir ki; köşe yazarının ustalıkla kaleme aldığı bu yazı, her satırıyla çarpıcı bir gerçeği dimağlara işlemektedir. Bilecik’teki spor topluluğunun geçmişteki vaziyeti hakkında “zümrüd-ü anka kuşu” benzetmesini yaparken, bu kitlenin kalkınabilmesi için bu tür teşebbüslere muhtaç olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü ancak böylelikle spor sadece elit bir kesimin faaliyet alanı olmaktan çıkıp geniş kitlelere yayılacaktır. Bu yüzden Bilecik’in gösterdiği çaba örnek gösterilecek bir harekettir. Memleketin her köşesinde hummalı spor faaliyetleri sürerken, her yerde, her şehirde gençlik bir koşuşturma, bir uğraş ile kuvvet ve kudretini artırmaya çabalarken Bilecik’in gençlerini, en doğal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu meşgaleden alıkoymak, gençleri spor meydanı, hareket sahaları dururken âtil ve uyuşuk çürütmek vebalden başka bir şey değildir. Bu faaliyetlerin öncülerini alkışlayan yazar;

“Gençlere kuvvet ve azim temenni ederken bugün başa geçenlerin yarın herhangi bir sebeple veya sebepsiz ortadan çekilip gençliği başsız, kimsesiz bırakmamalarını...” rica ederek sözlerini noktalamaktadır.⁷⁵¹

Aynı yıl içerisinde⁷⁵² 23 Nisan münasebetiyle Bilecik Hastane Doktoru Nuri Bey’in kaleme aldığı yazı ise hem sağlık hem spor konusuna değinmektedir. Cumhuriyet Türkiye’sinin kalkınma ve ilerlemesinin en önemli göstergelerinden birinin sağlıklı bir nesil ve artan nüfus olduğuna dikkat çeken Dr. Nuri Bey:⁷⁵³

“...Geçmiş yıllarda maksatsız savaşlar diğer yandan kayıtsız bir cehaletin etkisiyle sıtma, firengi gibi vs hastalıklar nüfusumuzu kırar bitirirken şimdi memleketimizin her yerinde bu hastalıklara karşı ciddi tedbirlerle,

⁷⁵⁰ **Bilecik Gazetesi**, 28 Şubat 1928, No:156, s.4.

⁷⁵¹ **Bilecik Gazetesi**, 28 Şubat 1928, No:156, s.4.

⁷⁵² 1928 yılı haziran ayında yayınlanan Bilecik Gazetesi’nin bir manşetinde de Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Genel Merkezi’nin aldığı bir kararla temmuz ayının son haftasının bütün yurttaki “Spor Bayramı” olarak kabul edildiği ve bayramın 27 Temmuz Cuma gününe denk gelmesi münasebetiyle Bilecik Vilayet Merkezi’nde gündüz eğlenceli spor hareketleri, atletizm müsabakaları ve gece de müsamere tertip edileceği haberi yer almaktadır. **Bilecik Gazetesi**, 18 Haziran 1928, No:171, s.4.

⁷⁵³ **Bilecik Gazetesi**, 23 Nisan 1928, No:164, s.1.

bilimsel yöntemlerle başarılı savaşlar açılmış ve en çok teşekkürle lâyık olmak üzere tedbir ve tedavinin önemini ve faydasını yakından gören halkımızda tedavi inancı, derdini saklamamak ve şifasını aramak fikirleri uyanmıştır. Halkımızda, köylerimizde de bu intibah aynen görülmektedir” diyerek devam etmiş ve sporla ilgili olarak da şu satırları aktarmıştır: “Kuvvetli bir neslin yetişmesine hizmet etmek üzere gençlikte uyanan spor, beden eğitimi ve idman aşkı da hoş bir gözlemdir. Bu, aynı zamanda kuvvetli bir vücuttan, kuvvetli bir dimağ doğar hakikatının da iyice anlaşıldığını gösterir. Her çocuğun, her gencin yeteneğine, bünyesine uygun olmak şartıyla yaptırılan bedeni hareketlerin, sporların, idmanların yalnız uzuvları, ciğerleri, adaleleri güçlendirmekle kalmayıp, kişiye çeviklik, cesaret, kendine güven, tehlike karşısında tedbir ve soğukkanlılığı muhafaza etmek gibi nice meziyetler kazandırdığı gibi iyi bir idare edicinin idaresi altında toplu olarak yaptırılan düzenli hareketlerin de askeri bir inzibata alışmak gibi pek makbul yetenekler temin ettiği düşünülürse gençlik âleminde bu alanda görülen uyanışı takdir etmemek mümkün değildir.”⁷⁵⁴

Cumhuriyetin erken döneminde sosyal yaşamın diğer faaliyet alanlarında görüldüğü gibi, Bilecik’in spor alanında da çoğu kez dışarıdan yardım almaksızın kendi yağıyla kavrulduğu anlaşılmaktadır. Özetle vurgulamak gerekirse; TİCİ Genel Başkanı Aziz Bey’in Recep Peker’e gönderdiği telgrafta ve Bilecik Gazetesi’ndeki köşe yazısını kaleme alan yazarın satırlarında bu gerçeği görmek mümkündür.

4.5. Genel Asayiş ve Adli Vakalar

Milli Mücadele’nin zafere ulaşmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir yandan medeniyet yolunda yeni adımlar atarken diğer yandan da tarihsel süreç içerisinde biriken sorunlarını çözüme yolunda adımlar atmaya başlamıştı. Bu sorunların en önemlilerinden biri hiç şüphesiz emniyet ve asayiş meselesiydi. Mondros Mütarekesinin hemen akabinde başlayan işgallerle su yüzüne çıkan asayişsizlik; TBMM’nin açılışından sonra Anadolu’da patlak veren iç isyanlar ve askeri kıtalarda görülen firar hadiseleri neticesinde artarak devam etmişti.

Cumhuriyet Döneminin asayiş sorunlarını, mütareke döneminde yaşananlar ve Yeni Türkiye Devleti’nin yapılanma aşamasında ortaya çıkan krizler olarak iki grupta ele almak mümkündür. Çünkü olayların kökenine inildiğinde her iki sürecin de kendine has karakteri olduğu görülmektedir. Malûm olduğu üzere mütareke yılları; otorite boşluğundan yararlanmak isteyen eşkıyanın, asker kaçaklarının ve kargaşaya çanak tutan işgal kuvvetleriyle işbirlikçilerinin kışkırtmaları sonucu, TBMM’ye yönelik ayaklanmaların Anadolu’yu kasıp kavurduğu bir dönemdi.

Mütareke ve işgal yıllarına ait belgelerde Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Bilecik’in merkez ve kazalarında da çeşitli vakalara rastlanmaktadır. Aylık düzenlenen suç cetvellerinde⁷⁵⁵ vilayetlerin genelinde meydana gelen adli olaylar, Polis Müdüriyeti ile

⁷⁵⁴ **Bilecik Gazetesi**, 23 Nisan 1928, No:164, s.1.

⁷⁵⁵ Osmanlı Devleti’nde adli vakalar 1878 yılından itibaren düzenlenen cetvellerle takip edilmeye başlanmıştır. Her kazada ay sonu hazırlanan cetveller, takip eden ayın ilk haftası sancak merkezine gönderiliyor; sancaklarda toplanan cetveller de bir hafta zarfında önce vilayet merkezine iletilerek oradan da Dâhiliye Nezareti’ne

Jandarma Komutanlığı'nca müştereken, işlenmiş suçun mahiyetine göre tasnif edilmekteydi. Kayıt altına alınan vakalar suç cetvellerinde; katl (cinayet), darb ve yaralama, hırsızlık (âdi hırsızlık, cebrî hırsızlık, âdi hayvan hırsızlığı), ahz ve gasp, eşkıyalık, kundakçılık, dolandırıcılık, yan kesicilik, sahtekârlık, sarhoşluk, silah çekme, fiil-i şe'nî, me'murîn-i zabıtaya hakaret, telgraf muhaberesini ihlâl, yangın çıkarma ve diğer suçlar olarak belirtilmiştir.⁷⁵⁶ Mevcut bilgiler, olayların sayısı ve nerede meydana geldiğiyle alâkalıdır. Suç cetvellerinde vilayet dâhilinde cereyan eden olayların kimler arasında zuhur ettiği ve suçun neden kaynaklandığı hakkında bilgi yoktur. Dolayısıyla bu tür kayıtlar, işlenen suçların niteliği ve nerelerde yoğunlaştığı hakkında fikir vermektedir.

Milli Mücadele dönemine rastlayan kayıtlarda, suç cetvellerinin bir kısmına ulaşılabilmektedir. Bunlar da 1920-1921 yıllarına aittir. 1920 yılının Ocak ayına ait suç tablosuna göre; Ertuğrul Sancağı'nın Bilecik Merkez Kazası ve diğer kazalarında dördü darb ve yaralama, üçü gasp, ikisi eşkıyalık ve beşi de katl suçları olmak üzere 14 hadise vuk'u bulmuştur. Bu suçlar arasında katl hadiselerinin dördü Yenişehir'de, biri merkez kazasında; darb ve yaralama olaylarının ikisi merkezde, diğerleri Söğüt ve Yenişehir'de; gasp olaylarının ikisi Yenişehir'de, biri merkezde; eşkıyalık olaylarının da biri merkezde diğeri Yenişehir'de cereyan etmiştir.⁷⁵⁷

Şubat ayında ise Söğüt'te bir katl, iki darb ve yaralama, Yenişehir'de ise bir eşkıyalık hadisesi zuhur etmiştir.⁷⁵⁸ 1920'nin mart ayına gelindiğinde Ertuğrul Sancağı'nda kayıtlara yansıyan 12 vaka görülmektedir. Bu olaylardan yedisi darb ve yaralama, beşi de adam öldürmedir. Bunlar; Bilecik'te dört, Söğüt'te iki ve Yenişehir'de bir darb ve yaralama hadiseleri ile Yenişehir'de beş adam öldürme suçlarıdır.⁷⁵⁹

Bunların dışında, Hüdâvendigâr Vilayeti'nin 1920 yılı ağustos, eylül, ekim ve kasım aylarına rastlayan suç cetvellerinde Ertuğrul Sancağı'nda her hangi bir vukuat kaydına rastlanmamıştır. Aralık ayının kaydedildiği belge de tahrif olduğundan sancakların isimleri okunamamaktadır. Bu aylarda Ertuğrul Sancağı'nın dışında Hüdâvendigâr Vilayeti'nin Bursa Merkez Kazası'na bağlı diğer (Gemlik, Karacabey, Mudanya, Orhaneli, Orhan Gazi ve Kirmasti) kazalarında en çok rastlanan suçlar; hırsızlık ile darb ve yaralama hadiseleridir.

ulaştırılıyordu. Böylece hazırlanan vakıa cetvelleri bir ay sonunda İstanbul'a ulaşmış oluyordu. **BOA.** DH.EUM. EMN, 25/4; DH. EUM. EMN, 31/4'den aktaran; Demiryürek, **age**, s.69.

⁷⁵⁶ **BOA.** DH. EUM. AYŞ, 49/57.

⁷⁵⁷ **BOA.** DH. EUM. AYŞ, 49/57.

⁷⁵⁸ **BOA.** DH. EUM. AYŞ, 49/57.

⁷⁵⁹ **BOA.** DH. EUM. AYŞ, 49/57.

Bunları eşkıyalık, adam öldürme, silah çekme, fiil-i şe'nî ve çocuk istismarı gibi suçlar takip etmektedir.⁷⁶⁰

1920 yılının suç cetvellerinde cinayet, darp ve yaralama, gasp ve eşkıyalık gibi suçların -vilayet merkezine nispeten daha yakın olan- Yenişehir Kazası'nda yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Görüldüğü üzere bunların hiç biri âdi suçlar değildir. Sayıca en çok cinayet Yenişehir'de işlenmiştir. İkinci olarak aynı suçların görüldüğü yer Bilecik Merkez Kazası'dır. Burada da öne çıkan suçlar, başta darp ve yaralama hadiseleri olmak üzere gasp, eşkıyalık ve cinayettir. Vukuatların üçüncü merkezi ise Söğüt'tür. Burada görülenler de bir cinayet dışında daha çok darp ve yaralama hadiseleridir. Yenişehir Kazası, en çok kargaşanın yaşandığı ve adli vakaların tırmandığı yer olarak öne çıkmaktadır. Ertuğrul Sancağı'nın demografik yapısı dikkate alındığında bu dönemde adli vakaların; nüfusun kalabalık olduğu bölgelerde yoğunlaştığı söylenebilir. Bilecik Merkezi ve Söğüt Kazası'nda kaydedilen diğer olaylar da bu yargıyı destekler niteliktedir.

İşgalin yaşandığı 1921 yılında ise Yunan Mezalimi ve bölgedeki Rum, Ermeni çetelerinin işledikleri cinayet, eşkıyalık faaliyetleri dışında vilayet genelinde işlenen suçlarla ilgili olarak ocak ve nisan aylarının vukuat cetvellerine ulaşılabilmiştir. Bu kayıtlar incelendiğinde de suç cetvellerinde yer alan katl, darp ve yaralama, ahz-ı gasp, eşkıyalık, işkence, hırsızlık, yangın çıkarma, zabıta memurlarına hakaret, fiil-i şe'nî suçlarının hiç birine Ertuğrul Sancağı ve kazalarında rastlanmamaktadır.⁷⁶¹

Adli vakaların kaydedildiği bir başka cetvel ise tutukluları gösteren mevkûfin cetvelleriydi. Suç cetvellerinden farklı olarak; mevkûfin cetvellerinde tutukluların cinsiyeti de -kadın/erkek- belirtilmekte ve tutukluluk sebeplerine göre bunlar da kabahat, küçük suçlar ve cinayet olmak üzere üç başlık altında listelenmekteydi. Arşiv kayıtlarında Hüdavendigâr Vilayeti ve mülhakatındaki mevkûfin cetvelini gösteren (H.18.05.1336) tarihli bir belgenin açıklama kısmında“1 Mart 1334/ Birinci Devre” bilgisi yer almaktadır. Buna göre mevkûfin cetveli 1918 yılının Mart ayına ait olup, mütareke öncesine ait veriyi aktarmaktadır. Listede gösterildiğine göre Bilecik Merkez Kazası'nda dokuz erkek ve bir kadın olmak üzere on kişi; Söğüt Kazası'nda altı erkek ve iki kadın sekiz kişi; İnegöl'de on iki erkek; Yenişehir'de de on beş erkek ve beş kadın olmak üzere toplam yirmi kişi küçük suçlardan tutukludur. Cinayet suçundan da Yenişehir'de bir erkek; Bilecik'te ise otuz dokuz erkek ve üçü kadın olmak üzere

⁷⁶⁰ BOA. DH. EUM. AYŞ, 49/57.

⁷⁶¹ BOA. DH. EUM. AYŞ, 53/42.

toplam kırk iki kişi tutuklu bulunmaktadır.⁷⁶² Basit suçlar bir yana, burada en fazla dikkati çeken Bilecik'te işlenen cinayet suçlarıdır. Kadınların da içinde yer aldığı kırk iki kişilik cinayet listesi bir suç patlamasını gösterir niteliktedir. Bireyleri cinayet işlemeye iten nedenler tek tek bilinmese de Birinci Dünya Savaşı'nın son yılına rastlayan bu dönem halkın yorgun ve yoksul düştüğü, tükenmişliğin had safhada hissedildiği bir dönemdir. Dolayısıyla da bu suç patlamasında hiddet ve saldırıyı tetikleyen çevresel faktörlerin rolü yadsınamaz. Bununla birlikte aynı yılın kasım ayına rastlayan "1 Teşrin-i Sâni/ İkinci Devre"yi aktaran tabloya bakıldığında⁷⁶³ Hüdavendigâr Vilayeti Merkezi'nin dışında Bilecik'te ve vilayetin diğer bütün kazalarında tutuklu kaydına rastlanılmamaktadır. Mütarekenin yeni imzalandığı ve ülkenin belirsizliğe sürüklendiği bu günlerde emniyet ve asayişin düzgün işlediği söylenemez. Bu durum olsa olsa kısa sürecek bir sessizlik dönemidir.

İstatistik veri sunan vukuat cetvellerinin yanı sıra kaza ve sancaklardan vilayet merkezlerine gönderilen ya da vilayetlerden Dâhiliye Nezareti'ne iletilen asayişle ilgili raporlarda biraz daha ayrıntılı bilgiye ulaşabilmek mümkündür. Bunlardan bazıları Mütareke Dönemi'nin başlangıcında, bazıları da işgal yıllarında yaşanan hadiselerdir. Kronolojik olarak belirtmek gerekirse; 1919 yılının temmuz ve ağustos aylarında Hüdavendigâr Vilayeti'nde cereyan eden hadiselerin aktarıldığı bir raporda Bilecik'in de adı geçmektedir. 14 Ağustos 1919'da Bilecik'in Ulupınar Köyü'nden Hüseyin oğlu Mehmet ve Molla Mehmet oğlu Hüseyin ile Osman oğlu Osman adlı şahıslar arasında çıkan kavgada Osman adlı şahıs diğer iki kişi tarafından Rovolver tüfeğiyle ateş edilerek yaralanmıştır.⁷⁶⁴ Silahla yaralama hadisesinde her üç kişi de mahalli jandarma tarafından yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir. Yine aynı tarihlerde Bilecik'in Bayır Köyü'nde bir cinayet olayı kaydedilmiştir. 25 Ağustos'ta Bayır Köyü'nden Ahmet oğlu Sadık'ın Mehmet, mısır beklemektedirken aynı köyden Salih Onbaşı oğlu Salih, Mehmet'in yanına gelmek üzere mısır tarlasına girdiğinde Mehmet; hayvan zannederek üzerindeki çifte tüfekle Salih Onbaşı'yı vurmuş ve öldürmüştür. Olay sonrası katil yakalanarak evrakıyla birlikte adliyeye teslim edilmiştir.⁷⁶⁵

Mütareke Dönemi'nin kayıtlarına yansıyan bazı vakalarda dönemin karakteristik manzarasını daha net görebilmek mümkündür. Bunlardan biri 1919 yılında Bilecik'te asker kaçaklarının dâhil olduğu bir eşkıyalık hadisesidir. Belgenin aktardığı bilgiye göre Eskişehir civarında eşkıyalık yapan bir çete, gördükleri baskı üzerine Ertuğrul Liva'sına geçmiş ve

⁷⁶² BOA. DH. MB. HPS, 160/45.

⁷⁶³ BOA. DH. MB. HPS, 162/29.

⁷⁶⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ, 19/102.

⁷⁶⁵ BOA. DH. EUM. AYŞ, 21/18.

durumun haber alınması üzerine Çukurhisar Müfrezesi çetenin üzerine gönderilmiştir. Çatışma esnasında çete efradından biri ölü, diğer dördü yaralı olarak yakalanmış ve Bilecik'in Handere Köyü'ne kaçan diğerlerinin de takip neticesinde dördü sağ olarak derdest edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde bunların Samsun'dan firar eden askerler olduğu anlaşılmıştır.⁷⁶⁶ Ertuğrul Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda daha önce birkaç kez aman dilediği için affedilen Eşkîya İzzet'in ise Pazarcık mıntukasında İnegöl Jandarma Komutanlığı'nın takibi neticesinde sağ olarak yakalandığı ve attığı bombanın da patlamamış olduğu bildirilmektedir.⁷⁶⁷

1921 yılının 22 Haziran'ında cereyan eden bir vukuat da bir nevi eşkıyalık hadisesidir. Bu kez Bilecik'in Viran Köyü'nden Koç Ali ile Şükrü adlı şahıslar, Viran ve Yaylak köylerine gitmekte olan seyyar satıcıları soymuşlar ancak çok geçmeden Bozüyük zabıtalari tarafından yakalanmışlardır. Ertuğrul Mutasarrıflığı'nın vilayet merkezine iletildiği olay, Hüdavendigâr Vali Vekili tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmektedir.⁷⁶⁸

Aynı yıl içerisinde kayıtlara yansıyan bir diğer vukuat; iki köy korucusunun kimliği tespit edilememiş kişilerce katledilmesi hadisesidir. Bilecik'in Sarıdayı Köyü korucularından Mustafa oğlu Ali Çavuş ile Şaban oğlu İsmail, Bozcaarmut Köyü'nden dönüşleri sırasında Kamçıboğazı adıyla bilinen mevkide kimliği belirsiz şahıslar tarafından katledilmişlerdir. Belgede Jandarma Alay Komutanlığı tarafından katillerin yakalanması için tahkikatın devam ettiği bilgisine yer verilmektedir.⁷⁶⁹ Ancak, olayın neden kaynaklandığı meçhuldür.

1922 yılının eylül ayında da bir posta aracı eşkıyanın saldırısına uğramıştır. Gece vakti Bilecik'e hareket eden posta, Ilıcak Boğazı mevkiinde eşkıyanın taarruzuna maruz kalmış ancak, muhafız jandarmaların bilmukabele müsademeye başlamasıyla posta servisi olay yerinden hızla uzaklaşmış ve zayıt vermeden merkeze geri dönmeyi başarmıştır. Olayın, Hüdavendigâr Vilayeti PTT Müdürlüğü tarafından Dâhiliye Nezareti'ne iletildiği yazıda bundan böyle posta servislerine yeterli miktarda muhafızın eşlik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁷⁷⁰

Bu süreçte asayiş olumsuz etkileyen olaylardan biri de İtilâf Devletleri'nin hapishanelerin kontrol mekanizmasına müdahaleleriydi. Müttefikler, bir yandan

⁷⁶⁶ BOA. DH. EUM. AYŞ, 73/103.

⁷⁶⁷ BOA. DH. EUM. AYŞ, 73/103.

⁷⁶⁸ BOA. DH. EUM. AYŞ, 14/35.

⁷⁶⁹ BOA. DH. EUM. AYŞ, 14/91.

⁷⁷⁰ BOA. DH. EUM. AYŞ, 23/110.

silahlandırdıkları çetelerle asayişin bozulmasında etkili olurken, bir yandan da hapishanelerin denetimine karışmaktaydılar. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nden sonra;

“hapishaneler muamelatına bakmak, fakat hiçbir hususa müdahale etmemek ve bir mahiyet-i idariyi haiz olmamak kaydıyla”,⁷⁷¹

Mütareke Komisyonu tarafından hapishaneleri teftiş etmek üzere, bir komisyon oluşturulmuştu. İtilaf Devletleri Fevkalâde Komiserleri, bu görevi yerine getirmek üzere İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililerden oluşan “Müttefikin Hapishaneler Heyeti”ne her türlü kolaylığın sağlanmasını istediler.⁷⁷² Hapishanelerin teftiş edileceği, Dâhiliye Nezareti tarafından da çeşitli illere duyurularak, sağlık koşullarına dikkat edilmesi, herhangi bir eleştiri ve itiraza meydan verilmemesi istenmişti.⁷⁷³ Nihayetinde teftiş heyetinin İstanbul, Hüdavendigâr, Ankara, Bilecik ve İzmit havalisiyle Konya'ya kadar olan hat üzerindeki hapishaneleri teftiş ve ıslah etmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁷⁴ Ancak teftişler neticesinde İtilaf Devletleri yetkilileri, hırsızlık, cinayet gibi suçlar başta olmak üzere neredeyse bütün Hıristiyanları tahliye etmeye yönelik çalışmalarına, hapishanelerin içinde bulunduğu olumsuz koşulları gerekçe olarak göstermişler⁷⁷⁵ ve böylelikle asayişin bozulmasına davetiye çıkarmışlardır. Bu noktada usulsüz ve keyfi salıvermelerin başlaması, bir yandan İstanbul'da yetki ve otorite karmaşası doğururken diğer yandan da ülke genelindeki asayişsizliğin farklı bir yönüne zemin hazırlamıştır.⁷⁷⁶

Bu meyanda Bilecik hapishanesinde tutuklu ya da mahkûm bulunan bazı gayrimüslim şahısların da tahliye edildikleri arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Bilecik hapishanesinde mahkûm bulunan Corci Vapolu adlı şahıstır. Adam öldürme suçundan dolayı 15 yıl hapse mahkûm olan bu kişi, önce İstanbul Hapishanesi'nde iken oradan Bilecik Hapishanesi'ne nakledilmiştir. Şahsın annesinin imzasıyla alınan bir dilekçede bu durum açıklandıktan sonra; kendisinin çok fakir ve ihtiyar durumda olduğu, bir kolundan mahrum sakat kızıyla oturduğu ve ömrünün âhirinde bir kere mahdumunu görmek üzere Corci Vapolu'nun tekrar İstanbul'a naklini talep ettiği bildirilmektedir. Adliye Nazırı Müsteşarı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta mahkûmun ceza müddetinin *“aff-ı âliye mazhar”* olduğu bilgisi de yer almaktadır. Sonuç olarak Corci Vapolu'nun ceza müddetinin

⁷⁷¹ Tülay Alim Baran, “Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi”, **Bulleten** TTK Yay, C.72, S. 263, Ankara:2008, s.160.

⁷⁷² BOA. DH. MB. HPS, 81/65; Baran, **agm**, s.160.

⁷⁷³ BOA. DH. MB. HPS, 81/65.

⁷⁷⁴ BOA. DH. MB. HPS, 81/65.

⁷⁷⁵ Baran, **agm**, s.164.

⁷⁷⁶ Baran, **agm**, s.158.

tamamlanmış sayılmasından bahisle Bilecik Hapishanesi'nden tahliye edildiği Ertuğrul Mutasarrıfı Salih Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁷⁷⁷

Buna benzer bir diğer hadise de Bolu, Samsun, Kastamonu ve Bilecik hapishanelerinde tutuklu bulunan bazı gayrimüslimlerin İngiliz Amirallığı'nın talebi üzerine tahliye edilmeleridir.⁷⁷⁸ Bunlardan biri Söğüt Hapishanesi'nde 29 Ocak 1918'den beri tutuklu bulunan Mihran Çoracıyan adlı bir Ermeni'dir. Olayla ilgili olarak Söğüt Kaymakamlığı tarafından Bilecik Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta; bu şahsın, kimliği meçhul bazı kişilerle birlikte Muratça Köyü Muhtarı ile kayınbiraderinin hanelerini gece vakti silahla basarak değerli eşya ve yüklü miktarda parayı cebren gasp etmek fiilinden dolayı tutuklandığı bildirilmektedir. Bilecik Mutasarrıf Vekili Nuri Bey de şifreli bir telgrafla durumu Dâhiliye Nezareti'ne iletmış ve Dâhiliye Nezareti'ne bağlı Hapishaneler Müdüriyet-i Umumiyesi de bu şahsın tahliyesinin münasip olacağı ve “aff-ı âlî'ye mazhariyeti” hususunda gereğinin yapılmasını Sadaret Makamı'na bildirmiştir.⁷⁷⁹ Bu şekilde adı geçen diğer vilayetlerdekilere birlikte beş tutuklunun tahliyesine karar verilmiştir.

Görüldüğü gibi Avrupalı Devletlerin Osmanlı teb'asından olan gayrimüslimleri koruyup kollayıcı geleneksel tutumları hiç değişmediği gibi bu dönemde de aynı insiyatifi kullanarak ülkenin zaten içinde bulunduğu sıkıntılı durumu daha da meşakkatli hale getirmişler ve sivil halkın güvenliğini, genel asayişini hiçe saymışlardır.

Genel itibarıyla durum böyle olmakla birlikte burada anti parantez, üzerinde önemle durulması gereken bir husus vardır ki, o da Bilecik Hapishanesi'nin o dönemin şartlarındaki ahvâl-i sıhhiyesidir. Özetle; Anadolu'da on üç hapishaneyi kapsayan teftişin sonucunda tutulan raporlarda Bilecik Hapishanesi'nin görülen hapishaneler içinde en mükemmel ve en temiz hapishane olduğu, koşulların hiç birinde gayrisıhî bir vakaya rastlanmadığı belirtilmektedir.⁷⁸⁰ Bilecik Hapishanesi, idaresi ve temizliği açısından çok beğenilmiş ve hatta bütün hapishanelerin böyle olması dileğinde bulunulmuştur. Bu arada hapishanede bulunan iki frengili hasta Bilecik'te hastane bulunmaması nedeni ile Bursa'ya gönderilmiştir.⁷⁸¹

Fiziki şartları ne kadar mükemmel olursa olsun hapishaneler mahkûmlar için firar eğilimini ortadan kaldırmaya muktedir değildir. Bu gerçeğe istinaden 1920 yılında Hüdavendigâr Vilayeti ve mülhakatı hapishanelerinde vuku bulan firar olayları listesinde

⁷⁷⁷ BOA. DH. MB. HPS, 98 /47.

⁷⁷⁸ BOA. DH. MB. HPS, 98/6.

⁷⁷⁹ BOA. DH. MB. HPS, 98/6.

⁷⁸⁰ BOA. DH. MB. HPS, 163/86; Demiryürek, *age*, s.

⁷⁸¹ BOA. DH. MB. HPS, M, 41/32'den aktaran Baran, *agm*, s.163.

Bilecik ve İnegöl Hapishaneleri'nin de adları geçmektedir. Firar hadiseleriyle ilgili tutulan raporda; firarilerin sayısı, hangi hapishaneden, hangi tarihte ve ne şekilde firar ettikleri belirtilmektedir. Buna göre Bilecik hapishanesinden 1920 yılının 2 ve 4 Haziran'ında dörder kişi gece vakti; 12 Haziran'da da İnegöl Hapishanesi'nden üç kişi, kiremitliği ve duvarı delmek suretiyle firar etmişlerdir. 28 Temmuz'da da yine İnegöl Hapishanesi'nden bu defa on iki kişi duvarı delerek firar etmiştir. Bu gibi hadiselerin önüne geçmek için Dâhiliye Nezareti tarafından Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği'ne gerekli tedbirlerin alınması talimatı verilmiştir.⁷⁸²

Gerek arşiv belgelerinde, gerekse gazete sütunlarında Cumhuriyetin erken dönemine rastlayan yıllarda da benzer vukuatları görmek mümkündür. Ancak bu dönem asayiş konusunda yaşanan sorunların en bariz özelliği rejim karşıtı ayaklanmalardır. Bilhassa doğu vilayetlerinde yoğunlaşan ve devleti en fazla uğraştıran bu olaylar, sert önlemlerle bastırılmış olsa da etki alanı çoğu zaman belirli bir coğrafya ile sınırlı kalmamıştır. Kökleri asırlara dayanan geleneksel zihniyetin, yaygın taassup anlayışının uzantıları yıllarca varlığını hissettirmiş ve uygun şartları yakaladığında da ülkeyi kaos ortamına sürüklemekten geri durmamıştır. Az ya da çok ülkenin her yerinde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında Bilecik ve çevresinde de bu zihniyetin uzantılarına, yandaşlarına rastlanmaktadır.

Bu dönem Bilecik'te kayıtlara yansıyan vakalara bakıldığında kronolojik olarak, eşkıyalık faaliyetlerinin ilk sırayı aldığı görülmektedir. Jandarma Umum Komutanlığının 1923 Aralık ayı raporunda; eşkıyalıkla uğraşan Söğüt Kazası'nın Alibeydüzü Köyü'nden Kadri oğlu Kâzım ile aynı kazanın Akçapınar Köyü'nden Sami Osmanoğlu Halil'in, Söğüt ve Bozüyük jandarma müfrezeleri tarafından silahlı olarak yakalanıp adliyeye teslim edildikleri; Yarhisar Nahiyesi'ne bağlı Handere Köyünden de eşkıyalık yapan Fuat'ın yakalanarak adliyeye teslim edildiği bilgisi yer almaktadır.⁷⁸³ Daha ileri tarihlerde dönemin asıl sorunsalı olan rejim karşıtı ayaklanmaların ülkeyi çıkmaza soktuğu büyük çaplı olaylarla karşılaştırıldığında; insanlık tarihi kadar eski olan eşkıyalığın zaman zaman ortaya çıkması sıradan, klasik bir asayiş olayı olarak görülecektir.

1926 yılının mart ayı içinde gece cereyan eden bir asayiş olayında ise Arnavut Selim ve arkadaşları tarafından hem eşkıyalık hem cinayet suçu işlenmiştir. 26-27 Mart gecesi bu şahıslar, Saraç Mustafa Ağa'nın evine girerek, üç kadın ve bir çocuktan ibaret olan aile fertlerini öldürüp, paralarını da gasp etmişlerdir. Tahrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarıldığı,

⁷⁸² BOA. DH. MB. HPS, 80/11.

⁷⁸³ BCA. F:30-10-0-0, K:125, G:894/14.

İstiklal Mahkemelerinin yeniden faaliyete geçtiği bu dönemde huzur ve sükûnu ihlale yönelik fiillerinden dolayı olayın faileri Dâhiliye Vekâletinin teklifiyle Ankara İstiklal Mahkemelerine verilmişlerdir.⁷⁸⁴

5 Ocak 1927’de gece vakti yaşanan bir diğer hadisede de aynı prosedür uygulanmıştır. Bu kez Bilecik’in merkezi ile istasyon arasında bulunan bazı otomobil ve arabalara saldırarak memleketin huzur ve sükûnu ihlale yönelik davranışlarından dolayı Gönenli Şakir ile İzmitli Kemal adlı şahıslar, Takrir-i Sükûn Kanunu gereği, ilgili makamların teklif ve tezkeresi ile Ankara İstiklal Mahkemelerine verilmişlerdir.⁷⁸⁵

Cumhuriyet Dönemi’nde devletin kanunlarına, hükümete ve TBMM’ye hakaret edenler hakkında yapılması gereken takibat; Türk Ceza Kanunu’nun 160. maddesi gereğince TBMM Başkanlığından izin alınmasına bağlı kılınmış ve bu tür vakalarda adliye vekili tarafından başvekâlet aracılığıyla TBMM Başkanlığından izin talep edilmişti. Bilecik’te de bu davranışı sergileyenler hakkında aynı işlem gerçekleştirilmişti. Bu şahıslar; 1927 yılında TBMM’ye hakaret eden meyhaneci Çerkez Mustafa,⁷⁸⁶ 1929 yılında hükümete hakaret eden Hüseyin,⁷⁸⁷ 1930’da hem TBMM’ye hem kanunlara hakaret eden makinist Fahrettin Efendi,⁷⁸⁸ 1931 yılında kanunlara ve TBMM’nin manevi şahsına hakaret eden Arabacı Hasan⁷⁸⁹ ve 1932 yılında TBMM’ye hakaret eden Bahattin⁷⁹⁰ olarak kayıtlara geçmiştir. Sözlü olarak gerçekleşen bu eylemlere karşı kayıtsız kalınmamış ancak, ne gibi yaptırımların uygulandığı konusuna değinilmemiştir. Her ne surette olursa olsun Cumhuriyetin kanunlarına, hükümetine, Türk milletinin yegâne başvuru mercii olan TBMM’ye yönelik hakaret, alenen aşağılama suçlarının cezasız kalması elbette düşünülemez. Ancak, önemli olan bu cezaların ne derece caydırıcı olduğuydu. Nitekim, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bu tür sözlü eylemlere karşı gerekli tedbirler alınmamış olsaydı o günün şartlarında bunların çok daha büyük fiilî eylemlere dönüşmesi kaçınılmaz olacaktı.

4.6. Cumhuriyet Modernleşmesinin Bir Kurumu Olarak; Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri

Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni çağdaş devletler seviyesine ulaştırabilmek amacıyla bir takım

⁷⁸⁴ BCA. F:30-18-1-1, K:18, G:27/8.

⁷⁸⁵ BCA. F:30-18-1-1, K:22, G:84/6.

⁷⁸⁶ BCA. F:30-10-0-0, K:34,G:199/3.

⁷⁸⁷ BCA. F:30-10-0-0, K:35, G:203/20.

⁷⁸⁸ BCA. F:30-10-0-0, K:37,G:222/11.

⁷⁸⁹ BCA. F:30-10-0-0, K:38, G:230/6.

⁷⁹⁰ BCA. F:30-10-0-0, K:39, G:242/14.

inkılâplar gerçekleştirmiştir. Ancak özellikle 1923-1930 yılları arasında gerçekleştirilen ve büyük bir çaba harcanan bu inkılâplar zaman zaman siyasi ve dini direniş ile karşılaşmıştır. Ayrıca 1930'lu yıllarda yaşanan bir takım siyasi, iktisadi, sosyal olaylardan da Atatürk inkılâplarının geniş halk kitleleri arasında tam olarak benimsenmediği görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk de özellikle “Menemen Olayından” sonra vatanın ilçelerine, bucak ve köylerine kadar girip, halkla kaynaşacak, devletin yaptığı yenilikleri ve devrimleri halka anlatacak bir kuruluşun varlığına ihtiyaç olduğuna karar vermiştir.⁷⁹¹

Bu amaçla 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri açılmıştır. İlk başta 14 şube ile faaliyetlerine başlayan halk evleri kısa süre içerisinde ülke geneline yayılarak 500'e yakın şube sayısına ulaşmıştır.⁷⁹² 1950'li yıllara gelindiğinde ülkede Halkevi veya Halkodası olmayan il ve ilçe merkezi kalmamıştır. Hatta köylerin büyük bir kısmı da Halkevlerine kavuşmuş ve Halkevi ile Halkodası binaları şehir ve kasabaların başlıca binaları arasında yer almıştır.⁷⁹³

Birçok şehirde olduğu gibi Bilecik'te de bir Halkevi açılması düşünülmüş ve ülke genelindeki ilk şubelerin açılmasından 4 ay sonra 24 Haziran 1932 tarihinde Bilecik'te de bir Halkevi şubesi açılmıştır. Cumhuriyet Halkı Fırkası Bilecik Başkanı olan Ali Şevket Bey Bilecik Halkevi'nin açılış merasiminde bir konuşma yaparak Halkevlerinin öneminden bahsettikten sonra, milletlerin yetişmesinde mekteplerin öneminin çok olduğunu, ancak tek başına yetmeyeceğini, mekteplerin yanında bir takım müesseselere ihtiyaç olduğunu ve İngiltere, Fransa gibi devletlerin bu müesseselerden binlerce meydana getirdiğini ifade etmiştir.

Konuşmasının devamında Ali Şevket Bey; Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu inkılâpları yaşatmak ve ileri seviyeye taşımak için Halkevleri gibi muntazam bir müesseseye ihtiyaç olduğunu bu nedenle de Halkevlerinin oluşturulduğunu ifade etmiştir. Daha sonra ise, yarının yaratıcısı olarak gördüğü Türk gençlerinin birlikte hareket etmesi gerektiğini, Halkevleri şubelerinde çalışacak olanların ise birbirlerini severek işaret edilen gayeye gitmeleri gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasının sonunda Ali Şevket Bey, bir kişinin

⁷⁹¹Fusun Üstel, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul: 1997, s.227; Nurcan Toksoy, **Halkevleri/Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yay. Ankara:2007, s.24.

⁷⁹²Halim Baki Kunter, **Kuruluşunun 32.Yılı Dönümünde Halkevleri**, Ankara:1964,s.4;İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, Ankara:1950, s.29.

⁷⁹³Esin Yüzbaşı, **Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri 1932-1951**, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.15.

tek başına ne olursa olsun hiçbir şey ifade etmeyeceğini bu nedenle Halkevlerinde birlik ve beraberlik içinde ortak gayeye ulaşmak için çalışılması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁹⁴

24 Haziran 1932 tarihindeki açılış merasiminin ardından Bilecik Halkevinin ilk başkanı Yahya Güven Bey olmuştur⁷⁹⁵ ve Bilecik Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, İctimaî Yardım Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi ve Köycüler Şubesi olmak üzere 7 şubesiyle çalışmalarına başlamıştır.⁷⁹⁶

Birçok halkevi şubesinde olduğu gibi 1932 yılında Bilecik'te açılan Halkevi Şubesi de faaliyetleri esnasında bir takım sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum birçok çalışmanın yapılmasını etkilemiştir. Ayrıca Bilecik Halkevinde görevli devlet memurlarının ilgisizliği ve ihmalkârlıkları da Halkevinin faaliyetlerini etkin bir şekilde yapamamasında etken olmuştur.⁷⁹⁷

1933 yılından itibaren daha aktif bir şekilde Bilecik'te çalışmalarını sürdüren Halkevi Şubesinin İdare Heyeti üyeleri arasında Bilecik Belediye Başkanı Yahya Güven ve CHF İdare Heyeti azâlarından Yahya Reşit Bey yer almıştır.⁷⁹⁸ Daha sonraki yıllarda ise üye sayısı giderek artmıştır. Halkevleri kalplerinde memleket sevgisi olan herkes için toplanma yeri olmuş ve sınıf farkı gözetilmemiştir. Bu sebeple 1934 yılında Bilecik Halkevinde 156 üye görev alırken bu üyelerin 28'ini kadınlar oluşturmuştur.⁷⁹⁹

1935 yılında ise Bilecik Halkevinin üye sayısı 251'e çıkarken üyelerinin arasında doktor, avukat, öğretmen gibi çeşitli meslek erbabından kişilerin olduğu tespit edilmiştir.⁸⁰⁰ Kuruluşundan itibaren üye sayısını hızlı bir şekilde artıran Bilecik Halkevi ilçelerinde de şubeler açarak şehrin bütün ücra köşelerine ulaşip Bilecik halkını bilgilendirme çabası

⁷⁹⁴Yüzbaşı, **agt**, s.58-59.

⁷⁹⁵Yüzbaşı, **agt**, s.65.

⁷⁹⁶**Dil Tarih ve Edebiyat Şubesine seçilen üyeler:** Mektupçu Şeref, idare heyeti kâtibi Necmi, Muallim Sadık Bey. **Temsil Şubesine seçilen üyeler:** İcra memuru İbrahim, Telgrafçı Latif, kunduracı Mehmet. **Spor Şubesine seçilen üyeler:** Başmuallim Faruk, Tahrirat kâtibi Hayri Bey. **İctimaî Yardım Şubesine seçilen üyeler:** Doktor Nefi, Doktor Muhlis, Muallim Fütihat hanım. **Kütüphane ve Yayın Şubesine seçilen üyeler:** Avukat İbrahim, mütekaît Ziya, Otuz bir Ahmet Bey. **Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesine seçilen üyeler:** Maarif müdürü Hamdi, Ahmet Sami Bey, Muallim Enine hanım **Köycüler Şubesine seçilen üyeler:** Encümen azasından Alı, Avukat Hakkı, fidanlık müdürü Saban Bey. **Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi**, s. 7.

⁷⁹⁷**BCA, F:490-0-0-0, K:827, G:268.2.**

⁷⁹⁸Bilecik Halkevi şubelerinde görev yapanlar ise şunlardır: Dil, tarih ve Edebiyat Şubesi Reisi Mektupçu Şeref Bey, Temsil Şubesi Reisi İcra Memuru İbrahim Bey, Spor Şubesi Reisi Başmuallim Faruk Bey, İctimaî Yardım Şubesi Reisi Doktor Nefi Ethem Bey, Kütüphane ve Yayın Şubesi Üyesi Avukat İbrahim Bey, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi Reisi Maarif Müdürü Hamdi Bey, Köycüler Şubesi Reisi encümen azasından Ali Vehbi Bey'dir. Yüzbaşı, **agt**, s.61.

⁷⁹⁹**BCA, F:490-0-0-0, K:827, G:268. 2; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporu Hulasası**, s.139-187.

⁸⁰⁰**Bilecik Halkevi 1935 Broşürü**, Bilecik Halkevi Basımevi, Bilecik, 1936, s.17.

içerisine girmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Bilecik Halkevi Bozüyük, Söğüt, İnönü, Gölpazarı ve Pazaryeri ilçelerinde şubeler açmıştır.⁸⁰¹

4.6.1. Bilecik Halkevi Şubeleri ve Faaliyetleri

Halkevlerinin kuruluş amacı düşünüldüğünde temel gayesi halkı bilinçlendirmektir. Bilecik Halkevi de bu gaye için çalışmış ve kurulduğu 1932 tarihinden itibaren birçok faaliyet gerçekleştirerek bu çalışmalarını rapor olarak genel merkeze göndermiştir. Bilecik Halkevi içinde yer alan şubeler ise çeşitli konferanslar vererek halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.

4.6.1.1. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi

Dil Tarih ve Edebiyat Şubesinin 1932 yılında 15 konferans verdiği görülmektedir. Bu konferansların konusuna bakacak olursak, Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi Reisi olan Şeref Bey Türk Tarihi ile ilgili 2 kez konferans vermiştir. Sacit Bey ise İktisat ile ilgili 2 konferans vermiştir. Yine daha sonra Bilecik Belediye Başkanlığı yapacak olan Necmi Kadioğlu, Millet Tekâmülü, Türk Edebiyatı, Türk Dili, Dinlerin Tekâmülü, Muhacirini Akvam ve Türklerin Rolü gibi konularla alakalı konferanslar vererek Bilecik halkı için çaba sarf etmiştir. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi 1933'te yine 5 konferans daha gerçekleştirmiştir. 1934 yılında ise Bilecik Halkevinin tadilatı dolayısıyla şube çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır.⁸⁰²

Bu şube 1935 yılında 10 üyesi ile çalışmalarına yeniden başlamıştır. Üyesinin azlığı dolayısıyla yıl içerisinde Dil üzerinde çalışma yapamadığı gibi kelime toplama ve sentaks içinde çalışmamıştır. Buna rağmen Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi, biri genel 8'i komite toplantısı olmak üzere 9 toplantı yapmıştır. Ayrıca 1935 yılı içerisinde 15 konferans tertip edilmiş ve Bilecik halkından 3170 kişi bu konferanslara katılarak ilgi ile dinlemiştir. Bu konferansların konusuna bakacak olursak beşi “zehirli gazlar ve korunma çareleri” ile alakalı olup Necmi Güney tarafından verilmiştir. “Recep Peker'in İnkılap Dersleri” isimli konferans Sacit Bey tarafından, “Devrim, CHP Tarihçesi, CHP Tüzüğü, Halkevleri Kuruluş Maksudı konulu konferans Şerif Doğu tarafından, “Devrimde Gösterinin Hizmeti” isimli konferans ise T. Fikret Aközer tarafından verilmiştir. Bu konferansların dışında 1935 yılında Bilecik Halkevi Başkanı Şerif Doğu ve Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi başkanı olan T. Fikret Aközer⁸⁰³ tarafından devrimle ilgili bilgilendirme toplantıları yapılmıştır.

⁸⁰¹ BCA, F:490-0-0, K:827, G:268-2; BCA, F:490-1-0-0, K:827, G:268-1;Yüzbaşı, agt, s.67-69.

⁸⁰² Yüzbaşı, agt, s.70-71.

⁸⁰³ Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi Başkanı T. Fikret Aközer'in mesleği öğretmenliktir. BCA. F:490-1-0-0, K:982,G:806-1

Bununla birlikte bu şube, öğrencilere özgüven, medeni cesaret kazandırabilmek ve toplum karşısında konuşma becerilerini geliştirmek amacıyla resmi bayramlarda muhtelif konularda hazırlanmış oldukları metinleri okutturmuştur. Ayrıca 1935 yılı içerisinde “Ulusum ve Ülküm”, “Geceler” isimli iki eser hazırlayarak Bilecik köylerinde yaşayan ahaliye dağıtmıştır. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi Bilecik Halkevi tarafından çıkarılmakta olan Bilecik gazetesine de edebi yazılar hazırlamıştır.⁸⁰⁴

1936 yılı İlk 6 ay içinde bu şube tarafından 8.913 dinleyicinin katıldığı 115 konferans düzenlemiştir.⁸⁰⁵

II. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine Halkevleri yine halkı savaşa karşı bilinçlendirmek amacıyla konferanslarına devam etmiştir. Nitekim Bilecik’in Bozüyük ilçesinde 29 Haziran 1940 tarihinde Yüzbaşı Enver Bayar tarafından paraşüt, paraşütçülük ve muharebe sistemleri ile ilgili bir konferans verilmiştir. Konferans köylere kadar ilan edilmiş ve o gün ilçenin pazar kurulma günü olduğu için konferansa binlerce vatandaş gelmiştir. Bu kadar kişiyi salonun almaması üzerine konferans ilkokul bahçesinde tertip edilmiştir.⁸⁰⁶ Yine Bilecik Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi, özel günlerde törenler tertip ederek halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.

4.6.1.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Müze ve Sergi şubesi gibi Güzel Sanatlar Şubesi de Bilecik Halkevi’nin açıldığı tarih olan 24 Haziran 1932’de açılmamıştır. Bilecik Halkevi’nde ki bu eksikliği gidermek ve halka faaliyette bulunabilmek için 1934 yılında Güzel Sanatlar Şubesi açılmıştır. 1934-1936 yılındaki toplam üye sayısı 11’dir. Bu şube 1934 yılında bir konser tertiplemiş ve 690 kişi bu etkinliğe katılmıştır.⁸⁰⁷ 1935 yılında toplamda 365 kişinin katıldığı 3 etkinlik gerçekleştirilmiştir.⁸⁰⁸

1936 yılında Bilecik Halkevinin kuruluş yıldönümü dolayısıyla bir tören tertip edilmiştir. Saat 15.00’da erginlik marşı ile törene başlanmış ve İstanbul’dan Bilecik’e gelen Tamburacı Osman Pehlivan tarafından milli havalar üzerine bir konser tertip edilmiştir. Yine Güzel Sanatlar Şubesi Söğüt Halkevi folklor ekibi 1947 yılında Bilecik Halkevi salonunda bir konser tertiplemiş, konsere Bilecik valisi, devlet erkânı ve kalabalık bir halk kitlesi katılmıştır. 22 Şubat 1948 Pazar günü Bozüyük Halkevinde düzenlenen Halkevlerinin kuruluşunun 16.

⁸⁰⁴ BCA. F:490-1-0-0, K:982, G:806-1.

⁸⁰⁵ Bilecik Halkevinin 1936 Senesi Çalışma Raporu, BCA. F:490-1-0-0, K:982, G:806.

⁸⁰⁶ BCA, F:490-1-0-0, K:1007, G:888-2.

⁸⁰⁷ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, s.192.

⁸⁰⁸ Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, s.212-213.

yıldönümü kutlaması yapılarak günün önemine binaen şiirler okunmuştur. 1949 yılında ise 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Halkevi salonunda bir folklor ekibi gösteri düzenlemiştir.⁸⁰⁹

4.6.1.3. Spor Şubesi ve Faaliyetleri

1932 Haziranında açılan Bilecik Halkevinin Spor Şubesi üyeleri Başmuallim Faruk Bey, Avukat Hayri Bey ve Tahrirat Kâtibi Sacit Beydi.

Spor Şubesi 1933 yılında 67, 1934 yılında 14, 1935'te 72, 1936'da ise 85 üye ile faaliyetlerini yürütmüştür. Şubenin ana gayesi isminden de anlaşılacağı üzere Bilecik il ve ilçelerindeki gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişimini sağlamak için çeşitli sportif aktiviteler gerçekleştirmektir.⁸¹⁰ Bu amaçla 1933 yılında bir takım futbol müsabakaları düzenlemiştir. Ayrıca ata sporu olan cirit oyunlarını canlandırmak ve teşvik etmek için avcılarını toplayarak bir kulüp tesis etmiştir.⁸¹¹ Spor şubesi 1935 yılı içerisinde biri genel 3'ü komite olmak üzere 4 toplantı tertip etmiştir. Aynı zamanda 23 Nisan 1935 tarihinde Bilecik'te mektepliler ile gençler arasında bazı müsabakalar tertip ederek kazanan sporculara çeşitli ödüller vermiştir. Bilecik halkının spora karşı olan ilgisinin çok fazla olması nedeniyle Bilecik Halkevi de spor kulüplerine maddi ve manevi yardımlar yapmıştır.⁸¹²

1936 yılında Bilecik Halkevi Spor Şubesi, gençliği atışa alıştırmak için hava tüfekleri ile bir atış poligonu açma niyetine girişmiştir. Yine halkevi şubeler arasında spor müsabakaları düzenlenerek gençleri spor yapma konusunda özendirilmeye çalışmıştır. Nitekim 1947 tarihinde Bilecik Halkevi ve Bozüyük Halkevi spor kolu tarafından bir futbol maçı düzenlenmiştir.⁸¹³

4.6.1.4. Temsil Şubesi (Gösterit) ve Faaliyetleri

1932 yılında Temsil Şubesi'nin ilk idari komitesi İcra memuru İbrahim Bey, telgrafçı Latif, kunduracı Mehmet'tir. 1934 yılında ise bu şube, muallim Mansur Bey başkanlığında oluşturulmuş ve üyeleri ise Muallim Nebahat ve Nefise hanım olmuştur. 1933-1936 yılları şubenin toplam 202 üyesi olmuştur. Temsil şubesinin Bilecik'te yapmış olduğu çalışmalara bakacak olursak; 1932 yılında "Bir gece faciası", "Beyaz kahraman" ve "Makasçı" isimli

⁸⁰⁹Yüzbaşı, **agt**, s.80-81.

⁸¹⁰Yüzbaşı, **agt**, s.81-82.

⁸¹¹ **Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi**, s.8;Yüzbaşı, **agt**, s.82.

⁸¹² **BCA**. 490-1-0-0. K:982, G:806-1.

⁸¹³ Yüzbaşı, **agt**, s.83.

piyesler oynanmıştır.⁸¹⁴ 1933 yılında “Akın” piyesi oynanmış ve yaz mevsiminde Bilecik’te açılan yazlık sinema da halkı ücretsiz filmler gösterilmiştir.⁸¹⁵ 1935 yılında şube 2’si genel 17’si komite toplantısı olmak üzere 19 kez yıl içerisinde toplanmış ve 15 müsamere gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen piyes gösterilerinin isimleri şu şekildedir: Sönmeyen Ateş, Uyanış, Zafer İçin, Akın, Özyurt, Mavi Yıldırım, İstiklal, Yarım Osman, ve Hedef. Bu gösterilere halkın büyük ilgisi olmuştur. Gösterilerinin yapıldığı alanın dar olmasına rağmen 4274 kişi izleyici olarak katılmıştır.⁸¹⁶

1936 yılında bu şube tarafından 6 müsamere gerçekleştirilmiştir. Bu müsamerelerde Kozan Oğlu, Sönen Ümit, Himmetin Oğlu piyesleri oynanmış ve 1800 kişi tarafından izlenmiştir.⁸¹⁷

25 Şubat 1941 tarihinde Büyük Türk Şairi Ali Şiir Nevin’in Türk diline hizmetleri hakkında konferans verildiği günün akşamında Bilecik Halkevinin temsil kolu tarafından vatan temalı bir piyes olan “Ana” piyesi halka sunulmuştur.⁸¹⁸

4.6.1.5. İctimai Yardım Şubesi ve Faaliyetleri

Bilecik Halkevi İctimai Yardım Şubesi’nin ilk üyeleri Doktor Nefi, Doktor Muhlis ve muallim Fütihat hanımdır.⁸¹⁹

1932 yılında İctimai Yardım Şubesi Başkanı Doktor Nefi Bey tarafından bulaşıcı hastalıklar, frengi, verem ve kumar hakkında bir dizi konferanslar tertip edilmiştir. Yine 1932 yılında 30 Ağustos Zafer bayramında 50 fakir çocuk sünnet ettirilmiştir. Kumarla mücadeleye önem veren İctimaî Yardım Şubesi tarafından 1933 yılında kumarın fenalıkları hakkında 4 konferans düzenlenmiştir.⁸²⁰

1935 yılında şube halkevlerinin kuruluş yıldönümü münasebetiyle Bilecik Cezaevini ziyaret ederek buradaki mahkûmlara sigara dağıtmış ve onlarla muhabbet etmiştir. Bilecik’te okuyan ilkokul öğrencilerinden 9 çocuğa elbise, 10 çocuğa ayakkabı alınmıştır. Bunun yanında 5 çocuk da teşvikle giydirilmiştir. 1935 yılının ikinci altı ayı başında Bilecik Halkevi tarafından açılan poliklinikte 124 hasta muayene edilmiş ve bu hastalardan 39’una 240 gr kinin, 6 adet ökinin verdirilmiş ve diğer hastalara da reçeteler yazılarak sağlıklarına

⁸¹⁴ Yüzbaşı, **agt**, s.84.

⁸¹⁵ **Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası**, s.19.

⁸¹⁶ **BCA, F:490-1-0-0, K:982, G:806-1.**

⁸¹⁷ **Devrimin Sesi**, C.1, S.5, 1936, s.11.

⁸¹⁸ **BCA, F: 490-1-0-0, K:827, G:268-2.**

⁸¹⁹ **Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi**, s.7-8.

⁸²⁰ Yüzbaşı, **agt**, s.89.

kavuşması için çalışılmıştır. Ayrıca şube tarafından “Hayvanlarda Dalak Hastalığı” isimli broşür hazırlanarak Bilecik halkevi üyeleri tarafından köylülere dağıtılmıştır.⁸²¹

1941 yılında ise, Yardım Şubesi Bilecik’in Pazaryeri ilçesi Doğanlar mahallesinde, babaları askerde bulunan ailelerin çocuklarını ziyaret ederek onlara babalarının yokluğunu belli etmemek ve çocukların mutlu bir bayram geçirmelerini sağlamak için bayramlık elbise, ayakkabı hediye etmiş ve çekilmiş fotoğraflarını askerde bulunan babalarına yollamıştır.⁸²²

4.6.1.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Şubenin 1932’deki ilk başkanı Maarif Müdürü Hamdi Beydir. Şubenin diğer üyeleri ise Ahmet Sami Bey ile Muallim Emine hanımdır.⁸²³ Bu şube 1933 yılında Almanca ve Fransızca kursları açarak Bilecik halkına hizmet etmeye çalışmıştır.⁸²⁴

1935 yılında bu şube bir dikiş kursu açarak Bilecik halkının bu kurslara gelmesini teşvik etmiştir. Neticede 23 kişi bu kurslara katılmıştır. Bunun yanında iki kurluk bir Fransızca kursu açılmış ve Bilecik halkından 20 kişiye eğitim verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Bilecik cezaevinde bulunan mahkûmlara okuma yazma öğretmek amacıyla bir dersane açılarak kursa katılan 70 mahkûma 150 defter, 50 kalem, 20 alfabe dağıtılmıştır. 1935 yılında yine 1 ay devam etmiş olan parti, ocak başkanı ve muhtarlardan oluşan 140 kişinin katıldığı bir kurs açılarak bu kursta Şerif Doğu tarafından partinin tarihçe yeni tüzük ve programını anlatan 8 konferans düzenlenmiştir.⁸²⁵

1936 yılında Bilecik merkeze bağlı 22 köyde 45 gün devam eden halk dershaneleri açılmış ve kursa 889 köylü katılmıştır. Dershanelerde hesap, yurt bilgisi ve okuma-yazma öğretilmiştir. Ayrıca dikiş ve nakış kursları açılarak genç kız çocuklarının gelişimine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Dershanelerde ve kurslarda okuyan talebelerin defter, kitap, kalem ihtiyaçları da şube tarafından karşılanmıştır.⁸²⁶

1940 yılında yine bir dil kursu açılmış ve haftada üç gün Fransızca dersi verilmesi düşünülmüştür. Ancak 1941 yılından itibaren faaliyete geçirilmesi planlanmıştır. 1941 senesinde CHP genel sekreteri tarafından, Bozüyük Halkevine kurslarını çeşitlendirmesi, özellikle Türkçe okuyup yazma bilmeyenlere Türkçe dersi verilmesi, imkân olduğunda ise köylerde de bu kursları açması talep edilmiştir. 1947 senesinde ortaokula devam eden

⁸²¹ BCA. F: 490-1-0-0, K:982, G:806-1.

⁸²²Yüzbaşı, agt, s.91.

⁸²³ Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi, s.7-8.

⁸²⁴ Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, s.19.

⁸²⁵ BCA. F: 490-1-0-0, K:982, G:806-1.

⁸²⁶ Devrimin Sesi, C.1, S.5, 1936, s.12.

öğrencilerden matematik ve dil derslerinden geri kalmış veya evinde çalışma imkânı bulamamış çocuklar için iki buçuk ay devam etmek üzere bir yetiştirme ve çalıştırma kursu açılmıştır.⁸²⁷

4.6.1.7. Köycülük Şubesi

1932 yılında şubenin başkanı Encümen Azasından Ali Beydir. Diğer üyeleri ise Avukat Hakkı Bey ve Fidanlık Müdürü Şaban Beydir.⁸²⁸

Şube, 1932 yılında bayrağa hürmet ve saygıyı yeniden canlandırmak adına köylerde her Cuma ve milli bayramlarda köy meydanlarında merasimle bayrak asma usulünü başlatmıştır. Ayrıca köylü için yararlı olan her türlü gazete ve mecmuayı da çiftçilere ulaştırmaya çalışmıştır. 1933 yılında yine Cuma günleri köylerde bayrak çekme âdetinin kökleşmesi için çalışılmıştır.⁸²⁹

1935 yılında Köycüler Şubesi bürosuna Bilecik halkından 105 kişi başvurarak dilekçeler yazılmış ve bu şube de köylülerin işlerini takip etmiştir. Ayrıca birçok Bilecikli'ye büro tarafından yasal yollar gösterilmek suretiyle işlerinde kolaylık sağlanmıştır. Şube tarafından Bilecik'in köylerine 4 genel gezi yapılmış ve bu geziye katılan doktorlar tarafından köyde yaşayan hastalar muayene edilmiştir. Ziraat memurları da bu gezilerde köylülere tarım hakkında bilgiler vermiştir. Eski şube başkanı olan Şahap Ege tarafından Bilecik'e bağlı 25 köy ziyaret edilerek köylülerin tarım ve sağlık sorunlarıyla ilgilenilmiştir. Yenice köylüleri ile Değirmenciler köylüleri arasında çıkan su sorunu yasal yollardan giderilerek köylünün menfaati aranmış ve ekili olan pancarları susuzluktan kurtarılmıştır. Tarım açısından son derece önemli görülen Vezirhan ve Bayırköy arasındaki yol teşvik suretiyle yaptırılmıştır. Yeniköy'e pancar dairesinden 300 lira avans temin edilerek çok lüzumlu olan içme suları köye getirilmiştir. Bilecik'e bağlı 70 köye M. Kemal Atatürk ve İsmet Paşa'nın resimleriyle birlikte CHP bayrağı hediye edilmiştir. Bilecik Gazetesi'nde Halkevi üyeleri tarafından tarım hakkında köylü için faydalı köşe yazıları yazılarak çiftçi bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Şube tarafından "Bağcılık hakkında faydalı bilgiler" ve "meyvecilik iş kılavuzu" isimli kitaplar bastırarak ve Halkevi şubelerine dağıtmak üzere gönderilmiştir.⁸³⁰

1936 yılında Köycüler şubesine 76 vatandaş başvurmuş ve bunların dilekçeleri yazılarak işleri takip edilmiştir. 10 fakir vatandaşın da dilekçe pulları büro tarafından temin

⁸²⁷Yüzbaşı, **agt**, s.92.

⁸²⁸ **Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi**, s.7-8.

⁸²⁹ Yüzbaşı, **agt**, s.94.

⁸³⁰ **BCA. 490-1-0-0**, K:982, G:806-1.

edilmiştir. Bektemir, Küplü, Sükraniye, Kurtköy, Kızıldamlar, Yeniköy, Çavusköy, İlyas Bey, Küntcegiz, Begce, Çukurviran, Karaagaç, Alpagut, Gülümbe, Abadiye, Abbaslık, Selöz, Bayırköy, Hırtılar, Cumalı, Vezirhan, Deresakarı köylerinde muhtar ve öğretmenlerin nezareti altında 22 okuma odası açılmış ve yayın şubesinden temin edilen kitap ve mecmualar bu odalara gönderilmiştir. Şube tarafından “Pamukçuluk Kılavuzu” isimli bir kitap hazırlattırılmıştır.⁸³¹

4.6.1.8. Kütüphane ve Yayın Şubesi

Şubenin Başkanı Avukat İbrahim Bey, üyeleri ise Müteahhit Ziya Bey ile Otuzbir Ahmet Bey’dir.⁸³² Şubenin faaliyetlerine başladığında Halkevi’nin esas ilkesi olan amaçlara bir an evvel ulaşmak için vilayet matbaası Halkevi adına kiralanmıştır. Resmi Bilecik gazetesi de devren alınmıştır. Ağustos 1933 tarihinden itibaren de matbaa ve Bilecik gazetesi şube tarafından idare edilmiştir. Türk Ocağından alınan kitapların yanında yeni kitaplar satın alınmış ve bağış yoluyla temin edilen kitaplar sayesinde zengin bir kütüphane oluşturulmuştur.⁸³³

1935 yılında Bilecik cezaevinde bir kitapsaray açılarak buraya fazladan tedarik edilen kitaplar verildiği gibi haftada bir çıkan Bilecik Gazetesi ve diğer günlük gazetelerden de gönderilmek suretiyle mahkûmların da bunlardan istifade etmeleri sağlanmıştır. CHP’nin dördüncü büyük kurultayında Atatürk’ün verdiği söylev çoğaltılarak 270 adet, köylere gönderilmiş, 70 adet de halka dağıtılmıştır. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesinin “Ulusum ve Ülküm” ile “Geceler”; Köycüler Şubesinin “Bağcılık Hakkında Faydalı Bilgiler” ve “Meyvecilik İş Kılavuzu”; Sosyal Yardım Şubesinin “Hayvanlarda Dalak Hastalığı” adındaki broşürleri Halkevi basım evinde bastırılarak hem kardeş halkevlerine hem de Bilecik’e bağlı köylere dağıtılmıştır.

Necmi Güney tarafından kütüphaneye 40 cilt kitap hediye edilmiştir. Kütüphanede ciltsiz mevcut bulunan 400 kitap da şube tarafından ciltleştirilmiştir. Kütüphanede tasnif işlemi yapılmıştır. Bilecik halkının en yoğun şekilde toplandığı “Uray” parkına bir hoparlör yerleştirmiş ve Halkevi şubesinden canlı radyo yayını yapılarak halkın yararına sunulmuştur. Kitap okumak için 2.200 kişi kütüphane salonuna gelmiştir. Bilecik gazetesi düzenli bir şekilde halkevi tarafından çıkarılmaya devam etmekteydi.⁸³⁴

⁸³¹ **Devrimin Sesi**, C.1, S.5, 1936, s.12.

⁸³² **Onuncu Cumhuriyet Bayramında Bilecik Halkevi**, s. 7-8.

⁸³³ Yüzbaşı, **agt**, s.97.

⁸³⁴ **BCA. F:490-1-0-0**, K:982,G:806-1.

1936 yılında şubenin 12 üyesi bulunmaktadır. Köycüler şubesi tarafından açılan okuma odalarına 408 kitap ve dergi verilmiştir. Köycüler Şubesinin hazırladığı “Pamukçuluk İş Kılavuzu”, Dil Tarih ve Edebiyat Şubesinin hazırladığı “Geçmiş Olsun” mektep piyesini ayrıca başkanlığın hazırladığı 935 broşür beşer yüz sayı bastırılarak Bilecik köylerine ve Halkevlerine dağıtılmıştır. Bilecik ilindeki CHP örgütleri için kayıt defterleri hazırlanarak parti şubelerine hediye edilmiştir. Devrimin Sesi Dergisi ve Bilecik Gazetesi düzenli olarak çıkarılmaya devam edilmiştir. Kitap okumak için 886 kişi Kütüphaneye başvurmuş, 3000 Bileikli de Köy okuma odalarındaki Köy okuma odalarındaki kütüphanelerden yararlanmıştır. Şube de ayrıca radyo dinletilmektedir.⁸³⁵

Sonuç olarak Halkevleri, Cumhuriyetin, Cumhuriyet ideolojisinin ve özellikle 1930’lu yıllardaki ekonomik ve toplumsal koşulların bir ürünü olarak⁸³⁶ ve halkın Cumhuriyeti benimsemesine katkıda bulunmak, kültürde, sanatta, bilimde ve eğitimde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada halka yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.⁸³⁷ Bu amaçla da ülke genelinde kurulan Halkevleri, halkın eğitilmesi ve kurulduğu yerde sosyokültürel yaşamın zenginleştirilmesi açısından önemli bir görev üstlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda açılan halkevlerinden biri olan Bilecik Halkevi de 24 Haziran 1932 yılında dokuz şube kollarından yedi tanesini açarak çalışma faaliyetlerine başlamış ve 1950’li yıllara kadar bu amaçla çalışmalarını sürdürmüştür.⁸³⁸

Ancak Türk Ocaklarından sonra kurulan ve 1932-1950 yılları boyunca çalışan Halkevleri bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olmamış ve CHF’nin bir bakıma arka bahçesi şeklinde çalışmıştır. Tüm yurdu kapsayan bir kuruluş niteliği kazandıktan ve çok partili döneme geçilince bu durum sorun olmuştur. Nitekim Demokrat partinin iktidara gelmesi sonrasında Halkevleri faaliyetlerini yavaşlatmak ve bir süre sonrada durdurmak zorunda kalmıştır.⁸³⁹

⁸³⁵ Devrimin Sesi, C.1, S.5, 1936, s. 12; Halkevlerinin 1936 Senesi Çalışma Raporları.

⁸³⁶ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, Atatürk Yolu Dergisi, ss.251-281, Cilt:6, 1999, s.262; Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yay, Ankara:1997, s.150.

⁸³⁷ Toksoy, s.35.

⁸³⁸ Yüzbaşı, agt, s.112-113.

⁸³⁹ Yüzbaşı, agt, s.100.

5. İKTİSADİ YAŞAM, ULAŞIM VE HABERLEŞME

5.1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Politikası

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Yeni Türkiye Devleti'nin karşılaştığı en önemli sorun, ülkenin iktisadi düzensizliğiydi. Ticaret, tarım ve sanayisi geri kalmış, yer altı kaynakları gereğince işletilemeyen ülkede iç ticaretin önemli bir bölümü, dış ticaretin ise tamamı yabancı ve azınlıkların elindeydi. Maden işletmeleri, demiryolları, sigortacılık, bankacılık, elektrik, su, gaz gibi hizmetler yabancılar tarafından işletilmekteydi. Devletin para işleri yabancı bir banka olan Osmanlı Bankası tarafından yürütülmekteydi. Sanayileşmek için gerekli sermaye olmadığı gibi, ülke vatandaşları ekonomi ve sanayi için gerekli bilgi ve tecrübeden yoksundu. İyi olmayan iktisadi durum uzun süren savaş yıllarından sonra daha da kötüleşmişti.⁸⁴⁰

Bu sebeple Milli Mücadele'den sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları öncelikle iktisadi gelişme meselesi üzerinde yoğunlaştılar. Ülkenin iktisadi kalkınmasında takip edilecek programın belirlenmesi amacıyla daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce İzmir'de 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında ülkenin çeşitli yerlerinden tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi temsilcilerinden 1.135 delegenin katıldığı bir İktisat Kongresi toplandı.

Kongrenin sonunda alınan Misak-ı İktisadi kararları ile gruplarla ilgili esaslar kamuoyuna açıklanmıştır. Belirlenen esaslar arasında sanayicilerle ilgili olarak; koruyucu gümrük politikası, sanayi için gerekli malzemenin ithalinin gümrükten muaf tutulması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun genişletilmesi, bir sanayi kredi bankasının kurulması ve taşımacılıkta ucuz tarifelerin uygulanması gibi maddeler yer alırken, çiftçilerle ilgili olarak; tütün tekelinin kaldırılması, tarım için gerekli malzemenin ithalatında gümrük muafiyetinin sağlanması, üretim bölgelerini ihraç limanlarına bağlayacak demiryolları ve limanların yapılması, kredi şartlarının iyileştirilmesi ve aşarın kaldırılması gibi esaslar belirlenmişti. Tüccarlar için taşımacılıkta ucuz tarifeler, kabotaj hakkının Türklere tanınması, orman ve madenlerin iyi işletilmelerine imkân sağlanması, borsanın millileştirilmesi ve kredi bankasının kurulması gibi esaslar benimsenmişti. İşçilerle ilgili belirlenen esaslar ise sendika kurma, grev yapma, asgari ücret, sigorta ve daha iyi çalışma şartlarının sağlanmasıydı.⁸⁴¹

⁸⁴⁰ İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Dönemi'nde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk'ün 120. Doğum Yıldönümüne Armağan, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara:2001, s.29.

⁸⁴¹ Kongrede gruplarla ilgili belirlenen esaslar için bkz. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi:1923- İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay, Ankara:1972, s.387-434.

1923-1932 yılları arasında iktisadi alanda ülkede uygulanan politika, Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen liberal ekonomi politikasıydı. Bu dönemde sanayinin geliştirilmesi için Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması gibi uygulamalar devlet eliyle özel sektörün desteklenmesi anlamına geliyordu. Bunların yanı sıra ülke ekonomisinin yalnızca piyasa güçlerine bırakılmayıp, milli çıkarlara göre yönlendirilmesi için belirli bir örgütlenmeye de ihtiyaç vardı. Bu örgütlenmede, politika kararlarını geliştirecek bir kurum, gerekli bilgileri toplayacak bir bilgi sistemi gerekiyordu. Bu noktadan hareketle, 1925-1928 döneminde yeniden düzenlenen Ticaret ve Sanayi odaları, yeniden kurulan Âli İktisat Meclisi, İstatistik Umum Müdürlüğü ve İktisat Bakanlığı, ekonominin yönlendirilmesi için gerekli kurumlar bütünü'nün oluşumunu göstermesi bakımından önemlidir.⁸⁴²

Cumhuriyet idarecilerinin bir diğer öncelikli hedefi tarımsal üretimi artırmaktı. Tarım alanında ülkede üretim artışı sağlanırsa tarım çalışanlarının hayat düzeyi yükselecek, tarım sanayii ve alt yapısı için gerekli sermayenin gelişimine katkı sağlanacaktı. Bundan dolayı tarımın gelişmesi için makineleşmeye önem verilmiş, ithal edilen tarım makineleri ve girdilerden gümrük alınmamış, kredi şartları iyileştirilerek artırılmış, sulama işlerine önem verilmiş, köylüye kaliteli tohum dağıtılmıştı. 1926'da çıkarılan Medeni Kanun ile özel mülkiyete imkân sağlanmış, daha sonra çıkarılan kanunlarla çiftçiye toprak dağıtılmıştı. 1926'da tütün tekeli elinde bulunduran Reji İdaresi satın alınarak imtiyazına son verilmiş; ayrıca tarım eğitimi vermek üzere çeşitli okullar açılmıştı.⁸⁴³ Tarıma yapılan en büyük destek ise kuşkusuz 1925'te aşar vergisinin kaldırılmasıydı.⁸⁴⁴

Netice olarak 1923-1932 yıllarını kapsayan dönemde, tüm destek ve teşviklere rağmen özel sektörün gelişme sağlayamaması; liberal ekonomi modelinin Türkiye'nin mevcut şartlarıyla örtüşmediğini gösteriyordu. Bunun en önemli sebebi gerekli sermayenin yetersiz olmasıydı. Sosyal ve iktisadi şartlar sermaye birikimini teşvik edecek durumda değildi. Bunun yanında teknik bilgi, teknoloji, iş tecrübesi, alt yapı eksikliği, teknik eleman yetersizliği ve girişim yeteneğinin bulunmayışı gelişmeyi engelleyen diğer önemli faktörlerdi. Tüm bunların

⁸⁴² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları (Türkiye Belgesel İktisat Tarihi I**, Bilge, Kültür, Sanat Yay, İstanbul:2009, s.57.

⁸⁴³ Bu tür eğitim veren okullardan biri kozacılık, ipek işleme ve yetiştirme sanatını geliştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla 1926 yılında Bilecik'te açılan "Harir Dar'üt talimi"dir.

⁸⁴⁴ Yüksel Ülken, **Atatürk Ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"**, Türkiye İş Bank. Kültür Yay, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No. 4, Ankara:1981, S.90-91.

ötesinde 1929'larda ortaya çıkan "Dünya Ekonomik Buhranı", ülkenin sanayileşme çabalarını engellediği gibi liberal iktisat denemelerine karşı da bir güvensizlik yaratmıştı.⁸⁴⁵

1929'lardan sonra "Devletin bizzat kendi sanayiini kurması, temel alt yapı yatırımlarına bizzat girişmesi ve bunu yaparken ekonomik hayatın diğer yanları üzerinde kontrolünü artırması"⁸⁴⁶ tek çıkar yol olarak görüldü ve devletçiliğe geçildi. Devletçilik ilkesi 10 Mayıs 1931'de CHP programına, 5 Şubat 1937'de de anayasaya girdi. Bu dönemde iktisadi politika yeni bir görüş ve anlayışla ele alındı, devlet faaliyete geçerek temel sanayinin kurulmasını üzerine aldı. Devletçilik ekonomik bakımdan devlete sorumluluk vermenin yanı sıra planlı devreye geçişi de sağladı. 1933 yılında hazırlanan "Birinci Sanayi Planı", Türkiye'de ilk kez planlı teşebbüse girişilmesi bakımından önemlidir.⁸⁴⁷

Bu çerçevede Bilecik'teki iktisadi yaşamın genel seyrine bakıldığında ise -her ne kadar Türkiye genelinden bağımsız bir durum söz konusu olmasa da- 1926'da Mebus İbrahim Çolak Bey'in kurduğu Bozüyük Kereste Fabrikası, 1930'lu yılların başında 1.600 civarında kişiye istihdam sağlayan sanayi sektörünün önemli işletmelerinden biri olarak varlığını sürdürmekteydi.⁸⁴⁸ Bunun yanı sıra dokuma endüstrisinin önemli kollarından olan ipekçilik ve kadifecilik de Bilecik ve çevresinin olmazsa olmazı, nesilden nesile aktarılan geleneksel sınaî üretim ve geçim kaynaklarıydı.

5.2. Bilecik'te Ziraat ve Sanayi

5.2.1. Tarımsal ve Sınaî Üretim

Tarih boyunca bir tarım ülkesi olarak Türkiye'nin yakın geçmişteki iktisadi vaziyetine bakıldığında ilk öne çıkan unsur sahip olduğu zirai servetiydi. Üç tarafı denizlerle çevrili; sıcak, soğuk, kurak, nemli, ılıman iklimlere; geniş ve verimli topraklara; ormanlara; bol su kaynaklarına; çayır ve meralara sahip olan Türkiye'de hemen her çeşit zirai üretim yapıldığı gibi elde edilen ürünlerin önemli bir kısmı da dünya pazarlarında büyük rağbet görmekteydi. Bu yüzden yüksek zirai üretim potansiyeline sahip olan ülkenin birinci derecede ziraat sayesinde gelişip ilerleyeceği ve bu vasıta ile kalkınacağı, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ekonomisinin bariz bir gerçeği olarak öne çıkıyordu.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵Korkut Boratav, **100 Soruda Devletçilik**, Gerçek Yay, İstanbul:1974, s.139.

⁸⁴⁶Boratav, **age**, s.138.

⁸⁴⁷Birinci Sanayi Planı İçin bkz. Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Yay, VI. Seri- Sa:14, Ankara:1972, s.13-19.

⁸⁴⁸Sadık Emre Karakuş, "Halil İbrahim Çolak (1880-1944)", **Atatürk Ansiklopedisi**, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay,

⁸⁴⁹**T.C. Malûl Gaziler Büyük Ticaret Salnamesi**, İBB Atatürk Kitaplığı Yay, İstanbul:1928, s.209.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk köylüsünün %80'den fazlası geçimini tarıma dayalı faaliyetlerle sağlamaktaydı. Ancak, köylü kesim ilkel bir tarım teknolojisi kullanmakta ve ekilebilir toprakların çok küçük bir kısmı işlenmekteydi.⁸⁵⁰ Bilhassa 1923-1938 döneminde tarıma elverişli toprakların kullanım oranının çok düşük kalması dolayısıyla, toplam üretimdeki artış da sınırlı olmuştur.⁸⁵¹

Ülkede yetiştirilen tarım ürünleri iklim ve yeryüzü şekilleri gibi bazı faktörler nedeniyle bölgeden bölgeye farklılık göstermekteydi. Bilecik ve kazalarında da iklim ve arazi yapısına göre tarımsal üretim yapılmaktaydı. Bilecik Merkez Kazası'nın arazisi engebeli ve taşlık olduğu için tarıma pek elverişli değildi. Ancak yine de ekilebilir alanlarda hububat tarımı, sebze ve meyve üretimi yapılabilmekteydi. Bilecik'in kaza ve nahiyelerinde koza, arpa, buğday, mısır, afyon, nohut, pamuk, yaş ve kuru üzüm başta olmak üzere çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmekteydi.⁸⁵²

Bilecik merkez kazasının ekonomisi zirai ve sınıî üretime elverişli olan hammaddeler üzerine kuruluydu. Bir yandan pamuk, yün, av derisi sahtiyarı (cilalanmış deri), kösele ve ipekten yapılmış "Üsküdar Çatması" diye tabir edilen kadife yastık, kanepeler, koltuk, sedir döşemesi gibi dokumalar imal edilirken diğer yandan üretilen her türlü hububat, koza, afyon, yaş ve kuru üzüm, susam, badem, zerdali gibi meyve-sebzeler yurt içinde kısmen İstanbul'a, kısmen de Bursa ve Eskişehir'e sevk edilmekteydi. Bilecik, Vezirhan, Osmaneli ve Karaköy şimendifer istasyonları da bölgedeki yerli ihracatın giriş ve çıkış yerleriydi.⁸⁵³

Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi⁸⁵⁴ Cumhuriyet Dönemi'nde de Bilecik önemli bir koza üretim merkeziydi. Bilecik'in nahiyelerinden Küplü'de üretilen koza, fabrikalarda ipek haline getirilerek yurt içi ve yurt dışına satılmaktaydı.⁸⁵⁵ Yunan işgalinden önce Bilecik Merkez Kazası'nda 11 ipek fabrikası, 1.065 çark ve 12 mancınık, 185 çark ve 111 kadife imalathanesi; Küplü Nahiyesi'nde 12 ipek fabrikası ve 1.059 çark ve 9 mancınık, 145 çark ve 2 un fabrikası ve Küplü Nahiyesi'nin Baş Köyü'nde 2 ipek fabrikası ile 140 çark ve 2 mancınık; Pelitözü Köyü'nde 2 fabrika ile 140 çark ve 1 mancınık, 15 çark; Vezirhan

⁸⁵⁰ Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1923-2004)**, İmaj Yay, Ankara:2004, s.48.

⁸⁵¹ Tokgöz, **age**, s.48.

⁸⁵² Demiryürek, **age**, s.184.

⁸⁵³ **T.C. Devlet Salnamesi**, 1925-1926, s.397.

⁸⁵⁴ Bilecik'in iktisadi yaşamında asırlara damgasını vuran kozacılık ve ipek üretimi 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa'da geliştirilen modern yöntemlerle sürdürülmeye başlamış ve bu dönemde Bursa'da yeni üretime geçen 38 kuruluşun faaliyetlerine paralel olarak İzmir ve Aydın'ın yanı sıra bilhassa Bilecik, Küplü, Lefke ve Söğüt yörelerinde ipekçilik hızla gelişerek yaygınlaşmıştır. 1838-1858 yılları arasında bölgede üretilen koza miktarı 4.000.000 kg'a ulaşmıştır. Musa Çadırcı, **Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, AKDITYK TTK Yay, VII. Dizi, S.124, Ankara:1991, s. 351-370.

⁸⁵⁵ **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324)**, s.349'dan aktaran Demiryürek, **age**, göst. yer.

Köyü’nde 1 fabrika ve 80 çark; Aşağı Köyü’nde 4 fabrika ile 300 çark; Osmaneli kasabasında 3 fabrika ile 200 çark; Söğüt kasabasında ise 4 fabrika ile 260 çark mevcut iken işgal sırasında bu işletmelerin çoğu yakılarak tahrip edilmişti. 25 Debbağhaneden de 15’i harap bir halde olup 10 tanesi işletilmekteydi. Merkez Kazası’nın dut bahçeleri tahrip edilmişse de bu dönem yeniden ihya edilmeye çalışılmaktaydı.⁸⁵⁶ İpek böcekçiliğinin yeniden canlandırılması için halkı bilinçlendirmek ve yönlendirmek maksadıyla Bilecik Vilayet Gazetesi’nin sayfalarında zaman zaman yazılar kaleme alınmıştır. Bilecik, zirai bakımdan uzun ve geniş ovalardan mahrum olduğu gibi bu dönem henüz sanayi bakımından da geri bir vaziyetteydi. Bu nedenle iktisadi yönden kalkınmanın en kolay yolu, zahmetsiz olan ve büyük kâr getiren ipekböcekçiliğine yönelmekti. Bilecik Gazetesi’nin sütunlarında yer alan ifadeler halkın öncelikle dutluk yetiştirmesine mesai harcamaları hususunda bir telkin mahiyetindeydi:

*“...Senelerden beri ahaliye mühim bir kazanç getiren koza ve bunun neticesi olan ipekçiliğin yeniden ihyası için ahalinin yorulmaz bir himmetle bu işe bağlanmaları lazımdır...”*⁸⁵⁷

Dutçuluk ihya edilecek ve halk bu iş için azami gayret sarf edecek olursa yakın bir gelecekte dut bahçeleri çoğalacak ve Bilecik iktisadi yönden eski mevkiine kavuşacaktı. Bu sayede şöhreti herkes tarafından bilinen Bilecik’e mahsus kadifecilik de canlandırılarak halkın refah seviyesi yükselecekti”.⁸⁵⁸ Bu konuda yine halkı bilgilendirmeye yönelik söz konusu gazetede “Böcekçilikte Tohumun Seçimi”, “İpek böcekçisinin Rehberi”, gibi kapsamlı yazı ve yazı dizilerine de geniş yer verilmekteydi.⁸⁵⁹

Tütün ziraatı ve ticareti de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren genişlemeye ve önem arz etmeye başlamıştı. Ancak bu dönemde halk daha ziyade, zarara uğrayan mesken ve ticarethanelerinin imarı ve inşası ile meşgul oluyordu. Henüz arzu edilen seviyede olmasa da zaman içerisinde bu ticaret alanında da genişleme ve ilerleme kaydedeceği mümkün görünmekteydi.

Diğer kazalara gelince; Söğüt Kazası, zirai üretim açısından iki mıntıkaya ayrılmaktaydı. Birinci mıntıkada her cins hububat ekimi yapılmakta ve bu mıntıka dâhilinde yer alan ve rakımı 600-1.250 olan İnönü Ovası’nda, civarına nispetle yüklü miktarda hâsılat elde edilmekteydi. İkinci mıntıka ise 250-600 rakımında olan Sakarya Vadisi idi. Sarp, dalgalı ve havası sıcak olan bu bölgede her türlü sebze ve meyve boldu. Çukur ve sıcak olan bu mıntıkada üzüm, incir, nar ve pamuk mahsulü önem kazanıyordu. Söğüt Kazası’nın

⁸⁵⁶T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.398.

⁸⁵⁷Bilecik Gazetesi, 3 Nisan 1925, No:14, s.4.

⁸⁵⁸Bilecik Gazetesi, 3 Nisan 1925, No:14, s.4.

⁸⁵⁹Bilecik Gazetesi, Mart 1927, No:110,s.4; Bilecik Gazetesi, Mayıs 1927, No:117, s.4.

ekonomisi de ağırlıklı olarak zirai ve sınai üretime elverişli hammaddelere dayanmaktaydı. Özellikle koza yetiştiriciliği ve bağıcılığın ihya ve ıslahına çalışılırken, bu dönem kazanın başlıca ticareti ise Bozüyük ormanlarından elde edilen keresteye dayalıydı.⁸⁶⁰

İnegöl Kazası dâhilinde Tahtaköprü Nahiyesi'nde 33 hızarhane⁸⁶¹ bulunmaktaydı ve buralarda yıllık 600-700 m³ kereste imal ediliyordu. Başlıca ormanları; Dere, Çarşamba, Günoluk, Taşoluk, Kurudere, Haramideresi, Gürçiçek, Atikönü, Boğazova, Düzgürgen, Çinialıç, Suludere ve Çalış ormanlarıydı. Bu ormanlardan elde edilen kerestelerden 3/3.40 m. uzunluk ve 38/52, 2/10 cm. kalınlığında her türlü tahta ve kalas biçilerek imal edilmekteydi. Senede 16.000 m³ tahta kalas imal edilerek, mamulâtın %80'i Bursa'ya, %15'i Bozüyük'e ve %5'i de Yenişehir ve İznik havalisine sevk edilirken, bir kısmı da kaza dâhilinde kullanılmaktaydı.⁸⁶²

Domaniç Nahiyesi mıntıkasında ise 90.000 hektar genişliğinde yer alan ormanlık arazinin %50'sini kara ve sarıçam, %30'nu kayın, %10'unu köknar, %8'ni akmeşe ve %2'sini de kızılâğaç ormanları oluşturmuyordu. Bu ormanlar da kereste imalatı ve ticareti için vilayet dâhilinde mühim bir potansiyele sahipti.⁸⁶³

Yenişehir Kazası da ziraata elverişli bir bölge olup, burada 9 adet traktör işletilmekteydi.⁸⁶⁴ Toprakların ortalama bir çift çeki hayvanı ile işlendiği bu dönemde ülkenin toplam tarım makineleri sayısının, tırmık dâhil 15.700 civarında olduğu ve traktörün çok az sayıda, sadece birkaç büyük kentte kullanıldığı⁸⁶⁵ göz önüne alındığında Yenişehir'in verimli ovalarında modern usullerle yapılan tarımsal üretimin oldukça değerli ve yüksek kalitede olduğu anlaşılmaktadır.

Bilecik'te tarımsal çeşitliliğin ön plana çıktığı yerlerden biri de Sakarya Havzası'nda yer alan ve Osmanlı Dönemi'nde "Lefke" adı ile anılan Osmaneli Kazası idi. Buradaki verimli topraklarda da sebzeçilik, meyvecilik, bağıcılık ve zeytincilik faaliyetleri bir arada sürdürülmekteydi. Tarım ürünleri arasında bilhassa kavun ve karpuzun öne çıktığı Osmaneli Kazası'nda Soğukçapınar Köyü bu üretimin yaygın olarak yapıldığı bir tarım alanıydı.⁸⁶⁶

⁸⁶⁰ T.C. Devlet Salnamesi, 1925-1926, s. 399.

⁸⁶¹ Hızar: Tahta ve kereste biçmeye yarayan, elektrik ya da su gücüyle çalışan büyük bıçkı.

⁸⁶² T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.399.

⁸⁶³ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.399.

⁸⁶⁴ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.399.

⁸⁶⁵ Tokgöz, age, s.48.

⁸⁶⁶ Besim Darkot, "Söğüt", TDV İslam Ansiklopedisi, C.X, s.761.

1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi'nde yer alan bilgilere göre, İnegöl ve Yenişehir kazaları henüz Ertuğrul Vilayeti'nden ayrılmadan önce vilayetin genel yüzölçümü 6831 km² olup, bu alanın 2.428.097 dönümü ormanlık, 3.665.538 dönümü ziraata elverişli olmayan arazi, 1.213.279 nöbetleşe ekilen tarla halindeki arazi, 409.614 dönümü bağ, bahçe ve meyve ağaçlarının bulunduğu arazi ve 92.400 dönümü de ziraata elverişli olduğu halde işletilmeyen araziden oluşmaktaydı.⁸⁶⁷ Vilayetin 1924-1925 senesi yazlık ve kışlık zirai üretimi bir önceki seneye nazaran %40'lık bir artış gösterirken, kışlık mahsulâtın miktarı henüz tam tespit edilememekle birlikte bir önceki seneye oranla %100 artış gösterdiği tahmin edilmekteydi.⁸⁶⁸

Vilayetin en önemli gelir kaynağı olan ipekböcekçiliği Birinci Dünya Savaşı öncesinde hayli gelişmiş ve ilerlemişken işgal yıllarında dut bahçelerinin tahribe uğraması yüzünden gerilemişse de Cumhuriyet Dönemi'nde artan imar faaliyetleriyle yeniden gelişmeye başlamış ve bu sayede koza hâsılatı da artmıştı. Nitekim, 1924 senesi zarfında koza hâsılatı takriben 27.642 kg. iken 1925'te bu rakamın 3 misline çıktığı tahmin edilmekteydi.⁸⁶⁹

Bilecik'te ipekböcekçiliğinin takriben altı yüz sene evvel başlayarak günden güne geliştiği bilinmektedir. Bu servet kaynağından fen ve teknoloji ışığında yararlanılması noktasında genç Cumhuriyet Hükümeti de üzerine düşeni yapmış, gereken desteği vermişti. Nitekim Ziraat Vekâleti tarafından 1926 yılında Bilecik merkezinde açılması kararlaştırılan Harir Darüttalimi (İpek işleme ve yetiştirme binası)'ne devlet tarafından 15.000 liralık havale yardımı yapılmıştı.⁸⁷⁰ Bilecik Gazetesi'nde bu haberin yayınlanmasından yaklaşık bir ay sonra 26 Nisan 1926'da gazetenin ilk sayfasında "Dâr'ül Harîr Açıldı" haberi yer almaktaydı.⁸⁷¹ Öğenim süresi 2 devreye ayrılmış olan Bilecik Harir Dar'üttaallimi'nde hemen derslere başlanacağı ve yaşı 14'ten küçük olmamak üzere istisnasız herkesin mektepten istifade edebileceği bildiriliyordu. Özellikle de; "*Hem memlekete hem de kendine servet ve saadet getirecek olan bu sanat işletmesinden her gencin istifade etmesi*" bilhassa tavsiye edilmekteydi.⁸⁷²

Dâr'ül Harîr'de verilen ilköğrenim sürecinin tamamlanmasının ardından Bilecik Harir Dar'üttalimi'nin ilk mezunlarından olan Mercimekzâde Hilmi Bey,⁸⁷³ bu işletmenin Bilecik'te

⁸⁶⁷T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.400.

⁸⁶⁸T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.400.

⁸⁶⁹T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.400.

⁸⁷⁰Bilecik Gazetesi, 22 Mart, 1926, No:62,s.1.

⁸⁷¹Harir Dar'üt talimi, Karasi vilayetinin Kepsut nahiyesinden naklen Bilecik'te tesis edilmiştir. **Bilecik Gazetesi**, 15 Kasım 1926, No:94, s.1.

⁸⁷²Bilecik Gazetesi, 26 Nisan 1926, No:66, s.1.

⁸⁷³Bilecik CHF Azâlarından tüccar Mercimekzâde Hilmi Bey, 1931 seçimleri öncesi Ankara'da yapılacak olan büyük firka kongresine Bilecik'i temsilen katılan iki delegeden biridir. Diğer delege Av. Hakkı Bey'dir. **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1931, No:308, s.2.

açılmasını sağlayan ve başarılı bir mesleki okul haline gelmesine katkıda bulunan başta Ziraat Vekâleti ve Bilecik Valisi Tevfik Bey olmak üzere Bilecik Gazetesi'nde bir teşekkür yazısı kaleme almıştı. Harir Darü'talimi'nin ilk mezunları olarak henüz görevlerinin yeni başladığını belirten Hilmi Bey;

"...Bugüne kadar yalnız yerli ihtiyacı karşılamaya yetecek kadar üretilen ipek böceğinin sağlam ve hastaliksız olarak kilitli miktarda (koza halinde) çıkarılması ve dış ülkelere ihraç edilmesi için ilk ipek böceği tohumcular şirketini kurmaya mesai harcayacağız ve böylelikle meslek erbabı arasında birlik ve dayanışmayı da sağlamış olacağız" diyerek ipek böceği yetiştiricileri olarak bir meslek örgütlenmesine gidileceğinin altını çizmekteydi.⁸⁷⁴

Cumhuriyet Dönemi'nde bu nadide mahsulün yaygınlaştırılmasına yönelik ülkenin çeşitli mahallerinde yetişmiş meslek erbabı da yaptıkları derin araştırmaları ve gayretli çalışmalarıyla neşriyat faaliyetlerini yürütmekteydi. Bilecik'te Mercimekzâde Hilmi Bey ve Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'yle neşriyatta bulunan mütehassıs Halim Baki Bey, bir yandan bu konuda makaleler kaleme almakta diğer yandan da böcekçilik ve tohumculuğun gelişmesi ve ilerlemesi için ilk defa şirketçilik ve iştirak-ı menafi (kâr ortaklığı) usulünün hayata geçirilmesine öncülük etmekteydiler. Bu hususta Halim Baki Bey, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde kaleme aldığı özel yazısında Türkiye'de ipekböceği ve tohum mahsullerinden müteşekkil olmak üzere gelecek 1927 senesi Mart ayında Bursa'da bir kongre yapılmasının lüzumuna ve önemine değinmekteydi.⁸⁷⁵ Bu haberin ardından Bilecik Gazetesi'nde ipek böceğinin yegâne besin kaynağı olan dut yapraklarının olgunlaştığı, ağaçların meyveye geldiği Mayıs ayı içerisinde Kocaeli/Bilecik Mıntıkası Harir -İpek- Kontrol Memuru Cevdet Bey'in kaleme aldığı "İpek Böcekçisinin Rehberi" başlıklı uzun bir yazı dizisi yayınlanmıştı.⁸⁷⁶

Vilayetin zirai gelirlerinden bir diğeri ise bağcılıktır. Filoksera⁸⁷⁷ haşeresi bağlara musallat olmazdan evvel Bilecik'te yaklaşık 300.000 küsur dönüm bağ mevcuttu. O yıllarda (1925-1926), bu haşere bağlık alanların büyük kısmına zarar vermiş; bulaşmadığı sadece 49.595 dönüm bağ kalmıştı. Ancak, harap olmaya yüz tutan bağların Amerikan asma çubuklarıyla yeniden sağlığına kavuşması için çeşitli mahallerde Amerikan asma fidanlıkları tesis edilmekteydi.⁸⁷⁸ Dönem itibarıyla hükümet birçok mahallerde Amerikan asma çubuğu yetiştirmek ve çoğaltmak için bahçeler oluşturmuştu. Bilecik'te de üç ayrı bölgede bu bahçelerden mevcuttu. Birisi merkez vilayet, diğerleri de İnegöl ve Yenişehir kazalarındaki

⁸⁷⁴ **Bilecik Gazetesi**, 15 Kasım 1926, No:94, s.1.

⁸⁷⁵ Bilecik Dar'ül Harir Müdürü: Faik; **Bilecik Gazetesi**, Şubat 1927, No: 106, s.3.

⁸⁷⁶ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:117, s.4.

⁸⁷⁷ Filoksera: Asma filizi biti ya da asma uyuzu olarak da bilinen, asma köklerini emerek beslenen bir haşere türü.

⁸⁷⁸ **T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926)**, s.400.

ziraat bahçeleri idi. Bilecik Muallimler Birliği İrşâd Heyeti de taşra gezileri sırasında bu konuya değinmiş ve asma çubukları yeterli gelmediği takdirde çiftçiye Bursa Ziraat Mektebi'ne ya da İstanbul Kızıltoprak Bağcılık Mektebi'ne başvurmalarını tavsiye etmişti.⁸⁷⁹ Bilecik Gazetesi'nde de bitkilere zarar veren parazitlerle mücadele hakkında yine çiftçilere yol göstermek için “Bağcılık” başlığı altında faydalı bir yazıya yer verilmişti.⁸⁸⁰

Bilecik Gazetesi'nin 18 Mayıs 1925 tarihli nüshasında da “Bahçe Sahiplerine” başlığıyla bir uyarı yazısı yer almaktaydı. Gazetenin Vilayet Haberleri kısmında yer alan bu yazıda bahçelerde elma ve erik ağaçlarına zarar veren tırtılların görüldüğü ve bunların imhası için gereken ilaç ve malzemenin getirildiği belirtilerek, ilgililerin Ziraat Dairesine müracaat etmeleri bildirilmekteydi. Şayet bahçe sahipleri bahçelerindeki tırtılları temizlemez ve mezkûr zirai işlem ziraat memurları tarafından yapılacak olursa “Zararlı Hayvanat ve Haşerat Kanunu”nun tatbik edileceği ve bunun masrafının bahçe sahibinden alınacağı bildiriliyordu.⁸⁸¹

Bu dönem zirai işletme olarak vilayette 1 adet flatör⁸⁸² fabrikası, 5 adet su ile çalışan ve 3 adet 25 beygir gücünde motorla çalışan un fabrikası, 358 adet su ile çalışan kır değirmeni, 180 adet el ile çalışan yağhane ve 2 adet 7-9 beygir gücünde motorla çalışan yağhane bulunmaktaydı.⁸⁸³

5.2.2. Ekili Arazi ve Üretim Miktarları

5.2.2.1. 1927 Genel Sayımından Önceki Durum

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, tarım politikaları gereği ülke coğrafyasını dokuz bölgeye ayırmıştı.⁸⁸⁴ Bu sınıflandırmaya göre Bilecik; Eskişehir, Ankara, Yozgat, Bolu, Çankırı, Çorum, Kırşehir ve Kütahya vilayetlerini içine alan ve “Merkezî Anadolu'nun Kuzeyi” olarak tanımlanan birinci zirai mıntıkada yer almaktaydı.⁸⁸⁵

Bu bölümde Devlet Salnameleriyle birlikte Ziraat Vekâleti'nin yayınladığı “1926 Senesi Ziraat İstatistikleri” ve İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı “1927 Senesi Zirai

⁸⁷⁹Bilecik Gazetesi, 3 Ağustos, 1925, No:29, s.3.

⁸⁸⁰Bilecik Gazetesi, 11 Mayıs, 1925, No:18, s.3.

⁸⁸¹Bilecik Gazetesi, 18 Mayıs, 1925, No:19, s.1.

⁸⁸²Flatör: Bir depo ya da kuyu gibi belirli hacimdeki su seviyesinin artma ve azalmasına göre, elektriksel kontak veren bir mekanizmaya sahip kontrol elemanı. Suyun seviyesinin her zaman belirli bir aralıkta tutulmasını, ya da su seviyesine göre başka bir cihazın devreye girip çıkartılmasını sağlar.

⁸⁸³T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.401.

⁸⁸⁴Veysi Akın, Yalçın Kaya, Cumhuriyetin İlk Tarım Sayımı Verilerine Göre Trakya'da Tarım ve Hayvancılık **Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, C.21/2, Edirne:2020, s.103.

⁸⁸⁵Yurdagül Saçlı, **Türkiye'de Tarım İstatistikleri (Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**, T.C Başbakanlık DPT Yay, No: 2792, Ankara:2009, s.55.

Tahrir Neticeleri” doğrultusunda Bilecik’te genel olarak zirai ekim dikim ve üretim faaliyetlerine değinilmiş; rakamsal olarak Bilecik ve ülke bazındaki üretim miktarları yan yana getirilerek Bilecik’in ülke geneline oranla tarım üretim potansiyeli değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yenişehir ve İnegöl Kazalarının Bilecik’e dâhil olduğu 1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi’nde topyekün ekili arazi ve üretim miktarları vilayet geneli bazında verilmiştir. 1927 Genel Sayımı’ndan sonraki salnamelerde ise istatistiksel olarak tek tek kazalara ait veriler, tablolar halinde yer almaktadır.

1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi’ndeki ekili arazi verilerine göre vilayet dâhilinde 296.059 dönüm buğday; 87.004 dönüm arpa; 12.066 dönüm kaplıca (buğday cinsi); 6.844 dönüm haşhaş; 44.278 dönüm burçak; 9.361 dönüm yulaf; 270 dönüm fin (baklagil); 2.554 dönüm çavdar; 113.001 dönüm mısır; 1.281 dönüm darı; 2.411 dönüm patates; 969 dönüm pancar; 2.307 dönüm soğan; 506 dönüm sarımsak; 2.738 dönüm pamuk; 9.378 dönüm susam; 26.916 dönüm tütün; 282 dönüm bakla; 2.099 dönüm nohut; 4.038 dönüm fasulye; 1.810 dönüm mercimek; 151 dönüm börülce; 780 dönüm pirinç; 530 dönüm anason; 1.200 dönüm yonca; 18.000 dönüm kestane; 2.500 dönüm zeytin; 49.595 dönüm bağ; 3.000 dönüm sebze bahçesi ve 2.000 dönüm dut fidanı ekim ve dikimi yapılmaktaydı.⁸⁸⁶

Yetiştirilen ürünlerin miktarları da kıyye (okka) cinsinden verilmiştir. Buna göre yetiştirilen hububat ve meyve miktarları: 51.041.120 okka buğday, 19.597.000 okka arpa, 157.000 okka kaplıca, 273.360 okka haşhaş, 7.084.480 okka burçak, 2.164.594 okka yulaf, 27.200 okka fin, 2.504.000 okka çavdar, 10.133.514 okka mısır, 52.500 okka darı, 2.655.440 okka patates, 1.453.500 okka pancar, 16.110.000 okka soğan, 101.200 okka sarımsak, 196.900 okka pamuk, 400.680 okka susam, 3.229.920 okka tütün, 45.480 okka taze bakla, 167.920 okka nohut, 403.800 okka fasulye, 23.940 okka mercimek, 7.550 okka börülce, 20.320 okka pirinç, 16.200 okka anason, 10.296 okka afyon, 150.000 okka kestane, 50.000 okka zeytin, 150.000 okka muhtelif elma, 250.000 okka erik, 12.000 okka armut, 200.000 okka zerdali, 200.000 okka ceviz, 130.000 okka ayva, 150.000 okka kiraz, 300.000 okka bostan, 1.200.000 okka yaş üzüm ve 100.000 okka kuru üzümdür.⁸⁸⁷

Bilecik vilayeti sınırlarının yakın gelecektekine oranla daha geniş olduğu bu dönemde gerek ekili arazi, gerekse üretim miktarı bol ve çeşitlidir. Başta buğday, arpa, mısır, kaplıca olmak üzere ilk sırayı tahıllar alırken, tütün, susam, haşhaş, pamuk gibi sanayi bitkileri de

⁸⁸⁶ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.401.

⁸⁸⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.401.

hem verim, hem de ekili alan itibarıyla geniş yer tutmaktadır. Baklagiller arasında da 4.038 dönümlük araziden elde edilen 403.800 okka ürün ile fasulye başı çekmektedir. Nohut, bakla ve mercimek de önemli miktarda üretilirken, özellikle Yenişehir ve İnegöl'ün verimli ovalarında bol yetişen soğan, sarımsak ve bilhassa pirinç, bundan sonraki yıllarda listede yok denecek kadar az yer tutacaktır. Meyve üretiminde de erik, zerdali, kiraz, ayva ve elmada bolluk ve bereket olduğu görülmektedir. Bağcılık bariz bir şekilde öne çıkarken, verim bakımından bostan ve ceviz de diğer meyvelere nazaran daha ağır basmaktadır. Meyveler arasında ılıman ve sıcak iklimi seven kestane ise bundan sonraki yıllarda listede artık yoktur.

Bir sonraki döneme ait olan 1926-1927 tarihli Devlet Salnamesi'nden aktarılan bilgilere bakıldığında -henüz 1927 genel sayımı yapılmadan önce- vilayet dâhilinde 1.305.679 dönüm ziraata elverişli arazi; 2.428.097 dönüm ormanlık, çalılık; 3.665.538 dönüm ziraata elverişli olmayan arazi ve 459.614 dönüm bağ, bahçe ve meyve ağaçlarıyla dolu arazi mevcuttur.⁸⁸⁸ Bu salnamede ziraata elverişli arazide dönüm olarak ekim dikim yapılan yerler ile bağ, bahçe ve meyveliklerin bulunduğu arazilerde üretim miktarlarıyla ilgili rakamsal veriler sunulmamıştır. Ancak farklı zirai istatistiklere değinilmiş; vilayet genelinde bulunan ehli hayvanat, ormanlar ve madenler, sınaî işletmeler, vilayetin umumi ve hususi gelirleriyle bankalar hakkında bazı sayısal veriler aktarılmıştır.⁸⁸⁹ Salnamede Söğüt kazası dâhilinde başlıca Domer (Dumer, Domar), Birce ve Burmaca ormanlarına değinilmiş ve bunlardan başka vilayet genelinde kayda değer orman bulunmadığı belirtilmiştir. Vilayet dâhilinde henüz başlangıç aşamasında olduğuna vurgu yapılan sanayi hakkında ise merkez vilayette hususi idare tarafından kurulan bir kadife yastık dokuma tezgâhı, Söğüt Kazası'nda buharla çalışan bir ipek fabrikası ve su tesviyesi ile çalışan bir un fabrikası, Bozüyük'te iki kereste fabrikası ve Osmaneli'de de bir ipek fabrikasının bulunduğu bilgileri yer almaktadır.⁸⁹⁰ Az da olsa sınaî işletmelerin varlığıyla ilgili bu bilgiler, uzun süren savaş yıllarına ait tahribatın giderilmeye çalışıldığının, vilayet genelinde ziraatin yanı sıra sanayinin de gelişmekte olduğunun ve buna paralel olarak sınaî üretimin de yavaş yavaş artmaya başladığının bir göstergesidir.

1926 yılına ait zirai bilgiler, ayrıntılı olarak Ziraat Vekâleti'nin yayınladığı "1926 Yılı Ziraat İstatistikleri"nde yer almaktadır. İstatistikler, ülke genelinde dokuz ziraat bölgesi içinde yer alan bütün vilayetlerin hububat, bakliyat ve sanayi bitkileri ekili arazileriyle bu arazilerden elde edilen üretim miktarları başlığı altında toplanmıştır.

⁸⁸⁸ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.600.

⁸⁸⁹ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), s.600.

⁸⁹⁰ T.C. Devlet Salnamesi(1926-1927), s.601.

1926 yılı istatistiklerine göre ülke genelindeki hububat ekim alanları dönüm itibarıyla şöyleydi; 35.417.718 dönüm buğday, 15.292.581 dönüm arpa, 1.920.132 dönüm yulaf, 4.049.052 dönüm kaplıca, 3.467.297 dönüm mısır, 1.041.503 dönüm darı, 1.954.944 dönüm çavdar ve geriye kalan 565.414 dönüm arazide ise diğer hububat türleri ekiliydi.⁸⁹¹ Bakliyat ekili arazi; 1.080.961 dönüm bakla, 241.842 dönüm nohut, 321.369 dönüm fasulye, 235.548 dönüm mercimek, 57.958 dönüm börülce, 163.467 dönüm fin, 899.385 dönüm burçak ve 32.245 dönüm diğer baklagillerden ibaretti. Toplam sanayi bitkilerinin ekili olduğu arazi ise; 265.735 dönüm patates, 50.220 dönüm pancar, 158.084 dönüm soğan, 52.474 dönüm kendir,⁸⁹² 1.400.217 dönüm pamuk, 89.871 dönüm keten, 1.059.627 dönüm susam, 493.175 dönüm tütün, 532.341 dönüm haşhaş ve 36.015 dönüm de diğer sanayi bitkilerinden oluşuyordu.⁸⁹³

Ekili alanları gösteren 1926 yılı verilerine göre ülke genelindeki ekili arazinin %89'unda hububat, %6'sında sanayi bitkileri ve %5'inde de bakliyat üretimi yapılmaktaydı.⁸⁹⁴

Ertuğrul Vilayeti'ndeki ekim alanlarına gelince; aynı yıla ait istatistiklere göre hububat cinsinden 368.979 dönüm buğday, 188.492 dönüm arpa, 11.233 dönüm yulaf, 2.963 dönüm çavdar, 15.579 dönüm kaplıca, 93.088 dönüm mısır, 620 dönüm pirinç ve 1.538 dönüm darı ekili arazi mevcuttu. Hububat ekili araziden 1926 yılında 7.865.465 kg. buğday, 3.669.331 kg. arpa, 61.866 kg yulaf, 61.716 kg. çavdar, 227.979 kg. kaplıca, 843.839 kg. mısır, 49.600 kg. pirinç ve 25.100 kg darı elde edilmekteydi.⁸⁹⁵

Bakliyat ekili arazi ise yaklaşık 60.000 dönüm civarındaydı. Bu alanda da 150 dönüm bakla, 120 dönüm bezelye, 1.653 dönüm nohut, 3.128 dönüm fasulye, 658 dönüm mercimek, 500 dönüm börülce, 530 dönüm fin, 53.096 dönüm burçak ekiliydi. 1926'da verim olarak; 20.200 kg. bakla, 1500 kg. bezelye, 59.018 kg. nohut, 124.316 kg. fasulye, 9.026 kg. mercimek, 656 kg. börülce, 2.980 kg. fin ve 188.077 kg. burçak darı elde edilmekteydi.⁸⁹⁶

Vilayet genelinde toplam 8.708 dönüm arazi de sanayi bitkilerine ayrılmıştı. Ekili arazi olarak 5.412 dönüm patates; 1.189 dönüm pancar; 1.700 dönüm soğan ve 407 dönüm

⁸⁹¹ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.26.

⁸⁹² Kendir:İp yapımında kullanılan kenevir cinsi bitki.

⁸⁹³ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.27; 1926 yılının ülke genelindeki üretim miktarlarına Tablo 5.7'de değinilmiştir.

⁸⁹⁴ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.27.

⁸⁹⁵ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.2-4.

⁸⁹⁶ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.16-20.

sarımsak idi. Bu arazilerden de toplam; 237.130 kg. patates, 75.910 kg. pancar, 75.114 kg. soğan ve 2.430 kg. sarımsak elde edilmektedir.⁸⁹⁷

Üretim miktarları olarak Bilecik'in 1926 ve 1927 yıllarına ait verileri, Tablo 5.7 ve Tablo 5.8'de ülke geneliyle karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

5.2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Tarım Sayımı ve Bilecik

1927 Tarım sayımı 1927 yılı ekim ayında; çiftçi aileleri, ekili alanlar, üretim miktar ve değerleri ile hayvanlar, tarım alet ve makinelerini içine alan geniş bir kapsamda uygulanmıştır. Sayımda derlenen veriler genel olarak, çiftçi ailesine ilişkin bilgiler, aile mülkiyetinde bulunan veya aile tarafından işletilen tapulu/tapusuz arazi miktarı, işletme işlerinde kullanılan çeki ve koşum hayvanlarının türü ve sayısı, tarım aletleri, ekilen ürünler, ekim alanları ve birim alanda elde edilen verimler ile hayvan sayılarından oluşmaktaydı.⁸⁹⁸

Sayımın nasıl uygulanacağına ilişkin bir yönetmelik çıkarılarak, sayım cetvellerinin kimler tarafından ve nasıl doldurulacağı ile kimlerin görevli olduğu, görev yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir.

Ülke genelinde il ve ilçe bazında uygulanan sayım, il ve ilçelerde mülki amirler tarafından yönetilmiş, sayım cetvellerinin köylere ve tarım işletmelerine dağıtılmaları sağlanmıştır. Sayımın yönetimi ve yürütülmesinde ziraat müdür ve memurları, bunların olmadığı durumlarda, veterinerler ve orman memurları ile işbirliği yapılmıştır.

Vali ve kaymakamların başkanlığında oluşturulan komisyonlar, cari tarım istatistiklerinin derlenmesinin yanı sıra ürünlerin, hayvanların ve tarım alet ve makinelerinin ortalama fiyatlarının tespitini de yapmışlardır. İstatistiksel verilerin derlendiği bölgelerde ürünlerin, hayvanların, tarım alet ve makinelerinin geçerli olan ticari piyasa fiyatları ne ise toplam dokuz bölgedeki fiyatların ortalaması alınarak ülke geneli fiyatları belirlenmiştir.

Komisyonlar tarafından sayım cetvellerinin incelenmesinden sonra kontrol memurları aracılığıyla verilerin doğrulaması yapılmıştır. Burada sayımlarda köy ihtiyar heyetleri tarafından çiftçilerin sözlü beyanlarına dayanan sayım cetvellerinin ne oranda doğru olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.10.

⁸⁹⁸ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, T.C Başvekâlet Merkez İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Yay, İstanbul Cumhuriyet Matbaası: 1928, s.1; Saçlı, age, s.11.

⁸⁹⁹ İzlenen yöntem ise, onda bir yöntemiyle köylerin (10 köyden birisi) rastgele (sondaj) belirlenmesi ve bu köylerde kontrol memurları tarafından aynı bilgilerin yeniden derlenmesi şeklindedir. Bu kapsamda 8 bin örnek köy tespit edilmiş, seçilen her köyde 6 çiftçi ailesine anket uygulanmıştır. Saçlı, age, s.12.

Kontrol memurlarının yetiştirilmesi amacıyla değişik eğitimler ve konferanslar düzenlenmiş ayrıca bu memurlara ücret ödenerek devamları sağlanmıştır. Memurlar, yaptıkları sayımların sonucunda raporlar hazırlayarak, raporda kendileri tarafından toplanan veriler ile sayımda elde edilen veriler karşılaştırılmış ve sayımda elde edilen verilerin hangi oranda doğruyu yansıttığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda bütün sayım cetvellerinin yaklaşık üçte ikisinde %10 ile %28 arasında eksik bildirimlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Sayımın tamamlanması amacıyla İstatistik Genel Müdürlüğünde toplanan ve tasnif edilen verilerin işlenmesi aşamasında bu eksiklikler de dikkate alınmıştır.

Türkiye'nin yüzölçümü yaklaşık 800.000 km² ve 1927 genel sayımına göre nüfusun da yaklaşık 13.600.000 civarında olduğu hesaba katıldığında, km²'ye düşen nüfus 17 kişi olarak ortaya çıkmaktaydı ki; ülke bazında arazinin genişliğine nazaran bu nüfus yoğunluğu çok azdı. Bundan dolayı -daha önce de değinildiği üzere- ziraata elverişli arazinin büyük bir kısmı ekilememekteydi. Ülkede ekilebilir arazinin 70.000 hektar, yani 700.000.000 dönüm olduğu tahmin edilmekte ve son yıllarda bu arazinin ancak %10'unda yani 70.000.000 dönümlük kısmında (919 km²) çeşitli zirai faaliyetler yürütülmekteydi.⁹⁰⁰

1927 sayımında ülkenin toplam nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir. Ülke genelinde çiftçi ailesi nüfusu 9.216.218'dir. Bu da yaklaşık 1.751.239 aile olarak hesaplanmıştır.⁹⁰¹ Yani ülke nüfusunun yaklaşık % 67'sini çiftçi nüfusu oluşturmaktadır. Bilecik'in içinde yer aldığı birinci tarım bölgesinde çiftçi nüfusunun genel nüfusa oranı yaklaşık % 75'tir. Her çifti ailesinin ektiği arazi ortalama 25 dönüm olarak hesap edilmiştir. Ancak, bu rakam her çiftçi ailesinin tasarruf ettiği miktar değil, 1927 senesinde ektiği arazidir. Anadolu köylüsü elindeki toprağın her sene ancak bir kısmını ekmektedir. Bilecik'in dâhil olduğu birinci tarım bölgesinde toprakların % 95.2'sini hububat arazisi oluşturmaktadır.⁹⁰²

1927 Senesi Zirai Tarım İstatistikleri'nde ülke genelindeki ekili arazilerden alınan ortalama verim miktarına kg. cinsinden değinilmiş ve hububat tarımında her 10 dönümlük araziden elde edilen verimin ortalama 614 kg. olduğu tespit edilmiştir.⁹⁰³ Hububat tarımında maksimum verim alınan tarım bölgesi, her 10 dönümde 751 kg. olan ve "Avrupalı Türkiye" olarak tanımlanan (Bursa, Kocaeli vilayetlerini de içine alan) üçüncü bölgedir. Minimum verim alınan bölge ise her 10 dönümde 466 kg. ürünün elde edildiği ve Bilecik'in de içinde yer aldığı birinci bölgedir. Bununla birlikte, üretim miktarlarını gösteren rakamlar ülke

⁹⁰⁰ T.C Büyük Ticaret Salnamesi, Türkiye İş Bank. Yay, İstanbul:1928, s.210.

⁹⁰¹ Her çiftçi ailesi ortalama beş nüfustan hesaplanmıştır. 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.6.

⁹⁰² 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.8.

⁹⁰³ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.1; Saçlı, age, s.12.

ortalamasına göre bölgeden bölgeye değişse de bazı tarım bölgeleri için belirlenen rakamlar, o bölgede yer alan vilayetlerin tamamı için geçerli değildir. Başka bir deyişle bazı vilayetlerde hububat verimi bölge genelinden farklı olarak ya çok düşük ya da çok yüksek düzeyde olabilmektedir. Bu noktada; hububat veriminin ülke ortalamasının altında olduğu birinci bölgede yer almasına rağmen Bilecik Vilayeti de bu istisnalar arasındadır. Zira Bilecik'te hububat verimi her 10 dönümde 825 kg. olmak üzere maksimum düzeyde olup, ülke ortalamasının oldukça üzerindedir.⁹⁰⁴

Bakliyat üretiminden alınan verim ise ülke genelinde ortalama her 10 dönümde 576 kg. olarak hesaplanmıştır. Bilecik'in dâhil olduğu birinci mıntıkada toplam verim 497 kg. olup, dokuz bölge arasında sekizinci sırada yer almaktadır.⁹⁰⁵ Sanayi bitkilerinde de ülke genelinde her 10 dönümden alınan ortalama verim miktarı 583 kg. olarak hesaplanmış ve Bilecik'in dâhil olduğu birinci mıntıkada ortalama verim 574 kg. olarak tespit edilmiştir. Bu belirlemeye göre birinci mıntıka ülke genelinde yedinci sırada yer almaktadır.⁹⁰⁶

1927 genel sayımına göre Bilecik, hububat dışında bakliyat ve sanayi bitkileri üretiminde ülke ortalamasının bir hayli gerisinde kalmıştır. Bu durum, bazı küçük istisnaların dışında genel olarak Cumhuriyetten önceki yıllar için de geçerlidir.⁹⁰⁷

1927 senesinde yurt genelindeki ekili araziden elde edilen toplam mahsulün fiyat değeri yaklaşık 337.000.000 Türk Lirası olarak hesaplanmıştır. Bu rakamın %69.60'ına karşılık gelen hububat mahsulâtının toplam değeri 234.509.000 Türk Lirasıdır. İkinci sırada toplam rakamın %27.26'lık kısmına denk gelen sanayi bitkilerinin fiyat değeri ise 91.785.000 liradır. Son olarak toplam fiyat değerinin %3.14'üne isabet eden bakliyat ürünlerinin değeri de 10.639.000 liradır.⁹⁰⁸ Bu fiyat değerleri çiftçi ailelerine paylaştırıldığında ortalama olarak mevcut üretimden bir çiftçi ailesinin eline geçen yıllık miktar 192 Türk Lirasıdır. Ancak bu oran bölgeden bölgeye değişmektedir. "Akdeniz Sahil Bölgesi" olarak adlandırılan dördüncü bölgede bu fiyat değeri 378 liraya çıkarken, beşinci tarım bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 66 liraya düşmektedir⁹⁰⁹. İkinci, üçüncü ve dördüncü tarım bölgeleri genel ortalamanın üzerinde olan bölgelerdir. Diğer altı bölge ise bu ortalamanın altında seyretmektedir. Bilecik'in dâhil olduğu birinci bölgede ise bu rakam 161 lira olup, bölge

⁹⁰⁴ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.11.

⁹⁰⁵ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.11.

⁹⁰⁶ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.12.

⁹⁰⁷ Demiryürek, age, s.189-190.

⁹⁰⁸ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.12.

⁹⁰⁹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.12.

sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır.⁹¹⁰ Bundan dolayı birinci tarım bölgesinde yer alan Bilecik'teki çiftçi ailelerinin durumu; Türkiye şartlarına göre pek parlak değilse de daha kritik bölgelerde yaşayanlara göre kötünün iyisi olarak değerlendirilebilir.

Bu farkları ortaya çıkaran sebep kuşkusuz zirai üretimde önceliğin ve önemin bölgeden bölgeye değişmesidir. Zira Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere ortalamanın bir hayli altında kalan bölgelerde hayvancılık ön plana çıkmaktadır ve hayvani ürün değerleri bu hesaplamanın dışında tutulmuştur. Bilhassa Orta ve Doğu Anadolu'da hayvan yetiştiriciliği köylü için arazi mahsulâtından daha mühim bir gelir kaynağıdır. Bu arada sanayi bitkilerinin ortalama fiyat değerinin yüksek olması da özellikle sanayi bitkileri üretiminde öne çıkan Ege, Akdeniz ve Marmara bölgelerinin yer aldığı ikinci, üçüncü ve dördüncü tarım bölgelerini ülke ortalamasının oldukça üzerine çıkarmıştır. Örneğin her bir çiftçi ailesine düşen ürün fiyat değerinin ortalama 10.439 liraya ulaştığı Adana Vilayeti bu oranda başı çekmektedir.⁹¹¹

1927-1928 tarihli Devlet Salnamesi'ne bakıldığında, buradaki veriler genel sayımdan sonraki döneme ait olduğundan ekim dikime elverişli arazi, ekilen ürünler ve hasat miktarları ayrıntılı olarak tablolar halinde her kaza için ayrı ayrı belirtilmiştir. 1926'da Yenişehir ve İnegöl kazaları vilayetten ayrıldığı için sınırların daralmasına paralel olarak (4353 km²) ekili arazi ve üretim miktarında da kısmî bir azalma söz konusudur. Tablo 5.1 incelendiğinde Bilecik Merkez Kazası başta olmak üzere sırasıyla Söğüt, Gölpazarı, Osmaneli ve Bozüyük kazalarında tarıma elverişli arazilerde toplamda; 224.846 dönüm buğday, 60.728 dönüm arpa, 3.331 dönüm yulaf, 764 dönüm susam, 4.220 dönüm çavdar, 14.662 dönüm burçak, 8.834 dönüm mısır, 523 dönüm patates, 4.167 dönüm haşhaş, 2.464 dönüm pamuk, 11.460 dönüm tütün, 44.000 dönüm üzüm, 10.500 dönüm zeytin ağacı ve 7.800 dönüm arı kovanı (bal) üretimi yapılmaktadır. Bu rakamlar toplandığında yaklaşık 400.000 dönüm arazide buğday ve arpa başta olmak üzere tahıl ağırlıklı zirai üretimin yapıldığı görülmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki, 1927-1928 tarihli Devlet Salnamesi'nde verilen rakamlarla İUM (İstatistik Umum Müdürlüğü)'nün yayınladığı "Zirai Tahrir Neticeleri"ndeki, gerek ekili arazi gerekse üretim miktarlarını gösteren rakamlar birbirini tutmamaktadır. Örneğin salnamede buğday ekili arazi 224.846 dönüm ve toplam üretim miktarı da 26.952.100 kg. olarak verilirken; "Zirai Tahrir Neticeleri"ni gösteren tabloda arazi miktarı 257.849 dönüm ve toplam üretimin de 17.743.348 kg. olduğu bilgisi yer almaktadır.

⁹¹⁰ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.13.

⁹¹¹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.13.

Salnamede özellikle tahılların ekili olduğu arazi miktarı, diğer kaynaktaki tablo verilerine göre daha az, ancak toplam üretim miktarı diğer kaynaktaki belirtilenin aksine daha yüksektir. Tahıllarda durum böyleyken sanayi bitkilerinde ise durum neredeyse bunun tam tersidir. Örneğin salnamede tütün ekili arazi 11.460 dönüm ve toplam üretim 217.852 kg. olarak belirtilirken, söz konusu diğer kaynaktaki toplam ekili arazi 5.129 dönüm ve üretim miktarı da 200.367 kg. olarak geçmektedir. Başka bir deyişle salnamedeki veriyle kıyaslandığında, “Zirai Tahrir Neticeleri”ni gösteren tabloda tütün ekili arazi %50’den az olmasına rağmen üretim miktarı neredeyse salnamede belirtilen rakama göre %100 daha fazladır. Ayrıca Devlet Salnamesi’nde tahıl, bakliyat, sanayi bitkileri ayrımı yapılmadan hepsini içeren genel bir tablo yer alırken, İUM’nün yayınladığı “Zirai Tahrir Neticeleri”nde bu ayrımla birlikte ürün çeşitliliğine daha fazla değinilmiştir. Dikkati çeken diğer önemli husus; salnamede yer alan tabloda bakliyat ürünlerine değinilmediği gibi, sanayi bitkilerinden de sadece pamuk, tütün, afyon, susam ve patatesin adları geçmektedir. Burada önemli olan kuşkusuz; çelişkinin nereden kaynaklandığından ziyade hangi kaynağın daha güvenilir olduğudur. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün detaylara inen kapsamlı çalışması daha güvenilir olarak görünmekle birlikte Devlet Salnamesi’nde yer alan bilgilerin de tamamen gerçek dışı olduğu iddia edilemez. Bu yüzden konuya net bir açıklık getirilemediği için birbirini desteklemeyen her iki kaynaktaki yer alan bilgiler ayrı ayrı tablolar halinde gösterilerek genel bir durum değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 5.1. Ekili Arazi, Ekilenler Ve Hasatlar Yekûnu(Dönüm):⁹¹²

Ekinler	Bilecik	Söğüt	Gölpazarı	Osmaneli	Bozüyük	Toplam
Buğday	52.009	37.013	45.798	31.893	58.133	224.846
Arpa	1.350	10.810	12.198	9.809	14.961	60.728
Yulaf	419	190	622	877	1.222	3.331
Susam	131	150	57	426	-	764
Çavdar	511	423	600	869	1.827	4.220
Burçak	3.630	3.063	1.363	1.671	4.925	14.662
Mısır	3.799	1.871	1.224	1.094	846	8.834
Patates	199	71	-	-	253	523
Afyon	1.299	829	200	1.332	407	4.167
Pamuk	429	871	207	957	-	2.464
Tütün	5.412	410	787	4.603	256	11.460
Üzüm	2000	39.000	11.000	2000	-	44.000
Zeytin Ağacı	1.500	2.000	-	7.000	-	10.500
Arı Kovanı	1.100	2.500	2000	1.200	1000	7.800

⁹¹² Tabloda vilayet dâhilinde yıl içerisinde ekili arazilerin dönüm olarak miktarı belirtilmiştir. **T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928)**, s.531.

Yukarıdaki tabloya göre ekili arazi incelendiğinde Gölpazarı ve Osmaneli Kazalarında patates üretimi; Bozüyük'te de susam, pamuk, üzüm ve zeytin üretiminin yapıldığı görülmektedir. Gölpazarı'nda da zeytin üretimi yapılmamaktadır. Bu durum, Bilecik'in bölgesel olarak değişen iklim ve arazi yapısıyla alâkalıdır.

Tablo 5.2. Zirai Üretim (Kg.):⁹¹³

Ekinler	Bilecik	Söğüt	Gölpazarı	Osmaneli	Bozüyük	Toplam
Buğday	5.212.300	4.448.560	8.263.640	3.199.300	5.828.300	26.952.100
Arpa	1.958.800	1.606.500	3.049.500	1.275.170	1.944.930	9.834.900
Yulaf	41.900	19.000	62.300	87.700	122.200	233.100
Susam	3.930	4.500	1.710	12.780	-	22.920
Çavdar	11.564	16.920	8.400	121.620	255.780	414.284
Burçak	435.600	367.560	163.560	200.520	592.200	1.759.440
Mısır	455.880	224.520	146.880	131.280	101.520	1.060.080
Patates	19.900	7.100	-	-	25.300	52.300
Afyon	1.623	933	900	1.998	407	5.861
Pamuk	8.580	17.420	4.140	19.140	-	49.280
Tütün	102.828	7.790	14.953	78.457	4.864	217.852
Üzüm	20.000	800.000	250.000	150.000	-	11.200.000
Zeytin	15.000	22.000	-	80.000	-	117.000
Bal	2.500	6.000	5.000	2.000	1.500	17.000

Devlet Salnamelerinde gerek ekilen arazi, gerekse üretim miktarlarını gösteren sayısal verilere bakıldığında Yenişehir ve İnegöl'ün vilayet sınırlarına dâhil olduğu 1925-1926 yıllarına ait rakamlarla, sınırların daraldığı 1927-1928 yıllarına ait tablo verileri karşılaştırıldığında doğal olarak tarım arazisi, ürün çeşitliliği ve üretim miktarlarındaki azalış göze çarpmaktadır. Ekili arazi miktarlarına bakıldığında buğday ve arpa başta olmak üzere en çok tahıl ekili arazi Bozüyük Kazası'ndadır. Bilecik merkezinde yer alan tarım arazilerinde ise mısır, afyon ve bol miktarda tütün ekili olduğu görülmektedir. Ancak, üretim miktarlarına bakıldığında buğday ve arpa üretiminde ilk sırayı, Bozüyük'e göre ekili alanın daha az olduğu Gölpazarı Kazası almaktadır. Üzüm ve bal üretiminde Söğüt; pamuk, afyon ve bilhassa zeytin üretiminde açık bir farkla Osmaneli ilk sırayı alırken, tütün üretiminde de Bilecik Merkez Kazası vilayet genelinde neredeyse %50'lik bir oranla başı çekmektedir. Burada dikkati çeken bir diğer husus; 1925-1926 tarihli salnamede adı geçen başta soğan, sarımsak, pancar ve baklagiller olmak üzere çeşitli meyve-sebze isimlerinin, 1927-1928 tarihli salnamenin tablolarında yer almamış olmasıdır. Hatta tahıl üretiminde gözlenen yarı yarıya düşüş de dikkate alındığında; Ertuğrul Vilayeti'nde yeni idari taksimattan önceki zirai üretimin

⁹¹³ Tabloda vilayet dâhilinde yıl içerisinde üretilen hububat, vs. mahsulâtın kg. olarak miktarı belirtilmiştir. **T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928)**, s.531.

neredeyse yarıya yakınının Yenişehir ve İnegöl'ün ovalarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu kazaların Bursa'ya dâhil olduğu 1927-1928 tarihli salnamede Bursa vilayetindeki ekili arazi ve ürün miktarlarıyla ilgili veriler aktarılırken Yenişehir ve İnegöl'ün verimli ovalarına değinilmiş ve buralarda yetiştirilen nohut, mercimek, bakla, soğan, sarımsak, patlıcan, patates, ıspanak ile özellikle hiçbir yerde yetişmeyen enginar, bezelye ve kabağın bolluğuna vurgu yapılmıştır.⁹¹⁴

Üretim miktarlarını gösteren tabloda ismi yer almamış olmakla birlikte, hububat cinsinden olan kaplıca üretiminde Bilecik, 1927 tarım sayımında 11.991 kental⁹¹⁵ miktarıyla ülke genelinde 13. sırada yer almıştır.⁹¹⁶

Ülke genelinde 1927 yılı tarım sayımının verilerine dayanılarak yapılan tahminlere göre toprakların %32'si ekilebilir olmasına karşın, ekili arazi oranı %5 civarındadır.⁹¹⁷ Nitekim 1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi'nde de Bilecik'in zirai ve iktisadi genel vaziyetine değinilirken vilayet genelinde toplam 92.400 dönüm arazinin ziraata elverişli olduğu halde işletilmeyen araziden oluştuğu bilgisi verilmektedir.⁹¹⁸ Bir sonraki salnamede (1926-1927) ise vilayet dâhilinde 1.305.679 dönüm ziraata elverişli arazi olduğu bilgisi yer alırken, 1927 tarım sayımından sonraki verileri aktaran 1927-1928 tarihli salnamede ekili arazinin yaklaşık 400.000 dönüm olduğu görülmektedir. Bütün bu bilgiler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Cumhuriyetin ilk yıllarında -1926 sonrası- 4.353 km² yüz ölçüme sahip olan Bilecik vilayetinde ziraata elverişli olduğu halde işletilemeyen arazi miktarı az değilse de tarım yapılarak değerlendirilen toprakların ülke ortalamasının oldukça üzerinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim salnamelerin aktardığı rakamlardan yola çıkılarak ortalama bir hesap yapıldığında; Bilecik vilayeti dâhilinde ekilebilir arazinin %30'undan fazlasının zirai üretimde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu da ülke ortalamasının altı katı kadar üzerinde bir orandır.

İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı zirai tahrir neticelerine göre birinci bölgede yer alan Bilecik'te ekili arazi 395.000 dönüm (km²) olup, vilayetin genel yüzölçümüne göre bu oran %6.95'tir. Hububat ekili arazi toplam 365.027 dönüm olup, ekili arazinin %92.3'nü oluşturmaktadır. Bakliyat ekili arazi 13.519 dönüm ve ekili arazinin

⁹¹⁴ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.722.

⁹¹⁵ Kental: 100 kg.lık kütle ağırlık ölçü birimi.

⁹¹⁶ Ülke genelindeki toplam üretim miktarı 599.643 kental olarak hesaplanmıştır. 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.9.

⁹¹⁷ Tokgöz, age, s.48.

⁹¹⁸ T.C. Devlet Salnamesi, 1925-1926, s.400.

%3.5'ni oluştururken, sanayi bitkileri ise 16.510 dönüm ve ekili arazinin %4.2'sini oluşturmaktadır. Genel toplamda 395.056 dönüm araziden verim alınmaktadır.⁹¹⁹

Tablo 5.3. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Hububat Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı⁹²⁰

Ekinler	Kategori	Bilecik	Bozüyük	Söğüt	Osmaneli	Gölpazarı	Toplam
Buğday	Dönüm	54.091	55.802	71.353	21.701	54.902	257.849
	Kilogram	3.238.443	3.736.091	5.912.329	1.742.777	2.843.708	17.743.348
Arpa	Dönüm	8.299	6.312	6.885	3.477	53.790	78.763
	Kilogram	741.336	534.598	1.481.665	571.417	1.306.856	4.635.872
Yulaf	Dönüm	765	1.327	324	461	122	2.999
	Kilogram	36.733	53.184	1.054	42.926	3.592	137.189
Çavdar	Dönüm	580	1.040	467	507	99	2.693
	Kilogram	43.165	147.208	21.737	52.705	3.360	268.175
Kaplıca	Dönüm	4.929	2.906	137	565	7.640	16.177
	Kilogram	272.380	252.947	7.865	61.324	604.559	1.199.075
Prinç	Dönüm	-	-	23	-	-	23
	Kilogram	-	-	2.806	-	-	2.806
Darı	Dönüm	60	394	-	30	85	569
	Kilogram	923	20.409	-	1.654	5.748	28.734
Mısır	Dönüm	4.543	619	525	235	32	5.954
	Kilogram	191.331	19.378	19.848	27.174	8.806	266.537

Vilayet genelinde buğday ekili arazi 257.849 dönüm, üretim miktarı 17.473.348 kg ve 1000 dönüm ekili araziye isabet eden üretim miktarı ise 622 kg'dır. Toplam üretilen hububat miktarı 24.011.736 kg. ve fiyat değeri 2.434.696 Türk Lirasıdır. Bakliyat üretimi 720.651 kg. ve değeri 69.032 lira, sanayi bitkileri üretimi de toplam 555.423 kg. olup, değeri 101.154 liradır. Hepsinin fiyat değeri 2.604.882 lira ve her bir çiftçi ailesine düşen toplam yıllık gelir 140.3 liradır. Birinci zirai bölgede her bir çiftçi ailesine düşen toplam yıllık gelirin 161 lira olduğu hatırlanacak olursa, Bilecik bölge içi ortalama üçüncü sırada yer almaktadır. Her bir dönümden alınan hububat miktarı 65.8 kg, bakliyat 53.2 kg ve sanayi bitkilerinden alınan verim miktarı ise 33.6 kg'dır.⁹²¹ Toplam nüfusun 114.043 olduğu Bilecik'te çiftçi nüfusu 93.930 olup, bu da ortalama 18.563 çiftçi ailesine denk gelmektedir.

⁹¹⁹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.16.

⁹²⁰ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo:2, s.8-9.

⁹²¹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.20-21.

Tablo 5.4. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Bakliyat Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı⁹²²

Ekinler	Kategori	Bilecik	Bozüyük	Söğüt	Osmaneli	Gölpazarı	Toplam
Bakla	Dönüm	1	-	47	-	-	48
	Kilogram	45	-	4.163	-	-	4.208
Bezelye	Dönüm	-	-	27	-	-	27
	Kilogram	-	-	385	-	-	385
Nohut	Dönüm	269	17	47	26	178	537
	Kilogram	16.285	790	2.750	12.906	8.233	40.964
Fasulye	Dönüm	1.868	128	1.142	19	11	2.668
	Kilogram	20.493	9.125	15.095	1.216	235	46.164
Börülce	Dönüm	1	76	85	-	52	214
	Kilogram	39	2.736	1.860	-	4.407	9.042
Mercimek	Dönüm	8	166	636	-	71	881
	Kilogram	135	3.280	9.560	-	8.617	22.092
Fin	Dönüm	-	21	-	1	4	26
	Kilogram	-	1.331	-	40	126	1.497
Burçak	Dönüm	2.100	2.059	3.020	629	1.310	9.118
	Kilogram	149.731	156.426	159.460	47.874	82.808	596.299

İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı zirai tahrir neticelerini gösteren tablolarda görüldüğü üzere 1927 yılında tahılların yanı sıra ekili arazi miktarına nazaran fasulye başta olmak üzere, nohut, mercimek, bakla, börülce gibi bakliyat ürünlerinden de bol verim elde edilmiştir.

⁹²²1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo:2, s.40-41.

Tablo 5.5. Vilayet Ve Kazalar İtibariyle Sanayi Bitkileri Ekili Arazi Ve Üretim Miktarı⁹²³

Ekinler		Bilecik	Bozüyük	Söğüt	Osmaneli	Gölpazarı	Toplam
Patates	Dönüm	384	244	35	-	-	663
	Kilogram	35.146	32.069	10.908	-	-	78.123
Pancar	Dönüm	-	37	113	-	46	196
	Kilogram	-	23.594	47.539	-	1.715	72.848
Soğan	Dönüm	205	74	344	-	113	736
	Kilogram	47.943	6.289	40.713	405	19.747	115.097
Sarımsak	Dönüm	1	-	7	-	3	11
	Kilogram	255	-	513	-	350	1.118
Zafran	Dönüm	-	-	1	-	-	1
	Kilogram	-	-	2	-	-	2
Pamuk	Dönüm	373	-	2.570	517	494	3.954
	Kilogram	753	-	52.580	2.540	1.382	57.255
Keten	Dönüm	-	10	-	-	8	18
	Kilogram	-	440	-	-	352	792
Susam	Dönüm	361	-	2.052	134	333	2.880
	Kilogram	874	-	9.414	800	1.082	12.170
Tütün	Dönüm	2.670	19	558	1.703	179	5.129
	Kilogram	124.203	3.673	805	69.445	2.241	200.367
Afyon	Dönüm	303	214	862	516	1.027	2.922
	Kilogram	4.197	1.504	7.337	851	3.762	16.800

Sanayi bitkilerine bakıldığında ise Devlet Salnamesinde adı geçmeyen ve bolluk derecesine göre başta soğan olmak üzere pancar, sarımsak ve az da olsa keten üretiminin de yapıldığı görülmektedir. Bakliyat üretiminde fasulyede olduğu gibi sanayi bitkileri arasında da özellikle soğan, ekili arazi miktarına göre bol ve bereketlidir. Bu arada zirai üretime değinen her iki kaynakta da -muhtemelen çok cüz’i miktarda olduğu için- adı zikredilmeyen, ancak ülke çapında hatta bir ihraç ürünü olarak şöhreti dünya pazarlarına da yayılan Bilecik Rakısı’nın⁹²⁴ hammaddesi olan şerbetçi otuna da değinmekte yarar vardır. Zira Türkiye’de sadece Bilecik’te üretilen ve bira sanayiinin önemli bir girdisi olan şerbetçi otu, ilerleyen yıllarda Bilecik’in tarımına gözle görülür bir dinamizm kazandıracaktır.⁹²⁵

⁹²³ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo:2, s.74-75.

⁹²⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, 1841.

⁹²⁵ “Bilecik”, Yurt Ansiklopedisi, C.II, Anadolu Yay, İstanbul:1981, s.1269.

Tablo 5.6. 1926 -1927 Yılı Tahıl Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik) ⁹²⁶

Ekinler	1926 (Kg.)	1927 (Kg.)
Buğday	2.469.226.847 / 7.865.465	1.333.150.811 / 17.743.348
Arpa	1.432.735.070 / 3.669.331	629.280.734 / 4.635.872
Kaplıca	81.218.086 / 227.979	59.964.251 / 1.199.075
Mısır	388.677.522 / 843.839	129.557.463 / 266.537
Çavdar	171.066.339 / 61.716	101.056.766 / 268.175
Yulaf	103.529.085 / 61.866	59.187.862 / 137.189
Pirinç	36.800.973 / 49.600	10.076.999 / 2.806
Darı	138.565.036 / 25.100	78.122.910 / 28.734

Tahıl üretiminde 1926 ve 1927 yılları ülke geneli açısından karşılaştırıldığında 1927 yılına ait rakamların, bir önceki yıla göre neredeyse yarı yarıya düştüğü gözlenmektedir. Kuşkusuz bu bariz düşüşün nedeni sadece iklim şartları gibi tek bir nedene dayandırılmaz. Ancak, Bilecik Vilayeti için durum neredeyse tam tersidir. Zira tahıl üretiminde genel olarak -mısır ve pirinç dışında- bir önceki yıla göre iki kat, hatta buğday, yulaf, kaplıca gibi ürünlerde iki kattan fazla bir üretim artışı olduğu görülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi ülke genelinde 1927 yılı hububat tarımında her 10 dönümlük araziden elde edilen verim, ortalama 614 kg. iken Bilecik'te bu rakam 825 kg. idi. Ülke ortalamasının oldukça üzerinde olan ürün potansiyeli, Bilecik'in Cumhuriyetten önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de zirai açıdan en ziyade tahıl üretimine yatkın oluşuyla açıklanabilir.

Tablo 5.7. 1926 -1927 Yılı Sınai Bitkileri Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik) ⁹²⁷

Ekinler	1926 (Kg.)	1927 (Kg.)
Pamuk	27.341.532 / 47.485	38.905.066 / 3.954
Susam	31.211.614 / 34.615	10.961.169 / 2.880
Tütün	5.276.866 / 196.206	47.531.635 / 5.129
Afyon	105.884 / 6.076	112.257 / 2.922
Patates	76.170.398 / 237.130	20.738.756 / 663
Soğan	34.377.089 / 75.114	14.853.550 / 736
Sarımsak	4.925.419 / 2.430	944.421 / 11
Keten	11.631.332 /	2.930.809 / 18
Pancar	7.605.101 / 75.910	23.935.398 / 196

1926 yılına ait istatistik tablosunda Tablo 5.7'de görüleceği üzere 1927 yılı ülke genelinde tahıl üretimi düşerken sanayi bitkilerinde başta tütün olmak üzere pancar ve pamukta adeta bir üretim patlaması gerçekleşmiştir. Bu durum; 1927 yılında -sanayi yatırımı yapacak işletmelere muafiyet, imtiyaz ve teşvik sağlamayı amaçlayan- Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesine paralel olarak sanayi bitkilerinin üretimine olan rağbetin

⁹²⁶ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.2-6; 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.38-39.

⁹²⁷ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.10-11; 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, 104-105.

artmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu yüzden ülke genelinde yoğun olarak sanayi bitkileri üretimi tercih edilirken tahıl üretimi biraz gerilemiş olabilir.

Tablo 5.8. 1926 -1927 Yılı Bakliyat Üretim Miktarı (Ülke Geneli / Bilecik)⁹²⁸

Ekinler	1926 (Kg.)	1927 (Kg.)
Bakla	35.753.374 /20.200	19.656.346 / 4.208
Burçak	72.557.744 /188.077	39.305.518 / 596.299
Fasulye	37.563.779 /124.316	11.633.062 / 46.164
Nohut	26.496.230 / 59.018	12.271.747/40.964
Mercimek	30.434.016 / 69.026	4.614.542 /22.092
Börülce	4.969.592 / 656	2. 624.440 /9.042
Fin	16.687.496 /2.980	9.638.538 /1.497
Bezelye	464.170 / 1500	478.580 /385

Bakliyat üretimini gösteren rakamlara bakıldığında ise 1927 yılında -bezelye hariç- ülke genelinde tahıl üretimindeki kadar şaşırtıcı olmasa da yine belirgin bir düşüş göze çarpmaktadır. Bu konuda Bilecik Vilayeti için de durum ülke genelinden farklı değildir. Yalnız, tahıllarda olduğu gibi burçak ve börülcenin hasadı bir önceki yıla nazaran artış göstermiştir. Burçak üretimi bir önceki yıla göre üç kat artarken börülcedeki artış 13 kattan fazladır.

1927 yılı Bilecik'teki ekili arazi alanı ülkede genelindeki toplam ekili arazinin yaklaşık %1'i kadardır. Toplam üretim miktarı da ülke geneline göre değerlendirildiğinde durum farklı değildir. Üretimi en bol olan tahıl ise ülke genelindeki üretimin yaklaşık %1.04'nü karşılamaktadır.

1925 yılında ülke genelini gösteren zirai istatistik verileri bulunmadığından Cumhuriyetin ilanını müteakip ilk iki yıl tarımsal üretim hakkında net bir değerlendirme yapılamasa da savaşların akabinde ekonomide istihdamın normale dönmesiyle ve 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarımsal üretimin arttığı bir gerçektir. Nitekim Osmanlı Dönemi'nde tarım kesimine uygulanan bu verginin etkisi, üretimi artırma yönünde değil tam tersi yönde olmaktadır.⁹²⁹ Aşar vergisinin 1925 yılında kaldırılmasıyla GSYİH (Gayr-i Sâfi Yurt İçi Hâsıla) içinde tarım sektörünün payı %44,4 iken 1926 yılında %49,6'ya yükselmiştir. Bu oran, 1923-1930 yılları arasındaki dönemde tarım sektörünün GSYİH içinde

⁹²⁸ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.16-20; 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, 70-71.

⁹²⁹ Hacer Aydın, "Tarımın Vergilendirilmesinin Bir Biçimi Olarak Aşar ve Kaldırılma Nedenleri", İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1990, s.39.

en yüksek değere ulaştığı orandır.⁹³⁰ Her iki yıla ait tüm istatistikler genel olarak değerlendirildiğinde 1926 yılında bilhassa tahıl ve bakliyat üretiminin, bir sonraki yıla oranla daha fazla olması; aşar vergisinin kaldırılmasının tarımsal üretime sağladığı katkı olarak değerlendirilebilir.

5.2.3. Vilayet Genelinde Hayvancılık

Hayvancılık tarım toplumlarının vazgeçilmez ekonomik faaliyetlerinden biridir. Hayvan yetiştiriciliği, beslenme başta olmak üzere sanayinin gelişmediği kırsal bölgelerde ulaşımın ve dokuma endüstrisinin temel unsurlarındandır. Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi'nde tarımın yanında hayvancılık, Türkiye kalkınmasının en önemli dinamiklerinden biri olmuştur. Anadolu coğrafyasının her yerinde olduğu gibi Bilecik ve mülhakatında da gerek yük taşımada at, katır, (nadiren) deve, merkep gibi binek hayvanları yetiştirilirken gerekse tarla sürme gibi tarımsal faaliyetlerde kullanmak ve beslenme amacıyla inek, öküz, manda gibi büyükbaş hayvanlar yetiştirilmekteydi. Koyun, keçi ve tiftik keçisi gibi küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de beslenme ve dokuma endüstrisinin olmazsa olmazlarındandı. Ayrıca Bilecik ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olan ipekböcekçiliğinden başka vilayet genelinde kümes hayvanları ve arıcılığın da hatırı sayılır bir yeri vardı.

1926-1927 tarihli Devlet Salnamesi'nde ehli hayvanlarla ilgili olarak vilayet genelinde bulunan hayvan adedine değinilirken hayvani ürünler hakkında rakamsal bilgi verilmemiştir. Buna göre vilayet dâhilinde binek hayvanlarından: 1.582 at, aygır ve iğdiş (melez at), 3.299 kısırak; 751 katır ve 10. 864 merkep; büyükbaş hayvanlardan: 11.440 manda, 76.134 öküz-inek, 67 deve; küçükbaş hayvanlardan da 78. 950 koyun, 89.659 keçi ve 13.877 tiftik keçisi bulunmaktadır.⁹³¹ Bu rakamlar bir önceki yılın salname rakamlarıyla kıyaslandığında hayvan sayısında neredeyse iki misli artış olduğu görülmektedir. Bu durum ülke geneli için de geçerlidir.⁹³² Tarımsal üretime göre hayvancılığın daha geniş bir pazara sahip olması; Anadolu'nun hemen her yerinde geniş çayır, otlak ve meraların bulunması hayvancılığın daha yaygın ve kolay hale gelmesini sağlamış; böylelikle de savaş yıllarında azalan hayvan varlığı Cumhuriyet Dönemi'nde hızla artmıştır.⁹³³

Tarım ürünlerinde olduğu gibi Devlet Salnamelerindeki verilerle 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri ve İUM'nün 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri'ne ait verileri birbirini

⁹³⁰ Hüseyin Topuz, "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)", **Süleyman Demirel Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak. Dergisi**, C. 12, S.3, Isparta:2007, s.382.

⁹³¹ Bu salnamede hayvani mahsulâtın miktarına değinilmemiştir. **T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927)**, s.600.

⁹³² **T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927)**, s.723.

⁹³³ Tokgöz, **age**, s.86.

tutmamaktadır. Tarım verilerindeki gibi hayvancılıkla ilgili veriler de Devlet Salnamelerinde daha yüksektir. Ziraat Vekâleti'nin yayınladığı 1926 Senesi İstatistikleri'ne bakıldığında ise vilayet genelinde 21.058 inek, 23.948 öküz ve boğa, 2.622 manda ve boğa, 2.241 manda ineği, 62 deve, 1.008 at ve beygir, 1.778 kısrak, 699 katır, 803 merkep bulunmaktadır.⁹³⁴ 1926 yılı istatistiklerinde hayvanatın çeşidine ve adedine değinilirken, ülke genelindeki toplam fiyat değerleri verilmiş, ancak vilayetler bazında parasal değerleri belirtilmemiştir.

Tablo 5.9. 1926 Yılı Bilecik Vilayeti İle Ülke Genelindeki Ehli Hayvanlar⁹³⁵

Cinsi	Ülke Geneli		Bilecik Vilayeti	
	Adedi	Değeri (T.L)	Adedi	Değeri (T.L)
İnek	2.557.380	128.769.000	21.058	-
Öküz ve Boğa	2.479.237	247.963.700	23.948	-
Manda Boğası	280.222	28.022.200	2.622	-
Manda İneği	267.311	26.731.100	2.241	-
Deve	73.492	14.698.400	62	-
At ve Beygir	195.852	17.626.680	1.008	-
Kısrak	243.067	19.445.360	1.778	-
Katır	37.319	2.798.920	699	-
Merkep	910.005	13.750.060	803	-

1926 Senesi Ziraat İstatistiklerinde küçükbaş ve kümes hayvanlarına yer verilmemiştir. Her iki kaynaktan görüldüğü üzere ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de yük ve binek hayvanlarına göre inek, öküz, manda gibi büyükbaş hayvanların sayısı daha fazladır. Daha önceki tarım verilerinde olduğu gibi hayvancılıkla ilgili verilerde de dokuz bölge kendi arasında bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Buna göre birinci bölgede yer alan Bilecik; yük hayvanları arasında katır hariç at, kısrak ve Beygir sıralamasında altıncı, hem yük hem de büyük baş hayvan kategorisine giren devede beşinci, merkep sıralamasında ise bölgede sonuncu yani dokuzuncudur. Sadece katır, Ankara'dan sonra en fazla Bilecik'tedir. Büyük baş hayvanlarda ise inek sayısında bölgede beşinci, manda ineği ile öküz ve boğa sıralamasında altıncı, manda boğasında ise bölgede sekizinci sıradadır.⁹³⁶

Ülke genelinde 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri'nde büyük baş hayvancılıkta bölgeler arasında Karadeniz vilayetlerinin yer aldığı yedinci bölge öne çıkarken, yük ve binek hayvanlarında da Ege Bölgesi vilayetlerinin yer aldığı ikinci bölge göze çarpmaktadır.⁹³⁷

İUM'nün 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri'ne göre 1927 tarım sayımında ülke genelinde kanatlı hayvanlar hariç 3.314.525 çeki hayvanı ve 25.712.591 diğer büyük-

⁹³⁴ Üç yaşından aşağı olanlar bu verilere dâhil edilmemiştir. **1926 Senesi Ziraat İstatistikleri**, s.24.

⁹³⁵ Kümes hayvanları sayılmamış ve değeri tahmin edilmemiştir. **1926 Senesi Ziraat İstatistikleri**, s.25.

⁹³⁶ **1926 Senesi Ziraat İstatistikleri**, s.24.

⁹³⁷ **1926 Senesi Ziraat İstatistikleri**, s. 24-25.

küçükbaş hayvan sayılmıştır. Her 20 dönüm araziye 1.4 çeki hayvanı isabet etmektedir. Çeki hayvanlarının toplam fiyat değeri 227.000.750 Türk Lirası ve diğer hayvanların da 409.000.566 Türk lirası olduğu tahmini olarak hesap edilmiştir. Mevcut hayvan miktarları da toplam 10.166.444 koyun, 6.853.356 keçi, 2.571.584 tiftik keçisi, 2.616.089 öküz, 2.301.545 inek, 340.438 manda, 183.116 beygir, 1.105.106 dana, 1.096.422 merkep olarak tespit edilmiştir.⁹³⁸

Tablo 5.10. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ehlî Hayvanlar (1927)⁹³⁹

Türü	Cinsi	Bilecik	Sögüt	Bozüyük	Gölpazarı	Osmaneli	Toplam
Binek Hayvanları	At	250	414	242	151	96	1.153
	Kısrak	299	562	527	423	210	2.028
	Merkep	1.988	3.388	581	1.876	1.037	8.589
	Katır	93	400	3	92	106	695
Büyük Baş Hayvanlar	Deve	35	7	-	26	13	81
	Manda	406	2.271	2.326	207	460	5.860
	Öküz	4.756	7.845	7.625	5.312	2.533	28.071
	İnek	3.988	7.615	7.411	3.425	1.601	23.940
Küçük Baş Hayvanlar	Koyun	4.783	23.657	14.634	7.603	4.249	54.226
	Keçi	17.272	20.711	6.921	19.368	13.522	70.494

Devlet Salnamelerinde hayvancılıkla ilgili 1927 Genel Sayımı'ndan sonraki veriler, tarımsal verilerde olduğu gibi vilayet dâhilindeki her kaza için ayrı ayrı belirtilmiştir. Tablo 5.10'a bakıldığında vilayet genelinde binek hayvanı olarak 1.153 at, 2.028 kısrak, 8.589 merkep, 695 katır; büyük baş hayvan olarak 81 deve, 5.860 manda, 28.071 öküz, 23.940 inek; küçükbaş hayvan olarak da 54.226 koyun ve 70.494 keçi bulunmaktaydı.⁹⁴⁰ Burada vilayetin sınırları daralmakla birlikte hayvan sayılarında bariz bir düşüş söz konusu değildir.

İUM'nün verilerine göre 1927 sayımında Bilecik genelindeki çeki hayvanlarının sayısı 31.494 adet olarak tespit edilmiştir. Bu rakamın 25.376'sı öküz, 3.146'sı manda, 1.350'si at, beygir, 621'i ester (katır), 1.001'i kısraktır.⁹⁴¹ Çeki ve kanatlı hayvanların dışındaki diğer hayvanların sayısı ise 185.071 adet ve her bir dönüm araziye isabet eden hayvan miktarı da ortalama 0.7'dir. Çeki ve kanatlı hayvanların dışında kalan hayvanlar çiftlik hayvanları başlığı altında toplanmıştır. Bunların da 21.558'i inek, 13.914'ü düve, 9.154'ü dana, 500'ü boğa,

⁹³⁸ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.13.

⁹³⁹ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.532.

⁹⁴⁰ T.C. Devlet Salnamesi 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s. 532-533.

⁹⁴¹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo 3, s.108.

1.778'i manda ineği, 761 manda düvesi, 734 manda danası, 1469 kısarak, 10.278 merkep, 133 deve, 44.141 koyun, 62.732 keçi, 17.815'i tiftik keçisidir.⁹⁴²

Ülke genelinde bölgeler arası çeki hayvanları sıralamasında Bilecik'in dâhil olduğu birinci bölge ilk sıradadır. Ancak Bilecik, bölge içi sıralamada sonuncu yani dokuzuncudur. Çiftlik hayvanları sıralamasında da ülke genelinde 5.018.471 sayı ile birinci bölge başı çekerken, Bilecik yine 185.071 sayı ile bölgede sonuncudur.

Çeki hayvanlarının fiyatı 1.352.370 Türk lirası, diğer hayvanatın değeri 2.710.941 lira ve kanatlı hayvanlar hariç toplam değer ise 4.063.311 lira olarak belirlenmiştir.⁹⁴³ Ayrıca her bir grupta yer alan hayvanatın ayrı ayrı ortalama fiyatı da tespit edilmiştir. Buna göre vilayet dâhilinde bulunan her bir çeki hayvanatının Türk parası (kuruş) olarak ortalama fiyat değerleri şöyledir: Öküz 4.000, manda 6.000, at ve beygir 7.500, kısarak 6.000 ve ester (katır) 6.000; ağnam cinsinden olan hayvanatın değeri: koyun 1.000 ve keçi 750; mevâşi olarak adlandırılan davar cinsi hayvanatın değeri: inek 3.625, düve 2.250, dana 2.250, boğa 3.500, manda ineği 6.000, manda düvesi 4.875, manda danası 4.875, manda boğası 2.500 ve binek hayvanatından olan merkebin fiyatı da 2.250 kuruştur.⁹⁴⁴

1927 Senesi zirai tahrir neticelerini gösteren istatistiklerde genel nüfusa göre çiftçi nüfusunun oranı, her çiftçi ailesine düşen ortalama nüfus miktarı ve tarım faaliyetleri de tablolar halinde gösterilmiştir. Buradaki bilgilere göre birinci bölgede yer alan Bilecik'te nüfusun % 82'si tarımla uğraşmakta ve her aileye isabet eden çiftçi nüfusu 5 kişi, her çiftçi ailesine isabet eden ekili arazi 21.3 dönüm, çeki hayvanı 1.7 ve bunun dışında yani çeki ve kanatlı hayvan harici her çiftçi ailesine düşen büyük-küçük baş hayvan miktarı da 9.97 adet olarak tespit edilmiştir.⁹⁴⁵

1923-1930 yılları arası dönem tarım ve hayvancılık sektörü birlikte ele alınarak değerlendirildiğinde; 1927 yılında Türkiye ekonomisi sanayi ve hizmet sektöründe yükselirken tarım ve hayvancılıkta gerilemiştir. Nitekim ülke ekonomisinde GSYİH içindeki sektör payları (%) (sabit fiyatlarla) 1927 yılı bazında değerlendirildiğinde; sanayi sektörü % 11.8 ve hizmet sektörü % 48.9 ile maksimum seviyeye ulaşırken, tarım sektörü % 39.3 ile son yedi yılın en düşük seviyesinde kalmıştır.⁹⁴⁶ Ülke genelinde durum böyleyken 1926-1927

⁹⁴² 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo 4, s.112-113.

⁹⁴³ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.26.

⁹⁴⁴ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo 8, s.134.

⁹⁴⁵ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.14.

⁹⁴⁶ Topuz, age, s.382.

yılları, ziraat istatistikleri baz alınarak değerlendirildiğinde Bilecik’te tarım ve hayvancılığın, diğer sektörlerle nazaran hâlâ önemini koruduğu söylenebilir.

Tablo 5.11. Vilayet Dâhilinde Elde Edilen Hayvani Mahsulât (1927)⁹⁴⁷

Kazalar	Süt (Kg.)	Yün ve yapağı (Kg.)	Keçi kılı (Kg.)
Bilecik	1.309.270	3.826	8.636
Söğüt	2.777.571	21.391	10.355
Bozüyük	2.301.048	13.170	4.810
Gölpazarı	1.398.059	6.842	9.684
Osmaneli	816.921	3.824	6.761
Yekûn	8.652.860	48.953	40.246

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi büyük ve küçükbaş hayvanlardan toplam 8.652.860 kg. süt elde edilirken, küçükbaş hayvanlardan da 48.953 kg. yün ve yapağı; 40.246 kg. da keçi kılı elde edilmekteydi. Bir önceki yıl koyunlardan yıllık 1.452.000 kg; keçilerden 2.019.250 kg; ineklerden 73.830 kg ve mandalardan 1.473.600 kg. olmak üzere yaklaşık 5.000.000 kg. süt elde edilmekteydi.⁹⁴⁸ 1927’de büyük ve küçükbaş hayvan sayısındaki azalışa rağmen süt veriminin -1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi rakamlarına göre- açık bir farkla artmış olması, hayvancılık alanında üretimi artırmaya yönelik daha ileri teknolojilerin kullanılmaya başlandığını göstermektedir.

Tablo 5.12. 1927 Genel Sayımında Bilecik’te Ve Türkiye Genelinde Mevcut Ehli Hayvanat⁹⁴⁹

Cinsi	Bilecik Geneli	Türkiye Geneli
İnek	21.558	2.301.545
Düve	13.914	749.018
Dana	9.154	1.105.106
Boğa	500	162.724
Manda İneği	1.778	241.733
Manda Düvesi	761	89.754
Manda Danası	734	102.250
Manda Boğası	104	20.420
At	-	713
Kısrak	1.469	175.074
Merkep	10.278	1.097.432
Deve	133	74.438
Koyun	44.141	10.166.444
Keçi	62.732	6.854.356
Tiftik Keçisi	17.815	2.571.584
Toplam	185.071	25.712.591

⁹⁴⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.533.

⁹⁴⁸ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.400.

⁹⁴⁹ T.C. Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.112-113;116-117.

Hayvancılıkla ilgili 1926 ve 1927 yıllarına ait ziraat istatistiklerinde ehli hayvanlar farklı şekilde gruplandırıldığı ve 1926 yılı verilerinde küçükbaş hayvanlarla kümes hayvanlarına yer verilmediği için Bilecik ve ülke genelinde her iki yıla ait tabloları yan yana getirerek bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Ancak ayrıntılı bir değerlendirme yapılamamış olsa da 1927 yılına ait tablolardan küçükbaş hayvanlarla kümes hayvanları çıkarıldığında yuvarlak bir hesap yapılabilmektedir. 1926 yılı ülke genelindeki ehli hayvan sayıları toplandığında küçükbaş ve kümes hayvanları haricindeki hayvan sayısının 7.043.885 olduğu görülmektedir.⁹⁵⁰ Ertesi yıla ait verilerin yer aldığı 1927 senesi ziraat istatistiklerinde ise rakam 6.120.207 olarak ortaya çıkmaktadır.⁹⁵¹ Yani yük ve binek hayvanlarıyla büyükbaş hayvanların toplam sayısında yaklaşık 1.000.000'lük bir azalış söz konusudur. Bilecik'te ise ülke geneline göre durum tam tersidir. Zira hayvancılıkta 1926 yılına ait toplam rakam 54.219 iken bir sonraki yıl 60.383'e çıkmıştır.

Tablo 5.14. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ehli Hayvanlar (1928)⁹⁵²

Türü	Cinsi	Bilecik	Söğüt	Bozüyük	Gölpazarı	Osmaneli	Toplam
Binek Hayvanları	At	299	536	234	155	109	1.333
	Kısrak	365	704	531	465	228	2.284
	Merkep	2.047	3.730	467	1.916	1.065	9.225
	Katır	91	379	2	76	112	660
Büyük Baş Hayvanlar	Deve	43	10	-	13	12	78
	Manda	455	2.230	2.117	108	455	5.365
	Öküz	5.170	8.965	7.508	5.451	2.535	29.629
Küçük Baş Hayvanlar	İnek	4.505	8.138	736	3.568	1.593	25.160
	Koyun	6.218	30.433	17.438	8.949	4.245	67.283
	Keçi	22.576	48.230	17.787	23.061	16.558	128.206

1928-1929 tarihli Devlet Salnamesinde, genel sayımdan sonraki ertesi yılın sayısal verilerine bakıldığında binek hayvanları başta olmak üzere büyük ve küçükbaş hayvan sayılarında bazı istisnalar dışında vilayet genelinde yıllık normal düzeyde seyreden bir artış söz konusudur. Ancak binek hayvanı olarak katır ve büyük baş hayvanlardan deve sayısındaki azalış fazla göze batmasa da vilayet geneli olarak manda sayısındaki 500 adet azalış dikkati çekmektedir.⁹⁵³ Bu arada küçükbaş hayvan sayıları bir önceki yıla ait tablo ile

⁹⁵⁰ 1926 Senesi Ziraat İstatistikleri, s.24.

⁹⁵¹ T.C. Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.112-113;116-117.

⁹⁵² T.C. Devlet Salnamesi (1928-1929), s.418.

⁹⁵³ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.532.

karşılaştırıldığında⁹⁵⁴ koyun sayısındaki yaklaşık % 25'lik artışa oranla keçi sayısındaki % 80'in üzerindeki artış göze çarpmaktadır.

Tablo 5.15. Vilayet dâhilinde elde edilen hayvani mahsulât (1928)⁹⁵⁵

Kazaların isimleri	Süt (Kg.)	Yün ve yapağı (Kg.)	Keçi kılı (Kg.)
Bilecik	1359270	3826	8636
Söğüt	2777571	21291	10355
Bozüyük	2301048	13170	4810
Gölpazarı	1398059	6842	9684
Osmaneli	816921	3824	6761
Yekûn	8652869	48953	40246

Devlet Salnamelerine bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke genelinde olduğu gibi Bilecik dâhilinde de hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Diğer zirai verilerde olduğu gibi hayvancılıkla ilgili verilerde de 1925-1926 ve 1926-1927 yıllarına ait salnamelerde sayısal veriler vilayet geneli bazında verilmiştir. Buna göre 1925-1926 yıllarında, yani vilayet sınırlarının 6831 km² olduğu dönemde vilayet dâhilinde 2.797 yük beygiri, 433 ester (katır), 6.467 merkep; büyük baş hayvanlardan 40.858 öküz-inek, 4.677 manda, 172 deve; küçükbaş hayvanlardan da 47.697 koyun, 8.363 tiftik ve 63.471 kıl keçisi mevcut olup⁹⁵⁶

Tablo 5.13. 1927 Genel Sayımında Bilecik'te Ve Türkiye Genelinde Mevcut Kanatlı Hayvanat⁹⁵⁷

Cinsi	Bilecik Geneli	Türkiye Geneli
Tavuk ve horoz	80.264	7.231.345
Hindi	2.739	270.801
Kaz	2.306	197.892
Ördek	1.058	68.431
Toplam	86.377	7.768.559

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1927 genel sayımında vilayet genelinde 80.264'ü tavuk ve horoz, 2.739'u hindi, 2.316'sı kaz ve 1.058'si ördek olmak üzere toplam 86.377 adet

⁹⁵⁴ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), s.532.

⁹⁵⁵ T.C. Devlet Salnamesi (1928-1929), s.418.

⁹⁵⁶ T.C. Devlet Salnamesi, 1925-1926, s. 400.

⁹⁵⁷ T.C. Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.120-121.

kanatlı hayvan mevcuttur.⁹⁵⁸ Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Bilecik'teki kanatlı hayvan sayısı ülke genelinin yaklaşık %1.1'ne karşılık gelmektedir.

5.2.4. Zirai Alet ve Makineler

1927 senesi tarım sayımında çiftçinin kullandığı her cins zirai alet ve makine miktarları ile her on dönüm ekili araziye isabet eden oran ve ziraat makineleri miktarları da belirlenmiştir. Buna göre ülke genelinde 15.711'i ziraat makinesi olmak üzere toplam 1.413.509 adet zirai alet sayılmıştır. Ortalama olarak her 100 dönüme üç makine isabet etmekte ve bölgeler arasında çok büyük fark bulunmadığı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte ziraat makinelerinin yarıya yakın bir kısmı birinci ve dördüncü bölgede bulunmakta olup, diğer bölgelerdeki ziraat makinelerinin cüz'i miktarının olduğu tespit edilmiştir. Bilhassa beşinci bölgede yani Doğu Anadolu Bölgesi'nde ziraat makinesi yok denecek kadar azdır.⁹⁵⁹ Malûm olunduğu üzere bu bölgede de arazi engebeli ve tarımdan ziyade hayvancılığa elverişlidir.

Bilecik Vilayeti genelinde zirai alet ve makinelerin toplam adedi 18.117; her 10 dönüm ekili araziye düşen alet ve makinelerin oranı ise 0.4'tür. Toplam rakamın içine dâhil olan sadece zirai makinelerin sayısı da 45'tir.⁹⁶⁰ Birinci tarım bölgesinde toplam alet ve makine sayısı 275.371 adet olup, yine bu rakamın içine dâhil olan sadece makine sayısı 3.953'tür. Birinci bölge itibariyle en az zirai alet ve makine sayısı Kırşehir (14.600)'den sonra Bilecik'tedir.⁹⁶¹

Tarımda makineleşmenin ağır aksak ilerlediği Cumhuriyetin ilk yıllarında zirai makinelerin azlığı, yetersizliği ülke geneli için de geçerlidir. Savaşlar döneminde ekonomisi en fazla zarar görmüş illerden biri ve aynı zamanda bir ziraat memleketi olan Bilecik, pek tabii olarak bu dönemde kalkınmışlık düzeyini geriden takip etmektedir. Zira bu dönem, sadece Bilecik'te değil ülkenin her yerinde ve her alanda maddi imkânsızlıkların en ağır hissedildiği dönemdir. Bilecik, gerek zirai gerekse sınai üretimde modern ve ileri teknolojiye Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında, daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse 1960-1970'li yıllardan sonra kavuşacaktır. Nitekim, o yıllarda uygulanacak olan III. Beş Yıllık Kalkınma

⁹⁵⁸ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo 5, s.120.

⁹⁵⁹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.13.

⁹⁶⁰ Ziraat makinelerine traktör, çayır makinesi, tırmık, biçir-döver, harman makinesi, tınas makinesi, (okunamadı) dâhildir. 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, s.29.

⁹⁶¹ 1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, Tablo 6, s.124.

Plânı çerçevesinde kalkınmada öncelikli yöreler arasına alınan Bilecik, yeni yatırımlarla ve uygulanacak teşvik tedbirleriyle geç de olsa kalkınma ivmesini yakalayacaktır.⁹⁶²

5.3. Sınâî İşletmeler, Ticaret ve Sanat Kuruluşları ile Çalışanların Sayıları

1927 Sanayi Sayımı'nda Bilecik'te 1.530 dolayında işçi çalıştırılan 555 işletmenin varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu işletmelerden 4'ten fazla işçi çalıştıran 77'sinde toplam 771 işçi çalışmaktaydı. 1927'de sanayi işletmeleri ağırlıklı olarak gıda, dokuma, ağaç ürünleri ile taş ve toprağa dayalı sanayilerde yoğunlaşmaktaydı. En çok işçi çalıştıran sektörlerin başında gıda sanayi, ikinci olarak ağaç ürünleri sanayi gelmekteydi.

1932'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletme sayısı 6 olarak tespit edilmiştir. Bu işletmeler 18 kişi çalıştıran 3 un değirmeni, 80 kişi çalıştıran bir halı atölyesi ve 307 kişi çalıştıran 2 kereste fabrikasıydı. 1939'a gelindiğinde Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletme sayısı yine 6 idi. Bunların 2'si gıda, 2'si dokuma ve diğer 2'si de kereste sanayinde faaliyet göstermekteydi.⁹⁶³

Bilecik'te 1960'ların ortalarına kadar imalat sanayinde bir gelişme görülmemektedir. Özellikle 1966'ya gelene dek Bilecik'te devlet işletmelerinin faaliyet göstermemiş olması da Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik ekonomisinin farklı bir yönüdür. Zira bu tarihe kadar faaliyet gösteren işletmelerin tamamı özel sektöre aittir. Oysa Türkiye'de 1930'lardan başlayarak birçok ilde sanayileşme atılımı devlet öncülüğünde gelişmiştir. Devlet işletmelerinin Bilecik imalat sanayine atılım yaptırma tarihi Bozüyük Seramik Fabrikası'nın üretime geçtiği 1966 yılıdır. Bu arada yine aynı yıl şerbetçiotunu işlemek üzere Tekel tarafından Hublon Fabrikası kurulmuştur.⁹⁶⁴

Tablo 5.16. 1927 Sanayi Sayımı'na Göre Bilecik'te İşyeri Ve Çalışan Sayısı⁹⁶⁵

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Gıda Sanayii	234	482
Dokuma Sanayii	34	200
Ağaç Ürünleri Sanayii	58	356
İnşaat Sanayii	67	244
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	157	234
Diğer Sanayi Dalları	5	17
Toplam	555	1.533

⁹⁶² Bilecik İl Yıllığı, 1967, s.51.

⁹⁶³ Yurt Ansiklopedisi, C.II, Anadolu Yay, İstanbul:1981, s.1276.

⁹⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, s.1276.

⁹⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi, s.1276.

Tabloda gösterildiği gibi gerek işyeri sayısı gerekse çalışanları gösteren rakamlara bakıldığında 1927 yılında Bilecik'te sanayi sektörleri arasında gıda sanayii başı çekmektedir. Hemen ikinci sırada da ağaç ürünleri sanayii yer almaktadır. Bu durum, 1926'da Bozüyük Kereste Fabrikasının kurulmasıyla mevcut kereste potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirildiğini göstermektedir.

5.3.1. Farklı Çalışan Sayısına Göre Mevcut İşletmeler

1927 yılında Bilecik sanayi sektöründe toplam 312 adet işletme bulunuyordu. Bunların bazıları aile işletmeleri olup çalışan eleman sayıları da işletmelerin büyüklüğüne göre değişmekteydi. Bu sektörler çalışan işçi sayısına göre şöyleydi:

Ziraat, Hayvanat-ı Ehliye, Balık ve Av Mahsulâtı Sanayii

Toplam sanat işletmesi 234 adet;

Tek kişi 114; bir kişi ve ailesi fertleri 17; 2 ya da 3 kişi 82; 4-5 kişi 16; 6-10 kişi 3; 11-20 kişi; 21-50 kişi 1.⁹⁶⁶

Sanayi-i Nesciye (Dokuma)

Çalışan işçi sayısına göre işletme sayısı:

Bir kişilik 9; 2 ya da 3 kişi; 4-5 kişi 4; 6-10 kişi 3; 11-20 kişi 1; 21-50 kişi 2

Toplam işletme sayısı 34.⁹⁶⁷

Ahşap ve Benzeri Basit Maddeler Sanayi

Çalışan işçi sayısına göre işletme sayısı:

Bir kişilik 33; bir kişi ve ailesi efradı 2; 2- 3 kişilik 11; 4-5 kişilik 3; 6-10 kişilik 1;

11-20 kişilik 3; 21-50 kişilik 4; 101 ve daha fazlası 1.

Toplam işletme sayısı 58.⁹⁶⁸

Kâğıt ve Karton Sanayii

Toplam işletme sayısı: 1; 6-10 kişilik.⁹⁶⁹

Özellikle gıda sanayiinde belirgin şekilde görüldüğü gibi Bilecik'te sanayi sektörlerindeki işletmelerin büyük çoğunluğunun bireysel iş yeri olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁶⁶ 1927 Senesi Sanayi Tahrir Neticeleri, Başvekâlet Yay, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul:1928, s.70.

⁹⁶⁷ 1927 Senesi Sanayi Tahrir Neticeleri, s.72.

⁹⁶⁸ 1927 Senesi Sanayi Tahrir Neticeleri, s.74.

⁹⁶⁹ 1927 Senesi Sanayi Tahrir Neticeleri, s.76.

Kalabalık sayıda işçi çalıştıran fabrikaların varlığı gelişmiş modern sanayinin bir göstergesi olarak kabul edilirse, Cumhuriyetin erken döneminde Bilecik'te sanayi sektörünün henüz emekleme döneminde olduğu söylenebilir.

5.3.2. Diğer Meslek Grupları, Esnaf ve Sanatkârlar

Eczacılar:⁹⁷⁰

Abdullah Fahrettin Bey, Şükrü Bey (Hükümet civarında) (Bilecik),

Araba İşletmeci Ve Tüccarları:⁹⁷¹

İbrahim oğlu Halil, Ahmet oğlu İbrahim, Ahmet oğlu Hasan, Adem oğlu Ahmet, İsmail oğlu İzzet, İsmail oğlu Mustafa, İsmail oğlu Ahmet, Hacı Halil oğlu Salih, Hasan oğlu Mehmet, Hasan Çavuş oğlu Abdullah, Hasan oğlu Ahmet, Hasan oğlu Emin, Hamit oğlu Ahmet, Hüseyin oğlu Hasan, Züveyda oğlu Abdullah, Şevket oğlu Mehmet, Ali oğlu Ömer, Ali oğlu İbrahim, Ali oğlu Halil, Ali oğlu Hasan, Mehmet oğlu Cevat, Mehmet oğlu Tahir, Mehmet oğlu Ahmet, Mustafa oğlu Mehmet, Mustafa oğlu Refet, Yusuf oğlu Mehmet, Yusuf oğlu Nasuh (Bilecik).

Araba Levazımatçıları:⁹⁷²

Cumali Mustafa Söğüt Caddesi'nde; Ahmet ve İsmail kardeşler, Eskişehir Caddesinde (Bozüyük).

Eskiciler:⁹⁷³

Feyzullah oğlu Ahmet (Bilecik). Recep, Mustafa (Gölpazarı).

Afyon Tüccarları:⁹⁷⁴

Torumzâde İbrahim (Bilecik).

Hacı Hafizzâde Hüseyin (Söğüt/Tozman Köyünde).

Dudaşlı Sabri (Pazaryeri).

⁹⁷⁰ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 481-483.

⁹⁷¹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 516-517.

⁹⁷² **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 520.

⁹⁷³ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 522-525.

⁹⁷⁴ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 528-529.

Ekmekçiler (Fırıncılar):⁹⁷⁵

Halil oğlu Ömer, Tayfur ve ortağı Said (Osmaniye Meydanı Mekii), Ali oğlu Kerim, Aluş oğlu Cuma, Mahmut oğlu Hüseyin, Murat oğlu Ali, Mustafa oğlu Süleyman (Bilecik).

Emin /Çarşı meydanında, Cumali Ahmet /Hükümet Caddesinde, Tavşanlılı Ahmet /Çarşı meydanında, Abdurrahman /Eskişehir Caddesinde (Eskişehir Fırını),

Ali /Hükümet Caddesinde (Bozüyük).⁹⁷⁶

Erzurumlu Mahmut/Hükümet Caddesinde (Pazarcık).⁹⁷⁷

Ahmet /Pazaryerinde (Söğüt).⁹⁷⁸

Fehimşah/Gölpazarı Caddesinde (Gölpazarı).⁹⁷⁹

Esat oğlu Ali/ İsmet Paşa Caddesi, Bursalı İsmail Çavuş / Sakarya Caddesi, Dayızâde Mümtaz oğulları / Sakarya caddesi Lefke (Osmaneli).⁹⁸⁰

Elbiseciler:

İsmail oğlu Ali Rıza Bey, Kara Alizâde Mehmet Bey (Bilecik).⁹⁸¹

Elbiseci Ramiz / Hükümet Caddesi, Hacı Selâmetzâde Ziya / Terakki Caddesi,

Mustafa Sadık ve Mehmet Rıza / Hükümet Caddesi. (Bozüyük).⁹⁸²

Taraklılı Fehmi / Gölpazarı Çarşısında (Gölpazarı).⁹⁸³

Otelciler:

Zeynelabidin oğlu Mustafa / İstiklâl Oteli (Bilecik)⁹⁸⁴

Hacı Abidin / Cumhuriyet caddesi, Hacı Ömer oğlu Ömer / Eskişehir Caddesi,

Davut oğlu Veli / Eskişehir Caddesi, Arapzâde Hacı Ömer / Hükümet Caddesi,

Ali Efendi Biraderi Ömer/ Terakki Caddesi (Bozüyük)⁹⁸⁵

⁹⁷⁵ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 531.

⁹⁷⁶ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 537.

⁹⁷⁷ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 538.

⁹⁷⁸ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 540.

⁹⁷⁹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 546.

⁹⁸⁰ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 547.

⁹⁸¹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 548.

⁹⁸² **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 550.

⁹⁸³ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 551.

⁹⁸⁴ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 562.

Hacı Tahir Ağazâde Nuri / Gölpazarı, Ali Molla/ (Gölpazarı)⁹⁸⁶

Av Derisi Tüccarları

Kasap Mustafa oğlu Ahmet Remzi / Manifaturacılar Çarşısında (Bozüyük).⁹⁸⁷

Odun Tüccarları:

Alimşahzâde Reşid / Kasımpaşa Mahallesinde (Bozüyük).⁹⁸⁸

Otomobil ve Otomobil Levazımatçıları:

Zeynelabidin oğlu Mustafa / (Bilecik)⁹⁸⁹

Un Tüccarları:

Sabri Bey/ Tahıl Pazarı (Bilecik)⁹⁹⁰

İp Tüccarları:

Ali Bey/Gölpazarı Çarşısında (Gölpazarı)⁹⁹¹

İpek ve Koza Tüccarları:

Torumzâde İbrahim / (Bilecik)⁹⁹²

Timurlenkzâde Abdullah / Belediye Caddesinde, Hacı Hafızzâde Hüseyin / Tozman Köyünde Tavşanlılı Sabri / Pazaryerinde Necmi/ Pazaryerinde (Söğüt)⁹⁹³

Bakkallar:

Ahmet oğlu Ali, İsmail oğlu Mehmet Ali onbaşı, Bursalı Keçecizâde Osman, Tikveşli İsmail, Çanak Mehmet oğlu Ali Çavuş, Hacı Ahmet oğlu Ahmet, Hacı Abdullah oğlu Hacı İbrahim, Hacı Mehmet oğlu Ömer, Hacı Mustafa oğlu Faik, Hacı Mustafa oğlu Ali Rıza, Selözlü Mustafa Efendi oğlu Zeki, Tabutçuzâde Mehmet, Tuzaklızâde Molla İbrahim, Feyzi Ağaların Feyzi/ Bilecik İstasyonunda, Kadızâde Hacı Mehmet, Keçecizâde Osman, Külâhçızâde Hamdi, Mehmet Akif, Mehmet oğlu Ahmet, Mehmet oğlu Halil Hilmi, Mehmet

⁹⁸⁵ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 567.

⁹⁸⁶ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 571.

⁹⁸⁷ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 572.

⁹⁸⁸ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 574.

⁹⁸⁹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 580.

⁹⁹⁰ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 595.

⁹⁹¹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 616.

⁹⁹² **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 617.

⁹⁹³ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 618.

Emin oğlu Hayri, Mustafa oğlu Hüseyin, Mustafa oğlu Mehmet, Münifzâde Cemal, Molla Mehmet oğlu İbrahim (Bilecik) ⁹⁹⁴

Ateş Mehmet biraderi Yakup/Çarşıda, Arnavut Şaban/Çarşıda, Arnavut Tahir/Eskişehir Caddesinde, İslâm Mehmet/Terakki Caddesinde, Uncuzâde Hüseyin/Manifaturacılar Caddesinde, Cebeci Ömer/Söğüt Caddesinde, Çerkes Osman oğlu Hüseyin/Bursa Caddesinde, Hacı Hafız Hüseyin/Yeni Camii Sokağında, Hacı Tahir oğlu Mehmet / Hükümet Caddesinde, Hacı Kıvrık oğlu Ahmet/ Hükümet Caddesinde, Hacı Kerim/ Hükümet Caddesinde, Hacı Molla Ahmet/ Terakki Caddesinde, Hüseyin Bedri/ Çarşı başında, Dağıstanlızâde Mehmet Hilmi ve ortakları/ Çarşıda, Rüştü / Terakki Caddesinde, Zeybin oğlu Hüseyin / Terakki Caddesinde, Salimzâde Salim/ Eskişehir Caddesinde, Saraycıklı İslam Mehmet/ Terakki Caddesinde, Süleyman oğlu Galip/Eskişehir Caddesinde, Söğütlü Mehmet/Terakki Caddesinde, Şerif Salih oğlu Hüseyin/Yeni Camii Sokağında, Şevket oğlu Ahmet ve Mehmet/ Çarşıda, Şevket oğlu Hakkı/ Eskişehir Caddesinde, Tahir/Terakki Caddesinde, Tavşanlılı Osman/ Pazar Meydanında, Abdürrahim/ Bursa Caddesinde, Abdülğani oğlu Ömer/ Hükümet Caddesinde, Abdülganizâde oğlu Ali / Terakki Caddesinde, Ali Molla / Eski İstasyon Caddesinde, Galip/Eskişehir Caddesinde, Ganizâde oğlu Rıza/Terakki Caddesinde, Kocaoğlanın Osman/Terakki Caddesinde, Küplülü Hatipzâde Hüseyin Recai/Hükümet Caddesinde, Köse Veli oğlu Ömer / Hükümet Caddesinde, Mustafa Hilmi/ Çarşı meydanında, Mustafa oğlu Salim/ Terakki Caddesinde, Mehmet Pehlivan ve ortağı Osman Nuri/ Çarşıda, Nalbant Hacı İsmail/ Manifaturacılar Caddesinde, Hazergradlı Hacı Tahir oğlu Mehmet/ Hükümet Caddesinde, Hazergradlı Mustafa Hilmi / Çarşıda (Bozüyük).⁹⁹⁵

Arikszâde Ahmet /İstiklâl Caddesinde, Hacı Kadirin Ahmet / Tahıl Caddesinde, Hüseyin Faik / İstiklal Caddesinde, Hilmi / Pazar yerinde, Osman Nuri/ Pazar yerinde,

Kirazâde İsmail/ İstiklâl Caddesinde, Lütfi/İstiklâl Caddesinde, Mestanzâde / Belediye Caddesinde, Madenzâde Mehmet Rasih/İstiklâl Caddesinde, Molla Hasan / Belediye Caddesinde. (Söğüt).⁹⁹⁶

Ahmet Bekirzâde Atâ / Gölpazarı çarşısında, Ali Ayânzâde Mehmet / Gölpazarı,

Hacı Mehmet Efendi mahdumu İbrahim, Durmuş / Gölpazarı, Akif / Gölpazarı,

⁹⁹⁴ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 655.

⁹⁹⁵ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 685.

⁹⁹⁶ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, 704.

Köse Mustafa / Gölpazarı, Mehmet Efendi mahdumu Ömer / Gölpazarı, Müezzîn oğlu Çakır Mustafa / (Gölpazarı)⁹⁹⁷

Ahmet / Sakarya Caddesi, Ahmet Hulusi Efendi mahdumları Lütü ve Kemal / Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Hacı Halit Efendinin Hamit/ Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Hacı Halil Efendinin Halil / Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Hacı Râşidzâde Osman Necmettin / Sakarya Caddesi, Hacı Mustafa Efendinin Hasan / Sakarya Caddesi, Hacı Osman oğlu Emir Ahmet / Mektep Sokağı, Hacı Güllüzâde Mehmet Hilmi ve Hüseyin / Sakarya Caddesi, Hafız Halil /Sakarya Caddesi, Hayrettin Ağanın Refet/Sakarya Caddesi, Dayızâde Mehmet Vasfi ve biraderleri/Sakarya Caddesi, Darendeli Hacı Osman/ Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Resul oğlu Mehmet/Çarşı Camii, Kadir ağanın Salim/Sakarya Caddesi, Mümtaz ağanın Râşit/Sakarya Caddesi, Mahmut / Çarşı Camii, Müezzîn Efendi mahdumu Ahmet /Sakarya Caddesi. Lefke (Osmaneli).⁹⁹⁸

Bıçakçılar:

Mehmet ve mahdumu/ Bursa Caddesi / (Bozüyük)⁹⁹⁹

Bisikletçiler:

Halil Hocaızâde Mehmet Nuri / (Bozüyük)¹⁰⁰⁰

Per..gârlar(?okunmadı):

Ahmet oğlu Halil İbrahim/Bilecik, Ahmet oğlu Mehmet/Bilecik, Emin/Osmaniye Meydanı Mevkii, Bakülü Dursun/Osmaniye Meydanı Mevkii, Hasan oğlu Hakkı/Bilecik, Ali oğlu Eyüp, Kaptan oğlu Mustafa, Kadri oğlu Yusuf, Mikâil ve ortağı Zülkifl / Osmaniye Meydanı Mevkii (Bilecik).¹⁰⁰¹

Zeki / Eskişehir Caddesinde, Osman mahdumu Mehmet / Çarşıda Aralık Sokakta,

Kasım oğlu Ahmet Hamdi /Manifaturacılar Çarşısında İntibah Kırathanesinde,

Mehmet Şevki / Terakki Caddesinde İstiklâl Salonu (Bozüyük).¹⁰⁰²

Taraklılı Emin / Gölpazarı Çarşısında (Gölpazarı).¹⁰⁰³

⁹⁹⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, 731.

⁹⁹⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, 732-733..

⁹⁹⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.745.

¹⁰⁰⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.747.

¹⁰⁰¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.763.

¹⁰⁰² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.771.

¹⁰⁰³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.781.

Ali Çavuş oğlu Mustafa / Sakarya Caddesi, Ali'nin oğlu Mahmut Hafız Ali'nin Hasan/
Sakarya Caddesi, Muhacir Hüseyin / Sakarya Caddesi. Lefke (Osmaneli).¹⁰⁰⁴

Tuhafiyeciler:

Ahmet Sabri/Manifaturacılar çarşısında, İzmirli Başçavuş/Terakki Caddesinde,
Mehmet Şefik /Manifaturacılar çarşısında, Mustafa oğlu Şefik/Bezzazlar Çarşısında.
(Bozüyük)¹⁰⁰⁵

Bayrakçızâde Hakkı / Hükümet Caddesinde (Pazarcık).¹⁰⁰⁶

Mustafa oğlu Naci / Koza Pazarında (Söğüt).¹⁰⁰⁷

Tohum Tüccarları:

Dedezâde Ali Rıza / Bilecik, Ali Efendi oğlu Ahmet / Bilecik, Ali Osman / Bilecik,
Ali Efendi oğlu Ahmet Hamdi/ (Bilecik).¹⁰⁰⁸

Terziler:

Ahmet oğlu Mehmet/Bilecik, Lâtif oğlu Mehmet/ Bilecik, Yusuf oğlu İbrahim Hilmi
(Bilecik).

Kerküklü Abdulgaffar / Osmaniye Meydan Mevkii / Bilecik, Vanlı Bekir ve ortağı
Hüseyin / Osmaniye Meydan Mevkii / (Bilecik).¹⁰⁰⁹

Hafız Ali Osman/Manifaturacılar çarşısında Hilal Terzihanesi, Hüseyin Avni
/Manifaturacılar çarşısında Albayrak Terzihanesi, Zühdü / Hükümet Caddesinde, Ziya
/Saraycık Caddesinde, Abdurrahman / Manifaturacılar çarşısında, Osman oğlu Zühdü /
Manifaturacılar çarşısında, Mehmet oğlu Hasan/Terakki Caddesinde, Yusuf oğlu
Şaban/Narazlar çarşısında (Bozüyük).¹⁰¹⁰

Hulusi / Belediye Caddesinde (Söğüt).¹⁰¹¹

Trikotaj İmalathaneleri

Ragıp / tahıl pazarında (Söğüt).

¹⁰⁰⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.781.

¹⁰⁰⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.800.

¹⁰⁰⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.801.

¹⁰⁰⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.803.

¹⁰⁰⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.809.

¹⁰⁰⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.812.

¹⁰¹⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.817.

¹⁰¹¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.821.

Pirinççizâde Nuri ve ortağı Şükrü / Meydan yerinde (Bozüyük).¹⁰¹²

Tüfenkçiler:

Mehmet Emin / Söğüt Caddesinde, Yusuf / Saraycık Caddesinde (Bozüyük).

Hüseyin / Sakarya Caddesinde, Zekeriya / Sakarya Caddesinde Lefke (Osmaneli).¹⁰¹³

Teneke ve Kutu fabrikaları, Tenekeçiler:

İsmail oğlu Sabri / (Bilecik)¹⁰¹⁴

Ali ve mahdumları / Hükümet Caddesinde, Mehmet / Hayvan pazarında (Bozüyük)¹⁰¹⁵

Süleyman / Gölpazarı çarşısında (Gölpazarı).

Emin oğlu Ahmet çavuş / Sakarya Caddesinde, Hasan Beyin Sabri / Sakarya Caddesinde Lefke (Osmaneli).¹⁰¹⁶

Tütüncüler:

Ahmet oğlu Hüseyin/ Bilecik, Torumzâde İbrahim/ Bilecik, Güneçeli İsmail/ (Bilecik).¹⁰¹⁷

Sabri / Tahıl pazarında, Karadayızâde Emin / Tahıl pazarında (Söğüt).¹⁰¹⁸

İzmirli Ziya/ Gölpazarı çarşısında, Paşazâde Ahmet / Gölpazarı çarşısında (Gölpazarı).¹⁰¹⁹

Tütün Bayiiileri:

Recep / Çarşı meydanında Ma'lül Gazi (Bozüyük).¹⁰²⁰

Celebler, Canbazlar (Sığır Tüccarları):

Hacı Hüseyin oğlu Mustafa, Şerbetçi Halil, Karacaovalı Nuh (Bilecik).¹⁰²¹

Hacı Emin/Belediye Karşısında, Dudaşlı Mustafa/Pazaryerinde, Yahyazâde İsmail/ Pazaryerinde (Söğüt).¹⁰²²

¹⁰¹² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.831.

¹⁰¹³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.834-836.

¹⁰¹⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.839.

¹⁰¹⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.840.

¹⁰¹⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.843.

¹⁰¹⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.845.

¹⁰¹⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.845.

¹⁰¹⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.861.

¹⁰²⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.862.

¹⁰²¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.865.

Çarıkçılar:

Tekinşen oğlu Ali Osman / (Bozüyük).¹⁰²³

Çerçiciler:

Mehmet oğlu Salim / (Bilecik).¹⁰²⁴

Çorap, Fanila, Çamaşır Satanlar:

Talât oğlu Adnan / Terakki Caddesinde (Bozüyük).¹⁰²⁵

Helvacılar ve Helva imalathaneleri:

Emrah oğlu Süleyman, hacı Hüseyin oğlu Mehmet, Ali oğlu Mustafa, Mehmet oğlu Hamdi, Hüseyin oğlu Mehmet (Bilecik).¹⁰²⁶

İsmail Hakkı / Hükümet Caddesinde, Kara oğlu Ömer / Çarşı meydanında (Bozüyük).¹⁰²⁷

Arnavut Mustafa / Küçük Pazarı çarşısında, Mehmet Ali / Gölpazarı çarşısında(Gölpazarı).¹⁰²⁸

Hancılar:

Kadı Mustafa, Mehmet oğlu Cevat, Mehmet oğlu Mustafa (Bilecik).¹⁰²⁹

Poyralı Ali/ Eskişehir Caddesinde, Hacı Mehmetzâde Hasan Hüseyin / Hayvan pazarında, Hüseyin oğlu Mustafa / Şose Caddesinde (Bozüyük).

İbrahim / Hükümet Caddesinde, İncesuluzâde / Hükümet Caddesinde (Pazarcık).¹⁰³⁰

Abbas oğlu Mehmet / Sakarya Caddesinde, Osman oğlu Ahmet / Sakarya Caddesinde

Lefke (Osmaneli).¹⁰³¹

Hırdavatçılar:

Otuzbirzâde Ahmet, Tikveşli İsmail, Külâhçızâde Hamdi (Bilecik).¹⁰³²

¹⁰²² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.867.

¹⁰²³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.883.

¹⁰²⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.885.

¹⁰²⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.891.

¹⁰²⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.900.

¹⁰²⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.902.

¹⁰²⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.905.

¹⁰²⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.917.

¹⁰³⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.919.

¹⁰³¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.923.

Zeyb'in Hüseyin / Terakki Caddesinde (Bozüyük).¹⁰³³

Haffafiyeciler (Ayakkabıcı, Terlikçiler):

Ahmet oğlu Osman, Çanak Mehmet oğlu Ali Çavuş / (Bilecik).¹⁰³⁴

Fabrikatörzâde Ömer Baha/İstiklâl Caddesinde, Madenzâde Mustafa Turgut/İstiklâl Caddesinde (Söğüt).¹⁰³⁵

Debbağlar (Dericiler), Deri Tüccarları:

İbrahim oğlu Mustafa, İmam Bekir'in Ali, Berber Mehmet, Bekir oğlu Hüseyin, Hacı Ahmet oğlu Mustafa Çavuş, Halim oğlu Süleyman, Hüseyin oğlu Mustafa, Süleyman oğlu İbrahim, Salih oğlu Şefik, Ömer oğlu Muhsin, Kelemzâde Süleyman, Kelemzâde Hacı Mehmet, Kâhya oğlu Mustafa Çavuş, Mehmet oğlu Hasan, Mehmet oğlu Zengin Ahmet, Mustafa oğlu Hüseyin, Mustafa oğlu Ahmet, Mustafa oğlu Ali (Bilecik).¹⁰³⁶

Saraç İbrahim oğlu Mehmet/Tekke Mahallesinde, Kasap Mustafa oğlu Ahmet Remzi /Manifaturacılar Çarşısında (Bozüyük). Necmi / Pazaryerinde (Söğüt).¹⁰³⁷

Değirmenciler

Karacaovalı Ahmet, Karacaovalı Hasan Paşa / (Bilecik).¹⁰³⁸

İbrahim Hoca / Karasu Mevkiinde, Bilal oğlu Yakup, Hacı Ahmet oğlu İsmail, Hacı Kâzım, Halil Efendi oğlu Hamid, Reşid, Saraycıklı Ruşen, Saraycıklı Lâz Osman, Karakaş oğlu Hacı Ahmet, Keçeci Ahmet, Mahmut oğlu Recep, Viranköylü Rahmi, Lâz Ömer oğlu Mustafa, Yenidodurgalı Halil / Karasu Mevkiinde (Bozüyük).¹⁰³⁹

Demirciler, Demir Tüccarları:

Hasan oğlu Mehmet, Mahmut oğlu Mustafa, Mustafa oğlu (Bilecik).¹⁰⁴⁰

Bekir/Saraycık Caddesinde, Hüseyin Remzi/Tahıl pazarı civarı, Abdurrahman/Bursa Caddesinde, Fıstıkçı Hasan ve ortağı Halil /Manifaturacılar çarşısında, Kasım/ Söğüt Caddesinde, Küçük Abdurrahman / Bursa Caddesinde, Mehmet Tevfik Eskişehir Caddesinde,

¹⁰³² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.926.

¹⁰³³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.933.

¹⁰³⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.942.

¹⁰³⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.945.

¹⁰³⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.949.

¹⁰³⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.964.

¹⁰³⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.967.

¹⁰³⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.969.

¹⁰⁴⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.973.

Mustafa/Yeni mahallede Eskişehir Caddesinde, Müezzinzâde Hacı Mehmet / Söğüt Caddesinde, Yusuf oğlu Bekir /Söğüt Caddesinde (Bozüyük).¹⁰⁴¹

Hamdi, Yusuf / Demirciler çarşısında (Söğüt).¹⁰⁴²

Musa / Gölpazarı çarşısında, Hacı Osman/ Gölpazarı çarşısında (Gölpazarı).

Abbas /Sakarya Caddesinde, Yenişehirli Hüseyin /Sakarya Caddesinde Lefke (Osmaneli).¹⁰⁴³

Doğramacılar:

İbrahim oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Hüseyin (Bilecik).¹⁰⁴⁴

Doktorlar:

Mehmet Muhlis Bey/Sıhhiye Müdürü; Muhlis Süleyman Bey/Merkez Hükümet Tabibi (Bilecik).¹⁰⁴⁵

Burhan Celalettin Bey / Hükümet tabibi (Pazarcık).¹⁰⁴⁶

Mustafa Bey / Hükümet tabibi (Söğüt).

Galip oğlu Sadi Bey / Diş tabibi (Bilecik).¹⁰⁴⁷

Zahire ve Hububat Tüccarları:

Emin Efendizâde Ali Galip Bey, Hacı Halit Bey, Hacı Abdî Beyzâde Hacı Ömer, Tabutçuzâde Mehmet Bey, Gölpazarlı Hacı Halit Bey, Günüceli Hüseyin Bey (Bilecik).¹⁰⁴⁸
Mehmet Pehlivan ve ortağı Osman Nuri Bey / Manifaturacılar çarşısında (Bozüyük).¹⁰⁴⁹

Yağ Tüccarları, Yağcılar:

Şerbetçi Ali Çavuş, Yaman Hafız'ın Hüseyin (Bilecik).¹⁰⁵⁰

Saatçiler:

Mehmet oğlu İbrahim (Bilecik).¹⁰⁵¹

¹⁰⁴¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.978.

¹⁰⁴² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.983.

¹⁰⁴³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.989.

¹⁰⁴⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.991.

¹⁰⁴⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.993.

¹⁰⁴⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1002.

¹⁰⁴⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1015.

¹⁰⁴⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1018.

¹⁰⁴⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1029.

¹⁰⁵⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1051.

Hafız Halil/ Terakki Caddesinde, Osman / Çarşı aralık sokakta (Bozüyük).

Emin / İstiklâl Caddesi (Söğüt).

Suad / Sakarya Caddesi Lefke (Osmaneli).¹⁰⁵²

Sebzeciler:

İsmail oğlu Mustafa, Halil oğlu Hacı / (Bilecik).

Söğütlü Abdi, Söğütlü Kâmil / (Bozüyük).

Mustafa Efendi Mahdumu Hacı Mehmet / Gölpazarı Çarşısında (Gölpazarı).

Bursalı Mehmet / Sakarya Caddesinde Lefke (Osmaneli).¹⁰⁵³

Saraçlar:

Hasan oğlu Mustafa, Mecid oğlu Mehmet / (Bilecik).¹⁰⁵⁴

Semerciler:

İsmail oğlu Hamdi Bey, Ali oğlu Osman Nuri Bey / (Bilecik).¹⁰⁵⁵

Kâhyâzade Mustafa, Mehmet Emin / İstiklâl Caddesinde (Söğüt).¹⁰⁵⁶

Cemal Efendizâde Hakkı, Katırcı Hüseyin, Molla Süleyman mahdumu Mehmet / Gölpazarı Çarşısında (Gölpazarı).

Eşkili Mehmet / Mustafa Kemal Paşa caddesi, Salih oğlu Mehmet / İsmet Paşa caddesi, Göynüklü Molla Mustafa/ İsmet Paşa Caddesi Lefke (Osmaneli).¹⁰⁵⁷

Şapkacılar:

Mustafa Sadık ve Mehmet Remzi / Hükümet Caddesinde İstanbul Pazarı/ (Bozüyük).

Şerbetçiler:

Şehver oğlu Ahmet / (Bilecik).¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1058.

¹⁰⁵² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1061-1064.

¹⁰⁵³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1069.

¹⁰⁵⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1071.

¹⁰⁵⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1077.

¹⁰⁵⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1080.

¹⁰⁵⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1082.

¹⁰⁵⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1100-1101.

Şekerciler:

Emrullah oğlu Süleyman, Hacı Ahmet oğlu Ahmet, Hacı Hüseyin oğlu Refik,

Hüseyin oğlu Mehmet, Ali oğlu Mustafa, Mehmet oğlu Hamdi / (Bilecik).¹⁰⁵⁹

Yusuf Ziya / Çarşıda aralık sokakta (Bozüyük).¹⁰⁶⁰

Mümtaz Ağa oğlu Reşat Bey/Sakarya Caddesi / Lefke (Osmaneli).¹⁰⁶¹

Sobacılar:

Mehmet / Hayvan Pazarı / (Bozüyük).¹⁰⁶²

Taşçılar:

Battal oğlu Mehmet, Hüseyin oğlu İsmail / (Bilecik).¹⁰⁶³

Tuğlacılar:

Torumzâde İbrahim / (Bilecik).

Hâzım / İstiklâl Caddesinde / (Söğüt).¹⁰⁶⁴

Tuğla ve Kiremit Fabrikaları:

Çömlekçi Şakir, Mehmet, Naim / Bozüyük Kasabası Garbında Kiliselik Mevkiinde (Bozüyük)¹⁰⁶⁵

Attarlar (Baharatçılar):

Hayri, Zülkifl, Ömer oğlu Mustafa, Fazlı, Mehmet oğlu Hüseyin, Mazhar / Osmaniye meydanı mevkii / (Bilecik).¹⁰⁶⁶

Gazoz Fabrikaları:

Salim oğlu Salih ve ortağı Molla Ahmet /Bursa Caddesinde/ (Bozüyük).¹⁰⁶⁷

Muhtelif Fabrikalar:

Fabrikatör Ali, Günüceli Hüseyin / (Bilecik).¹⁰⁶⁸

¹⁰⁵⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1102.

¹⁰⁶⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1105.

¹⁰⁶¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1107.

¹⁰⁶² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1127.

¹⁰⁶³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1129.

¹⁰⁶⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1133.

¹⁰⁶⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1134.

¹⁰⁶⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1137.

¹⁰⁶⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1158.

Bilecik Rakısı (reklâm)

Halis üzüm ve çeşme anasonundan usulüne uygun olarak imal edilmiştir. Üntü yurt dışına da yayılan Bilecik Rakısı ihraç ürünleri arasındadır.¹⁰⁶⁹ Deposu: Mahmut Paşa Bezciler Sokağında No:47/ İstanbul.¹⁰⁷⁰

Fotoğrafçılar:

Osman Aşk-ı oğlu Niyazi/ (Bilecik).¹⁰⁷¹

Kalaycılar, Kalay Tüccarları:

Süleyman oğlu Mehmet / (Bilecik).

Ömer / Saraycık Caddesinde / (Bozüyük).¹⁰⁷²

Kabzımallar:

Hüseyin oğlu Ali / (Bilecik).

Kadaifçiler:

Mehmet oğlu Mustafa / (Bilecik).¹⁰⁷³

Kadifeciler:

Mehmet oğlu Tahsin, Molla Bekir oğlu Mehmet Çavuş/ (Bilecik).¹⁰⁷⁴

Kasaplar:

Ahmet oğlu Mustafa, İbrahim oğlu Sadık, Hüseyin oğlu Hasan, Hüseyin oğlu Ahmet, Şerbetçi Halil oğlu Ahmet / (Bilecik).¹⁰⁷⁵

Bekdemirli İnce Mehmet, Ali Behçet, Kasap Ahmet mahdumu Hasan/ Çarşı Meydanında.

Onur ve Hakkı/ Hükümet Caddesinde/ (Bozüyük).¹⁰⁷⁶

Ahmet, Hamdi/ Yeni Camii Çarşısında, Rıza Halife / Cumhuriyet Caddesinde/ (Pazarcık).¹⁰⁷⁷

¹⁰⁶⁸ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1165.

¹⁰⁶⁹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1841.

¹⁰⁷⁰ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1170.

¹⁰⁷¹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1174.

¹⁰⁷² **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1182-1184.

¹⁰⁷³ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1190-1191.

¹⁰⁷⁴ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1192.

¹⁰⁷⁵ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1197.

¹⁰⁷⁶ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1203.

Hacı Emin / Belediye Karşısında/ (Söğüt).¹⁰⁷⁸

Tikveşli Halil, Musaddık Mehmet / Gölpazarı Çarşısında/ (Gölpazarı).

Hacı Hıfzı oğlu Cevat, Raşit oğlu Salim, İzzet oğlu Kâzım, Lokman oğlu Süleyman / Sakarya Caddesi / Lefke (Osmaneli).¹⁰⁷⁹

Kantarcılar, Kantariye Tüccarları:

Hocazâde Rasih, Recep oğlu Ahmet Faik, Kadı Halil oğlu Eşref, Kadı Mustafa/ (Bilecik).¹⁰⁸⁰

Ahmet Refik ve Hamdi biraderler, Hacı İbrahim Ağazâde Mehmet, Hacı Köylüzâde Mehmet ve Hakkı Biraderler / Sakarya caddesi / Lefke (Osmaneli).¹⁰⁸¹

Kuş Yemi Tüccarları:

Eminzâde Mehmet Hakkı /Çarşıda, Hoca İbrahim / Yeni Mahallede, Şevket ve Ortakları / Yeni Mahallede, Keçeci Ahmet / Çarşı Mahallesinde, Mütekaid Tahir /Saraycık Köyünde, Mumcuzâdeler / Çarşı Mahallesinde, Yörük Emin Ağa mahdumu / Eskişehir Caddesinde/ (Bozüyük).¹⁰⁸²

Kunduracılar:

İbrahim oğlu Hüsnü, Bursalı Şükrü, Tekkenişinzâde İbrahim, Mehmet oğlu Mehmet, Necip oğlu Ahmet / (Bilecik).¹⁰⁸³

Cumali Mustafa /Terakki Caddesinde, Hacı Ahmet oğlu İsmail Hakkı / Hükümet Caddesinde, Hafız Ahmet / Manifaturacılar çarşısında, Hasan Hüseyin /Terakki Caddesinde Kanaak Kundra ticarethanesi, Said / Çarşıda Aralık Sokak, Şaban / Terakki Caddesinde, Ali / Terakki Caddesinde, Feyzi / Çarşı başında, Keşşafzâde Mehmet Hilmi, Mehmet / Eski İstasyon Caddesinde / (Bozüyük).¹⁰⁸⁴

Ali Ağazâde Mahmut, Bayrakçızâde Mehmet / Hükümet Caddesinde/ (Pazarcık).¹⁰⁸⁵

Osman/ Tahal (?) Caddesinde/ (Söğüt).¹⁰⁸⁶

¹⁰⁷⁷ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1204.

¹⁰⁷⁸ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1206.

¹⁰⁷⁹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1211.

¹⁰⁸⁰ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1214.

¹⁰⁸¹ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1225.

¹⁰⁸² **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1228.

¹⁰⁸³ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1263.

¹⁰⁸⁴ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1275.

¹⁰⁸⁵ **Büyük Ticaret Salnamesi 1928**, s.1276.

Küplülü Hüseyin / Gölpazarı Çarşısında / (Gölpazarı).

Oruç oğlu Osman Recep, Mehmet oğlu Emin /Çeşme sokağı, Hacı Ali'nin Mehmet, Raşit oğlu Salim, Osman oğlu Mustafa / Sakarya Caddesi/ Lefke (Osmaneli).¹⁰⁸⁷

Kuyumcular:

Hasan oğlu Mehmet /Tekke Mahallesinde/ (Bozüyük).¹⁰⁸⁸

Kahvehane ve Kırathaneler:

Ahmet oğlu Mehmet, Salih oğlu Mehmet, Osman oğlu Ahmet/ (Bilecik).¹⁰⁸⁹

Hüseyin oğlu Ömer / Hayvan Pazarı, Arapzâde hacı Ömer ve Mahdumları / Hükümet Caddesinde / (Bozüyük).¹⁰⁹⁰

Halil Ağa Mahdumu Kâzım / Gölpazarı Çarşısında, Hacı Tahir Ağazâde Nuri, Mehmet / Gölpazarı Çarşısında/ (Gölpazarı).¹⁰⁹¹

Hacı Efendinin Mümtaz / Çarşı Mahalli, Hacı Haydar Damadı Süleyman / Sakarya Caddesi, Hasan Çavuş / Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Abbas oğlu Mehmet / Sakarya caddesi, Osman oğlu Ahmet / İsmet Paşa Caddesi, Alemdar oğlu Ali Rıza / Sakarya caddesi, Ali Mansur Damadı Ahmet / Sakarya caddesi, Kâmil oğlu Raşit / Çeşme Sokağı / Lefke (Osmaneli).¹⁰⁹²

Keçeciler:

Pazarcıklı Recep oğlu Ahmet /Bursa Caddesi / (Bozüyük).¹⁰⁹³

Kereste tüccarları ve Kereste Fabrikaları:

Batumzâde Rüstem, Tekinşen oğlu Halil İbrahim ve ortağı Said, Hacı Ömer Ağazâde Süleyman Sami, Hatip Lütfi, Genel Müdür Şerif, Nalbant Hacı Hasan/ Eskişehir Caddesi/ (Bozüyük).¹⁰⁹⁴

İbrahim, Batumzâde Rüstem, Hacı Ömer Ağazâde Süleyman Sami, Şerif / Bozüyük.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁸⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1282.

¹⁰⁸⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1292-1293.

¹⁰⁸⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1300.

¹⁰⁸⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1305.

¹⁰⁹⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1310.

¹⁰⁹¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1320.

¹⁰⁹² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1320.

¹⁰⁹³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1326.

¹⁰⁹⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1334.

Bozüyük Kereste Fabrikası'nın şubeleri: İstanbul, Ankara, Bozüyük ve İzmir.

İstanbul adresi: Galata Voyvoda Caddesi İnayet Hanı/ İstanbul.

Köseleciler:

Musaddakçı (?) Hasan ve ortağı Halil / Manifaturacılar Çarşısında / (Bozüyük).¹⁰⁹⁶

Kömür Tüccarları:

Alişanzâde Reşit / Kasım Paşa Mahallesinde/ (Bozüyük).¹⁰⁹⁷

Kireççiler:

Süleyman oğlu Yahya, Mustafa oğlu Muhittin / (Bilecik).

Hazım / İstiklâl Caddesi / Söğüt.¹⁰⁹⁸

Lokantacılar:

İbrahim oğlu Mustafa, Şahsuvariye Süleyman / (Bilecik).¹⁰⁹⁹

Eskişehirli Emin, Eskişehirli Said / Eski İstasyon Caddesinde, Bozacı Raşit oğlu Mehmet/ Eskişehir Caddesinde, Ömer Said/ Çarşı Caddesinde / (Bozüyük).¹¹⁰⁰

Emin Ağazâde Muhiddin / Hükümet Caddesinde / (Pazarcık).¹¹⁰¹

Kara Bekir oğlu Mustafa / Mektep Sokağı, Kozanlı Ali /Sakarya Caddesi / (Osmaneli).¹¹⁰²

Manifaturacılar:

Ahmet, Cihangazili Hafız Mustafa, Hafız Nuri, Hasan Basri, Rütemzâde Hacı Hasan, Rüstemizâde Mehmet Nuri, Mehmet Zeki, Nesib ve mahdumları / Manifaturacılar Caddesinde, Hafız Mehmet Necmeddin / Eskişehir Caddesinde, Halil Hoca, Müezzın oğlu Hacı İbrahim / Terakki Caddesinde, Müezzın oğlu Hafız Nuri / Hayvan Pazarında / (Bozüyük).¹¹⁰³

¹⁰⁹⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1340.

¹⁰⁹⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1345.

¹⁰⁹⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1349.

¹⁰⁹⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1351.

¹⁰⁹⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1356.

¹¹⁰⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1359.

¹¹⁰¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1360.

¹¹⁰² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1363.

¹¹⁰³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1411.

Çalızâde Ahmet, Osman Ağazâde Ahmet, Kemerlizâde Nail, Bayrakçızâde Ahmet ve ortağı / Hükümet Caddesinde / (Pazarcık).¹¹⁰⁴

İncezâde Ali / Hükümet Caddesinde, Temurlenkzâde Abdi / Belediye Caddesinde, Çarıkzâde Ali, Fabrikatör Ragıp, Karayurdzâde Hacı Emin/ Tahıl Pazarında, Tavşanlızâde Asım, Madenzâde Hacı mehmet / İstiklâl Caddesinde / (Söğüt).¹¹⁰⁵

İbrahim, Ahmet Ağa mahdumu Hafız Osman, Söğütçüklü Ömer, Taraklılı Hacı Mehmet, Aziz, Mustafa Efendizâde Asım, Veli Ağa mahdumu Mehmet / Gölpazarı Çarşısında / (Gölpazarı).¹¹⁰⁶

Çiftlikli Hasan Fehmi, Havaklızâde Asım, Ömer Reytizâde Mehmet / Çeşme Sokağı, Hacı İsmail Ağa Damadı Hüseyin /İsmet Paşa Caddesi, Hacı Alini Ali / Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Azapzâde Asım / Sakarya Caddesi / Lefke (Osmaneli).¹¹⁰⁷

Marangozlar:

İbrahim oğlu Mehmet, Eyüp oğlu İsmail, hacı Saffettin oğlu Ahmet, Hamdi Efendi oğlu Muhittin, Hüseyin oğlu Refik, Said Ahmet oğlu Veysel, Osman oğlu Mehmet, Ali oğlu Remzi, Mustafa oğlu Şevki, Mehmet oğlu Tahsin, Mehmet oğlu Hüsnü / (Bilecik).¹¹⁰⁸

Rahmi / İstasyon Caddesinde, Mehmet Sadık / Hükümet Caddesinde/ (Bozüyük).¹¹⁰⁹

Müstağmel Elbise Satanlar:

Hasan oğlu Kamil, Abdurrahman Naci ve biraderi Emin / (Bilecik).¹¹¹⁰

Müskirat Depoları:

Hasan Fehmi/ Hükümet Alanında / (Bozüyük).¹¹¹¹

Manavlar, Meyveciler:

İbrahim oğlu Mustafa / (Bilecik).¹¹¹²

Pazarcıklı Recep oğlu Vahit /(Bozüyük).¹¹¹³

¹¹⁰⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1414.

¹¹⁰⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1427.

¹¹⁰⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1450.

¹¹⁰⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1451.

¹¹⁰⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1482.

¹¹⁰⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1485.

¹¹¹⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1492.

¹¹¹¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1495.

¹¹¹² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1527.

¹¹¹³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1529.

Cebeci oğlu Ömer /Hayvan pazarında, Söğütlü Kâmil /Terakki Caddesinde / (Bozüyük).¹¹¹⁴

Nalbantlar:

Hüseyin oğlu İbrahim, Hüseyin oğlu Ahmet, Mustafa oğlu Nuri, Nuri oğlu Mustafa/(Bilecik).¹¹¹⁵

Ethem/Bursa Caddesinde, Hacı İsmail, Hacı Abdi, Refet, Sarı İsmail mahdumu Mehmet / Eskişehir Caddesinde, Şemnilî (Şumnulu) Mehmet / Yeni mahallede, Varnalı Mehmet / (Bozüyük).¹¹¹⁶

Hüseyin oğlu Ahmet /Mustafa Kemal Paşa Caddesi, Molla oğlu Kadir, Nalbant oğlu Hüseyin, Nalbant oğlu Ali Rıza/ İsmet Paşa Caddesi / Lefke (Osmaneli).¹¹¹⁷

Heykeltıraşlar:

Hüseyin Ali / İsmet Paşa Caddesi / Lefke (Osmaneli).¹¹¹⁸

Yağhaneler:

Yağcı Mustafa oğlu Abdi / Terakki Caddesinde / (Bozüyük).

Hasan Tahsin, Kâmil / Pazaryerinde / (Söğüt).¹¹¹⁹

Yemeniciler:

İnegöllü Mehmet / Eskişehir Caddesinde, Ramiz / Eski İstasyon Caddesinde, Hazergradlı Mehmet / Çarşıda aralık sokakta / (Bozüyük).¹¹²⁰

Berber İsmail oğlu Biraderler, Himmet oğullarından İsmail / Sakarya Caddesi, Mustafa İbrahim / Mektep Sokağı/ Lefke (Osmaneli).¹¹²¹

Yüncü ve Yapağıcılar:

Hacı Abidin mahdumu Ali / Çarşı başında / (Bozüyük).¹¹²²

¹¹¹⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1533.

¹¹¹⁵ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1535.

¹¹¹⁶ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1537.

¹¹¹⁷ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1543.

¹¹¹⁸ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1550.

¹¹¹⁹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1554.

¹¹²⁰ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1557.

¹¹²¹ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1564.

¹¹²² Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1570.

Yumurtacılar:

Paşa Ahmet /Terakki Caddesinde, Çerkez Osmanzâde İbrahim, Nalbant Hacı Hasan / Eskişehir Caddesinde, Ali /Belediye civarında / Bozüyük.¹¹²³

İstanbullu Ahmet / Çeşme sokağı / Lefke (Osmaneli).¹¹²⁴

Bütün bu veriler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Bilecik'te ticaretle uğraşan esnaf ve sanatkârlar, birbirinden bağımsız halde çalışan küçük esnaf kollarını oluşturmaktadır. Burada özellikle dikkati çeken husus; bir kaza merkezi olmasına rağmen Bozüyük, birkaç istisnanın dışında hemen hemen her dalda sayı bakımından ticaretle uğraşan esnafın en yoğun konuşlandığı yerdir. Bozüyük'te çoğu esnaf kolları ve küçük işletmeler sayı bakımından ya Bilecik'le başa baş gitmiş ya da Bilecik'i ikiye katlamıştır. Bakkallar, manifaturacılar, lokantacılar, değirmenciler, kunduracılar sayı bakımından Bilecik'in iki katından daha fazladır. Buna karşılık debbağların, deri tüccarlarının ise yoğun olarak Bilecik'te mesken tuttuğu görülmektedir. Zira Bilecik'teki debbağların sayısı 18 iken bu rakam Bozüyük'te 2, Söğüt'te ise 1 taneden ibarettir. Aynı şekilde Bozüyük'te değirmencilerin sayısı daha fazla olmasına rağmen hububat tüccarları sayı bakımından Bilecik'te daha fazladır. Bu gibi istisnaların dışında Bozüyük Kazası, vilayet genelinde esnaf ve sanatkârların fazlalığı bakımından açık bir farkla öne çıkmaktadır. Bazı esnaf kollarında ise nadiren Söğüt ve Osmaneli'nin de sayı bakımından öne çıktığı görülmektedir. Örneğin; kıraathane işleten esnaf sayısı en fazla 8 tane olmak üzere Osmaneli'ndedir. Bu sayı Bilecik'te 3, Bozüyük ve Gölpazarı'nda ise 2'dir. İpek ve koza tüccarları da en fazla Söğüt'tedir. Bilecik'te sadece bir kişi, Söğüt'te ise 4 ipek ve koza tüccarı vardır.

Esnaf kolları arasında Bozüyük'ün öne çıkan bir diğer yönü; en fazla otel işletenlerin de burada olmasıdır. Zira bu dönemde Bilecik'te sadece bir tane otel bulunurken, Bozüyük'te 5 ayrı otel işletilmektedir. Bu durum, seyahat eden veya Bilecik'e şehir dışından gelen seyahatçıların da konaklamak için yoğun olarak Bozüyük'ü tercih ettiklerini göstermektedir. Kereste fabrikasının da Bozüyük'te kurulduğu göz önüne alınacak olursa Bozüyük Kazası'nda iktisadi yaşamın, sosyo-ekonomik ilişkiler bazında vilayet geneline oranla çok daha canlı ve hareketli, daha işlek olduğu rahatlıkla söylenebilir.

¹¹²³ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1581.

¹¹²⁴ Büyük Ticaret Salnamesi 1928, s.1584.

5.3.3. Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası

Osmanlı Dönemi'nde ticaret ve sanat erbabı arasında birlik ve dayanışmayı esas alan ve kökleri Anadolu'da 13. Yüzyıla kadar uzanan Ahilik Teşkilatı başta olmak üzere tarihsel süreç içinde Lonca ve Gedik Teşkilatları gibi farklı isimler altında varlığını sürdüren tüccar örgütlenmeleri, sosyo-ekonomik hayatı düzenleyen belli başlı dinamiklerdendi.

Temel mesleği “Debbağlık” olup, kendi içinde kural ve kurulları olan Ahilik Teşkilatı'nın amacı; halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlamak, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştirmek ve çalışma hayatını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenlemektir.¹¹²⁵ Zamanla Ahiliğin uzantısı olarak ortaya çıkan Lonca ve Gedik Teşkilatları da 20. Yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüş ancak; Osmanlı Devleti'nin çöküşüne paralel olarak yozlaşan bu teşkilatlar, nihayet 1912 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır.¹¹²⁶

İç ve dış ticaretin gelişmesi yolunda hizmet vermek üzere kurulan ticaret odaları ise Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyılda girdiği gelişme sürecinin bir diğer göstergesiydi. Ticaret odalarının kurulma girişimi, Abdülaziz döneminin (1861-1876) son aylarında gündeme gelmişse de Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'nın girişimiyle ancak 1882'de faaliyete geçebilmişti.¹¹²⁷ Ticaret ve sanayi odalarına ilişkin, ilk yasal düzenlemenin yapıldığı 1910 yılına dek odalar, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'nın buyruğu ile "Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları" adı altında örgütlenmişlerdi.¹¹²⁸

Bilecik'teki Ticaret Odası ise II. Abdülhamit Dönemi'nde 1904 yılında kurulmuştu. Ticaret, ziraat ve sanayinin gelişmesi işlevini üstlenen bu odaya, 1916 yılında 22'si Müslüman olmak üzere 35 kayıtlı tüccar bulunmakta ve odanın başkanlığını da mutasarrıf yürütmekteydi.¹¹²⁹ Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları, Ertuğrul Sancağı'nın kazaları olan Söğüt, İnegöl ve Yenişehir'de de bulunuyordu.

Cumhuriyet sonrası 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda meslek kuruluşlarıyla ilgili özel bir hüküm bulunmamakla birlikte, toplanma ve cemiyet kurma haklarının düzenlendiği

¹¹²⁵Engin Malkoç, “Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ile Karşılaştırılması”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karabük: 2016, s.8.

¹¹²⁶ Malkoç, **agt**, s.30.

¹¹²⁷ İbrahim Özdemir, “Meslek Kuruluşlarının Kamu Kurumu Niteliği”, **İst. Üniv. Sosyal Bil. Enst., Kamu Huk. Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İst:2003, s.8.

¹¹²⁸ Erol Zeytinoglu, Necla Pür, **İstanbul Ticaret Odasının 100 Yılı**, İTO Rehberlik Yay, İstanbul:1992, s.103.

¹¹²⁹ Demiryürek, **age**, s.23.

70. ve 79. maddelerin belirlediği sınırlar çerçevesinde meslek kuruluşlarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştı.¹¹³⁰

Yerli sanayinin dış rekabete karşı korunması ve Avrupa ürünlerinin yurt içinde temin edilebilmesi amacını güden ve çoğu Gayri Müslim vatandaşlardan oluşan Dersaadet Ticaret Odasına alternatif olarak Milli Mücadele yıllarında Milli Ticareti Teşvik Cemiyeti ve Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuştu.¹¹³¹ Bunların faaliyetleri sonucunda 14.5.1925 gün ve 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çıkarılmış; daha sonra da günün şartlarının getirdiği ihtiyaca göre 1943 yılında 4355, 1950 yılında da 5590 sayılı kanunlar çıkarılmıştı.¹¹³²

1970'lere değin durgun bir ekonomik yapısı olan Bilecik'te ticaret pek gelişmiş değildi. Sanayileşme süreci ancak bu yıllardan sonra uygulanan teşviklerle hızlanmıştı. Alınan teşvik tedbirleri zamanla Bilecik'te ticaretin boyutlarının genişlemesini sağlamış ve daha dinamik bir ekonomik yapının oluşmasının yolu açılmıştı.¹¹³³ Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası'nın bugünkü online erişim sayfasında odanın, 1984 yılında, Bilecikli işadamlarının teşebbüsü ile o zamanki Belediye İş Hanı'nın küçük bir odasında hizmete başladığı bilgisi yer almaktadır. Ve ilk kurulduğu yıllarda yaklaşık yüz kişiye hizmet veren Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1996 yılında 1. Organize Sanayi Bölgesi'ne taşınarak yeni hizmet binasına kavuştuğu belirtilmektedir. Ancak odanın simgesini gösteren ambleminde Cumhuriyetten önce de var olduğunun bir delili olarak 1904 tarihi yer almaktadır.¹¹³⁴

Cumhuriyet sonrası tarihi geçmişine bakıldığında ise Bilecik'te Ticaret ve Sanayi Odası'nın inşası, online erişim sayfasında belirtilen 1984 tarihinin aksine Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gitmektedir. Nitekim, 1926 yılında Bilecik'in Gayr-i Müslim tebasından olan Karacıyan Karabet ve kardeşlerinden kalma boş bir arsa, Ticaret Bakanlığı'nın teklifi üzerine Ticaret ve Sanayi Odası inşa edilmek üzere 22/7/1926 tarihinde -İdare Heyeti tarafından

¹¹³⁰ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”**, Türkiye İş Bank. Kültür Yay, İst:1985, s.124-126.

¹¹³¹ Özdemir, **agt**, s.9.

¹¹³² Türkiye'de özel sektörün mesleki üst kuruluşu ve yasal temsilcisi olarak 15/3/1950 tarihinde 5590 sayılı Kanunla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kurulmuştur. Ülke genelindeki bütün illere ve çok sayıda ilçeye yayılmış olan oda ve borsanın (Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odası ve Ticaret Borsası) üst kuruluşu olarak kamu kurumu niteliğinde, tüzel kişiliğe sahip olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kuruluş amacı ise kanunda da belirtildiği üzere; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, odalar ve borsalar arasındaki birlik ve dayanışmayı temin etmek, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, oda ve borsa mensuplarının meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, bunların birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere, meslek disiplinini ve ahlakını korumak, ülkenin kalkınması, ekonominin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapmak ve bu Kanunda belirtilen hizmetleri yerine getirmektir. **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mart 1950, Sayı:7457, s.18086.

¹¹³³ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1277.

¹¹³⁴ Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası, **Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası Hakkında**, 1. Organize Sanayi Bölgesi, Bilecik.

takdir edilecek bir bedel karşılığında- Ticaret ve Sanayi Odası için ayrılmış ve bu karar Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü tarafından çıkarılan bir kararname ile 4 Ağustos 1926 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmişti.¹¹³⁵ Bu kararın alınmasının akabinde de 24 Ağustos 1926'da Bilecik'te açılacak olan Ticaret ve Zahire Borsası'nda uygulanacak yönetmeliğin yürürlüğe girmesi hususu yine Ticaret Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kuruluna sunularak kurulda onaylanmış ve kabul edilmişti.¹¹³⁶

1928 tarihli Büyük Ticaret Salnamesi'nden aktarılan bilgiye göre Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye, zirai uygulamalarda görüldüğü gibi ticari açıdan da "Ticaret Mıntika Müdürlükleri ve İhtiva Ettikleri Vilayetler"¹¹³⁷ itibarıyla belli bölgelere ayrılmıştı. Buna göre Bilecik Vilayeti; Eskişehir, Kütahya ve Bursa'yı da içine alan Bursa Ticaret Bölgesi içinde yer alıyordu. Ayrıca Türkiye'de mevcut ticaret ve sanayi odaları listesinde Bilecik'in yanı sıra Yenisehir, İnegöl ve Bozüyük'ün de adları zikredilmektedir.¹¹³⁸ Her ne kadar 1970'lere gelinceye dek Bilecik'in iktisadi karakterinin ülke geneline göre az gelişmiş olduğu söylene de gerek arşiv kayıtlarından, gerekse Ticaret Salnamesi'nden edinilen bilgiler doğrultusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında ticaret ve sanayi odalarının varlığı, Bilecik'te iktisadi yaşamın sosyo-ekonomik ilişkiler bazında ilerleme yolunda ve gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Temelleri 1926 senesinde atılmış olmasına rağmen Bilecik Ticaret ve Sanayi Odası hakkında Cumhuriyet Dönemi'ne ait birinci el kaynaklarda ayrıntılı bilginin yer almayışı; Bilecik'te ekonomik hayatın yapısal durgunluğundan ziyade belki de meslek erbabı arasındaki iş birliği ve örgütlenmenin yeterince kendini gösteremeyişi, ticaretin gelişimine katkıda bulunan unsurların yavaş ve ağırdan yürümüş olmasıyla açıklanabilir.

5.4. İhracat

Vilayet dâhilindeki genel ihracat ve ithalat hakkında genel olarak kaynaklarda ayrıntılı bilgi yer almamakta birlikte sınırlı bir şekilde 1925-1926 tarihli Devlet Salnamesi'nde sadece zirai ihracatın tarımsal kısmına değinilmiş; pamuk, tütün ve afyon dışında ipek, koza, deri gibi sınai ürünlerin ihracatıyla ilgili bilgi verilmemiştir. Ancak, salnamede belirtilen vilayet genelindeki tarımsal üretimin ihracat rakamlarına bakıldığında savaştan yeni çıkmış, uzunca bir dönem işgal altında kalmış olan Bilecik'in kısa sürede kendini revize ederek üretimi artırmayı başardığı gibi, ülke ekonomisine katkıda bulunmak suretiyle güzel bir hamle yaptığı

¹¹³⁵ BCA. F:30-18-1-1, K:20, G:51-3.

¹¹³⁶ BCA. F:30-18-1-1, K:20, G:48-14.

¹¹³⁷ T.C. Büyük Ticaret Salnamesi, s.50.

¹¹³⁸ T.C. Büyük Ticaret Salnamesi, s.49-50.

da söylenebilir. Devlet Salnamesi'nde her türlü ürün için yıllık ihracat okka cinsinden verilmiştir. Buna göre: 9. 614.423 okka buğday, 4.041.000 okka arpa, 120.000 okka çavdar, 3.000.000 okka mısır, 30.000 okka darı, 1.200.000 okka patates, 500.000 okka soğan, 50.000 okka sarımsak, 100.000 okka pamuk, 3.229.940 okka tütün, 10.366 okka afyon, 8000 okka nohut, 100.000 okka fasulye, 50.000 okka elma, 122.300 okka erik, 70 560 okka armut, 112.300 okka zerdali, 153.600 okka ceviz, 75.720 okka ayva, 85. 250 okka kiraz, 224.650 okka bostan ve 10.000 okka zeytinyağı yurt dışına sevk edilmektedir.¹¹³⁹ Burada verilen rakamlarda görüldüğü üzere buğday ve arpanın başı çektiği tahılların yanı sıra en fazla Bilecik Merkez Kazası'nda yetişen tütün de yüklü miktarda yurt dışına ihraç edilmektedir. Nohut fasulye gibi baklagiller ile soğan, sarımsak ve zengin çeşitliliğiyle hemen her cins meyve de ihracat kalemleri arasında yerini almıştır. Bu arada aynı salnamede vilayet genelindeki büyük ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen toplam 5.018.680 kg. sütün % 20'si süt olarak tüketilirken % 80'inin bir kısmından yağ ve peynir imal edildikten sonra yarıdan fazlasının ve kümes hayvanlarından da yılda yaklaşık 15.000 tavuk horozun ihraç edildiği bilgisine daha önce değinilmiştir.¹¹⁴⁰

5.5. Ormanlar

Çeşitli ekosistemlere ev sahipliği yapan, pek çok insanın geçim kaynağı ve dünya coğrafyasında faydaları saymakla bitirilemeyecek olan ormanlar, bugünkü gibi geçmişte de ülkelerin sahip olduğu en önemli servet kaynaklarındandı. Genel olarak geniş bozkırların yer tuttuğu Anadolu coğrafyasının bütünüyle kıyaslandığında farklı iklimleri bir arada barındıran Bilecik coğrafyasının ormanlar bakımında da zengin bir milli servete sahip olduğu görülmektedir. 1926 senesindeki yeni idari teşkilattan sonra sınırların daralmasıyla birlikte ormanlık alanlar biraz azalmış olsa da Bilecik Merkez Kazası başta olmak üzere Pazarcık Nahiyesi, Söğüt, Bozüyük, Osmaneli Kazaları ve köyleri mühim bir orman potansiyeline sahipti. 1926 senesinde kurulan ve Cumhuriyetin ilk sınai tesislerinden olan Bozüyük Kereste Fabrikası'nı besleyen ana kaynak da bu orman potansiyelinin sağladığı hammadde idi.

¹¹³⁹ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.401.

¹¹⁴⁰ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.400.

Tablo 5.17. Vilayet Dâhilinde Mevcut Ormanlar¹¹⁴¹

Kazaların isimleri	Ormanlık Alan	Orman Ağaç Türleri			Yıllık kesrete, yakacak (ton)		
		Kayın	Meşe	Karaçam	Kereste (m ³)	Odun	Kömür
Bilecik ve Pazarcık Nahiyesi	28.000 Hektar	8.400	16.800	2.800	56.309	2.104	1.547

1927-1928 tarihli Devlet Salnamesi'nde vilayet dâhilindeki ormanların tek tek isimleri zikredilmemiş, genel olarak ormanların kapladığı alan ve ağaç türleri belirtilmiştir. Toplam ormanlık alanın tabloda yer verildiği kadar sadece Bilecik Merkez Kazası ve Pazarcık Nahiyesi ile sınırlı olmadığı muhakkaktır. Necmi Güney'in "Bilecik'in Tarih ve Coğrafya Etüdü" çalışmasında da şehrin güneybatısında sadece Bilecik ve Pazarcık bölgesinde yer alan ormanlık alanın 28.000 hektar olduğu belirtilmektedir.¹¹⁴² Bu bilgiye göre daha önce zikredilen Söğüt Kazası dâhilindeki Dumar (Dumer) ormanları, kereste fabrikasının bulunduğu Bozüyük Nahiyesi dâhilindeki Birce, Burmacalar ormanları ve vilayet sınırları içinde yer alan diğer bütün ormanlık alanların toplam 28.000 hektar değildir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta; karaçam, kayın ve meşe ormanlarının yer aldığı vilayet genelindeki 5.000 hektarlık ormanlık alanın yalnızca Pazarcık Nahiyesi sınırlarına dâhil olduğu ve geriye kalan toplam ormanlık alanların da vilayetin çeşitli bölgelerine dağılmış olduğudur.¹¹⁴³ Bunlar, Bozüyük ormanları: 46.000 hektar; İnönü ve Adaklı Ormanları: 1000 hektar; Dodurga Ormanları: 50 hektar; Gölpazarı Ormanları: 7.000 dönüm ve Gülümbe Ormanları: 2000 dönümdür.¹¹⁴⁴

Tabloda da görüldüğü üzere bu ormanlardan elde edilen hammaddelerin 56.309 m³'ü kereste olarak fabrikalarda işlenirken, 2.104 tonu odun ve 1.547 tonu da yakacak kömür olarak tüketilmekteydi. Necmi Güney'in belirttiğine göre Bozüyük Kereste Fabrikası'nın yıllık üretimi 45.850 metre murabba olup; bu üretimin mühim bir kısmı Türkiye'de değerlendirilirken bir kısmı da Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Bu ormanlardan elde edilen 100.000 kantar meşe odunu yıllık olarak ihraç edilmektedir.¹¹⁴⁵

Bu milli hazinenin en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için Cumhuriyet idaresi yöneticileri girişimcilere gereken desteği ve kolaylığı sağlamıştır. Bozüyük'te de bir kereste

¹¹⁴¹ Tabloda yer alan bilgilerde ormanlık alanda yer alan ağaç türlerinin kapladığı alan hektar ve ormanlardan elde edilen yıllık kereste miktarı m³ olarak verilirken, yakacak miktarının cinsi (kg, ton) belirtilmemiş ancak, ton cinsinden olduğu açıktır. **T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928)**, s.534.

¹¹⁴² Necmi Güney, **Bilecik'in Tarih ve Coğrafya Etüdü**, Bilecik Halkevi Yay, S:10, Bilecik:1937, s.80

¹¹⁴³ **T.C. Devlet Salnamesi**, 1928-1929, s.419.

¹¹⁴⁴ Güney, **age**, s.82.

¹¹⁴⁵ Güney, **age**, s.83.

fabrikası kurulması henüz proje aşamasındayken Nahiye dâhilindeki ormanların modern usullere göre işletilmesini sağlamak üzere inşa edilecek kereste fabrikası ve ek binaları ile dekovil hattı için kullanılacak kerestenin, Teşvik-i Sanayi Kanunu gereği vergiden muaf tutulması hususunda Bozüyük Hususi Orman Şirketi tarafından önce Ziraat Vekâleti'ne bir dilekçe gönderilmiştir. Vekâlet tarafından gerekli inceleme yapıldıktan sonra Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 1. Maddesi'nin 1. Fıkrasına uygun olarak %10 vergiden muaf tutulmasına; ancak, söz konusu kerestenin bu işler için kullanılmadığı tespit edilecek olursa iki misli vergi kesilmesi şartıyla, kendi ormanlarından meccanen kesilmesine ruhsat verilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nin 20 Aralık 1925 tarihli toplantısında görüşülerek uygun görülmüş ve kabul edilmiştir.¹¹⁴⁶

Devlet Salnamesi'nde toplam 28.000 hektar olarak belirtilen rakama karşılık; vilayet sınırları dâhilinde 201.300 hektar ormanlık alanın bulunduğunu ve Bilecik coğrafyasının yaklaşık % 46'lık kısmını ormanların kapladığını belirten ansiklopedik bilgiye bakılırsa bu rakamın da muhtemelen 1950-1960'lardan sonraki tarihlere denk geldiği düşünülebilir. Bilecik ormanlarının yaklaşık % 19'u normal koruluk, % 24'ü bozuk koruluk, % 47'si normal baltalık ve % 10'u bozuk baltalık olarak nitelendirilirken, Türkiye korulukları içindeki payının % 0.14; baltalık ormanları içindeki payının ise % 0.13 civarında olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁴⁷

5.6. Madenler

Sanayileşmenin gerçekleşmesinde maden ve yer altı kaynaklarının değerlendirilmesi önemli ölçüde etkilidir. Osmanlı Dönemi'nde madencilik sektöründe büyük ölçüde yabancı egemenliğinin olması, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte madencilik alanında da yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, 1 Mart 1922 tarihinde, M. Kemal Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dönemi, Üçüncü Yasama Yılı'nın açış konuşmasında madencilik alanına ilişkin yaklaşımlarını şöyle dile getirmişti

*"...Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlarla, ekonomik alandaki teşebbüsleri mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir. Bu arada topraklarımızın altında el değmemiş halde duran, maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin yararlanmasına açık bulundurabilmek de ancak bu uygulamayla mümkün olabilir."*¹¹⁴⁸

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, kalkınma çabaları içerisinde madencilik konusu da ele alınmış, yeraltı kaynaklarımızın devlet eliyle çıkarılması ve değerlendirilmesi

¹¹⁴⁶ Belgede adı geçen Bozüyük'ün Birce ve Burmacalar ormanlarıdır. **BCA, F: 30.18.01.01, K: 16, G:79/10.**

¹¹⁴⁷ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1274.

¹¹⁴⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.238.

amacıyla, 1933 yılında Ekonomi Bakanlığı'na bağlı "Petrol Arama ve İşletme" ile "Altın Arama ve İşletme İdaresi" adıyla iki bağımsız kurum kurulmuştur. Ancak, söz konusu işletmelerin yeterli katkıyı ve başarıyı sağlayamaması üzerine; madenlerin gerekli jeoloji ve madencilik yöntemleriyle sistemli olarak araştırılması ve işletilmesi amacıyla 14 Haziran 1935 tarihinde Maden Tetkik Arama Enstitüsü kurulmuştur.¹¹⁴⁹ Madencilik faaliyetleri yönetmeliğinde de belirtildiği üzere mera, yaylak ve kışlakların bulunduğu alanlarda gerektiğinde sondaj ve yarma gibi maden arama faaliyetleri için devlet tarafından şahıslara maden arama ruhsatı verilmiştir.

Cumhuriyet ilân edildiğinde, madencilik tekniğini öğrenmiş yerli ustalar, teknisyenler ve mühendisler yeterli düzeyde olmayıp, 1923 yılındaki Türk maden mühendisi sayısı 8 kadardı. Bunların da çoğu yabancı şirketlerde ve önemsiz görevlerde çalışmaktaydılar.¹¹⁵⁰

Tablo 5.18'de görüldüğü gibi Bilecik, madenler konusunda kayda değer bir öneme sahipti. Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de Bilecik'te kömür, demir, bakır, linyit, volfram, simli kurşun, manganez, manyezit gibi çeşitli madenlerin araştırılmasına devam edilmiştir. Tabloda gösterilenler dışında 1926-1927 tarihli Devlet Salnamesi'nde Söğüt Kazası'nda ayrıca kömür, amyant, antimovan (antimon) ve simli kurşun madeninin de mevcut olduğu fakat bunların bir kısmının henüz meydana çıkarılmamış olduğu belirtilmektedir.¹¹⁵¹

Tablo 5.18. Vilayet Dâhilinde Mevcut Madenler¹¹⁵²

Kazalar	Madenler
Söğüt/Mihalgazi/Ilıca Köyü	Kalay
Söğüt/Akköy, Akkum	Mika, Linyit, Krom
Söğüt/Küre Köyü	Linyit
Gölpazarı	Linyit Kömürü
Osmaneli/Dereyörük Köyü	Amyant
Bozüyük Kazası	Manganez, Magnez taşı

Maden Tetkik Arama Enstitüsü henüz kurulmadan önce Bilecik'te de maden arama ve işletme faaliyetleri için devlet tarafından bazı şahıslara ruhsat verildiği görülmektedir. Örneğin, 04.10.1928'de Bilecik'te Göde civarında Mehmet Cemil, Mehmet Nazif, Mustafa

¹¹⁴⁹ Serpil Kahraman Akdoğu, "1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yay, C.12, S.22, Bandırma:2014, s.361.

¹¹⁵⁰ **Yurt Ansiklopedisi**, s.1275.

¹¹⁵¹ **T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927)**, s.601.

¹¹⁵² **T.C. Devlet Salnamesi, (1927-1928)**, s.534; **T.C. Devlet Salnamesi (1928-1929)**, s.419.

Kemal ve Nuri Bey'lere manganez madeni arama;¹¹⁵³ 25. 02. 1929'da Erenköy, Eceköy ve Seyit Ali bölgesinde Arif Cemal Bey'e manyezit madeni işletme¹¹⁵⁴ ve 19.08.1933'te Küre Köyü'nde Galip Beyzade Hadi Bey'e de linyit arama ruhsatı¹¹⁵⁵ verildiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır.

Bilecik'te sanayi ve ticaret sektörlerinde olduğu gibi madencilik sektöründe de ancak 1970'lerden sonra gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde maden üretiminde modern işletmecilik gelişmiştir. Özellikle 1975'ten sonra cevher zenginleştirme tesislerinin kurulması için yapılan çalışmalar önemli sonuçlar vermeye başlamıştır. 1976'da Eczacıbaşı Seramik Fabrikası 8.000.000 TL proje tutarı olan ve yılda 10.000 ton kil üretecek Bozüyük kil tesisinin inşaatına başlamış; 1980'de de feldispat flotasyon ve alunit kaolin tesislerini işletmeye açmıştır.

Bu tarihlerden sonra Bilecik'te işletilmeye başlanan kil, kaolin, feldispat madenleri seramik ve cam sanayinin hammaddesi olarak kullanılırken, mermer madeni de inşaat kesiminde ve süs eşyası yapımında kullanılmıştır. Kil ve kaolin özellikle çanak, çömlek, testi gibi ev eşyalarının yapımında kullanılmak üzere işletilirken, "Bilecik taşı" olarak da adlandırılan "Pembe mermer" ise uzun yıllar inşaatlarda kullanılmıştır. Osmaneli'ne bağlı Vezirhan ve Kösederesi'nde bulunan bu mermer türü özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerdeki yapılarda kullanılmıştır. 1940'lardan itibaren de Pazarcık'ta kurulu bir atölyede mozaik üretiminde kullanımına devam edilmiştir.¹¹⁵⁶

5.7. Ulaşım

5.7.1. Demiryolu

İktisadi yaşamın temel unsurlarından olan ulaşım, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar neredeyse hiç değişmeden devam ede gelmiştir. Osmanlı'da ulaşım altyapısı denildiğinde ilk akla gelen derbent, han, kervansaray, menzilhâne, tersane, liman, posta, kanal ve köprü gibi kavramlardı. 19. Yüzyıla kadar dağınık yürütülen bütün bu işler, Tanzimat'ın merkezîyetçi anlayışının etkisiyle, 1848 yılında kurulan Nafia Nazırlığı tarafından tek elden yürütülmeye başlandı. 1870 yılına gelindiğinde ise nazırlığın idari yapısı güncellenerek yol, köprü, demiryolları, maden, posta ve telgraf gibi alt birimler oluşturulmaya başlandı.¹¹⁵⁷

¹¹⁵³ BCA. F:310-10-0-11, K:532, G:779.

¹¹⁵⁴ BCA. F:310-10-0-11, K:533, G:780.

¹¹⁵⁵ BCA. F:310-10-0-11, K:533, G:781.

¹¹⁵⁶ Yurt Ansiklopedisi, s.1275.

¹¹⁵⁷ Kenan Göçer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulaşım ve Servet-i Fünûn Dergisi Ulaşım Bibliyografyası", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, C: X1, Sayı: 2, 2016, s.151.

19. Yüzyılda çağ ı yakalamanın aracı olarak görülen demiryolları, bir yandan emperyalizmin aracı, diğ er yandan da Osmanlı merkezi teşkilatının taşraya hâkim olması, güvenliğ in sağlaması ve daha organize vergi toplanması anlamına geliyordu. Bu bağlamda ilk demir yolu ulaşımı 1854'te Kahire-İskenderiye hattı olup, Anadolu'daki ilk demir yolu hattı da on yılda yapımı tamamlanan (1866), 131 km uzunluğa sahip İzmir-Aydın arasındı. 1871'den sonra devlet, yabancı şirketler yerine bizzat kendisi demiryolu yapma kararı almış ve Anadolu Demiryollarının baş hattı olan Haydarpaşa-İzmit demiryolunun yapımına başlanmıştır. Gerekli mali kaynak iç borçlanmayla karşılanarak 3 Mayıs 1873'te 90 km'lik Haydarpaşa-İzmit hattı tamamlanıp hizmete açılmış, ancak Osmanlı mali buhranının 1875'te iflas ile sonuçlanması, benzer devlet yatırımlarını durdurmuş ve bundan sonra yapılacak olan Hicaz demiryolu hariç bütün hatların yabancı sermaye ile yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁵⁸

Demiryollarına ilginin temel sebebi taşıma maliyetlerini inanılmayacak derecede düşürüyor olmasıydı. Her biri en az 125 deve yükü tahıl taşıyan çok sayıda vagonu, sürtünme katsayısı düşük bir hat üzerinde çekme prensibine dayanan demiryolları, özellikle hububat gibi hacimli yükler için inanılmaz derecede ucuz ve çok daha düzenli bir nakliye hizmeti sunuyordu. Tarihte ilk kez, bereketli iç bölgelerin -Orta Anadolu ve Suriye'deki Havran Vadisi gibi- potansiyelini tam olarak kullanmak mümkün olmuştu. Bu bölgelere demiryolu gelince pazara yönelik tarım hemen gelişti. Çünkü ürünler, diğ erleriyle rekabet edebilecek fiyatlarla satılabiliyordu.¹¹⁵⁹

Bu süreçte 1888 yılında yapılan bir imtiyaz sözleşmesiyle Haydarpaşa-İzmit hattı Alman Deutsche Bank grubuna satıldı. Almanlar, aynı zamanda İzmit-Ankara hattının yapım imtiyazını da elde ederek Anadolu Demiryolu imtiyazına sahip olmuşlardı. Süresi 99 yıl olan bu imtiyazla Haydarpaşa-İzmit hattı için 10.300, İzmit-Ankara hattı için de 15.000 Frank tutarındaki kilometre garantisi için;¹¹⁶⁰ demiryolu hatlarının geçeceğ i İzmit, Kütahya, Ankara ve Ertuğrul (Bilecik) vilayetlerinin öşürleri gösterildi.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁸Göçer, **agm**, 154.

¹¹⁵⁹Göçer, **agm**, 155.

¹¹⁶⁰Demiryolu yapımında kullanılan "kilometre güvencesi sistemi" bürüt gelirler üzerine kurulmuştur. Örneğ in: devlet, bir şirkete 15.000 franklık bir kilometre güvencesi vermiş ve şirket 15.000 frankın altında bir bürüt gelir elde etmişse, buradaki fark devlet tarafından ödenmiştir. Bu durum, dış borçlanmayı ve giderek ülke mâliyesi üzerinde, yabancı denetiminin artması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Soyalp Tamçelik, "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî ve İktisadî, Sosyal Etkileri", **Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, AKDITYK AKM Yay, C.12, S.35, Ankara: 2000, s.500.

¹¹⁶¹Yıldırım, **age**, s.15.

4 Mart 1889'da Anadolu-Osmanlı Demiryolu Anonim Şirketi resmen kuruldu.¹¹⁶² Ardından sözleşme çerçevesinde İzmit-Ankara arasında yapılacak olan Anadolu Demiryolu Hattı'nın inşasına başlandı. Demiryolu inşa faaliyetleri sırasında Bilecik civarındaki yerleşim birimlerinde pek çok arazi istimlak kapsamına alınmıştır. Sırasıyla Mekece, Selçik Köyü, Lefke, Selimiye Köyü, Bayırköy, Günöviran, Vezirhan, Pelitözü, Gülümbe, Bilecik, Küplü, Yayla, Karaköy, Bozüyük, İnönü ve Çukurhisar'da Müslüman ve Gayrimüslim vatandaşların arazilerinde istimlak faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bunların yanı sıra bölgede yer alan bazı devlet ve vakıf arazileri de istimlak edilerek demiryolu için kullanılmıştır.¹¹⁶³

İnşaata başlanmasını müteakip sırasıyla, 2 Temmuz 1890'da İzmit-Adapazarı hattı, 9 Ocak 1891'de Adapazarı-Lefke Hattı, 15 Mayıs 1891'de Lefke-Bilecik hattı açıldı. Hat üzerinde inşa edilen bu istasyonların resmi açılışları yapıldıktan sonra 1892 yılında trenler işlemeye başladı.¹¹⁶⁴ Takvimler 31 Aralık 1892'yi gösterdiğinde ilk tren Ankara'ya ulaştı.¹¹⁶⁵ Böylece 4 yılda tamamlanan İzmit-Ankara Hattı 486 km'yi bulmuştu.

İzmit-Ankara hattının Bilecik dâhilinden geçecek olan 117 km'lik kısmına yol boyunca çok sayıda ve farklı uzunlukta köprü ve tüneller inşa edilmişti.¹¹⁶⁶ İnşa edilen demiryolu hattının 196. kilometresinde Lefke, 214. kilometresinde Vezirhan, 232. kilometresinde Bilecik, 248. kilometresinde Karaköy, 263. kilometresinde Bozüyük ve 283. kilometresinde de İnönü bulunuyordu.¹¹⁶⁷

Ertuğrul Sancağı dâhilindeki istasyonların birbirlerine olan mesafesi ise: Lefke-Vezirhan arası 18.773 metre, Vezirhan-Bilecik arası 17.772 metre, Bilecik-Karaköy arası 16.706 metre, Karaköy-Bozüyük arası 14.606 metre, Bozüyük-İnönü arası 16.840 metre ve İnönü-Çukurhisar arası 14.310 metre idi.¹¹⁶⁸

Demiryollarının büyük bir kısmı, yabancı sermayenin elinde olduğundan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından itibaren demiryolu politikasına büyük önem vermiştir.¹¹⁶⁹ Hatta bu politikanın temeli Milli Mücadele Dönemi'nde atılmıştır. 16 Mart 1920'de

¹¹⁶² Esra Özcan, **Osmanlı Devleti'nde Demiryolu Politikaları ve İstasyon Yapıları: İstanbul Örneği**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2018, s.35.

¹¹⁶³ M. Can Çetin, **Ertuğrul Sancağında Demiryolu İnşa Faaliyetleri**, BŞEÜ Sosyal Bilimler Enst. Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik:2020, 12-13.

¹¹⁶⁴ **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310)**, "Ertuğrul Sancağı", s.380-381.

¹¹⁶⁵ Yıldırım, **age**, s.15.

¹¹⁶⁶ **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1313)**, "Ertuğrul Sancağı", s.140-141.

¹¹⁶⁷ **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310)**, "Ertuğrul Sancağı", s.380-381.

¹¹⁶⁸ **Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324)**, "Ertuğrul Sancağı", s.136.

¹¹⁶⁹ Yıldırım, **age**, s.7.

İstanbul'un işgaline karşı Heyet-i Temsiliye, Eskişehir ve Afyon gibi yerlerde mütarekenin 7. ve 15. maddelerine dayanarak bulunmakta olan yabancı askeri birlikleri kovmuş, peyderpey demiryolu işletmelerini denetimi altına almaya başlamıştır.¹¹⁷⁰

Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı Devleti'nden yalnızca 4.112 km demiryolu devralmıştı.¹¹⁷¹ Bu demiryollarının büyük bir kısmı ise uzun süren savaşların verdiği tahribat, maddi imkânsızlıklar ve teknik personel yetersizliği gibi nedenlerle bakıma muhtaç durumdaydı. Bu nedenle Büyük Zafer'den hemen sonra, bir yandan bozulan demiryolları, tüneller ve köprüler onarılırken diğer yandan da Anadolu demiryolu hattının Ankara'dan doğuya doğru uzatılması çalışmalarına başlanılmıştı.¹¹⁷² Zira demiryolu şebekesinin mümkün olduğunca kısa bir sürede genişletilmesi genç Türkiye Cumhuriyeti'nin demiryolu politikasının ana hedeflerinden biriydi.¹¹⁷³ Bu doğrultuda 1924 yılından Cumhuriyet'in 15. yılı olan 1938 yılına kadar geçen dönemde devlet bütçesiyle 3.302 km yeni demiryolu inşa edilmiş, böylece Anadolu'nu dört bir yanı "demir ağlarla" örülmüştü".¹¹⁷⁴

Bilecik ve çevresi Cumhuriyetten önce demiryolu hattına kavuştuğu için bu dönem Bilecik dâhilindeki demiryolu çalışmaları, yeni hatların döşenmesinden ziyade Milli Mücadele'de zarar gören rayların, köprü ve tünellerin yeniden inşa edilmesi noktasında gerçekleşmiştir. Nitekim, güzergâh üzerinde yer alan birçok köprünün zarar gördüğü, bazılarının da yeni üretilen trenleri ve yük kapasitelerini taşıyamayacak güçte olduğu için değiştirilmek zorunda kalındığı görülmektedir.¹¹⁷⁵ Yol ve köprülerin inşaatında kullanılmak üzere Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyesi'nden demir köprü enkazları da satın alınmıştır.¹¹⁷⁶

Bozulan köprülerden biri, İstanbul yolu üzerinde Bilecik-Karaköy arasında yer alan bir köprüdür. 8 Ocak 1923 tarihli arşiv belgesinde köprünün ismi zikredilmemiş ancak;

¹¹⁷⁰ Avcı, **agm**, s.43.

¹¹⁷¹ Filiz Çolak, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış", **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish**, C.VIII, S.2, Ankara:2013, s.351.

¹¹⁷² Alptekin Müderrisoğlu, **Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi**, Kastaş Yay, Ankara:1998, 195.

¹¹⁷³ Yıldırım, **age**, s.39-40.

¹¹⁷⁴ 1924 yılında Ankara-Sivas, Samsun-Sivas ve Fevzipaşa- Diyarbakır, 1925'te Kütahya-Balıkesir ve Filyos-Irmak, 1926'da Ulukışla-Kayseri, 1933'de Yolçatı-Elazığ, Afyon-Burdur, Sivas-Erzurum ve Malatya- Çetinkaya, 1934'te Bozanönü-Isparta, 1937'de ise Diyarbakır-Kurtalan hatlarının yapımına başlanmıştır. Yıldırım, **age**, s.75-104.

¹¹⁷⁵ Çetin, **agt**, s.21.

¹¹⁷⁶ **Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115, s.1.

“İstanbul’un iaşe nokta-i nazarından vaziyetini ziyadesiyle müşkül duruma düşürdüğü için” köprü’nün bir an evvel tamir edilmesi gerektiği Başvekâlet’ten Nafia Vekâleti’ne bildirilmiştir.¹¹⁷⁷

Cumhuriyet Dönemi’nde Bilecik’te yeniden inşa edilen ve tarihi açıdan önemli olan bir diğer köprü ise Küplü sınırları içinde yer alan ve adını bulunduğu yerleşim biriminden alan Başköy Köprüsü’dür. Başköy Köprüsü, 1890’larda Anadolu Demiryolu inşaatı sırasında Bilecik-Karaköy arasında Bilecik’ten 5 km mesafede bulunan ve Karamandere adıyla bilinen, mevsim yağmurlarının dışında yağış almayan kurak bir vadi üzerinde inşa edilmişti.¹¹⁷⁸ Milli Mücadele Dönemi’nde askeri nedenlerle Türk İstihkâm birlikleri tarafından dinamitle havaya uçurulan köprü, işgalden sonra Ankara Hükümeti’ne bağlı Anadolu Demiryolları Müdürlüğü’nce geçici olarak ahşap malzeme ile yeniden inşa edilmiştir. Böylelikle ilk olarak 7 Haziran 1923’te ulaşımına açılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra köprü’nün daha sağlam ve dayanıklı malzemedan kalıcı olarak yeniden inşa edilmesi meselesi gündeme gelmiş ve ülkenin içinde bulunduğu iktisadi şartlar gereği bil’umum malzeme ve işçiliğin yerel imkânlarla karşılanarak, köprü’nün kargirden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İnşaatın yapım işi kapalı zarf usulü münâkasaya konulmuş ve 3 Haziran 1924’te yapılan sözleşme ile ihale, Haydar ve Şürekâsı İnşaat İdarehanesi’ne kalmıştır.¹¹⁷⁹

Başköy Köprüsü, Milli Mücadeleden sonra Anadolu-Bağdat Demiryolları Genel Müdürlüğü’nce yaptırılan ilk köprü olması bakımından önemlidir. İnşaatın yeniden yapım aşaması yaklaşık 2 yıl sürmüş ve 2 Aralık 1926’da yeniden ulaşımına açılan köprü’nün resmi açılışı, Anadolu Demiryolları Müdürü Behiç Bey’le birlikte resmî erkânın da katılımıyla 25-26 Aralık’ta törenle gerçekleşmiştir.¹¹⁸⁰

1889’da Küplü’nün Bekdemir Köyü’nde inşa edilen ve Haydarpaşa-Ankara hattının 235. kilometresinde bulunan Bekdemir Demiryolu Köprüsü’nün ise 1929 yılına gelindiğinde taşıma kapasitesinin yetersizliğinden dolayı demir aksamının yenilenmesi gerekmiştir. Bunun için köprü’nün yeniden inşasında kullanılmak üzere bir Alman fabrikasından inşaat malzemesi getirtilmiştir.¹¹⁸¹ Böylece Bekdemir Köprüsü daha sağlam bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

¹¹⁷⁷BOA. HR. İM, K:234, G:78.

¹¹⁷⁸İhsan Hamdi (Yol Dairesi Heyet-i Fenniye Müh.), “Başköy Köprüsü Nasıl Vücuda Geldi?”, **TCDD Demiryolu Mecmuası**, C.I, Anadolu-Bağdat Demiryolu Neşriyat Şubesi, Kadıköy/İstanbul:1926, s.365; Çetin, **agt**, s. 29.

¹¹⁷⁹İhsan Hamdi, **agm**, s.365; Çetin, **agt**, s.32.

¹¹⁸⁰İhsan Hamdi, **agm**, 393-394; Çetin, **agt**, s.32.

¹¹⁸¹Çetin, **agt**, s.28.

9 Ocak 1891 tarihinde Adapazarı-Lefke hattının işletmeye açılması ile yapımı tamamlanan Cambazkaya Köprüsü de Cumhuriyet Dönemi'nde tamir görmüştür.¹¹⁸² Bu konuyla ilgili olarak 20 Şubat 1933 tarihli arşiv belgesinde; Cambazkaya Köprüsünün eskidiği ve katarların geçmesine dayanamayacak bir halde olduğu için yeniden inşa edilmesi gerektiği ve en önemlisi de gelecek sene Sakarya'nın taşkın vakti gelmeden evvel 1934'e kadar tamamlanmasının zorunlu olduğu belirtilmektedir.¹¹⁸³

Bir diğer onarım faaliyeti yine aynı güzergâhta, hattın 194. kilometresinde Sakarya Nehri üzerine inşa edilmiş olan Lefke Köprüsü'nde gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde Kuvay-ı Milliye ile İngilizler arasında Lefke-Vezirhan bölgesinde yaşanan çarpışmalar sırasında 1920'de¹¹⁸⁴ İngilizler tarafından havaya uçurulan Lefke Köprüsü'nün de 3 Mart 1935'te yenilendiği tahmin edilmektedir.¹¹⁸⁵

1923-1950 döneminde demiryolları salt bir ulaşım aracı olarak değil, aynı zamanda ülkenin iktisadi, siyasi, askeri ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek bir araç olarak görülmüştür. Bir karış fazla demiryolu politikasıyla kıt imkânlarla rağmen 1924-1939 yılları arasında önemli yol kat edilmiş ve 1923-1948 döneminde ulaştırma sorununa demiryolları ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Demiryolları hükümet programlarında önemle ele alınmış, bir taraftan yeni hatlar yapılırken diğer taraftan yabancı şirketlerin elindeki hatlar satın alınarak millileştirilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomide beliren yapısal değişime paralel olarak iktisadi ve askeri ihtiyaçlardan dolayı ulaşım politikasında da köklü değişimler görülmüştür. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda demiryollarının savunma açısından güvenilirliğini yitirmesinin yanı sıra savaş sonrasında motorlu araçların çoğalması karayoluna olan rağbeti artırmıştır.¹¹⁸⁶

5.7.2. Karayolu

5.7.2.1. Yol Mükellefiyeti: Kanun ve Uygulamalar

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ulaşım sorunu dönemin en etkin ulaşım aracı olarak görülen demiryolları ile çözülmeye çalışılmış; yük ve yolcu taşımacılığında masraflı bir ulaşım sistemi olması ve motorlu araçların yaygın olmayışı nedeniyle karayolu çalışmalarına ağırlık verilmemiştir. Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşı sonrasına kadar ulaşım

¹¹⁸² Çetin, *agt*, s.28.

¹¹⁸³ **BCA. F:30-18-1-2**, K:33-G:10/17; Çetin, *age*, s.22.

¹¹⁸⁴ Taner Bilgin, **Milli Mücadele Döneminde Bilecik**, BŞEÜ Yay, Bilecik:2015, s.121.

¹¹⁸⁵ Çetin, *agt*, s.23.

¹¹⁸⁶ Yıldırım, *age*, s.48.

politikası içerisinde demiryolu yapımı birinci sırada yer almış, karayolları daha çok demiryollarını destekleyecek, bütünleyecek bir ulaşım sistemi olarak görülmüştür.¹¹⁸⁷

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine geçen karayollarının uzunluğu 18.335 km. idi. Bu yolların 13.885 km'si bozuk ve baştanbaşa tamire muhtaç, 4.450 km'si de toprak yoldan ibaretti. Kıırma şoselerin büyük kısmı bakımsızlıktan harap hale gelmiş, tesviyeleri bozulmuştu. Esasen hayvanla çekilen arabalara göre yapılan yollar umumiyetle dar (6-7 m.) virajlı ve sağlam temelden mahrum olduklarından, motorlu araçların seyr-i seferine elverişli değillerdi.¹¹⁸⁸ Cumhuriyetin ilk yılında yolların sadece 6.943 km'si her mevsimde geçit veren yol olma özelliğine sahipti.¹¹⁸⁹

TBMM'nin açıldığı ilk günlerde Ankara hükümeti, İstanbul hükümetinin Nafia Nezareti'ne karşılık Ankara'da yeni bir Nafia Vekâleti kurmuştu. Bu yapı içerisinde karayolu teşkilâtının adı "Turuk-ı Maabir Müdüriyet-i Umumiyesi (Yollar ve Geçitler Genel Müdürlüğü)" idi.¹¹⁹⁰ Milli Mücadele yıllarında herhangi bir yatırıma yönelmek mümkün olmadığı için Turuk-ı Maabir, mevcut bütçe imkânlarıyla yol bakım ve onarım işlerini yürütmekteydi. Bu süreçte yol işleri, nakdi kaynak yaratma prensibine dayanan 21 Şubat 1921 tarih ve 102 sayılı "Tarik Bedel-i Nakdisi Kanunu" ile ele alınmıştır. Bu kanunla beraber yol işlerinde, II. Meşrutiyet Dönemi'nde meydana getirilmiş olan 13 Mart 1911 tarihli "İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu"nun 78. maddesinin 1. fıkrası çerçevesinde çalışmalara başlanmıştır.¹¹⁹¹ I.TBMM'nin çıkardığı ilk yasalardan biri olan Tarik Bedel-i Nakdisi Kanunu, Cumhuriyetin ilk yıllarında da uygulanmaya devam edilmiştir. Ancak, savaş şartlarında çıkarılan Tarik Bedel-i Nakdisi Kanunu'nun zamanla ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmesi yeni bir düzenlemeye gidilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmış; dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bedeni mükellefiyet esasına dayanan bir yol vergisi uygun görülerek bu yönde bir kanun hazırlığına gidilmiştir.

¹¹⁸⁷Nuray Özdemir, **Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası (1923-1960)**, A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Cumhuriyet Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara:2006, s.45.

¹¹⁸⁸Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yay, Ankara:1994, s.96.

¹¹⁸⁹Özcan Karacan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)**, A.Ü TİTE AİİT Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2005, s.19.

¹¹⁹⁰Leyla Şen, **Türkiye'de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci**, TESAV Yay, Ankara: 2003, s.69.

¹¹⁹¹Vilayetlerin Nafia işlerindeki vazifelerini tarif ve tespit eden kanunun bu fıkrası şöyledir: "*Memalik-i Osmaniye'de devair-i devletçe görülecek lüzum üzerine küşâdı, tesviyesi ve tamiri Nafia Nezareti'ne ait olan Turuk-ı Umumiye'den maada, vilayet dâhiline münhasır olarak liva, kaza ve nahiyeleri yekdiğerine bağlayan Turuk ve Meabir'in küşâd ve inşası ile tamirat-ı mütemadiyesi ve gerek Turuk-ı Umumiye'nin gerekse Turuk-ı Hususiye-i Vilayetin şehir ve kasabalar dâhilinde tesadüf eden aksamının inşa ve tamiri dahi nev'ine göre Nafia Nezareti'ne ve vilayete aittir*". Çolak, **agm**, s.347.

Yapılan çalışmalar sonucunda yol vergisi, bedeni yükümlülük esasına dayandırılarak 19 Ocak 1925 tarihinde 23 maddeden oluşan 542 sayılı “Yol Mükellefiyeti Kanunu” çıkartılmıştır. Kanunun 1. maddesi;

“Türkiye’de bi’l-umum erkek nüfus 18 yaşından 60 yaşına kadar yol mükellefiyetine tâbi, ancak maluliyeti sabit olan fakirlerle, bi’l-umum talebe, silâh altında bulunan ordu ve jandarma efradı ve hayatta 6 evladı olanlar bu mükellefiyetten müstesna”

şeklinde dir. Kanunda yol işlerinde çalışma yükümlülüğü yılda 6 gün olarak belirlenirken, 5 yıllık yol yapım ve onarım plânlarının vilayetler tarafından düzenlenmesi kabul edilmektedir. Böylece yol yapımı küçük ölçekte de olsa plânlamaya başlanmıştır.¹¹⁹²

Kanunun devamında yol yükümlülüğü yılda 6-12 gün olarak, ortalama işgücüne sahip bir kişinin görebileceği iş şeklinde tespit edilmiştir (2. Madde). Yükümlülük esasen vilayet yollarını (turuk-ı hususiye) kapsamaktadır. Ancak vilayet umum meclislerinin ihtiyaç doğrultusunda verecekleri kararla yükümlüler devlet yollarında (turuk-ı umumiye) da çalıştırılabilecektir (3.Madde). Yükümlülük, kişinin bulunduğu vilayet sınırları içinde ve en çok 8 saat uzaklıktaki yollarda çalışma şeklinde sınırlandırılmıştır (4.Madde). Ancak, yapılmakta olan vilayet yollarına 8 saatten uzak bulunan köylerde oturanlar vilayet umum meclislerinin kararıyla nahiye yollarında da çalıştırılabilecektir (5.Madde). Yol vergisi nakdi olarak da ödenebilecektir. Yükümlülüklerini nakden ödemek isteyenler il genel meclislerince her yıl o yerin ortalama işçi yevmiesi miktarından az olmamak üzere belirlenecek bedeli, ilan edilen aylarda iki taksitte ödemek zorundadır (6.Madde). Bedeni yükümlülüklerini tamamlayanlar birer vesika almaya hak kazanacaklardır. Köy veya mahalle olarak topluca gelenlere, ortak iş gösterilecek ve iş bitiminde köy ya da mahalle adına müşterek bir vesika verilecektir (10.Madde). Toplanan vergi sadece yol yapımı ve bakım işlerine harcanacaktır (12.Madde).¹¹⁹³ Bu madde ile önceki uygulamalardan edinilen deneyimlerden hareketle yol vergisinin başka işler için harcanmasının önüne geçilmek istenmiştir.¹¹⁹⁴

Yol Mükellefiyeti Kanunu’nun içeriğinde de görüldüğü üzere yol yapım ve bakım işleri yerel yöneticilere bırakıldığı için yapılan yolların başarısı genellikle valilerin kişisel ilgi, çaba ve enerjilerine bağlı kalmıştır. Ülkenin iç bütünlüğünün sağlanmasında, birinci derecede araç olarak kabul edilen yolların yapımında valiler, hükümetler tarafından teşvik edilmiş;

¹¹⁹² Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, TTK Yay, XVI. Dizi, Sa.9, Ankara:1988, s.303-304

¹¹⁹³“Yol Mükellefiyeti Kanununun Suret-i Tatbikiyesini Gösteren Talimatname”, **Bilecik Gazetesi**, 18 Mayıs 1925, No:19, s.1.

¹¹⁹⁴ Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de Yol Vergisi”, <https://dergipark.org.tr>.

valilere gönderilen çeşitli genelgelerde, valilerin idari performanslarının değerlendirilmesinde yaptıkları yolların uzunluğunun temel kıstas olduğuna dikkat çekilmiştir.¹¹⁹⁵

Bu dönemde Bilecik ve mülhakatının -suyolları dâhil- yol yapım ve onarım çalışmaları Vilayet Umum Meclisi'nin gündemini sürekli meşgul etmiştir. Bilecik Gazetesi'nde de Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun çıkarıldığı 1925'ten 1930'lu yıllara kadar hükümetin yayınladığı genel talimatnamelerle birlikte kanunların uygulanışı sırasında vilayet bazında belirlenen esaslara ve güncellemelere geniş yer verilmiştir. Örneğin, 19 Ocak 1925 tarih ve 542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girdiği günlerde Vilayet Umum Meclisi'nin 9 Şubat 1925 tarihli oturumunda konuyla ilgili alınan kararlar ayrıntılarıyla birlikte gazetede yayınlanmıştır. Meclisin kararına göre yol mükellefiyeti o sene için 6 gün ve amele yevmiyesi de vilayet genelinde 75 kuruş olarak belirlenmiştir. Bedenen mükellefiyeti ödeyecek olanlar için çalışma tarihleri eylül ayının 15'inden, kasım ayının 15'ine kadar; nakden ödeme yapacak olanlar için de ödeme tarihleri haziran ve ekim ayları olarak kabul edilmiştir.¹¹⁹⁶ Ayrıca meclis tarafından mükellefiyeti bedenen îfâ edeceklerin nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos aylarının dışında diğer 7 ay zarfında göreve çağırılması ve bu müddet zarfında ziraiyat günlerinin de dikkate alınarak uygun bir zamanın tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Nakit ödeme yapacak olanlardan günlük 75 kuruştan 6 gün için alınması gereken 450 kuruşun iki taksit halinde alınmasına karar verilmiştir. Bu hükme göre mükellefler, birinci taksiti mart ayının 1'nden mayısın sonuna kadar; ikinci taksiti de eylülün 1'inden kasımın sonuna kadar ödeyecektir.¹¹⁹⁷

Vilayet Umum Meclisi'nin aynı oturumunda merkez vilayet ile Gölpazarı Nahiyesi arasında Yenice Köy civarında Sakarya Nehri üzerinde bir köprünün inşa edilmesi ve Söğüt Kazası'na bağlı köy yolu güzergâhının acele olarak tayin edilmesi meselesi de görüşülerek karara bağlanmıştır. Bilecik-Gölpazarı arasında Sakarya Nehri üzerinde inşaat bedeli ne olursa olsun en kısa zamanda Vezirhan yolunu takiben bir köprünün inşa edilmesi ve Söğüt Kazası'na bağlı Çay Köy yoluna ait güzergâhın da acele tayini hususu meclis tarafından Nafia Mühendisliği'ne emir ve tebliğ edilmiştir.¹¹⁹⁸

Yol Mükellefiyeti Kanunu yürürlüğe girdikten sonra mükelleflerin ödeyeceği bedel de yıldan yıla güncellenmiştir. Kanunun yürürlüğe girdiğinin ertesi yılı Ocak 1926'da Nafia Vekâleti tarafından yayımlanan talimatnamede, her vilayetin mahalli ihtiyacına göre yol

¹¹⁹⁵ Şen, *age*, s.70.

¹¹⁹⁶ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart1925, No:12, s.1.

¹¹⁹⁷ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart1925, No:12, s.1.

¹¹⁹⁸ **Bilecik Gazetesi**, 19 Mart1925, No:12, s.1.

parasının uygun olarak tespit edilmesi ve yolların ehemmiyetine göre mükellefiyetin de ortalama bir müddet üzerinden tayin edilmesi istenmektedir.¹¹⁹⁹ Bu doğrultuda Nafia Encümeninin 15 Şubat 1926'da aldığı kararla Vilayet Umum Meclisi tarafından Bilecik için yol mükellefiyeti 6 gün üzerinden 6 lira olarak belirlenmiştir.¹²⁰⁰ Bu durum, 1925'te Bilecik'te 75 kuruş olan günlük yol mükellefiyeti bedelinin ertesi yıl 1 liraya çıkarıldığını göstermektedir.

Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun bilhassa üzerinde durduğu konu, yol yapımı ve tamir işleri yürütülürken bedeni çalışma zamanlarının halkın işlerini aksatmayacak şekilde düzenlenmesiydi. Bu husus 1927 yılı mart ayında Vilayet Umum Meclisi'nin üç aylık âdi bütçe nizamnamesi hazırlanırken Nafia Encümeni'nin 12 Mart 1927 tarihli kararı ile nizamnamenin üçüncü maddesinde de yer almıştır.¹²⁰¹

Vilayet Umum Meclisi'nin 14 Mart 1927 tarihli oturumunda ise vilayet yollarının inşaat ve tamirinde o güne kadar 1.806 adet amelenin istihdam edildiği bilgisine değinilirken, hizmet defterleri kabul ve tasdik olunan bu kişilerden tahsil edilecek meblağın, mükellefiyetlerini yerine getirdiklerinden dolayı düşürülmesine karar verilmiştir.¹²⁰²

Yol Mükellefiyeti Kanunu çerçevesinde vilayet dâhilindeki kaza ve nahiyeleri yekdiğerine bağlayan çevre yollarının düzenlenmesi kadar vilayet merkezindeki şose ve ana caddelerin tanzimi de büyük önem arz etmekteydi. Bilecik'in imarında büyük emeği bulunan Cumhuriyetin ilk valisi Tefik Bey, bu konuya da önemle eğilerek şehrin merkezine bir ana caddenin kazandırılması için büyük çaba sarf etmiştir. Bu çabalar doğrultusunda 1926'da dönemine damgasını vuran yeni ve modern bir ana caddenin inşası gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında günün hatırası olarak resmi açılışı daha önceden karalaştırılmış olan cadde; uzunluğu 315 ve eni 15 metreden ibaret olup Bilecik'i Yenişehir'e, Bursa'ya, Söğüt'e, Eskişehir'e, Bozüyük, Pazarcık ve İnegöl kasabalarına bağlayan mühim bir yol olarak inşa edilmiştir. Açılışı yapan Tefik Bey, caddenin inşası sırasında emeği geçenlere teşekkür ettikten sonra Cumhuriyet evlatlarının bu yoldan yürürken bu şerefli günü hatırlayıp, idrak etmeleri için adının "Cumhuriyet" olarak belirlendiğini de sözlerine eklemiştir.¹²⁰³ Cumhuriyet Cadde'sinin açılışından sonra mülki erkânın da

¹¹⁹⁹ **Bilecik Gazetesi**, 15 Mart, 1926, No:60, s.1.

¹²⁰⁰ **Bilecik Gazetesi**, 19 Nisan, 1926, No:65, s.1.

¹²⁰¹ **Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115, s.1.

¹²⁰² **Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115, s.1.

¹²⁰³ **Bilecik Gazetesi**, 2 Kasım 1926, No:92, s. 2.

katılımıyla aynı gün içerisinde otomobillerle gidilerek önce Köy Yatı Mektebi'nin daha sonra Aşağıköy Köprüsü'nün de törenle resmi açılışları gerçekleştirilmiştir.¹²⁰⁴

İmar faaliyetlerine önem veren diğer mülki amirlerin isimleri de Bilecik'te övgüyle yâ'd edilmiştir. Bunlardan biri Pazarcık Nahiyesine bağlı köylere muntazam köy yolları yaptıran genç ve gayretli Nahiye Müdürü İzmirli Bedri Bey'dir.¹²⁰⁵ Nitekim, Pazarcık Nahiyesi'nin köy yollarına verdiği ehemmiyet, vilayet dâhilindeki diğer nahiyelerle kıyaslandığında Pazarcık'ı en ön sıraya taşımıştır.¹²⁰⁶

Zamanla yol yapım ve onarım çalışmalarıyla ilgili yeni kanunlar çıkarılmış ve yol mükellefiyetinde de yeni düzenlemelere gidilmiştir. 22 Haziran 1927'de "Devlet ve Vilayet Yollarının Tevhidi Hakkında Kanun"¹²⁰⁷ çıkarılarak devlet ve vilayet yolları birleştirilerek yapım ve onarımları vilayet meclislerine bırakılmıştır. Böylece yerel yönetimlerin sorumluluk ve selâhiyet alanı biraz daha genişletilmiştir.

5.7.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vilayet Dâhilindeki Yolların Durumu

1926'da Bilecik-Bursa arasındaki karayolunun vilayet dâhilinden geçen 26 km'lik kısmı devlet yolu idi. Taner Bilgin'in belirttiğine göre Milli Mücadele yıllarında Bursa istikametinden Bilecik'e ulaşmak için üç alternatif yol vardı. Birinci yol Bursa istikametinden hareketle Yenişehir-Köprühisar-İncirli-Pelitözü ve akabinde Bilecik'e ulaşıyordu. İkinci yol ise Bursa'dan İnegöl'e, oradan Nazıfpaşa-Pazaryeri-Karaköy'e ve Karaköy'den sonra yolun bir kolu Bilecik'e, diğer kolu da Bozüyük'e ulaşıyordu. Üçüncü yol ise Bursa'dan hareketle Önce İznik'e oradan Osmaneli-Vezirhan ve sonunda Bilecik'e ulaşıyordu. Yunanlılar bütün ileri harekâtlarında bu üç yolu da kullanmıştı.¹²⁰⁸

1926'da vilayet dâhilinde 26 km'lik devlet yolunun dışında kaza ve nahiyeleri merkeze ve birbirine bağlayan yolların bir kısmı tesviye-i türabiye¹²⁰⁹ halinde olup İdare-i Hususi'ye aitti. Büyük ölçüde tamir edilmiş ve edilmekte olan bu toprak yolların uzantısı ise: Bilecik İstasyonu'ndan Karaköy'e; Karaköy'den Pazarcık/Nazif Paşa Köyü'ne ve oradan da İnegöl ve Bursa'ya; Bilecik İstasyonu'ndan Söğüt/Çukurhisar yönüne; Karaköy istikametinden de Bozüyük-İnönü yönüne ve Kütahya'ya; Osmaneli İstasyonu'ndan tesviye-i

¹²⁰⁴ **Bilecik Gazetesi**, 2 Kasım 1926, No:92, s. 2.

¹²⁰⁵ **Bilecik Gazetesi**, 14 Ocak 1932, No:350, s.1.

¹²⁰⁶ Necmi Güney, **Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü**, Bilecik Halkevi Yay, S.10, Bilecik:1937,S.80.

¹²⁰⁷ Erol Tuncer, "Cumhuriyet Dönemi'nde Karayolları", <http://www.tesav.org.tr>.

¹²⁰⁸ Bilgin, **age**, s.41.

¹²⁰⁹ Toprak tabakası, toprak yolun düzleştirilmesi.

türabiye halinde olan Vezirhan yoluna ve oradan Bilecik’e; Bilecik’ten de tesviye-i türabiye halinde olan Gölpazarı istikametine doğru devam etmekteydi.¹²¹⁰

Tablo 5.19. 1927-1928 Vilayet Dâhilindeki Mevcut Yolların Durumu¹²¹¹

Yolun Başlangıcı-Sonu	Şoseler(km)				
	Yolun uzunluğu	Sağlam kısmı	Tamire muhtaç kısmı		Yeni inşa olunmakta olan
			Tamir olunmakta	Tamire başlanmamış	
Bilecik-Köprühisar	31	10	6	15	-
Bilecik -İstasyon	5	2	3	-	-
Bilecik İstasyonu-Söğüt	24	8	11	5	-
Söğüt-Eskişehir Sınırı	44	-	-	44	-
Bilecik İstasyonu-Karaköy	19	-	-	15	-
Karaköy-Bozüyük	18	-	-	18	-
Bozüyük-İnönü	14	-	-	14	-
İnönü-Kütahya Sınırı	26	-	-	26	-
Karaköy-Pazarcık-İnegöl	30	15	-	15	-
Vezirhan-Sakarya	5	-	-	-	5
Osmaneli İstasyonu	1	-	1	-	-
Bilecik-Vezirhan İstasyonu	15	35	22	-	5

Tablo 5.19’da görüldüğü gibi yolların neredeyse tamamına yakın kısmı tamire muhtaç bir halde olup, büyük ölçüde henüz tamirine bile başlanmamıştır. Burada ilk dikkati çeken husus; Milli Mücadele yıllarındaki stratejik önemine binaen, Cumhuriyet Dönemi’nde de ticaret merkezi olarak önemini koruyan Bursa yolunun İnegöl güzergâhından Bilecik’e giden İnegöl-Karaköy yolu ile Yenişehir güzergâhından Bilecik’e giden Köprühisar-Bilecik yolunun mühim bir kısmı sağlamdır ve tamirine devam edilmektedir. İpek ticareti bakımından önemli güzergâhları barındıran Söğüt yolunun ise Bilecik İstasyonuna giden kısmının üçte biri sağlam olup geri kalan kısmında tamir çalışmaları devam etmektedir. Buna karşılık Söğüt-Eskişehir yolu tamamen tamire muhtaç durumdadır ve henüz tamirine başlanmamıştır. İstanbul yönüne uzanan yollara bakıldığında da Vezirhan-Sakarya yolu yeniden inşa edilirken, Bilecik’ten Vezirhan İstasyonu’na giden yolun da mühim bir kısmının tamir olunduğu ve bir kısmının da yeniden inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1928-1929 yıllarında ise Tablo 5.20’de görüldüğü gibi; tamire muhtaç yollardan Bilecik-Söğüt ve Bilecik-Köprühisar güzergâhları hariç diğer yolların tamir çalışmaları henüz yeni başlanmış durumdadır.

¹²¹⁰ T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), “Ertuğrul Sancağı, Vilayet Yolları”, s.601.

¹²¹¹ T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), “Ertuğrul Sancağı, Vilayet Yolları”, s.535.

Tablo 5.20. 1928-1929 Vilayet Dâhilindeki Mevcut Yolların Durumu

Yolun Başlangıcı-Sonu	Şoseler (Km)			
	Yolun uzunluğu	Sağlam kısmı	Tamire muhtaç kısmı	
			Tamir olunmakta	Tamirine başlanan
Bilecik-Köprühisar	31	10	6	15
Bilecik -İstasyon	5	2	3	-
Bilecik İstasyonu-Söğüt	24	15	2	7
Söğüt-Eskişehir Sınırı	44	-	-	44
Bilecik İstasyonu-Karaköy	19	-	-	19
Karaköy-Bozüyük	18	-	-	18
Bozüyük-İnönü	14	-	-	14
İnönü-Kütahya Sınırı	26	-	-	26
Karaköy-Pazarcık-İnegöl	30	15	-	15
Vezirhan-Sakarya	5	-	-	-
Osmaneli İstasyonu-Osmaneli	1	-	1	-
Bilecik-Vezirhan İstasyonu	13	-	-	-

1929'da yol yapım politikasının yeniden düzenlenmesi kararlaştırılarak, “Şose ve Köprüler Kanunu” çıkarılmıştır. Kanunla devlet ve vilayet yollarının birleştirilmesine dair uygulamadan vazgeçilerek milli şoseler ağı oluşturulmuş; milli şoseler ve köprülerin yapım, bakım ve onarım işleri Bayındırlık Bakanlığına bırakılmıştır.¹²¹² Yol vergisi ve mükellefiyeti devam ettirilerek; toplanan verginin % 50'si Bakanlığa, %30'u vilayet yollarına, %20'si de vilayet özel idarelerine vergi toplama harcaması olarak bırakılmıştır. Köy yollarının ise Köy Kanunu gereğince köylülerin yapması benimsenmiştir.¹²¹³

1932 yılına gelindiğinde Bilecik'te yıllık yol vergisinin yine iki taksit halinde ve bu kez haziran ve aralık aylarında 6'şar lira olarak ödeneceği vilayet makamından bildirilmektedir.¹²¹⁴ Bu demek oluyor ki 1926'dan itibaren yol vergisi yılda 1 lira artırılarak 1932'de 12 liraya çıkarılmış ve yine yılda iki taksitle ödeme usulüne devam edilmiştir.

26 Mayıs 1934'te çıkarılan “Nafia Vekâletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun” ile de Bakanlık bünyesinde “Şose, Köprüler ve Binalar Reisliği” kurularak bu kanunun 9. maddesiyle ülkedeki şose ve köprülerin programlanması, yapımı, onarımı ve bakımı görevleri bu reisliğe verilmiştir.¹²¹⁵

Ülke genelinde olduğu gibi Bilecik'te de imar faaliyetleri çerçevesinde, iktisadi kalkınmanın olmazsa olmazı olan ulaşım alt yapı çalışmaları, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar hız kesmeden devam ede gelmiştir. Erken dönemde bilhassa

¹²¹² Özdemir, **agt**, s.53.

¹²¹³ Özdemir, **agt**, s.54.

¹²¹⁴ **Bilecik Gazetesi**, 5 Mayıs 1932, Sayı:364, s.2.

¹²¹⁵ Tuncer, **agm**, s.3.

karayolu ulaşımında kazma kürekle, insan gücüyle mevcut yolların bakım ve onarım faaliyetleri öne çıkarken, gelecek yıllarda makineleşmeyle birlikte yepyeni modern yolların inşası gerçekleştirilmiştir

5.8. Haberleşme

5.8.1. Posta ve Telgraf Teşkilatı

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren devletin gelişen ve genişleyen bir haberleşme teşkilatı vardı. Ancak bu teşkilat, esas itibarıyla ulak ve menzilhane ikilisinden ibaret olup, yalnızca devlet hizmetleri için kullanılıyordu.¹²¹⁶ Dolayısıyla halk, Tanzimat Dönemi'ne kadar devletin posta hizmetlerinden yararlanamamıştır. Avrupa usulüne göre halkın da yararlanabileceği ilk posta teşkilatının oluşturulma teşebbüsü, II. Mahmut'un 1832 tarihli bir Hatt-ı Hümayûn'u ile bu konudaki görüş ve taleplerini Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'ya bildirmesiyle ortaya çıkmış ve bu ilk direktiften sonra Üsküdar-İzmit arasında bir şose yol yaptırılarak 1834'te usulüne uygun şekilde posta taşımacılığına başlanmıştır.¹²¹⁷ Fakat zamanla şose yolun bozulması ve arabaların geçişine elvermeyecek duruma gelmesi nedeniyle mesele, Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve 5 yıl kadar sürdürülebilen bu taşımacılığa 10 Nisan 1840 tarihli bir irade ile son verilerek, posta faaliyetinin eski menzil usulü ile ve at sırtında devamına karar verilmişti.¹²¹⁸

Tanzimat'ın ilanından sonra posta teşkilatı ile ilgili çalışmalar 23 Ekim 1840'ta Posta Nezareti'nin kurulmasıyla sonuçlanmış ve yeni kurulan teşkilat, daha önceki dönemde Ulak-Menzilhane sisteminin sağladığı devlet haberleşmesini gerçekleştirmesinin yanı sıra halkın da haberleşmesini sağlamakla görevlendirilmişti. Posta Nezareti'nin kurulmasıyla devlete ait haberleşme evrakı ile halkın mektup ve diğer bazı posta maddelerini taşıyan ilk postalar, 28 Ekim 1840'tan itibaren Çarşamba günleri İstanbul'dan Edirne'ye; 2 Kasım 1840'ta da Pazartesi günleri Anadolu yönüne çıkarılmaya başlanmıştır.¹²¹⁹ Böylece Osmanlı Haberleşme Teşkilatı demek olan "Ulak-Menzilhane" ikilisi, Posta Nezareti adı altında yeniden düzenlenmiş ve ülke ahalisine hizmet veren bir organizasyon haline gelmişti. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Posta Nezareti kurulduktan sonra bile mektup ve emanetlerin arabalarla

¹²¹⁶Onur Özdemir, **Türkiye'de Modern Posta Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir:1998, s.13-18.

¹²¹⁷Hatt-ı Hümayunda Padişah, haberleşme hizmetlerinin ayırım yapılmaksızın bütün ülke ahalisini kapsayacak şekilde, devlet tekeli altında genişletilmesini ve geliştirilmesini istemiştir. Nesimi Yazıcı, "Osmanlıda Modern Haberleşme ve Posta Teşkilatının Kuruluşu", **Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, Yayına Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, IRCICA Yay, İstanbul: 1995, s.35.

¹²¹⁸Yazıcı, **agm**, s.37.

¹²¹⁹Özdemir, **agt**, s.31.

taşınması düşünülmemiş, uzun süre ülkenin değişik bölgelerinde atlar, katırlar ve develer sırtında posta taşımacılığı gerçekleştirilmiştir. Yine de ilk kez II. Mahmut Dönemi'nde 1834'te Üsküdar-İzmit arasında yolların düzenlenerek, arabalarla yapılan posta taşımacılığının başlatılması, ülkede yolların inşası ve düzenlenmesi noktasında Osmanlı idarecileri için iyi bir örnek teşkil etmiştir.¹²²⁰

Posta Nezareti'nin kuruluşunun ardından İstanbul'un Eminönü semtinde bulunan Yeni Cami avlusundaki Cizyehane dairesinde "Postahane-i Âmire" adıyla ilk postane açılmıştı.¹²²¹ Bundan sonraki süreçte peyderpey vilayetlerde de umumi postaneler açılmıştı.

Posta usulüyle taşımacılık ve haberleşme faaliyetleri sürerken, zamanla teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilim insanları daha hızlı ve güvenilir haberleşmeyi sağlayan yeni icatlara yönelmiş; elektrik ve elektrik akımının teknolojide kullanılmaya başlanması, haberleşme alanında da bu enerjiden yararlanma fikrini uyandırmıştı. 1837'de Amerikalı Samuel F.B. Morse'un, haberin kısa zamanda çok uzaklara iletilmesini sağlayan telgraf makinesini bulmasıyla iletişim alanında büyük bir çığır açılmıştı. Aynı zamanda bir ressam olan Samuel Morse, bugün Mors Alfabeti diye anılan bir alfabe de geliştirmişti. Bu çalışmalar bittikten sonra, 1843'de Washington-Baltimore arasındaki ilk hattın kurulmasıyla telgraf, dönemin en hızlı haberleşme vasıtası olarak kullanılmaya başlanmıştı.¹²²²

Osmanlı idarecileri bu yeni iletişim aracıyla ilk kez Kırım Harbi vasıtasıyla tanışmıştı.¹²²³ 14 Ocak 1855'te ilk Osmanlı telgraf tesislerinin yapımına başlanmış ve Rumeli topraklarında, İstanbul'dan başlayan ve Edirne'de ikiye ayrılarak biri Belgrad'a, diğeri de Fransızların yapmış oldukları Varna-Şumnu hattıyla birleşen telgraf hatları döşenmişti. 6 Eylül'de Şumnu-Edirne-İstanbul arasında deneme amacıyla telgraflar gönderilip alınmaya başlanmıştı.¹²²⁴ Böylece üç merkezin birbirine bağlanmasından sonra Osmanlı Telgrafının resmi açılışı gerçekleşmiş; 15 Eylül 1855'te Edirne ve İstanbul'da yapılan törenlerle Telgraf İdaresi resmen çalışmaya başlamıştı.¹²²⁵

Osmanlı ülkesinde telgrafın, posta gibi bir geçmişi bulunmadığından tamamen yeni bir teşkilat kurmak gerekmişti. Telgraf işlerinin idaresi için ilk olarak Bâbîâli yakınında

¹²²⁰Yazıcı, **agm**, s.37.

¹²²¹Cizyehane dairesinin Postahane olarak seçilmesinin sebebi, şehrin ortasında bulunması, ticaret merkezlerine ve sahile yakın olmasıydı. Özdemir, **age**, göst. yer.

¹²²²Özdemir, **agt**, s.55.

¹²²³Çadırcı, **age**, s.297.

¹²²⁴Mustafa Kaçar, **Osmanlı Telgraf işletmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:1986, s.50.

¹²²⁵Özdemir, **agt**, s.59.

Soğukçeşme’de Mimar Fosatti tarafından iki odalı bir taş bina yapılmıştı. Gerek ilk telgrafhane, gerekse Telgraf Umum Müdüriyeti uzun süre burada bulunmuş; 1860’lı yıllarda taş binanın bitişiğinde bulunan Alay Köşkü’nün de buraya eklenmesiyle merkez biraz daha genişletilmişti.¹²²⁶

21 Eylül 1871 tarihinde Posta Nezareti ile birleşinceye kadar, sadarete bağlı bir müdürlük olarak kalan Telgraf İdaresi bu tarihten sonra Posta ve Telgraf Nezareti adı altında Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştı. Bu yapılanmadan itibaren Osmanlı Devleti’nde yaygın olarak kullanılmaya başlayan telgraf ve telgrafçılık, Cumhuriyet Dönemi’ne kadar teknik yöntemler gözetilmeyerek yapılan hatların nakillerine bağlanan mors postalarından ibaretti.¹²²⁷

İki haberleşme kurumunun birleştirilmesinden sonra 5 Kasım 1876’da yayınlanan Posta ve Telgraf Nizamnamesi doğrultusunda kaza ve nahiyelerde posta ve telgraf işlerinden sorumlu memurların istihdam edilmesi kararlaştırıldı.¹²²⁸

19. Yüzyılın son çeyreğinde posta ve telgraf teşkilatının taşradaki örgütlenmesine paralel olarak Bilecik’te de bir şube açılmıştı. 1873’te başında müdür olarak Halil Efendi’nin bulunduğu Bilecik Posta ve Telgraf Müdürlüğü’nde ayrıca 7 memur daha istihdam edilmekteydi.¹²²⁹

1908’de ise Ertuğrul Sancağı Dâhilinde Bilecik, Söğüt, Yenişehir, İnegöl, Lefke, Bozüyük ve Küplü’de posta teşkilâtının şubeleri bulunuyordu. Bütün şubelerde yurt içi posta kabul ve havalename işlemleri yürütülüyordu. Ancak, yurt dışı havalename ve posta işlemleri sadece Bilecik’te yapılıyordu. Pazarcık ve Domaniç’te de posta şubeleri bulunmakla birlikte bu iki nahiyede memur istihdam edilmemişti. Bu yüzden kendilerine belli bir ödenek verilme suretiyle görevlendirilen kişiler vasıtasıyla posta işlemleri yürütülmeye çalışılıyordu.¹²³⁰

Bu dönemde vilayet merkezi Bursa’dan Ertuğrul Sancağı’nın Merkez Kazası Bilecik ile İnegöl ve Yenişehir kazalarına Çarşamba günleri posta gönderiliyor; Cumartesi günleri de yine aynı istikamet üzerinden Bursa’ya posta hareket ediyordu.¹²³¹

¹²²⁶Tanju Demir, **Türkiye’de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)**, PTT Genel Müdürlüğü Yay, Ankara:2005, s.54.

¹²²⁷Nadir Yurtoğlu, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Milli Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.32, S. 93, Ankara:2016, s.50.

¹²²⁸ Özdemir, **age**, s.65.

¹²²⁹ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1289)**, s.96;Demiryürek, **age**, s.215.

¹²³⁰ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324)**, s.297;Demiryürek, **age**, s.216.

¹²³¹ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1325)**, s.298;Demiryürek, **age**, göst. yer.

Telgrafın ülke çapındaki gelişim serüvenine gelince; Anadolu'nun genelinde bu gelişim evresinin çok hızlı olduğu söylenemese de, coğrafi yönden sahip olduğu stratejik önemine binaen demiryolu ile bağlantısını çoktan kurmuş olan Bilecik için “durum bunun tam tersidir” demek abartı olmaz. Zira ülkede haberleşme alanında telgrafın henüz yayılmaya başladığı 1860'lı yıllarda Bilecik bu yeni haberleşme vasıtasına kavuşmuştu. Nitekim, 1864'te Hüdâvendigâr Vilayeti Valisi Ahmet Vefik Efendi, Bilecik ve İznik üzerinden Bursa'ya bir telgraf hattı çektirerek İstanbul ile haberleşmenin gerçekleşmesini sağlamıştı.¹²³² 20. Yüzyıla gelindiğinde ise Bilecik Merkez Kazası'ndan başka Ertuğrul Sancağı'nın diğer idari birimlerinde de telgrafhaneler inşa edilmişti. 1908'de Söğüt, Yenişehir, İnegöl, Pazarcık, Lefke, Bozüyük ve Küplü'de de birer telgrafhane bulunmaktaydı. Ancak bunlardan sadece Bilecik Telgrafhanesi yut dışı haberleşmeye açıktı.¹²³³

Milli Mücadele yıllarına gelindiğinde telgraf haberleşmesinin istikrarlı bir şekilde yürütülmesi, bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmasında son derece önemli bir faktör idi. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilişine kadar olan süre zarfında cepheden merkeze, merkezden cepheye komutanlar, bürokratlar bölgedeki telgraf hatları sayesinde kesintisiz olarak yazışmalarını sürdürmekteydi. Ancak Yunanlıların ileri harekâtıyla Afyon, Bilecik, Geyve ve Eskişehir'deki telgraf hatlarının düşman eline geçmesi, haberleşmede büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştu. Bu dönemde özellikle telgrafa duyulan yoğun ihtiyaç nedeniyle yeni hatların oluşturulması zorunluluk halini almış ve 1921 yılında haber akışını sağlıklı biçimde yürütebilmek için 2.000 km telgraf teline ihtiyaç duyularak Avrupa'ya 1.500 km'ye yakın tel ile 70.000 fincan ısmarlanmıştı.¹²³⁴ Batı Cephesindeki kritik bölgelerin Yunanlıların eline geçmesi nedeniyle bu kez Ankara-Adana-Konya hattına öncelik verilerek bu hattın aktif hale getirilmesine çalışılmıştı. Yaşanan zorluklara rağmen Konya'dan Aksaray'a, Kırşehir'den Koçhisar'a kadar yeni hatların yapılandırılması sağlanmış ve böylelikle Sakarya Savaşı'nda yaşanacak olası haberleşme sıkıntıları ortadan kaldırılmıştı.¹²³⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük önem arz eden demiryolu ağına Cumhuriyetten önce kavuşmuş olması Bilecik'i stratejik yönden Anadolu coğrafyasında bir adım öne çıkardığı gibi, haberleşme alanında da erken tarihlerden itibaren posta, telgraf ve telefon işletmelerine sahip olması bu önemi biraz daha pekiştirmiştir. Bu dönemde posta

¹²³² Nurşen Günaydın-Raif Kaplanoğlu, **Salnamelerle Bursa**, Bursa:2000, s.136'dan aktaran, Demiryürek, **age**, s.217.

¹²³³ **Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1325)**, s.297;Demiryürek, **age**, s.218.

¹²³⁴ Yurtoğlu, **agm**, s.55.

¹²³⁵ Yurtoğlu, **agm**, göst. yer.

hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için vilayet dâhilinde günlük sabah ve akşam posta treni seferleri düzenlenmekteydi. Nahiyelere kadar uzanan demiryolu ulaşımı sayesinde halk da alış-verişlerini yapmak için hemen her gün bu posta trenlerini kullanmaktaydı.¹²³⁶

Haberleşme alanında Cumhuriyet Dönemi'nde Bilecik'te yürütülen çalışmalar, ulaşımda olduğu gibi yeni bir teşkilat kurulmasından ziyade mevcut posta ve telgraf hatlarının bakımı, onarımı ya da yeniden inşası ve genişletilmesi yönünde olmuştur. Bu doğrultuda posta, telgraf hizmetlerinin daha nitelikli ve donanımlı bir şekilde yürütülmesi amaçlanmış; eksikliklerin giderilmesine çalışılmış, bütçeden tahsisat ayrılarak yeni ve işlevsel daha modern binalar inşa edilmiştir. Çoğu kez Vilayet Umum Meclisi'nin tutanaklarında yer alan bütün bu faaliyetler, Bilecik Vilayet Gazetesi'nde de ayrıntılarıyla yayınlanmıştır. Bilecik'in imarı kapsamına giren bu tür alt yapı çalışmalarını hızlandırmak için mülki amirler de seferber olmuştur. Örneğin 1925 yılı başlarında Bilecik Mebusu Ahmet İffet (Mercimekoğlu) Bey, birkaç günlüğüne Bilecik'i ziyarete gelişi sırasında mevcut eksiklikleri tespit ettikten sonra Ankara'ya dönüşünde kolları sıvamıştır. Bilecik merkezinde altı odalı kargir bir telgrafhane binası inşa edilmesi için gerekli işlemleri başlatan Ahmet İffet Bey, Vilayet Umum Meclisi'ne Ankara'dan bir telgraf çekerek konu hakkında meclise bilgi vermiştir. Ahmet İffet Bey'in bu girişimiyle yeni telgrafhane binasının inşaatı için Bilecik Posta ve Telgraf Müdürlüğüne 5 bin lira tahsisat yapılmıştır.¹²³⁷ Mayıs ayı geldiğinde de Mebus Bey'in teşebbüsleriyle Bilecik'teki eski postane binasının yeniden inşasına başlandığı Posta ve Telgraf Müdürlüğünden bildirilmiştir.¹²³⁸ Kısa sürede inşası tamamlanan yeni posta ve telgrafhane binasının resmi açılışı ise 29 Ekim 1926'da Cumhuriyet Bayramı kutlamaları eşliğinde -resmi açılışları önceden plânlanmış olan bütün toplu açılış törenleriyle birlikte- Vali Tevfik Bey tarafından gerçekleştirilmiştir.¹²³⁹

Kuşkusuz modern binalar, posta işlerinin sağlıklı şekilde yürütülebilmesinin en önemli araçlarından birisiydi. Bunun için ülke genelinde başta emval-i metruke olmak üzere ihtiyaç olan mahallerdeki uygun binalar posta işletmelerine tahsis edilmiştir. Giresun, Trabzon ve Antep'te posta işletmelerine güzel binalar tahsis edilirken Ankara, Konya, Sivas, Bursa,

¹²³⁶ BCA. F:30-11-1-0, K:55, G:11/4.

¹²³⁷ Bilecik Gazetesi, 12 Şubat 1925 No:8, s.2.

¹²³⁸ Bilecik Gazetesi, 11 Mayıs, 1925, No:18, s.1.

¹²³⁹ Bilecik Gazetesi, 2 Kasım 1926, No:92, s.2.

Sarıköy, Bilecik ve Hadımköy gibi hem merkez hem de iletişim hatlarının önemli geçiş güzergâhı olan yerlerde ise yepyeni binalar inşa edilmiştir.¹²⁴⁰

Posta ve Telgraf Müdürlükleri Cumhuriyet Dönemi'nde vilayetlerin mülki amirlikleri kadrosunda yer almıştır. 1925-1928 yılları arasında Bilecik Merkez Kazası'nın Posta-Telgraf Müdürü Bahattin Bey'dir. 1928 yılı ve sonrasında müdürlüğü daha önce İnegöl Kazası'nda bu görevi yürütmüş olan Sırrı Bey devralmıştır. Kazalara gelince; 1928-1929 yıllarında Söğüt Kazası Posta-Telgraf Müdürü: Şevket Bey; Bozüyük Kazası Posta-Telgraf Müdürü: Behçet Bey; Osmaneli Kazası Posta-Telgraf Müdürü: Mehmet Rüştü Bey ve Gölpaazarı Kazası Posta-Telgraf Müdürü: Hüseyin Hayri Bey'dir.¹²⁴¹ 1928'de Bozüyük Kazası'nda Behçet Bey'den sonra müdürlük görevine Süleyman Bey gelmiştir.¹²⁴²

5.8.2. Telefon

Yeni bir haberleşme teknolojisi olan telefon, 1875'de ABD'de icat edilmiş olup 1876'da patenti alınmıştır. İlk telefon sistemi 1877 yılında, "Bell Telephone Association" şirketi vasıtasıyla, ticari olarak ABD'de hizmete girmiştir (778 abone).¹²⁴³ Zamanla telefonun dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte kaçınılmaz olarak kullanım cazibesi de artmıştır.

Osmanlı'da ilk telefon hattı, Temmuz 1881'de, İstanbul Soğukçeşme'deki Posta-Telgraf Nezareti binası ile Yeni Cami'deki postane binası arasında çekilmiştir.¹²⁴⁴ Ancak devlet, telefona dair faaliyetleri, istihbarat ve güvenlik çerçevesinde izlemiş; telefonu, tebaanın kullanması yönünde, sakıncalı bir haberleşme vasıtası olarak telakki etmiştir. Bu yüzden telefon ithalatı ve tesisi devletçe takip edilmiştir.¹²⁴⁵ 8 Mart 1893 tarihinde gümrüklerden telefon geçişi men edilmiştir. Fakat daha sonra bu durum, bazı diplomatik sıkıntılara yol açtığı için irade-i seniyye ile telefon ithaline ve tesisine izin verilmiştir. Bununla birlikte ülke içinde ve dışında telefona dair bilgiler takip edilmiş ve telefon tesisi ve kullanımını soruşturma konusu olmuştur. Hane, banka ve benzer yerler dâhilinde kullanılmak

¹²⁴⁰Süleyman Tekir, "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye'de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930)", **Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, Aralık 2021, s.284.

¹²⁴¹**T.C. Devlet Salnamesi**, 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, Sayı: 3, İst:1928, s. 539.

¹²⁴²**T.C. Devlet Yılığ**, 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: 4, İstanbul Devlet Matbaası, İst:1929, s.422 .

¹²⁴³ Hulusi Ersoy, **Osmanlı'da Telefon Hizmeti ve İmtiyaz**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul:2017, s.20.

¹²⁴⁴Yurtoğlu, **agm**, s.71.

¹²⁴⁵Ersoy, **age**, s.22.

üzere, gümrükten geçirilmesi talep edilen telefonlar, Dersaadet'e gönderilerek, fen heyetince incelendikten sonra geçişine izin verilmiştir.¹²⁴⁶

Meclis ve resmi daireler arasında telefon tesisatının kurulması II. Meşrutiyet sonrasında Posta ve Telgraf (PT) Nezareti tarafından gerçekleştirilmiştir. 1908 yılında sadaret, meclis, nezaretler ve ilgili dairelere telefon şebekesi kurulmuştur. Resmi daireler arasında çekilen telefon hatlarından sonra Posta ve Telgraf yeni binasında, 14 Aralık 1908 tarihinden itibaren ilk telefon hatları PTT Nazırınca haberleşmeye açılmıştır.¹²⁴⁷ 6 Nisan 1911'de de telefon işletme imtiyazı 30 yıl süreliğine İngiliz Herbert Lows Webbe'ye verilmiş; akabinde bu imtiyaz gereğince "Dersaadet Telefon Anonim Şirketi" adıyla bir şirket kurularak faaliyete başlamıştır. Ancak, I. Dünya Savaşı sırasında 14 Mart 1914 tarihinde Hükümet tarafından bu şirkete el konulmasıyla şirkette çalışan 55 yabancı teknik personel ülkeyi terk etmiştir.¹²⁴⁸

Erken Cumhuriyet yıllarında dönemin en popüler iletişim aracı olan telgrafa yeni yatırımlar yapılırken telefon şebekelerinin yapımı da göz ardı edilmemiştir. Hızlı haberleşme ihtiyacının karşılanmasına yönelik ilk yasal altyapı, bu tip iletişim yetkisini PTT idaresine veren 21 Şubat 1924 tarihli ve 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu olmuştur. Bu kanunla yurdun her tarafında telefon tesis etme ve işletme görevi PTT Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.¹²⁴⁹ Nisan 1925'te de Bakanlar Kurulu kararı ile Ericsson firmasıyla bir anlaşma yapılmış ve Ankara'da 1.000 hatlık tam otomatik bir telefon şebekesinin kurulmasına karar verilmiştir.¹²⁵⁰ Bundan sonraki süreçte iktisadi anlamdaki ihtiyaç dikkate alınarak hızlı bir şekilde şehirlerarası telefon hatları yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin ilk otomatik telefon santrali, 11 Eylül 1926'da Ankara'da hizmete verilmiştir. Başlangıçta 2000 abone kapasitesine sahip olan bu iletişim ağı; önce 651 abone ile faaliyete geçmiş ve zamanla abone kapasitesi 1928'de 3000'e, 1939'da ise 5000'e kadar çıkmıştır.¹²⁵¹

Cumhuriyet hükümetleri tarafından telefonların kullanım alanının sadece büyük şehirlerle sınırlı kalmaması için kapsamlı çalışmalar yürütülmüştür. Ülkedeki bütün vilayet ve kazaların da telefon hizmetlerinden yararlanmasını sağlamak amacıyla bir program çerçevesinde yürütülen çalışmaların neticesinde 1941 yılında 47 şehir ve kasabada dâhili

¹²⁴⁶ Ersoy, **age**, s.23.

¹²⁴⁷ **Age**, s.36.

¹²⁴⁸ Yurtoğlu, **agm**, s.72.

¹²⁴⁹ İbrahim Sena Arvas, "Türkiye'nin Radyo İle Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi", Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), C.IV, S.2, 2018, s.412.

¹²⁵⁰ Tekir, **age**, s.281.

¹²⁵¹ Yurtoğlu, **agm**, s.72.

konuşmaları temin eden telefon şebekeleri kurulmuş; 210 şehir ve kasaba ise şehirlerarası telefon konuşmalarına açılmıştır.¹²⁵²

Diğer ulaşım ve haberleşme vasıtalarında olduğu gibi Bilecik'in yerel telefon ağına kavuşması da ülke geneline göre oldukça erken bir döneme rastlamaktadır. İlk telefon hattının hangi tarihte ve hangi kurumlar arasında çekildiğine dair net bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte; 17 Ağustos 1925 tarihli Bilecik Gazetesi sütunlarında yer alan bir haber, iletişim aracı olarak Bilecik'te bu tarihten daha evvel telefonun mevcut olduğu ve kullanıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Gazetede sözü edilen haberde İnegöl Kazası'ndaki jandarma karakolları arasında tesis edilen telefon hattından söz edilirken, hamiyetperver ahali tarafından yapılan telefon bağışlarının da listesi yer almaktadır. Listede köylerin isimleri tek tek zikredilerek yapılan bağışlar kuruluş üzerinden belirtilmiş ve 41 köyden toplam 19.770 kuruş telefon bağışının yapıldığı bilgisine yer verilmiştir.¹²⁵³ Aynı yılın kasım ayında İnegöl Kazası halkının yapmış olduğu toplam bağış miktarı ise 36.250 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.¹²⁵⁴

Bilecik halkının telefon bağışları yıldan yıla gazete sütunlarında yayınlanmaya devam etmiştir. Yapılan bağışlar yekün olarak hesaplandığında yüklü miktarlara ulaşılmış ve bu sayede Bilecik'in köylerine kadar telefon hatları döşenmiştir. Bilhassa köylerde yaşayan ve çoğu yoksul olan halk, dışından tırnağından artırdığını bir an evvel bu mühim haberleşme vasıtasına kavuşabilmek için hiç tereddüt etmeden bağışlamıştır.

Cumhuriyet modernleşmesinin yeni kurumsallaştığı bu dönemde; medeni dünyanın ortağı olmak ve geri kalmışlığı yenmek için Bilecik halkının devletten yardım beklemeden kendi imkânlarıyla teknolojiye sahip olma yolunda sarf ettiği gayret, takdir edilecek bir hadisedir. Zira bu yasal bir yaptırım değil, tamamen yöre halkının çabasıdır.

Bilecik halkının telefona gösterdiği duyarlılık, köylerden birinde çıkan bir yangının felâkete dönüşmesini engellemiştir. Nitekim, 1926 yılının 30 Haziran'ında Bilecik'in merkez köylerinden Bayırköy'de çıkan bir yangın hadisesinde, köyde mevcut olan telefon sayesinde büyük bir felâketin eşiğinden dönülmüştür.¹²⁵⁵

¹²⁵² Yurtoğlu, **agm**, s.74.

¹²⁵³ **Bilecik Gazetesi**, 17 Ağustos, 1925, No:31,s.3.

¹²⁵⁴ **Bilecik Gazetesi**, 9 Kasım 1925, No:42, s.1.

¹²⁵⁵ Bilecik Merkez Kazası'na bağlı ve yaklaşık 200 haneden ibaret olan Bayırköy'de her türlü hububat yetiştirilmesinin yanı sıra ipek böcekçiliği de yapılmaktaydı. Dolayısıyla haneler oldukça geniş ve duruma göre her yerinde mahsulât mevcuttu. Olay günü sabah saat 10.30'da çıkan yangında mevsim icabı bütün köy halkı tarlada orak biçmekle meşgul olduğundan köyde sadece telefon nöbetçisi köy halkından Düzmeşe Muallimi Hasan Fehmi Efendi ile beraberinde birkaç yaşlı kadın ve erkek kalmıştı. Yangın ilk defa Hasan Fehmi Efendi tarafından görülmüş ve telefonla Jandarma Komutanlığına haber verilmiş ve yine civar köylerden Günviran, Sarmaşık köylerinden telefonla yardım istenmişti. Henüz köy halkı tarlalarından dönemedi Sarmaşık Köyü

Erken Cumhuriyet yıllarında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini etkisi altına alan ayaklanma girişimleri merkez ile olan bağlantının sağlıklı bir zemine oturtulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çünkü isyanlar ilk etapta telgraf tellerinin kesilmesiyle başlıyor ve isyan bölgelerinden sağlıklı haber alınması engellenmeye çalışılıyordu. Telefon hatlarının da aynı akıbete uğramaması için bu dönemde kısa dalgalı dört telsiz istasyonu alınarak Edirne, Ankara, Diyarbakır ve Van'a yerleştirilmiştir.¹²⁵⁶

Bilecik halkının ilk telsiz telefonla tanışması ise 1927 yılının Mayıs ayında Türk Ocağı Başkanı Ahmet Hamdi Bey ve arkadaşlarının girişimleriyle gerçekleşmiştir.¹²⁵⁷ Siyasetten ekonomiye her konuda ülke ve dünya gündemindeki gelişmeleri aktaran bu yeni haberleşme aracının aktif çalışma saati; Türk Ocağı binasında alaturka saat 5'ten başlayarak gece yarısına kadar sürmüştür. Böylece halk için elzem olan bir ihtiyaç daha giderilmiştir.

5.8.3. Bilecik Vilayet Gazetesi

1925-1932 yılları arasında haftada bir kez ve dört sayfa olarak çıkarılan Bilecik Gazetesi, Bilecik'in erken Cumhuriyet Dönemi'ne siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel anlamda ışık tutmuştur. Haftalık resmi gazete olarak 1 Ocak 1925 tarihinde yayın hayatına başlayan Bilecik Gazetesi'nin sahibi, imtiyazı, başyazarı ve yazı kurulu olmayıp vilayet matbaa-i müdüriyeti tarafından idare edilmekteydi. Baskısı 850 adettir.¹²⁵⁸

halkı yetişmiş, ardından Vezirhan ve Günviran halkı, Yenice, Cumalı, İlyasça Köyleri yardıma koşmuş, 2 saat içinde Alay Kumandanı bir jandarma devriyesiyle imdada yetişmiş ve bütün bir köy felaketle karşı karşıya iken alınan tedbirler sayesinde sadece 8 hanenin yanmasıyla ateş söndürülmüş ve neredeyse bir gün içinde 200 hane halkı evsiz barksız kalma tehlikesi ile karşı karşıya iken büyük bir felaketin eşiğinden dönülmüştü. Bu elim hadisede köyü büyük bir felâketten kurtaran en birinci etken köyde mevcut olan telefon olmuştur. Hem bu vasıtayı temin ettikleri, hem de köyün imdadına koşarak yardımlarını esirgemedikleri için bütün köy halkı, Jandarma Alay Komutanı Tevfik Bey ile Bölük Komutanı Fehmi Bey ve Takım Kumandanına minnet ve şükranları iletmektedir. Ayrıca diğer köyler halkına ve köy halkından olan Muallim Ahmet Naci Efendi'ye ve Düzmeşe Muallimi Hasan Fehmi Efendi ile İlyasça Muallimi Ali Hikmet Efendilere de bu hususta gösterdikleri insaniyet ve fedakârlıklarından dolayı gazete aracılığıyla köy halkı adına muhtar ve ihtiyar heyeti azaları teşekkür etmişlerdir. **Bilecik Gazetesi**, "Bayırköy'den Yazılan Beyan-ı Teşekkür", 5 Temmuz 1926, No:75, s.4.

¹²⁵⁶ Tekir, *age*, s.284.

¹²⁵⁷ **Bilecik Gazetesi**, Mayıs 1927, No:121, s.4.

¹²⁵⁸ **T.C. Devlet Salnamesi**, 1925-1926, s.402.

6. SONUÇ

Bir dünya devleti olarak asırlara damgasını vuran Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı yer olan Bilecik, Milli Mücadele yıllarında da coğrafi statüsünün önemi dolayısıyla stratejik olaylara ve çetin savaflara sahne olmuştur. Bu yönleriyle Türk ve dünya tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve gelişme dönemlerinde zaman içerisinde ihmal edilmiş, unutulmuş ve âtil kalmıştır. Her ne kadar Sultan II. Abdülhamit döneminde bir ata yurdu olarak ayrı bir önem addedilmiş ve bu önemi su yüzüne çıkarabilmek adına çeşitli faaliyetlerle Bilecik'in adı sıkça zikredilmişse de bu göreceli parlamış kısa süreli olmuş ve devamı gelmemiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde ise Milli Mücadele'nin dönüm noktaları olan I. İnönü, II. İnönü ve Sakarya Meydan Muharebesi gibi ölüm kalım savaşları Bilecik coğrafyasında cereyan etmiş ve siyasi açıdan da Bilecik bu dönem mühim bir buluşmaya; Bilecik Mülâkatı'na ev sahipliği yapmıştır. Ancak uzun süre Yunan işgali altında kalan ve bu yüzden her bir köşesi kül yığınına dönen Bilecik, Cumhuriyetin erken döneminde de zaman zaman ihmale uğramıştır.

Tarihin farklı dönemlerindeki öneminden yola çıkılarak Bilecik'in Cumhuriyet Türkiye'sindeki yerini analiz etmeye odaklanan bu çalışmada öne çıkan unsur; Cumhuriyetin kuruluş yıllarına rastlayan dönemde memleketin genel ahvâlinin taşradaki yansımalarıdır. Yeni Türkiye Devleti, ülkeyi yönetmeye Milli Mücadele yıllarında başlamış ve yeni anayasayla birlikte idari yapılanmanın temelini de bu dönemde atmıştır. Gerçekleştirilen düzenlemelerle mevcut sistem değiştirilerek "liva/sancak" esasına dayalı teşkilat yapısının yerini "il" esasına dayalı örgütlenme almıştır. Bu gelişmeye paralel olarak Bilecik 1920'de bağımsız il statüsüne kavuşmuştur. 1925'e kadar Osmanlı'dan devralındığı şekilde -4 kaza, 5 nahiye- devam eden idari yapı; 1926'ya gelindiğinde Yenişehir ve İnegöl kazalarının Bursa'ya dâhil edilerek, Bozüyük, Gölpazarı ve Osmaneli nahiyelerinin kaza statüsüne alınmasıyla 5 kaza ve 7 nahiye olarak yeniden düzenlenmiştir. İlerleyen süreçte merkezi yönetim, taşradaki iktisadi ve beşeri ilişkileri göz önüne alarak halkın günlük yaşamını kolaylaştırmaya yönelik bazı uygulamaları devreye sokmuştur. Bu bağlamda bazen nahiye ve köylerin bağlı buldukları merkezler değiştirilirken bazen de farklı sayıda köyler bir araya getirilerek yeni nahiyeler oluşturulmuştur. Mülki idarenin temel unsurları olan vilayet ve belediye meclisleri ise merkezden alınan talimatlara göre faaliyetlerini yürütürken ihtiyaçlar doğrultusunda acil ve lüzumlu görülen taleplerini hükümete ileterek bilhassa Bilecik'in kalkınmasında ve idari taksimatın yeniden düzenlenmesinde aktif rol oynamışlardır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin teşkilatlanma aşamasında modernleşmenin ve demokrasinin içselleştirilmesine yönelik çabalar sürerken diğer taraftan ülkenin bazı bölgelerinde yer yer rejime yönelik olayların patlak vermesi hükümet nazarında taşranın idaresini mühim bir mesele haline getirmiştir. Dolayısıyla da bu süreçte yerel yönetimler, merkezi idarenin sıkı kontrolüne tâbi olmuştur. Nitekim Bilecik'te de vilayet ve belediye meclislerinin çalışmalarında, tüzük ve kararnamelerinde merkeziyetçi yönetim anlayışının etkisini görmek mümkündür. Ancak, Bilecik'in yerel idare teşkilatı, olayların patlak verdiği bazı vilayetlerle kıyaslandığında idealist anlayışla Cumhuriyetin temel ilkelerine her daim sadakatle bağlı kaldığı gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı siyasete de samimiyetle destek vermiş ve bu çizgiden asla sapmamıştır.

Cumhuriyetin seçim atmosferinin ülke genelindeki yansımaları ışığında Bilecik'teki seçim hareketliliğine bakıldığında ise ortaya çıkan manzara demokrasinin burada olaysız ve mutedil işleyişini göstermektedir. Seçim sürecinde genellikle vilayet bazındaki seçmen nüfusuna göre seçimlere katılım oranı düşüktür. Ancak yurt genelinde de durum bundan farklı değildir. Cumhuriyet idaresinin yeni yeni kökleşmeye başladığı bu dönemde toplumun büyük bir kısmı birey olarak sahip oldukları hakların bilincinde olsa da vatandaşlık görev ve sorumluluk algısı henüz yeterince olgunlaşmamıştır. Bu yüzden seçimlere katılım oranı istenilen seviyede değildir. Yine de ülke ortalamasıyla kıyaslandığında, vilayetin küçüklüğüne ve barındırdığı minimum düzeydeki nüfusa rağmen Bilecik'te seçimlere katılım oranı %50'nin üzerinde olup, çok da alt seviyelerde değildir. Hattâ özellikle vurgulamak gerekir ki; kadınların da ilk kez seçme ve seçilme haklarını kullandığı 1935 seçimlerinde, Bilecik'teki ikinci kadın seçmen oranı ülke genelindeki ortalamaya göre maksimum düzeydedir. Nitekim, 1935 seçimlerinde Bilecik'ten 50 kadın seçmen, milletvekili seçimlerinde ikinci seçmen statüsünde oy kullanmıştır. Bu demektir ki; İstanbul'da %14 ve Ankara'da %11'i geçemeyen ikinci kadın seçmen oranlarıyla karşılaştırıldığında Bilecik'te %16'yı bulan ikinci kadın seçmen oranı, İzmir ve Balıkesir'den sonra ülkede ikinci sırada yer almıştır.

Cumhuriyeti kuran kadronun önemle üzerinde durduğu ve yeni rejimin olmazsa olmazı olan eğitim sorunsalına gelince; toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek çağdaş ve modern bir sistemin inşa edilmeye çalışıldığı bu dönemde eğitim faaliyetleri sadece okullarla sınırlı kalmamış, 7'den 70'e bütün memleket halkını cehaletten kurtarmaya yönelik bir seferberlik halini almıştır. Bu amaçla harf devriminden sonra açılan Millet Mektepleri'ne rağbet her yerde yüksek derecede olmuş ve küçük bir Anadolu Vilayeti olan Bilecik'te de toplumun her kesiminden genç, yaşlı, kadın, erkek bütün halk yeni açılan bu eğitim

yuvalarına akın etmiştir. Bilecik'teki eğitim kurumları, okullar bazında değerlendirildiğinde istatistiklerin ortaya çıkardığı gerçek; mevcut durumun arzu edilen düzeyde olmadığını göstermektedir. Cumhuriyetten önce ilk mekteplerin yanında orta derecede eğitim veren rüştiyelerin, idadilerin ve garimüslim mekteplerinin varlığına rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında Bilecik'te faaliyette olan sadece ilköğretim kurumlarıdır. Bu durum, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi 20. Yüzyılın başlarında mütemadiyen süren savaşların ve işgal yıllarındaki yıkımın neticesidir. Malûm işgal sırasında çoğu mektep binaları büyük hasar görmüş, Cumhuriyetle buluşmamıştır. 1928 yılına gelindiğinde vilayetin orta derecede eğitim veren tek eğitim kurumu Bilecik İkmal Mektebi'dir. Lâkin İkmal Mektebi hakkında da kaynaklarda adının zikredilmesinden başka istatistik olarak bir veri sunulmamıştır. Bununla birlikte; eğitim konusunda köylere başlıyarak gerek idarecilerin ve eğitimcilerin gerekse Bilecik halkının bir bütün halinde gösterdiği gayret, eğitim yuvalarına verdiği maddi-manevi destek övülmeye lâyıktır. Bilecik'te aktif faaliyet gösteren Muallimler Birliği'nin varlığı da eğitim alanındaki örgütlenmenin en güzel örneklerindedir. Bu yönüyle bakıldığında Cumhuriyetin erken döneminde Bilecik'te eğitim, topyekün bir gelişme gayreti içindedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan savaşların yaralarını sarmaya diğer yandan geri kalmışlığı yenmeye çalışan Anadolu halkının karşılaştığı zorluklar, Bilecik'te de bütün boyutlarıyla sosyal yaşamı etkisi altına almıştır. Bu dönem, her alanda yoklukların ve imkânsızlıkların en üst seviyede hissedildiği dönemdir. Bayındırlıkta ve sosyokültürel alanda kalkınmanın oldukça yavaş ilerlediği bu zaman diliminde de Bilecik halkının sergilediği birlik, beraberlik ve kendine has yüksek dayanışma ruhu, yine gıpta edilecek bir meziyet ve örnek gösterilecek bir tablodur. Çoğu kez devletten beklemeden cemiyetler aracılığıyla, bazen bireysel bazen de toplu halde gerçekleştirilen yardım faaliyetleriyle vilayet çapında eğitimden sağlığa, ulaşımdan haberleşmeye, spordan kültüre hemen her alanda eksiklerin giderilmesine çalışılmış ve ihtiyaçların karşılanması sağlanmıştır. Böylece mümkün mertebe ihtiyaç sahiplerinin de aşırı mağdur olmalarının önüne geçilmiştir.

1930'lardan sonra Bilecik'te günlük yaşamı daha hareketli hale getiren Bilecik Halkevi ise farklı şubeleriyle ve gerçekleştirdiği sosyal aktiviteleriyle toplumun A'dan Z'ye sosyokültürel hayatla bütünleşmesini sağlamış ve Cumhuriyetin her alanda hedeflediği kalkınma ve modernleşme faaliyetlerinin köylere kadar götürülmesinde aktif rol oynamıştır.

Çalışmanın son bölümünde ele alınan ekonomi, ulaşım ve haberleşme meselesi ise en az diğer başlıklar kadar önemlidir. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Yeni Türkiye Devleti'nin acilen çözmek zorunda olduğu en mühim meselelerden biri iktisadi yaşamın

düzene kavuşturulmasıydı. Bu amaçla Cumhuriyetin ilanından evvel daha Lozan görüşmeleri sonuçlanmadan 17 Şubat 1923'te İzmir'de bir İktisat Kongresi toplanmıştı. Türkiye bir tarım ülkesiydi ve Cumhuriyet idarecilerinin öncelikli hedeflerinden biri de tarımsal üretimi artırmaktı. Bunun için modern usullerin kullanılması, tarımda makineleşme, insan gücü kadar tarım alet ve makinelerinin yaygınlaştırılması önem arz ediyordu. Bu hedefler doğrultusunda ekonomisi tarıma dayalı olan Bilecik'te iktisadi yaşamın genel seyrine bakıldığında; savaştan yeni çıkmış bir ülkenin küçük ve seyrek nüfuslu bir köşesinde ekonomiyi canlandırmak, üretim ve istihdami artırmak için gösterilen çabaların yetersiz olduğu söylenemez. Bu hususta Bilecik İdaresi başta olmak üzere, Bilecik Gazetesi, Ertuğrul Muallimler Birliği'nin İrşad Heyeti, Bilecik Halkevi'nin Köycülük Şubesi gibi yerel basın, kurum ve kuruluşlar Bilecik ekonomisinin canlandırılmasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir. Ülke ortalamasını bir hayli geride bırakan tahıl üretim potansiyelinin yanı sıra ipekböcekçiliği, kozacılık gibi Bilecik'in asırlık üretim kollarının geliştirilmesi; ipek üretimi, kadifecilik gibi geleneksel dokuma endüstrisinin yeniden ihya edilmesi için halkı teşvik mahiyetinde basında çıkan yazılardan başka tohum ve fidan dağıtımı, Harir Dar'ütaallimi'nin açılışı gibi her türlü vasıta uygulamaya konulmuştur. Zirai istatistiklere bakıldığında geçmişte olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de Bilecik'te tahıl ağırlıklı üretimin başı çektiği görülmektedir. Bunun yanında yeniden ihyâsına çalışılan ipek böcekçiliğinin ve koza üretiminin de yine bu dönemde önemli bir payı olduğunun altı çizilmelidir.

Netice itibarıyla Cumhuriyetin erken dönemindeki kalkınma sürecinde sosyoekonomik anlamda yeterince gelişme sağlayamamış olmasını Bilecik'in tarihi kaderi olarak yorumlamak çok da yanlış olmaz. Lâkin bu durum; halkın kusuru olarak değil girişimsel anlamda yerel idarecilerin kifayetsizliğiyle açıklanabilir. Çünkü Bilecik halkı; çalışkanlığı ve üretkenliği ile tarım istatistiklerinde olduğu gibi, bazen sanayi alanında da yurt çapında Bilecik'in adını duyurmaya muvaffak olmuştur. Bu bakımdan Cumhuriyetin ilk sanayi kuruluşlarından olan ve yüzlerce kişiye istihdam sağlayan Bozüyük Kereste Fabrikası'nı ve fabrikanın kurucusu Bilecik'in ilk milletvekillerinden olan İbrahim Çolak Bey'i özellikle vurgulamak gerekir. Çünkü 1930'lu yıllara gelindiğinde Bozüyük Kereste Fabrikası Türkiye'de sanayi sektörünün önde gelen işletmelerinden biri haline gelmiştir.

Son söz olarak belirtmek gerekir ki Bilecik; Cumhuriyetin erken döneminde yeni rejimin belirlediği temel hedefler doğrultusunda modern dünyaya ayak uydurabilmek ve geri kalmışlığı yenebilmek için kendine has dayanışma ruhuyla yönünü ilerlemeye çevirmiş ve kıt imkânlarını zorlayarak harekete geçirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, E. (2012). *Atatürk Dönemi'nde Genel Milletvekili Seçimleri: Çanakkale Örneği (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Çanakkale.

Açıksöz Gazetesi, (21 Şubat 1924) No:1008.

Adıgüzel, N. (2010). *Cumhuriyet Dönemi'nde Belediyecilik (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Akdemir, Y. (2005). *Atatürk Dönemi Türk Havacılığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Akgün, S. (1986). *Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu. Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler: Tarih Boyuncu Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)*. Genel Kurmay Basımevi.

Akın, V. ve Kaya, Y. Cumhuriyetin İlk Tarım Sayımı Verilerine Göre Trakya'da Tarım ve Hayvancılık *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(2).

Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yay.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yay.

Albayrak, H. (1988). Himaye-i Etfâl Cemiyeti. Tarih ve Toplum, S.52, İletişim Yay. İstanbul:1988, s.32.

Alim, T. (2008). *Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi*. Belleten. TTK Yay.

Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.

Arı, K. (1989). Yunan İşgalinden Sonra İzmir'de Emvâl-i Metrûke ve Fuzûlî İşgal Sorunu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(15), 693.

Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.

Arıkan, Z. (1999). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(23), 251-281.

- Armaoglu, F.** (2005). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Alkım Yay.
- Arvas, İ. S.** (2018). *Türkiye'nin Radyo İle Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi*. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 4(2).
- Aslan, E.** (2000). Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri. *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- Aslan, D. A.** (2014). Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 141-142.
- Atatürk, M.K.** (1989). *Söylev ve Demeçler, C.I-II*. Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Atatürk, M.K.** (1991). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (Yay. Haz. Nimet Arsan)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Atatürk, M.K.** (2006). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Atatürk, M.K.** (2006). *Nutuk (1919-1927)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Atatürk, M.K.** (2006). *Nutuk (Bugünkü Dille)*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Avcı, C.** (2000). *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927 – 1931)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Aydın, A.F.** (2011). Tayyareden Uçağa: Millî Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 31 (63).
- Aydın, H.** (1990). Tarımın Vergilendirilmesinin Bir Biçimi Olarak Aşar ve Kaldırılma Nedenleri. *İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Aydoğan, A.** (2020). Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 74.
- Balcı, Y. H.** (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belediyeciliğin Kuruluşu ve Gelişimi: 1963 Değişikliklerine Kadar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Bilim Dalı, İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ. H.** (1950). *Halkın Evi*. Ulus Basımevi.

Başar, A. H. (1981). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yay.

Bayındır, G. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 14.

Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*. T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.

BIYIKLIOĞLU, T. (1981), *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*. Kent Basımevi.

“Bilecik”, (1981). *Yurt Ansiklopedisi*. C.2, s.1241-1314.

Bilecik Gazetesi (Mart 1927). No:110.

Bilecik Gazetesi (11 Eylül 1928). No:182.

Bilecik Gazetesi (12 Mart 1925). No:11

Bilecik Gazetesi (12 Şubat 1925). No:8.

Bilecik Gazetesi (15 Mayıs 1928). No:167.

Bilecik Gazetesi (19 Mart 1925). No:12.

Bilecik Gazetesi (2 Kasım 1926). No:92.

Bilecik Gazetesi (2 Kasım 1927). No:140.

Bilecik Gazetesi (3 Ağustos, 1925).No:29.

Bilecik Gazetesi (3 Mart 1932). No:356.

Bilecik Gazetesi (5 Mart 1925). No:10.

Bilecik Gazetesi, (1 Mayıs 1928). No:165.

Bilecik Gazetesi, (10 Mart 1932). Sayı:357.

Bilecik Gazetesi, (12 Kasım 1931). No:341.

Bilecik Gazetesi, (14 Ocak 1932). No:350.

Bilecik Gazetesi, (17 Aralık 1931). No:346,

Bilecik Gazetesi, (18 Şubat 1932). Sayı:354.

Bilecik Gazetesi, (19 Kasım 1931). No:342.

Bilecik Gazetesi, (25 Ağustos 1925). No:30.

Bilecik Gazetesi, (26 Nisan 1926). No:66.
Bilecik Gazetesi, (28 Şubat 1929). No:205.
Bilecik Gazetesi, (3Aralık 1931). No:344.
Bilecik Gazetesi, (3Temmuz 1928). No:173.
Bilecik Gazetesi, (6 Mart 1928). No: 157.
Bilecik Gazetesi, (7 Ocak 1932). No: 349.
Bilecik Gazetesi, (8 Mayıs 1928). No:166.
Bilecik Gazetesi, (Mart 1927). No:110.
Bilecik Gazetesi, (Mayıs 1927). No:118.
Bilecik Gazetesi, (1 Haziran 1925). No:21.
Bilecik Gazetesi, (12 Mart 1931). No:307.
Bilecik Gazetesi, (12 Temmuz 1926). No:76.
Bilecik Gazetesi, (13 Temmuz 1925). No: 26,
Bilecik Gazetesi, (13 Temmuz 1925). No: 26.
Bilecik Gazetesi, (14 Haziran 1927). No:123.
Bilecik Gazetesi, (14 Haziran 1927). No:123.
Bilecik Gazetesi, (14 Nisan 1927). No:115.
Bilecik Gazetesi, (15 Mart 1926). No:60.
Bilecik Gazetesi, (16 Kasım 1925). No:43.
Bilecik Gazetesi, (17 Ağustos, 1925). No:31.
Bilecik Gazetesi, (18 Haziran 1928). No:171.
Bilecik Gazetesi, (18 Mayıs 1925). No:19.
Bilecik Gazetesi, (19 Mart 1931). No:308.
Bilecik Gazetesi, (19 Mart1925). No:12
Bilecik Gazetesi, (2 Ekim 1928). No:185.
Bilecik Gazetesi, (20 Nisan 1925). No:16.

Bilecik Gazetesi, (20 Nisan 1925). No:16.

Bilecik Gazetesi, (20 Temmuz 1925). No:27.

Bilecik Gazetesi, (21 Ağustos 1928). No:179.

Bilecik Gazetesi, (21 Ocak 1931). No:351.

Bilecik Gazetesi, (22 Haziran, 1925). No:24.

Bilecik Gazetesi, (23 Kasım 1925). No:44.

Bilecik Gazetesi, (23 Nisan 1928). No:164.

Bilecik Gazetesi, (23 Nisan 1931). No:313.

Bilecik Gazetesi, (24 Ağustos, 1925). No:32.

Bilecik Gazetesi, (24 Aralık 1931). No: 347.

Bilecik Gazetesi, (24 Aralık 1931). No:347.

Bilecik Gazetesi, (24 Mayıs 1926). No:70

Bilecik Gazetesi, (24 Mayıs 1926). No:70.

Bilecik Gazetesi, (25 Eylül 1928). No:184.

Bilecik Gazetesi, (26 Mart 1925). No: 13.

Bilecik Gazetesi, (26 Mart 1925). No: 13.

Bilecik Gazetesi, (26 Şubat 1925).

Bilecik Gazetesi, (26 Şubat 1925). No:9.

Bilecik Gazetesi, (26 Şubat 1925). No:9.

Bilecik Gazetesi, (26 Şubat 1925). No:9.

Bilecik Gazetesi, (27 Temmuz 1926). No:78.

Bilecik Gazetesi, (28 Ağustos 1928), No:180.

Bilecik Gazetesi, (28 Ocak 1932). No:352.

Bilecik Gazetesi, (28 Şubat 1928). No: 156.

Bilecik Gazetesi, (29 Ocak 1929). No:201.

Bilecik Gazetesi, (3 Ağustos, 1925). No:29.

Bilecik Gazetesi, (3 Nisan 1925). No:14.
Bilecik Gazetesi, (3 Nisan 1925). No:14.
Bilecik Gazetesi, (30 Ekim 1928). No:189.
Bilecik Gazetesi, (30 Kasım 1925). No:45.
Bilecik Gazetesi, (31 Aralık 1931). No:348.
Bilecik Gazetesi, (31Ağustos 1925). No: 33.
Bilecik Gazetesi, (31Temmuz 1928). No:176.
Bilecik Gazetesi, (4 Eylül 1928). No:181.
Bilecik Gazetesi, (4 Mayıs 1925). No:17.
Bilecik Gazetesi, (4 Mayıs 1925). No:17.
Bilecik Gazetesi, (4 Mayıs 1925). No:17.
Bilecik Gazetesi, (5 Mart 1925).
Bilecik Gazetesi, (5 Mart 1925). No:10.
Bilecik Gazetesi, (5 Mart 1925). No:10.
Bilecik Gazetesi, (5 Mart 1925). No:10.
Bilecik Gazetesi, (5 Temmuz 1926). No:75.
Bilecik Gazetesi, (6 Eylül 1926). No:84.
Bilecik Gazetesi, (6 Eylül 1926). No:84.
Bilecik Gazetesi, (7 Haziran 1927). No:122.
Bilecik Gazetesi, (8 Ocak 1929). No:198.
Bilecik Gazetesi, (9 Nisan 1931). No:311.
Bilecik Gazetesi, (Eylül 1927). No:134.
Bilecik Gazetesi, (Mayıs 1927). No:117.
Bilecik Gazetesi, (Mayıs 1927). No:118.
Bilecik Gazetesi, (Mayıs 1927). No:118.
Bilecik Gazetesi, 11 Mayıs, 1925, No:18.

- Bilecik Gazetesi**, 12 Şubat 1925 No:8.
- Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115.
- Bilecik Gazetesi**, 14 Nisan 1927, No:115.
- Bilecik Gazetesi**, 15 Kasım 1926, No:94.
- Bilecik Gazetesi**, 15 Mart, 1926, No:60.
- Bilecik Gazetesi**, 17 Ağustos, 1925, No:31.
- Bilecik Gazetesi**, 18 Mayıs 1925, No:19.
- Bilecik Gazetesi**, 19 Mart 1931, No:308.
- Bilecik Gazetesi**, 19 Mart1925, No:12,
- Bilecik Gazetesi**, 2 Kasım 1926, No:92.
- Bilecik Gazetesi**, 22 Mart, 1926, No:62.
- Bilecik Gazetesi**, 26 Nisan 1926, No:66.
- Bilecik Gazetesi**, 3 Nisan 1925, No:14,
- Bilecik Gazetesi**, 5 Mayıs 1932, No:364.
- Bilecik Gazetesi**, Mart 1927, No:110.
- Bilecik Gazetesi**, Şubat 1927, No: 106.
- Bilecik Halkevi**. (1936). Devrimin Sesi. *Bilecik Halkevi Yay.5(1)*.
- Bilecik Halkevi**. *Bilecik Halkevi 1935 Broşürü*. (1936). Bilecik Halkevi Basımevi.
- Bilgin, T.** (2015). *Milli Mücadele'de Bilecik*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yay.
- Bolat, B. S. ve Demiraslan, T.** (2013). Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması. *Atatürk Yolu Dergisi*, 14(53), 29-60.
- Boratav, K.** (1974). *100 Soruda Devletçilik*, Gerçek Yay.
- Can, R.** (2019). *Hilâl-i Ahmer Bayram Gazetesi*, [Erişim: 30 Kasım 2019, <http://kizilaytarih.org/dosya009.html>]
- Canşen E.** (2015). Türkiye Cumhuriyetinin Spor Politikaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 33.

- Çadırcı, M.** (1991). *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. AKDITYK TTK Yay.
- Çakan, I.** (1999). *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*. Çağdaş Yay.
- Çapa, M.** (2001). Mübadele'de Kızılay Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 49.
- Çelebi, N. ve Asan, H.T.** (2016). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(4).
- Çetin, M. C.** (2020). *Ertuğrul Sancağında Demiryolu İnşa Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), BŞEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bilecik.
- Çoker, F.** (1995). *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem(1919-1923)*, C.III, TBMM Vakfı Yay.
- Çoker, F.** (1996). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C.II, TBMM Vakfı Yay.
- Çoker, F.** *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM IV. Dönem(1931-1935)*, TBMM Vakfı Yay.
- Çolak, F.** (2013). Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 8(2), 345-364.
- Dâhiliye Vekâleti** (1927). *İdare Taksimatı. Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası Eki*. Vilayât Umum Müd. İdare-i Umumiyesi Yay.
- Dâhiliye Vekâleti** (1927). *Yeni Taksimat-ı Mülkiye*. Vilayât Umum Müd. İdare-i Umumiyesi Yay.
- Darkot, Besim.** “Söğüt”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10.
- Demir, G. T.** (2014). Tarihsel Süreçte Vilayet Meclis-i Umumileri ve Çankırı Örneği Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi /Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4), 59-86.
- Demir, T.** (2005). *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*. PTT Genel Müdürlüğü Yay.
- Demirel, A.** (1996). *Ali Şükrü Bey'in Tan Tan Gazetesi*. İletişim Yay.

Demirel, A. (2010). *İlk Meclis'in Vekilleri: Milli Mücadele Dönemi'nde Seçimler*, İletişim Yay.

Demirel, A. (2011). *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*. İletişim Yay.

Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı:(1900-1918)*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yay.

Dever, A. ve İslam, A. Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 47.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon:30-10-0-0. Kutu No: 191/ Gömlek No:308.

BCA, F:490-01-0-0. K:827,G:268-2.

BCA, F: 490-01-0-0. K:827, G:268. 2.

BCA, F: 30.0.18.01.02. K: 5, G:36-7.

BCA, F: 30.18.01.01. K: 16, G:79-10.

BCA, F: 30.18.01.01. K:30, G:49-12.

BCA, F: 490-1-0-0. K:357, G:1497-1.

BCA, F: 490-1-0-0. K:827, G:268-2.

BCA, F:490-01-0-0. K:827, G:268-2.

BCA, F:490-01-0-0. K:934, G:628-1.

BCA. F: 30.10.0.0. K:158, G:111-1.

BCA. F: 490.1.0.0. K:1120, G:88-2.

BCA. F: 490-01-0-0. K:1007, G: 888-2.

BCA. F: 490-1-0-0. K: 982, G:806-1

BCA. F:272-00-00-80. K:3, D:6-15.

BCA. F:272-0-0-11. K:23, D:122-14/7.

BCA. F:272-0-0-11. K:23, D:122-14/9.

BCA. F:272-0-0-71. K:33, D:45-6.

BCA. F:272-0-0-80. K:3,G:1/18.

BCA. F:30.18.1.1. K:4,G:39-3.

BCA. F:30-10-0-0. K:125, G:894/14.

BCA. F:30-10-0-0. K:191,G:308/12-2.

BCA. F:30-10-0-0. K:191,G:308/6-7.

BCA. F:30-10-0-0. K:26, G:146/6

BCA. F:30-10-0-0. K:34, G:199/3.

BCA. F:30-10-0-0. K:35, G:203/20.

BCA. F:30-10-0-0. K:37, G:222/11.

BCA. F:30-10-0-0. K:38, G:230/6.

BCA. F:30-10-0-0. K:39, G:242/14.

BCA. F:30-10-0-0. K:6, G:32/1

BCA. F:30-10-0-0. K:6, G:32/1

BCA. F:30-10-0-0. K:82, G:536/30-27.

BCA. F:30-10-0-0. K:82,G:536/30.

BCA. F:30-10-0-0. K:140, D:2, G:13.

BCA. F:30-10-0-0. K:140, D:2, G:13.

BCA. F:30-10-0-0. K:178, G:233/13.

BCA. F:30-10-0-0. K:26, G:148/1.

BCA. F:30-10-0-0. K:5, D:28/19.

BCA. F:30-11-1-0. K:126, G:42/2.

BCA. F:30-11-1-0. K:51, G:29-9.

BCA. F:30-11-1-0. K:55, G:11/4.

BCA. F:30-11-1-0. K:55, G:11/4;

BCA. F:30-11-1-0. K:55, G:12/10.

BCA. F:30-11-1-0. K:56, G:19/10.

BCA. F:30-11-1-0. K:62, G:10/19.

BCA. F:30-11-1-0. K:63, G:15/6.
BCA. F:30-11-1-0. K:63, G:15/6-4.
BCA. F:30-11-1-0. K:63, G:15/6-5.
BCA. F:30-11-1-0. K:63, G:16/16.
BCA. F:30-11-1-0. K:65, G:23/17.
BCA. F:30-11-1-0. K:69, G:10-13.
BCA. F:30-11-1-0. K:98, G:30-16.
BCA. F:30-11-1-0. K:99, G:35/1.
BCA. F:30-11-1-0. K:55, G:11/4.
BCA. F:30-18-1-1. K:1,G:4/13.
BCA. F:30-18-1-1. K:18, G:27/8.
BCA. F:30-18-1-1. K:22, G:84/6.
BCA. F:30-18-1-1. K:20,G:48-14.
BCA. F:30-18-1-1. K:20,G:51-3.
BCA. F:30-18-1-2. K:33-G:10/17.
BCA. F:490-1-0-0. 982-806-1.
BCA. F:30-10-0-0. K:140, D:4/8.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti/Asayiş Kalemî (BOA. DH. EUM. AYŞ), Dosya /Gömlek No: 49/57.

BOA. DH. EUM. AYŞ, 19/102.
BOA. DH. EUM. AYŞ, 21/18.
BOA. DH. EUM. AYŞ, 49/57.
BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/35.
BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/35.
BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/91.
BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/91.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 160/45.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 19/102.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 21/18.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 23/110.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 23/110.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 53/42.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 53/42.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 73/103.

BOA. DH. EUM. AYŞ.73/103.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî
(BOA. DH. EUM. KLU. 15/73).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye
Müdüriyeti/ Levazım Kalemi (BOA. DH. EUM. LV, 22/12).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri
(BOA, DH. İ. UM. EK. 63/38).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Mebâni-i Emiriye ve Hapishaneler
Müdüriyeti (BOA. DH. MB. HPS. 160/45).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti İstişare Odası (BOA.
HR.HMŞ.İŞO. 242/6).

BOA. DH. MB. HPS. 162/29.

BOA. DH. MB. HPS. 163/86.

BOA. DH. MB. HPS. 80/11.

BOA. DH. MB. HPS. 81/65.

BOA. DH. MB. HPS. 98 /47.

BOA. DH. MB. HPS. 98/6.

Dumanoğlu S. C. (2022). Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlkokul Yapılanmalarına Bir Örnek:
Maraş Kurtuluş İlk Mektebi, İbrahim Solak, Samet Alıç (Ed.), *Maraş Araştırmaları-III*, Palet
Yay, Konya, s.137-164.

Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. TTK Yay.

Ergün, M. (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ocak Yay.

Ersoy, H. (2017). *Osmanlı'da Telefon Hizmeti ve İmtiyaz*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Ertan, T. F. (2012). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Yay.

Göçer, K. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulaşım ve Servet-i Fünûn Dergisi Ulaşım Bibliyografyası, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 11(2).

Gözler, A. (2009). *Birleştirilmiş Sınıflı Okulların Yönetim Problemleri ve Çözüm Önerileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Elazığ.

Gözübüyük, Ş ve Kili, S. (1985). *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, Türkiye İş Bank. Yay.

Güneş, İ. (1991). 1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 46(1), 253-264.

Güneş, İ. (2001). *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939)*, TBMM Vakfı Yay.

Güneş, İ. (2017). *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Güneş, İ. (2020). Teşkilati Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 233-256.

Güney, N. (2014). *Bilecik'in Tarih ve Coğrafya Etüdü*, BŞEÜ Yay.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, (23.05.1926).

Hamdi, İhsan (Yol Dairesi Heyet-i Fenniye Müh.). (1926). "Başköy Köprüsü Nasıl Vücuda Geldi?", *TCDD Demiryolu Mecmuası*, C.1, Anadolu-Bağdat Demiryolu Neşriyat Şubesi, Kadıköy/İstanbul.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310).

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310).

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1310).

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1316).

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (H.1324).

İdare Taksimatı, *Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası Eki*, S.11.

İhsaiyât Mecmuası, 1339-1340 Ders Senesi (1923-1924 Eğitim İstatistikleri), T.C. Maarif Vekâleti İhsaiyât Müd. Yay, Matbaa-i Âmire, İstanbul:1341(1925).

İhsaiyât Mecmuası, 1340-1341 Ders Senesi (1924-1925 Eğitim İstatistikleri), T.C. Maarif Vekâleti İhsaiyât Müd. Yay, Devlet Matbaası, İstanbul:1927.

İhsaiyât Mecmuası, (1928).1925-1926 Ders Senesi Eğitim İstatistikleri, T.C. Maarif Vekâleti İhsaiyât Müd. Yay, Devlet Matbaası, İstanbul.

İlkin, S. ve Tekeli, İ. (2009).*1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları (Türkiye Belgesel İktisat Tarihi I)*. Bilge, Kültür, Sanat Yay, İstanbul:

İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Plânı 1933*. TTK Yay.

İnan, M. R. (1983). *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay.

İstatistik Umum Müdürlüğü (İUM) (1928). *İhsâi Yıllık*. T.C. Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Yay.

İstatistik Umum Müdürlüğü (İUM)(1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.

Kaçar, M. (1986).*Osmanlı Telgraf işletmesi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Karabulut, U. (2007). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 151.

Karacan Ö, (2005). *Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).A.Ü TİTE AİİT Anabilim Dalı, Ankara.

Karal, S. ve Uluğtekin, M. (2001). *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*. THK Basımevi.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. Timaş Yay.

- Kendirci, H.** (2008). Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920- 1950), *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.
- Keskin, N.** (2007). *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye’de İllerin Yönetimi*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Keskin, N. E.** (2007). *1930: Muhalefet ve Belediyeler Yılı, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929-1939*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.
- Koçer, H. A.** (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB Yay.
- Kunter, H. B.** (1964). *Kuruluşunun 32.Yıl Dönümünde Halkevleri*. Halkevleri Genel Merkezi Yay.
- Küçükbaş, Ş. vd.** (Yayına haz.) (2018). *Osmanlı Gazetelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Kızılay’ın 150. Yılına Armağan*, [Erişim: 21.01.2019, www.osmanligazeteleri.com].
- Malkoç, E.** (2016). *Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu ile Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Karabük.
- Müderrişoğlu, A.** (1998). *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Kastaş Yay.
- Okumuş, Z.** (2017). *Türk Tayyare Cemiyeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ordu.
- Ozankaya, Ö.** (1997). *Cumhuriyet Çınarı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Ökçün, G.** (1972). *Türkiye İktisat Kongresi:1923- İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay.
- Öksüz, H.** *Balkan Ülkelerinden Türkiye’ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)*, [Erişim:27.12.2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26041>].
- Öz, E.** (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*. Gündoğan Yay.
- Öz, E.** (1996).
- ÖZ, E.** (1996). *Otoriterizm ve Siyaset (Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma 1923-1945)*, Yetkin Yay.

Özaydın, Z. (1985). *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları*. Gelişim Yay.

Özcan, E. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Demiryolu Politikaları ve İstasyon Yapıları: İstanbul Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, İstanbul.

Özdemir, İ. (2003). *Meslek Kuruluşlarının Kamu Kurumu Niteliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü.

Özdemir, N. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası (1923-1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Cumhuriyet Tarihi) Anabilim Dalı Ankara.

Özdemir, N. “Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Yol Vergisi”, [Erişim: 2013, <https://dergipark.org.tr>].

Özdemir, O. (1998). *Türkiye'de Modern Posta Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir.

Özer, N. (1988). “Türkiye Kaplıcalarının Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, I. Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler.

Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*. TBMM Vakfı Yay.

Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem 1927-1931*. TBMM Vakfı Yay.

PUSTU, Y. (2017). Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 56-91.

Saçlı, Y. (2009). *Türkiye'de Tarım İstatistikleri (Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, T.C. Başbakanlık DPT Yay.

Sadık Emre Karakuş, “Halil İbrahim Çolak (1880-1944)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Sarıkaya, M. (2003). Savaş Yıllarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar. *Atatürk Dergisi*, 3(3).

Sezgin, Ö. (1984). *Türk Milli Mücadele Ve Siyasal Rejim Sorunu*, Birey ve Toplum Yay.

1927 Senesi Zirai Tahrir Neticeleri, (1928). T.C. Başvekâlet Merkez İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Yay.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye’Nin İdari Taksimatı:(1920-2013)*. Türk Tarih Kurumu Yay.

Şen, L. (2003). *Türkiye’de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci*. TESAV Yay.

İnan, A. (1988). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*. TTK Yay.

T.C. Büyük Ticaret Salnamesi, (1928). Türkiye İş Bank. Yay.

Tamçelik, S. (2000). Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihî Gelişimi İçerisinde Siyasî ve İktisadî, Sosyal Etkileri. *Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, AKDITYK AKM Yayınları, 12(35).

Tamer, A. ve Çavlin Bozbeyoğlu, A. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar. *Nüfusbilim Dergisi*, 26(1), 76.

Tarımeri, N. *Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nden Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’na*. <http://sosyalhizmetuzmanlari.com/> makale no:3105.

Tayhani, İ. (2001). *Atatürk’ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii 1923-1950*. Türk Hava Kurumu Yay.

TBMM Albümü. (2010). C.I(1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişk. Müd. Yay.

TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, İ: 17.

TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, İ: 17.

TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, İ:15.

TBMM ZC, Birinci Devre, C.11, İ:42.

TBMM ZC, Birinci Devre, C.11, İ:52.

TBMM ZC, Birinci Devre, C.28, İ:9.

TBMM ZC, Birinci Devre, C.3, İ:1.

TBMM ZC, İkinci Devre, C. 26, İ: 113.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.1, İ:1.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.18, İ:108.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.2, İ:23.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.2, İ:33.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.2, İ:36.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.20, İ:20.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.22, İ:58.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ:75.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.33, İ:79,

TBMM ZC, İkinci Devre, C.4, İ:70.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.4, İ:70.

TBMM ZC, İkinci Devre, C.4, İ:71.

TBMM ZC, Üçüncü Devre, C. 17, İ: 37.

TBMM ZC, Üçüncü Devre, C. 18, İ:43.

TBMM ZC, Üçüncü Devre, C. 22, İ: 5.

TBMM ZC, Üçüncü Devre, C. 26, İ: 32.

TBMMZC, Üçüncü Devre, C.26, İ:39.

TBMM ZC, Dördüncü Devre, C. 17, İ:76.

TBMM ZC, Dördüncü Devre, C. 25, İ:12.

TBMM ZC, Dördüncü Devre, C. 5, İ: 17, S.106.

TBMM ZC, Dördüncü Devre, C. 9, İ: 69.

T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), (1926). Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul.

T.C. Devlet Salnamesi (1926-1927), (1927).

T.C. Devlet Salnamesi (1927-1928), (1928).

T.C. Devlet Yıllığı (1928-1929), (1929). Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: 4, İstanbul Devlet Matbaası.

T.C. Resmi Gazete, (7 Şubat 1921), S:1.

T.C. Resmi Gazete, (20 Nisan 1925), S:95.

T.C. Resmi Gazete, (22 Ekim 1929), S:1336.

T.C. Resmi Gazete, (5 Mayıs 1930), S:1494.

- T.C. Resmi Gazete**, (28 Mart 1931), S:1759.
- T.C. Resmi Gazete**, (7 Temmuz 1931), S:1842.
- T.C. Resmi Gazete**, (28 Nisan 1932), S:2084.
- T.C. Resmi Gazete**, (30 Mayıs 1934), S:2714.
- T.C. Resmi Gazete**, (23 Mayıs 1935), S:3010.
- T.C. Resmi Gazete**, (15 Mart,1950), S:7457.
- Tekir, S.** (2021). Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930). *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı.
- Tepealtı, F.** (2019). Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı. *Coğrafya Dergisi*, (39).89-98.
- Tokgöz, E.** (2004). *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1923-2004)*. İmaj Yay.
- Toksoy, N.** (2007). *Halkevleri /Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Orion Yay,
- TOPRAK, G. K.** İlyasbey/Yarhisar Köyü’nün (Bilecik) Değerleri Ve Kırsal Mimari Özellikleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 309-341.
- Topuz, H.** (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950). *Süleyman Demirel Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak. Dergisi*, 12(3).
- Tuncer, E.** (2003).*Osmanlı’dan Günümüze Seçimler 1877- 2002*, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yay.
- Tuncer, E.** “Cumhuriyet Dönemi’nde Karayolları”, [Erişim: 02.2018, <http://www.tesav.org.tr>.]
- Turan, Ş.** (1992). *Türk Devrim Tarihi*. Bilgi Yay.
- Tüfek, S.S.** (2019). *Cumhuriyet Dönemi’nde Spor*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı TC Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197 B:29.
- Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197 B:29.
- Türk Kızılayı Arşivi**, K:1197 B:30-22.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-10,B:1-81.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-11, B:1-80.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-12, B:1-79.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-13 B:1-77.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-16,B:1-75.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-18,19, B:1-75.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-2, B:1-88.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-3,B:1-87.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-4, B:1-86.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-6, B:1-85.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-7, B:1-84.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-8, B:1-83.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/30-9,B:1-82.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B: 30,18-19.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:28.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:28-1.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:30-36.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:30-37.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:31.

Türk Kızılayı Arşivi, K:1197/B:76.

Türk Kızılayı Arşivi, K:156/B:146.

Türk Kızılayı Arşivi, K:156/B:146-3.

Türk Kızılayı Arşivi, K:156/B:383-3

Türk Kızılayı Arşivi, K:209/B:140.

Türk Kızılayı Arşivi, K:313/B:76.

Türk Kızılayı Arşivi, K:78/B:316.

Türk Kızılayı Arşivi, K:79/B:225.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi 1921-1939, İstanbul:1940, s.3

Ülken, Y. (1981). *Atatürk Ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"*, Türkiye İş Bank. Kültür Yay.

Ünal, S. (2012). 1923 ve 1927 Seçimleri. *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul.

Üstel, F. (2020). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İletişim Yay.

Yalçın, D. (1991). Millî Mücadele'de İdareciler, Günümüzün Ve Geleceğin İdareciliği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(21), 407-477.

Yalçın, O. (2016). *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Yanık, Mustafa. (2018). *Cumhuriyetten Günümüze Kadar Uygulanan Türk Spor Politikaları ve Türk Sporunun Gelişimi*. (Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

Yazıcı, N. (1995). "Osmanlıda Modern Haberleşme ve Posta Teşkilatının Kuruluşu", *Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*. (Yayına Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar), IRCICA Yay.

Yeni Taksimat- Mülkiye, Dâhiliye Vekâleti Yay.

Yıldırım, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi'nde Demiryolları (1923-1950), Atatürk'ün 120. Doğum Yıldönümüne Armağan*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Yurtoğlu, N. (2016). "Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960).*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,32(93).

Yüceer, S. (2004). Atatürk'ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti/Bursa Örgütü. *Atatürkçü Bakış*, 2 (2).

Yücel, M.S. (2016). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Anaokulları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9)43.

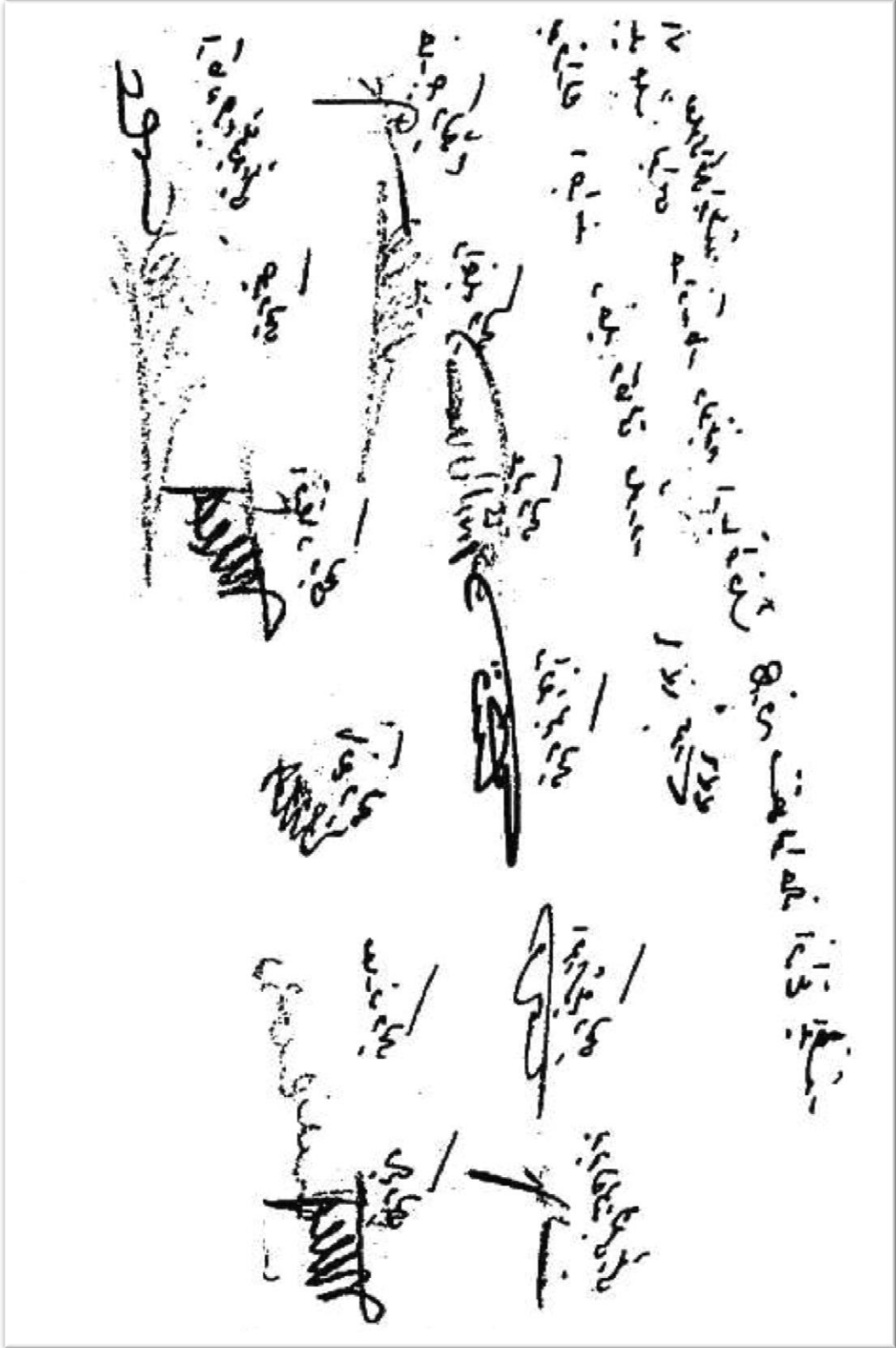
Yüzbaşı, E. (2015). *Bilecik Halkevi ve Faaliyetleri 1932-1951*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Muğla.

Zeytinoğlu, E. & Pür, N. (1992). *İstanbul Ticaret Odasının 100 Yılı*, İTO Rehberlik Yay.

EKLER

Ek 1: Bilecik'in Vekiller Heyeti Kararıyla Bağımsız Bir Sancak Haline Getirilmesi

Kaynak: BCA. F:30-18-1-1, K:1,G:4/13.

Gösterit Şubesi :

İlk altı ay çalışmasında 6 müsamere tertip etmiştir. Bu müsamereelerde Kozanoğlu, Sönen Ümit, Himmetin Oğlu piyesleri gösterilmiş ve bu gösterilere yerin darlığı hasebile 1800 kişi gelmiştir.

Bu piyeslerden bilhassa Kozan Oğlu halk üzerinde çok büyük tesir bırakmıştır.

Spor Şubesi :

Şube il çevresi içinde spor faaliyetini teşvik etmektedir.

Gençliği atışa alıştırmak için hava tüfenkleri ile bir atış polikonu açmak teşebbüsüne girişmiştir. Kulüpler arasında Halkevi kupası maçı hazırlanmaktadır.

Sosyal Yardım Şubesi :

1 — 23 Nisan çocuk bayramı münasebetile şube komitesi tarafından gösterilen ilgi neticesi olarak halk tarafından yapılan yardımla (13) çocuğa elbise geydirilmiş ve ayrıca (51) çocuğa ayakkabı ve çorap verilmiştir.

2 — Evin polikliniğine baş vuran (107) hasta muayene edilmiş ve bunlardan (35) fakir hastanın da ilâçları meccanen verilmiştir.

3 — (5) Kimsesiz vatandaşa nakti yardımda bulunmuş, bir fakire elbise alınmış, iki mektep talebesinden birisine nakti yardım yapılarak memleketine gönderilmiş, diğerinin de pansiyon ücretine yardım edilmiştir.

4 — 23 Nisan bayramında yapılan çocuk balosunda çocuklara hediyeler dağıtmıştır.

Halk Dershaneleri ve Kurslar ve Şubesi:

1 — Merkeze bağlı 22 köyde 45 gün devam eden 22 halk dershaneleri açılmış, açılan bu dershanelere 889 köylü yurtdaş

devam etmiştir. Dershanelerde hesap, yurt bilgisi, okuma öğretilmiştir. İmtihan evrakları şubece tetkik edilmektedir.

2 — Yukarıda açıldığı bildirilen dershanelerde okumuş bulunan talebenin defter, kitap, kalemleri ve dershanelerde yakılan gaz yağları şubece temin edilmiştir.

Kitapsaray ve Yayın Şubesi :

1 — Köycüler şubesi tarafından açılan okuma odalarına 408 kitap ve mecmua verilmiştir.

2 — Köycüler şubesinin hazırladığı (Pamukculuk İş Kılavuzu) dil, tarih ve edebiyatın (Geçmiş Olsun) mektep piyesini, Başkanlığın hazırladığı 935 broşürünün beşer yüz sayı tabedilerek ilimiz köylerine ve kardeş Halkevlerine dağıtılmıştır.

3 — İl çevresinde parti örgütleri için kâfi gelecek miktarda üye kayıt defterleri hazırlanarak partiye hediye edilmiştir.

4 — Devrimin Sesi dergisi ve Bilecik gazetesi muntazaman çıkarılmaktadır.

5 — Kitap okumak için 886 kişi kitapsaraya baş vurmuş ve 3000 kişi de köy okuma odalarındaki kitapsaraylardan istifade etmiştir.

6 — Radyo çalıştırılmaktadır.

Köycüler Şubesi :

1 — Köycüler bürosuna (76) yurtdaş baş vurmuş ve bunların dilekçeleri yazılarak işleri takip edilmiş ve kanuni yollar gösterilmiştir; 10 fakir yurtdaşın istida pulları da büroca temin edilmiştir.

2 — Küplü, Bektemir, Şükranıye, Kızıldamlar, Yeniköy, Kurtköy, İlyasbey, Küntceğiz, Çavuşköy, Alpagut, Abadiye, Karaağaç, Abbaslık, Selöz, Gülümbe, Bayırköy, Hırtılar, Beğce, Cumalı, Çukurviran, Vezirhan, Deresakarı köylerinde Muhtar ve öğretmenlerin nazaretleri altında 22 okuma odası açılmış ve ya-

Ek 4: Bilecik'te Spor Faaliyetlerinin Desteklenmesi İçin Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın Birinci Başkanı Aziz Akyürek'in CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e Çektiği Telgraf.

T. İ. C. İ.
TÜRKİYE
İdman Cemiyetleri İttifakı
UMUMİ MERKEZ

Sayı
176

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ankara 15.1.1936
Telgraf : İttifak
Telefon : 2405

Pek Sayın Bay Recep Peker
C.H.P Genel Sekreteri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kuruluşunun henüz çok yeni olmasına rağmen az zamanda gerek spor faaliyetinin artmasında ve gerek mütaka içinde spor sosyete-lerinin yeniden teşkilinde Bilecik mütakasının gösterdiği gayret ve faaliyet çok şayanı memnuniyettir .

Mütakanın gösterdiği bu gayretin artırılması ve spor faali- yetlerinin daha fazla kuvvetlenmesi için mütakanın maddi bir suret- te de takviye veteşvikine zaruret vardır . Vilayet Hususi İdare ve şarbaylık bütçelerine spora yardım için konulacak tahsisatın bu faa- liyet ve ihtiyaçları teşvik ve karşılayacak bir miktar da olmasının temin buyurulmasına emir ve müsaadelerinizi derin saygılarımla yüksek tasvibinize arzeylerim .

S.N.

Birinci Başkan

A. Akyürek

17.1.1936

M. A.

15

C.	
Gün:	15 Kasım 1936
Sayı:	6004

VI, XIII

Windows'u

Kaynak: BCA. F: 490.1.0.0, K:1120, G:88/2.

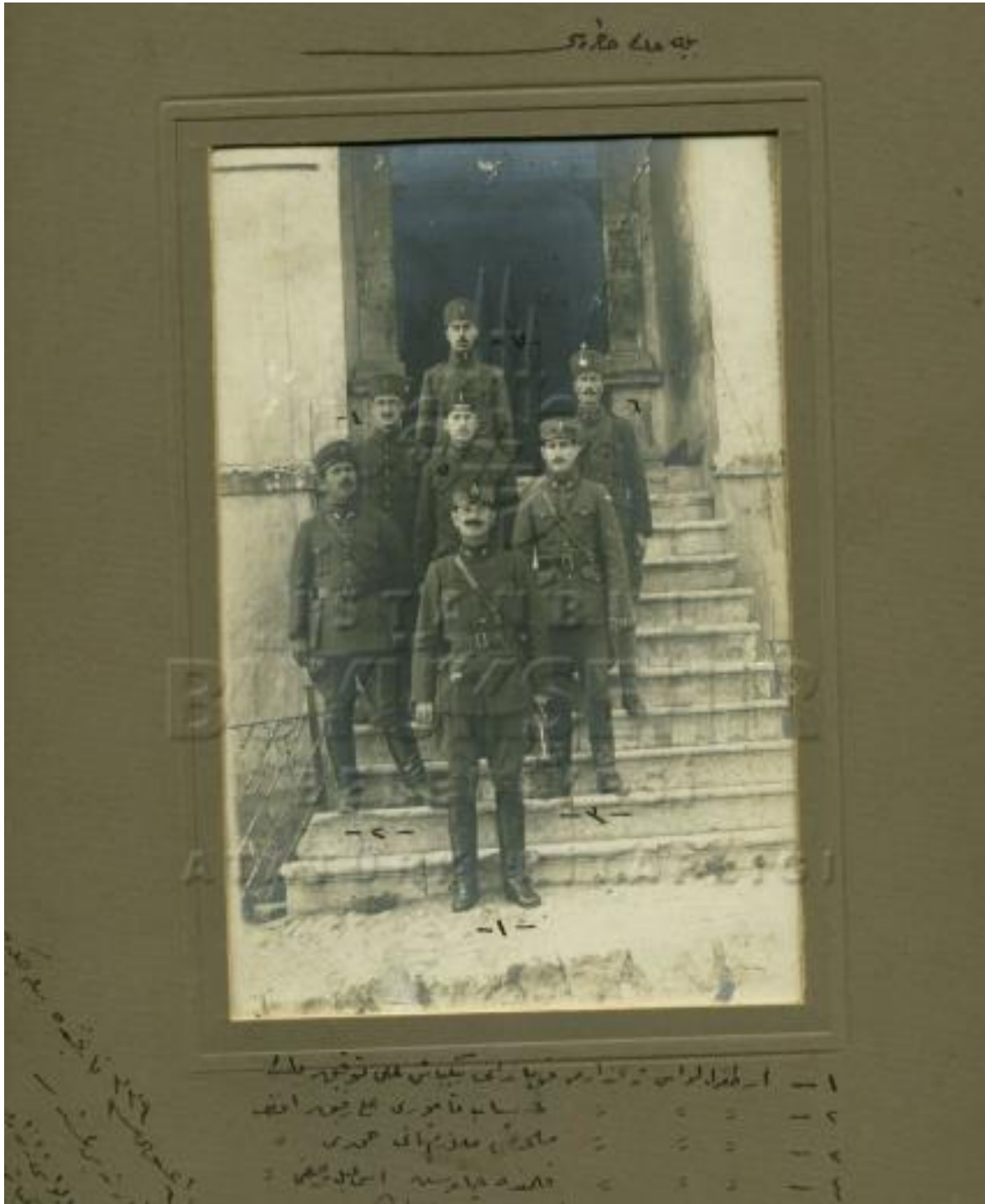
Ek 5: Bilecik Halkevi Binası

Ek 6: Bozüyük CHF Binası

Ek 7: Bilecik Hatırası

Ertuğrul Livası Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Tefkik Bey, Hesap Memuru Ali Refi' Efendi, Mülâzım-I Sâni Hamdi Efendi, Jandarma Kaleminden Çavuş İsmail Vasfi Efendi, Adem Sırrı Efendi, Jandarma Kaleminden Çavuş Ahmet Hamdi Efendi, Jandarma Kaleminden Yazıcı Neferi Hakkı Efendi (Bilecik, Ağustos 1923).

Ek 8: Bozüyük İlk Mektep Binası

Ek 9: Bilecik Orta Mektebi

Ek 10: Bilecik İkmâl (Orta) Mektebi Binası

Ek 11: Bilecik Orta Mektebi Öğrencileri

Ek:12: Bilecik Orta Mektebi 1. Sınıf Öğrencileri

Ek:13: Bilecik Orta Mektebi Son Sınıf Öğrencileri (1934-1935).

Ek 14: Orta Mektep Öğrencileri Teneffüste (1934).

Ek 15: Orta Mektep Öğrencileri Jimnastik Dersinde

Ek 16: Bilecik İkmâl (Orta) Mektebi'nden Bir Grup Öğrenci (1931).

Ek 17: 29 Ekim Müsamere Sonrası Bilecik Orta Mektep ğrencileri (1933).

Ek 18: Bilecik Orta Okulu 1937-1938 Mezunları

Ek 19: Bilecik'te Cumhuriyet Bayramı

Ek 20: Bilecik'te 29 Ekim Bayram Kutlamaları

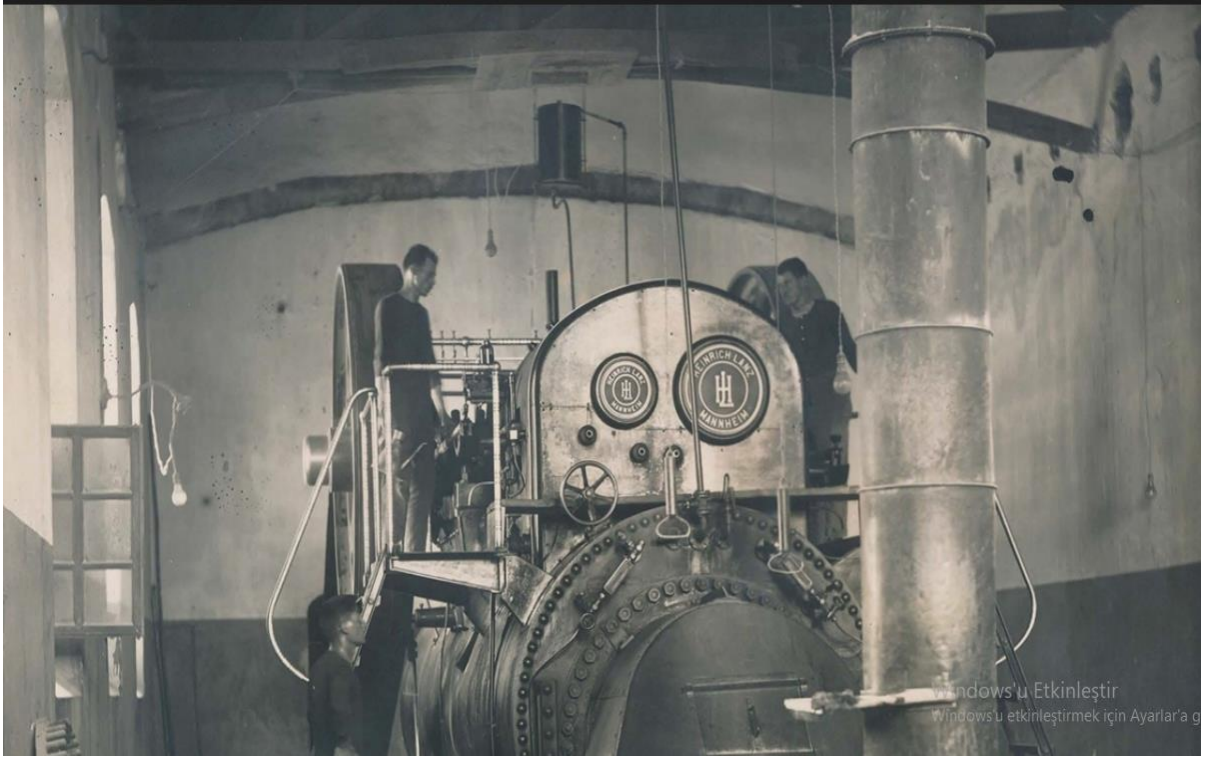
Ek 21: Cumhuriyet Bayramında Geçit Törenini İzlemeye Gelen Halk

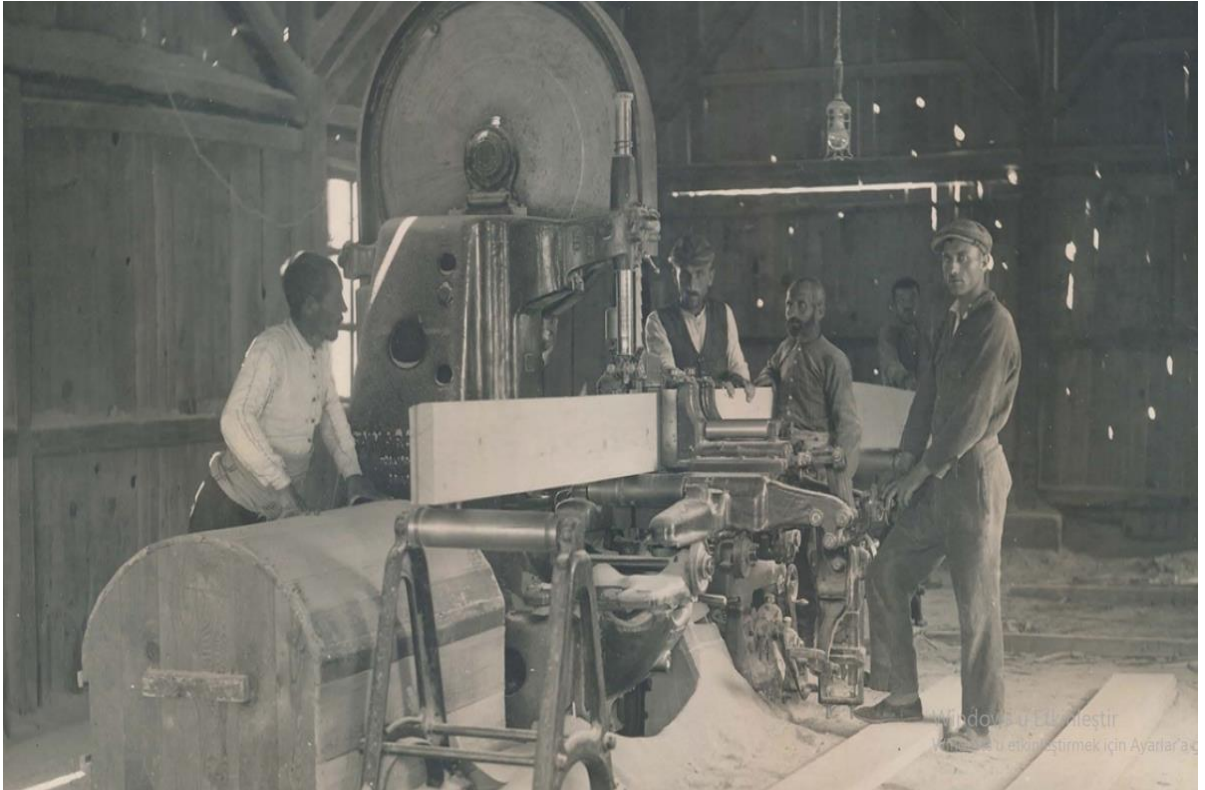
Ek 22: Bilecik Kereste Fabrikası

Ek 23: Bilecik Kereste Fabrikası

Ek 24: Bilecik Kereste Fabrikası

Ek 25: Bilecik Batıdan Görünüş

Ek 26: Bilecik İçten Görünüş

Ek 27: Bilecik Şimalden Görünüş

Ek 28: Bilecik İçten Görünüş

Ek 29: Bilecik/ Söğüt

Ek 30: Bilecik/ Söğüt

Ek 31: Osmaneli Eski Türk Evleri

Ek 32: Osmaneli/ Beyler Evi Çıkma Detayı

Ek:33 Bilecik-Sögüt Yolu Üzerinde Müteahhit Ali Rıza Efendi'nin İnşa Ettiği Kargir Köprü

Ek:34 Bilecik Demiryolu İstasyonu'ndan Sögüt'e Uzanan Yolda Karasu Nehri Üzerine Müteahhit Ali Rıza Efendi'nin İnşa Ettiği 100 Metrelik Demir Köprü

